59703

SZALAY
Magyarország
TÖRTÉNETE.

6.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE

A KARLOVICZI BÉKEKÖTÉSTŐL A SZATMÁRI BÉKÉIG.

1700—1711.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MAGYARORSZÁG

TÖRTÉNETE

SZALAY LÁSZLÓ

ÁLTAL.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

HATODIK KÖTET.

PEST.
LAUFFER ÉS STOLP.
1859.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

M.N.MUZEUM KÖNYVTÁRA

Pest, 1859. Nyomatott Wodianer F.-nél.

HUSZONÖTÖDIK KÖNYV.

1700—1705.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Láró
RÉVAY FERENC
könyvtára

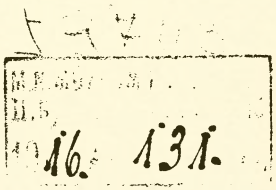
I. Leopold 1700—1705.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I.

Az udvar úgy vélekedett, hogy a választási alapról öröködésire szállitott korona szükségképen az összes törvényhozás, az egész közigazgatás átidomítását vonja maga után. Részben, hogy e szándéknak megfeleljen, de még inkább a végett, hogy azt mérsékelje, a nádor herczeg Eszterházy Pál inditványt tett, mely szerint az $168^{7}/_{8}$-ik országgyülés bizottságot fogna kiküldeni nemugyan a törvényhozásnak de mégis a közigazgatásnak ujjászervezésére; magában értetvén, hogy a szervezési tervek helybenhagyás végett a legközelebbi országgyülés elébe terjesztendők.

A nádor javaslatának alapvonalai ezek voltak :

Pozsonyban székelő kormányzóság a politikai ügyek kezelésére. Elnöke : a nádor; ülnökei : két püspök, két világi országnagy, egy hadi tanácsos, a magyar udvari kamara igazgatója vagy aligazgatója, a királyi tábla praelatusa és bárója, a királyi személynök két titkárral. Ezen tanács nemcsak kormányozna, hanem igazságot is szolgáltatna, törvénykezési ügyeknél maga mellé vevén az összes királyi táblát s ilyenkor hadi és kamarai biztos nélkül ülvén együvé, miután a királyi ügyigazgatónak különben is helye van a táblánál, s ehhezképest a korona jogainak oltalmában nem leszen hézag. A kormányzóságnak, mint itélőszéknek, két ülése volna évenkint, öt-öt hétig tartó mindenik, a nagybőjtben az első, Márton napja körül a második. A nyolczados és rövid ügyek egyiránt ezen ülésekben fognának elintéztetni, szabadsá-

gában állván a hozott itélettel meg nem elégedő félnek a felebbezés ő felségéhez a királyhoz. Valamennyi törvényhatóság e tanácstól függjön, maradván a megyéknél az eddig itt megfejtetni szokott perek, de a bukott félnek joga leendvén, ügyét felebbvinni a kormányzósághoz. Horvátországból is ide történjék a felebbezés; s mivelhogy most már Szlavonia is egészlen visszakerült a koronához, külön bán és tábla tartson széket Eszéken, felebbviteli bíróság erre nézve is a pozsonyi kormányzóság fogván lenni, melynek tagjai napdíjaikat a felemelt harminczadból veendik.

Az egymással ellenkező törvények kiegyenlítése első sorban báró Szenthe Bálint alnádorra, Petróczy János pozsony-városi főjegyzőre és Tolvay Gábor szakolczai tanácsnokra bizassék, kik mindhárman alaposan ismerik az ország jogait és katholikusok; egyházi ügyekre nézve: Széchenyi Pál veszprémi, Balogh Miklós váczi, Hasko rosnyói és Jaklin Balás knini püspökök, — hadi ügyekre nézve: gróf Eszterházy János, gróf Bercsényi Miklós, gróf Barkóczy Ferencz és báró Eszterházy Zsigmond, — kamarai ügyekre nézve: idősb gróf Zichy István, báró Révay Elek, Gilányi György és Szalay Jakab adassanak mellékök. A kész törvényjavaslat a Bécsben összeülendő udvari bizottság elébe fogna terjesztetni.

Az ország hadi osztályozását mi illeti, — eddig hat főkapitányság, tábornokság volt: a kassai, előhegyi, győri, kanizsai, varasdi és károlyvárosi; mintegy háromezer lovasból, gyalogból állott közülök mindenik. Most a varasdit, kanizsait és győrit egyesíteni lehetne, s az egyesült kerület főkapitánya laknék Eszéken. A Duna s Tisza közötti uj főkapitányságnak jusson székhelyül Szeged. Az éjszakkeleti megyéké Szentjobb körül állandósíttathatnék. A hadak összes száma tizenkétezer magyarban

és horvátban, s tizenkétezer németben állapítathatnék meg a végek őrzésére. Elég, ha a tábornokok közül egy leszen német: az eszéki; nemzetiek leendvén a többiek. Eszéken parolát a német a magyaroknak is adna, másutt viszont a magyar a németeknek is. A horvát ezredek mintájára szerveztessenek a magyarok is : házbirtoklással, földmiveléssel ne foglalkodjanak á katonák. Zsoldul harminczezer porczio járjon ki a seregnek, egyéb semmi. Tábornokokul választathatnának : báró Károlyi László, gróf Barkóczy Ferencz, gróf Csáky László, gróf Eszterházy János, gróf Kéry Ferencz, gróf Koháry Ferencz, gróf Erdődy György, gróf Czobor Ádám, gróf Batthyány Ádám, gróf Draskovich János, gróf Zríni Ádám. [1])

Eszterházy inditványát az országos bizottság kiküldésére nézve, mint felebb már érintettük, elejtették a rendek. Attól tartottak, hogy ez fogás akar lenni állandó bizottságnak az országgyülés helyébe léptetésére. A mely tárgyak — így hangzott a végzés — még a jelen országgyülés alatt megfejthetők, azok fejtessenek meg, a többieket halasztani kell a legközelebbi dietára.

II.

Alig oszlott el az országgyülés, midőn együvé ült nemugyan Pozsonyban a magyar bizottság, hanem Bécsben a „Magyarország szervezésével“ megbizott udvari választmány. Herczeg Dietrichstein Ferdinand főudvarmester elnöklete alatt tanácskozmányt tartván a miniszterek, a cseh és ausztriai udvari kanczellárok, s a főhadi tanács és a birodalmi kamara főnökei, gróf Kollonics

[1]) Egykoru másolatból.

Leopold bíbornokot és győri püspököt, s majd kalocsai érseket, husz év óta az egy és külön nem választható ausztriai birodalom egyik főmunkását, szemelték ki — maga is ajánlkozván e tisztre — a szándéklott munka irányadójául, gróf Breuner Szigfrídet a birodalmi kamara alelnökét, gróf Buccellini Julius, gróf Thurn Maximilian, s báró Dorsch Fridrik császári tanácsosokat, ugy Hoffmann Györgyöt, az alsóausztriai kormány tagját, társakul adván neki, s Krapf József hadi tanácsosra a jegyzőkönyv vitelét bizván.

Kollonics és társai 1689. november 15-kén nyujtották be munkálatukat s mindenek előtt a magyar udvari kanczellária ujjá szerkesztését sürgették. Ennek akkori állapotját ekkép ecsetelé a kanczellár Korompai Péter: ‚Mellettem egy titkár van két irnokkal, s egy lajstromzó. Az utóbbi tisztnek viselői nem ritkán vakmerők voltak magokat a kanczellárok és titkárok meghagyásainak ellenszegezni, s elbizakodásukban — ők levén a pecsétőrök — vonakodtak az ő felsége által már aláirott okmányokat megpecsételni, hogy a törvényes díjnál nagyobbat zsarolhassanak ki a perlekedő felektől. Véleményem szerint a magyar kanczellariát a csehnek képére kellene átidomítani, vagy, mivelhogy Magyarország főkanczellárja, az esztergomi érsek, nem szokott az udvarnál széket tartani, a németbirodalmi kanczellariát kellene előképül választani, melyet aztán rangjára nézve nyomban követne a magyar.‘ Igy Korompai; Kollonics pedig ekkép vélekedett: ‚Miután a jelen magyar udvari kanczellár hivataláról lemondott, s miután kell hogy pap legyen a kanczellár, Fenesi György egri püspököt lehetne neki utódul adni. Kivüle négy tanácsosból álljon a kanczellaria, még pedig két egyházi ból, hogy a papi rend mindig egyensúlyban legyen a világiakkal a vallás dolgában, melylyel a magyarok

nem bánnak eléggé kényesen, marasztván hazájokban az eretnekséget, honnan Magyarországon minden baj eredetét veszi, — és két világi tanácsosból, kikből az egyik német lehetne. Titkár kettő szükséges, az idősbik tanácsosi ranggal és szavazattal bírhatna. A lajstromzó mellé még egy segédet, egy kiadót, egy fogalmazót, három irnokot s egy hivatalszolgát kellene adni, és mindnyáját tisztességesen fizetni, valamint ez az 1681-diki országgyülés által eltörlesztett pozsonyi kormányzóságnál történt. Fizetési forrásul eddig kivált a díjak szolgáltak. A felek támogatására tizenkét ügynököt lehetne kinevezni, valamint rendén volna külön szállást fogadni a kanczellaria számára, mert annak, hogy eddig nem volt szállása, hogy az irományokat saját házaiknál tartották a tisztviselők, annak kell tulajdonitani majdnem az összes levéltár elveszését, a libri regii, a királyi könyvek kivételével.'

Az igazságszolgáltatás javításához ezt ajánlotta első lépésül a választmány, másodikul a törvényszékek újjá szervezését.

Nevet bárminőt viselhetnek, mert abban nem rejlik semmi, s a magyarok mégis némi súlyt helyeznek reá.

Számra három törvényszék legyen: 1. Budán; 2. Kassán és 3. Horvátországban, hová Szlavoniát és Dalmatiát is kell sorozni. Az elsőnél ezek lesznek a tagok: az ország főérseke, a nádor, az alnádor, a királyi tábla praelatusa és bárója, a királyi személynök, a tárnokmester, a főhaditanácstól s a magyar udvari kamarától egyvalaki, két titkár, magyar az egyik, német a másik. A kassainál a következők: az országbiró, az egri és nagyváradi püspökök, a' felsőmagyarországi kamara-igazgatóságtól egyvalaki, egy főhadibiztos, egy itélőmester, egy titkár. A horvát törvényszéknél: a bán, a zágrábi püspök, egy főhadibiztos, egy kamarai főharminczados,

egy itélőmester és egy titkár. Mindnárom törvényszéknél a szükséges segédszemélyzetről is kell gondoskodni. Valamennyi hatóságtól ide felebbeztetnének az ügyek, névszerint minden büntető ügy. Egyéb felebbezést nem kellene megengedni. A költségeket a törvénykezési díjakból s a felemelt harminczadból lehetne fedezni.

A hármaskönyvnek ujabb átvizsgálása elkerülhetlenül szükséges. Ez hemzseg ellenmondásoktól, teli van más időkre, más viszonyokra vonatkozó intézkedésekkel, de melyeket felek és birák arra használnak, hogy az igazságszolgáltatást kijátszák, hogy magoknak hasznot hajtsanak az ország s a királyi felség rövidségével és helyrehozhatlan kárával. Az uj törvénykönyv s a polgári és a büntető perrendtartás szerkesztésével Hoffmann udvari tanácsost kellene megbizni, ki annak idején tagja volt a pozsonyi kormányzóságnak, s kinek, mint ilyesnek, bő alkalma volt, a magyar állapotokkal közelebbről megismerkedni. Számtalan visszaélés megszüntetése — folytatja a császárhoz intézett javaslatban Kollonics — elkerülhetlenül szükséges. 1. Az itélőmesterek tekintélye annyira nőtt, hogy bárkinek kivánságára bármely forumnál mind vizsgáló mind végrehajtó rendes birákká tehetik magokat, még pedig a felebbvitel s egyéb perorvoslatok teljes kizárásával; miből főleg három fonákság következik : a) Nincsen példa, hogy valaha egy alperes megnyerte volna az ügyet a felperes ellen, ki az itélőmestert biróul felkérte s őt az alperes rovására, oly busásan, mint itélőmester úrnak tetszik, s nem ritkán a pernek tárgyul szolgáló követelés részének előleges lekötésével tartozik jutalmazni. b) A költségek, kivált ha többedmagával vagy épen egy kis csapattól környékeztetve eszközli a végrehajtást az itélőmester, gyakran háromszor sőt még többször is mulják felül a peres tárgy értékét. c) A vesztő

félnek egyáltalában nincsen módja magán segíteni, még ha a legigazságtalanabb ítélet hozatnék is ellene, még ha a legpogányabb birság is vettetnék reá. Következik innen, hogy az itélőmesterek ezen túlságos tekintélyét meg kell szüntetni, őket egyszerü birákul iktatván a törvényszékekhez. — 2. A nyolczados itélőszékeket, mind a nagyobbakat mind a kisebbeket el kell törleni, mert ezek sohasem ülnek együvé, s mert ide azon ügyeket szokás utasítani, melyeknek befejezése nem látszik kívánatosnak. — 3. Nagy botrány az úgy nevezett ‚novum,' melynek erejénél fogva egyazon per megujíthatik ugyanazon biró előtt, s melyre támaszkodva, az uj-uj kifogással fellépő fél vég nélkül elhalasztathatja az itélethozást. — 4. Meg kell szüntetni az ügynek leszállitását mihelyest úgy tetszik a felperesnek s mihelyest egy marok pénzzel meg akarja vigasztalni a birót. — 5. Orvoslani kellene a szegény árvák javain elkövettetni szokott hűtlenségeket, s ezen árvák ügyeiről különben is inkább kellene gondoskodni, talán azáltal, hogy az ausztriai gyámrendszer deák és magyar nyelvre leforditassék és ideiglenesen elfogadtassék, olyatén módosítással, hogy miután az ausztriai rendszerben nincsen szó a gyámnak jutalmáról, e tekintetben az árvák nagy előnyére a cseheknél divatozó azon rendszabályt kellene behozni, mely szerint az árva jövedelmeinek egy hatoda jár ki évről évre díjul a gyámnak. Meg kell jegyeznem azt is, hogy Magyarországon nem szokatlan dolog, katholikus árvának nemkatholikus gyámot rendelni, mit felségednek királyi parancs által haladék nélkül kellene eltiltania. — 6. A büntető eljárás Magyarországon egy részről szerfelett szigorú, más részről minden rend és forma nélküli; minek egyik következése: hogy sok ártatlan kivégeztetik, a másik : hogy több czégéres bűnös büntetlenül marad. Pedig áll az : hogy jobb

a vétkest szabadon bocsátani, mint az ártatlant elmarasztani; s áll az is: hogy nagyobb áldozatot nem mutathatni be Istennek, mint egy gonosz embert. Szükséges tehát ama túlságos szigort enyhíteni és rendszeres büntetőpert behozni. „Továbbá teljesen kell megszüntetni a Magyarországban divatozó, füresztés melletti boszorkánypert, mivelhogy taval Trencsénben gyanuba vett háromszáz személy kisérletképen vízbe vettetett, s a kik megfúladtak, azok ártatlanoknak nyilvánítattak, azok pedig kik felmerültek, mint ama vétségben elmarasztottak, kivégeztettek.“ Tanácsos volna addig is, míg Hoffmann a reá bizott munkát el fogta készíteni, az ausztriai, már leforditott perrendtartást[1]) elfogadni, „minthogy ezt különben is a megyék és urodalmak nagyobb száma már gyakorlatba vette.“ — 7. Az urak és nemesek igazságtalan kiváltságait el kell törleni, minő az, hogy a szokás vagy inkább a visszaélés nem engedi, miszerint urát a jobbágy beperelje; minő az, hogy világos törvények értelmében a parasztnak tanuságtétele nem vétetik be a nemes ellen; minő az, hogy büntető ügyekben, ha néhány vétséget kifogunk, csak megidéztetése és elmarasztása után zárathatik el a nemes. — Módositást igénylő egyéb pontok önmagoktól fognak jelenkezni a törvénykönyv szerkesztésekor, vagy az uj törvényszékek által fognak kijeleltetni.

Az igazságszolgáltatás rendezéséről az egyház ügyére tér át a javaslat.

A clerus — irja Kollonics — nehány jelesebb püspök kivételével figymáltatik vagy épen megvettetik. Ez onnan van, mert már ember emlékezetére nem tartattak zsinatok, sőt még megyéiket sem utazták be a főpapok; s mert

[1]) A corpus juris hungarici II-dik kötetéhez mellékelt Forma Processus Criminalis t érti, mely Kollonics költségein fordítatott németből deákra, s kinyomatván, az 1687-diki országgyülés tagjai közt kiosztogattatott.

több püspökség, kivált a töröktől visszafoglalt részekben, vagy épen nem vagy schismatikus által van betöltve. Ezt ideig-óráig tűrni kell, vagy az egyesülés, az unio által rajta segíteni, mint már a munkácsi görög hitvallású püspökkel történt. A szegényebb püspököket, az összes országnak, tehát az ő megyéiknek is visszafoglalásaiglan fejenkint tizenkétszáz forintnyi évdíjjal kellene vígasztalni, s az eddigi foglalmányokban némi pótlékot számukra kihasítani; rendén van arról is gondoskodni, hogy külön mindeniköknek mind székhelye mind székháza legyen; s némi jövedelemforrásul saját boraik mérésének jogával lehetne őket — magában értetik, hogy a szabad királyi városokon kivül — felruházni.

A plebánosok ügye is rosz karban van. Találkozott olyan, kinek két éven át nem volt misekönyve, csak halotti misét irt le magának. Más, egy egész éven át nem mondott misét, mert nem volt kelyhe. Árvában az ostyákat négy részre osztották, mert nem volt ostyavasuk, s ilyes a két szomszéd megyében sem levén feltaláltatható, az ostyákat Krakóból kellett hozatni. Következik innen, hogy szükséges a plebánosok jövedelmeinek öregbitéséről gondoskodni. A foglalmányokban háromszáz házra jusson egy plebános. Intézkedni kell, hogy lakháza s hogy negyvennyolcz hold szántóföldje legyen robot-kötelezettség nélkül; azonkivül övé leszen a stola, övé a dézmának egy tizenhatoda. Az iskolamester számára is lak- és iskolaházat keli épiteni, s tizenöt hold szántóföldet vagy hasonértéket kell neki adni, urbéri kötelezettség nélkül, azonfelül illetvén őt a stolának arányos része, s a minden tanuló után fizettetni szokott iskoladíj. A mely helységben több van háromszáz háznál, ott káplán is működjék, kinek fizetése érjen fel a plebános jövedelmének felével. A hol nincsen templom, ott építessenek ilyest köz-

ség és földesúr közös költségen. Az egyesült görögök papjai beérhetik a felebbi jövedelmek felével. A kincstár adjon példát az ájtatos alapítványok felelevenítésére nézve. A clerus fogadja el valahára a trienti zsinat intézkedéseit végleg és hímezés nélkül. A protestansok követelései ellen a közelebb hozott törvényczikkelyekhez kell ragaszkodni. Az anabaptistákat a Morva vize mellett — összesen öt község — s az ariánusokat Pécs körül el kell türni, mert már kezdenek általtérni a katholikusokhoz. A zsidók ne lehessenek vámszedők, ne vehessenek földeket haszonbérbe, s adóztassanak meg busásan. Az egyház javára czélzó egyéb intézkedésekről a zsinatok s a püspökök fognak gondoskodni.

A választmány most a politikai közigazgatásra tér által. Ez általában véve jó városi és falusi rendőrségen sarkall. Magyarországon e tekintetben egyelőre gondoskodni kell : 1. Az ország s kivált a foglalmányok népesítéséről, melyekben csak görög és zsidó szemétnép maradt hátra. Ubi populus, ibi obolus; hol sok a lakos ott sok a közjövedelem. Ezen népesítést idegen népségek behivásával lehetne eszközölni, olyképen, hogy a foglalmányokban a beköltözködő magyarok három évig, a beköltözködő németek, mert ezek távolabbról jőnek, öt évig minden közteher alól felmentessenek; ilyes bevándorlókat nem kellene a földhöz kötni, mint a többi jobbágyokat; legyenek ők a költözködés jogával hazai törvényeik értelmében ezentúl is biró szabad alattvalók. Hasonló feltételek mellett mindig német bevándorlóknak, kivált felséged örökös tartományaiból valóknak kell elsőséget adni, miszerint ezen ország vagy legalább tetemes része németesítessék, s a forradalomhoz s nyugtalankodáshoz hajlandó magyar vér, mérsékeltetvén a német által, rendíthetlen hűségre és örökös királya s természetes ura iránti szere-

tetre birassék. Ezen alkalommal megütközéssel tapasztalta a választmány, hogy sem a király sem bármiféle német nem birtokol urodalmat Magyarországon, holott a német örökös tartományokban több magyar földesurat találhatni. A magyarok azt mondják ugyan, hogy törvényeik szerint külföldi ember nem tehet szert fekvő birtokra országukban; de felséged más részről, szintezen törvények értelmében, a legparányiabb adomány által is bárkit képessé tehet ilyes birtokjogra. Bevándorlóknál el kell nézni a nemkatholikus hitvallást, de ennek nyilvános gyakorlatát nem szabad nekik megengedni, és szükség mindig katholikusokat is közéjök vegyíteni. A várakat, mennyire csak lehetséges, kirekesztőleg német lakosokkal kell népesíteni. Általános szabályul ajánltatik : a telkeket nemcsak ingyen, hanem örök időre s az elidegenités jogával adni által a bevándorlóknak. — 2. A robotot országszerte szabott napszámban, még pedig hetenkint háromban kell megállapítani. Az ország törvényei ugyan ötvenkét napra szabják évenkint az urdolgát, de ez szerfeletti mérsékeltség : miért is egyetlen egy uraság sem alkalmazkodik hozzá s megannyian tulságos terhet vetnek jobbágyaikra. 3. Valamennyi városban a polgári üzletek: hus- és bormérés, gabnaőrlés sat. kirekesztőleg a polgárokat illessék, ne a várparancsnokokat és kamarai tiszteket is, kik azokat a foglalmányokban egyedározzák. 4. A városokat nem kell szabaditékos házakkal megterhelni : kórházak, püspöklakok, fegyvertárak, kolostorok sat. kivételével, s iparüzleteknek, a polgárok rövidségére, ezekben ne adassék hely. 5. Városokban a puszta házat valami csekélységért kell odaengedni, s azt harminczkét hold földdel megtoldani. 6. A város területében találtató épületszereket mindenik bevándorló szabadon használhassa, a tiszti épitész utasításához képest. 7. A városok

és a falakkal kerített mezővárosok külön maradjanak a megyéktől, hogy ezektől el ne nyomathassanak, s hogy gonoszszándéku gyüléseket ne tarthasson bennök a nemesség. 8. A puszta telket parányi díj letétele után — a korona jogának megismerésére — haladék nélkül vehesse birtokába a bevándorló; s ha jelenkezni és kiismerszeni fogott a tulajdonos : váltsa be telkét, vagy hagyja illő díj mellett a birtokló kezénél. 9. Mindezt közhirré kell tenni, de ildomos ovatossággal a vallási pontra nézve. 10. Eddigelé majdnem mind e tárgyakban épen az ellenkező történt. A Magyarországba bevándorlott bosnyákok tönkre juttattak, éhen halnak. A kamarai biztosok nemhogy magokhoz édesgetnék a telkeikre visszakészülő jobbágyokat: a régmult évekből fenmaradt tartozásokat veszik meg rajtok a mely pillanatban jelenkeznek. Ilyesmit meg kellene tiltani, mint visszás eljárást.

A népesítéshez nagy mértékben szükséges a közhitel megállapítása. Nemcsak hogy háromszoros vagy még többszörös biztosíték nélkül egy krajczárt sem kaphatni kölcsön, de sőt a kereskedés is tönkre jut mindinkább. És ez kivált onnan származik, mert a fizetéssel késő adós csak roppant költséggel s időveszteget éssel kényszerítethetik kötelezettségének teljesítésére, s mert egész Magyarországon nincsen hely, hol valamely jószág állapotát, a rajta fekvő teherre nézve, egész bizonyossággal lehetne kitudni, hol fekvő birtokot veszedelem nélkül vehetni vagy reá pénzt kölcsön adhatni. Történnek ugyan a káptalanoknál ilyes bejegyzések, de nem lévén meghatározva, hogy e tekintetben melyik jószág melyik káptalan könyveibe való, s ehhezképest az alsómagyarországi jószágra kölcsönvett pénz felsőmagyarországi káptalan lajstromába jegyeztethetvén be, a korábbi kölcsönökről nincsen tudomása a későbbi hitelezőnek vagy vevőnek. Szokás továbbá

ezen káptalanoknál titokban óvást tenni a közbenjött szerződések ellen, s annak idején előkeresgélni az óvást. Kellene tehát a cseh ‚Landtafel'-hez hasonlatos intézetet alkotni, s a káptalanoknál történni szokott bejegyzést rendszeresíteni. — És valamint magánszemélyek között szükséges a hitel, úgy szükséges a hűség az örökös király iránt. Kezdeni kell tehát az új foglalmányoknál az új intézkedést. Kire valamit vevési, adományozási vagy bármely jogczímmel szállit a felség, az tegye le személyesen a hűségi esküt. Hasonlóképen mindenik kiskoru midőn teljeskorra jut. S ezen követelés annál méltányosabb, mivel Magyarországon a hazai törvények erejénél fogva minden jószág hűbér, s mivel a vasallus hódolattal tartozik urának.

Kiáltó szükség, hogy a tudományok és más szabad müvészetek, hogy a közönséges mesterségek, kézmüvek és kivált a kereskedés gyökeret verjenek az országban. Velencze és Holland szolgáljanak előképekül. Egyetem kettő legyen: Budán az egyik, Kassán a másik; a többi nagyobb városokban gymnasiumokat és akademiákat kell alapítani; s itt a tanárok, kivált a philosophia és theologia tanárai papok legyenek, névszerint Jézus társaságából valók. Ha ez meg fogott történni, akkor nem lesz szükséges, hogy a magyar ifju Német- és Lengyelföldön járja iskoláit; akkor ügyvédek lesznek az országban, nem törvénycsavarók, orvosok nem sírnépesítők. Lőcsén nyomdájok van az akatholikusoknak, tehát könyvvizsgálókra van szükség. A ki előleges vizsgálat nélkül nyomtat, az veszítse el nyomdáját. — A müvészeteket és mesterségeket pedig, nemkülönben a kereskedést szabadítékok és józan vámszabály által kellene előmozdítani. Kivált Nándorfehérvár válhatnék hatalmas kereskedési hellyé. Évenkint nehány százezer forint megyen csizmabőrért

Törökországba, pedig a törökök még minapában Buda és Székesfehérvár között készitették ezen bőrt, s még élnek emberek az országban, kik a tímárság e nemét értik. Évenkint másfél millio megyen ki Törökországba ökrökért: hát nincsenek nekünk legelőink? A zagyva pénzviszonyok is nagy ártalmára vannak a kereskedésnek; azon kellene lenni, hogy a rosz lengyel pénz eltávolíttassék. Aztán, a magyarok igen helyesen országszerte csak egyazon mértékkel, egyazon súlyaggal szeretnének élni. A tűzvész elleni bécsi szabályokat jó lesz deákra lefordítani. A foglalványokban kórházakat kell alapítani. S rendszeresített intézkedésekre van szükség, ha netalán ujból országszerte dúlna a pestis. Emlékezzünk viszsza az 1679-diki iszonyatosságokra! A pestisbetegeket csak a kóroda papjai látogatták meg! Ha előbb halt meg az atya, s utóbb a fiú, akkor amazt kiásták ismét, hogy a fiú ne feküdjék felül!

S most a hadi ügyeken, névszerint ezek élelmezési ágán által, a „cameraliák"-hoz, a korona jövedelmeihez érkezik Kollonics. „A királyi magyar kamara irományaiból láthatni, hogy béke idején a rendes kiadások Magyarországon félmillio német forintra rugnak évenkint, holott a kincstárba legfelebb 30—60,000 forint folyt be az országból. Pedig ez, Istentől termékenységgel megáldott ország; a mi reá költetik, azt bőven megtérítheti; nem szükséges, nem lehet miatta a többi tartományokat még túlterhelni. Tetemes jövedelmi forrásul kivált a töröktől visszafoglalt részek szolgálhatnának. Szükséges tehát mindenekelőtt éretten megfontolni: mit lehet most Magyarországon neo-acquisitumnak, foglalmánynak mondani? Felelet: mindazon helységeket, mindazon földterületeket, melyek vagy valósággal voltak a keresztyénség ellenének, a töröknek birtokában, vagy neki, mint be-

hódoltak, adót fizettek. S most támad a másik kérdés: kell-e ezen, fegyveres erővel, határtalan költséggel és bőséges vérontással visszaszerzett földeket, egészlen vagy részben előbbi uraik kezénél tulajdonúl meghagyni? Felelet: Különbséget kell tenni az egyházi s a világi urak között. A világiakat mi illeti, az összes választmány egyhangulag kinyilatkoztatta: hogy felséged azokat, mint fegyverével, pénzével s hadainak vérével szerzetteket nem köteles, joghoz és igazsághoz képest, előbbi uraiknak visszaadni; de hogy mindazáltal saját és az ország érdeke is tanácsolják, miszerint merő kegyelmességből s királyi bőkezüségből azokat néhai tulajdonosaik kezéhez juttassa ismét. Magában értetik, hogy a ki valamely jószághoz igényt tart, az köteles leszen tulajdoni jogát bebizonyítani; e végre tehát kinekkinek határnapot kell kitűzni, s ha bebizonyította, akkor rendén leszen értésére adni, hogy birtokát csak a felség kegyelmének köszönheti, akkor le kell vele tétetni a hűségi esküt, s az adót, a katonabeszállítást, az őrségjogot s más közterheket világosan és ünnepélyesen reáróni a birtokra. A mi az egyházi személyeket illeti, azok világos jog alapján követelhetik magoknak vissza ama foglalmányok papi javadalmait, így rendelkezvén a canoni törvények; aztán nem kell arról megfeledkezni, hogy először is az egyházi rend fogadta a mult országgyülésen József főherczeget örökös királyul, s hogy folyton folyvást a mily hű oly lényeges szolgálatokat teszen a koronának; így például, midőn a kassai német őrség tiz s egynehány évvel ezelőtt Kobb tábornok ellen feltámadt, csak Szegedi püspök bölcs intézkedései mentették meg felséged számára a várost. A küldöttség azonban úgy vélekedik, hogy az egyháziak javadalmaik után bizonképen fogják viselni a közterheket, mint a világiak a magok jószágai után, de sőt hogy jövendőben

rendkivüli viszonyok között, például háboru esetében, rendkivüli segédnyujtásra is lesznek készek.

A mely jószágokhoz szabott idő alatt senki sem fogja tulajdoni jogát bebizonyítani, azokat nem kell a kamara által kezeltetni, mert ez esetben vajmi keveset fognának jövedelmezni, hanem azokat el kell adni, még pedig a többet igérőnek, legyen az pap vagy világi, nemes vagy nem-nemes, belföldi vagy külföldi, katholikus vagy nem-katholikus. A mely okok felebb a népesítésnél előadattak, hogy itt miért kell szemet hunyni a vallási pont előtt, azok jelen ügyben is érvényesek.

A javaslat most az adó kérdésére megyen által.

Magyarországon — így szól — a közterhek a porták arányához képest vettetnek ki. Törvény szerint egy porta négy vagy nyolcz jobbágyból áll; négyből ha négy vagy hat darab marhát foghat eke elébe a jobbágy, nyolczból ha csak kettőre megyen marháinak száma. Azok, kik nem képesek magoktól egy ekét kiállitani, zsellér nevet viselnek, s közülök négy megyen egy jobbágyra, tehát tizenhat egy portára. Mind ez megmaradhat ezentúl is, mert ilyes sajátságok magokban véve nem gátolják a helyes adózási rendszert, s mert felségednek az a legkegyelmesebb szándéka, hogy a lehetőségig az ország törvényeihez alkalmazkodjunk.

Ezen porták száma 1647-ben, a királyi városokat és mezővárosokat ide nem tudva, 7215 1/8-ra ment, közülök 4916 1/4 az alsómagyarországi tizenkilencz megyére, 2298 7/8 a felsőmagyarországi—éjszakkeleti—tizenhárom megyére esvén. Azóta megszaporodott a népesség, azóta felséged dicsőséges fegyverei az országnak tetemes részét visszaszerezték a töröktől, minélfogva most talán kétszer annyira is tehetni a porták számát; de más részről tekintetbe kell venni,

hogy a háboru s a zsarlások következésében tönkre jutott részek húzamos ideig adózásra nem képesek.

Szokáshoz és törvényhez képest egy-egy portát legfelebb négy forint adóval lehetett megterhelni, s azon kivül ingyenmunkával, azaz: tizenkétnapi robottal a várak épitésénél, javításánál; ezen ingyenmunka azonban csak igen hézagos portéka volt. Idő multával növekedett az adó, s a közinségnek közepette 1682-ben a Magyarország megőrzésére szükségesnek találtatott hadisereg költségei csak azáltal fedeztethettek legalább felökben, hogy negyven forintra emeltett egy-egy portának adója. 1685-nen 4,798,062 forintra ment az összes adó. 1686-ban a katonaság élelmezése és szállásoltatása 3,568,677 forintba került az országnak. 1687, 1688 és 1689-ben olyannyira minden rend nélkül, oly példátlan zavarban történt meg a téli szállásoltatás, miszerint szabott pénzösszletről ezen évekre szó sem lehet; de annyit valósággal állíthatni, hogy a mondott időközben ezen nemes országgal, mintha ellenség földje lenne, kénye kedve szerint bánt a katonaság, tetszésök szerint bántak a hadi biztosok. A felebb kitett öszletekbe pedig nincsen betudva, a mit Erdélyből, a mit a többi szerzeményekből, a mit az ellenség területéből kivontak az illetők, mi szintén több millióra megyen, nincsenek betudva a zsarlások, melyeket bizvást egy millióra tehetni.

Ezeknek előrebocsátása után lássuk már mennyit lehet méltányosan egyegy portára adóul vetni; az leszen a méltányos adó, mely a felségnek módot nyujt az országot megtartani és kellően igazgatni, s mely a jobbágynak jólétét nem akadályozza, nem teszi tönkre.

Kövessük a többi örökös tartományok példáját. Ime Ausztriában minden egész jobbágyház fizet évenkint a katonaság fentartására hat forintot; ehhezképest egy

porta — állván négy egész jobbágyból — huszonnégy forintot fogna adó fejébe fizetni. Ingyenmunkára most több szükség levén mint azelőtt, — mert vajmi nagy a javítást igénylő erősségek száma — most külön mindenik ház vagy egész jobbágy tartoznék annyi ingyenmunkát véghezvinni, mennyi előbb egy portára esett, azaz: köteles volna tizenkétnapi robotra; ezen robot három forinttal váltathatván meg s egy porta négy házból állván, évenkint tizenkét forint váltságdíj esnék egyegy portára, melynek adói összes tartozása tehát külön harminczhat forintban állapíthathatnék meg. Ezt az országgyülés sem fogná túlságosnak találni, az országgyülés, melynek megegyezése szükséges az adó kivetéséhez, mivelhogy az illető törvény megtartására hittel kötelezte magát a felség. Nagyobb adót nem igen viselhet el általában véve egyegy porta. Százhatvan forintra szokás becsülni egy egész jobbágyházat, azaz: egy portanegyedet, mely harminczkét hold szántóföldből vagy ennek hasonértékéből egyéb földekben áll; kilencz forint pedig, azaz: egy portanegyed adója, százötven forintnak 6% kamata: tehát mindössze is csak tiz forintnyi érték nem kamatoz a kincstárnak.

Ezen adót kivétel nélkül valamennyi urodalom s fekvő birtok fogná viselni, egysem vétetnék ki, bármily rendü vagy állapotu legyen a birtokos, akár főpap, akár világi úr, akár nemes, akár káptalan, akár város, akár katona- vagy kamaratiszt: mert a méltányosság úgy kivánja, hogy mindenki viselje a terhet, a ki élvezi a hasznot. Egyedül a plebánosok és iskolamesterek házaikat és földjeiket lehetne kivenni, továbbá a nemesi curiákat, mert abban áll a kisebb magyar nemességnek még fenmaradt egyedüli vigasztalása, hogy szabadságának és kiváltságának jelvényeül bir egy szabaditékos udvart, mely bizony rendszerint nem ér többet egy közönséges paraszt-

háznál : a különbség tehát csak a kiváltságban áll. Aztán tekintetbe kell venni, hogy ilyes kiváltság a többi örökös tartományokban is létezik; kell tehát azt megtartani, a nélkül azonban, hogy az úgynevezett praedialistákra is alkalmaztatnék.

Megjegyeztetik végre, hogy a felebbi adót nemcsak egy vagy nehány évre, hanem egyszer mindenkorra kellene felajánlani, mert lesznek ezentúl is háborúk, s a béke művei szintúgy igényelnek költséget mint a hadviseléséi; s hogy az adónak kellő felosztása és behajtása főfő dolgok, melyeket ki kell venni a hadibiztosok és kamarai tisztek kezéből, az illető megyei és városi törvényhatóságot bizván meg velök. —

A kamarai jövedelmek forrásai : a harminczad, a bányaáldás, a fogyasztási adó, mely városokban az 1671-diki alapra volna ujból fektetendő sat. berekesztik a javaslatot [1]), melyet Kollonics, mint a bizottság elnöke; Krapf József haditanácsos, mint jegyzője irtak alá. [2]) Szelleme olyas volt, mely nem ijedt vissza a végrehajtás nehézségeitől, de mely mégis némileg a fennálló viszonyokból indult ki, mint alapból. Ezeknek teljes felbontását vette czélba nehány évvel később „fratre Angelo Gabrielle," a Nizzából Bécsbe szakadt ferenczes, kinek „Magyarország kormánya" czímü emlékiratát legalább részben elemzenünk, szintén nem leszen felesleges. [3])

[1]) Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn, a nemzeti muzeum kéziratai között.

[2]) Rákóczi — mert a histoire des revol. de Hongrie illető helyének szerzője vagy sugallója kétségtelenül ő — a javaslat főszerkesztőjének Palm haditanácstitkárt mondja, irván róla : „le sieur Palm secrétaire du conseil de guerre etait parfaitement instruit des affaires de la Hongrie, de ce qu' elle pouvait valoir à l'empereur, quand elle serait gouvernée selon les nouvelles constitutions, et des obstacles, que les anciennes apportaient à ces avantages." De Palm nem a haditanácsnak hanem a birodalmi kamarának volt tagja, s e név itt valószinüleg tévedésből áll Krapf helyett, ki csakugyan a haditanácsban ült.

[3]) Fratre Angelo Gabrielle da Nizza de Min.

III.

„A lázadókat megbüntetni az igazságszolgáltatás egyik cselekménye ; nekik megbocsátani, kegyelmesség: de elszedni tőlök az alkalmat ujabb lázadásra, kötelessége a felségnek. Az ország szabadságai oly nagyok, hogy azokat vagy meg kell tartani vagy korlátolni. Ha teljesen megtartatnak, felséged fején ingadoz a korona: mert a tekintély az országban fog székelni, nem az udvarban, s mert a ministerium magyar leszen, nem idegen. Ha pedig nem tartatnak meg, akkor veszélyben forog felséged, hogy elveszti az örökkévaló koronát, mert igérte és hit alatt fogadta ama szabadságokat.

Három különböző ösvényen lehet biztossággal előhaladni : 1. Apostoli feloldás az eskü alól, miszerint felséged megszüntethesse azon szabaditékokat, melyek csorbát ejtenek a közrenden. 2. Ezen szabaditékok örökös megszüntetésének helyeslése az országos rendek által. 3. Egyházi és világi végzés, hogy miután egyrészről az országgyülés lemondott II. Endre szabaditékáról, mely a nemes embert felhatalmazta fegyveres kézzel állani ellen a királynak, s miután másrészről e lemondás óta is felségednek tetemes számmal állottak ellen fegyveresen a ne-

---

Oss. Rif. di S. Francesco: Il governo dell' Ongaria l'anno 1701. A bécsi császári könyvtár kéziratai között a 8696-ik szám alatt. Az 1701-diki év, úgy látszik, csak a végszerkesztés éve, mert a Hist. des revolut. de Hongrie szerzetesünk ebbeli működését a karloviczi békét megelőző éveknél említi, irván róla : „le père Gabriel, lac apparemment de son cloitre, n'aspirait qu' à se procurer un bon bénéfice, qui pût lui permettre d'en sortir avec bienséance ; et c'est ce qu'il obtint.“

mesek : felségárulásba esett az ország és elvesztette szabaditékait. E három ösvény közül egynek választása okvetlenül szükséges.

Megtörténvén e választás, a halasztást már nem szenvedő sebek orvoslásához kell nyúlni. Orvosszerek :

I. Az udvari ministeriumnak helyes szerkesztése Magyarország irányában. — Azon hatóságok, melyek jelenleg az udvarnál Magyarországot szabályozzák, nem alkalmasok kiirtani a nemzeti és idegen igazságtalanság gyökerét, melyből kicsirázik a község kárvallása és a népek engesztelhetlen gyülölete felséged dicsőséges háza ellen. Szükséges hogy benső tanácsosok neveztessenek, kik folytonosan átvizsgálják mind azt, mi annak rende szerint Magyarország számára inditványoztatott, tárgyaltatott s végeztetett. Valamennyi hatóság, kanczellária, volt, jelen és leendő bizottság, az országon belül és kivül, köteleztessenek jelentést tenni e tanácsnak, s eljárásuk jegyzőkönyvét elejébe terjeszteni. Szükséges továbbá, hogy a magyar udvari kanczellária összes működése alá legyen vetve ezen királyi tanács rostájának.

Ezen tanácsot a magyar törvényhozás negyedik végzeményének tizedik, s az 1526-diki határozatok harmincz-egyedik czikkelyei törvényesnek nyilványitják; az 1587: 9. t. cz. a királynak az országon kivül tartozkodására is levén figyelemmel. Az a baj, hogy ezen tanács tagjainak magyaroknak kell lenni nem idegeneknek. De kész a válasz : hogy miután örökössé vált a király, olyas tanácsosokkal kell birnia, kik a koronát neki megőrzik, nem olyasokkal, kik azt elszedegetik tőle; hogy ezen tanács az országon kivül van, az országon belül pedig ott vannak magyar tanácsosai, azok, kik eddig voltak; s hogy végre a király tetszésétől függ, tanácsoltatnia magát onnan vagy amonnan. A magyar udvari kanczellária, hivatkoz-

ván a többiek példájára, ezt ellenezni fogja; de szolgáljon neki válaszul: hogy mikor béke lesz az országban mint a többi tartományokban, akkor reá is fognak kiterjesztethetni a többiek szabaditékai.

II. A nemzeti tanácsot és az ország kormányát alá kell rendelni az udvar gyökeres tekintélyének. — Az országnak nincsen tanácsa, mely őt kormányozza, s mely a felség parancsait egyenesen végrehajtsa vagy végrehajtassa. A négy rend csak az országgyülésen bír hatalommal. A vármegyék magok magokat kormányozzák. A városok vagy el vannak nyomva nemzeti tisztviselők által, vagy érzik az idegenek súlyát. A kamara egy sereg apró tisztviselőből áll, kik a felség vagyonát felfalják vagy elprédálják. A tábornokok kormányozzák a hadiügyeket, s azonfelül kiterjesztik kezeiket a politikai, a gazdasági, a polgári, a törvénykezési, s gyakran az egyházi ügyekre is.

A királyi felség kiskoruságában vagy távollétében a törvény az összes ország kormányával megbizza a nádort. Ilyes hatalom felette veszélyezteti az örökös királyt. Első Ferdinánd alatt az 1555: 1. tczikkely erejénél fogva tanácsosok adattak a nádor mellé ő felségének tetszéséhez képest; honnan az következik, hogy nem térünk el szerfelett a törvénytől, ha országos tanács alakúl a nádori vagy a királyi helytartói hatóság ideiglenes gyakorlatára; s ha a nádorságnak egy személyhez kötött, majdnem fejedelmi jogköre az országnagyok s a rendek között felosztatik, természetesen az inditványozott udvari tanács igazgatása alatt, s teljes függőségben a királyi és örökös felségtől. A hármas könyv I. részének 94. czíme elősorolja az országnagyokat; ezekből tehát és másokból fog az ország tanácsa törvényesen alakulhatni, mire nézve inditványoztatik: 1. Az elnök legyen a nádor, vagy megüresülvén a nádorság, a felség tetszéséhez képest nevezett

királyi helytartó, s ha sem nádor sem királyi helytartó nem találna lenni, az ország birája. 2. A kanczellárnak széke leszen a tanácsban. 3. Továbbá: a magyar kamara elnöke vagy alelnöke, s a királyi hadak egyik főkapitánya vagy tábornoka mindig székkel és szavazattal birjanak e tanácsban, valahányszor érkezésök van a megjelenésre. 4. A horvát bán helyett, kinek kötelessége a bánságban lakni, az erdélyi vajda s a székelyek grófja helyett, kiknek méltóságaik a királyi felségbe olvasztvák, a szörényi bán s a temesi gróf, mint jelenleg már puszta czímek helyett, szabadságában álljon a királyi felségnek, szintannyi számu tanácsosokat kinevezni, névszerint a birtokos osztályból. 5. A nádor vagy a királyi helytartó, az országbiró és a főkanczellár tizenkét alkalmas egyént fognak a felségnek ajánlani külön mindenik országrendből, s közülök a felség nyolczat fog választani magok a rendek helyébe: t. i. négyet örökös tanácsosokúl fizetéssel, és négy mást három évre, fizetés nélkül, a rendkivüli országgyülések számára. Midőn a jelöltek nincsenek a királyi felség tetszésére, mások fognak neveztetni helyettök. 6. A nádori, a helytartói, az országbirói hatóságok s a korona valamennyi más hivatalai szállíttassanak le és kebeleztessenek be e tanácsba, s ezenkivül senki semmiféle közhatóságot ne gyakorolhasson. 7. Ő felségének tetszésétől fog függeni egy vagy két olyas tanácsos választása, kik a köznép s az országban tartózkodó külföldiek érdekeit képviseljék. 8. A tanácsnak székhelye, jogköre és hatósága ő királyi felsége által fognak kegyelmesen meghatároztatni és körüliratni, lehető legnagyobb tekintettel az ország törvényeire s a közbéke és közigazság szükségeire. 9. Ha netalán az ország főkanczellárjának az udvari tanácsban jutna hely, a felség az alkanczellárt vagy a pecsétőrt fogja az ország tanácsába küldeni, kit valamennyi

irmány kiadása fog illetni, azok kivételével, melyek a rendkivüli gyülések alkalmával keletkeznek, s melyek az ilyenkor okvetlenül jelenlevő főkanczellár által fognak közrebocsátatni. 10. Mivelhogy ő felsége megigérte és esküvel fogadta közügyekben az országgyülések tartását, melyek, ha az összes nemesség veszen bennök részt, szerfelett költségesek és a közbékét veszélyeztetők : ezentúl az országtanács kebelében fog lefolyni az országgyülés, a mondott elnökök és tanácsosok, s még mások közbenjárásával, kiket előssoroló vagyok. Ezen tanács megállapítása után, hat kerületre fog osztatni az ország kormányzási czélokra, s e kerületektől fognak függeni mind megyék mind városok. Ha teljesen együtt leszen az országtanács, huszonnégy egyént nevez külön mindenik kerület számára, az illető kerületben letelepedett és birtokos egyéneket. Közülök hat leszen egyházi, hat világi úr, hat megyei nemes, hat városi lakos. Ezekből a királyi felség négy követet fog választani, kik három éven át megjelennek a rendkivüli gyülésekben, teljhatalommal felruházva a szükséges végzések hozatalára, s megjelennek kirekesztőleg akkor, mikor az országtanács által meghivatnak e végre. 12. Az országgyülések tartására törvényesen meghatározott időközökben és esetekben összejőnek a rendkivüli gyülések, melyekben önmagoktól megjelennek s üléssel és szavazattal bírnak : az ország főkanczellárja s az udvari tanácsosok. 13. A felség ezen gyülésekbe királyi biztosokat fog küldeni, kik ugyanazon szabaditékokkal és előjogokkal fognak birni mint Csehországban. 14. A királyi biztosokon, az összes királyi udvari tanácson, s az összes országtanácson és a főkanczelláron kivül csak ama négy tanácsos veend még e gyülésekben részt, kik a négy rend képviselésére, mint már mondatott, három évre fognak választatni. 15. Mihelyest

ő felsége értésül adja az országtanácsnak, hogy rendkivüli gyülést kell tartani, egy hónapi határidő tűzetik ki megjelenésre a hat kerület felebb említett képviselőinek. 16. Horvátországnak joga leszen a maga bánját s a négy rend négy képviselőjét küldeni ama gyűlésekbe. Erdély is odaküldheti a kormányzót, s azonfelül négy képviselőt, két katholikust s két nemkatholikust. 17. A rendkivüli gyülés helyének és idejének meghatározása függ a felség tetszésétől, de mindig az országon belül tartatik. 18. Az országtanács s a rendkivüli gyülés semmit sem változtatnak az országban ő felségének s az udvari tanácsnak egyenes utasítása nélkül; de szabadságukban fog állani folyamodásaikat négy követ által a felség s az udvari tanács elébe juttatni.

Több nehézség gördül e terv ellen. Az első a nádori hatóságban rejlik, melyre nézve azt mondom: ama hatóság nem szüntetik meg, csak megnyesetik. Aztán, mivelhogy az ország lemondott a szabadválasztásról az örökös elsőszülött javára, lemondott arról is, hogy a nádor mintegy gyámja legyen a koronának, mintegy elnöke az országnak. Egy másik nehézség a külföldieknek a nemzeti tanácsba iktatásában áll. Erre azt válaszolom : hogy midőn a négy rend bírt a királyválasztás jogával, részének is kellett lennie a kormányban, hogy ama jogot magának megőrizhesse; de örökössé válván a korona, olyas tanácsosokra van szüksége a királyi felségnek, kik őt ezen szerzeményében támogassák, nem olyasokra, kik őt abban csak háborgatják. Még egy más, a többieknél nagyobb nehézség rejlik az országgyülés kipárologtatásában mindamellett, hogy József király esküjében bennvan : ‚prout diaetaliter fuerit conventum,‘ ‚a mint király és rendek az országgyülésen egyezkednek.‘ Ezen nehézség eloszlatásának háromféle módjáról már felebb nyilatkoztam.“

Elveit tervező az összes közigazgatásra alkalmazza; mit a megyék és városok kormányáról mond, azt még ideiktatjuk.

„Az ország megyéi olyas lánczot képeznek, mely a királyi hatalmat körülbékózza, minélfogva azt szét kell törni vagy feloldani, ha az állam szervezése szándékoltatik. A főispánok törvényes oszlopok gyanánt támogatják a népek kormányát, de megingadoztatják a főhatalmat, ha ingásba hozzák a koronát: miért is a királyi, nem a nemesi hatalom alapján kell őket felépíteni. Az alispánok választása szerfelett szabad és hatalmuk szerfelett nagy: kell tehát az egyiket megszüntetni, a másikat korlátolni.

A megyei nemesség gyülései rostául szolgálnak a királyi parancsoknak, szövőszékül a lázadásoknak, tárogatóul a szabadosság hirdetőinek. Azt végzik a mit akarnak; adóul azt vetik ki a mi nekik tetszik; azt cselekszik a mi kényökre kedvökre van; s olyas dolgokat hitetnek el a néppel, melyek azt a királyi felség ellen lázithatják: kell tehát őket megsemmisíteni.

A városokból nem fakad annyi rosz: mert azokat féken tartják az őrségek. Mindamellett kell őket függőségbe hozni az országtanácstól tiszteik választására s hatáskörére nézve.

A földesuraknak szertelen nagy hatalmuk van jobbágyaik felett büntetés és adóztatás dolgában. Itt is korlátokról kell gondoskodni, hogy névszerint olyas hatóságot ne gyakorolhasson felette a földesúr, mely őt nem illeti.

A birtoktalan s a czimeres nemesek nagy száma sem királynak sem országnak nem teszen szolgálatot, mégis véghetlenül sok szabaditékkal bír, melyeknek fentartására kész minden pillanatban fegyverhez nyúlni.

Mindezeknél fogva javaslatba hozatik:

1) Magyarország megyéi és városai, ide nem értve

azokat, melyek Horvátországban és Erdélyben kebelezvék, hat kerületet vagy alkotmányt fognak képezni, s ezeknek székhelyök leszen : Pozsony, Buda, Kassa, Szatmár vagy Nagyvárad, Veszprém, Eszék.

2) A királyi felség, tetszéséhez képest, fogja a hat kormányzót három évre vagy hosszabb időközre birtokos, akár bel- akár külföldi egyének közül választani; az alsóbb tisztviselőket is ő felsége nevezi ki tekintet nélkül a nemzetiségre.

3) Mindenik ilyes alkotmányban egy tanácsos képviselni fogja az országtanácsot, egy másik a kamarát, s egy harmadik, kinek az ország törvényeit kell tudnia, a kerületet. Kivülök s a kormányzón kivül még a főkapitány is fog székkel és szavazattal bírni.

4) A kerület mindenik megyéjének főispánja, az ideiglenesen melléje adandó megyei tanácscsal egyetemben ajánlani fog ő felségének hat birtokos nemest, hogy közülök egy követül választassék a kerületi kormányhoz. Igy fog a városok részéről is történni.

5) A clerus részéről is azonképen.

6) Ezen követek szék és szavazat nélkül fogják képviselteik kivánságait előadni.

7) Külön mindenik alkotmány mellett elégséges számu királyi jegyzők fognak működni.

8) Helyes megyei kormány eszközlésére megszüntetnek a gyülések, s helyökbe a főispán ajánl minden harmadik évben ő felségének három egyházi személyt, három világi urat s három birtokos nemest, kik közül külön mindenik rendből választatik egy-egy s adatik a főispán mellé, ki nélkülök semmitsem végezhet a megyében.

Igaz, nehézséggel jár, ezen kormányokat behozni, mert ilyetén közigazgatás volt az, mely 1681-ben eltöröltetett; de kész a válasz : épen azért, mert meghallgatta-

tott az ország kívánsága, mert amaz igazgatásmód eltöröltetett, azért következett be az 1683-diki botrány.

A második nehézség a megyei gyülések megsemmisítésében rejlik; de erre ez a válaszom : ha tönkre jő az országgyülés, ezentúl semmi szükség a megyei gyülésekre.“

IV.

A nizzai ferenczesnek tervét túlságosnak, s mint ilyest, alap nélkül szükölködőnek vélhette az udvar : ha lehetne-e Kollonics tervét elfogadtatni az országgal, azt legalább kisérletre méltónak találta.

1696-ban Bécsbe hivattak az ország főbbjei. Kollonics, most már esztergomi érsek, s mint ilyes, az ország főkanczellárja, méltóságának egész súlyával, s nyerseséggel határos őszinteségével elmondotta a mit jónak, a mit szükségesnek tartott. Mert nem látott üdvet maga s az ország számára a katholikus egyházon kivül, nem ijedett vissza mondani : „én Magyarországot rabbá fogom tenni, azután koldussá, s így majd katholikussá fog válni;“ s mert „Magyarországnak ujjászervezésétől,“ mint ő azt értette, nemcsak felséges urának s az országnak, hanem a katholikus egyháznak is javát bizodalommal várta, meggyőződésének hevével vetette a gyülés tagjai közé az inditványt. „Nincs a mi inkább érezteti velünk ő császári királyi felségének atyai jóságát, — monda — mint abbeli eltökélése, hogy Magyarországgal úgy fog bánni, mint többi örökös tartományaival. Ebbeli czélzatának előmozdítására alkalmazkodjunk a lehetőségig ezen tartományok törvényeihez. Számtalan sok részlet van Magyarország

szerkezetében, melyek változtatást igényelnek; s hogy annál biztosabban érjünk czélt, ne üzzük fűzzük a szokásos jog tételeit, hanem tartsuk meg csak azt, mit ügyes kezek belőlök kiválogattak, toldjuk meg azzal, mit a politikai érettség tanácsol hozzáadatni, s kérjük meg ő felségét, hogy ezen intézkedéseket helybenhagyja és örök törvények gyanánt meghirdettesse. Az a sok nemes ember s az a sok kiváltságos, kik annyi szabaditékkal birnak s adózásról semmitsem akarnak tudni, bizony nem istápjai a jó kormánynak. A valóban nemes származásuak élvezhetik az őket illető előnyöket, ha bár lemondanak is tulságos igényeikről. Mindazok, kik annyi vagyonnal bírnak, hogy némi fénynyel környékeztethessék magokat, grófi, bárói s lovagi czímeket fognak nyerni; ez az út új fényt kölcsönözni az ország nemességének, s azt, valamint a többi örökös tartományokét, tiszteletessé tenni. S végre, azon rendetlenségek és igazságtalanságok megelőzésére, melyek az adó kivetése s a közterhek felosztása alkalmával napi renden vannak, állandó és örökös adót kellene megállapítani, mely méltányosan fogna felosztatni s arányban a többi örökös tartományok által viselt adóval. A gyülés örömmel és hálaadással vállalhatná el harmadát azon összletnek, melyet ő felsége egyéb országai a szükséghez képest viselni fognak.“ [1])

Az inditvány megdöbbentette a gyülést. „Meg kell vallanom — irja gróf Károlyi Sándor, ki mint szatmári főispán s a királyi tábla bárója résztvett a gyülésben — jobbára majd kétségbe estünk, valahogy oly erős kőkertben a hallgatás és bátortalanság miá egészen el fogunk nyomattatni. Mindazáltal az Isten ő szent felsége egy méltóságos,

[1]) Histoire des révolutions de Hongrie, Hága, 1739, (a tizenkettedrétü kiadást idézem.) I. k. 430. l.

igaz, magyar hazájának s a koronának állhatatos hivét, papi méltóságban helyheztettet megbátorítván, ez, törvényünkön sarkalló bölcs előadásával ellenünk felindult haragját a felségnek lecsendesítette.“ [1]) Széchenyi Pál kalocsai érseket érti, kiről egyik kortársa irva hagyta, hogy rajta, benne, — öltözete, beszéde, gondolkozásmódja, eljárása, — minden de minden magyar volt, hogy egyébiránt eleven észszel s nagy szónoki tehetséggel birt, és tökéletesen otthonosnak mutatkozott a scholastika tömkelegében. Főpapi állása paizsul szolgált neki azon bajok ellen, melyeket hasonló eljárás által némi világi úr netalán magára vonhatott volna, a pápa tekintélye s a szentszéki követ befolyása őt a ministerium elől biztositották. Aztán, kissé elégedetlen is volt, hogy nem ő neveztetett az esztergomi érsek segédévé, hanem egy külföldi, Károly Ágost szász-zeitzi herczeg, miért is, ugy látszik, kapott az alkalmon, éreztetni a korona tanácsosaival, hogy ő a kölcsönt kölcsönnel tudja visszafizetni.

A császár szine elébe lépett és bővebben fejtegette, hogy az esztergomi érsek inditványa az országgyülés elébe való; ők, a nemzetnek Bécsben összesereglett főbbjei, még távolról sem képeznek dietát, melyet különben is csak az ország határain belül tarthatni, nekik az inditványt, ha bár inyökre volna is, nem állana hatalmokban elfogadni. Ő, a szóló, nem kétli, hogy a felség kincstárát kimeritette a hosszas hadviselés, de ennek orvoslására visszás eszközt ajánlott Kollonics, a helyes eszköz országgyülés tartásában és rendkivüli segéd szorgalmazásában áll. — Leopold oda nyilatkozott, hogy ő tökéletesen osz-

[1]) Gróf Károlyi Sándor önéletirása. Eredetije a gróf Károlyiak levéltárában, kik ezt történeti dolgozataim elősegítésére, hazafiúi lélekkel felnyitották előttem. Nem én, — a magyar tudományosság mond Nekik köszönetet.

tozkodik a szóló nézetében, annyival is inkább mivel ez az ő nézete is volt, mióta első izben szőnyegre került az ügy; de a miniszterek biztosítására, hogy ők boldogulni fognak ez úton is, nem akart ellentartó lenni, látni kivánta, hová s meddig jutnak elvégre. — Széchenyi sietett a császár nyilatkozatáról értesíteni a gyülés tagjait; s midőn más nap a nádor, hogy ne látszassék épen cserben hagyni a ministeriumot, Kollonics inditványának legalább tárgyallásba vételét szorgalmazá: felelet nélkül hagyta a kalocsai érsek megjegyzését, hogy az adónak országgyülésen kivüli felajánlását a hűtlenségi esetek közé sorozzák az ország törvényei. Voltak kik úgy vélekedtek, hogy a közhelyeslésben, melylyel Széchenyi szavai találkoztak, ő a nádor is megelégedéssel látta az indítvány bukásának előjelét. Nyolcz ezer adózási portának megállapítása volt az öt hétig tartott gyülésnek összes eredménye. [1])

A szándéklat azonban nemannyira elhárítatott, mint elnapoltatott. Kollonics értésére adta Széchenyinek, hogy az udvar módot és eszközöket fog találni, melyek elvállaltassák a magyarokkal, a mit tőlök ohajt; és Széchenyi, szinre nyugalommal, válaszul adá, hogy ő azt nem kétli, de hogy nagy különbség van valaminek megparancsolása és annak kényszerített elfogadása, s valaminek előterjesztése és a másik félnek beléegyezése között; az udvar, ha jól értette szándékát, elsőséget ád ezen utóbbi eljárásnak. De külső nyugalmával ellenkezőleg annyira volt felháborodva az érsek, hogy rögtön beállott egész-

[1]) „Öt heti fáradozásink után — irja Károlyi Sándor — bizonyos ideát csinálván 8000 porta számbul az egész országra, aztat pro norma contribuendi az méltóságos herczegnek (Eszterházynak?) beadta (Széchenyi), és ex post való ideának megcsinálására, quae sit stabilis, az egész országra dictatorokat exmittáltanak, kinekkinek bizonyos instructiót adván eleiben.“

ségi változását ártalmas szernek tulajdonította, melyet a politikai ellenek adtak szakácsának kezébe. Ha ő ilyes érzelmekkel tért vissza Sümegre, hol mint a veszprémi megyének is püspöki gondviselője lakott vala, képzelhetni, mily nyomokat hagyott ezen tanácskozmány, s a két évvel később, az adónak ujabb felemelésére ismét Bécsben tartott értekezlet, és a magyar biztosok közbenjövetele nélkül történt karloviczi békekötés ama felekezetnél, mely ellentétben azokkal, kik az örökös királyság megállapításában első lépést láttak az ország alkotmányának teljes átalakitásához, kik Kollonics elveit, mennyire ez közigazgatási úton eszközölhető volt, mind inkább életbe léptették: részökről meg a koronát ismét előbbeni választási alapjára akarták, az 1687-diki országgyülés végzeményeinek megsemmisítésével, fektetni, hogy az alkotmány csorba és változtatás nélkül, névszerint a nemességnek ellenállási joga is érvényességben maradjon.

V.

Az 1698-diki értekezleten hiba volna könnyeden elsiklanunk; megnyilt ez september 10-kén, s az egyházi és világi urak, a megyék és városok követei voltak hivatalosok. Leopold miniszterei az 1698. november 1-jétől 1699. november 1-jéig számitandó évre négy millió forintot követeltek adóul, melynek egy tizenhatodát a szabad királyi városok fizetnék, a maradék pedig három részre osztatván, kettő a jobbágyok vagy is az 1696-ban megállapított nyolczezer portára, egy rész pedig az urakra és nemesekre fogna esni. October elején az értekezlet úri s nemes tagjai, élökön a nádor, emlékiratot nyujtottak be a

császárnak, melyben előre bocsátván, hogy ez országgyülés elébe való tárgy, hogy nekik nem áll hatalmokban ilyesmiről foganatosan intézkedni, a reájok vettetni szándéklott terhet olyasnak mondták, mely vagy őket, vagy ha azt — a mi valószinü — jobbágyaikon akarnák megvenni, ezeket fogná összeroskasztani. Az adónak egy ötvenedét, ám legyen, magokra vállalják: egy tizedét fizessék a városok; a többi vettessék ki a portákra, a jobbágyokra, de minthogy ezek bizony szintén nem képesek annyi és annyi tehernek, még pedig mindörökké viselésére, az adómennyiségnek leebb szállitását bizodalommal remélik.

Az emlékirat szerzőinek okoskodása odvasnak találtatott, s az ország valamennyi törvényhatóságaihoz rendelet ment, hogy a négy millió forintban megállapított adó tizenhatod részének előleges levonása után, melyet a királyi városok fognak fizetni, a hátramaradó öszlet egy harmadát az urak és nemesek tartoznak magokra vállalni.

Ekkor a nádor 1698. november 6-kán kelt folyamodásában, előrebocsátván, miszerint a királynak nem lehet szándéka, hogy Magyarországon clerus, urak és nemesek tönkre menjenek, s élénk szinekkel rajzolván a nyomort és inséget, melyre a huszonnyolcz év óta folyton folyó háborúk miatt jutott az ország, annak bebizonyítására tért által, hogy a nemesség tönkre jut szükségképen, ha az adónak egy harmadát tartozik viselni.

Magyarországon — irja — százakra megy azon faluk száma — magam is birván nem kevés ilyetént — melyek különben a földesuraknak alig tiz forintot, de felségednek száznál többet is fizetnek. De tegyük fel, hogy azon falu, mely nekem tiz forintot fizet, felségednek csak száz forinttal adózik: fogom-e ennek harmadát,

azaz: harminczhárom forintot és szintannyi dénárt ama tiz forintos jövedelemből fizethetni? Vizsgáltassék meg a mit irok, valóságnak fog nyilvánulni. Következik innen a lehetetlenség, hogy ama harmadot a clerus s a főbb nemesség viselje, a főbb nemesség, mondom, mert a taksás s a portákkal nem biró nemesek viszonyai különbözők. Adjuk hozzá, hogy vannak olyatén urodalmak is tetemes számmal, melyek a háború sanyargatásai miatt három száztólit sem képesek birtokosaiknak fizetni, s az adó mindamellett csak azon arányban vettetvén ki reájok, mint a többiekre, itélje meg kegyelmesen felséged, honnan kerüljön itt elő a harmad? Hát ha még tekintetbe veszszük, hogy ugyanazon urodalom, mely alig három száztólit hoz be, mégis hat száztólit kénytelen fizetni a hitelezőnek! Magam is birok ilyetén urodalmakat, s kész vagyok, ha tetszik, azokat névszerint felemlíteni. Hogymint fizessem, legkegyelmesebb császár, ama harmadot olyas urodalmak után, melyek nekem inkább káromra vannak, mint hasznomra, s melyek, ha egyéb jószágaimból nem pótlom, már rég veszendőbe mentek volna. Kész vagyok ezt is bebizonyítani, ha úgy tetszik felségednek, és merem állítani, hogy alig van egy úr, egy birtokos nemes az országban, ki nem volna eladósodva, kinek a kamatok levonása után többje maradna, mint mennyiből tisztességesen elélhetni.

Aztán, ha megvizsgáljuk, hogy mit bír a jobbágy vagy paraszt, és mit bír a földes ur, a déli napnál is világosabban fog kitünni, hogy egyegy faluban a parasztok legalább is százszor annyit bírnak, mint a földesurak. A mennyi szántóföld, rét, szőlő, legelő, erdő van a faluban, mindannyi a parasztok által birtokoltatik, néha egy arasznyi földje sincsen a földesurnak. Már ha a száz holdas falu csak valamicskét fizet a tulajdonosnak, hogy lehet ezt

kényszeríteni ama harmadnak lerovására, őt, ki csak alig valamit kap be, mert hisz a parasztok kezében van minden.

És lehet még azt is előhozni, hogy Magyarországon vannak olyas faluk, melyek földesuraiknak egy fillért sem képesek fizetni az itt szállásoló és átmenő katonák miatt; és a földesurnak ezt el kell tűrnie, csakhogy végínségre ne jussanak, hogy el ne szaladjanak, hogy legalább a közkincstárba adózhassanak. Miféle harmadot fog tehát innen a földesur fizetni, én ugyan által nem látom. [2])

Ezen, s talán még más, hasonlatos előterjesztések nem maradtak épen foganat nélkül, de a neheztelést és elkeseredést, melylyel az értekezlett felek egymástól elváltak, s az összes ügyet élénken tünteti előnkbe Leopoldnak a magyar királyi udvari kanczellár Matyasovszky László nyitrai püspök által 1698. december 24-kén a megyékhez intézett leirása:

„Akarván az ország tanácsával és megegyezésével, kivált a szegény köznépen segíteni, és a közterhek méltányos kivetését eszközleni, számos főpapot és világi urat a főispánokat, s a megyék és szabad városok követeit udvarunkhoz hivattuk, hogy az ügynek érett megfontolása után, végzés majdan, törvényes szokáshoz képest, az ország valamely városában, névszerint Pozsonyban, mindenkinek tudásával és hozzájárulásával hozassék. Reményünk és fáradságunk meghiusult, és szándékunk ellenére, melyről annyi izben kinyilatkoztattuk, miszerint az csak a közjó előmozdítására céloz, melynek elérésére tehát velünk közösen kellene működniök a rendeknek, történt: hogy a mondott főpapok, világi urak, főispánok s a többi követek által, vagy legalább ezeknek nevében emlékirat nyujtatott be nekünk, melyből kivilágolt, a mit

[2]) Libraria diplom. sacc. XVII. a nemz. muzeum kéziratai között 2309. III. fol. lat. alatt.

eddig rejtve sziveikben tartottak, mert annyi szemfényvesztő szóból s a törvények annyi idézgetéseiből tünt ki a törekvés, hogy magok vethessék ki, magok hajthassák be az adót, hogy a hatalmasok magoktól a kisebbekre s kivált a köznépre hárithassák a terhet. Látván pedig, hogy mi ebben ellentartók vagyunk, az értekezlet összes idejét, hivságos, s mint a következés bizonyítja, álnok szőrszálhasogatásokkal töltötték, azon levén, miszerint az elnyomottak felsegítésére czélzó szándékunkat kijátszván, magokat a törvények őrei gyanánt tüntessék fel, a szenvedések kútfejét pedig bennünk kerestessék. Felségünk méltóságához nem illik jobbágyainkkal czivakodni, vagy azoknak, kiktől a közjó érdekében bizodalmasan tanácsot kértünk, czélzatunk tisztaságáról számot adni; miért is amaz emlékirat szerzőit válasz nélkül hagyván, elbocsátottuk őket, de hív és általunk kedvelt megyéinknek összesen és egyenkint tudomásul akartuk adni, mit tartalmazott amaz emlékirat, s mily véleménynyel vagyunk mi felőle, kivánván, hogy a közjó valamennyi hívei szándékunk tisztaságáról meggyőződést szerezhessenek magoknak.

A felhivottak tehát, — elmellőzvén itt a sok szószaporitást, mely hódolatukat és szolgálati készségöket hánytorgatja, s mely arra czéloz, hogy a közterheknek mások által viseltetésére irányzott szándékukat takargassa, — kivált a rendeknek tanácskozás végett az országból Bécsbe hivatását, a köznépnek, melyen részökről urbéri engedélyekkel ügyekeztek segíteni, egyenesen az ő rovásukra történt legyezgetését, az adóügynek az országgyüléstől, mint a mely egymaga intézkedhetik felőle, elvonatását panaszolták be nekünk; de egyszersmind a portáknak egy ócska lajstromát emlékiratukhoz mellékelvén, az összes adónak ötvened részét a főpapokkal, világi urakkal és

nemesekkel, tized részét a városokkal, a hátra levő összes mennyiséget a szegény köznéppel akarták elvállaltatni, egyúttal az eddigi adószedők elmozdítását kivánván, és majdnem vakmerően követelvén.

Szeretnők, volna időnk, hívségtekkel bővebben tudatni, mily lelkismeretes gonddal ügyekeztünk amaz urakkal és nemesekkel megértetni, hogy mi nem akarunk csorbát ejteni a törvényeken, de hogy ezeknek fő alapja, az igazság kivánja tőlünk a királytól és atyától, miszerint a terhek alatt nyögő szegényeket ne hagyjuk elnyomatni a hatalmasaktól, hanem ügyekezzünk a végett is hogy az ország jogai fentartassanak, találni módot az előnyöknek és terheknek a nemzet, a populus, azaz: a szabaditékos osztályok, s a köznép, a plebs közt méltányos felosztására. Annál fájdalmasabban vettük s annál nagyobb méltatlanság volt irányunkban, hogy a gyűlés, nehány hónapig elterelvén az időt, segéd nélkül hagyta a véginségre jutott köznépet, segéd nélkül a szabaditékosok közül azokat, kik már alig-alig lélegzenek; hogy a szabadságot, melyet mindnyájak nevében követelnek, ezentúl is csak a magok magánjavára ügyekezvén kibányászni a hatalmasok, inkább azt akarták, miszerint az ország bajai még erősben növekedjenek, mint azt, miszerint atyai szándékunk támogatásával javulást nyerjen a hazának ügye, helyes felosztás által türhetőbbekké valjanak a terhek, gát vettessék a katonaság kicsapongásainak, s ezáltal a népben az erő, a nemességben az ország dísze ezentúl is fentartassék.

Ezeket oly végre akartuk hivségtek előtt felemlíteni, hogy kik a katonaság jelen téli szállásolását talán kelletinél súlyosabbnak fogják érzeni, tudhassák, kinek, minek köszönik ezt; s hogy az innen származó neheztelés ne legyen atyai szeretetünk jutalma. Egyébiránt, hivságos

dolog idézgetni a törvényeket, ha elfacsartatik értelmök, vagy ha helytelenül alkalmaztatnak. Mert a rendeknek Bécsbe hivatását mi illeti, hogy erre törvényes ok volt, azt senki sem fogja kétségbe vonni, ha tudja, mennyire áll a király kötelességében gondot viselni az országról, mennyire harapódzott el Magyarországon a közjó teljes elhanyaglásával a magánhaszon vadászata, az igazságnak és rendnek lábbal tapodása, s mit Isten büntetésül mért e tartományra, s mit nem lehet eléggé fájlalnunk, az egyesek közötti visszavonás, az egymás vesztére sovárgó vágy. Akarván tehát királyi tisztünkhez képest ennyi rosznak kútfejét bedugni, s oly ügyet tárgyalni, mely méltán az összes ország ügyének mondható; s nem állván ellen semmi törvény: szabadnak és üdvesnek véltük, oly férfiak tanácsát kikérni, kik Magyarországban tekintélylyel bírnak s kiket nemességökről, értelmiségökről és hazaszeretetökről előttünk kiváltképen magasztaltak; szabadnak és üdvesnek véltük, őket a végre, hogy magunk nézeteit az övéikkel összevethessük, magunkhoz felhívni. Eszünkbe sem jött az ő válaszaikból vagy tanácsaikból törvényes beléegyezésöket következtetni, vagy épen törvényeket, végzeményeket az országon kivül hozatni, hanem ily súlyos és valóban nem csekélyebb ügyben, mint a minőkről dicsőült I. Ferdinand Maximiliánnak koronázását illetőleg, és Mátyás a béke iránt Bécsben tanácskozást tartottak, akartunk mi is az országon kivül tanácskozni a hozzánk felhivott rendekkel, miszerint ezek hazájokba visszatérvén, a többieket is értesíthessék, eszközlők ezáltal, hogy elvégre törvényes helyen, benn az országban, megannyian olyas végzeményeket alkossanak, melyek az ország fennállását s az egyesek jólétét biztosítsák. Aztán tudtuk: nem létezik olyas törvény, mely nemannyira az ország-

ból felhivottaknak a királyi udvarban megjelenését tiltaná, mint azt, hogy megjelenésök után ne merjenek tanácskozni a közjóról; mihezképest nagyobb mértékben tartattak volna meg a törvények, és kisebb sérelem ejtetett volna a királyi tekintélyen, ha a megyék követeiknek az országon kivül küldetését egyszerüen megtagadják; vagy legalább — mert hiszen jobbágyi kötelesség a fejdelen curiájában vele a közjóról tanácskozni — nem ugyan törvényesen, de eszélyesebben cselekesznek urak és követek, ha nem jőnek, ha költségeiket kimélik, mint ha — a mi történt — elfecsérlik az időt, és végre saját gyülésökre, mely vajmi tetemesen segíthetett volna az ország bajain, a törvénytelenség bélyegét sütik.

A hirhedett segéd, melyet a földesurak eleddig a népnek nyújtottak, érdemül tudathatik be egyeseknek; de innen olyas védvet következtetni, melynek a magokat a közterhek alól kivonni akaró főpapok, világi urak és nemesek hasznát vehessék, tiltja a mindennapi tapasztalás, ezer tanú által lehetvén bebizonyítani, mily szomorú legyen a köznép s a kisebb nemesség állása azon oknál fogva, mert az adó kivetésének, felosztásának és behajtásának jogát önkényesen bitorolták a hatalmasbak, kik miután magokat tehermentesekké tették, megfeledkezvén a törvényről, mely a népet elnyomó tisztttől mindenét elszedetni rendeli, szükségképen azt akarták, hogy az összes teher a köznépre és azokra, kik a gazdagabbakkal hatalomra nem mérközhetnek, háramoljék, s hogy ezeket oly állapotra juttassák — valamint juttatták is valósággal, — melyet orvosolnunk semmi törvény nem tilthatja, mert a szegényeken és elnyomottakon nem segíteni, ellenkezik mind a természet mind Isten törvényeivel, melyeket a rendek semmi végzeménye — hirdetvén ezt maga az ország törvénye is — meg nem semmisíthet. Ezt

tehát a közelebb beállandó országgyülésig — tartván Istennek hamarabb bekövetkezhető igazságos boszuállásától — nem mertük elhalasztani; s nem maradt más mód hátra, mint a szegények és elnyomottak felsegítésére, főpapot, világi urat és nemes embert tanácsba hívni az adófelosztás arányairól és módjairól, s a katonai terhek egy részének általuk való elvállalásáról. S ezt senki se merje törvénytelennek nyilatkoztatni, mert ugyan azon törvény, mely a nemeseket az adók alól felmenti, ugyanaz a haza oltalmának összes terhét reájok veti, még pedig oly szigorral, hogy a teher alól kibúvni akarók felkonczoltatását vagy örökös pórságra vettetését rendeli egyúttal. Miután pedig az ország oltalma nem eszközöltethetik fegyver nélkül, és fegyvert nem szerezhetni hadi zsold, hadi zsoldot nem szerezhetni adó nélkül, ezen terhet a magyar szabadítékos osztályok, a főpapok, a zászlós és egyéb urak s az összes nemesség elvállalták mind személyes felkelés, mind zsoldosfogadás, mind pénzfelajánlás képében, mit a történet- és törvénykönyvek egyiránt bizonyítanak. Állván tehát a közoltalom ezen kötelessége, s levén annak nemcsak a köznép, hanem kivált a nemzet, a rendek alávetve: erről a felhivottakkal vitatkoznunk felesleges lett volna, az ország oltalmának pedig a jelentől különböző módjához visszatérnünk, épen veszedelmes. Az általunk eddig követett módot maga az isteni bölcseség és jóság, annyi diadalt adván nekünk helyesnek nyilvánitotta; a katonáskodás és hadviselés ama másik módja pedig, s a közjóról való megfeledkezés, nem az ellenség hatalma, juttatták régebben Magyarország nagyobb részét végveszélyre, s terjesztették az egész keresztyénség nagy fájdalmára és csúfjára, Ausztria, Morva széléig a török birodalmat. Lévén tehát urak és nemesek a tettleges katonáskodás terhe alól igen helyesen felmentve,

s lépvén ennek helyébe az adók, melyek nélkül, mint mondatott, fegyvereseket nem szerezhetni, kétség sem lehet. hogy a jelen katonáskodási és országoltalmazási rendszer költségeit aránylag az ország összes lakosai, 1598-tól ez ideig hozott számos törvényczikkelyek értelmében is tartoznak viselni.

Állván pedig az adózásnak mind szükséges mind igazságos volta, csak az látszott hátra lenni: hogy találtassék fel az arány, mely szerint valamennyi közteher az ország összes lakosai között felosztassék, még pedig méltányos tekintettel a köznép nyomoruságára, a szabad városok elszegényedésére, s az előjogokra, melyekkel akarjuk, hogy a főpapok, urak és nemesek rendje, mint a szentkorona fődisze, ezentúl is birjon. Ez volt a sark, mely körül az összes ügy forgott; s az országból felhivottaknak, félretévén a közteher alóli kibúvás szándékát, csak azon kellett volna lenniök, hogy a közteher igazságosan az ország valamennyi tagjaira méressék; mert ha mindenki valamit hord, akkor egy sem hord felette sokat. Mivelhogy azonban a dolog máskép ütött ki, meghagytuk udvari bizottságunknak, hogy alapul vévén a méltányosságot s a portáknak 1647-ben történt, úgy a felhivottak emlékiratához csatolt lajstromát, járjon el ő az adómennyiség felosztásában. Szerinte a négy milliónak egy tizenhatodát a királyi városokra kellene vetni, a többit pedig három részre osztván, egyet a clerus, a világi urak s a nemesek, kettőt a köznép, a porták fognának viselni. Ezt meghallván az ország nádora, s mint az emlékirat mondja, a többi itt jelen volt magyar tanácsosok, sok kifogással léptek fel, és kivált a clerusra, a világi urakra s a nemesekre vetett harmadot méltánytalannak és kivihetlennek nyilvánitották; minek hogy véget vessünk, kegyelmesen határoztuk: Ama felosztás

melyet királyi tisztünknél fogva rendeltünk készíttetni, nem vettethetik el hebehurgyán, sem az alapul felvett nyolczezer porta eszméje, melyet a minapi értekezlet alkalmával a rendek nagyobb és józanabb része magáénak vallott, egyáltalán nem roszaltathatik. De akarván mindent kegyelmesen engedélyezni, mi az ország javára irányzott atyai szándékunkkal egyeztethető, olykép történjék a felosztás, hogy az imént mult november elsejével kezdődött tizenkét hónap lefolyása alatt négy millió forint fizettessék okvetlenül tárházunkba, még pedig kétszáz ötvenezer a főpapok, világi urak és nemesek, kétszáz ötvenezer a királyi városok, és három millio ötvenezer a köznép vagy a porták által, melyek ezentúl is nyolczezerre fognak tétetni, de a nádornak is helyeslésével minél méltányosabban osztatván fel . . .

Egyébiránt kegyelmesen megismerjük, hogy a köznépre esett osztalék nagy, de nálanál is nagyobb szükségek nem engedik azt megkisebbítetni; a városokra vetett terhet a nádor s a tanácsosok arányosnak találták; s az, melyet a főpapok, világi urak és nemesek fognak fizetni, bizony, elviselhető és annál méltányosabb, mert egyéb országinkban nagyobb teher esik a rendekre, s mert az az öszlet, melynek elviselésére, magának a nádornak s a tanácsosoknak véleménye szerint, képesek a királyi városok, az nem fogja a főpapok, világi urak és nemesek erejét felülmulni. S ha netalán a félelem, hogy ezen négy milliót, mindvégig, évről évre kellend fizetni, terhesebbnek éreztetné az adót és gyülöletessé tenné, ime kegyelmesen kinyilatkoztatjuk: hogy ez alaptalan félelem, hogy mi az adónak állandósítását nem vettük czélba; de valamint csak a nehéz szükség vettette ki velünk jelen évre egyedül e menyiséget: úgy viszont hivségtektől bizogalómmal várjuk, hogy az összes országgal egyetem-

ben, ha a közszükség magával hozná, s ha mi, királyi tisztünkhez képest követelnők, többi hív tartományainknak is példájára, a közjólét oltalmához szükséges eszközöket, tartván a lakosok közt méltányos arányt, kezünkhez fogják juttatni. Kinyilatkoztatjuk egyszersmind kegyelmesen: hogy a pénztárunkba fizetendő ezen négy millió, és a közkatonáknak ingyen szolgáltatandó kenyér mindent foglal magában, mit az ország ez évben a közszükségek fedezésére fog nyujtani, mert a házi élelmezést kegyelmesen eltöröltetni rendeltük, s ezt egyedül ingyenkenyérrel pótolni, nem leszen nyomasztó."

Így az okmány, mely az illető megyére esett adóosztalék meghatározása után, annak behajtását magára a megyére bizza, ugy azonban, hogy a köznép oltalmára királyi biztos legyen jelen, s hogy a külön mindenik egyénre esett osztalékok lajstroma nyomban felküldessék, miszerint ha valakitől netalán alapos panasz érk eznék be a kimérés ellen, azt igazítani lehessen, fenmaradván a törvényhatóságnak is joga, ha magát aránytalanul megrovottnak látná, igazítást sürgetni. Az adózók javára czélzó részben már történt, részben közelebb történendő egyéb intézkedések felemlitése után, ezzel végződik a leirás:

Mi végre a dietának az országból felhivottak általi sürgetését illeti, az nekünk ujabb tanujelül szolgált, hogy ők csak kibúvó ajtó után néztek. Mert áll ugyan a törvényben, hogy segélyt országgyülésen kivül tilos felajánlani, de e tilalom megszünik, ha a haza felszabadítására szentelt foglalkodások, minők, bizony, a mieink, nem nyujtanak alkalmat országgyülés tartására. Nem is kiván további országgyülési tárgyalást, mi országos végzeményeken és törvényeken sarkall, t. i. a személyes felkelés helyébe léptetendő helyes katonáskodási rendszer. Mivelhogy tehát egynémelyek éretlen és törvénytelen buzga-

lomból nem pirultak állítani: hogy segélyt országgyülésen kivül felajánlani, annyi mint a hűtlenség bünébe esni, s tehát a hűtlenség büntetését vonja maga után: intjük őket, ha nem akarják királyi felségünk nehezteléséte érezni, hagyjanak fel ilyetén, a szabadosság némi viszketegét, nem pedig a józan és rendezett, s általunk is pártolt szabadságszeretet izét magokon viselő beszédekkel; mert nagy különbség van oly valaminek felajánlása közt, mit a törvény tilt, s a törvényes kötelességnek betöltése között; nem is szükséges ott felajánlás, hol az országos végzemények parancsolják, hogy mindenki, főpapok úgy mint világi urak és nemesek a közterhek viseléséhez járuljanak. Három dolog juttatta, a történetirás tanutétele szerint, ezen egykor dicsőségesen virágzott országot mostani nyomoruságára, bukására: a szabadsággal és a kiváltsággal való visszaélés, honnan a szegények elnyomatása ered; a főbbek közti viszálkodások; és a hadi intézkedések tökéletlensége és késedelmezése; ezeket még táplálni, az isteni és emberi törvények tiltják; és bizony, lehetetlen megmenteni a végveszélytől az országot, ha a nemzetből kivész hozzá az akarat s ha a királyban nincs meg hozzá a hatalom. De mindamellett nem vagyunk idegenek teljes országgyülés tartásától, mihelyest azt az eszélyesség tanácsló, s a hadviselés nem akadályozó leszen; mert az ország szabadságain nem engedünk csorbát üttetni, de más részről azon is leszünk, hogy fegyver és törvény által kedves örökös Magyarországunkat, mintegy vashorgonyokkal a hullámok között megszilárdítsuk, s elvégre azt a nyugalmat szerezzük neki, melylyel hogy a természet és a szerencse annyi adományai közöttegymagával nem birt, elődeitek fájlalták s mit hogy utódaitok is ne fájlaljanak, mindnyájatok megegyezésével és Isten segédével eszközleni törekedendünk. [1])

[1]) A Sáros vármegyéhez adott rendelet másolata.

VI.

Az 1687-diki országgyülés végzeményei ellen tiltakozó felekezetnek, a dolgok természetes lejtőségénél fogva még inkább, mint saját akaratjából, az akkor húsz s egynehány éves Rákóczi Ferencz, hasonnevü atyának, Erdély választott fejedelmének fia, került élére. Atyját 1676-ban születése után nehány hónappal vesztvén el, nagyanyja Báthori Sófia és anyja Zríni Ilona oldalánál, s tizenkettedik, évén innen a neuhausi és prágai jesuitáknál, kiknek öt esztendőn át volt növendéke, gondos neveltetésben részesült. Utazások Olaszországban, hol egy évet töltött, s a német földön, hol őt Lajos badeni őrgróf táborában is találjuk, képességeit oly mértékben fejlesztették hogy midőn a még nem húsz éves ifju Károly hessen-rheinfelsi herczeg leányával, Carolina Amáliával házasságra lépett, már a teljes férfikor érettségével birt.

Ezen érettség mondotta neki, hogy a Rákócziak és Zríniek ivadéka, oly korszakban, „midőn a forradalom lángjai könnyen ismét lobbot vethetnek, mihelyest szításukra ügyességgel biró kéz találkozik,“ — [1]) nem igen tartózkodhatik magyar földön anélkül hogy magára vonná az udvar gyanuját. A gyanu eltávoztatására majdnem folyvást Bécsben lakott, német köntösbe öltözött, s Magyarországban úgy vélekedtek, hogy „még magyarúl sem akarván beszélni, gyakran azt mondotta: ha tudná, melyik oldalcsontja vonja a magyarokhoz, kirántaná s onnan elvetné. Mindnyájan úgy itéltek felőle, hogy már egészlen a maga nemzetét megtagadta.“ [2]) Itt

[1]) Carlo Ruzzini velenczei követ, Arnethnél, Prinz Eugen von Savoyen, Bécs 1858, I k. 298. l.

[2]) Cserei Mihály.

honn hiszelékenyebbek voltak az emberek mint Bécsben, hol Rákóczi magaviseletében merő képmutatást láttak. Eugen savoyei herczeg, ki vele ez idétt gyakran érintkezett, mert azonegy városban, azonegy utczában lakott vele, harmincz évvel később egyik ismerőséhez adott levelében ekkép irt róla: „régóta ismerem álnokságát, képmutatását; a lázadás dühe szivének mélyében vert gyökeret.“ [1])

Rákóczi zempléni és borsodi urodalmaiban mulatozott, midőn jobbágyai 1697-ben fegyvert fogtak a tokaji és pataki őrségek ellen; ő vissza, Bécsbe, sietett időmulasztás nélkül, de még sem oly sebesen mint a hir, mely őt arról vádolta, hogy részt vett jobbágyainak lázadásában. Ekkor történt, hogy az udvar ifjabb Apaffi Mihálylyal lemondatott jogáról Erdély fejdelmi székére, helyette a római szent birodalom fejdelmének czimét, s erdélyi örökös urodalmaiért Bécs szomszédságában nehány jószágot adván neki. Hasonlót, sőt gonoszabbat várván magára Rákóczi, gyóntató atyja, a jesuita Menegatti által ajánlkozott a császárnak, hogy kész, összes örökségét cserébe adni a birodalom német-szláv tartományaiban fekvő, hasonértékü jószágokért s ezáltal végkép kibontakozni a magyar viszonyokból. Ajánlkozása nem fogadtatott el, talán azért, mert egyszersmind a német birodalom fejedelméül kivánt ismertetni. E czímnek megtagadása őt élesen bántotta. [2])

---

[1]) Savoyei Eugen, Wackerbarth szász követhez 1729. november 16-kán „Ce n' est pas d'aujourdhui que nous connaissons ses ruses, son hipocrisie; son esprit de révolte est vivement enraciné dans le profond de son coeur.“ Rákóczi bécsi lakháza a Himmelpfortgasseban állott (a mai Fürstenbergféle ház), Eugen herczeg ekkor épitette ugyanazon utczában nagyszerü palotáját, melyben jelenleg a pénzügyi ministerium van. Arneth, az id. h. 469. l.

[2]) Hist. de révol. de Hongrie, II. k. 22. l. Kolinovics Gábor, Commentarii de rebus hung. (kézirat.)

A tizenhetedik század végévében, 1700-ban ismét [1700.] szülőföldjén találjuk. Összes Európa figyelme ekkor Spanyolországra fordult. Ennek királya II. Károly haldokló félben volt. Ausztria mind a vérség kötelékénél, mind a Habsburgiak idősb és ifjabb ága közt korábban kötött szerződéseknél, mind IV. Fülep spanyol király végintézeténél fogva, mely az ausztriai házat örökösül irja, ha fia, a bárgyu II. Károly, utód nélkül találna kimúlni, magának követelte a spanyol birodalmat. Ennek másfél század előtti fénye ekkor már tetemesen kezdett halványulni, de területe nagyszerü volt még mindig, s a szorosabb értelemben vett Spanyolországon és ennek amerikai gyarmatin kivül, még Németalföldből, Majlandból, Nápolyból, Szicziliából és Szárdiniából állott. Ezen birodalmat osztatlanúl egyazon uralkodó alatt megtartani, volt a spanyol államférfiak vezéreszméje, s ezt csak Francziaországgal és Francziaország által, nem nélküle s nem ellenére vélték létesíthetni. Károly engedett kivánságuknak, s ismételt igéretei daczára, hogy a Habsburgiak ifjabb ágának öröködési jogán nem fog csorbát ejteni, végintézetében anjoui Fülepet, testvérének, Mária Theresiának fiát, XIV. Lajosnak, Franczia-ország királyának unokáját örökséül nevezte. A végintézet létezése és tartalma nyomban keletkezte után tudomására jutott a bécsi udvarnak, mely azonban még mindig reményt táplált, hogy a királyt végrendeletének változtatására fogja birhatni. [1])

Más részről XIV. Lajos nem mulasztott el semmit, hogy a madridi cabinetben továbbá is túlsúlylyal birjon; s mert előre látta, hogy közte és Ausztria között rövid idő múlva ujból kitör a háboru, azonképen mint harmincz évvel korábban Vesselényit és társait, mint azelőtt húsz

[1]) Arneth az id. h. 131. l.

évvel Apaffit és Tökölit, úgy most Rákóczit ügyekezett Leopold ellen lázítani. A királynak bécsi követe Villars megismerkedvén Rákóczival, őt még 1700. előtt Franczia-ország hatalmas segédéről biztositotta, ha magát mind-azon magyarországi jószágok birtokába akarná helyezni, melyek valaha tulajdoni joggal illették családját, vagy ha igényeit Erdély fejdelemségére érvényesíteni kivánná; de nincsen nyoma, hogy Rákóczi már akkor közeledett volna a hitegetőhöz. 1700-ban, midőn a spanyol király halála minden perczben volt bekövetkezhető, hasonló biztosítás érkezett hozzá Lajosnak konstántinápolyi követétől, s kész hajlammal találkozott a fejdelem részéről. [1])

Rákóczi ekkor sárosi kastélyában lakott, Eperjeshez egy órányira. A városi őrség parancsnoka, Dujardin Jakab, gyakorta kijött a vendégszerető főispán látogatására, s vele egy Longueval nevü, lüttichi születésü hadnagy badeni Lajos ezredéből, mely Eperjes őrségét képezte. A hadnagy tökéletesen tudván a franczia nyelvet, nagy olvasottsággal és kellemes magaviselettel birván, a fejdelemnek mind hajlamát mind bizodalmát nagy mértékben megnyerte. [2]) 1700. őszszel színre szabadságot kért, hogy családját meglátogathassa, de valósággal azért, hogy XIV. Lajosnak Rákóczi nyilatkozását megvigye. Ez 1700. november 1-jén -- épen II. Károly halála napján — levelet irt a franczia királynak, melyben neki, mint atyjának és védőjének, előadja: hogy Franczia ország jóléte és érdeke azonegy Magyarország jólétével és érdekével; hogy ennek rendjei nagyából elégedetlenek a bécsi kormány eljárásával; hogy most inkább mint valaha czélt lehetne érni, ha Franczia ország meg nem vonja segédét; hogy ő, Rákóczi, atyáitól örökölte a hajlamot, a franczia korona

[1]) Pray, Hist. reg. hung. III. k.

[2]) Hist. des rév. de Hongrie, II. k. Kolinovics az id. h.

A M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA

ügyét előmozdítani. Ugyanazon nap Barbesieuxnek is irt, XIV. Lajos külügyi miniszterének, kérvén őt, hogy a mit levelének kézhezadója mondó leszen, annak hitelt adjon. Longueval, talán azért, mert máris egyike volt azoknak, kik Rákóczi eljárását felsőbb meghagyásból ellenőrizték, talán lelkismerete furdallásának engedve: Bécsben az illetőknek általaadta a leveleket. A ministerium, úgy látszik, maga is ohajtotta, hogy Longueval járjon el megbizatásában, csak ezáltal jöhetvén teljesen tudomására a szándéklat: s a lüttichi folytatta útját Francziaország felé.

Barbesieuxnek december 11-kén Versaillesban kelt válasza Rákóczit értesité, hogy levelei kézhez jutottak és embere kihallgattatott; szándékát Francziaország annak idején örömest fogja támogatni. Élő szóval Barbesieux részletesebben nyilatkozott, felhiván, mint látszik, Rákóczit, hogy küldené be saját kezök irásában azon főurak neveit, kik állitása szerint készek vele felkelni; s hogy fejtegesse tervét közelebbről. — Bécsben Longuevalnak meghagyták, hogy vigye a választ küldőjéhez, ki 1701. febr. [1701.] 11-kén ujabb levelet irt XIV. Lajosnak, s abban felemlítvén az örömet, melylyel a franczia oltalom reménye eltölti a magyarokat, megjegyzé, hogy Longueval elő fogja adni, miért nem lehetett ez úttal Magyarország urainak nyilatkozását is beküldeni; ez azonban rövid idő mulva meg fog történni, s ők megannyian adott szavokhoz hívek lesznek mindenha. A követnek azonfelül utasítása volt, nagyobb pénzösszletet a hadak fizetésére, s nehány tisztnek is küldetését azok betanítására szorgalmazni; valamint arra is figyelmeztetni a franczia cabinetet, hogy a lengyel kormányt s talán a dívánt is az ügynek pártolására vagy legalább nem gátlására kellene bírni. [1])

[1]) A Rákóczi ellen két évvel később hozott *elmarasztó ítéletből*, mely részben e leveleken, részben a Longuevalnak adott szóbeli utasításokon,

Longueval talán annak akart látszani a világ előtt, kitől a reá bizott papirosokat erőszakkal elvették; annyi bizonyos, hogy Bécsből ez alkalommal is tovább hagyták menni, de Linczben elfogták. Aprilis 18-kán Rákóczi Sároson levelet kapott testvérétől, Aspremont grófnétől, melyben ez őt értesíteni kivánta, hogy Longueval fogságra vettetett, hogy magyar uraktól irományok találtattak nála, s hogy midőn azokat előkivánták tőle, egyet elnyelt közülök. Sároshoz közel van a lengyel határ, de Rákóczi vagy azért, mert nem akart betegen fekvő nejétől elválni, vagy mert még távolnak hitte a veszélyt, nem távozott; nem még akkor sem, midőn hirét hozták, hogy Solari tábornok Bécsből rögtön Eperjesre érkezett. Pedig Solari magával hozta a császár parancsát, melynek erejénél fogva Rákóczi még azon éjtszaka elfogatott, és Eperjesre szállíttatott.

Sároshoz félórányira fekszik Szentmihály, akkoron báró Szirmay Istvánnak birtoka. Láttuk az ügyesnél ügyesebb embert, mint Tökölinek tanácsosát és a Portánál követét, láttuk a cseh börtönökben töltött nehány év után mint országbirói ítélőmestert az 1687-dik országgyülésen, most mint nádori itélőmester, kivált az éjszakkeleti megyékben volt foglalatos, s különben is szomszédja levén

---

részben egyéb vádakon alapul. Mint utóbb látni fogjuk, Rákóczi maga sem tagadta hogy levelet irt XIV. Lajosnak, de annak más értelmet kivánt tulajdonitatni. Wagner (hist. Leop.), ugy látszik, nemcsak az idézett itéletből, hanem másunnan is ismerte a Longueval által kézhez adott papirosokat, melyek tudtomra még nincsenek kinyomtatva. Az 1700. november 1-jén XIV. Lajoshoz adott levél talán az, melyet Petrovics Fridrik a franczia külügyi ministerium levéltárában találtató Rákócziféle irományok lajstromában ekkép említ; „1700. esztendő alatt bizonyos feltételek Rákóczi részéről, melyeket ő alkalmasint a császár ellen feltartani és XIV. Lajos által feltartatni kivánt. Puszta másolat Fol. 1. latin nyelven.“ L. Oesterr. Geschichtsquellen, zweite Abtheilung, Diplomataria et Acta, XVII. Band. Fidler, Aktenstücke zur Gesch. Franz Rákóczi's, Bécs, 1858, 551. l.

Rákóczinak, kit gyermekkora óta ismert, bizodalmas viszonyban állott vele. Longueval őt arról vádolta, hogy részt vett a Sároson tartott titkos gyülésekben, s ezen vád alapján Rákóczival egy időben ő is Eperjesre vitetett. Innen mindketten nehány nap mulva Kassára kisértettek, hol a három Vay testvér, Ádám, László és Mihály, ugyanazon vád terhe alatt már fogságban ültek, s honnan megannyian ügyök vizsgálata végett Németujhelybe vitettek.

A ki legbensőbb meghittje volt Rákóczinak: székesi gróf Bercsényi Miklós szerencsésen kikerülte a veszedelmet. Bethlen Gábor idejében Erdélyből Magyarországba szakadt katholikus család ivadéka, hasonnevü atyának, ki mint a dunáninneni részek s az Érsekujvár elleni véghelyek helyettes főkapitánya, Leopoldot tántoríthatlan hűséggel szolgálta s jutalmul grófi czimet nyert, fia: első ifjuságát Eszterházy Pál udvarában töltötte, kivel Budának 1684-diki vívásában is részt vett; majd szegedi kapitánynyá, s röviddel utóbb, azon sógorsági viszonynál fogva, melyre Ung leghatalmasabb családjával, a Homonnaiakkal, mint Homonnai Krisztina férje lépett, ungi főispánná neveztetett. Első hitvesének halála után Csáky Krisztinával, előbb Erdődy bánnak, majd Draskovics országbirónak özvegyével lépvén újabb házasságra, a felső részek legtekintélyesebb s leggazdagabb családjai között fogott helyet. Ungvárnak Munkácshoz közel volta őt Rákóczihoz is közel hozta, s a nagyravágyó férfiúnak, ugy látszik, tetemes része volt azon utasítás szerkesztésében, melylyel Lorogueval XIV. Lajoshoz indítatott. 1701. aprilis elején brunóczi kastélyában, Nyitra vármegyében találjuk, mert innen kelt aprilis 5-kén a leleszi conventhez adott levele, melyben azt értesiteni kivánta, hogy ő elszedette

az ungvári pattantyúsoktól a vár visszafoglalásakor kezeikbe esett és általuk eddig fojtásokra használt régi okleveleket, s hogy küldje tehát embereit a convent Ungvárra amaz oklevelek átvételére. [1]) Nyitrában volt akkor is, midőn Rákóczi elfogatott, s nem lévén tudomása az eseményről, épen Bécsbe készült. Utnak indul, s Nagyszombat és Pozsony között történetesen találkozik Szirmay István irodájának igazgatójával Szluha Ferenczczel, ki Bécsbe sietett fogoly urának ügyét annak meghagyásából a hatalmasok pártfogásába ajánlani. Ettől hírt veszen Rákóczinak és eperjesi társának szerencsétlenségéről, s egyelőre visszamegyen Brunóczra, majd megtudván, hogy Uhlefeld tábornok katonái feléje tartanak, nehányad magával Lengyelországba szökik. [2])

Rákóczi a németujhelyi vár azon szobájában volt elzárva, mely anyai nagyatyjának, Zríni Péternek, szolgált vala börtönül. Fogságának hatodik hetében gróf Buccelini Július ausztriai udvari kanczellár és Euler hadi tanácsos Bécsből Németujhelybe jöttek, a fogoly kihallgatására. Ez óvást tévén, hogy ő mint németbirodalmi fejedelem s mint magyar főúr csak e két állam rendeinek tartozik számadással, kinyilatkoztatta egy úttal, hogy a császár iránti hódolatos engedelmességének tanusitására kész felelni az elébe adandó kérdésekre, de illetékes törvényszéknek csak a németbirodalmi vagy a magyarországi diétát ismerheti. Más nap Longuevallal szembesítetett, kinek vallomásait hazugoknak mondotta, hazugnak névszerint azt, hogy Szirmay István, a Vay testvérek és családának ügyvéde Okolicsányi Pál tótprónai közbirtokos nála egyazon nap összetalálkoztak és vele felségárulási czélokra szövetkeztek volna. A fogoly állitása

[1]) Katona, XXXVI. k. 170. l.

[2]) Hist. des révolutions Hongrie, II. k. 26. l.

szerint Longueval soha sem látta ezen úri embereket, s mi több, ők nála azonegy időben nem voltak soha. [1])

Ezen szembesités után kelt 1701. september 11-én Leopoldnak a túróczi conventhez adott következő levele: „Miután Istennek csodálatra méltó gondviselése napfényre hozta, hogy Magyarországunk nehány lakosai, megfeledkezvén hűségökről, melylyel kötelesek irántunk, mint természetes és törvényes királyuk s urok iránt, uj lázadást akartak támasztani, mely ádáz vétségről Okolicsányi Pál is, mint részes, mint a többiekkel összeesküdött vádoltatik; és miután ezen összeesküvés okának kitudására hivünk, gróf Buccellini Julius Fridrik ausztriai udvari kanczellárunk és valóságos belső tanácsosunk elnöklete alatt Bécs városában, minél előbb, kiküldött bíróságot rendeltünk kegyelmesen tartatni, mely elől hat hét lefolyása alatt valamennyi részes vagy vádlott okvetlenül tartozzék megjelenni: azért nektek erősen meghagyjuk és megparancsoljuk, hogy jelen irás vétele után azonnal és minden haladék nélkül küldjétek ki egyik embereteke hiteles tanútétel végett, ki a mondott Okolicsányi Pálhoz elmenvén, őt, ha személyében megtaláltathatik, csakugyan személyesen, máskülönben pedig lakházából, jelen kegyelmes parancsunk erejénél fogva, említett bíróságunk elébe, annak nyilvánitásával idézze, hogy azon esetre, ha az idézéstől számitva harmincz nap alatt ama kiküldött bíróság előtt személyesen megjelenni elmulasztaná, ellene mint makacs ellen, bármely kifogásnak is félretételével, az ország jogai és törvényei szerint történik eljárás.“ [2]) Okolicsányi nem volt otthonn tótprónai curiájában, midőn az idézés történt; de rövid idő mulva vagy elfogatott, vagy talán maga ment fel Bécsbe, magát a biró-

[1]) Ugyanott.

[2]) Katona, XXXVI. 171. l.

ság előtt védelmezendő; Szluha Ferencz, ki, mint felebb láttuk, szintén Bécsbe volt menendő, útközben Kismartonban elfogatván, hová önmagától akart menni, oda fogolyképen kisértetett. [1])

A per kezdetét vette: irományai mind maig, nem tudom melyik levéltár porában temetvék. Közzé csak az tétetett, minek közzétételét helyén látta Rákóczi, s az itélet, mely másfél évvel utóbb hirdettetett meg. A németujhelyi polgármester oda levén utasítva, hogy a fogolynak kézbesítse a vádpontokat, értésül adta neki, hogy harmincz nap lefolyása alatt adja be válaszát, máskülönben elmarasztatik mint makacs. Rákóczi vonakodott a vádiratot kezéhez venni: felette a jelen körülmények között csak magyar birák magyar törvények szerint hozhatnak itéletet. A polgármester elvitte magával az iratot, de más nap visszajövén kinyilatkoztatta, hogy neki kötelességében áll a vádiratot a fogoly asztalán hagyni. Ott is hagyta; Rákóczi nem nyúlt hozzá, de e körülményből is következtette, hogy Leopold tanácsosai nem szándékoznak kimélettel viseltetni iránta.

A levél, melyet ekkor a császárnak irt, ekkép hangzik: „Hogyha a mindeneket teremtő és igazgató isteni felség is szabadságot engedett az elnyomottaknak, hozzá még alkalmatlan könyörgéseiket is intézni; nemde, szabad nekem felségednek is, annyi népek földi istenének panaszaimmal alkalmatlankodni? Midőn siralmas fogságomból ezen harmadik alázatos levelemet irom, felesleges dolgot vélnék cselekedni, ha állapotomnak változása a mondottak ismétlésére és ujabbak előadására nem szolgáltatna alkalmat. Mert hatodik hónapja mult, hogy éjtszakának idején a katonaság házam ajtain berontott, ágyamat közlegénység körülfogta, s tekintet nélkül személyem minőségére, hitvesem viselős állapotjával nem

[1]) Kolinovics.

gondolván, s nemzeti kiváltságaink szentségét semmibe vévén rabságba hurczoltak. Huszonnegyedik hete, mióta e helytt nem annyira élettel, mint lézengéssel töltöm az időt. Éjjel, nappal sohajtoztam undok börtönömben, számot vettem ártatlan lelkismeretemmel, mig elvégre az őrök vallatóim elébe vittenek, kiknek feleletet adnom, nem hazám törvényéhez való kötelességem, hanem felséged hatalma kényszerített. Elámultam, s hajam szála felállott, hogy a költővel szóljak, midőn magamat azon felség sértése bünével hallottam vádoltatni, kiben nemcsak kegyelmes királyomat hanem irgalmas atyámat is imádtam, mióta eszemet tudom. És ámulásomat még növelte annak az én vádlómnak és ellenem való tanúnak hitetlensége, kiben irántam annyi czímmel háladatosságot kellett feltennem. Nem akarom itt leveleimnek hamis magyarázatát felhozni, mert azokkal mit szándékoztam, gyóntatóm levele, gondolom, elégségesen megfejtette felséged előtt; hallgatással elfedezem a keresztyének közt talán hallatlan eljárást, hogy rabtársaimnak jutalmak igértettek, ha ellenem vallanak; elmellőzöm annyi vádpontnak hamisságát, melyeket tömérdek tanu hitével olyaknak fogok bizonyitani, — mindezt elkerülöm, hogy a szembesítés napjára annál rövidebb legyen az átmenet. Ez az, kegyelmes uram, mely annyi igazságos fájdalmimat felköltötte, mely még ma is fájlaltatja velem, hogy az általam felajánlott eskü letétele a haza nyilvánvaló törvényének ellenére visszautasítatott, mely hallatlan kifogásokkal előbbeni állapotomba visszavetett. Ezek, mondom, kényszerítettek, vagy akartam vagy nem, az igazságnak annyi ideig várása s kérése után a szabadulás keresésére. Rettentettek engem a haza törvényeinek elmellőzése; sanyaru rabságom; hitletételem megvetése; az ellenem valló tanúknak

igért jutalmak; vádlómnak, noha hamishitüségét bebizonyítottam, felszabaditása; [1]) az 1618: 14, 1603: 11., 1633: 34, 1649: 11, 1687: 6. törvényczikkelyekkel ellenkező s vajmi gyászos példákra emlékeztető kiküldött bíróság; oly szoros fogságom, hogy szerelmes hitvesemmel való beszélgetésre sem nyerhettem szabadságot; jószágimnak meghallgattatásom s elitéltetésem előtt történt elkoboztatása; — ezek vittek engem a számkivetett ember gyászos állapotjára. Mert ama rettenetes és igaz birónak, az én Üdvezítőmnek trónusa előtt mondom s esküszöm: én nem szaladok Magyarország, az én hazám igazságának törvényszéke elől, mely előtt kész vagyok ügyemet oltalmazni; hanem félek azoktól, melyeket felebb felségednek alázatosan bejelentettem. Szabad legyen hát nekem azt a kegyelmességet tapasztalnom, melyet az adott szentséges királyi szó igazsággá változtatott. Felségednek, a nyomorultak vigasztalójának, az árvák atyjának hagyom szerelmes hitvesemet és gyenge magzatimat, könyező szemekkel és meghajtott térddel azon egyetlenegy kegyelemért könyörögvén, hogy felséged az én hűségemnek és ártatlanságomnak e zálogait Istennek irgalmasságaért és Üdvezítőnknek szentséges sebhelyeiért fogadja kegyelmességének ölébe; és engem szegényt, e föld minden országaiban, mint a világ szerencsétlenségeinek tengerében habzót, hűséges s ártatlan szolgáinak lajstromából ki nem törölvén, s hazám törvényei szerint szolgáltatván ki nekem igazságot, vigyen hajdani kegyelmességének révpartjára, ki számkivetésemben is maradok koporsómig“ s a t. [2])

[1]) K o l i n o v i c s n á l olvassuk: Longueval az önként elvállalt rabságért s több érdemeiért bárói czímmel, kapitányi díjjal és egy horvát uradalommal ajándékoztatott meg.

[2]) E g y k o r u n y o m t a t v á n y (deákul és magyarul az 1704-dik manifestumhoz toldva.) K a t o n a, XXXVI. 174.

Rákóczi a mely este börtönéből megszökött, asztalán hagyta e levelet, hasonló tartalmu más kettővel együtt, melyek a császár fiához, Józsefhez, és hitvesséhez, Eleonorához, voltak intézve. Szökése ekkép történt.

Nehány nappal ujhelyi börtönébe érkezése után, hitvese a császárnak egy darabant-testőrét, ki annakelőtte komornyik volt a fejedelemnél, hozzá küldte, hogy egészsége iránt tudakozódjék; vigasztalására egy úttal megüzente neki, hogy az angol, porosz, majnczi és hannoveri követek uraik által oda útasíttattak, miszerint az ő, Rákóczi, érdekében munkások legyenek az udvarnál. Ezen darabant nem járhatván el közvetlenül megbizatásában, Lehmann Gottfríd kapitányt, ki egy dragonos csapattal a fogoly őrizésére volt rendelve, kéré fel közbenjáróul. A porosz születésü, lutheránusból katholikussá lett kapitány nagy mértékben birta József főherczeg és ifjabb magyar király bizodalmát, jelen tisztét is az ő ajánlásának köszönhette. De más részről, megértvén, hogy egykori fejdelme a porosz király, Rákóczinak pártját fogja, hogy közbenvetése által szabadulását is reméli eszközölhetni: nagy jutalmat várt Rákóczitól, jutalmat talán a berlini udvartól is, ha részéről szintén elősegíti e czélzatot. Először is módot nyujtott a fogolynak, hogy hitvesével levelezhessék, hogy ez őt titokban meglátogathassa. És midőn a város polgármestere megjelent az idézéssel, maga tanácslotta Rákóczinak a szökést, és hathatós segédét felajánlotta e végre.

A börtön ajtajánál egy őr állott, ki előtt a fogolynak el kellett mennie, hogy a kapitány lakásába juthasson. Ezen akadály elháritására Lehmann november 7-kén este meghagyta a katonának, hozzon világot. Tilos, a strázsát elhagynom, volt a válasz. Menj, monda Lehmann, időközben én állok strázsát helyetted. Azalatt, mig a katona gyertyáért ment, Rákóczi a kapitány

szobájába lopódzott, hol az ifjabb Lehmannt találta, ki Montecuccoli ezredében zászlótartó volt, s kit testvére a kapitány, egyenesen a szándéklat elősegítésére rendelt ide. A fogoly Montecuccoli-közvitézül öltözködött; süvegét mélyen fejére nyomta, s vállára zsákot vévén, követte a zászlótartót. Ketten minden baj nélkül elmentek a folyosó s a kapu valamennyi őrei előtt, s a városnak egy házába tértek be, hol egy szegény özvegy asszony lakott egymaga, kinél Lehmann a paripát szállásoltatta, melyen a menekült elillanjon. Ez nem ismervén közelebbről a várost, eltévedett, s a polgári őrök épen bezárandók voltak a kaput, midőn utána sietett apródjának, Berzeviczy Ádámnak segédével, azon kitalált elvégre. A börtön őrei későcskén vették észre, hogy a fogoly eltünt; az ablak vasrostélya ki volt törve, s kötél csüggött le róla, Lehmann intézkedéséből, ki a gyanút, hogy ő szöktette meg a rabot, magától elhárítani akarta. Törekvésének nem volt sükere. Itélőszék elébe állítatván, reá bizonyítatott a büntény, s elmarasztatván, előbb feje vétetett, aztán felnégyeltetett.

Rákóczi Magyar-Óvár felé lovagolt. November 10-én rendelet ment Magyarország valamennyi megyéihez, hogy fogják el a szökevényt a hol találják; s 24-én annak, ki őt a hatóság kezébe juttatja, tizezer forint igértetett díjul: de midőn hozzá láttak a nyomozáshoz, Rákóczi a Csalóközön s a felső megyéken át már lengyel földre menekült. [1]

VII.

E közben — 1701. aprilis 9-kén — Kollonics Leopold esztergomi bíbornok-érseknek, mint az összes magyar

[1] Kolinovics. Hist. des révol. de Hongrie, II. Lünig, corp. jur. mil. II. k. folyt. 323. l.

clerus teljhatalmu biztosának, szorgalmazására kelt a királyi rendelet, melynél fogva „az igazságos és ennélfogva dicsőséges császári fegyverek által a zsarnok törököktől szerencsésen visszafoglalt összes egyházi javak, jogok, legkivált pedig az Istennek és az ő katholikus egyházának Magyarországon régtől fogva felajánlott és odaengedett tizedek törvényes igénylőinek visszaadandók.“ Mily móddal és mily feltételek alatt, arról több pont szól. Annak előrebocsátása után: hogy a tizedek előbérlésjoga, melylyel eddig is bírt a fiscus, hadi szükség esetében továbbá is fentartatott számára; hogy a clerus a fegyverjog megismeréseül s a megszüntetett bánderiális kötelezettségért mintegy váltságpénzül az összes gabnatized tizedét, (a plebánosok ellátására, mint alább érintetik, szolgálandó tizenhatod előleges levonása után) felajánlotta a koronának mindaddig, míg a hadi viszonyok kivánni fogják; hogy végre, az ország valamennyi, bármily hitvallásu lakosai kötelezetnek a tized minden nemeinek fizetésére; — három pontot akarunk közelebbről felemlíteni. „Az egyházi javak és jogok biztosabb oltalmára — mondja az egyik — parancsoljuk, hogy a többi örökös országaink és tartományainkban divatozó mód szerint, nemcsak a visszaszerzett területekben, hanem Magyarország egyéb részeiben is, külön mindenik egyházi javadalom jószágairól, jogairól és jövedelmeiről, bármi nagyok vagy bármi parányiak legyenek, külön leltár szerkesztessék két példányban, az illető káptalan vagy convent levéltárában fogván őriztetni az egyik, magyar kamaránkéban a másik . . . Hogy pedig a clerus javai, főleg a tizedek körül annak rende szerint és igazságosan történjék az eljárás, királyi apostolkodásunk tiszténél és hatalmánál fogva feljogosítjuk Kollonics bibornok urat, mint esztergomi érseket s a magyar clerus főpapját, nem különben

mint az összes ország primását és a szentszék született követét, hogy a közte és a tisztelendő magyar clerus között, mind a tizedek, mind más egyházi javak, jogok és jövedelmek iránt, a világi viszonyokra nézve is folyó vagy folyandó pereket, érseki szentszéke mint első bíróság előtt, minél jobb s az ország törvényeivel megegyező módon igazságosan elintéztethesse; olykép azonban, hogy ezáltal az ország élő törvényein s a rendes birák tisztén és hatóságán, — melyeknek kellene hogy a clerus is alávetve legyen ezen esetekben annak módja szerint, s hogy előttök világi dolgokban törvényt álljon, — valamint a magasabb bíróhoz vagy felséges udvarunkhoz történendő folyamodás jogán csorba ne üttessék.“ — „Minthogy pedig — mondja a nyolczadik pont — Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak ujabban szerzett és visszafoglalt részeiben csak igen kevés sőt alig egynehány jól jövedelmező plebánia találtatik, s tisztességes ellátás hiánya miatt plebánosokat sem igen találhatni, honnan az isteni tisztelet elmulasztása, sok léleknek bizonyos veszedelme és számos eretnekség belopódzása következik; kivánván ennyi rosz ellen alkalmas orvosszerről is kegyesen gondoskodni, komolyan rendeljük: hogy a földesurak megannyian, összesen és egyenkint (mire különben is mind a magyar municipalis, mind a császári közjog által kötelezvék) mint a plebániák védurai, jószágaikban a katholikus egyházakat azonnal helyreállitsák s a szükségesekkel ellássák, a plebánosok, iskolamesterek és egyházfiak illő eltartásáról is gondoskodniok szintén kötelességökké tétetvén. E végre a püspökök, főpapok és apátok is az alájok rendelt plebánosoknak hiven és pontosan szolgáltassák ki a tizenhatodat, s mindenkép azon legyenek, hogy tanult és jámbor férfiak, kik nemcsak a rájok bizott nyájat Isten igéjével táplálják, hanem nekik jó példát is adnak, legalább

annyi számmal fogadtassanak plebánosokúl, mennyi elkerülhetlenül szükséges, s a jobb helyeken, kellőleg segédekkel is ellátva, nyerjenek alkalmazást. Ennek eszközlésére külön mindenik püspöki megyében legalább egy-egy jól felszerelt növelde alapítassék, melynek értelmesebb növendékei a magasabb theologiai tudományokban, névszerint az erkölcs- s a cánoni törvénytanban derekasan oktattassanak, hogy az egyházi tisztekben Isten dicsőségére és a lelkek üdvére eljárván, megyéiket haszonnal szolgálhassák. Mindezeknek kellő foganatosítására elsőben a megyei püspökök, aztán az érsek urak is, tisztökhez képest buzgólkodjanak, s köztük kivált Kollonics bibornok úr, mint, esztergomi érsek létére, a magyar clerus feje, ügyeljen fel mindenre; a neki alávetett összes magyar papság jó kormányzására, s az egyházi ügyeknek lassankint jobb rendbe szedésére majdan időről időre zsinatokat is tartván.“ — „Mint apostoli király s a hitvallás fő oltalmazója és Isten egyházainak örökös védura — hirdeti a zárpont — hatalmunk teljességéből végezzük és rendeljük, hogy Magyarországunk s hozzá kapcsolt tartományaink ujonnan szerzett részeiben az egyházak patronatusának joga ezentúl egyedűl római-katholikus személyeknek adományoztassék; és azon esetre, ha ilyetén előbb katholikus földesúr, vagy más valamely egyházpatronus, vagy ennek egynémely utóda, idővel a való, üdvezítő hittől és katholikus vallástól elszakadni találna; vagy ha netalán valamely akatholikusnak, akár házasság által, akár csere, vétel, zálog vagy bármely más jogczím utján szerzett jószágokkal egyetemben ilyes patronatusi jog is jutna: akkor ez a hithagyó vagy akatholikus szerző legközelebbi rokonára vagy sógorára szálljon; ha pedig ilyesek nem léteznének vagy magvok szakadna, vagy ők szakadnának el a hittől: akkor szálljon ezen patronatusi

jog okvetlenül és azonnal a királyi fiscusra mindaddig, míglen ama jószágok az örökös patronatusi joggal együtt ismét katholikus kezekbe fogtak visszakerülni.“ [1])

Szintén 1701-ben a vallás gyakorlata körül még következő rendeletek keltek:

a) „Az ágostai és helvet hitvallások gyakorlata Magyarországnak csak azon részeiben engedtetett meg, melyek 1681-ben tettleg ő felsége hatalmában voltak. Következik innen, hogy a minap visszafoglalt részekben csak a katholikus hitvallást szabad gyakorlani.“ — Ezen rendelettel összefüggésben hozatott a patronatusi jog körül a felebbi végzés; ezen rendelet folyadéka gyanánt ment be szabad királyi Pest városának két évvel később kelt szabaditéklevelébe a záradék, hogy a ki nem híve az igaz, római-katholikus hitvallásnak, azt polgártársul tűrni, fogadni, semmi ürügy alatt sem szabad.

b) „Mivelhogy az ágostai és helvet hitvallás gyakorlata a törvényczikkelyekben megnevezett számos helyen csak azért engedtetett meg, mert véghelyek voltak: világos, hogy közűlök a mely hely megszünt végvár lenni, abban nem kell az akatholikus hitvallás gyakorlatát elszenvedni.“ — Ennek értelmében 1702. jun. 16-kán a [1702] veszprémi alispánnak meghagyatott, hogy egyetértőleg Széchenyi Pál kalocsai érsekkel, mint egyszersmind veszprémi püspökkel a kálvinista lelkészeket Pápából kitiltsa. Szintén e rendelethez képest Radonai pécsi püspök 1702. július 8-kán ráirt a simontornyai katholikus papokra, ne türjék, hogy a helybeli kálvinista lelkész „ezentúl is merje eretnek hallgatóit összeadni, keresztelni, eltemetni, s általanai által örök kárhozatra juttatni; ha nem akar megtérni, menjen el hová neki tetszik; s ha nem akar elmenni, verettessék békóba.“ E rendelet alapján fogatta el a

[1]) Katona, XXXVI. 18[illegible]. l.

kalocsai érsek Hodosi Mihály veszprémi superintendenst, ki miután Fehérváratt és Esztergomban majdnem egy évet töltött mint fogoly, s Kollonics által mármár gályarabsággal fenyegettetett, végre a protestans hatalmasságok bécsi követeinek közbenjárására szabadon bocsátatott.

A felebbiekkel egyhangzásban történt, hogy Korponából, mint néhai véghelyből, az evangelikus lelkészek kimozdíttattak, hogy Bártfán az ágostai hitvallásuak imaháza bezáratott, hogy a pozsonyi kamara biztosai, névszerint a bányavárosokban csak katholikusokat engedtek a tanácsba soroztatni. A polgárok feljajdultak, és Leopold 1702. december 9-én a pozsonyi kamarára parancsot küldött, melyben abbeli akaratát nyilvánítja, hogy a biró s a tanácsosok választása körül az 1649: 12. czikkely értelmében kell eljárni, hogy a birói székben katholikusok s nemkatholikusok váltsák fel egymást, hogy a tanácsban katholikusok és evangelikusok vegyesen üljenek, csak arra kellvén ügyelni, miszerint az elsőbbek jelen száma meg ne fogyatkozzék. „Ehhez képest, több okoknál fogva, de kivált azért, mert a bányaügy kivánja, hogy az akatholikusok vagyonukat az aknák mívelésétől meg ne vonják, hűségtek mondott bányavárosaink tisztújitását kamarai biztos közbenjövetele nélkül hagyja ezentúl megtörténni.“ De tizennégy nappal később — december 23-án — gróf Löwenburg a császárnak következő parancsát vette: „Tudomásodra leszen kétség kivül, folyó hó 9-én mit határoztunk legyen a Magyarországunkban fekvő bányavárosok tisztújítása körül. Minthogy azonban magyar udvari kanczelláriánkból, de máshonnan is több ellenok került e tárgyban előnkbe: annálfogva egyelőre elhalasztván amaz intézkedést, s névszerint a vallás dolgát mi illeti, azon buzgólkodjék az udvari kamaránk kebeléből kiküldendő biztos, s ügyességét lehető legjobb módon kivált arra for-

dítsa, hogy a birói széken akatholikus ne válthassa fel a katholikust, s hogy a katholikus tanácsosok száma a lehetőségig megtartassék és öregbitessék. Bizván tehát eszélyedre és tapasztalásodra ez ügyet, ezzel komolyan meghagyjuk: hogy magadhoz vévén magyar udvari kanczelláriánknak ama bányavárosokhoz intézett, őket engedelmességre intő iratát, minél hamarabb személyesen odaindulj, s jelen parancsunk értelmében a mondott tanácsok megujitását eszközlésbe vétetni el ne mulaszszad.“ [1])

VIII.

Midőn Leopold XIV. Lajosnak s unokájának az anjoui herczegnek Spanyolország birtokáért hadat üzent, egyszersmind Magyarországban és Erdélyben tanyázott nehány ezredre parancs ment, költözködnének haladék nélkül Olaszországba s a Rajnához. Gróf Erdődy Kristóf, magyar kamarai elnök, figyelmeztette a császárt e lépés veszedelmére oly időben, midőn több mint valószinű, hogy Rákóczinak számos párthivei vannak a nemesség soraiban, s hogy a folyton öregbülő adó miatt a népben is hajlam van a lázadásra. Rabutin, Erdély fő hadi kormányzója pedig kinyilatkoztatta, hogy kész inkább tisztéről leköszönni, mint hadak nélkül maradni. Ehhezképest, hat uj német ezrednek gyűjtése és az ország határain belül szállásoltatása, a magyar önkéntes csapatok kiegészitése és az erődöknek a szükségesekkel ellátása rendeltetvén meg, Magyarországon volt, a belföldi hadakon kivül, három egész gyalogezred, (Heister, Nehm és Neuburg), mindenik kétezer négyszáz főből álló, s a Tierheimféléből ezer

[1]) Ribini Memorabilia Aug. Confessionis, Pozsony, 1789. II. k. 97 s kk. ll. 477 s kk. ll.

kétszáz ember; két ezred vasasnémet (Hannover és Montecuccoli), összesen kétezer ember; egy ezred dragonos (Schlick), ezer ember; — Erdélyben pedig két gyalogezred (Pálffy Miklós és más Neuburg), kétezer négyszáz emberből egy egy, s Tierheiméből ezer kétszáz fő; Steinville és Uhlefeld vasasaik, kétezer ember; Rabutin dragonosai, ezer ember. Ezeken kivül Budán, Esztergomban, Szolnokon ezer négyszáz, Győrött nyolczszáz, Komáromban hatszáz, Nagyváradon szintannyi, Kassán ezer, Tokajban, Ungvárt, Munkácsban, Lőcsén, Eperjesen, Érsekujvárban, Leopoldban, Szigetváratt három-háromszáz várőr; kivülök még nehány más erősségben nehány zsoldos. Egyúttal a felesleges erődök szétrombolása ment határozatba, mert katonaság nélkül hagyatva, fészkül fogtak volna szolgálhatni a pártosoknak, őrségtartáshoz pedig nem volt költség. Igy történt, hogy a főhadi tanács rendeletéből ez idétt névszerint Eger, Sárospatak, Székesfehérvár, Veszprém, Pápa és Kanizsa bástyáik nagyobb kisebb mértékben lerontattak.

A bizalmatlanság, melylyel a hadi ügyek élén állók a magyar hadak iránt viseltettek, mennyiben ezek az elégedetlenek ellen, benn az országban volnának alkalmazandók, s a hasznos szolgálatok, melyeket ugyanezen hadak már hosszabb idő óta künn, a német birodalomban tettek, 1702. october 8-án rendeletet adattak ki a császárral, mely a nádort külföldre menendő magyar és horvát katonaság gyűjtésére felhatalmazta. Eszterházy gróf Kohári Istvánt választván helyetteséül, Pozsonyban katonai bizottság lépett életbe, mely october 28-án toborzási körlevelet bocsátott a megyékhez, s ennek súlyt adandó a császár, december 9-én megparancsolta, hogy a csavargók országszerte elfogassanak, s hadi vagy jobbágyi szolgálatra kényszerítessenek. Hat lovas és hat gyalog ezred gyűlt ekkép együvé, és zsoldjuk fedezésére történhetett,

hogy a Frangepanok magyar és horvátországi uradalmaik a greczi kamarának adattak oda; valamint ez idétt hasonló czélokra a jász és kún kerületek ötszáz ezer forintért zálogosíttattak el a németrendnek, ellene nem állván a nádor óvása, mely 1702. május 16-kán vettetett közbe. [1])

Ezalatt a szomszéd lengyel földön mások más irányban voltak munkások.

Midőn Bercsényi Varsóba érkezett, II. Auguszt király, 1696-ban, mint még csak szász választó fejedelem, Magyarországon a császári hadaknak a törökök ellen vezére, engedvén a franczia követ marquis Du Héron unszolásainak, nem volt idegen, mint XIV. Lajos szövetségese, fegyvert fogni a császár ellen; s a dolgok ez állásában szívesen látta a szökevényt, és Litvániában jószágot adományozván neki, melynek jövedelmeiből megélhessen, őt terveinek előterjesztésére felhívta. De a király első ministere, Beichling, ellene volt a franczia szövetségnek, s Bercsényit a császár követének, Strattmannak, kezébe játszani szándékozott. E végre rokonszenvet színlelvén a gróf tervei iránt, ki Tököli közreműködésével török pártfogás alatt, akart Magyarországon lázadást előidézni, ennek egy nap értésére adta, hogy Tököli titkára Testakowba érkezett, honnan Varsóba jőnie veszedelmes volna, mert könnyen kivilágolhatnék az ügy, s hogy ő, Bercsényi, utazzék tehát hozzá, ha szándéka van vele értekezni. A gróf a szerint cselekedett; de a petrikowi erdőben lovas csapat által megtámadtatván, melyben Strattmann embereit vélte látni, csak nehezen menekülhetett a sűrűbe s onnan egy szomszéd faluba, melynek lelkésze módot nyújtott neki álöltönyben ismét Varsóba Du Héronhoz juthatni,

[1]) Kollinovics és Katona az id. h.

ki számára a szent kereszt után czímzett lázáriak kolostorát szemelte ki menhelyül.

Rákóczi németujhelyi fogságában hitvese által megtudta, hogy Bercsényi szerencsés volt a lengyel király oltalmát megnyerni; hasonló remény fejébe ő is, Lengyelországba érkezése után nyomban, Krakón át Varsóba sietett, hol időközben az udvar s maga a király is mindinkább megnyerettek Leopold ügyének. A menekült mindenekelőtt azon volt, hogy Du Héronnal találkozhassék. Franczián adta ki magát s mint ilyes franczia gyóntatót keresett. Gazdája őt a lázáriakhoz utasitotta, hol a követ gyóntató atyjával megismerkedvén, általa azt magához a kolostorba kérte. Du Héron megfelelt a kivánságnak s s őt Bercsényivel is összehozta, kit csak nehány nappal ezelőtt szállitott ide [1]).

Rákóczi és Bercsényi most közösen ajánlották ügyöket XIV. Lajos pártfogásába; [2]) minthogy azonban a spanyol

[1]) Hist. de rév. de Hongric. II. 46. Petrovics Fridrik a franczia külügyi ministerium levéltárában ez időből a magyar mozgalmakra vonatkozó következő irományokat találta: „Négy levél ddo à Varsovie 7. Juillet, 14. Juillet, 4. Août, 11. Août Du Héron ottani franczia követtől XIV. Lajoshoz, ennek válaszaival együtt, Rákóczi iránt, és mennyi hasznát vehetné Lajos a császár elleni háborujában. Bercsényi előadása a magyarok állapotjáról és miben lett legfőbb sérelmeikről, melyet Du Héron 1701. augusztus 20-kán Párisba külde.“ l. Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczi's, II. k. 551. l.

[2]) Ezen időpontra vonatkoznak Petrovics regestái közt az idézett helyen: „Du Héronnak, három levele Varsóból 1701. october 17. november 3. és 10-kéről. XIV. Lajosnak elöterjesztendő feltételek, miért, mi végre, mi módon és mennyi haszonnal kellene neki Rákóczit és a magyarokat segíteni, egy, a magyar katonaságnak szokott zsoldját specificáló táblával együtt. Küldte Du Héron Varsóból 1701. november 16-kán. Du Héronnak 1701. november 16. 17. 24. 27-kén, december 1. 16. 22-kén, és 1702. januarius 5-kén Varsóban kelt tudósításainak rövid kivonata. Két magyar embernek felelete ezen kérdésekre: 1) mi a czéljok? 2) ahhoz mi eszközökkel bírnak? 3) milyen az összeköttetésök az országon belől és kivül? 4) mi legyen a kezesség őszinteségökről? 5) szükség-e, dolgukban némely lengyelnek is részt venni?“—Baj, hogy mindezen irományoknak eleddig még nem vettük másolataikat a magyar történészet számára.

király nevében már megnyilt ugyan olasz földön a háború, de a franczia király által ekkoron még nem üzentetett volt meg a császárnak: Du Héron utasítást vett, nyilatkoztatná ki Rákóczinak, hogy a franczia udvar őt még nem veheti hímezés nélkül pártfogás alá, s hogy addig, míg Lajos és Leopold közt ki fogott törni a háború, adják magokat a menekültek valamely lengyel országnagy oltalma alá. Ehhez képest egyelőre Meczinski sztaroszt minski kastélyában, majd, Du Héron ajánlására, Sieniawski belzi főispánnál, Rákóczinak a Báthoriak és Koszták által rokonánál, kinek neje Lubomirski Ilona, a minapi királyválasztáskor a franczia, a herczeg Contifelekezet Egeriája volt, s kit most gyengéd barátság füzött Rákóczihoz, — kerestek és találtak menedéket.

Kéz alatt Du Héron is segédökre volt, s XIV. Lajos kivált az ő ajánlására Rákóczinak tizenkétezer, Bercsényinek nyolczezer francnyi évdíjt rendelt.[1]) De 1703-nak elején a lengyel király parancsára elfogatott és vissza hazájába küldetett a franczia követ, mert gyanú, s úgy látszik, nem alaptalan gyanú terhelte, hogy czinkosul szolgált a sved királynak, kivel Auguszt akkoron háborúban állott. A versaillesi udvar most danczkai ügyviselőjét marquis de Bonacot bizta meg a magyar menekültek ügyével, s Rákóczi a következő pontokat terjesztette elébe: I. Danczkában tartassanak készen pénz, hadi tisztek és mindenféle fegyverek. II. A lengyel nagyok állítsanak ki négyezer lovast és szintannyi gyalogot, kiknek élén ő —

[1]) Petrovics regestái között, Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczi's, 552. 553. ll. olvassuk: „Kivonatok Du Héron tudósításul ddo. Varsovie 1702: 30. Janvier, 6. 10. 24. Février, 3. 10. 19. 26. Mars, 8. 14. Avril. 2. Mai. Rákóczi Ferencz Du Héronhoz datum nélkül sok hihetőséget (értsd: valószinüséget) mutat szerencsés czélhoz jutásra s Francziaországtól főképen pénzt kiván, Bercsényinek alkalmas voltát dicséri."

Rákóczi — Magyarországba nyomulhasson, erejét innen Maximilián bajor választófejedelemmel, egykoron a császárnak Törökország ellen nagynevü vezérével, de most XIV. Lajos szövetségesével egyesítendő, ki ekkoron már nyiltan lépett fel Leopold ellen, s kinek Magyarország koronáját kellene igérni. III. A szándéklat könnyebb eszközlésére ügyekezzék a franczia udvar a Portát arra bírni, hogy Tökölinek segédet nyujtson, mely őt képesítse fegyveres kézzel térni vissza az országba.[1])

A versaillesi cabinet nem vetette ugyan vissza az inditványt, s fenmaradt ez időből XJV. Lajosnak egy levele, mely Tökölit ujabb fegyverfogásra buzdítja;[2]) de a tervnek második pontját olyasnak nézhette, melyet csak a kétségbeesés sugalhatott szerzőinek. A dolgok ez állásában váratlanul a felső magyarországi pórság követei jelenkeztek Rákóczinál.

IX.

A várak őrségein kivül Tiszán innen s Tiszán túl Leopold összes hadi ereje majdnem kirekesztőleg az egy Montecuccoli ezredre szoritkozott; mely jobbára ujonczokból állott és Debreczen környékén tanyázott. Pedig Nagyváradtól Szatmárig és Szatmártól Munkácsig nagy volt az elégedetlenség a pórok között, kik Esze Tamástól és Kis Alberttől vettek irányt. Amaz Rákóczi jobbágya volt, Tarpa helységéből való, sókufárságból élősködő. Emez, mint talpas hadnagy, Tökölit az Aldunához

---

[1]) Hist. des révol. de Hongrie, V. 18.

[2]) Petrovics regestái között a 7-dik szám alatt.

kisérte, s itt 1692-ben gondviselésére bizott némi törököket megölvén és kifosztván, Karánsebesre, Antoni rácz tábornokhoz vette magát, kinek ajánlására Veterani megkegyelmezett neki s őt a császár szolgálatába fogadta. — Utóbb visszakerülvén szülőföldére, Beregbe, s kalandor életét folytatva, mely őt a nagyváradi börtönbe vitte, kiszabadulása után Eszével szövetkezett, ki a tisza-ujlaki sótisztektől szenvedett méltatlanságok miatt, mint mondá, 1702-ban az ujlaki sóhivatalt feldúlta, a pénztárt kirabolta. Midőn Bagosi Pál az általa kivált Be-[1703] règben és Szatmárban gyüjtött ezredet 1703-nak elején a császár zászlai alá a Rajnához vezérlette, Esze és Kis erdőből erdőbe bujdostak hogy kikerülhessék a besorozást. Bujdosás közben Pap Mihály, Bige György és Nagy Márton czimboráikkal tanácskozván, úgy találták, hogy segédet, első sorban Rákóczitól és Bercsényitől várhatnak, kiket tehát Lengyelországban haladék nélkül kellene felkeresni, s közülök Pap és Bige magokra vállalták, a lengyel határokon átlopódzni.

A nagybőjtben útnak indultak, s hosszasabb barangolás után a Sianewskiak breznai várában elvégre feltalálták Rákóczit. Ez nem volt hajlandó, vaktában hitelt adni állitásuknak, hogy a köznép őt várva várja s hogy a nemesség is hozzá csatlakozandik mihelyest közikbe fogott érkezni: de a küldötteket válasz, igéret nélkül magától elutasítania, az sem látszott tanácsosnak. Miért is értekezvén Bercsényivel, ennek apródját velök visszaküldte, ki az általok előadottakról, névszerint a Tiszántúli mozgalmakról személyes tudomást szerezzen magának, biztositván a köznépet, hogy Rákóczi még életben, sőt a szomszédságban van, s hogy kész segédökre kelni, ha másrészt meg ők készek hűséggel és engedelmességgel viseltetni iránta. Az apród kivált Rákóczi uradalmait beutazván, visszajövet,

nem győzte a nyájas fogadtatást magasztalni, melylyel találkozott; szerinte, hogy a vezér nélküli csapatok egy egészszé olvadjanak, nem lévén egyébre szükség, mint néhány zászlóra és Rákóczi parancsszavára, melyet bevárandó, nagy részt a hegyekbe vette magát a nép.

A zászlók Magyarországba küldettek, következő nyiltlevél kiséretében: „Mi fejdelem felsővadászi Rákóczi Ferencz és székesi gróf Bercsényi Miklós, a Magyarországot, mint szülőföldjöket őszintén szerető, annak szabadságát ahitozó, saját telkeiken ülő, fegyverviselésre képes egyháziaknak, világiaknak, nemeseknek és nemtleneknek, megannyijoknak összesen és külön egyenkint Istentől üdvet és boldogságot. Ugy hiszszük nincsen magyar, ki előtt az isteni s emberi jogok ellen egyiránt vétő . . .

. . . . . idegen nemzetnek kegyetlensége, a közterhek elviselhetlen súlya, a hazai törvények felforgatása s megannyink megvettetése, ... nem volna tudva, ki ezt nem érezte, nem tapasztalta volna; olyannyira, hogy egyebet már senkisem vár, mint az ország és régi szabadságaink s kiváltságaink végromlását: hacsak valamennyi országnak főfő ura, a mindenható Isten, amaz ellenséget csudálatos és váratlan nehézségek közé nem szorította volna, nyitván ezáltal utat és nyujtván alkalmat a régi szabadsága után keservesen sohajtozó és hazája igaz szeretetétől lángoló magyar nemzetnek, hogy ősi szabadságát visszaszerezze. Mi tehát, akartunk élni ez alkalommal, melynél sem jobb sem bizonyosabb soha sem fog Magyarországnak a járom megtörésére kinálkozni, s nem mulasztottuk el czélunk elérésére azon keresztyén királyokhoz és fejdelmekhez oltalomért, pártfogásért folyamodni, kikről feltettük, hogy az igazságtalanúl elnyomott Magyarország sorsán szánakoznak, és azon mind akarnak mind tudnak segíteni. — Virradván tehát Isten

akaratából most olyas idő és alkalom reánk, melyek ezen törvénytelen és elviselhetlen teher alól felmenthetik és ősi szabadságának visszaadhatják az országot: az egy hazaszeretettől és kötelességünktől vezéreltetve, a hazát szerető s a hajdani dicsőséges szabadságot ahitozó, egyházi és világi, nemes és nemetlen, fegyverviselésre képes, és saját telkeiken ülő, szóval, minden rendbeli igaz magyarokat, összesen és egyenkint intünk, kényszerítünk, kérünk és felhívunk, hogy valamint már egynémelyiköknek szivét Isten felgyujtotta a haza szeretetével s egyetértésre hajlította, úgy most édes hazája, nemzete, szabadsága mellett fogjon mindenki fegyvert az isteni s emberi jogokat egyiránt erőszakoló, velünk méltatlanul bánó, ... s nekünk zsarnokilag parancsoló nemzet ellen, egyesülvén, míg magunk személyesen fogtunk az országba érkezni, azon hadnagyaink csapataival, kiket ez ügy kezdeményezésével megbíztunk; a többiek pedig, a hadviselésre nem képesek, legyenek mindenképen kezökre. Részünkről biztosítjuk őket, hogy mink is, időhalasztás nélkül, elégséges segédhadakkal megindulók leszünk, készek levén édes hazánkért, dicső nemzetünkért és ősi szabadságunkért, a mindenható Isten segédére támaszkodva, minden magánérdek elmellőzésével, vérünket és életünket is édes örömest ontani, ha kell. Ez levén szándékunk, bizodalmunkat vetjük mindenek előtt a hatalmas Istenbe, ki a nyomoruságos özvegyek és árvák jajveszékléseit kegyelmesen meghallgatja; bizunk továbbá nemzetünk régi, dicsőséges, veleszületett harczias bátorságába és hazája iránt lángoló szeretetébe; bizunk végre a velünk egyetértő keresztyén királyok és fejdelmek hatásos segédébe, melyeknek alapján, Istentől e végre kijelelt ezen legeslegalkalmasabb időben, fajunk régi sza-

badságát közös törekvéssel visszanyerendjük, hogy azt még késő unokáink is hazánk csendes birtokában háborítatlanul, örökön örökké élvezhessék. Elhezképest, hogy áldását Isten tőlünk meg ne vonja, s hogy a nemes ország bármily rendü s állapotu lakosai iránt unk minél nagyobb bizodalommal viseltessenek és a szegény pórság elnyomása megszünjék elvégre : komolyan és szigorú büntetés terhe alatt parancsoljuk, hogy senki, sem külön, sem másokkal egyetemben vagy hadainak élén, bármily vallásu egyházi személyeket, templomokat, temetőket, zárdákat, vagy kolostorokat, nemes személyeket, nemesi udvarházakat, kastélyokat, utasokat, kalmárokat ne merjen kirablani s a szegény népet elnyomni vagy kínzani, ha feje, ha élete kedvesek előtte; hanem egyetértvén az illető vezérekkel, annak rende szerint, szelíden és egy szívvel lélekkel járjanak el a közhaza javára. Kelt, 1703. május 12-én, Lengyelországnak Brezna nevü várában. Fejedelem Rákóczi Ferencz. Gróf Bercsényi Miklós.“ [1])

Levél és zászlók, kézről kézre adva, nehány nap alatt a Tiszánál voltak. Május 22-én a szatmári főispán, báró Károlyi Sándor ezt jegyezte naplójába: „Ezen napon mutatták ki Beregszászban Rákóczi zászlóit, és kezdődött ujabb rosz.“ [2])

---

[1]) Joh. Chr. Lünig, des Teutschen Reichsarchivs Partisspecialis Continuatio I. Lipcse, 1711. Der ersten Continuation erste Fortsetzung. 499. l. k. Kollinovics az id. h. Katona, XXXVI. 267—271. ll. Deák szerkezetben ; magyar példány még nem jutott kezemhez.

[2]) A gróf Károlyiak levéltárában.

X.

Báró Károlyi Sándor, Mihálynak unokája, Lászlónak, Szatmár főispánjának és b. Sennyey Erzsébetnek fia, született 1669-ben. Három éves volt, midőn anyja meghalálozván, atyja által, ki mint Leopold híve a „bujdosók“ elől Szatmárba vonult, egy fi s öt leány testvérével egyetemben Munkácsra küldetett, I. Rákóczi Ferencz anyja Báthori Sófia udvarába, Tyukodi János jesuita gondjai alá. Itt maradt 1676-ig, II. Rákóczi Ferencz születése évéig. Ekkor iskolába vitték Ungvárra, hol két évet Barkóczy Zsigmond házánál töltött, kit a kuruczok utóbb megöltek. 1678-ban a pestis elől vissza Munkácsra, Báthori Sófiához, s innen Szatmárra, atyjához sietett. Tizenkét éves korában Kassán, a jesuiták növeldéjében találjuk. Itt volt, midőn 1682-ben Tököli s a törökök a várost bevették. Most nénje Károlyi Judit, báró Palocsai Istvánné, őt magához, előbb Lublóra, az akkoron Lengyelországhoz tartozott szepesi városba, majd Palocsára kisértette. Az utóbbi hely hol Leopoldnak hol a kuruczoknak hódolván ez idétt, Palocsai Istvánné és öccse Sándor, 1685-ig hol Lublón, hol Palocsán időztek. 1686-ban atyja, őt magával Bécsbe vitte, honnan, tanulmányainak folytatására a jesuiták pozsonyi házába küldetett. Budának visszafoglalásakor, ezredének élén, testvérbátyja István is jelen volt, ki röviddel utóbb Barkóczy Ferencz alatt Szegednél elesvén, Sándort, most már egyetlen fiát, a támaszt kereső élemedett atya Pozsonyból magához Szatmárra hivta. 1687-ben volt a tizennyolcz éves ifju menyegzője b. Barkóczy Krisztinával, Barkóczy György és Kohári Judit leányával. Ugyan ezen évben atyja által, Szatmár főispáni székébe iktattatott, melynek gondjait, most ketten fogják viselni, s octoberben felment Po-

zsonyba az országgyülésre, mely Caraffa itélőszékének eljárását megszüntette elvégre. ‚Szegény üdvezült atyám uram ő nagysága — irja önéletrajzában Sándor — nem akarván magán szenvedni Caraffa mocskos szavait, a midőn rebellisnek mondotta volt, sokat könyörgött ő felsége előtt, hogy bizonyodjék reá; de nem lehetvén, ő felsége bizonyságot adott, hogy soha egy sem volt az én nemzetségemből (rebellis), és fel kell tenni, hogy ezután sem leszen.‘

Atyjának 1689. februárius 28-án történt halálakor a család, a gazdaság s a főispánság összes gondjai a húszéves ifjúra, egymagára szállottak, s ő eljárt bennök azon mérsékkel és erélylyel, azon hűséggel és merészséggel, melyek őt utóbb nemzetségének második státorává tették, s a hazát százados zivatarok után százados béke ölébe juttatták. Mert jogait a szatmári parancsnok ellenében fenkölt lélekkel védette, ez őt 1691-ben Lajos bádeni őrgrófnak, ki mint a császári hadak fővezére akkoron Erdélyből a felső Tiszához jött, bevádolta, mint pártütőt, s a vádlott tanácsosnak látta a balul értesített őrgróf nehéztelése elől egyelőre Ecsedbe vonulni. De a vészszel fenyetődzött felleg kártétel nélkül tünt el a láthatárról, s 1692-ban Sándort Bécsben találjuk, hol őt mind két király kegyesen fogadta. Következtek az egymást felváltó, hol Pozsonyban, hol Bécsben tartott tanácskozmányok, melyekben ő is részt vett; következett a Tokayféle zendülés, melynek elnyomásán ő is fáradozott, s mely az imént említett pórlázadás képében megujult.

Károlyi nem mulasztotta el a szatmári őrség parancsnokát, Löwenburg ezredest, figyelmeztetni a veszélyre; felhivta a megye nemességét, keljen fel a rablók ellen, kik Rákóczi tilalmának ellenére egyházak, nemesi curiák és malmok fosztásához láttak; tanácsko-

zást tartott a szomszéd Bereg főispányával, gróf Csáky Istvánnal; s május 30-án Kassára indult, Nigrelli tábornokkal a szükségesekről értekezendő. Itt már az ő hűségét is gyanúba vették, s ennek eloszlatására megesküdött, hogy üzőbe veszi a bujdosókat, s hogy kész őket még lengyel földön is felkeresni. Másnap visszasietett megyéjébe, s közös működésre hiván fel Szabolcsot, Marmarost, Ugocsát, Bereget, a hajdúvárosokat, s a Debreczenben tanyázott Montecuccoli-ezredet, Kórodra indult, hol megyéjének nemességét, s a Tierheim ezred egyik századát már fegyverben találta. Junius 6-án mindössze ötszázhúsz emberrel átkelt a Tiszán, s magához vonván a Perényiek és Milith Pál zászlaját, Bereg faluban töltötte az éjtszakát. Itt hitelesen jutott értésére, hogy a magát kuruczznak nevező rablóhad másnap Dolhán fog állomást tartani, s onnan majd utját a hegyeken túl Lengyelország felé venni. Ehhez képest junius 7-én — úrnapja volt — hajnalban utánok indulván Károlyi, délutáni öt óra tájban Dolhánál megütközött velök, s öt zászlót elnyervén tőlök megannyijokat széljelverte. A megfutamodott had Nagy Márton lovas kapitánynyal százötven halottat hagyott a csatamezőn, s Károlyi junius 10-én tiz magyar és három német fogolylyal érkezett vissza Szatmárra, Károlyba [1]).

Rákóczi ezalatt a szomszéd Galicziában és Podoliában időzött, hírt várva Bercsényitől, ki Bonachoz Danczkába utazott, hírt a felső Tiszánál kitűzött zászlók szerencséjéről. Drosdoviczén volt, a podol főispánnál, Konski tábornoknál, midőn Magyarországból ujabb küldöttség érkezett hozzá, melynek élén

[1]) Károlyi Sándor sajátkezü jegyzetei az 1703-diki nagyszombati deák naptár egyik példányában. Ugyanannak jelentése a dolhai ütközetről, melyet, mint alább látjuk, Leopoldnak személyesen benyujtott. Hist. des révol. de Hongrie. V. k. 25. l. Katona, XXXVI. k. 285. l.

egy Majos nevü szegény nemes állott vala. Ez előadta, hogy máris több ezer pór fegyvert fogott, s hogy siessen tehát közéjök a fejdelem. A lengyel nagyok által igért segéd még mindig várakoztatván magára s Danczkából még mindig nem érkezvén a franczia pénz, tanácsosnak látszott nem sietni az elindulással. De más részről az iránt sem lehetett kétsége Rákóczinak, hogy a lobbot vetett tűz elalszik a pórságban, ha egymagára hagyatik még továbbá is. Emlékirataiban olvassuk, hogy gazdájának Konskinak nézetét is kivánta tudni e tárgyban. ‚De ezen eszélyes férfiu — irja Rákóczi — megfontolván minden oldalról az ügyet, úgy találta, hogy ő nem képes nekem tanácsot adni ily kényes kérdésben. Követtem tehát, mit a hivságos dicsvágy, a hazának szabadsága iránti buzgalom, a nemesebb érzelem s az aggodalom, hogy a pórság ügyének elhanyaglása miatt netalán szemrehányás érhetne, tanácsolt volt. És bizván Istenbe s ügyem igazságába, egy borús este, miután sürü könyhullatás között barátaimtól bucsut vettem, Konski őrcsapatának nehány embere által kisértetve, útnak indultam. Drohobiczon voltam, egy napi járásra a magyar szélektől, midőn tudomásomra jutott, hogy Károlyi Dolhánál szétverte a vezérek és őrök nélkül mámorba, álomba merült pórságot. Ily szerencsétlen kezdete volt a magyar háborúnak, melyet, mint hiszem és vallom, a fiatal tűz s a hazaszeretet, az eszélyesség minden szabályainak ellenére indítattak meg velem. Ekkor még módomban volt visszavonulni, s nagy okom lett volna hozzá. De akarván a nép bizodalmára érdemessé válni, nem hagytam fel szándékommal, s Kálnási Istvánt herczeg Wisnioveczkihez és Potoczki kiewi főispánhoz küldtem az esdett segéd szorgalmazására. Elhatároztam tehát magamban, hogy folytatom utamat, s hogy a magyar határszélnél,

honnan könnyü leszen szítanom a pórság tüzét, fogom a lengyel segédhadat bevárni. Más nap Skolára, harmad nap Klineczre érkeztem, a Beszkéd alján, mely a lengyel földet Magyarországtól választja. Történt ez, ha jól emlékezem, 1703. junius 16-án [1]).

XI.

A spanyol, olasz, német ügyek, s mindenek felett a veszély, melyben a bajor választó fejdelem elől Tirolis forgott, annyira lebilincselték a bécsi udvar figyelmét, hogy nem volt szeme a veszedelemre, mely a császár ügyét Magyarországban fenyegette. Ennek megelőzésére egyáltalában semmi készületek sem tétettek, semmi rendszabály sem hozatott; Leopold tanácsosai egyelőre eléglették, hogy elmarasztó itéletet hozattak a szökevény Rákóczi ellen.

„Miután Rákóczi Ferencz — mondja az 1703. április 30-án kihirdetett itélet — szép szerével történt kihallgatásai alkalmával megvallotta, és sajátkezü leveleiből, s az ellene indított vizsgálatközben felmerült egyéb tanubizonyságokból, névszerint abból is, hogy németujhelyi börtönéből megszökött, nyilván és feleslegesen kivilág-

[1]) Male hujus diei Rakoczius meminit, — irja Katona — quum literas paulo post recitandas (a Recrudescunt inclytae gentis hungarae-féle manifestumot érti) in dynastia sua Munkacsiensi jam 7. Junii signaverit. De ezen manifestum, mint alább látni fogjuk, csak 1704-ben készült, ha bár jónak látszott, keletéveül 1703-at, a forradalom első évét irni oda. A háború megindításának emlékére vert érem felirása: Franciscus II. D. G. Transsylvaniae Princeps Rákóczi, Dux Confoed. Statuum Opere Libertatis Inchoato Anno MDCCIII. XIV. Junii szintén nem mond ellen Rákóczi emlékiratainak, mert ha Rákóczi, útnak indulása után harmad nap, junius 16-án érkezett a magyar szélhez, a megindulás, az opus inchoatum napja szükségkép junius 14-dike volt, mint az érem mondja. — Egyébiránt Petrovics regestái szerint Rákóczi már junius 15-én jelentette Bonacnak Magyarországba pártosaihoz érkezését.

lott, miszerint bünös nagyravágyásból, s a császári királyi urától reá halmozott méltóságokról és kegyelmekről úgy kötelességéről gonoszul megfeledkezve, a felségsértés és pártütés átkos büntettét következőkben elkövette: Különféle tilos módokon természetes és koronás királyának rövidségére s veszedelmére szövetségeket akart kötni; ő császári királyi felsége ellen irányzott követségek által ügyekezett eszközölni, hogy Magyarország külhatalomnak, külöltalomnak vettessék alá; s ezen gonosz szándékának előmozdítására többrendbeli titkos gyülésekben törekedett a nemességet és megyéket magához édesgetni, miglen ebbeli ármányai máshonnan ő felségének tudomására jutottak. Irván ugyanis 1700. november 1-én sajátkezüleg levelet Francziaország királyának, magasztalással említvén abban a kedvezéseket, melyekben a franczia korona az ő nemzetségét részelteté vala, sajátmagának s az összes országnak, a mondott királyba, mint atyába és védőbe helyzett bizodalmát tolmácsolta, utána vetvén, hogy a jelen viszonyok igen kedvezők, hogy a főbb családok elégedetlenek, hogy tehát most inkább mint valaha kilátás nyilt a czél eléréséhez, ha számot tarthatni franczia segédre; s hogy valamint a rendek általában készek a király ügyét előmozdítani, úgy ő, Rákóczi, azon hajlamnál fogva, melyet őseitől örökölt, személyesen is munkás leszen Francziaország javának eszközlésére. Ezen szándékát Barbesieux franczia miniszterhez ugyanazon nap adott levelében is nyilvánította, figyelmeztetvén őt, hogy a levélnek kézhez adója bővebben fogja fejtegetni az ügyet, mint ki be van avatva mindenbe, s kinek ennélfogva adjon hitelt a miniszter. Barbesieux 1700. december 18-án Versaillesből válaszolá, hogy a levelet kézhez vette, hogy a küldött kihallgattatott, s hogy a czélzat létesítéséhez Rákóczi annak ide-

jén a franczia korona pártfogására számot tarthat. 1701. februárius 11-én Rákóczi ismét irt Franczia ország királyának ily értelemben : a magyarok roppant örömmel vették a hirt, hogy franczia oltalomra számot tarthatnak ; a levélhordó elő fogja adni az okot, miért nem küldetett kézhez Magyarország főbbjei részéről a kivánt megbizó levél, megjegyeztetvén, hogy az már nem fog késni, s hogy ők megannyian kezességet vállalnak a magyarok állandó hűségéért, névszerint Rákóczi is, ki elolvasván több izben a franczia segédet szorgalmazó s a levélvivőnek tollban mondott utasitást, hozzáadta, hogy a franczia király ösztönöztesse Lengyelország által a magyarokat, legyezgesse Törökországot, sőt a szándék foganatosítására küldjön hadi tiszteket, küldjön tüzéreket. — Mire igéret érkezvén, hogy Danczkán és Hamburgon át két millio livre s azonfelül magának Rákóczinak kétszáz ezer fog a hadak fizetésére küldetni, mihelyest ama megbizó levél be fogott mutattatni, Rákóczinak és felekezetének szándéka volt a megyéket mondott levél aláirására birni s azt Luxemburgba és Metzbe franczia kezekhez küldeni. Arra is összeesküdött, hogy a munkácsi és ungvári őrségek felkonczoltassanak s a várparancsnokok fenyegetések által a gondjaikra bizott erősségek általadására kényszerítessenek. Szándéka volt továbbá, a franczia segéd megérkezése után, hármas sereget alkotni : egyet Erdélyben Tököli alatt, mást a Tiszánál, Kassa környékén a harmadikat; árányt forralt a téli szállásokban szétszórt német had meggyilkolására ; és Franczíaországot biztosította, hogy mihelyest tiz ezer ember fogott zászlai alá gyülni, nyomban egész Magyarország hozzá csatlakozik, ellentartó csak kevés leendvén s azok engedni fogván a kényszerítésnek; hogy végre Sziléziában és Csehországban a lutheranusokat és husszi-

tákat magához fogja hajlithatni, de hogy ezeknek végrehajtására szükséges még előlegesen értekezni a franczia követséggel akár Rómában, akár Flórenczben, s a hollandiakat és angolokat is meg kell nyerni az ügynek.

Mind ennek alapján itélet hozatik : hogy Rákóczi Ferencz, mint felségsértő és pártütő, megfosztassék tiszteitől és méltóságaitól; hogy mihelyest kézre kerül, arra való helyen hóhér által feje vétessék; hogy összes vagyona a királyi kincstár számára elkoboztassék.' [1]).

Ezen itélet, mint imént láttuk, nem akadályozta Rákóczit, hogy hat héttel később lábát ujból magyar földre ne tegye; s Leopold tanácsosai mégis nagy erőt tulajdoníthattak neki, mert különben Károlyi Bécsben más fogadásnak nézhet elébe, mint a melyben őt részelteték vala.

A szatmári parancsnok még a dolhai ütközet után is pártütőt akart Károlyiban látni, s a foglyokat, hogy fartathassa, elszedte tőle. A nagyérdemü férfi Kassára ment bepanaszolni a sértést, és Nigrelli meghagyta Löwenburgnak, hogy hasonló eljárástól ovakodjék ezentúl; Károlyit pedig, megköszönvén neki, hogy adott szavát oly gyorsan, oly sikeresen beváltotta, inté : menne fel az udvarhoz, mutatná be az ellenségtől elszedett zászlókat, s terjesztené elő Leopoldnak a megye szükségeit és kivánalmait. A főispán engedett a tanácsnak, s junius 21-én Bécsbe érkezvén, meglátogatta Kollonics bibornokot és gróf Pálffy Miklós tábornokot s koronaőrt, Matyasovszky

---

[1]) Lünig J. Ch. Des deutschen Reichsarchivs partis specialis continuatio. I. Lipcse. 1711. Der ersten Continuation erste Fortsetzung, 498. l. Kolinovicsnál olvassuk, hogy Rákóczi hitvesének, ki ekkor a Himmelpforteféle zárdában tartózkodott, évenkint két ezer forint, Rákóczi fiainak pedig tiz ezer, azaz : külön mindeniknek öt ezer tallér rendeltetett az elkobzott vagyonból évről évre fizettetni. —

kanczellárt és gróf Koháry Istvánt, a bányai végek másodkapitányát, kikről hitte, hogy magyar ügyekben tanácsukat beveszi az udvar; meglátogatta a jesuitákat, kiknek bécsi házát akkor Hevenesi, a magyar emlékgyüjtő kormányozta, s kiktől tudta, hogy befolyásuk nagy a kormánynál; meglátogatta gróf Mansfeldet s ennek a hadi tanács elnökletében utódát Eugen savoyei herczeget, kiktől fel kellett tennie, hogy a veszedelemnek elejét venni, mind akarattal mind hatalommal birnak; és előadta nekik a pórlázadás szülőokait, köztök első helyen az elviselhetlenekké vált közterheket s a nemzeti katonaság elhanyaglását és elmellőzését; leirta a dolhai ütközetet, melynek szerencsés fejleményét kivált Szatmár és Ugocsa hazafiui buzgalmának köszönhetni; kérte őket, eszközölnék ki, hogy ennek némi megismeréseül engedtessék el a nevezett megyéknek az adóhátrálék, mentessenek fel két évre a porcziózás összes terhe alól, jogosítassanak fel magoknak azon áron szolgáltatni ki a sót, melyen az a marmarosiaknak jut, portáik száma szállítassék le, névszerint Szatmáréi száz tizenötről ötvenre, Ugocsaéi huszonhétről tízre; végre hirdettessék közbocsánat, hogy az eltévesztett, de nem elvetemedett köznép ne kényszerítessék magát a határszélnél álló, s a megváltás igéreteit bőségesen hintő Rákóczinak karjai közé vetni.

Kihallgatást nyervén a császárnál, Rákóczi zászlait bemutatta neki s körülményesen fejtegette előtte az ügyet. Leopold kegyelmesen válaszolt, magasztalással említvén a báró elődeinek hűségét. Julius 14-én a főhadi tanács oda nyilatkozott, hogy az adónak leebbszállitásáról s a portáknak számának megszoritásáról intézkedni, most nincsen idő, nincsen alkalom, oly tárgy ez, mely az összes országot illeti. Hogy a só dolgában Szatmárra, Beregre és Ugocsára is terjesztessenek ki a kedvezések,

melyekben Marmaros részesül, azt nem ellenzi a hadi tanács; szólíttassék fel a kamara, hogy feleljen meg e kívánságnak, ha nem károsul általa a közügy. A nemzeti katonaságot mi illeti, annak szervezésével az ország felső részeiben Gombos Imre főőrmester, az alsókban gróf Kohári István vannak megbizva, támogassák őket eljárásukban a megyék. Nigrelli tábornok oda fog utasítatni, hogy ne terhelje szerfelett a három megyét. A dolhai foglyokat büntetni kell, mint érdemlik: felettök hatósággal a szatmári parancsnok, ne a báró főispán birjon. A megtérő lázadók, ám, kegyelmeztessenek meg, ha az illető községek kezességet vállalnak érettök.

Károlyit nem elégítette ki a nyilatkozat; ujabb emlékiratot nyujtott be a császárnak s az ifjabb királynak; a tanácsosokat ismét és ismét meglátogatta, és a Kismartonból Bécsbe érkezett nádornak is segédével nagyobb teljesebb sükert ügyekezett eszközölni folyamodásának. Mindhijába. A miniszterek, mint önéletirásában olvassuk, megvetették emlékiratait; a zászlókról egynémelyek épen azt állitották, hogy I. Rákóczi Ferencz idejéből valók, fegyvertárból nem a harcz mezejéről kerültek Károlyi kezébe, s legfelebb is arra méltók, hogy a hóhér keze által valamely köztéren elégettessenek [1]).

[1]) Károlyi Sándor emlékiratai s jegyzetei a gróf Károlyiak levéltárában. Katona XXXVI. k. 285. l.

XII.

A Dolhánál szétvert hadból, Esze Tamás és Kis Albert vezérlete alatt kétszáz gyalog és ötven lovas Klinecznél Rákóczihoz csatlakozott, s a fejdelem munkácsi urodalmából nehány nap alatt annyi rusznyák sereglett hozzá, hogy emberei három ezerre, köztök háromszáz lovasra növekedtek. Ekkor hírt hozván portyázói, hogy ellenség sehol sem mutatkozik, mert a Montecuccoli-ezred útban van Olaszország felé: lejött a hegyekből a sikságra, hová őt a hajdúk és jászkúnok követei hivák vala, s hová leszállania az eleség szük volta által is kényszerítetett. Munkács városában szándékozott állást fogni, egy ágyulövésnyire a vártól, melynek háromszáz főre ment német őrségétől tartania nem volt ok, mert része aggastyánokból állott, része a szomszéd falvak leányaival adván magát össze, épen hozzá szított, s mert a tisztek között is voltak meghittjei, kiknek segédével a várnak is birtokába vélt juthatni. Ehhez képest három napi menet után csakugyan Munkácsra érkezett, hol rendet és fenyitéket nem ismerő hada, felvervén a pinczéket, dorbézolásra adta magát, s megrészegedvén, csapat csapat ellen fordult.

Ezen körülmény, s a hír, hogy Montecuccoli vasasai, megfordulván utjokban, már Ungvárra, Szerednyére érkeztek; a sejtelem, hogy nyilt helyen, melynek házai fából épitvék, szalmával fedvék, magát háromezer ötszáz roszúl felfegyverzett pórral, mert ennyiből állt most serege — ezer kétszáz vasas ellen nem fogja oltalmazhatni, éreztetették Rákóczival, hogy tanácsos leszen visszavonulnia. E végre hadainak gyarló, nagyobb részét előre

küldvén a hegyek közé, Szentmiklós felé, más nap a válogatott részszel maga is volt utánok indulandó.

Midőn hajnallott, a város körül volt keritve Montecuccoli vasasai által; egy csapat maga előtt hajtván a kurucz örsöket, a nagytér felé tartott, melynek egyik háza szállásul szolgált Rákóczinak. A fejdelem a körülötte volt gyalogok részét a házkerítés megé helyezte, részét a házzal szemben épült kis boltok közé. Az örsök segédére sietett lovasság visszaszoritatván, felbomlott. A vasas csapat utána vágtatott, a nagytérre, két tűz közé. Rákóczi szállásának kapujánál állott, kevés számu lovas őreivel, kik az első tűz után a vasasokra vetvén magokat, harminczat levágtak, köztök Quirini kapitányt, ki este azzal dicsekedett, hogy Rákóczi szivét kardjának hegyén fogja Ungvárra vinni, s kit most Majos lelőtt lováról. A tűzből kibontakozott csapat a tér másik végén, a temetőben fogván állást, Rákóczi kénytelen volt, vagy oly házban védeni magát, mely szalmával fedett más épületek közt állott, s mely csak agyagfallal volt körülkerítve; vagy visszavonulni, jól felszerelt lovasság előtt, oly csoporttal, mely a szükséges fegyverekkel sem birt amannak visszaszoritására. Veszedelmes feladat volt a visszavonulás is, de mégis tanácsosabbnak látszott ezt választani. A vasasok már felgyujtották a tér felső házait, a szél Rákóczi felé hordta a füstöt, s ő ennek pajzsa alatt megindult parányi dandárával, tizenöt lovasnak közepette. A vasascsapat nem mozdult; úgy látszik, akkor szándékozott a tartaléksorokra törni, mikor a dandár már elől is fogott megtámadtatni. Egy közvitéz közeledvén a fejdelemhez, tanácsul adta neki, forduljon a Latorcza felé, ő tud oly gázlót, melyen a gyalogságnak könnyü lesz áthatolnia a szembenfekvő oroszvégei szőlők s onnan az erdős hegyek közé. A tanács kisérletre méltónak látszott. A vasasezred

mint mondók, körülfogta a várost, szándéka volt azt rágyujtani a kuruczokra, kikre, mint hivé, a vár őrsége is ki fog törni, s kik most, nem csekély meglepetésére, átgázoltak a vizen. Egy csapat utánok sietett, de ők már az oroszvégei kertek közt voltak, s felebb vonulván Rákóczi, a szőlők magasából látta az őrséget ágyúkkal indulni ki a várból, látta a vasasokat azon utczák végén felállitva, melyek ki a mezőre szolgáltak, s melyekben, ha a mondott módon nem segit magán, őt tenkre teszik okvetlenül [1]).

Most mindenek előtt magához vonta a Szentmiklósra küldött hadat, s aztán sietett elérni a lengyel határokat, mert attól tartott, hogy Montecuccoli vasasai s az ellene felparancsolt marmarosi nemesség a Latorcza vagy a két Pinnye völgyében elrekeszthetnék előtte az utat. Két nap alatt a Galiczia szélén, Alsó-Vereczkén felül fekvő Zavadkára érkezett, minden háborgatás nélkül, s kevéssel utóbb egy csapat lovasság csatlakozott hozzá,

[1]) Hist. des rév. de Hongrie, V. k. 34 s kk. l. Az esemény junius vége felé, s minden esetre junius 29-dike előtt történt mert, ez nap már Zavadkáról irt Rákóczi a franczia király danczkai residensének. Julius 3-án Orosz György beregi alispán Munkácsból ezeket irta egy méltóságos urnak, ugy látszik, a főispánnak gróf Csáky Istvánnak: „Rákóczit ágyban találták, igen jó reggel egy huzomban jött az egész regiment Ungvár vármegyéből, az mely kapitány comes Quirini elesett, maga lőtte meg Rákóczi (ennek saját előadása szerint nem ő, hanem a mellette állott Majos), azt asserálják, szutbul, az ablakrul; azon gróf megesküdött az regiment előtt, vagy megöli vagy megfogja Rákóczit; másként hires vitéz ember volt közöttök. Pro 5. praesentis generalis gyülést hirdettem ide, fegyveresen compareáljanak, az előtti nagyságod méltóságos parancsolatjára is valóban kevesek jöttek volt az ő fölsége szolgálatjára. Rákóczinak semmi hirét nem hallván, hihető az Beszkéd alá recipiálta magát. Ime accludáltam Bercsényi levelének párját, melyet itt az harcz után tanáltanak bepecsétölve, abból is kitetszik, nem lévén se pénzek se külső nemzetségek, egészen biztanak ahhoz, hogy ha kimutatja magát Rákóczi, mind fegyveres ember concurrálván, venerálni fogják. Barkóczy Ferencz ur ő nagyságának (zempléni főispán) levelét is ezen órában vettem Kassárul, melyben irja, hogy maga vármegyéjéből is küld ide az német mellé valami magyar hadat."

mely a Munkács ágyuinak oltalma alatt tanyázott vasasok szeme láttára bántatlanul indult utána. Ezen csapat jól fegyverzett legényekből állott, kik a Tisza tulsó partján már huzamosabb idő óta fosztogatták a nemességet, s kik most látván, hogy nem mérkőzhetnek a felkelt megyékkel, Rákóczihoz állottak. Magából Munkácsból is tizenöt hajdu szegődött hozzá Vékony János vezérlete alatt, ki egy későbbi időszakban hatalmas eszköz leszen, hogy egy elszakasztott fényes boglára a koronának ahhoz még egy izben kerüljön vissza.

E közben Bercsényi bevégezvén danczkai utazását [1]), két század dragonossal, kik Lengyelországban nála szolgálatot vállaltak, két század oláhhal, kiket a kiewi főispán Potoczki, s más két századdal, kiket herczeg Wisnioweczki a fejdelem rendelkezésére állitottak, szintén Zavadkára érkezett. Pénzt is hozván magával, s a franczia ügyviselő ujabb igéreteit, Rákóczi egy havi zsolddal még szorosabban kapcsolta a tiszántúli lovasságot magához. Ezek őt biztositották, hogy szülőföldjökön a pórok már nem győzik zászlait bevárni, kérték, hogy ügyekezzék minden áron általkelni a Tiszán. Veszedelmesnek látszott ugyan négyszáz lovassal és hézagosan fegyverzett kétezer gyaloggal, — mert a munkácsi rémülés tetemesen ritkitota a gyalogokat — leszállani a rónaságba, hol őket Montecuccoli ezrede hátban foghatja. A Borsova, Tisza és Szamos árvizei annyira beiszapolták a réteket és erdőségeket, hogy alig volt mód, ezen folyamok ágyához közeledni. De mindezen nehézségeket legyőzte a szükség, mert névszerint a Lengyelországból jött zászlóaljak is elkivánkoztak a sovány határoktól, le akartak szállani a

[1]) Petrovics regestáiban Bercsényinek Varsóban 1703. junius 15-kén kelt, a franczia ügyviselőhöz intézett levele említetik, mely Rákóczi kivánalmait bővebben fejtegeti. Kár hogy az érdemes gyüjtő elmulasztotta a levél másolatát venni.

tejjel mézzel folyó síkságra, melyet bérlőik annyi izben emlegettek előttök. Ehhez képest Rákóczi tudomására jutván julius vége felé, hogy Bereg és Ugocsa felkelt nemessége, Szatmár őrségéből száz német gyalog és Montecuccoli ezredéből szintannyi lovas, gróf Csáky István vezérlete alatt Tiszabecsnél állanak, a kuruczhad átkelését gátlandók : elhatározta magát, hogy megütközik velök, szerencsés fejlemény esetében hajóik elszedésére is tarthatván számot. Két nap alatt lovasságával, Beregszászra érkezett, hol hitelesen értesült, hogy Csáky hadából csak huszonöt német és szintannyi magyar lovas költözött át Kende Mihály vezérlete alatt a Tiszán, a többiek túlnan maradtak, mert a kósza hír már épen seregnek mondta a kurucz dandárt. Rákóczi először is hatalmába ejtette a tizenöt német gyalog őrizetére bizott révet, lovasai aztán a mondott örsöket, kik a Tisza egyik kanyarulatánál, a tulsó had tűzétől vártak oltalmat, megtámadván, részét a folyamba ugrasztották, részét — köztökKendét — kardra hányták, részét elfogták [1]).

Rákóczi az éjet a szomszéd Váriban töltötte a Borsova megett, s ime hozzák a hirt, hogy Montecuccoli ezrede Beregszászra érkezett. Ez elől a Borsova hidjának lerombolása által vélte magát biztosíthatni, de Csáky minden pillanatban átjöhetvén a Tiszán, őt hátba foghatta. Bercsényi véleménye odament, hogy ismét vissza a hegyek közé kellene vonulni, oly indítvány, melyet hajnalban maga is elvetett, mert Csáky hada a hazug hírre, hogy több ezer svéd és lengyel van érkezőben, kik ágyuikat Marmoroson át egyenesen Szatmár elébe viszik, rög-

[1]) Mindenesetre julius 8-dika után, mert kezemben volt Rákóczinak a polyánkai táborból 1703. julius 8-án Kendéhez intézett levele, melyben felhivatik, hogy a kuruczokhoz álljon.

tön eloszlott; a zsoldosok hidhajóik megszaggatása után a veszélyben vélt város oltalmára siettek, a nemesek viszsza, jószágaikra vonultak. Rákóczi összes tábora most a Tiszántúlra kivánkozott. Esze Tamás zászlóaljának kalauzlata mellett Ugornyára gázlott a had, s másfél nap alatt, malmokon és rejtekeikből előkeresgéit csolnakokon a tulsó partra, Naménya szállítatott [1]), honnan julius 18-án nyilt levél küldetett Szabolcsra, első sorban a szabolcsi nemességre, mely eddig azonképen, mint a szatmári, beregi, ugocsai, ungi ellene volt a mozgalomnak, benne önmaga ellen irányzott pórháborút látván. „Mi fejedelem felsővadászi Rákóczi Ferencz, nemes Sáros vármegyének örökös főispánya, adjuk tudtára mindeneknek, ... hogy Isten ő szent felsége keserű és bujdosásra űzetett sorsunk után, már nemcsak édes Magyarországunknak határára, de ezen nemes Szabolcsvármegyébe is szerencsésen behozván, akarjuk ezen fegyverviselésünk okát minden rendeknek világosítanunk és bizonyossá tennünk őket, hogy egyedül hazafiuságunktól vezéreltetvén, megnyomorodott hazánknak keserves törvénytelen szenvedését érezvén, vettük kezünkbe most ügyét nemzetünknek, a mikor e kiszabadulásunknak oly bizonyos alkalmatosságit láttuk, hogy ha most nem, soha többször hazánk szabadulását nem reménlhetni. Kihez képest, minden egyházi, világi, uri, nemesi és fegyverviselő mindenrendü lakosit intjük, sőt hazafiuságukra, nemesi szabadságuk szeretetére kényszerítjük, hogy a ki ... magyar igaz vérből régi magyar szabadulását szereti, óhajtja, harmadnap alatt táborunkban bejelentse magát olyformán, hogy valaki fegyverviselő avagy viselhető, jó és tőle kitelhető hadadozó alkalmatossággal magát előttünk bemutassa, hogy

[1]) Hist. des rév. de Hongrie. V. k. 47. s kk. ll.

a köz ügyet kész fegyverrel viseljük; a kik pedig nemes uraimék között nem volnának táborozásra alkalmatosok, nem kivánjuk azzal terhelni személyökben, de hazánkhoz való hívségökről hogy tudományt tegyenek megjelenésökkel, szükséges. Valakik pedig ezen édes hazánk, szabadságunk helyreállitására indult fegyverünknek, titkon vagy nyilván magokat ellenvetik, vagy a közügyek előmozdításától magokat elvonják, azok ugy mint magyar hazánk, törvényünk és szabadságunk nyilvánvaló ellenségi fognak tartatni, és ha a fegyvernek, tűznek, vasnak keménységét magokon, jószágokon érzik, magok hazafiuságtalanságoknak tulajdonitsák, kit semmiképen el nem kerülnek.“ [1])

A kurucz tábor néhány nap alatt nyolczezer főre növekedett, de a nemesség még most is gyéren volt képviselve e testületben. ‚A pórok felkelése — irja emlékirataiban Rákóczi — megdöbbentette a nemeseket, kik kastélyokba, erősségekbe vonultak, s kiket a jobbágyság fosztogatott azon ürügy alatt, hogy földesuraik a németekhez szítanak. A nép maga választott vezéreket magának; kanászokba, borbélyokba, szabókba vetvén bizodalmát, tisztei ilyetén egyénekből állottak, s helyökbe másokat léptetni, veszedelmes sőt lehetetlen lett volna, jobbak, ügyesebbek nem létezvén a seregben.‘ A tiszabecsi tábor eloszlása után, az egy Ilosvay-családon kivül Bereg és Ugocsa nemességéből csak a legszegényebbek állottak Rákóczihoz, s a szabolcsi nemesek most a mocsárok közt fekvő kisvárdai erősségbe vonultak előle. Felhivását, hogy adnák fel a helyet, visszautasították még akkor is, midőn a pórság kisérleteket tett áthidalni a

[1]) 657 fol. hung. a nemzeti muzeum kéziratai között.

mocsárokat; annyit mindazáltal igértek, hogy részökről nem fog ellenségeskedés történni. [1])

E közben Nagyvárad környékének lakosai is fegyvert fogtak Boné András tanácsára. Diószegen négyezer lovas és háromezer gyalog gyűlt együvé, de a Váraddal határos olaszii ráczok Beckers főőrmester vezérlete alatt, táborukra törvén, őket szétverték. Boné segédért kiáltott, s Bercsényi egy csapat lovassággal oltalmára küldetett oly meghagyással, hogy őrséget vetvén Diószegbe, Boné lovasait Rákóczi verébsári táborába kisértesse. E szerint néhány nap alatt ujból háromezer emberrel gyarapodott a kurucz erő, valóságos katonákkal, mert a közelebb mult években közűlök a többség hadi szolgálatokat tett volt a törökök ellen. [2])

Rákóczi, kit augusztus 2-án Debreczennél találunk, honnan az nap Bonacot ügyének mibenlétéről értesítette, [3]) most mindenkép sürgette a hajdu-városokat, hogy fogjanak fegyvert; mire ők csak azon esetben igérkeztek, ha Kállót, melynek őrsége, a lakosokon kivül, negyven németből állott, előbb hatalmába ejti. Ehhezképest kénytelen volt ezen négy bástyáju erősséget nemannyira vivni, mint körültáborlani, s hogy ezalatt más megyékben el ne szalaszsza a kedvező alkalmat, Ilosvay Bálintot nehány beregi zászlóaljjal Mármarosba indította, hová Ilosvay Imre Husztnak kézhezkeritésére már előbb ment volt.

A homokbuczkák oltalma alatt Kállónál táborozott kuruczok végre elvesztvén türelmöket, szekerczékkel mentek neki a várkapunak: mint előre lehetett látni,

---

[1]) Hist. des révolut. de Hongrie, V. k. 57. l. Wagner, hist. Leop. II. k. 743. l.

[2]) Wienerisches Diarium, 1703, 3-dik sz. Hist. de rév. de Hongrie az id. h.

[3]) Petrovics regestái az id. h. a 22. sz. a.

süker nélkül. Rákóczi nem lévén vívó eszközökkel ellátva, tüzes nyilakhoz folyamodott, hogy a bástyafalakhoz közelfekvő házakat és ólokat felgyujtsa. Jutalmat igérvén lengyel és oláh zsoldosainak, ha szándékát végrehajtják, egy ház csakugyan felgyujtatott, mi alkalmul szolgált a lakosoknak, hogy a parancsnokot, Eckstein János hadnagyot a vár feladására kényszerítsék. A tiszt és emberei Rákócziho z szegődtek, ki négy kisebb ágyut találván az erősségben, egyelőre ezekből állott összes tüzér ereje.

Míg ez Kállónál történt, a kurucz ügy sebes fejleményt vett Marmarosban. Huszt német őrei már huzamosabb idő óta nem kapván zsoldot, nehezteltek parancsnokukra. A várba lopódzott Ilosvay Imre sugallatára megölték, a várat feladták és Rákóczi szolgálatába állottak, kinek most a marmarosi nemesség is sietett küldöttek által hódolatát bejelenteni. Annál makacsabbak voltak a váradi és olaszii ráczok, kik a diószegi esemény által felbátorítva, a kuruczokhoz pártolt falvakat végveszélylyel fenyegették. Ennek megelőzésére Rákóczi Diószegről, hol most már a hajduvárosok zászlóaljai is táboroztak, Bercsényit Olaszi ellen küldötte, ki egy reggel váratlanul ott teremvén, a helyet felgyujtotta s rácz lakosait, elhirhedt vezérökkel, Kis Balással egyetemben kardra hányta. [1])

Magyarország rácz népessége, mióta Bosniának török járom alá kerülésével onnan tetemes bevándorlások történtek, számra mindig felülmulta a magyar koronához tartozó szerbek jelen mennyiségét. De nagyobb számmal talán sohasem voltak közöttünk a ráczajku polgárok, mint azon korszakban, melyet épen most tárgyalunk, s harcziasabb szellemmel sem birtak soha, mert kivált az uj bevándorlók tíz évnél tovább szünetlen harczban állottak régi hazájokban a törökökkel. Hogy magához, ügyéhez haj-

[1]) Hist. des révolut. de Hongrie, V. k. 62. l.

látsa e fajt, Rákóczi 1703. augusztus 9-kén székelyhidi táborából ekkép irt reája :

„Tudván azt, hogy ezen mindenkor fegyverhez szokott rácz nemzet is országunk nem kevés búját, boszuját szenvedte: azért hogy ő is országunk régi dicsőséges szabadságában részesülhessen, akaránk ezen levelünk által tudtára adnunk, hogy minden idő, nap és halogatás nélkül fogjon fegyvert, kötelezze édes hazánk szolgálatjára magát; kit ha elkövet, megigérjük igaz magyarságunkra, hogy fiuról fiura, maradékról maradékra oly szabadságban lesznek, hogy sehol senkinek semmi adót nem adnak; minden rácz városok, a melyek most hazánk szabadsága mellett fegyvert fognak, valamint más hajdú-városok oly szabadsággal fognak élni és egyedül csak fegyverökkel fogják hazájokat szolgálni. Ellenben pedig, ha édes magyar hazánk, egyszersmind maga szabadsága mellett is fel nem ül, sőt inkább ellenünk fegyvert fog, úgy a mint máris némely Váradra gyűlt ráczok elkezdették vala, minden könyörületesség nélkül öletjük, vágatjuk, sőt a gyermekét is kardra hányatjuk, és Isten boldogítván fegyverünket, egészen kigyökerezzük a magyar hazából.“ [1])

Felhivásnak és fenyegetésnek egyiránt nem volt sükere, de Olaszinak feldúlása annyit eredményezett, hogy Várad német őrsége azontúl bennmaradt az erősségben, s künn a kuruczok voltak az urak.

[1]) C47. fol. hung. a nemzeti muzeum kéziratai között.

XIII.

A mozgalom Erdélyre is elragadt, melynek polgári ügyeit a kormánytanács élén gróf Bánfi György, mint kormányzó, gróf Bethlen Miklós, mint kanczellár, s gróf Apor István, néhai kincstartó igazgatták, de melyben mint Leopold hadainak a tartományban fővezére gróf Rabutin Lajos volt korlátlan úr. Rákóczi lépéseinek ellenőrzésére juliusban Glöckelsperg tábornok ötszáz lóval jött a szélekhez, állást fogván a romba dőlt somlyói erősségnél, hogy a szükséghez képest mind Nagyváradnak, mind Szatmárnak segédére jöhessen. Benn, Erdélyben valamennyi törvényhatóságra levél küldetett, oly intéssel, hogy a ki nyilván vagy kéz alatt Rákóczit pártolja, mint hazaáruló életének és jószágainak vesztésével fog lakolni; s oly rendelettel, hogy haladék nélkül történjék intézkedés, miszerint negyven nap lefolyása alatt Szeben, Brassó, Kolosvár s a többi főbb helyek eleséggel három évre látassanak el. [1])

Alig verte fel Olaszit Bercsényi, midőn Szőcs János, hasonnemü megbizással Somlyó ellen küldetett Rákóczi által. Glöckelsperg ekkor már Szatmárba vette magát, csak harmincz embert hagyván Somlyóban, kik a gyarló helyet nem oltalmazhatván a kuruczok ellen, feladták nekik és közéjök állottak. Ekkor a kormánytanács felkeresvén Rabutint Szebenben, indítványt tett: állitson ki a tartomány válogatott három vagy négyezer lovast s gyalogot, kik az általa, a tábornok által melléjök adandó szintén négyezer német és rácz katonával egyetemben az Egregy vagy Almás vagy Szamos mellett tábort üssenek,

[1]) Wagner hist. Leop. II. 735 s kk. ll.

Erdélyt és népességét bel- és külmozgalmak ellen egyiránt oltalmazandók. Rabutin, mert az inditvány gyanút ébresztett benne, hogy ez úton névszerint Bethlen Miklós örömest kitudná Erdély városaiból a császári őrséget, pártütőnek szidta a kanczellárt, s mindhármukhoz fordulván monda: Ha háborúhoz és hadviseléshez értő emberek volnátok, megérdemelnétek, hogy mindhármatoknak elütnék fejét; de mivelhogy ahhoz nem tudtok, nem veszem rosz néven. Ti üljetek veszteg Fehérváratt; a főtisztek közül kiki lakjék hatóságának helyén; lármát senki se csináljon; én gondom a többi. Monda; és száz nyolczvan rácz s másfélszáz német lovast Somlyó ellen küldött, kik augusztus 21-én virradóra felverték és felégették a várost, lakosait, mert a kuruczokkal tartottak, leöldösték, s felgyujtván még Zilajt is, gazdag zsákmánynyal tértek vissza. [1])

Rákóczi attól tartván, hogy a még mindig Munkácsnál tanyázó Montecuccoli-vasasok Glöckelsperggel egyesülhetnének, e szándék akadályozására hadait Szatmár felé inditotta. Útjában esvén Nagykároly, a még mindig Bécsben volt Károlyi Sándor erősített székhelye, azt hatalmába ejtette. A várat négy erős bástya, jó karban tartott vízárok és elégséges ágyuk oltalmazták, de Bercsényi már előbb titkos igéretekkel ügyekezett Károlyi Krisztinát, Sándornak a várban lakó nejét a kurucz ügynek megnyerni, s midőn most Rákóczi szinre a vár vivásához készült, midőn azt felgyujtással fenyegette, a negyven főből állott német őrséget könnyü volt a hely

[1]) Wagner az id. h. Bethlen Miklós önéletirása. Cserei. Szakáll Ferencz naplója a kuruczvilág korából. (Kézirat, Szilágyi Sándor szives közléséből.)

feladására birni oly feltétel alatt, hogy a kik közülök Szatmár-Németibe kivánkoznak, azok kurucz védhad oltalma alatt kisértessenek oda.

E közben Deák Ferencz ezredes Kecskemét környékén változó szerencsével küzdött az Aradról, Szegedről a felkelők ellen indult rácz csapatokkal [1]); egy Pintye nevü oláh rabló Nagybányát a kuruczok nevében elfoglalta, de igéretének ellenére fosztáshoz látván, a polgárság által megöletett. Rákóczi még a Kraszna vizénél táborozott, midőn a nagybányaiak neki küldöttség által hódolatukat felajánlván, egy úttal számot adtak eljárásukról, mely a fejdelem helyeslésével találkozott.

Augusztus 29-én már a vetési mezőn, egy órányira Szatmártól, a Szamos partján találjuk Rákóczit, honnan Sáros megyének meghagyta, hogy vévén levelét, harmad nap alatt a fegyverfogható nemességet hozzá indítsa [2]), Szatmár zárlására, melylyel hadainak ügyetlensége miatt egy hónapnál tovább süker nélkül volt foglalatos; de honnan hadnagyai Belsőszolnokot, Dobokát, Kolost, Zarándot és Kővárt, valamint Belényes és Halmágy vidékét bejárván, Gyulafehérvárig vitték fegyvereikkel a rémülést. A körültáborlott Kővárt felmentette ugyan september 15-én Rabutin, ki kétezered magával Szebenből személyesen sietett oda; de nehány nappal később a megyeivel vegyes székely had Bethlen Sámuel vezérlete alatt Szamosujvárnál Ilosvay Imre által megsemmisítetett, része fogságba esvén, része a Szamosba ug rasztatván, része

2) 614 quarto hung. a nemzeti muzeum kézirat-gyüjteményében.

[1]) A Wienerisches Diarium 1703. XIII-dik számában olvasom: „Vom 15. September wird von Segedin berichtet, dass allda 50 blessirte Raitzen eingeführt wurden und 90 derselben todt geblieben, nachdem sie von denen Rebellen 600 Mann niedergehauen. Und weilen die Raitzen von denen Rebellen kein Pardon zu hoffen haben, also versprechen sie, weilen die Deutschen sich stets vermehren, Gut und Blut mit ihnen aufzuopfern.“

futásban keresvén menedéket [1]). Szatmár előtti táborából irá september 26-án Rákóczi a következő levelet XIV. Lajosnak, ki augusztus 20-án kilenczvenhárom ezer livret rendelt a bujdosóknak kifizettetni: ·

„Terveim munkába-vételének zsengéi ily nagy király pajzsa alatt és ügyemnek igazságos volta mindig csak szerencsét igérvén nekem, kimondhatatlan örömemre szolgál, felséges úr, tapasztalnom, hogy reményeim, melyek egykoron számüzetésem sanyargatásainak enyhitésére szolgáltak, teljesedésnek indulnak; hogy felséged szolgálata iránti buzgalmamnak bizonyságait adhatom. Tetszett Istennek fegyvereimet megáldani, s én bizonyossá tehetem felségedet azon tisztelettel, melyet szentséges személye tőlem követelhet, hogy az országot egész a Dunáig érdekeimhez fűztem; hogy három ízben megvertem a ráczokat, egy ízben az erdélyieket; hogy elfoglaltam Kállót, Károlyt, Somlyót, Nagybányát, Husztot; hogy körültáborlottam Szatmárt, Munkácsot, Ungvárt, Nagyváradot és Tokajt. Eddigelé semmi ellenállást sem tapasztalt szándékom, hazámnak teljes boldogságát felséged kegyelmes segéde által az elébe adott terv szerint kieszközölni, mely tervnek gyors végrehajtása annálinkább szükséges, mert máskülönben hadi erejét szabályozza, erősségeit felszereli s befolyását meg helyreállitja az ellenség. Nem akarván felségednek hosszadalmas levéllel alkalmatlankodni, miniszterét, marquis Bonacot részletesen értesítettem ezen ország ügyeinek jelen állásáról s a módról, melylyel a felséged által küldendő hadak könnyü szerrel egyesülhetné-

[1]) Cserei az id. h. Szakáll az id. h. Gróf Seeau Ehrenreichnek Gyulafehérvárról 1703 sept. 18-án és 20-án báro Kleinburg Pálhoz adott levelei, Kemény Józsefnél, Deutsche Fundgruben der Gesch. Siebenbürgens. II. k. 302. l. Katona, XXXVI. k. 334. l.

nek az enyéimmel. És miután szolgálatához alkalmazkodnom volt mindenha erős törekvésem, felséged, remélem, mindinkább megismerendi, mennyire buzgólkodom tanusítani a hűséget és ragaszkodást, melylyel vagyok felségednek legengedelmesebb változatlan szolgája. Fejdelem Rákóczi.“ [1])

E levélből látni, hogy ekkor már Tokajt is körülfogták a kuruczok. Vezérök csicseri Orosz Pál volt, ki 1703 september 9-én Tokaj előtti táborából, mint a Tiszán innen levő lovas és gyalog magyar hadak igazgatója, a fejdelem nevében minden rendbeli vitézeknek, valakik akárhol táborán kivül vannak, meghagyta, hogy akármely foglalatosságban legyenek, ha mindjárt hadfogadásban munkálódnak is, mindeneket félretévén, táborába bejőjenek, másként, ha engedetlenek, meghalnak szófogadatlanságukért és prédáló kóborlásukért. [2]) A rablók napról napra növekedő száma, kik kuruczok képében dulták, fosztogatták a nemesség jószágait, [3]) s a hír, hogy Montecuccoli ezrede Munkács környékéről Tokaj elébe készül, szükségessé tették e parancs kiadását. A szabolcsi nemesség, Kisvárdát odahagyván, ekkor már Rákóczihoz állott. A marmarosiak négy ezer gyaloggal és nyolczszáz lovassal növelték a kurucz hadat. Báró Sennyei István, tárkányi várából, melybe eddig zárkozott vala, a fejdelem táborába indult és szolgálatát felajánlotta. Ifjabb éveit a török háborúban töltvén, Rákóczi örömest élt tanácsával, melyhez képest Bercsényi Tokaj felé volt indulandó, hogy Montecuccolit szemmel tartsa s a Tiszának áthidalásában akadályozza. Nigrelli, hogy Kassát Leopoldnak meg-

[1]) Fiedler, Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczy's II. k. 437. l.

[2]) 614. quart. hung. a nemzeti muzeum kéziratai között.

[3]) Hist. des révol. de Hongrie az id. h.

tarthassa, Montecuccolit a Hegyaljáról magához hivta, még mielőtt Tokaj elébe érkezett Bercsényi, kinek hadához most a harangodi hajdúk is csatlakoztak. A szatmári vár őrsége, magát oltalmazandó, Németit már korábban felgyujtotta, elébb a lakosokat Szatmár városára átszállitván; s most — september 28-án — ez is felgyujtatott nem az őrség, hanem Rákóczi által, kit nehány titkos híve besegített a városba. [1]) October 1-én kisérlet történt a várnak is bevételére; egyesek már a bástyafalakon lobogtatták a kurucz zászlókat, de a többiek által nem támogattatván, az ostrom visszaveretett. Ekkor Bercsényi felkérte Rákóczit, jőne ő is Tokaj elébe, honnan mint a tizenhárom éjszakkeleti megye középpontjából nagyobb lendületet fog adhatni az ügynek; s a fejdelem, miután szatmári táborát megerősítette s a zárhadat Sennyey István gondjaira bizta, két ezer gyaloggal és szintannyi lovassal Tokaj felé indult.

Még Szatmárnál volt, midőn hírt vett, hogy Szőcs János, Borbély Balás és Váradi János deák a szolnoki erősséget kiostromolták; útban volt Tokaj felé, midőn tudomására jutott, hogy Deák Ferencz ismét Kecskemétnél három ezer ráczot megvert, vezérök Kiba is elesvén. [2]) Midőn a fejdelem october 15-én Lúcznál Bercsényivel

---

[1]) Katona XXXV. V. 340. kk. ll. Szirmay Antal, Szatmár vármegye esmérete, Buda, 1809, I, k. 181. l. „28. sept. reggel — mondja a város jegyzőkönyve — a kuruczok Szatmár városára reáütvén, azt meg is vették, és az egész várost megégették, úgy hogy csak egy tyúkól is benne nem maradott; a népet takarítván a táborba kihajtották, és minden névvel nevezendő javaikban részszerint a németek részszerint a kuruczok prédát hánytak. Siralmas sorsra jutottak tehát; lakóhelyek nem lévén a szatmári szőlőhegyeken kunyhókba letelepedtek."

[2]) Rákóczi ex castris ad Szatmár positis die 29. sept. Szőcs János sat. kapitányoknak: „kegyelmetek levelét vettük, melyből Szolnok várának kezünkhez esését értjük." Wienerisches Diarium, 1703, 19. sz.

egyesült, nem csekély meglepetésére Károlyi Sándort is mutatták be neki. A nagynevü szatmári főispán augusztus 16-án indult el Bécsből. A bánásmód, melyben részesült, elkeserítette, élesen bántotta. Távozásakor a város kapujánál egy aranyat kivánván tőle a vámos, megadta, de megesküdött, hogy visszatér, hogy visszafizetteti magának [1]). Augusztus 29-én Kassára érkezett, Leopold hívei az úri rendből ide menekültek a környékből. Károlyi nem mehetvén a Rákóczi kezében volt Károlyba, s egyéb jószágaitól is elrekesztve lévén, szállást kért magának Nigrellitől. Nincs már, volt a válasz; mire amaz: ha itt nem adnak, oda kell mennem a hol adni fognak. September 5-én egyik szolgáját Orosz Pálhoz küldte, ki, mint felebb láttuk, akkor Rákóczi hadait a Hegyalján vezérlette, általa üzent hitvesének Károlyba, általa lépett viszonyba, nem a fejdelemmel, kit személyesen nem ismert, hanem Bercsényivel, kivel a forradalom előtti időben érintkezett volt. Szándékát, úgy látszik, nem palástolta gazdája báró Klobusiczky Ferencz előtt, kivel mint az 1687-diki országgyülés egyik tagjával már találkoztunk, s ki a közelebb mult években királyi személynökké és Arad vármegyei főispánná neveztetett, és megfosztatván Sáros főispáni méltóságától Rákóczi, e megye kormányával is megbízatott Leopold által. Nigrellinek september 23-án közbenjött halála után Veterani ezredes, a jeles hadvezér fia, s a Munkácsból Kassára hivott Montecuccoli voltak a német had főbb parancsnokai; találkozott, ki nekik jelentést tett a dolhai győző czélzatáról, de ők nem adtak hitelt a vádnak. Károlyi october 1-én Bercsényi levelét vette, mely őt a kurucz örsök közeledéséről értesítette; 8-án negyed magával kilovagolt közéjök Szinára, s még az nap Klobu-

[1]) Katona XXXVI. 360.

siczkyt levél által felkérte, magyarázná meg eljárását barátainak, híveinek. Ezek közül nehány nap alatt Andrássy Miklós, a krasznahorkaiak nemzetségének az olvasót a karddal felcserélni égő ferenczes-tagja, s a megye hadnagya Dobozi összes csapatával példáját követték; s a hír hogy Károlyi Sándor Rákóczihoz pártolt, hogy a hűségi esküt letette kezébe, rövid idő mulva ezerekkel növesztette a kurucz sereget, melynek a nemesivel ellentétet képző pórtypusa most mindinkább országossá alakult. A fejdelem nem késett őt tábornokká nevezni, oly meghagyással, hogy siessen Szolnokra, Kecskemétre, vegye át a már fegyverben állott jász-kúnok, úgy a környék egyéb hadainak vezérletét, és ügyekezzék a bácsi ráczokat vagy magához édesgetni, vagy megtörni. [1])

XIV.

E közben Budai István Kassánál szerencsésen megütközött egy német zsoldos csapattal; Kisszeben september közepén kaput tárt a kuruczoknak, Késmárk october elején azonképen. Eperjest parancsnoka báró Wilson ideig óráig megvédette Luby György hada ellen, százat levágván belőle. Lőcsét Grumbach kapitány két század magával szintén oltalmazni készült Monoki Ferencz kuruczai ellen, de a fegyveres polgárság tartván a város végveszélyétől, ennek kulcsait kivitte a táborba, s az őrséget november 16-kán a hely általadására kényszerítette. Szepesvárat földesura gróf Csáky Mihály német őrség segédével erősen tartotta, míglen gombkötő szolgája egyet-

[1]) Károlyi Sándor jegyzetei, naplói. Hist. des révol. de Hongrie, V. k. Katona, XXXVI. 351. l.

értvén a vívó néptömeg vezérével, Görgey Jánossal, a parancsnokot megrohanta s veszedelmes sebet ejtvén rajta, az erősség általadására birta. Történt ez az év vége felé; de Turóczban Blatnicza, Szklabinya és Znio-váralja, még september közepén, röviddel utóbb Trencsénben Óvár a lázadás zászlait lobogtatták. Lévát Ocskay László, magához hajlítván az Ebergényi ezredéhez Németországba irányzott pótlékcsapatot, september 17-én megvette, Korponát, melynek evangelikus lakossága a vallásán ejtett sérelmeket erősen fájlalá, Rákóczi ügyének megnyerte. Gácsot a Szolnokról oda sietett Szőcs János september 30-án éjfélben meglepvén, egy rohammal vélte hatalmába ejthetni, de az ide menekült nógrádi nemesség által véres fővel visszautasítatott. Ezáltal a veszély nem hárítatott el, csak elhalasztatott. „Mi garanmelléki Szentbenedek egyházának conventje adjuk tudtul — mondja ‚1703-ban a pünkösd utáni tizenkilenczedik vasárnapnál öt nappal később' kelt némi oklevél — hogy vajai Vay Ádám, szendrői Török Endre alispán, Ráday Gáspár, Kajali Pál, Gyürky Ádám, Darvas Ferencz, Ráday Pál, s a jelenleg magokat a veszedelmes Rákóczi-felekezet elől Gácsvárában megvonó többi nógrádmegyei nemesek nevében Bolcsiskovics János divényi plebános, mint felhatalmazottjok nekünk személyesen előadta, miszerint — szorongattatásukban már Bécsbe a felséges udvarhoz is alig képesek levelet küldeni, segédhez pedig sehonnan sincsen reményök, sőt épen végveszélylyel fenyegeti őket az ellenség. Mit eszökben forgatván, az oltár s a tűz közé helyezve, Isten s az egész keresztyén világ előtt kinyilatkoztatják: hogy azon esetre, ha netalán idő multával, mitől már e pillanatban is tartanak, az ellenség erejétől elnyomatva, kénytelenek volnának, mit egyébiránt törekvők lesznek mindenkép kikerülni, magokat s a vá-

rat feladni, ez nekik ne tulajdonítassék hűtlenségi vétkül, mitől iszonyodnak, hanem az elkerülhetlen végszükségnek; s e miatt sem őket, sem örököseiket és utódaikat a felségsértés vádja ne érhesse.“ [1]) — Hasonló szükségnek engedve, Krasznahorka magát octoberben megadta.

Az udvar csakugyan magokra, oltalom nélkül hagyta híveit. Midőn Rákóczi Lengyelországból magyar földre lépett, a császár tanácsosainak figyelme, mint már érintettük, főleg Tirolisra volt irányozva, melybe Maximilián Emanuel június közepén tizenkét ezer emberrel becsapván, július 2-án parancsait már épen Innsbruckból küldte a tartományra. Heister megjelenése eltávolította a bajort, de most kivált Károly főherczegnek Spanyolországba indítása foglalkodtatá a császárt. Ennek és szövetségéseinek, első sorban Nagybritanniának és Hollandnak, sükerült, a portugáli királyt is magokhoz hajlítani. A szerződő felek arra kötelezték magokat, hogy a császár másodszülöttét, Károlyt, az összes spanyol birodalom urává teszik. E végre magában Spanyolországban fogják viselni a háborút. Leopold és trónörököse József lemondottak igényeikről a spanyol monarchiára, csak Majlandot fogta ki egy titkos alkupont, s egyesítését az ausztriai örökös tartományokkal követelte. Károly september 12-én spanyol királyul kikiáltatott, és 19-én végbucsut mondott atyjának. Most már a magyar ügyekkel is foglalkodott volna az udvar, ha a pénz szüke nem gátolja. Bizonyossá tehetem önt — irá october 3-án az imént a főhaditanács elnökévé neveztetett savoyei Eugen, gróf Starhemberg Guidónak, ki Olaszországban a császári hadak élén állott, — bizonyossá tehetem önt, ha mind ezt a magam szemével nem látnám, lehetetlennek hinném, állitaná bár ki. Ha

[1]) Katona, XXXVI. k. 365. l. 370. l. Spangár, Magyar krónika, 70. l. Kolinovics, Kaprinai kéziratai, A. X és A. XLII.

az egész birodalom tűhegyen állana, ha már feldőlendő volna, s ha a veszedelemnek ötvenezer forinttal elejét lehetne venni, kénytelenek volnánk a birodalmat odavetni a veszedelemnek, mert e pillanatban nemhogy ötvenezer forintot, de még kevesebbet sem vagyunk képesek előteremteni. [1])

Még augusztus 13-án felhivás ment a megyékre, őrizzék meg hűségöket a felség iránt; most — october 9-én — az adónak egy negyede elengedtetett nékik; october 18-án közbocsánat hirdettetett mindazoknak, kik hat hét lefolyása alatt ügyöket a lázadóktól elkülönítik; a makacsok ellen pedig még septemberben nemesi és földnépi felkelés rendeltetett, mely gróf Forgács Simon és Koháry István tábornokok alatt a Vágnál összegyülvén, a Passau környékén állomásozott hadi testnek Magyarországba parancsolt részével, névszerint gróf Schlick Leopolddal egyesüljön. [2]) Ehhezképest elindulván october 25-én Pozsonyból Schlick két lovas ezrede s háromszáz gyalogja, 27-én Szerednél általkeltek a Vágon, s 29-én Forgács Simon magyar hadával találkozván, más nap már Szentbenedeknél táboroztak. [3])

Károlyi ekkor a Kúnságban volt, s ennek kapitányával Török Endrével intézkedést tétetett a Budánál, Pestnél Monasterli alatt mindinkább növekedő rácz hadak eloszlatására. Rákóczi, úgy látszik, új hivének tanácsára most az engesztelődés hangján ujabb felhivást intézett a ráczokhoz, „akarván igen is inkább, ha magokba szállván velünk egyet értenének, hogy sem ellenök kellenék

[1]) Arneth, Prinz Eugen von Savoyen, I. k. 212. l.

[2]) Kolinovics, Comment. de rebus hung.

[3]) Wienerisches Diarium, 1703, 27. sz. a.

hadainkat támasztanunk.“ [1]) November 1-én Károlyit Szolnokon találjuk, hová neki Rákóczi a tokaji táborból nem csekély örvendezéssel irá vala: „Andrássy György uram megérkezett, ezzel Isten jó segítséget adott,“ s honnan ő, november 5-én az összes haddal útját Pestnek vette. [2])

E közben — october 31-én — Schlick és Forgács hadaik Szentbenedekről Ujbarsra érkeztek, hol általkelvén a Garanon s Ocskay hadát megvervén, Lévát erős kézzel elfoglalták, az őrség s a lakosok tetemes részét kardra hányták. [3]) Ocskay megfutamodván, megemlékezett Rákócziról, kivel eddig, úgy látszik, nem sokat gondolt, [4]) és szerencsétlenségéről jelentést tett Bercsényinek, ki ekkor Egernél állott, hogy a várost és püspökét, Telekesi Istvánt, a fejdelem ügyének megnyerje s a vár kivívását előkészítse. Bercsényi sietett Rákóczit értesíteni a hírről, s ez a grófot nyomban a hűségöket már felajánlotta bányavárosok oltalmára küldte, írván egyszersmind november 5-én Károlyinak: ‚hogy Deák Ferencz, Váradi János deák, Szőcs János és Borbély Balás ezereit maga mellé vevén, minthogy gróf Bercsényi Miklós Fülek felé megyen, ő kegyelmével mentül hamarébb ügyekezzék, arra utját vevén, megegyezni.‘

Károlyi november 8-án kókai táborában vette a levelet, négy nappal később Losoncznál Bercsényivel egye-

[1]) Rákóczi levele Károlyihoz, dd. Tokaj ex castris 1. novembris 1703.

[2]) Károlyi sajátkezü jegyzetei. Rákóczinak 1703. nov. 3. Károlyihoz adott levele.

[3]) Rerum Carponensium codex a magyar tud. akademia kézirati között.

[4]) C'est à l'occasion de leurs mouvements, (Schlicket és Forgácsot érti) — mondja emlékirataiban Rákóczi — que j'appris par Ocskay, qui était dans la petite ville de Léva à faire la débauche, ce qu'il avait fait jusque-là.

sült. Schlick november 6-án Bátlinál táborozott, honnan a Rákóczitól Leopoldhoz visszapártolt korponaiaknak oltalomlevelet küldött, november 11-én főhadi szállása Zólyomnál volt, s a Bercsényi mozgalmainak hirére elrémült császáriakat Korponában azzal vigasztalta, hogy gróf Eszterházy Antal ezredest segitségökre küldendi. Ő maga még az nap Bercsényi ellen indult, de Károlyi közeledésének hirére Gyetváról meg visszavonult zólyomi táborába. November 15-kén, nevenapját üllendő, hatszáz lovassal átment Beszterczebányára, melyet Zabreczki László imént Rákóczi hűségére megesketett, de mely azelőtt három nappal kaput tárt a német örsök előtt; Bercsényi pedig, ki időközben Ocskay László, Ebeczky Imre és Rétei Ferencz csapataikat is magához vonta, az nap este a fürészi szoroson s Gyetván át, váratlanul Zólyom előtt termett, Schlick helyettesét, Forgácsot, a várba és városba visszaszorította, a külvárosokat felperzselte.

Schlick a zólyomi veszedelem hirére, hatszáz emberével még az éjtszaka Körmöczre sietett, a beszterczei polgároknak s a városba vonult nemességnek tanácsul adván, mit már korábban a segédet kérő debreczenieknek tanácsul adott a kassai parancsnok: hogy úszszanak egyelőre az árvízzel, leszen majdan alkalom ismét visszatérniök a császár hűségére. A tanács bevétetett készséggel; s november 18-án Bercsényi táborába követség érkezett, melyhez tapasztalás kedvéért a nagynevü Bel Mátyás is csatlakozott, bejelenteni Beszterczebánya hódolatát; hasonló követségek a többi bányavárosoktól is eltávolitották a veszélyt, — Selmeczbánya utolsó levén, azt tizezer forint felajánlásával háritá el — és Bercsényi báró Hellenbach János Gotfrídet bizta meg a bányaügy kormányával.

Benn Zólyomban Forgács Simon, Koháry István és Bottyán János voltak a fők; az utóbbi, mert egyszemü

volt, széltiben Vak Bottyánnak hivatott, pórfiuból deákká, deákból a jesuiták valamely klastromában portássá, portásból katonává lett, s oly vitézül harczolt a törökök ellen, hogy Leopold által ezredessé neveztetett; most betegen feküdt, a viadalban Ocskay Lászlótól vett sebnek következésében. Nehány napig segédet vártak Schlicktől, de ez Körmöczbányából már Bajmóczba vette magát; segédet vártak a Ritschan tábornok alatt Trencsénig előhaladt morva ujoncz hadtól, de ezt Winkler kapitány megverte, elszélesztette. Ekkor Forgács és Koháry éjtszakának idején kitörvén Zólyomból, csak kétszáz harmincz főből álló őrséget s ezzel a beteg Vak Bottyánt hagyva a várban, a Garanon átkeltek és útjokat Szentkeresztnek vették. Az ostrolukai szorosban felállított hajduság s az utánok Szentkeresztig küldött lovas csapat kapdosott ugyan bennök, de innen háboritás nélkül lovagoltak Privigyéig, hol az elejökbe indult Schlickkel egyesültek. [1])

November 22-én Bercsényi, hadainak kisebb részével Károlyit Schlick után inditotta; ez ekkor már Trencsén felé vagtatott, Ritschan csapatát magához vonandó.

A kuruczok látván hogy őt nem érhetik utól, november 25-én Bajmóczot körültáborlották, Ocskay és Andrássy Miklós Lévának visszafoglalására siettek. Nyitra és Bars nemességének tehetősebb része, a Berényiek, Hunyadyak, Bossányiak, Simonyiak, köztök férjével, Ujfalusy Endrével Károlyi Éva, Sándor testvére, a lázadás elől Bajmócz várába vonultak, melyet a Pálffyak várnagya Letovai János és Frey Kerestély császári hadnagy imént ideszállitott ágyúkkal oltalmaztak. Bercsényi még november 23-án

[1]) Károlyi Sándor önéletirása és naplói a gróf Károlyiak levéltárában. Kolinovics, Commentarii de rebus hung. Wagner, hist. Leop. II. 748 s. kk. ll. Bel Mátyás' Notitia Hungariae Novae. II. k. 63, 468. ll.

jelentette Zólyomból Károlyinak, hogy az nap „Isten kegyelméből a várost — nem még a várat — ostrommal megvette," s november 27-én Léva is megadta magát, a benvolt hadnak egy része a kuruczokhoz szegődött. Bajmócz vonakodott a példát követni, s Károlyi, november 29-én Bercsényivel, ki a zólyomi vár vívását a környék nemességére bizta, a Vág felé indult; Bajmócz előtt Czelder Orbán vezérlete alatt ezerhatszáz ember maradt hátra. [1])

Schlick a Vág tulsó partjára vévén magát, Károlyi hétezer emberrel Szerdahelynél átkelt a Nyitrán, oly szándékkal, hogy Semptén felül a Vág hidját hatalmába ejti, és Schlicket üzőbe veszi. December 1-én örsei magok előtt Galgócz felé hajtván a labanczokat, a vár is önként megadta magát. Károlyi, mert a leopoldváriak a folyam tulsó partjáról erősen folytatták az ágyuzást, Récsénhez szállott, s éjfélkor megindulván, midőn hajnalban Semptéhez érkezett, a szeredi hidat védelem nélkül, a várat üresen találta, gróf Eszterházy Antal onnan Diószegre a Dudvághoz vévén magát. A labanczok most falkaszámra a kuruczokhoz állottak, hadnagyaik Szencz felé tartottak, Schlick és a német lovasság egyenesen Pozsonynak. Károlyi előhada Modorig, Bazinig, Szentgyörgyig száguldozott, Nagyszombat meghajlott. [2]) A deákság már korábban seregesen

---

[1]) Károlyi önéletirása és naplói. Ocskay László és Andrássy Miklós levele Károlyihoz dd. Lévavár, 1703. sept. 27. Kolinovics az id. h.

[2]) Károlyi Nagyszombat meghajlását naplójában december 4-dikéhez jegyzi, ömaga 6-án ment be a városba, mint egy nagyszombati jesuita naplójából (Kaprinai — kézirat) tudom, Bercsényi az nap Pusztakürtnél táborozott s Spangár állitásával ellenkezőleg nem sietett be, hanem várta, hogy káptalan, jesuiták és városi tanács nála, táborában tisztelkedjenek.

tódult a kuruczokhoz; Bercsényi őket Andrássy Miklós, a ferenczes zászlóaljába soroztatta, s Károlyi után küldte. [1])

Nagyszombatból városi tanács és káptalan magok biztositására hódolatukon kivül pénzt is küldtek Semptére, hol Bercsényi fő hadi szállása volt [2]), ki az érsekujvári őrséget a gondjaira bizott erősség feladására siker nélkül felhívta. Károlyi december közepén Szenczen alól a Duna mellett ütött tábort. A fehér hegyeken túli földet innen hívta fegyverre, és az innenső Szomolány példájára Sasvár, Éleskő, Detrekő, Szakolcza csakugyan megadták magokat; a miavai, beszíni és brunóczi tótok hozzá és Bercsényihez sereglettek. Hadai innen özönölték el a Csallóközt; Komáromot — de ezt már eredmény nélkül, — innen hívta fel megadásra. Bercsényivel tartott tanácskozmány után, december 22-én háromezred magával a morva-ausztriai széleknél a Morava partján rögtönzött erődök lerontására indult. Éjjel nappal menve, 23-án késő este Stomfára érkezett, honnan nehány órai nyugalom után tovább sietvén, december 24-én Dévénujfalu-

---

[1]) „Pater Andrássy úr hadát — irá dec. 3-án Károlyinak Bercsényi — elküldöttem az élésszekerekkel, ha meglátja kegyelmed az diák hadat, tudom, kaczagni fogja; az Istenért mentsen meg kegyelmed tőlök; lovat, fegyvert, mindent kérnek, ferula hijával vadnak. Akármit csináljon kegyelmed velek; megszaggatva tennének némelyek számot. Azt tudja, hogy kuglijáték az hadakozás, avagy mint az komédián, kölcsönfegyverben mindjárt vitéz.“ Ilyes levén Bercsényi nézete, nem csoda — mit a nagyszombati egyetem történetirója említ — hogy a pater Andrássy által, tanulmányaiktól elcsalt deákok röviddel utóbb megint iskolába jártak, „una omnes repudiati, atque mandato Bercsényii ad sua studia redire jussi sunt.“

[2]) Károlyinak Bercsényi, dec. 8. Sempte.: „Az tiszteket ki kellene hajtani Szombatbul. Pyber urammal (káptalanbeli volt) végeztem. Ha kegyelmed bemegyen, jó lesz ha az pap urak homagiumát meghallgatja.“ Ugyan annak ugyan az, dec. 11. Sempte.: „Kegyelmedet most Szombatban hiszem. Az négy ezer forint a káptalantól valamicske; de ha tovább tart a szükséges hadakozás, quid ad hoc?“ Bel, Not. Hung. Novae, II. 63.; „Intentatum incendium redimendum a civibus, et lacerae cohortes Rakoczianae amiciendae armandaeque fuerunt.“

nál átkelt a Moraván, a Marcheck szomszédságában épült sánczokat feldulta, gróf Happersdorfot ötvened magával elfogta, Schlosshofot felgyujtotta és kifosztotta, s még az nap Máriavölgyön át, hol Andrássy Miklós és Pongrácz Gáspár kapitányokkal karácsonestéjét a Pálosoknál töltötte, útját Récsére vévén, 25-én reggel egész zászlóalj rabbal és gazdag zsákmánynyal szenczi táborába érkezett vissza. [1]) A kuruczerők folytonos növekedése által okozott rémülést, — mert már Zólyom vára is megadta magát, oly feltétel alatt, hogy Vak Bottyán s a többi tisztek Esztergomba kisértessenek; s már Nyitra, Trencsén, Árva, Likava, Murány is körül voltak táborolva, — Leopold tanácsosainak rémülését megitélhetjük azon körülményből, hogy a korona Pozsonyból Bécsbe szállíttatott, megitélhetjük Eugen herczegnek, Pozsonyból a császárhoz intézett, erélyt és erélyt, pénzt és pénzt szorgalmazó levelének e soraiból: „Ellenkező esetben Isten, felséged, az uralkodó ház s az összes világ előtt kinyilatkoztatom, hogy én nem vagyok érte felelős, ha tenkre jő mindenütt minden, ha, mit Isten kegyesen eltávoztasson, az összes birodalom veszendőbe megyen.“ [2])

Rákóczi e közben folyvást Tokajnál táborozott. A tokaji vár a Bodrognak a Tiszába szakadásánál háromszöget képezett. A szárazföld oldaláról széles árok s kettős czövekzet, a víz felől négyszög kövekből épült tornyos bástya oltalmazta. A Bercsényi rendeletéből a tokaji hegy csúcsán épült ágyutelep épen semmi kárt sem tett a várnak. Az őrség harmincz emberrel megrakott félholderődre is támaszkodhatván a város felé, innen könnyü szerrel kiverte a tapasztalatlan s majdnem fegyvertelen

[1]) Károlyi naplói és önéletirása. Kolinovics, Comment.

[2]) Arneth, I. k. 222. l.

vívó hadat. S módjok levén a Bodrogköz falvaiból eleséget szállítani a várba: ezt még csak következetesen körültáborlottnak sem lehetett mondani. Rákóczi tehát oda érkezése után röviddel, hidat veretett mind a Bodrogon mind a Tiszán, s a vívó csoportokat minden oldalról zárhaddá alakitotta át. Az őrség most ama harmincz embert visszavonta a félholdból, s eleség dolgában kénytelen volt a vár szüleségeire szorítkozni [1]).

A nógrádi nemesség Gács várában, látván, hogy a bányavárosok is felkarolták a kurucz ügyet, Rákóczihoz állott elvégre; a megye az év végnapjaiban megvitte hódolatát a tokaji táborba Ráday Pál tolmácslata mellett. A nagyramenendő férfiú született 1677. julius 2-án. Tanulmányain Losonczon, majd a német szó tanulása végett Selmecz- és Körmöczbányán dicséretesen átesvén, háromévi törvénygyakorlat után 1697-ben Forgács Simon, akkoron még kanizsai altábornok oldala mellett jelen volt Bihács vivásánál, s a boszniai hadjárat bezárkozásával 1699-ben Nógrádmegye jegyzőjévé vált; az volt még a mult nyáron is, midőn a kuruczok elől, mint felebb láttuk, a birtokosabb nemességgel Gácsvárába vonult, a jövő évben e tisztet országos hatáskörrel felcserélendő [2]).

Rákóczi lovasságának tetemes része Kassát szorongatván, Montecuccoli innen nem volt képes Tokajnak segédére jőni; s Nagyvárad és Szatmár is körül lévén táborolva, a kuruczokat a felső Tiszánál veszélylyel egyedül Rabutin fenyegethette. A közelebb mult hadi években is kivált Erdélyből tartattak féken a tiszai részek. De Rabutin elejétől fogva csak a közvetlenül gondjaira

---

[1]) Katona, XXXVI. 363. l.

[2]) Rádai autobiographiai jegyzetei a nemzeti muzeum kéziratai között 51. quarto hung. szám alatt.

bizott tartomány oltalmára szoritkozott. Marmaros főispánja ekkor Bethlen Miklós, az erdélyi kanczellár volt, ki, a forradalom zsengéiről, melyek e megyében s e megye szomszédságában nyilatkoztak, mind Eugen herczeget, mind Rabutint — kezökhöz küldvén az alispán tudósítá sait, idejekorán értesítette. ‚De Rabutin akár nem hitt énnekem, — ezt irja e tárgyra vonatkozólag önéletrajzában a kanczellár — akár személyemet gyülölte, akár magát a dolgot megvetette, akár Erdély lázadásáról gyanakodott: addig őrzé botját, míg elveszté a császártól Magyarországot s Erdélyt, mert bizony ezt a tüzet szikrájában megolthatta volna. Az említett okok, vagy a Nigrelli ellen való neheztelése, mert attól a kezében volt főhatalmat féltette, vagy az udvar rendeletei után való várakozás eszközölték, hogy a mely dolgot Kis Albert hetven talpassal indíta aprilisban, májusban hétszáz, júniusban hétezer, decemberben hetvenezer számra nőjön. És így teljesedésbe ment Rabutin kivánsága, melyet júliusban nekem monda szememben, mikor Glöckelsperg Somlyóból azt irta vala néki, hogy már hétezer a kuruczok száma, — hazud, monda, de azt akarnám, hogy tíz annyi volna; tanuljon a császár: ha kalapot akar csináltatni, ne csináltassa vargával.‘ [1])

Tíz annyivá lett, miként kiváná vala. Egy hatalmas csapat, Guti István vezérlete alatt, september végnapjaiban Halmágy elfoglalása után Száva Mihályt és Koszta rácz ezredest, ezt Dévánál, amazt Zalatnánál megszalasztotta, s october 18-dika körül, ujból megvervén és fogságba ejtvén Szávát, Gyulafehérvárat elfoglalta. Innen Balásfalvának tartott s azt is megvette. A parancsnok, Pekry Lőrincz, azonképen mint Száva, fogságba esett. No-

[1]) Bethlen Miklós önéletirása.

vember első felében Rákóczinak egy másik hadnagya Orosz Pál, kivel már Tokajnál találkoztunk, a székely hadat Toroczkai István aranyas-széki főkapitány és Henter Mihály Sepsi, Kézdi és Orbai székek alkapitánya alatt, s a Kolozsvárról segédül érkezett német és rácz zászlóaljakat Bonczidánál megverte; a német hadnagy halva maradt, Toroczkai fogolylyá, s fogolyból kuruczczá lett, Henter futásban keresett menedéket. [1])

Rabutin, hogy a hatalmasbakkal mintegy kezességet vállaltasson a tömeg hűségeért, még november 9-én megparancsolta, miszerint az előkelők hűtlenség terhe alatt császári őrséggel ellátott városokba, névszerint Szebenbe, a kormányszék helyére vonuljanak, hol az év végnapjaiban némi országgyülést is tartott, a napról napra veszedelmesebbé vált helyzet némi javitására. „Adja Isten, hogy csalódom — irá e tájban gróf Seau, Apornak a kincstartóságban utóda, a császár egyik meghittjének — de váltig késő most érzenünk, hogy jobb megelőzni mint megelőztetni. A belső ellenség hímezés nélkül mondja, hogy őt minnen magunk tettük ellenségünkké, mert bizony nem váltottuk be igéreteinket. Egyébiránt hogy is lehetne bizodalommal viseltetni ezen ország iránt? Ők őszintén soha sem szerették a németeket, be csak akkor hítták, midőn a török torkában voltak mármár. Básta korszakát emlegetik örökké, elfeledve hogy hány ízben omlott német vér az országért; mindenütt azon egy kiáltás: hogy mi őket csak járomba akartuk fogni, nem régi szabadságaikat fenntartani. Ez beszéd, de olyas, melyet jól kell fontolóra venni, mely ovatos meggondolást igényel. Régi szenvedések és régi gyülölség olyasok mint régi rozsda, melyet nem könnyü kiirtani. A mit nem akarunk megtar-

[1]) Cserei, hist. 322 s kk. ll. V. ö. Szilágyi Istvánnal, Új Magyar Muzeum, 1855. I. 13.

tani, azt ne igérjük; javitsuk meg gyökeresen az elkövetett hibákat; ne hagyjuk magunkat szemfényvesztegetés által még egy ízben rászedetni; ne hagyjunk magunkra ijesztetni, hanem hajtsuk végre, erőszakosan is ha kell, a mit jogunk van cselekedni. Félelem, nem szeretet által kell olyas népet kormányozni, mely hűtlenséghez hajlandó; s a kegyelemnek csak akkor adassék hely ismét, ha a nép valósággal meg fogott javulni. Lépjünk fel komolyan elvégre, de gondoljuk meg a hitvallások hatását a kedélyekre, s fogjunk hozzá Magyarországon a törvény rende szerint az ügyek javításához. Hagyjunk fel az örökös igérgetéssel. Szolgáltassunk igazságot, hogy veszendőbe ne menjen a világ.“ [1])

Az 1703-diki év vége felé ez volt Erdély állása.

XV.

A dolgok e helyzetében Leopold, úgy látszik, Auguszt lengyel királyhoz folyamodott segédért. Fennmaradt ennek 1703. september 8-án Varsóban kelt hirdetménye, melyben alattvalóinak meghagyja, hogy a Magyarországban kitört lázadást ne merjék támogatni; hogy mielőtt négy hét le fogott folyni, sulyos büntetés terhe alatt Rákóczitól mindenki vonja vissza segédét. [2]) Auguszt tudtával történt kétségkivül, hogy herczeg Lubomirski, a lengyel koronához zálogczimmel jutott szepesi városok főkapitánya, késznek nyilatkozott Leopold ügyét segédzsoldosokkal támogatni,

[1]) Kemény, Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens, II. k. 305. l.

[2]) Kaprinai kéziratai, A. XLII. a pesti egyetem könyvtárában.

s mi több, maga a király is ajánlkozott, seregének részével Magyarországba nyomulni s az éjszaki megyék közül egynehányat elfoglalni. Jól tudom, — irá december 28-án Pozsonyból a császárnak Eugen — a király csak azt veszi czélba, hogy serege másnak költségein éljen, de jelen helyzetünkben el kell fogadnunk a segédet, bár ki nyujtsa, és bár mi drágán kellessék azt megvásárlanunk. [1])

Talán mert a franczia udvarnak sükerült Augusztot más gondolatokra birni, [2]) talán mert Leopold mégis szerfelett drágának találta az árt: a végórában megvonatott a segéd, vagy nem vétetett igénybe. Békealkudozást tanácsoltak most minden oldalról a császárnak. Ehhez első lépésül szabadon bocsátattak Szirmay, [3]) Okolicsányi és

---

[1]) Arneth, Prinz Eugen von Savoyen, I. k. 223. l.

[2]) Részéről Rákóczi mindent elkövetett, hogy magát a lengyel király kegyeibe behízeleghesse; előttem fekszik 1703. december 30-án a tokaji táborban kelt hirdetménye, mely a szökött katonáknak tömegesen „amnistiát enged, valakik templom felverésében, gyilkosságban, Lengyelországban végbezvitt prédálásokban vétkeseknek nem találtatnak.“ 842. fol. hung. a nemzeti muzeum kéziratai között. A mi Rákóczi emlékirataiban (V. 86.) ez évhez jegyeztetik, hogy mily feltételek alatt kináltatott legyen meg a lengyel koronával, az későbbi dolog, mint látni fogjuk.

[3]) Szirmay ekkép nyilatkozik önéletirásában ezen fogságáról: „Minden igaz ok nélkül 1701. aprilis 18-dik napján generál Solar által megfogattam és nagy prostitutióval németujhelyi rabságban vitettem Rákóczi Ferencz fejedelemmel, úgy Vay uraimékkal együtt. Hogy ártatlan voltam, az commissio előtt maga is a fejedelem megeskütt, az delator Longueval nevü franczia pedig csak gyanusságbul mondotta, hogy köllött volna kétszáz ezer forintot anticipálnom azon factióra; de az fejedelem, füle hallottára, megeskütt: hogy soha velem nem szólott eziránt; sem nem kért, sem nem igértem; hazudna. Ily ártatlan volt az én rabságom! Az jó fejedelem, Isten engem úgy segéljen, azeránt, ha lött is volna, legkisebb szándékját meg nem mondotta; mindenkor inkább németesnek, hogy mintsem magyarosnak véltem ő nagyságát lenni.“ Azon körülmény, hogy Szirmay és társai nemcsak minden büntetés nélkül bocsátattak szabadon, de, mint alább látni fogjuk, épen Leopold biztosai voltak a békealkudozásnál: Longuevalban nemcsak Rákóczi által kiszemelt eszközt, hanem egyszersmind agent provocateurt, delátiók által magánhasznot kereső embert is látatott már régebben egynémelyik történetvizsgálónkkal.

Szluha, kik még mindig fogságban ültek, — a Vay testvérek már korábban nyerték vissza szabadságukat, — aztán felhivás ment Eszterházyhoz, menne le Pozsonyba, nyitná meg az elégedetlenekkel az alkudozást. A nádor nem Rákóczihoz hanem Bercsényihez fordult, mint ki akkor Pozsony szomszédjában táborozott, s kihez némi bizodalommal viseltetett, mert a tábornok, ifjusága éveit az ő, Eszterházy udvarában töltötte. Az indítvány nem irásban, hanem szóval történt, Jeszenszky István nádori titoknok által. Bercsényi közlötte azt Rákóczival, s ennek meghagyásából válaszul adá, hogy a nádor szájában különösnek hangzik a kérdés: fegyvert miért fogtak a magyarok? hogy nádori közbenjárás most nem kell, mert a nemzetnek maga a nádor ellen is vannak panaszai; hogy eljárása tehát pártosnak fog tekintetni, ha nem csatlakozik a felkelt rendekhez, kik egyébiránt nem idegenek a békealkudozástól tisztességes alapon s az alkupontok megállásának biztosítása mellett. [1])

A nádor ellen nyilatkozott bizalmatlanság közbenjáróul most népszerüebb egyéniséget választatott az udvarral: a kalocsai érseket, Széchenyi Pált. Scalvinioni Jeromos, ki császári komornyikból már régebben báróvá lett, s bizodalmas lábon állott az érsekkel, december 10-én értésére adta neki, hogy most gyönyörü alkalom kinálkozik, mind rendíthetlen hűségét a császár iránt ujból tanusítania, mind alkotmányos czélzatait létesítenie. Irná meg tehát neki: hol van kútforrása e nagy lázadásnak? mily inditó okok birták arra a magyarokat? s milyek lehetnek szerencsétlen következményei? Ő, Scalvinioni, senkit sem ismer a magyar nagyok közül, ki a lázadás eloltására oly

[1]) Katona, XXXVI. k. 417. l.

alkalmas volna, mint az érsek; ő tehát egész készséggel ajánlja fel szolgálatait az udvarnál e czélra.

Széchenyi december 20-án Sümegről kelt levelében, annak előrebocsátása után, hogy jobbágyi hűsége által vezéreltetve, mindent elkövetett, miszerint a gondjaira is bizott országrészre ne ragadhasson el a lázadás, válaszolt ekképen: ‚Nincsenek eléggé biztos híreim, hogy a jelen mozgalmak eredetéről és kútfejéről, s az élükön állók szándékáról számot adhassak. De azon őszinteséggel és szabadsággal, mely püspöki állásomhoz illik, elmondom, nem a magam nézetét, hanem a nép olyan a milyen véleményét, panaszait. Az elégedetlenek igazolásukra a királyi szó megszegését említik; ebben látják kútfejét mindazon jogtalanságoknak, melyek állitólag ellenök elkövettettek. A fogadás, mely a hitlevél, a szabadikékok, a törvények szentültartását igérte, — mondják — megsértetett a világiakat s egyháziakat különbség nélkül sujtó sérelmek által. A világiakon ejtett sérelmek következők: A külföldieknek jutott méltóságok, hivatalok és javadalmak. A kicsikart adók olyas időben, midőn az adózónak nincsen módja pénzt szereznie; és mi végre? nem az ország határainak őrzésére vagy külebb terjesztésére, hanem oly czélok létesítésére, melyekhez Magyarországnak semmi köze. A törvény ellenére idegeneknek adományozott jószágok; a fiscus korlátlan, törvénytaposó eljárása; a pereknek az országon kivül, biztosságok általi eldöntése, mely alkalommal néha az oklevelek is elvesznek; az orvoslás nélkül maradó katonai kicsapongások; az udvar késedelmezései hivatalos ügyekben; a tanácsosok és biztosok gőgje s fösvénysége; a kényök szerint törvényt bontó kamarai bizottságok; végre magának a nemességnek, a magyar nemzetnek megvetése. Ezekhez a protestánsok még hozzáadják a vallás-

szabadságon a pozsonyi s más templomok elfoglalása által ejtett sérelmet; megannyian pedig utálják a hadi foglalmányok birtokczímeiről ítélő, ‚neo-aquisticai' bizottságot, ez, mondják, a birtokjogról törvényen kivül hoz itéletet, s arról intézkedik, mit hogy visszaszerzend az országnak, hittel fogadta a királyi felség. Az összes clerus végre — mint mondják — azáltal sértetett meg: hogy az alapítók szándékának s a törvény világos rendelkezésének elmellőzésével az egyházi javadalmak külföldiek kezébe jutnak; hogy a kamarai tisztek lakházakká sőt ólokká változtatták a templomokat; hogy az udvari kamara az egyházi jószágokat gyakor ízben magoktól az egyháziaktól kobozta el, s perre kerülvén a dolog, fel sem vette a birtoki czím kimutatását, a fosztáshoz még egyéb boszuságokat is toldott. Ennek bebizonyítására felhozhatnám a dézma ügyében rajtam s az egész cleruson ejtett sérelmet, de jól tudom, hogy ez ő felségének tudta nélkül történt, mások pedig talán nem akarnák érteni, a mit bepanaszolhatnék. Ilyesek miatt elkeseredett a nép; felkelésre, a jelen alkalom megragadására pedig — úgy látszik — Francziaország ösztönözte s az ürügyes szabadság visszanyerésének reménye, és a félelem, hogy az állitólagos járom, ha most nem vettetik le, nyakán fog maradni azontúl is. Ha kérdi valaki, mint lehetne ezt orvosolni? az a válaszom: könnyü lett volna első szikrájában eloltani a tüzet; de most már elbizták magokat az emberek, mert érzik erejöket, s mert látták ijedezni a szomszéd tartományt. Most a békére intőnek azt fogják mondani: hogy ők már szövetségre léptek a francziával, ki pénzt adott nekik, s kitől különválniok veszedelmes, mert büntetésül megvonhatná tőlök a segédet, ha rászorúlnak ismét. És mégis nem szabad léhán nézni az eseményeket, mert mind ennek végét ugyan csak Isten tudja, de annyi bizonyos, hogy Morvának és Csehország-

nak elárasztásától, sőt a francziákkali egyesülésöktől is tarthatni méltán. Gondolom pedig, hogy kiket fegyverrel elnyomni már késő, azoknak békére hajlitásán kellene törekednünk. Én, ha ő felsége úgy kivánja, kész vagyok a békéltető tisztnek felvállalására, kész vagyok javaimat, életemet koczkáztatni eljárásomban.' [1])

Széchenyit nem ok nélkül kivált a franczia szövetség aggasztotta. Ennek szilárditására törekedtek most Versaillesban azonkép mint a tokaji táborban, amott talán még inkább, mint itt. XIV. Lajos november 12-én követet inditott Rákóczihoz; november 15-dikétől kezdve havonkint tizezer tallér segédpénzzel támogatta a kuruczokat; és december 22-én épen hizelkedő levelet irt a fejdelemnek, melyben ügyének előhaladásához szerencsét kiván neki s őt még többre serkenti. [2])

Az érsek levelét Visa János kalocsai prepost vitte Bécsbe, és küldőjének nézeteit mind a császár mind a miniszterek előtt szóval is fejtegette. Kivált Pálffy Miklós, mint koronaőr, tábornok, és Eleonora császárné főudvarmestere, Leopold hívei között nagy befolyással biró férfiú, üdves eredményeket várt a szándékba vett lépéstől, [1704] és 1704. januarius 2-án Leopold békebiztossá nevezte az érseket. ‚Buzgó sajnálkozás és több mint atyai szeretet által indítatva, Magyarország, mint valamennyinél kedvesebb országunk oltalmazása, lakosai öldösésének megelőzése, a keresztyén vér ontásának kikerülése, pusztitás s az országot netalán érhető egyéb súlyos csapások elháritása végett — mondja az utasitó levél — meghagyjuk hűségednek, hogy császári királyi nevünkben magyar alattva-

[1]) Miller J. F. Epistolae Archiepiscoporum Georgii Strigoniensis et Pauli Colocensis e Comitibus Széchényi. Pest, 1807, I. k. 35—44. l. A hist. de rév. csak kivonatban s nem épen hű kivonatban közli.

[2]) Petrovics regestái 33—39. számok alatt, az id. h.

lóinknál, kik többféle ürügy alatt fellázadtak, az ország nyugalmának és javának eszközlésére, s a felháborodott kedélyek lecsendesítésére és az ősi hűséghez visszatérítésére, minden uton és módon Istentől nyert észbeli tehetségeinek ügyes felhasználásával törekedjék, éreztetvén velök, hogy azon esetre, ha szabaditékaik és jogaik, tudtunkon kivül, netalán megsértettek volna: az eszköz, melyhez nyúltak — t. i. hazájok feldúlása s idegen körmök közé juttatása, mert ez az eredménye ilyetén mozgalmaknak — bizony nem egyezik meg az igazsággal és józan észszel, s állitólag sértett szabadságuk visszaszerzésére épen nem alkalmatos. Ez oknál fogva biztosíthatja őket hajlandóságunkról az összes magyar nép iránt, és szándékunkról, azt nyugalmas állapotban, mely után minden józaneszü nép eseng, megtartani. Hűséged tehát fegyverfogó magyar alattvalóinkkal értekezzék, intvén őket, hogy tegyék le fegyvereiket, és szállván az alkudozás terére, nyujtsák be sérelmeik lajstromát; s biztosítsa őket, hogy azok hathatósan fognak orvosoltatni. Tegyen nekünk mindenről jelentést, miszerint vagy Magyarország nádora és hűséged által elintéztethessük az ügyet, vagy a szükséghez képest a közelebb tartandó országgyülés elébe terjesztethessük.' [1])

Egyelőre azonban még fegyvereinek élébe, de legkivált a szegény nép ellenszenvének leküzdésébe helyezvén reményét Leopold, 1704. január 1-én kelt körlevelében „a nádor s még nehány hü tanácsosának ismételt kérelmére" már nemcsak a hűségben megmaradt megyéket, mint imént tevé, hanem az ország valamennyi törvényhatóságait, tehát megtérésök és a császári sereghez állásuk esetében az elpártoltakat is biztosí-

[1]) Miller az id. h. I. k. 46. l.

totta: hogy az országgyülés megnyilásáig tőlök épen semmi adót sem kiván; mit névszerint „a földmivelők s a pórok között“ is kell kihirdetni. [1])

XVI.

A dunántúli megyékben eddig semmiféle mozgalom sem volt észrevehető Rákóczi mellett. Midőn a kuruczok Nyitrát, Pozsonyt elözönölték, Széchenyi Veszprémben, mint szerinte lázadásra legfogékonyabb helyen, gyülést tartott, melyre az összes kerület polgárainak és pórságának öregebbjei voltak hivatalosok. Az érsek részint ijesztések részint hizelkedés által ügyekezett őket s általuk a tömeget minden mozgalomtól távol tartani; [2]) s annyiban czélt ért, mennyiben a község veszteg maradt: de a kuruczok közel átkelését a Dunán áhitozták sokan, várták mindnyájan.

Károlyi Sándor az 1703-diki év végnapjaiban Nagymagyarnál a Kisdunán hidat veretett, s ötezer emberrel átjött a Csallóközre. 1704. január 1-én Somorján találjuk, honnan gyalogságát Récsei Ferencz vezérlete alatt Püspöki felé indítván, ő maga a lovassággal Győr felé volt indulandó, mihelyest a Dunának most már erősen zajlott jege meg fogott állani. Midőn vízkereszt felé Bercsényi Semptéből hozzá Somorjára jött, ennek üdvezletére talán hatvan lovas érkezett Dunántulról Bezerédy János és Sándor László által vezettetve, kik magokat hittel lekötelezték a kurucz ügynek, s a hadak átkelését szorgalmaz-

[1]) Egykoru másolatból.
[2]) Miller az id. h. I. k. 40. l.

ták. Ekkor a Duna már be volt fagyva, s Bercsényi meghagyásából Ocskay László és Gencsy Zsigmond egy este általkeltek a folyamon, de az ellenök küldött óvári német őrség vissza, az innenső partra, űzte a csapatot. E közben Széchenyi küldötte, Visa prepost is érkezvén Bercsényihez oly kérelemmel, hogy ‚józan és ügyes' férfit küldene hozzá, kivel a békeértekezlet megnyilását előkészíthesse, e tisztre legalkalmasabbnak látszott Károlyi, legalkalmasabbnak arra is, hogy Dunántúl fegyveres kézzel szerencsét kisértsen. És ő csakugyan minden veszteség nélkül átszállitván hadait, január 12-én már Pápán volt. [1]) Ez nap Széchenyi felhívta gróf Rabatta Józsefet, a stájer föld főhadi kormányzóját, ovakodnék a szomszéd magyar helységek pusztitásától, mert ez a környék hűséges lakosait a Dunán átjött kuruczok karjai közé vetné okvetlenül; s intette a császári hadak horvátországi parancsnokát, gróf Herbersteint, és a horvát albánt, Jellacsics Györgyöt, hogy hadaikat a Dráván túl maraszszák: a felség őt, az érseket, békealkudozással megbízván, pusztításnak és gyujtogatásnak annálinkább nincsen helye, mert különben az ide át való nép is fegyvert fog, s oly sereggé növeszti a kurucz hadat, melylyel a horvátok nem fognak diadalmasan megmérkőzhetni. Más nap — január 13-án — Károlyi Pápáról, honnan a Dunántúl összes lakosságát fegyverre hívta, átment Sümegre, s örömét nyilvánitván az érseknek, hogy ő nem szaladt ki az országból a kuruczok elől, és reményét fejezvén ki, hogy a szövetkezett rendek az ő tanácsát be fogják venni: Bercsényi nevében biztosította az értekezlet megnyitásáról, mihelyest Rákóczi felhatalmazása be fogott érkezni. „A francziákkal kötött frígy — irá Szé-

[1]) Károlyi önéletirása.

chenyi január 14-én Scalvinioninak — roppant akadályt gördít elönkbe; de mint báró Károlyi beszédéből kivehetni, épenséggel még sem idegenek a békétől.“ [1])

Károlyi elejétől fogva úgy vélekedett, hogy a ráczokkal csinján kell bánni. Hasonló nézetben volt Bercsényi is. ‚Oly véleményben vagyok — irá, még a hadviselés elején, midőn Szikszóról a bányavárosok felé indult, Károlyinak, kit akkor Kecskemét környékéről magához hivott, — oly véleményben vagyok, hogy Koháry Esztergomból a szentendrei ráczokat fogta ellenünk sürgetni. Jó volna valakit közülök a deszpotasággal felbiztatni,‘ mit kecskeméti rácz lakosok vihetnének véghez.‘ E nézetből indulva ki, Károlyi a drávaparti, szerémi és bácskai ráczok követeinek, kik hozzá Sümegre érkeztek, hűségöket sőt ötezer fegyveres kéz közremunkálását felajánlandók, oltalomleveleket osztogatott, s visszajövet Pápára, fejvesztés büntetése alatt meghagyta az övéinek, hogy a ráczok irányában minden sérelemtől, minden kártételtől ovakodjanak. [2])

A dunántúli megyékből annyi gyalog és lovas hadak tódultak Pápára Károlyihoz, hogy felesketésökkel, oltalomlevelek irásával, tisztválasztással egész hét folyt le. Közülök Szarka Sándor ezredes Horvátország felé küldetett, ki Kanizsát és Csáktornyát hatalmába ejtvén, az egész Muraközt magához hajlította. Sándor László és Zana György Veszprémet és Székesfehérvárat, majd Siklóst és Simontornyát megnyerték Rákóczinak. Győr és Komárom felé Goda István, Esztergom felé Hajós Gergely dandáraik indíttattak; mások, élökön gróf Eszterházy

[1]) Miller az id. h. I. k. 50. s kk. ll.
[2]) Károlyi önéletirása.

Dániel, a Lajtához; nehány nap alatt Kőszeg, Kapuvár, Sárvár, Szombathely, Körmend, Szentgothárd, Alsó és Felsőlendva, Ruszt, Kismarton kaput tártak a kuruczoknak. Németujhelytől Regedéig az ausztriai és stájer szélek hosszában, Sopronyon kivül csak Fraknó, Landzsér, Borostyánkő és Németujvár maradtak meg a császár hűségében. Vas és Szala főbb nemességéből többen Németujvárba vonultak, melynek ura, gróf Batthyány Ádám, országbiró, horvátországi bán, a dunántúli országrész főkapitánya, vasmegyei főispán s egy magyar gyalogezred tulajdonosa, csak imént halálozott meg. [1])

Soprony megnyerése Ocskay Sándor és Török István gondjaikra bizatott. A városban nem volt őrség, midőn Ocskay ötszázad magával január 17-én a szomszéd Kopházára érkezett. Felhivására: hogy hódoljon a város, hogy üzenjen ki ‚igen'-t vagy ‚nem'-et, neki bizony mindegy, akár az egyiket, akár a másikat, 18-án táborába jött a tanács, huszonnégy órai időközt kérvén, hogy magát meggondolhassa; addig is alázza be magát hozzájok lovas főkapitány úr, nem leszen bántása. Ocskay engedett a kivánságnak, de feléje sem nézett a városháznak, hanem dorbézolással, tánczolással és szánkázással töltötte a polgárság bámulatára az időt. A tanács hamar kiismerte az embert, s azáltal hogy négy négy forintot fizetett neki minden oltalomlevélért, mely alá pecsétét nyomta, s mely „a méltóságos fejdelem tatár, svéd, magyar és német nemzetből álló hadainak" megparancsolta, hogy a polgárság külső telkeit, s különösebben malmait bántatlatlanul hagyják; s legényei számára nehány végposztó és száz pár csizma felajánlásával kieszközölte, miszerint a város mielőtt

[1]) Ugyanaz ugyanott. Wienerisches Diarium, 1703, a 7-dik számban.

meghódolna, előlegesen magához Károlyihoz küldhessen követséget. [1])

S januarius 21-én csakugyan útnak indult a sopronyi követség Károlyihoz, ki ekkor már Mosony és Győr között, Lében-Szentmiklóson, mint a békeértekezlet tartására kitűzött helyen volt Bercsényivel. De szintakkor, vagy talán még korábban Dobner Ferdinánd tanácsos érkezett a város részéről Bécsbe, s a polgárság nevében letevén Leopoldnak a hűségi esküt, oltalomért könyörgött. A császár a város szabaditékainak öregbitését s az esdett őrség haladék nélküli megérkezését igérte. Igy történt, hogy midőn januarius 26-án Károlyitól biztató válaszszal visszajött a követség, ezzel egy időben, s Török István fegyelem nélküli kuruczainak szeme láttára, báró Blumberg vezérlete alatt négyszáz német zsoldos vonult be őrségül a városba. [2])

Míg ezek Dunántúl történtek, Rákóczi Tokajt hatalmába ejtette. Az új év meghozván elvégre a telet, a Tisza és Bodrog befagytak; az ostrom most könnyebb szerrel mindenünnen volt eszközölhető. A fejdelem tervéhez képest ugyan valóságosan csak a bodrogközi oldalról fogott volna ostromoltatni a hely, másutt álrohamok szándékoltatván, de a vívók nem alkalmazkodtak a parancsokhoz, s mérges viták után, mennyiben kötelesek ostrom alkalmával előlmenni a tisztek, rendetlenül minden oldalról megrohanták a várat, minek eredménye lőn, hogy véres fővel visszautasíttattak. Merészségök mindazáltal oly hatással volt az őrségre, hogy midőn második ostrommal fenyegetődzött a fejdelem, alkudozáshoz látott a parancsnok, s

---

[1]) Magyar Történelmi Tár, V-dik kötet: Hans Tschany's Ungarishe Chronik vom Jahre 1670 bis 1704, kiadta Páur Iván. Pest, 1858, 177. l.

[2]) Ugyanott, 178. l. Károlyi önéletirása.

januarius 6-án Tokajt általadta. Az őrség kikötötte magának, hogy bántatlanul Pestre mehessen, hadi készületeinek, névszerint számos ágyúinak és taraczkainak hátrahagyásával. Egy főbb tiszt s vele hatvan legény Rákóczi zsoldjába állottak, ki a várat utóbb szétromboltatta. [1])

Tokaj meghajlása után a fejdelem téli szállásra bocsátotta hadainak részét, ő maga az akkoron még erősített Miskolczba szállott, Kassa, Eger és Szendrő között, melyeknek őrségeit ellenőrizni kivánta. Deák Ferenczet és Ilosvay Imrét ötezer emberrel Földvárra küldte, az ennek környékén lakozott ráczok lenyűgzésére. Kreutz tábornok a budai őrség részével és nagyszámu rácz haddal hijába vetette magát elejökbe, midőn a Duna jegének felhasználásával rögtön a folyam jobb partján termettek: véres csatában két század magával foglyúl esett. A diadalmas ezredesek őt Rákóczihoz küldték Miskolczra, hová szintakkor Erdélyből Pekry Lőrinczet is foglyúl hozták, ki azonképen, mint a háromszéki kuruczok által a tokaji táborba rabul küldött Mikes Mihály, mint a röviddel utóbb szintén Miskolczra hozatott Száva, kész volt a fejdelem szolgálatába állani. „Száva — mondja emlékirataiban Rákóczi — születésére rácz volt, s báróvá lett, mert jól értett a hizelkedéshez, mert természetes ravaszságát szorgalom által magasnál magasabb fokra emelte. Pekry áruczikknek nézvén vallását,

[1]) Egykoru jegyzetek Kaprinai kéziratainak A. XLII. kötetében. Rákóczi emlékirataiban ugyan azt olvassuk, hogy Pál fordulása táján adta fel magát Tokaj, de a jesuiták egykoru jegyzetei az első ostrom napjául vagy inkább éjéül januárius 1-ét említik, a másodikat utána való csütörtökre tűzetik ki, s feladási napul januárius 6-dikát irják. Adjuk hozzá, hogy Rákóczinak 1704. januárius 8-án kelt levele (kár, hogy Petrovics regestái tartalmáról hallgatnak) nem „du camp devant Tokaj", nem a Tokaj előtti táborból kelt, mint az előbbeniek, hanem „Tokajból", de dato Tokaj, s hogy egyik hirdetménye szerint, januárius 18-án már Miskolczon volt. V. ö. Sárospataki füzetek, második évfolyamat, 297. l. hol februarius 8-dika nem a Miskolczra érkezés, hanem az ágyuajándékozás napja, — úgy vélem.

a közelebb mult időkben reformatusból katholikussá, s most változván a viszonyok, katholikusból ismét reformatussá lett. Én egy ideig vonakodtam hódolatukat elfogadni, tanácsolván nekik, maradnának meg a császár hűségében, s engednék meg, hogy őket fogságba esett híveimért cserélhessem ki. De ők erről semmit sem akartak hallani, hűségöket ismét és ismét felajánlották, míg elvégre kérelmeiknek engedtem. Pekryt Bercsényihez küldöttem, kivel barátságos viszonyban állott régóta; a másik kettőt magamnál marasztottam, s hozzájok rövid idő mulva harmadikúl Teleki Mihály csatlakozott, ki a kővári erősséget, melynek kapitánya volt, kezembe juttatá. [1]).

XVII.

Széchenyi fényes kisérettel érkezett Lében-Szent-Miklósra. Vele voltak a dunántúli megyék főbb tisztviselői és nemesei feles számmal, némelyek hogy szolgálatjaikat felajánlják, mások, mert részt akartak venni a tanácskozásban, ismét mások igénytelen kandiságból. Közűlök egynek sem jutott hely az értekezleti ülésekben; az ügyet csak három személy tárgyalta: Széchenyi az egyik részről, Bercsényi és Károlyi a másikról.

Az érsek 1704. januarius 28-án Szentmiklósról kelt

[1]) „Teleki Mihály — irja Cserei — praktikálni kezde titkon a commendáns hire nélkül a kuruczokkal és a várbeli praesidiummal, s azokat reá vevé, hogy a várat adják fel a kuruczoknak. Fel is adák, a német commendanst árestálák: a praesidium pedig kuruczságra álla.“

levélben Leopoldnak megirta az értekezlet eredményét. Szerinte Bercsényi és Károlyi az értekezletben, mint a felkelés inditó okait, emlegették a szabaditékok, törvények és királyi hitlevelek meg nem tartását, sőt felforgatását, névszerint az ujból-szerzési, ugynevezett neoacquisticai bizottságot, a fegyverjogot, az országos hivataloknak és váraknak idegen kezekre bizását, a fiscus rakonczátlan, a kamarai biztosságok törvénytelen eljárását, a külföldi zsoldosok kicsapongásait, a népnek túlságos megadóztatását s több effélét. Midőn Széchenyi a vádakat mérsékelni, a nehézségeket elhárítani, s részletekbe ereszkedni ügyekezett, megjegyezték, hogy Rákóczi tudta nélkül magokat semmire sem kötelezhetik, s egyelőre csak azt kérdik: ki fog kezességet vállalni az annyiszor adott és annyiszor megszegett szónak ezentúli megtartásaért? Ehhezképest Széchenyi úgy vélekedett, hogy Leopoldnak mindenekelőtt nehány külföldi fejdelmet kellene közbenjárókul, s ha az alkupontok el fogtak készülni, kezesekül felkérni. Országgyülést, nézete szerint, annyiban nem hivhatna most együvé a felség, mennyiben valamennyi megye Rákóczitól vált függővé. Más részt ők, a felkeltek, szándékoznak némi gyülést tartatni, melyet ama külföldi fejdelmek ha nem hárithatnának is el, legalább mérsékelhetnének. Annak felemlitése után, hogy a nádornak közbenjárása nem kell nekik, mert a nádor hatásköre bomlásra jutott, mert neki magának is közbenjáróra volna szüksége: levelét a biztositékok, a kezesek kijelelésének sürgetésével rekesztette be az érsek, ki, hogy a külső hatalmasságok kezességet vállaljanak, talán maga is ohajtotta, s bécsi barátjai, úgy látszik, reményt nyujtottak neki, hogy az udvar nem fogja ellenezni e kivánságot.

Ugyanaz nap ugyanonnan Rákóczihoz is intézett levelet. Maga a magyar vér sugallja nekem — így ír —

hogy most van ideje, most van dicsőséges alkalom, visszanyernünk ősi szabadságunkat és szert tennünk tartós nyugalomra, mert a császár nemcsak kész alkudozásra lépni a magyarokkal, hanem az általuk kivántatni fogott biztositékokkal meg is erősíteni az alkupontokat. Ha ezt visszautasítjuk, pusztaságra jut az ország s patakban fog omlani a vér, mert a háború, mint a koczka-játék, gyakran szerencsésen kezdődik, s gyászosan végződik. Haljon meg a franczia király, verjék meg őt csak egy ízben a hollandiak, Nápolyban vagy a földközi tenger más részeiben történjék némi fordulás, s azonnal más arczuk lenne az idevaló dolgoknak. És különben is, hiszen ismeri fenséged a magyar köznép állhatatlanságát, makacs engedetlenségét, s midőn magánjavát keresi, a közjóval nem gondolását. De engem, mind ettől elvonatkozva, egymaga azon gondolat is elijesztene a hadviseléstől, hogy az igazságos Istennek ugyan nem tetszik vissza az igazságos háború, de igen ennek folytatása a felajánlott béke daczára. Mert a háború csak annyiban igazságos mennyiben a jogtalanság visszaverése s nem épen a boszuállás vétetik czélba. Erős hittel, hogy fenséged is így vélekedik, ime hivatalosan és alázatosan intem, kérem, méltóztassék részéről is ama nagyszerü feladat létesitéséhez járulni. A gróf Bercsényi tábornokkal tartott előértekezletben felmerült a nézet, hogy talán országgyülést lehetne tartani; ezt fenséged hívná együvé. s ezen oly végzések hozatnának, melyek annyi hullámok között ingadozó szabadságunkat megerősítenék elvégre [1]).

Leopold februarius 11-én kelt válaszában alig fogható meg, hogy a magyarok közbenjáróul nem inkább az ő fiát, Józsefet, mint bármily idegen fejdelmet ohajt-

[1]) Miller, az id. h. I. k. 68—74. l. l.

nak. A nádor is, Jeszenszky Istvánt, kit most Tolvay Gáborral egyetemben ujból Bercsényihez volt küldendő, oda utasitotta: „adnák elő, hogy Józsefet kellene közbenjáróul választani, ki a császárnál, mint édes atyjánál, többet fog kieszközölhetni, mint bárki más, ki minden igazságos igényt támogató, mire megesküdött, mindent megtartó leszen.“ S József csakugyan nem volt idegen felvállalni e tisztet. „Édes örömest elkövetnék mindent Magyarországnak a végveszélytől megóvására, — irá Széchenyinek — de az eskü, melylyel magamat köteleztem, hogy atyám, a császár életében nem nyúlok az ország kormányához, gátol szándékomban, hacsak magok a sérelmeiket panaszló magyarok nem hívnak segítségül, mely esetben közbenjárói tisztemet kivált arra fordítanám, hogy a mi netalán eddig nem annak rende szerint, hanem kicsapongva történt, gyökeresen orvosoltassék, s hogy a végett, miszerint jövendőre is ilyesmi ne történhessék, szilárd rendszabály hozassék, mely szigorú fenyítéket mérjen minden bizonnyal a kihágókra.“

Olyas országgyülés ellen, melyet magok a felkelt magyarok hirdetnének ki, Leopold élesen tiltakozott, mint „törvénytelen s következőleg érvénytelen“ ellen, miután országgyülést törvényesen csak a király hívhat együvé. „Ha annak rende szerint megkerestetem, — folytatja Leopold — annál kevésbé vonakodandom dietát hirdetni, mennél hajlandóbb vagyok vasallusaimnak minden méltányos kérelmeiket mindenkor és mindenütt meghallgatni. Egyébiránt megvallom hűségednek, hogy nekem annál fájdalmasabb látnom Magyarország zavaros állapotát, mennél gyengédebb érzelemmel viseltetem iránta s összes lakosai iránt; nem olvastam neheztelés nélkül, hogy tudtom, szándékom és akaratom ellen, egy idő óta sokféle kicsapongás mind politikai mind hadi és kamarai

ügyekben követtetetett el. És miután egyáltalában nem fogom tűrni, hogy az én dicsőséges országlásom alatt, névszerint pedig az utolsó dietán közös megegyezéssel hozott végzéseken és hitleveli pontokon csorba üttessék: könnyü szerrel fogom e panaszt hathatósan megorvosolni, mihelyest nem egész általánosságban, hanem részletesen terjesztetik előmbe; miért is hűséged biztosíthat mindenkit, hogy valamennyi sérelmet, feltéve, hogy igazságos és alapos a panasz, okvetlenül orvosló leszek, és nem fogom megengedni, hogy ezentúl bár miképen vagy bármely ürügy alatt valaki parancsaimat kijátsza; azokat szigorúan fogom sujtani, kik máskép cselekesznek.“

Bercsényi, mint felebb láttuk, nem volt ellene az országgyülés tartásának, olyast értvén alatta, melyet magok a felkelt rendek, mint annak idején Bocskai Korponára, Bethlen Beszterczebányára, Tököli Kassára, fognának egybehivni: de Rákóczi ilyesnek tartását is ellenezte. Miután 1704. februárius 4.-éről Miskolczon kelt levelében Széchenyinek megirta: „hogy ő mohón kapna az aranyozott étel után, ha nem volna előtte tudva, miszerint a gyógyszerész is aranynyal festi labdacsait, külső szépség által keserüségöket palástolandó,“ Bercsényinek tiz pontban adta elő nézeteit az országgyülés tartása ellen, s némi előleges végzések hozatalának szükséges volta mellett. Feltéve, — így okoskodott — hogy az országgyülés önmagától nem hasonlanék meg: az ellenfél, minden bizonynyal azon leszen, hogy meghasonlást idézzen elő. A vallásszabadság, az elfoglalt templomok ügyét lehetetlen volna kikerülni, s ez, és az elkobzott jószágok ügye elégségesek lennének veszedelmes zavarok nemzésére. Igenis, tartani kell országgyülést, — hiszen ennek nemtartása volt egyik oka a felkelésnek — de biztositékra van szükség, hogy az ellenfél nem szándékozik sa-

ját érdekében kibányászni a dietát, hogy nem fog végzéseinek előbb utóbb ellenmondani; vállaljanak tehát kezességet a svéd és porosz királyok, Lengyelország és Velencze, s biztosaik vegyenek részt az értekezletben, melynek határozatai majdan erősités végett országgyülés elébe terjesztendők. Szükséges, végre, hogy az ellene, Rákóczi ellen hozott itélet előlegesen megsemmisitessék; hogy fejdelmül tiszteltessék, czímeztessék; s hogy az értekezlet formái, a külső hatalmasságok képviselőinek jelenléte is tanusitsák Magyarország szabadságát, melynek rendei nem vasallusok, legkevésbé pedig ő a fejedelem, mint Rákóczi György utóda, azon Rákóczi Györgyé, kinek örököseit III. Ferdinánd szabad fejdelmeknek ismerte.

Széchenyi hijába ügyekezett február 14-én kelt levelében, melyet a Bécsből biztosul leküldött Okolicsányi Pál vitt meg Rákóczinak, ezt József, mint ifjabb király közbenjárásának elfogadására birni; hijába mutogatta a tiz pontra február 19-én adott válaszában olyas országgyülés tartásának lehetőségét, mely kirekesztőleg a béke müvével foglalkodjék, s mely első sorban Rákóczi érdekeiről is gondoskodnék: a fejdelem nem tágított, s a szándéklott értekezlet előkészitésére előbb ugyan Váczot, majd — február 29-én — Gyöngyöst tűzte ki Széchenyinek találkozási helyül, a külhatalmasságokhoz pedig egyelőre terjedelmes nyilatkozványt intézett, mely Ráday Pál, mint a fejdelem belső titkára által fogalmazva, a felkelés okait bővebben fejtegette.

Ezen oklevél, melyben Rákóczi magát „Isten kegyelméből fejdelemnek, Sáros vármegye főispánjának, munkácsi és makoviczai herczegnek, Sárospatak, Tokaj, Regécz, Ecsed, Somlyó, Lednicze, Szerencs, Onod örökös urának“ irja, s mely „a keresztyén világ minden fejdelmeinek és köztársaságainak, úgy egyéb akármely, akár-

minemű állapotu, becsületü, méltóságu, tisztü és felsőségü rendeknek" szól, annak felemlitése után, hogy „a dicsőséges magyar nemzet régi sebei megujulnak," hogy ezt sokan „a király iránti hűtlenségről és vele született lázadási viszketegről vádolják tévedésből, tudatlanságból," a felkelés legfőbb okát a hazai törvények elmellőzésében, idegenek szokatlan behozatalában és az elviselhetlen adózások terheiben keresi, s a sérelmi pontokat ekkép sorolja elő: 1) ‚Az ország arany szabadsága, mely ennyi századokon át a királyok szabad választásában erejét sértetlenül fentartotta, szolgai változtatással örökös uralkodásnak képére, rettentés utján, idomítatott át; és hogy a korlátlan hatalom annál inkább öregbitessék, 2) ama nagy királynak, jeruzsálemi Endrének nagy törvénye, mely minden rendeknek főbb szabadságait jelen időkig a nemzet dicsőségére magában foglalta, s nekik törvénybontás esetében örökös hatalmat tulajdonít, a királyoknak ellenállani, önkényesen s a főbb rendek kényszerített megegyezésével eltöröltetett. És noha a szabad királyválasztás s az ellenállás jogán kivül, az ország minden egyéb törvényei hogy megtartatnak, a fejdelmi hitlevél szentül fogadta, mégis az összes hazai alkotmány összetapostatik.' 3) ‚Fájdalmasan esik a harczias nemzetnek, hogy hadi méltóságából kivetkőztetik, ruháztatván ez, a magyar bátorság csufjára, a hazai törvények, nevezetesen az 1658 : 1. czikkelybe foglalt királyi hitlevél negyedik pontja, és az 1608 : 10, 11, nemkülönben az 1659: 38. czikkelyek ellenére, idegen nemzetre oly általánossággal, hogy alig láthatni egy vagy két erősségben magyar főtisztet.' 4) ‚Az ország teli van zürzavarral; uj kormányforma hozatott be; az udvari tanács a közügyek korlátlan igazgatását negédesen magának tulajdonitja, s az ország főbbjeinek meghallgatása nélkül, mind az, mi az ország közállapotját nézi, a hazai

törvények, s névszerint a felülirt hitlevél harmadik pontja, s az 1681 : 14. czikkelyek tilalmának daczára, rólunk, nélkülünk végeztetik, mit a hirünk nélkül kötött karloviczi béke is bizonyít.' 5) ‚Van-e, ki nem tudná az udvari kamara szabados eljárását? A neo-acquisticai, újból szerzési igazságnak csak említésénél is irtózik az elme. Az ország megyéivel közlött végezés szerint ezen igény egy ízben elengedtetett ugyan, de az ország törvényei, az élő igazság ellenére azt soha sem szabadott volna behozni. Általa mennyi kár tétetett, nagy része az országnak törvényes uraitól elvétetvén és idegen nemzetnek adatván, II-dik Endre 26-dik pontja, Ulászló V-dik végzeményének 10-dik és az 1599. országgyülés 31-dik czikkelye ellen félretétetvén a haza érdemes fiai, nyilván vagyon. Bizony semmi sem lehetett igazságtalanabb, a magyar nemzetnek elidegenítésére alkalmasabb, mint hogy olyas jószágoktól, melyeket századok óta, a török uralkodás alatt is békeségesen birtak, egyedül a töröknek az országból kiűzetéséért, mire hitlevelének értelmében köteles volt a király, a törvényes földesurak megfosztassanak. Az egyházi s világi rendek egyiránt, mielőtt idéztettek s itéletet vettek, már el voltak marasztva és jószágaiktól megfosztva, mi a vármegyék nagyobb részét arra kényszerítette, hogy a neo-acquisticai eljárást váltságpénzzel háritsák el magoktól.' 6) ‚Az itélethozásban bizottságok jártak el, melyek noha az ország világos és királyi hitlevelekkel megerősített rendeletei, ugymint az 1603 : 12, 1618 : 14, 1638 : 26, és 1649 : 41. törvényczikkelyek által komolyan tilalmaztattak,' 7) ‚mindazáltal a csúffá tétetett hazafiak, ellene az 1536 : 41. czikkelynek és az 1659 : 1-be iktatott királyi hitlevél ötödik pontjának, rendetlen eljárás útján okleveleik előmutatására s igazságuk bebizonyítására idéztetvén, nemcsak súlyos s a tárgy értékét gyakran felülmuló költséggel ter-

heltettek, hanem végezetre — az udvari kamara az 1681: 37-dik törvényczikkely ellen, helytelenül egyszersmind bíróságot s felperességet viselvén — mind jószágaiknak tömérdek kárral járó elcserélésére kényszerítettenek. mind pedig az ország rendes törvényszékének és biráinak elmellőzésével egyedül a királyi fiscus véleményezésének nyomán marasztattak el, ujabb s ujabb vendégek érkezvén ottan-ottan az országba.' 8) ‚Fohászkodik a Kunok és Jászok dicsőséges kiváltságokkal ékesített ősi szabadsága, mely a német rend szokatlan uralkodásának járma alá vettetett'.9),Fohászkodik hasonlóan a jogaiból kivetkeztetett magyar kamara, és bepanaszolván hogy az udvari kamara csufságosan épen semmi hatásközt sem enged neki, méltán fájlalja, hogy az 1622: 18, 1647: 146 és 1681: 31. czikkelyeken alapuló törvények felforgattattak, melyek a kölcsönös működést megengedvén, a függőséget nyilván kirekesztik.' 10) ‚Maga az isteni gondviselés gazdája, a természet, vádolja az udvari kamarának roppant fösvénységét, mely, noha Isten ritka kegyelmességéből az országban kimeríthetlen bősége van a sónak, ezt mindazáltal oly drága áron adatta, hogy már jóval nagyobb része az ország lakosinak kénytelen volt sótalanúl enni mindennapi kenyerét.' 11) ‚Hallgatással mellőzzük a korona jószágainak elidegenitését, melyet Ulászló VII-dik végzeményének 2-dik czikkelye tilt,' 12) ‚nem különben a harminczadok megkettőztetését,' s 13) ‚a bérbeadott egyedáruságokat;' 14) egyedül a porcziók elviselhetlen zsarlását panaszoljuk be méltó fájdalommal. Mert számos milliókat vetvén a ministerium az országra, noha ennek szabadsága, Mátyás III: 2. és Ulászló V: 1. czikkelyeik értelmében, teljes országgyülésen kivül semmi adószedést nem enged: innen oly nagy romlása következett az országnak, hogy a haza régi boldogságának már csak árnyékát

látjuk. A szegény pórnép, kifogyván minden vagyonából, már épen kétségbeesett. A főpap, a világi úr, a nemes, a szabad városok adózás alá vonattak; új fizetésfaj, az accisa, behozatott; katonai erő eszközölte a végrehajtást.' 15) ‚Az ország rendes itélőszékei, melyek a királyi hitlevél s a hazai törvények rendeletéhez képest évenkint szoktak tartatni, vagy eltöröltettek, vagy — például a nyolczados törvényszékek — már félszázad óta nem tartattak, bizonyos veszedelmére az országnak. Bő magva nőtt ebből a zűrzavarnak; a törvények kijátszattak, új peres eljárás hozatott be, a ragadományok bekövetkeztek, a hatalmasbak szabadossága nőttön nőtt, az árvák elnyomattak, az özvegyek kifosztattak; s midőn saját törvényeikkel nem élhettek a hazafiak, idegen bíróságot pedig vonakodtak bevenni, összevissza zavarodott minden.' 16) ‚Tudva vannak a hitvallás körüli fogások és ürügyek. Bizony, háborgatni a vallást, melyet mind a hazai mind a németbirodalmi törvények megengedtek, csúfot űzni a vallásszabadságból: régi, már a csehekkel szemben is gyakorlatba vett szokása az ellenfélnek. Eloszlatnak a nagy vizek s patakokká lesznek; s midőn a vallás szine alatt az egyenetlenség magvai hintetnek, alattomban ereje elfogyattatván veszendőbe megyen az ország. Számos szószék panaszt emel, hogy benne a főpapok idegen nyelven szólanak; a legbusásabb javadalmak az 1681: 27. tcz. ellenére idegeneknek adományoztattak, kik midőn csak a pompás jövedelemre vágynak, a magyar nemzet lelki épitését elhanyagolják.' 17) ‚Az ország törvényei erőtlenekké váltak, s a dieták hajdani arany szabadsága egy udvari tanácsnak udvarol. Lehet-e további épitéshez remény, ha feldőlt az alap, ha országgyülés tartásától elvonattatik az ország?' 18) ‚Pótlékul dicasteriumok vettetnek a nemzetre, melyek a haza lakosait önkényesen igazgatják.' 19) ‚Négy évvel

ezelőtt az ország határain túl összehivatván törvénytelenül a főbb rendek, számos egyéb pontokon kivül névszerint ilyesek terjesztettek elejökbe: hogy az állandó adózás módját találja fel a gyülés; hogy a kisebb nemességet parasztsorsra kell juttatni, a felebbvalónak szabadságát szoros korlátok közé szorítani, ellenére az ország alaptörvényeinek, melyek szerint egyazon szabadsággal birnak a rendek, kicsinek, nagyok egyiránt.'

Ezek után felemlítvén még az eperjesi mészárlást, saját ügyére tér által a fejedelem; elmondja, hogy ártatlanul záratott el, mit fogoly társainak szabadon bocsátása is bizonyít; hogy a rendes törvényfolyás elmellőzésével indítatván per ellene, az isteni jóság őt a börtönből bátorságos révpartra vezérlette; hogy a távollétében ellene hozott itélet hamissága nyilván való; hogy ő külső, keresztyén fejdelmek által is támogatva, bejött az országba, s feltett szándéka ezt fegyveres kézzel megszabadítani. Annak kinyilatkoztatásával, hogy a fegyverfogásban részéről nincsen semmi uralkodásvágy, semmi nyerekedési czélzat, semmi magándicsszomj, hogy reményét Istenbe helyezi, végződik az oklevél. [1])

XVIII.

A nádor azon utasitásába, melyet saját békebiztosai, Tolvay Gábor és Jeszenszky István számára januarius 24-én készített, azt is iktatta belé, hogy az értekezlet fo-

[1]) Katona, XXXVI. k. 287—301. ll A méltóságos fejedelem felsövadászi Rákóczi Ferencz által az egész keresztyén világnak eleibe adatott manifestum, köztudo-

ganatosítására mindenekelőtt fegyverszünetet ügyekezzenek eszközölni, melynek erejénél fogva „a felkelt magyarok a német örökös tartományok, úgymint Stíria, Ausztria, Morva és Szilezia széleitől Magyarország tiszántúli részeibe volnának vezetendők, s az általok körültáborlott vagy ostromzár alá vett erősségek felmentendők. Midőn Leopold ezen utasítást Széchenyivel közlé vala, részéről a felhivott pontot azon jegyzettel kisérte, hogy ő egyedül azért idnitványoztatja a fegyvernyugvást, miszerint haj

---

mánytétel, mely elsőben deák, mostan pedig magyar nyelven, újonnan közönségessé tétetett. Nyomt. 1704. esztendőben. Már felebb érintettük, hogy a manifestumnak keletnapja és helye „datum ex castris nostris in dominio nostro Munkacsiensi positis, die 7. mensis Junii anno Domini 1703“ költött datum, mert az nap Rákóczi még Lengyelországban volt. Emlékiratainban maga is említi, hogy csak junius 16-án lépett magyar földre, s junius 7-dike talán sajtóhiba junius 17-dike helyett, melyről, mint hadviselésének első napjáról, kivánta datáltatni az iratásakor már huzamosabban folyt háború okainak elősorolását. Inductio utján némi biztossággal állíthatni, hogy 1703. decemberben sem volt még közzétéve, mit egyébiránt Ráday Pálnak állitása is bizonyít, ki a manifestumot szerkesztette, ki az 1703. dik év végéig, mint felebb láttuk, Gács várába zárkozván a kuruczok elől, eszét addig egyeben jártatta, s ki autobiographiájában írva hagyta: „1704-ben Rákóczi intimus secretáriusa, irja a manifestumot.“ Irta pedig az év első napjaiban, mert a Rákóczi által Miskolczról 1704. januarius 18-án a horvátokhoz intézett kiáltvány, melyet szintén Ráday szerkesztett, ama manifestumról, már mint megirottról emlékezik: „dedimus jam justae exercituationis nostrae documenta publicis orbi christiano manifesta scriptis“, s a benne előforduló „favet aether,“ reminiscentia amabból való, hol „militat pro nobis aether“ olvasható; de kinyomtatva, gondolom, akkor még nem volt. Sajtó alá csak 1704. februariusban kerülhetett, Nagyszombatban, mert a nagyszombati jesuiták kissé mysteriosus jegyzetei között (Kaprinai-kéziratok, A.XLII.) a következő: „27. februarii (1704) puncta et rationes impressae Tyrnaviae noctu de hac revolutione sive manifestum“ véleményem szerint a szóban forgó iratra vonatkoznak; s azért írhatta herczeg Eszterházy Pál, Bécsből 1704. martius 19-én gróf Nádasdy Ferencznek, mint ujdonságot: „Hollandiai követ bizonyos Rákóczi manifestumát nyomtatva exemplárokban hozta, hosszu irás.“ — Megjegyzem egyébiránt, hogy a „histoire des révolutions de Hongrie“-ből Katona munkájába két értelemzavaró sajtóhiba is ment által: 290. l. 11. s. „cunctoque procerum regni consensu“ áll e helyett: „coactoque sat,“ és 266 l. 4. s. áll: „religionis libertati illudere“ e helyett: „regionis libertati illudere.“

lamát a békére fényesen tanusítsa; nem kétli, hogy a felháborodott magyarok is nyugalom után fognak ahítozni, látván kivált az ő készségét, nekik téli szállásul elégséges kerületet általengedni, s azokat, kik fegyvereiket leteszik, teljes amnistiában részeltetni." De Széchenyi tanácsosnak vélvén, hogy a reá bizott tisztbe ideig óráig más ne avatkozzék: a nádor biztosai egyelőre Bécsben marasztattak; az érsek pedig, ha ilyesmit Lében-Szentmiklóson inditványozott, hogy foganatja leszen talán maga sem remélette.

A háború tovább folyt.

Midőn Eugen januarius 17-én Pozsonyt odahagyta, gróf Heister Szigfrid tábornagy megérkezéseiglen, ki most Schlick helyébe volt lépendő, a császári hadak vezérletét gróf Pálffy Jánosra bizta, kiről feltette, hogy „azokra úgy fog vigyázni, mint szemefényére," s ki magának egy későbbi korszakban halhatatlan érdemeket fog szerezni a magyar hazáért. Az ekkor negyvenéves férfiú, testvéröcsse Miklósnak, Vöröskőn született 1663. augustus 20-án. 1681-ben a hatodik deák iskolából Neuperg gyalogai közé lépett, honnan rövid idő mulva, nagybátyja, gróf Pálffy Károly tábornagy ezredéhez tétetett át. Vitézségének mind a Rajnánál, mind Magyarországon a törökök ellen fényes jeleit adván, 1692-ben sógora gróf Czobor Ádám magyar ezredének tulajdonosává neveztetett. A következett évben János Fridrik würtembergi herczeget garázda magaviseletéért párviadalban megölvén, Lengyelországba menekült, ezrede gróf Kollonics Ádámra szállítatott. 1694-ben kegyelmet nyert, s a Gondola nevet viselő vasas németek élére állítatott, kikkel bádeni Lajos seregénél Lothringenben újabb érdemeket szerzett magának. 1701-ben, már mint altábornagy, Eugen mellett, midőn ez Roveredóból utját a havasokon át Verona felé

vette, úgy Carpinál és Chiarinál fris babért fűzött halántékaira, 1703-ban Styrummal Lauingent és Dillingent meghódoltatta, Hochstädtnél az ellenség lovasságát visszaszorította. Az év vége felé már Pozsonyban találjuk, hol a császári hadak töredékeit a feloszlástól megóvta, s honnan 1704 januarius 17-én horvát bánná neveztetett, és Heister megérkezése után februarius első felében Bécsbe s innen Horvátországba sietett.

Leopold még 1703 julius 10-én kelt leiratában magasztalással említvén a horvát rendek tántoríthatlan hűségét, ennek jutalmául az Unna, Kulpa és Száva között fekvő, s visszafoglalásukkor az alsó ausztriai kormányszékek alá helyzett végeket ujból Horvátországhoz rendelte kapcsoltatni. De a leirat végrehajtás nélkül maradván, Rákóczi e körülményre is támaszkodva, 1704 januarius 18-án Miskolczról a horvát rendekhez intézett kiáltványában felemlítette, hogy a magyar korona ezen tartománya nagyából a stájer kormánytól vált függővé, hogy több részei elszakasztatván, a szomszéd tartományokhoz kapcsoltattak, s hogy a báni hatóság, mely hajdan három országra terjedett ki, már csak egykét megyére kénytelen szorítkozni. Ő, a fejdelem, reméli ennélfogva, hogy a horvát nép vele közösen fog saját magának is felszabaditására működni; — ő, anyja után, horvát vér, dicsőséges hősök ivadéka, ő nem nagyravágyásból hanem egyedül hazaszeretetből fogott fegyvert. „Ha pedig — ezek az oklevél zárszavai — valaki nyilván vagy kézalatt, a közjó hátravetésével, nekünk ellenállani merészelne, az mint a haza szabadságának és törvényeinek árulója, érezni fogja a tűznek és vasnak boszuló súlyát.“ [1]). A felhivás siker nélkül elhangzott, s a horvát rendek varasdi gyü-

[1]) Egykoru másolat.

lése februarius 20-án tizenöt ezer zsoldost ajánlott fel Leopoldnak a Drávavonal oltalmára. [1]).

Addig míg Heister és Pálffy, amaz az ausztriai szélektől, emez Horvátországból öszhangzólag fogják a hadviselést megnyitni gróf Ritschan Ádám morva és gróf Rabatta József stájer ereje által támogatva: az ország belsejében a felkelők között egy részről, s egyes várőrségek és egyes rácz csapatok között a másikról folyton folyt a kisebb háború. Eugen herczeg még 1703 december 20-án Löffelholz aradi várparancsnoknak meghagyta, hogy a mindinkább veszedelmezett Nagyváradnak bármi áron is segédére keljen [2]). Ehhezképest Löffelholz s az aradi ráczok főkapitánya Tököli és velök Delaroche szegedi várnagy jánuarius 7-én Nagyváradhoz érkeztek, s ennek őrségéből száz németet és négyszáz huszárt s hajdút magokhoz vévén, éjtszaka Bihar felé indultak, hol az erősen körülsánczolt kurucz tábort kiostromolták. Ennek lovassága — öt zászlóalj — futásban keresett menedéket, de a Beckers főőrmester által vezérlett nagyváradi huszárok által utóléretve, mások levágattak, mások — számra százegyvenheten — rabságba estek. E közben a táborból kizaklatott gyalogok a bihari templomba vévén magokat, Delaroche ezt gránátokkal felgyujtotta, s kik az odamenekültek közül életben maradtak, azokat emberei elfogták. A harmadfél óráig tartott cselekményt, melyben a kuruczok kapitánya Jármy Ferencz is elhullott, Diószegnek s a szomszéd Félegyházának felperzselése, kétszáz németnek és tetemes eleségnek Nagyváradba szállítása követték. Aradi fészkébe útját vissza Belényesnek vette a kalandor csapat, s palánkját januarius 13-án éj-

[1]) Wienerisches Diarium, 1701, 56. sz.
[2]) Arneth az id. h. I. k. 223. l.

félben kiostromolta. Boné Endre lovasai még idején érkeztek a vár felmentésére, melynek őrségével egyesülve, Tököli ráczaitól elszedték a zsákmányt, s Löffelholz gyalogjait Jenőig szalasztották; Jenőn túl nem terjedett a kurucz világ, s január vége felé németek és ráczok, megzilálva bár, vissza, Aradra érkeztek. [1])

Ez idétt Sándor László és Zana György, kik, mint felebb láttuk, Simontornyánál táboroztak, Hellenpront ezredes társaságában Pécs előtt termettek. A helynek nem rég meghalálozott püspöke, Radonai Mátyás, Pécs és környéke magyar lakosait, kik a török uralom alatt nagyából unitariusok voltak, megnyerte a római egyháznak, de velök és mellettök ráczok is feles számmal lakták a várost, részben az egyesült hivatallást követők. Radonai utóda gróf Nesselrode Ferencz, székesfehérvári prepost volt egysersmind, s megyéjét ekkor a távolból kormányozván, nem volt Pécsett, midőn februarius 1-én Sándor László három ezer kurucz élén „minthogy a városban lakó ráczok, görögök, németek, horvátok és magyarok engedelmességöket meg nem mutatták, sem a fejedelem ő nagysága vitézi elébe nem küldöttek," kegyelmet csak azon esetre igért nekik, ha magokat ötvenezer forinttal megváltják, s azonfelül őt és tiszttársait paripákkal, párduczbőrökkel, darútollakkal sat., katonáit ruházattal és fegyverzettel bőségesen ellátják. Az alkudozás még folyt, midőn néhány golyó küldetvén ki a kuruczokra, ezek berontottak a városba, azt három nap három éjtszaka folytonosan dulták, nyolcz száz embert, kivált ráczokat és németeket kardélre hánytak. [2]) Ezen eljárás s

[1]) Wienerisches Diarium, 1704, 55-dik sz.

[2]) Kaprinai kéziratai: A XXII. Koller, historia episcopatus Quinqueecclesiensis, VII. k. 178. l. Károlyi önéletirása.

még inkább azon körülmény, hogy Deák Ferencz, nem lévén tudomása a Károlyi s a ráczok közt Sümegen kötött szerződésről, minapi győzelme után, kivált a bácskai és drávaparti óhitü lakosokat öldöstette s marháikat elhajtotta, kuruczok és ráczok között mind mélyebbé, tátongóbbá tevé az ürt [1].

Bercsényi a lében-szentmiklósi értekezlet eloszlása után, a Csallóközbe ment, honnan ötszáz embert küldött Pozsony alá hitvesének ünnepélyes fogadtatására, kit a császáriak eddig fogva tartottak, s kit most szabadon bocsátottak oly reménynyel, hogy Bercsényit talán elvonhatják Rákóczitól. Károlyi visszament Pápára; Győr, Komárom, Esztergom és Buda szemmel tartását egyes csapatokra bizta; s aztán három ezer lovassal Soprony felé indult. Elsőben Német-Kereszturnál ütött tábort, majd közelebb jövén, — február 18-án Soprony tanácsát levél által felhivta, adná fel a várost. Választ nem a tanácstól, hanem Blumberg parancsnoktól vett, oly értelemben, hogy a császár Soprony oltalmát nem a tanácsra, hanem őreá, Blumbergre bizván, irna őneki, ha valamit akar a várostól. Más nap tehát őt, s általa az őrséget hívta fel Károlyi a város feladására, de elutasító választ nyervén [2], s a város vivására nem levén sem ereje sem eszközei, néhány külső épülęt felgyujtása után, Ruszt városába szállott.

E mozdulatról hirt vevén Heister, ki februarius 9-én már Brucknál táborozott, a Lajtától a Fertőhöz, Feketeváros felé indult, honnan Kismartonnak fordulván, azt vívni kezdette, de Ráti ezredes hatszázad magával az első rohamot szerencsésen visszaverte. Károlyi most színre segédet hozandó az övéinek, Oggau és Szent-Margita közt

[1] Károlyi önéletirása. Hist. de rév. de Hongrie V. k. 136. l.

[2] Hans Tschanyi az id. h. 186. l.

fogott állást, de a kismartoni őrséget intette, hogy nem lévén elégséges lőpora, jobb leszen kimennie a várból mint benn vesznie; néki ugyan nincsen ereje hogy segédére jöhessen. S az őrség bevette a tanácsot; azonban Heister jónak látván, rögtön Höffleinon által vissza, a Lajtához vonulni, [1]) február vége felé Károlyi épen Kismartont választotta főhadi szállásául, mire a Fertő összes környéke Rákóczinak hódolt. [2]) S e közben Niczky Sándor és Gencsy Zsigmond kuruczai elárasztották a Muraközt, Nyiri Endre pedig Mannersdorfot Ausztriában elhamvasztotta. A nádor felhívta Károlyit, ne tetézze még gyujtogatással is a pusztítást; mire az viszonzá: hogy nem ő és társai kezdték, hanem Rabutin Erdélyben, ki ha folytatni fogja eddigi eljárását, neki Károlyinak leszen gondja, hogy házfalaik lángjánál olvashassák pénzeiket a szomszéd tartomány lakosai. [3]) Hova tovább tömegesen növekedvén a kurucz hadak, az ausztriai szélek hosszában Höffleintől Köpcsénig, Stájerország felé Landzsértól Szentgothárdig állítattak fel.

Míg ezek Dunántúl történtek, Bercsényi semptei főhadi szállásából szervezte a Dunáninneni fegyvereserőt, s februarius 13-án Trencsén városa kapút tárt Sréter János hadai előtt; gróf Illésházy Miklós főispán a várban maradt, mely még ellenállott. [4]) A tizenhárom keletéjszaki

---

[1]) Talán nem Heister maga, hanem csak hadának egyik töredéke Forgács Simon alatt távozott oly rögtön, mint jött vala. Gróf Batthyány Ferencz 1703. februarius 23-án ekkép irt Németujvárból gróf Nádasdy Ferencznek: „Az elmult napokban Forgács Simon három regementtel mondatott lenni Heflán táján, az malcontentusok visszatolták, és Vimpachnál által menvén az Lajtán, vette utját Bécs felé.“

[2]) Károlyi Sándor önéletirása.

[3]) Ugyanaz ugyanott. Katona, XXXVI. k. 493. l.

[4]) Egykoru jegyzetek Kaprinai kéziratainban. Puncta capitulationis seu accordae, egykoru másolatban.

megyében is egyre növekedett volt a kurucz erő. — Glöckelsperg ugyan hatszáz lovassal és ötszáz gyaloggal még folyvást oltalmazta a szatmári várat, s februárius vége felé szerencsés kitörést tévén, a Sennyei István, Majos János, Kis Albert és Esze Tamás által vezérlett zárhadat ideiglenesen szétverte, [1]) de Munkács, Ungvár és Makovicza ekkor már Rákóczinak hódoltak. [2])

Ez volt a kurucz hadi ügy állása, midőn Széchenyi Sümegről 1704 martius 1-én báró Pfeffershoven Ferdinánd budai várparancsnokot értesítette, hogy miután a bajorok közeledése s egyéb fontos okok miatt minden időmulasztás veszedelemmel jár, ő, az érsek, a legrövidebb uton, tehát Budán át fog Rákóczi fejedelemhez sietni, vele s a szövetséges magyarokkal ő felsége nevében értekezendő. [3]) A mindinkább növekedő veszély Leopoldot az angol és hollandi közbenjárás elfogadására birta, irván martius 4-énSzéchenyinek: „Nagybritannia fenséges királynéja s az egyesült belga státusok érdekökben vélik lenni, hogy Magyarország zavargásai minélelőbb lecsillapítassanak, s ez okért erősen sürgették nálam, miszerint császári udvaromban levő követeik által eziránt közbenjárhassanak. Azon szoros frigynél fogva, melyben a mondott fenséges királynéval s az egyesült belga státusokkal állok, lehetetlen volt tőlök megtagadni e kérelmet, de szükségesnek tartottam

---

[1]) Wienerisches Diarium, 1704.

[2]) Réthei György 1704. martius 19-én Pabuska György stomfai várkapitánynak irja: ‚követné a munkácsi, ungvári, makoviczai sat. parancsnokok példáját, kik nagy jutalmat vettek' Illyés Istvánnál (memoriale chronologicum 1650—1711) olvassuk: Die 16. Martii pro certo innotuit hic Tyrnaviae, Munkacsinum et Ungvarinum per deditionem Rákóczianis cessisse diebus non pridem praeteritis." Csécsi János, memoria rerum quarundam belli hungarici anno 1703 suscepti: „1704. mense Februario arx Munkacsiensis est dedita, transeuntibus inde praesidiariis Germanis Budam."

[3]) Miller az id. h. I. k. 124. l.

eziránt hűségedet a végre értesíteni, hogy a belga követtel, Hamel de Bruyninx Jakab Jánossal, ki az elégedetlenekhez személyesen szándékozik lemenni, egyetértve, vele közösen működjék az ország javára s a zavarok eloltására.“ [1])

XIX.

Rákóczi még téli szállásán volt Miskolczon, midőn februarius közepén XIV-dik Lajos követe, Fierville lovag s nehány franczia tiszt hozzá érkeztek, amaz hogy folytonosan körülötte maradjon, ezek hogy szolgálatot vállaljanak seregében. [2]) Az 1704-diki hadjáratot részéről a fejdelem martius első napjaiban Eger vívásával nyitotta meg. Az egykor oly híres vár óságos tornyokkal bírt a város felé, a szőlőkre néző rész magas bástyái a közelebb mult években lerontattak; csak a hatalmas kőfalakból épült belső erőd volt épségben. Gróf Zinzendorf Ferdinánd, a hely parancsnoka, a ráczokból és kevés számu magyarokból állott őrséggel kezdetben erélyes kitöréseket tett, de mindannyiszor, még pedig tetemes veszteséggel veretvén vissza, rövid idő mulva az erőd oltalmazására szoritkozott. A Tokajból hozott ágyúk nem nagy kárt tettek a kőfalakban, de az őrség szökevényei hirül hozták a fejdelemnek, hogy a földalatti víztartók megrepedtek a bombák által előidézett földrengéstől, s hogy a víz szüke feladásra fogja kényszeríteni a parancsnokot.

---

[1]) Ugyanott, I. k. 126. l.

[2]) Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczi's, II k. 438. l. Katona, XXXVI. k. 514. l.

Martius huszadika körül a fejedelem csak testőreitől kisértetve, átment Gyöngyösre, a kalocsai érsek fogadására. Széchenyin s a hozzá tartozókon kivül Okolicsányi Pál is volt jelen, mint Leopold biztosa. Rákóczi magához rendelte Bercsényit, s nemcsak a szomszéd, hanem a felső, a távolabb eső megyékből is több nevesebb személyiség hozzá gyülekezett. Kivált az evangelikusok s ezek között első sorban a dunántúli s a vágparti megyék lutheranusai hatalmasan voltak képviselve. [1]) Rákóczi hadainak nagyobb részét helvét és ágostai hitvallásuak képezvén, [2]) nem csoda, hogy a linczi békekötés által a protestansoknak biztosított templomokat, mennyiben ezek meg katholikus kezekbe jutottak, örömest visszaszerzették volna; természetes az is, hogy a protestans hadcsapatok a katholikus papságnak néha alapos panaszra szolgáltattak okot kicsapongásaik által. Ezeknek minél szükebb határokat vonni, mind Bercsényi, mind Károlyi a lehetőségig törekedtek, — katholikusok lévén mindketten, s az első épen buzgó katholikus; a templomok ügyét mi illeti, ezt Rákóczi a legközelebbi országgyülésre kivánta halasztatni, mely a protestansok igényeit kétségkivül törvényeseknek fogja ismerni. Az ügy ezen elhalasztása az evangelikusokat aggodalommal töltötte, s Okolicsányi Pálnak, hitfelei között nem rokonszenv nélküli kihallgatást eszközölt, midőn nekik előadta: hogy a fejedelem katholikus lévén, irányukban Kollonics eljárását fogja követhetni; hogy a

[1]) „Partes transdanubianae — irja Gebhard György, a bányavárosok egyik főembere, 1704. martius 4-én Semptéről egyik hitsorsosának — volentes habere certitudinem status religionis, certos ablegatos expediverunt ad celsissimum principem, quibus summe necessarium est, ut etiam ex partibus nostris ablegati adjungantur, quum virtus unita sit fortior. Modo habemus tempus nostra promovendi.“

[2]) „Toutes les troupes, — mondja emlékirataiban, talán túlzással Rákóczi — à peine la dixième partie exceptée, étaient composées de Calvinistes.“

császár most kitünő hajlammal viseltetik a protestánsok iránt, sugallván ezt neki a politika is, mert evangelikus hatalmasságokkal van szövetségben, s ezen hajlamát rövid idő mulva tettleg is fogja tanusítani; hogy ellenben Rákóczi katholikus szövetségesei, a francziák és bajorok épen veszedelemmel fenyegetik a protestans ügyet, mit a hugonották üldöztetése Lajos által fennen hirdet mindenkinek; hogy az ügynek az országgyülésre halasztatása valószinüleg csak időnyerést veszen czélba, s mihelyest a bajor választó fejedelem, hadait ide az országba fogta szállítani, — ki tudja, ha nem veszi-e nyomban kezdetét Dunánál, Tiszánál a protestans-üldözés? [1]) — Ezen okoskodás nagy mértékben ingerelte fel a kedélyeket, s lecsillapításukra Rákóczi esküvel fogadta: hogy a franczia király s a bajor választó fejedelem távol vannak ilyes szándéktól, s hogy hadaik egyáltalában nem fognak a közügyekbe avatkozni. [2])

Széchenyi az ország bajainak orvoslására, utasításához képest első sorban az ifju király közbenjárásának elfogadását ajánlotta; de Rákóczi és társai ünnepélyes biztositékot, garantiát kivántak, olyast, minő állam s állam közt szokott létezni, s ennélfogva József közbenjárása nem kellett nekik, mondván, hogy a király nem vállalhat kezességet maga magáért; az angol és franczia közbenjárásra nézve pedig megjegyezték, hogy az illető követek felhatalmazó leveleik, melyek előlegesen velök közöltettek, visszásan vannak szerkesztve, azokban rólok úgy levén szó, mint vasallusokról, kik annak utján kötelesck

---

[1]) Rákóczi emlékiratai.

[2]) Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczi's, II. k. 442. l.

netaláni sérelmeik orvoslásaért folyamodni, kötelesek fegyvereiket ő felsége lábaihoz lerakni, s több efféle; holott ők nem vasallusok, hanem szabad állam rendjei, ők nem kötelesek elvetni a fegyvert, melyet azért fogtak, hogy törvényes szabadságukat visszaszerezzék magoknak. Rákóczi csekély bizodalommal viseltetett Anglia és Holland közbenjárása iránt, mert ezen államok a császár szövetségesei voltak Francziaország ellen; ő inkább svéd és lengyel közbenjárókat ohajtott volna: svédet azért, mert azon szerződések, melyeket őse, I. György, Svecziával kötött, házának jogait biztosították; lengyelt azon befolyásnál fogva, melylyel barátjai Krakóban, Varsóban birtak. S úgy látszik, az is gyanút gerjesztett a fejedelemben a hollandi követ Hamel-Bruyninx ellen, hogy ez az ő, Rákóczi elmellőzésével, a gyöngyösi gyülés megnyilása előtt személyesen Semptére jött Bercsényihez, [1]) miben talán nem ok nélkül czélzatot sejdített, a tábornokot arra birni, hogy ügyét szövetséges társaiétól külön válaszsza; s ilyesmire ő ugyan nem, de hivei közül sokan képesnek hitték Bercsényit. [2])

A garantia kérdésének elintézése előtt hívságosnak látszott részletekbe ereszkedni; de annyit mégis tapasztalt Széchenyi, hogy a gyöngyösi gyülés vezéreinek nézete homlokegyenest ellenkezik a bécsi cabinetével. „Felséged udvara — irja Gyöngyösről visszajövet aprilis 2-án Székesfehérvárról az érsek a császárnak — mint kétségbe-

---

[1]) Lamberti, Mémoires pour servir à l' histoire du XVIII. siécle, XIII. k. 444. l.: „Vienne, 1704. mart. 4. Mr. Bruyninx envoyé de Hollande alla hier à Pressbourg afin de s' aboucher avec le comte Bercsényi.“ Memoriale chronologicum Stephani Illyés, 1650—1711. K. I. „Bercsényi in arce Simptaviensi die 9. Martii Ablegatum Hollandiae Bruyninx solenniter excepit.“

[2]) Hist. de révol. de Hongrie, V. k. 132. l.

vonhatlan tételt hiszi és vallja, hogy fenséges József király választása a legnagyobb törvényességgel eszközöltetett, hogy az ország a dicsőséges uralkodó ház örökségévé, a magyarok annak hűbéreseivé lettek. Ezek pedig a fenséges király választását, mint erőszakoltat, érvénytelennek mondják, mely erőt csak a rendeknek ujabb és független szavazataitól fogna nyerhetni; arról, hogy az ország örökössé vált volna, semmit sem akarnak tudni, és tiltakoznak a ‚hűbéres' név ellen, mert szabaditékaikat soha sem hagyták megnyesetni hanem ha kénytelen ségből. Részemről az örökösség támogatására felhoztam a bajokat, melyek választó királyság esetében okvetlenül érik az országokat; intettem őket, okuljanak a lengyelek példáján. De okoskodásomnak nem volt foganatja; ők a szerintök az örökös királyságból származó bajokat említették fel előttem, mert abban látják összes sérelmeik kútfejét, a reájok nehezedett korlátlan hatalmat abból származtatják.' [1])

Széchenyi a franczia residensen kivül, ki az egyezkedés gátlására váltig törekedett, még két lengyel és egy török követet talált Gyöngyösön. Auguszt király, már huzamosabb idő óta háborúban állott az ifju svéd királylyal, XII-dik Károlylyal, s noha Péter czárban hatalmas szövetségese volt, már-már bujdosóvá vált a svédek elől. Károly befolyásával történt, hogy az 1704 januarius 24-én megnyilt varsói országgyülés őt a királyságról letette, a vele tartó lengyeleket árulóknak, szász katonáit nyilvános ellenségeknek nyilvánitotta, mit Auguszt azzal torolt meg, hogy februarius 18-án a varsói gyülést törvénytelennek, tagjait lázadóknak keresztelte. A dolgok ez állásában a lengyel primás Radzieiowski bíbornok Rákó-

[1]) Miller az id. h. I. k. 136. l.

czihoz követet küldött, oly értesítéssel, hogy ő, a bíbornok, mint a varsói országgyülés főnöke, Augusztot a lengyel trónról leszállította, s hogy a koronának főtábornoka Lubomirski, vele, Radzieiowskival egyetértőleg, hajlandó őt, Rákóczit, királyul választatni. A fejdelem, úgy látszik, nem táplált vérmes reményeket ez irányban, s más részt a magyar mozgalom oly hatalmas fejleményt vett, hogy egyelőre nem akart eszközül szolgálni a czélszövő primásnak, annyival is inkább, mert szintekkor Auguszt is oly ürügy alatt, minha szökevényeit visszakövetelné, őt küldött által titokban biztosította, hogy Leopoldnak nem fog segédet nyujtani a felkelt magyarság ellen. Ez okon Rákóczi, hűséges ragaszkodásának ujabb felajánlásával bocsátotta el a lengyel király követét, s titkárát Ráday Pált és Okolicsányi Mihályt Radzieiowskihoz s a svéd királyhoz küldötte, kik annak megmagyarázzák, hogy a fejdelem részéről vétség volna Lengyelország koronájáért cserben hagynia a magyar ügyet; a svéd királyt pedig figyelmeztessék a nagyatyja és I. Rákóczi György közt kötött szerződésre, melynél fogva az utóbbinak örökösei, ha Erdély fejdelemségétől netalán erőszakosan megfosztatnának, jogaik érvényesitésére negyvenezer tallér segédpénzről biztosítatnak, hatezer svéd zsoldosnak fogadására is hatalmaztatván fel. [1])

A török követ, kétségkivül csak valamelyik végvár — Temesvár vagy Nándorfehérvár — parancsnokának biztosa volt. A bécsi kabinet jó lábon állott a portával, és Rákóczi mindig, de kivált ekkor még, legyőzhetlen ellen-

[1]) Ezek, mint már a varsói gyülés tartásának napja is mutatja, Rákóczi emlékirataiban hibából említetnek az 1703-dik évnél. Ráday autobiographiai jegyzeteiben olvassuk: „1704. követ Lengyelországban az ott való főbb uraknál; a svecziai királynál Varniának Heilsberga nevü városában, aprilisben, audienczián."

szenvvel viseltetett a török segéd, török szövetség iránt, [1]) s ezen ellenszenv részben a hozzájok menekült Tökölire és társaira is terjedt ki. A makacs számüzött 1701-ben a nagyvezír engedelme nélkül menvén Konstantinápolyból Drinápolyba, gyanúba jött a diván előtt, hogy békebontási czélzattal indult volt oda, s a nagyvezir rendeletéből fegyveres őrizet alatt vissza Konstantinápolyba kisértetett, honnan Kisásiába, Nicaea városába szállitották. Két órányi távolságra a tengertől egy kies fekvésü villát — a törökök ‚Virágmező'-nek hívták — vásárolt magának Tököli, s hitvese, a férfias lélekkel sokat szenvedett Zríni Ilona itt halt meg 1703. februarius 18-án; a fáradt zarándoknő tetemei Konstantinápoly egyik külvárosában, a galatai jesuiták kisebb templomában találtak nyugalmat. Halála előtt kevéssel az anyát még felvidította a hír, hogy fia Ferencz szerencsésen kiszabadult németujhelyi fogságából; [2]) testvére Boldizsár, — az utolsó Zríni! — kit a Tirolisba nyomult francziák és bajorok elől a rottenburgi börtönből Gráczba szállitottak, Ilonát 1703. november 10-én a halálban követte. [3]) Férje őt még két évig élte túl 1705. september 13-dikáig. A föld népe, kivál a protestans, Magyarországon és Erdélyben Tökölit egyre várta és várta, s az újabb forradalom kitörése óta mesésnél mesésebb hírek szállongtak működéséről, hirek, melyeknek még a müveltebbek is hitelt adtak vagy látszottak hitelt

---

[1]) „Fatendum est, — irja Ráday Pál 1712. a császári ministeriumnak benyujtott emlékiratában — nec teste conscientia aliter sentire licet, eam fuisse Rákóczii naturalem in Turcas antipathiam, ut praeter conservanda vicinitatis jura nullum ad Portam Ottomanicam recursum facere cogitaverit."

[2]) Komáromi János törökországi diariumi 1696—1705.

[3]) Wienerisches Diarium, 1703, 30. sz. „Aus Grätz de dato 12. Novembris hat man vernommen das vergangenen Sonntag zu Grätz der Serini gestorben." A boldogtalan vagy feltett szándékból, vagy betegség következésében húsz éviglen — fogsága ennyi évre terjedt — egy szót sem szólott. „Nichts gesprochen auch zu dem Geistlichen" mondja az ujságiró.

adni, [1]) — de a törökök nem ellenezték ugyan, hogy hívei közül többen visszatérhessenek Magyarországba, őtmagát azonban még csak az europai partra sem bocsátották át, s Magyarországon a forradalom fejei nem esengtek utána, nem még Rákóczi sem, noha pénzzel bőkezüen segitette nyomoruságában mind végiglen. Köszönetül Tököli őt végintézetileg fiául fogadta s fő örököséül irta, híveiről kik halálaiglan vele, nála maradtak, sem feledkezvén meg. ‚Fiamnak lelkére kötöm — mondja a végintézet — hogy testemet ne hagyja török földbe tétetni, hanem vitesse Erdélybe vagy Magyarországba, s temettesse valamely szabad királyi város lutheranus templomába, s tüzessen zászlót és irasson nehány sort emlékül sirom fölébe.‘ [2]) A számüzöttnek hü titkára, Komáromi János, még csak annyit sem eszközölhetett, ki, hogy urának testét egyelőre Konstantinápolyba szállítathassa; elporlott az Nicaeában, az őrmény temetőben.

XX.

A gyöngyösi értekezlet alatt is folyt a háború Rákóczi sok ideig reményt táplált, hogy a bajor választó fejdelem Csehországon át fogja magát vele összekapcsol-

[1]) „Nem utolsó reménység Isten után ez is — irá Réthei György lovas ezredes, Stomfa, 1704. martius 19-én‘, a stomfai várba menekült pozsonyi nemeseknek, — hogy a méltóságos fejedelem, Tököli Imre uram is ő nagysága, Erdélyországát nyolczvanezer törökkel együtt egészlen elfoglalta, és a bent levő, hatalmasan és álnokul bement uralkodó németséget egészlen debellálta.“ Diplomatarium Rákóczianum, 406. fol. lat. szám alatt a nemzeti muzeum kéziratai között.

[2]) Petrovics-Gyüjtemény, IV. k. a magyar tudományos akademia könyvtárában.

hatni, [1]) s díjul a magyar koronát ragyogtatta előtte; [2]) mióta a bajor, fordulót tett Tirolis felé, halványulni kezdett a remény. [3]) E szerint talán nemannyira magasabb strategiai szempontból, mint a szomszéd tartományok s kivált a birodalmi székváros rettentése volt a czél, midőn Rákóczi Károlyinak meghagyta, hogy Ausztriára törjön. „Ily sok nyomorúságiban is szegény feleségem talált némely jóakarókat — irá 1704. martius 1-én Rákóczi Miskolczról, Károlyi Sándor altábornagynak Kismartonba — kiknek is nála levő pecsétemet adta jelül; ha Isten Ausztriában adna szerencsét, kérem, azoknak jószágát vegye tekintetbe, kivált grof Zinzendorf Tódorét.“ [4]) Heister és Pálffy készületeik s a szerémi ráczok mozgalmai veszedelmesnek látatták Károlyival e merényletet; ő attól tartott, hogy távolléte alatt, háta megett egyesülhetne az ellenség; s félelme nem volt alapnélküli, mert gróf Eszterházy Dániel, ki vele a dunántúli részekben parancsolt, csekélyebb erővel birt, mintsem hogy olyatén czélzatot gátolhasson. „Fehérvárott nem hatezer embert, mint velem reméltették, találtam, — irá martius 12-én Érdről Károlyinak — hanem csak kilenczszáz tizenhét lovast; ezekkel ide beütöttem, és a Dunát, a veszprémi községről elhozott egy csapat hajdút kocsikra vévén, elfogtam. Most mindenestül sem vagyunk harmadfél ezeren.“ [5])

---

[1]) Ráday emlékirata: „Assiduum erat Rákóczii consilium Bavaro denunciatum, ut omnes conatus suos ad vicinos Bohemos alliciendos unice dirigeret,“

[2]) Wienerisches Diarium, 1704. febr. 6—9. „Aus aufgefangenen Briefen zu ersehen, dass der Churfürst von Baiern vom Rákóczi zum König von Ungarn berufen.“

[3]) Ráday ugyanott: „Summopere indoluit Bavarum contrarium egisse, ejus in Tirolim diversionem audacius exprobravit.“

[4]) Gróf Károlyiak levéltára.

[5]) Ugyanott.

Amaz egyezkedés gátlására s a Muraköz megőrzésére, honnan Niczky Sándort és Gencsy Zsigmondot imént visszahívta volt, most Bakács Lukácsot és Zana Györgyöt indította Károlyi a Drávához. Rákóczi a dunántúli derékssereg ezen megszakasztása ellen emlékirataiban nem minden él nélkül nyilatkozik. ‚Én ekkor még nem ismertem Károlyit, — igy szól — csak nehány napig voltam vele Tokajnál; de ő engem képtelennek tartott a közügyek kezelésére, gondolta hogy Bercsényi ád nekem irányt. Ő a Dunán túl számos katonákat talált, kik a törökök s a francziák ellen viselt háborúkban némi tapasztalást szereztek magoknak, s Tökölitől is több tiszt visszaérkezvén, hozzá csatlakoztak, s behízelegték magokat hajdani tetteik felemlítése által bizalmába. Ő a forradalom előtt nem volt katona; nem hitte hogy tapasztalás dolgában velök mérkőzhessék; kész volt tanácsaikat, Tököli elveit követni. Ők magasztalták előtte néhai vezérök éles belátását a németek s a félszeg hazafiak ármányainak felismerése körül, ovatosságát hirdetgették, bölcs bizalmatlanságon nyugvó ovatosságát.‘ Károlyi mintegy válaszúl e vádra önéletirásában megjegyzi, hogy Zana önmagától s nem felsőbb parancsra ment által a Dráván s nyomult Verőczéig elő, és mindamellett még idején jöhetett volna vissza mind a Muraközbe, mind innen hozzá, Károlyihoz, ha a visszahívó rendeletnek késedelem nélkül engedelmeskedik. De ő folytatta oda át a zsákmánylást, s igy történt, hogy Pálfy, kinek oldalánál gróf Nádasdy Ferenczet, a gyászos halállal kimult országbirónak fiát, előbb mint önkénytest, [1]) majd mint tábor-

[1]) Pálffy János Nádasdynak, Bécsből, 1074. febr. 19-én: „Nyereségemnek fogom tartanom, ha kegyelmeddel, ugymint régi expertus katona úri emberrel concurrálhatok. Jövő szombaton vagy vasárnap Grecz felé megyek, s onnend Varasdra veszem utamat, az okáért ne terheltessék mennél nagyobb számu

nokot [1]) találjuk, s velök Rabatta stájer fegyveresei martius 9-én a kuruczokat Rácz-Kanizsából kiszoritották, 10-én Murai-Szerdahelynél a hidat elfoglalták, Bakácsot és Szarka Zsigmond ezredest a vizbe ugrasztották, honnan mindkettő szerencsésen a tulsó partra felkaphatott; Inkey Jánost feles lovasokkal és gyalogokkal megölték. Más nap Csáktornya kapút tárt a leopoldiaknak. [2])

E hírre Zana György hadosztálya, a szerémi rácoktól üzőbe vétetve, nagyrendetlenül meg átkelt a Dráván, s a dunántúli részeket zavarral, rémüléssel töltötte el. [3]) Az ijedelem, de a Leopold által ekkor hirdetett amnistia [4]) is tetemesen gyéritette a kurucz sorokat.

---

embert fölvenni, noha ha abban fogyatkozás találna, ugyancsak kedvesen fogom látni kegyelmedet magam mellett.“

[1]) Mátyásovszky László kanczellár Nádasdynak, Bécsből 1704. martius 12-én: Ő felsége resolválta a General Bochmajsterséget (értsd: Wachtmeisterséget.)

[2]) Ugyanaz ugyanannak, Bécs, mart. 19-én „Csakatornyárul 12-én, Varasdrul 13-án kelt leveleit vettem. Örvendezve olvastam az elsőt, hogy az Úr-Isten oly szép győzedelemmel megáldotta kegyelmeteket. Más rendbelibül szánakodva értem az kegyelmed várának (Felső-Lendvát érti) benlevő commendánsa által lött feladását.“ Károlyi önéletirása. Wienerisches Diarium.

[3]) Károlyi Sándor önéletirása. Pálffy János, Kapronczáról martius 23-án Nádasdynak Tót-Szent-Györgyre: „Prasniczki urtól értvén, hogy az ellenség a Dráván általköltözött, irtam neki, hogy maga ő kegyelme, ugy körösdiekkel, Vragovicsesal és ludbrégiekkel venné marsát Barcs felé, és ottan, míglen Herberstein uram a tájára fog érkezni, általköltözvén, conjungálja magát Herberstein urammal és vele együtt Sziget alá marsirolna, mert Herberstein uram azt irja, hogy 10,000 rácza vagyon.“

[4]) Eszterházy Pál, Bécsből, martius 20-án a dunántúli megyéknek. „ . . . Mivel kegyelmes urunk ő felsége nemcsak generalis amnistiát, de országunknak régi szabadságában való megtartását, mindennemü gravameneknek complanátiójával és a végett országgyülés celebratióját kegyelmesen resolválni méltóztatott, tovább nem lehet semmi oka kegyelmeteknek az fegyverkedéshez. Intjük annakokáért kegyelmeteket palatinusi tisztünk s hivatalunk szerént, egyszersmind úgy mint igaz hazafia kérjük is, accommodálja magát kegyelmes urunk ő felsége kegyelmes resolutiójához, másképen Isten s világ előtt tudományt teszünk, hogyha valaki kegyelmetek közől, kit nem remélünk, maga megátalkodásában akarna maradni, a mi rajta esik, magának s ne másnak tu-

Károlyi segédet szorgalmazott mind Rákóczinál mind Bercsényinél, de a segéd nem akart jelenkezni, és saját hadaiból a mi körülötte maradt, az is rövidséget kezdett szenvedni eleségben, takarmányban, a föld népe hova tovább elszéledvén előle. Tiszteinek tanácsára, kiket a remény táplált, hogy Soprony, az első vívásra megadja magát, már korábban ujból körültáboroltatta a várost, de süker nélkül. [1]) Most tudomására jutván, hogy Heister hada Ebenfurtnál, Tramp tábornok dánjainak megérkeztével, ötezer főre nevekedett; hogy az ellenségnek szándéka őt Kismartonba szorítani: e terv kijátszására, s hogy Rákóczi kivánságának is némileg megfeleljen, martius 20-án lovasságával Bécs felé száguldozott, Kismartonban Löcsi Endre és Benkő Ferencz ezredeseket tizenkét száz hajduval és két század lovassal hagyva, oly utasitással; hogy nem lévén elégséges eleségök és lőporok, mihelyest Heister közeledéséről értesülnek, azonnal hagyják oda Kismartont s vonuljanak az erdőségbe.

Ez idétt Forgács Simon, neheztelvén Pálffynak bánná neveztetését, [2]) — mert e méltóság után ő is ahítozott s remény is nyújtatott néki, úgy látszik, eléréséhez, — szintén kuruczczá lett. [3]) Bécsből jövén s a hadviselési

---

lajdonítsa.“ Előre küldi Tolvay Gábor itélőmesterét, kinek kezébe letehetik a homagiumot. Ha rendben lesznek a dunáninneni dolgok, majd, átjő ő, a nádor is, Dunántúlra.

[1]) Károlyi önéletirása. V. ö. Hans Tschanyi's Ungarische Kronik, 163. l. hol mindkét hadviselő fél által elkövetett undokságokat olvashatni.

[2]) Kolinovics. Spangár, Magyar Krónika, 72. l.

[3]) Pálffy Miklós, Bécsből mart. 27-án Nádasdynak: „Gróf Forgács uram ezen napokban kuruczokhoz általmene'; meggondolhatja kegyelmed mily gyalázatosan megmocskolta familiáját s nemzetét.“ Blaskovics Ádám Márton, udvari ágens, ugyanaz nap ugyanonnan Nádasdynak: „Gróf Forgács Simon uram sz. József napján ittason kimenvén innen Bécsből, fére talált menni Kepcsén felé, ott elfogták a kuruczok. Már itten senki másképen nem akarja hinni, hanem hogy studio, szántszándékkal ment közikben.“

czélzatokba, mint Leopold tábornoka, beavatva lévén, uj bajtársait legjobb forrásból értesíthette, hogy Heister egyenesen Kismarton ellen készül. Károlyit az értesítés meg nem akasztotta útjában. [1]) Schwechatnál és Schwechaton felül gyűjtött gazdag zsákmánynyal — közte két császári ezred összes készleteivel, — más nap, nagypénteken, ismét magyar földön volt, s Nezidernél fogott állást. S íme a kismartoni lovasság hozza a hírt, hogy Heister a várost rögtön meglepvén, az innen rendetlenül kitakarodott őrséget Feketevárosnál szétverte, őket, a lovasokat is üzőbe vette [2]). Károlyi Óvárnak vévén útját, ide másnap — martius 22-én — már csak hadainak töredékeivel érkezett meg; a dunántúli fegyveresek nagyobb része éjtszakának idején különvált tőle, s Heister által, ki már előbb Gálosnál a szentmartoni hajduság maradványait a templomba szorította, utóléretett, s küzdelem nélkül szétmállott. Martius 23-án — husvétvasárnap — Károlyi Lében-Szentmiklóson át, három csapatban, Győr felé tartott, de imént még oly mérész embereit már annyira megszállotta a rémülés, hogy midőn utóhada, Gencsy Zsigmond vezérlete alatt, Heister előhadával összeütközött, az első lövések hallattára rút bomlásnak eredtek. Vezérök kivont karddal közéjök vágott, s nagynehezen annyira helyreálli-

---

[1]) Igy olvassok önéletirásában. Egyébiránt a gróf Károlyiak levéltárában Forgács első levele Károlyi Sándorhoz, mart. 21-én kelt, Somorjáról, ily tartalommal: ‚Heister németje ad minimum hatezer, azon kivül, a ki az Dunán lekiszül.‘ Aztán tizenhét évi katonáskodását említi a levéliró. Ő siet a fejedelemhez. Jó volna Óvárat és az abdai hidat megszállítani. ‚Jó lesz Eszterházy Antal úrnak őrzésére adni kuruczságot.‘

[2]) Károlyi önéletirása. Pálffy Miklós, Bécsből mart. 26-án, Nádasdynak: „Az ellenség hallván Heister jövetelét, Kismartonból kitakarodott, szaladásnak vévén az dolgát; kit mezőben elérvén, ötszázig valót bennek megölete, négy ágyújokat, harmincz rakott szekereiket, feles marhájokat elnyerte.“

totta a rendet, hogy a lovasság Abdánál, a hid már szétrombolva lévén, igaz, hogy veszteséggel, átúszott a Rábán, s megállapodás nélkül Pápáig vágtatott. [1]) Midőn Károlyi itt szemlét tartana, úgy találta, hogy a dunántúliak egytől egyig elszakadtak tőle; s most árulókat látván bennök, mit vele tiszamelléki tisztjei, részben Tökölinek egykori hivei, váltig elhitetni ügyekeztek, [2]) ő is elszédült, és utját, noha Heister egyelőre Győrött megállapodott, [3]) Dunaföldvárnak vévén, itt átkelt a folyamon, s az ország dunántúli részét magára hagyta. [4]) Még a folyamon innen volt, midőn mártius 25-én, a Pécsen maradott parányi kurucz csapat, megértvén Herbersteinnek tizezer ráczczal közeledését, éjjel eltünt; s más nap a rácz előhad — Herberstein Siklósnál késett, — oly dühhel vetette magát a városra, mely még a kuruczok minapi eljárását is messze túlhaladta. Első sorban a katholikus egyházak és kolostorok kifosztását vévén czélba, a Jézus társaságából valók, ugy a pálosok, domokosiak, fe-

---

[1]) Károlyi önéletirása. Pálffy Miklós, Bécsből mart. 26-án, Nádasdynak: „Három óratájban délyest generál Heister uram adjutántja érkezett, hat zászlót magával hozván, referálja, hogy Rábánál kuruczokra akadván, három ezerig valót levágtak bennek, kétszázhatvan bagázsiával rakott szekeret, tizenkilencz ágyut.. nyertek tülek, az egész gyüri passust felszabaditották.„

[2]) „Les officiers de Tököli — irja emlékirataiban Rákóczi — et les nobles transtibiscains... accusant les troupes du pays de trahison, peruadérent aisément a ce général, de se sauver.“ Rákóczi, Eger alatt, aprilis 2-án Károlyinak: „Kérem minden katona tanácsán meg ne induljon, mivel az minden embert árulónak predikálván, senkinek nem hiszen.“

[3]) Wagner, hist. Leop. II. 752. l.

[4]) „Meg nem irhatom kegyelmednek — irá aprilis 4-én Bercsényi Nagyszombatból Károlyinak, — mely nem jó kedvvel olvastam kegyelmednek 29-én s 30-án a méltóságos fejedelemnek irott leveleit, melyekből értettem az Dunán által költözését. Igaz, három volt az ellenség; de bárcsak Eszterházy Dániel urammal egyezett volna meg kegyelmed; mig az német utánatok ért volna, addig Siklóst megmentette volna kegyelmed.“

renczesek és kapuczinusok zárdáikon és templomaikon kivül, a székesegyházat is lerombolták, négy jesuitát, három ferenczest s három világi papot, köztök egy kanonokot meggyilkoltak. Az életben maradt egyháziak Szigetvárra szaladtak, mely csak imént szabadult fel az ostromzár alól, s melynek parancsnoka, Huyn, midőn a jesuiták pécsi házának főnöke néki az elkövetett szörnyüségeket elbeszélte, felkiáltott, hogy félszázados katonáskodásának ideje közben sokat tapasztalt, de hasonlatos iszonyatosságokat nem. Kuruczokat, magyarokat nem találván a városban, dühét a husz pópa által felzaklatott, s Monasterli által féken már nem tartathatott rácz ság, a térítő papokon kivül nőkön és gyermekeken is töltötte, s a megfutamodott lakosság hetekig bolygott az erdőkben, mig lassanként visszaszivárgott elvégre. [1]).

Heister aprilis 5-én Győrről Pápára indult, melynek kulcsait Bezerédy, ki a Niczkyekkel és Kisfaludyakkal és még tizezer nemessel egyetemben az amnistiát elfogadta, kivivé elejébe, s mely most ujból gróf Eszterházy Antal gondjaira bizatott. Aprilis 8-án hajnalban Székesfehérvárnál állott Heister. Innen még négy nappal azelőtt gróf Eszterházy Dániel jelentést tett Rákóczinak, ‚hogy Babócsai Ferencz és Francsics Zsigmond ezredes kapitányok, kiket Heister ő felsége hüségére hóditó levelekkel Veszprémbe küldött, hozzá rabul hozattak'; [2]) most lovassága a városon kivül megverettetvén, s része a mocsárokba ugrasztatván, ömaga futás által segitett magán, Fehérvá-

[1]) Koller, Historia episcopatus Quinqueecclesiensis, VII. 158. l. Katona, XXXVI. k. 497. l. Wagner, Hist. Leop. II. k. 753. l.

[2]) Eredeti leveléből.

rat ezerkétszáz főből állott őrsége feladta. [1]) S Heister most kiment Lovasberénybe, mely az övé volt, s melynek kastélya előtt még most is áll egy terebély hársfa, a tábornok ültetvénye. Emberei Dunaföldvárig száguldoztak, s elégették a sajkákat, melyeken Károlyi és társai a kedves tiszai földre keltenek át imént.

XXI.

Rákóczi ismét egri táborában volt, midőn Forgács Simon, kit mint borsodi főispánt, első ifjusága óta ismert, hozzá jött s hűséget esküdött neki. [2]) Károlyi is felkereste a fejdelmet, s ez őt a Tiszához s Kecskemétre küldte ujabb had gyüjtése végett, melylyel minél előbb Dunaföldvárra siessen. [3]) E közben Eger parancsnoka Sinzen-

[1]) Wagner az id. h., hol hibásan áll ‚Károlyi' ‚Eszterházy' helyett. Wienerisches Diarium.

[2]) ‚Forgács elbeszélette nekem — mondja emlékirataiban Rákoczi, — hogy a bécsi udvar hazug vádak alapján méltatlanúl bánt vele, hogy őt gyanuból épen elfogatja, ha nem siet szökés által magán segiteni. De utóbb Törökországban vallást tett nekem, miszerint József király megegyezésével jött át hozzám, oly megbizással, hogy téritse el minden úton módon új királyválasztástól a nemzetet, s hogy ezzel Leopoldtól, Magyarország koronájának reá, Józsefre, még atyja életében szállitását követeltesse. Ha Forgács annak idején közli velem e czélzatot, mind bennem mind a nemzetben nagy hajlamot talált volna a szándék létesitésére.'

[3]) Rákóczi, 1704. apr. 2.-án Eger alatt Károlyinak: „Kegyelmed az kecskeméti taraczkokat az Dunapartra hozattatván Földvárhoz, sánczot csináltasson, hogy az kompokat megoltalmazhassa, .. az hadat gyüjtse, a városiakat viritim insurgáltassa, és emlitett Földvárnál táborba szállván, Deák Ferenczczel, Radóval és Bay Lászlóval jövendő hadakkal megegyezzék, és jó karban hagyván azon portusnak állapotját, legalább az hadnak felével általköltözzön."

dorf alkudozásba ereszkedvén Forgácscsal, ketten abban állapodtak meg : hogy az őrség még négy hónapig bennmarad a várban, de semmiféle ellenségeskedést sem követ el, s ha ezen négy hónap alatt a leopoldiak nem hoznak neki segédet, kivonúl belőle.

Rákóczi ezen egyezkedést igen előnyösnek tartotta, mert szándéka volt személyében is a Dunán átkelni [1]) és jelenléte által ujból bátorságot önteni a Heister elől bujdosó csüggeteg lakosságba. Már útnak indúlt seregével, midőn hirt veszen, hogy Heister Komáromnál a Csallóközbe nyomult; s már közel volt a Dunához, midőn Bercsényi biztosai segédet szorgalmaztak tőle. Megfelelendő a kivánságnak, Károlyit, kit imént magához hivott, [2]) négy lovas ezreddel hozzá bocsátja; őmaga utját folytatván, Forgács május elején Imsódnál négyezer lóval a Dunán általuszik, a fejdelem Soltnál hidat veret, melyen seregének maradványaival Forgácsot kövesse. A hidfő épitése közben kinyilvánult, hogy a hadak, melyek nagyából a Duna s Tisza közötti földről valók voltak, vonakodnak a folyamon általkelni, tartván a ráczságtól, mely akkor nyomban telkeikre, házaikra tör. Katonáinak ezen szelleme, s mint emlékirataiban olvassuk, meggyőződése, hogy hézagosan felszerelt haddal nem tanácsos Heister elébe indulni, őt majdnem egész májusban Ordasnál, Patajnál, júniusban Soltnál táboroztatták, honnan a környék

---

[1]) Ugyanaz felebbi levelében : „Én Isten kegyelméből csak valami hajdút várván, azonnal indulok el, vagy vak vagy hat, az Dunán általmenvén, megujitom a dolgokat.“

[2]) Ugyanaz ugyanannak, Dab, 1704. aprilis 28-án : „Hogy kegyelmed nélkül azon az földön (Dunántúl) ellehessek, teljes lehetetlenségnek lenni látván, személyébe, igen szükséges, mellém jüjön, nem lévén senki mellettem, az kinek teljes hitelt adhassak.“

ráczságát féken tartva, netaláni szándékukat Leopold dunántúli hadaival egyesülni, akadályozhatta. Solti táborában találta a fejdelmet a franczia udvar konstántinápolyi követének, Ferriol marquisnak titkára, ki őt török segéddel biztatta. E tárgyra vonatkozólag, június 15. ekkép irt XIV. Lajosnak: „Én Ferriol inditványát nem vetettem vissza, de helyén láttam, őt arra kérni, ne hozza mozgalomba az összes török birodalmat, mert ez gyanúval töltené a pápát, gyanúval a keresztyén hatalmasságokat; hanem szabja tizenkét ezer főre a segédet, s küldesse azokat hozzám zsoldosok képében. Kértem továbbá a nevezett minisztert, követelne felséged nevében biztositékokat a portától, hogy nem szándékozik határait Magyarország felé külebb terjeszteni, s az erősségeket, melyek minapában elszedettek tőle, meg vissza foglalni; jutalmul évenkint tiszteletdíjt fizetne Magyarország a portának. Felségedbe vetett bizodalmamnál fogva remélem, hogy szükség esetében segédére leszen az országnak a szószegő törökök ellen. Szándékom a horvátországi kikötőket elfoglalni, mit nagy nehézségek nélkül vélek eszközölhetőnek, kivált ha azzal biztatják a lakosokat, hogy a spanyolországi közlekedésnek tetemes hasznát fogják látni. Még hátra van, kérnem felségedet: méltóztatnék a nápolyi kormányzónak meghagyni, hogy engem hadi szerekkel és katonákkal segítsen, mit látván a török, ovakodni fog a garázdálkodástól. Három vagy négy ezer gyalog s a szükséges fegyver, elégségesek volnának még hatalmasabb lángra lobbantani buzgalmát e népnek, melyben azon körülmény, hogy a bajor választó fejedelem mindeddig sem egyesült velem, kétséget támasztott,

ha nem volna-e tanácsosabb, a bármi silány béke nyugalmát elébe tenni a harcz kétes gyümölcseinek.“ [1]).

A fejedelem horvátországi czélzatainak előmozditására egyik biztosa Vojnovics [2]) ez idétt, úgy látszik, Velenczében tartózkodott, s alaptalan biztatásokkal tartotta a küldetésére forditott négyezer aranyért Rákóczit. Ennek idegenkedése a török segédtől, török szövetségtől, vele minden egyéb tervnek, első sorban a franczia segédpénzelésnek adatott elsőbbséget. A mely nap XIV.-dik Lajosnak irt, az nap a franczia király miniszteréhez Torcy marquishoz is adott levelet ily értelemben: „Ha embereimet felszabadítom a prédálásra, magunk magunkat öljük; ha tiltom a zsákmánylást, szétmállik a sereg, mert az adott igéretek, mert a nyújtott remény, egy éve már hogy beváltatlanúl maradtak. Ismerné bár uraságod viszonyainkat közelebbről, fogadom, első volna vallomást tenni, hogy a király jobb irányban nem alkalmazhatná segédpénzeit. Az örökös tartományok nyitva állanak előttünk, de ha seregünk rabláshoz fog, mihelyest bényomúl, kétségbeesik a lakosság; ha kicsapongásoktól eltiltjuk a katonát, megszökik falkásan, s gyalázatosan kell kitakarodnunk ama tartományokból... A bajor segéd kivánatosabb lett volna, mint a török, de a választó fejdelem, úgy látszik, csak saját érdekeinek előmozdítására ügyel. Nehéz leszen elhitetni e nemzettel, hogy a török segéd neki nem fog ártalmára lenni; nehéz, ha nem biztosithatjuk aziránt

[1]) Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczi's II. k. 445. l.

[2]) Kolinovicsnál olvassuk: „E Croatis unus, quod constat, Vojnovicsius, magnae quidem eruditionis et septem linguarum, sed omnium pene nequitiarum juvenis, cum se Rákóczio abunde probasset, ac facile Croatas, si sumptus habeat, concitandos promisisset, acceptis a Rákóczio quatuor millibus nummorum aureorum, nullo tamen Croata seducto, Venetias pro fugit.“

ő felségének a királynak nevében kivált a katholikus papságot, mely az ausztriai házhoz ragaszkodik mindenképen. Ilyes biztositék nélkül ijeszteni fogná a félénklelkűeket e lépés veszedelmes következményeivel, miért is kérem uraságodat, könyörögjön ő felségének nevemben: adná ki irásban, hogy nem enged rajtunk csorbát üttetni a törökök által.“ [1]).

XXII.

Pálffy János aprilis 14-én Vásárhelynél, 18-án Vasvárnál táborozott, honnan Komárom felé volt fordulandó. A horvátok nem akarván őt tovább követni, s nem a karloviczi ráczok sem, elbocsátattak, [2]) s iszonyatosságokkal jelelték útjokat honuk felé. Gróf Eszterházy Antal császári ezredes, kit Heister négyszáz emberrel Pápán hagyott s kit Nádasdy Ferencz felhivott, tisztítaná a kuruczságtól a környéket, aprilis 17-én válaszolá: „Szintén jöttek veszprémiek, hogy a ráczoknak kegyetlenségöket lehetetlen elszenvedniök; sok lelkeknek elevenen való megsütésöket látták; hogy sem most rajtok történjék, készebbek egy lábig elveszni;“ s midőn parancs ment reá, hogy Pálffyhoz csatlakozzék, aprilis 22-én fejtegette a

[1]) Ugyanott, 447. l.

[2]) Pálffy apr. 22-én Széchenyinek: „Öszveháborodván az horvátság, nem lehetett őket csak egy fél napra is megtartóztatnom ... Az karlovicziak is visszakivánkozván, elbocsátottam őket Sivó vize mellé.. Másképen is ezen horvátság csak alkalmatlankodott, azért jobbnak itéltem visszaeresztenem.“

ehetetlenséget: „katonáit oly hamar felültetni mint akarná, — a ráczság miatt.“

E közben Pálffy, kinek oldalánál Nádasdyn kivül, most Szarka Zsigmondot, a néhai kurucz ezredest is találjuk, Komáromba érkezett; Tramp tábornok ezernégyszáz dánnal Püspökit felégette, s Köpcsénnél erős állást fogott; Ritschan a morva hadakkal Trencsénbe nyomult. Bercsényi, ki aprilis 4-én érkezvén Gyöngyösről vissza Nagyszombatba, innen jelentést tőn a fejdelemnek, hogy távolléte alatt Pekri Lőrincz rendben tartotta az éjszaknyugoti országrészt, élénk veszedelemben forgott, s mint már felebb említők, nem késett segédet szorgalmazni Rákóczitól.

Heister miután Érsekujvárnak az ostromzár alól felmentésével, őrségét öregbitette, aprilis 27-én Mihályfán, Vasmegyében táborozott, [1]) s a hó végnapjaiban, magához vévén Pálffyt és Nádasdyt, a Csallóközbe nyomult, honnan kiszoritván a kuruczokat, Bercsényit Szeredig vetette vissza, s Pálffyt Pozsony felé küldvén, Szentgyörgy, Bazin és Modor május 6-án, Nagyszombat május 8-án ismét Leopoldnak hódoltak. [2]).

Alig hagyták el a császári tábornokok a dunántúli részeket, a horvátok, ráczok alig hullongtak ki belőlök, midőn Rákóczi hivei ismét magokhoz vonták a közkormányt. Eszterházy Dániel aprilis 15-én bizonyságot iratott magának Széchenyi által: ‚hogy ő, az érsek, Dániel urat mindig azok közé sorozta, kik csak kénytelenségből

---

[1]) Balogh Ádám, Mihályfa apr. 27-én Nádasdynak: . . . „azt gondolták, hogy Heister úr, ki ma itt rostokol, szint oly rabló katonákat hoz, minők a ráczok.“

[2]) Wienerisches Diarium, 77—80 számok. Wagner. II. 753. s kk. ll. Illyés, memor. chronol.

csatlakoztak Rákóczihoz, mit a bizonyságkérő több izben maga is megvallott neki, hozzáadván, miszerint kész letenni a fegyvert, mihelyest a lázadók ellen elégséges oltalmat talál a császári haderőben' [1]) A fejdelem közeledésének és Forgács általkelésének hire, feleslegesnek látatták a bizonyságlevélnek Pozsonyba, az amnistialis bizottsághoz küldetését, s aprilis 24-én Komáromból Széchenyihez adott levelében Pálffy „nem győzte elégségesképen csudálni, hogy a keszthelyiek, Sümeg táján valók s mások is, most midőn legjobb alkalmatosság adatott kegyelmes urunkhoz való hűségöket megmutatni, a felüléstől mentegetik hol egyképen hol másképen magokat, mintha ugyan elég volna az, hogy csak amúgy ő felsége hűségére megesküdtek. Kegyelmed méltósága, kérem fiúi kötelességgel, maga is légyen azon, hogy mindenfelől azon Sümeg környületében levő helységbeliek mennélelőbb felülhessenek és e tájon teremjenek." Nem ültek fel, sőt Eszterházy Antal épen Forgácshoz csatlakozván, hűséget fogadott Rákóczinak, ki őt a név miatt, melyet viselt, azonnal tábornokká nevezte.

Forgács napról napra növekedő hadaival átkelt a Rábán s a Muráig száguldozván — május 24-én Csepregen, 27-én Lukácsházán találjuk — huszonöt ezernél nagyobb, lovas, gyalog hadra tett szert. Ekkor parancs ment Heisterre az udvartól, hogy Ausztria, Stiria oltalmára a Duna tulsó partjára siessen. Május 17-én már Fehérvárnál találjuk, honnan hirdetmény által végveszélylyel fenyegette „a másod izben is hűtleneket," s honnan két nappal később Széchenyihez, ki ekkor, mint alább látni fogjuk, Rákóczival Pakson alkudozék vala, ily értelmü levelet bocsátott: „Csudálkozással értem, miszerint nagy-

[1]) Miller, I. 175.

méltóságod inkább fél ő felsége diadalmas fegyvereitől, nem hogy azoknak jó szerencsét kivánna. Egész alsó Magyarország már megadta magát, azoknak kivételével, kik nagyméltóságod körül vannak, kik önnek oltalma alatt élnek. De intem amaz országrészek valamennyi magyarjait, hogy adják meg magokat, máskülönben ki fognak fosztatni, s magokra, nejeikre és gyermekeikre vonják a halált.“

Fehérvárról, hol, nem tudni, miért tartózkodott huzamosabban Heister, — mert sem Forgács, sem Eszterházy, s egyáltalában semmi kurucz had nem volt ott, mi a bécsiekkel azt mondatta, hogy lovasberényi jószágát ment nézni a tábornagy — 23-án éjjel utját Csikvárnak vette, hol más nap hajnalban Eszterházy Antal és a kuruczokhoz visszapártolt Babócsai hadát szétvervén s az utóbbit Palotán át üzőbe vévén, Veszprémet, hol néhány órára menedéket talált a futamodó, — katonáinak martalékul hagyta, kik nemcsak a Bakonyba szaladt polgárok lakaikat, hanem a székesegyházat is feldulták, ennek századok óta őrzött kincseit elrabolták, az oltár előtt a nagyprépostot megsebesitették, a másikat megölték, a legtisztesebb nőket erőszakolták, s végre a várost minden oldalról felgyújtották. „Félek, dicsőséges császár, — irá Leopoldnak Széchenyi — hogy ily borzasztóságok nem fogják a jó ügyet előmozdítani. Midőn széltiben mindenkire nehezedik a boszú, akkor nemcsak azok lakolnak, kik fegyvert fogtak, nemcsak az eretnekek, nemcsak a hitszegők: hanem a jó polgárok is, az ártatlan gyermekkor, a gyenge nem, a papok, az egyházak, az oltárok, a levéltárak.“ [1]) Hasonló levelet Pálffynak is irván az érsek, „bánom teljes szivemből — válaszolá amaz — Heister uram elkövetett rendet-

[1]) Katona, XXXVI. k. 540. l.

lenségét, s tartok attól, netalántán Isten ő szent felsége egy embernek rendetlenségeért mindnyájunkat megbüntessen. Ennyit tudok benne: nem kegyelmes urunk ő felsége akaratja ez, a mit eddig elkövetett. Elhitetem magammal, hogy a mit kegyelmed méltósága énnékem irt, azt ő felségének is megirta. Veszprémiek dolgát kimondhatatlanul sajnálom; azért nem is bánnám, ha valaki Heistert személyében derekasan megverné, de hogy Isten miatta ostorát sok szegény legény zsoldosra s ő felsége ártatlan szolgáira ereszsze, nem kivánom. És jóllehet mind ezek megtörténtek, senki mindazonáltal ő felsége kegyelmességében ne kétségeskedjék, mert elhitetem magammal, hogy ő felsége vagy büntettetlenül nem hagyja Heister eljárását, vagy pedig a vezérségtől visszahivja, és helyette oly emberséges embert rendel, a ki ő felsége fegyverét az ország sérelme nélkül fogja hordozni.“ [1])

Midőn Heister a Dunán átkelt, gróf Ronow lovas ezredest Verebély felé inditotta, s hire szárnyalt, hogy önmaga is haladék nélkül követni fogja a derékssereggel. E hirre Lévát kurucz őrsége üresen hagyta, s Bercsényi tanácsosnak látta a Vágtól a Garanig vonulni vissza. Pálffy parancsot vett Heistertől: vonná magához Ritschant, a felkelt ausztriaiak dandárát, a pozsonyi és nyitrai huszárokat s Trautmansdorf vasasait, és oltalmazza Ausztriát a kuruczok berohanásaitól, sőt ha biztosan teheti, száguldozzon a bányavárosokig: ő, Heister, azalatt megveri Forgácsot Fehérvárnál, elkergeti Rákóczit a Dunától, s onnan Pesten át Váczra siet, és Bercsényit hátról fogván, ketten vissza Lengyelországba szalasztják. Láttuk, hogy Heister, részéről nem sokat tett saját tervé-

[1]) Miller az id. h. I. k. 315. l.

nek foganatosítására, s Pálffy nem volt oly helyzetben, hogy támadólag léphessen fel. Mihelyest Károlyi Bercsényivel egyesült, ismét vérszemet kaptak a kuruczok, Nagyszombat ismét kapút tárt Ocskaynak, s Nádasdy, mert saját emberei is ingadozni kezdettek, különben is csekély lévén ereje, nem érzé magát képesnek a Csallóköz megőrzésére. Irtam a főhaditanácsnak — üzené május 25-én Pozsonyból, mint hadi szállásából Nádasdynak Pálffy — hogy parányi erőnk aligha tarthatja magát továbbá is a Csallóközben; választ reménylek még ma; de szükségesnek tartom, hogy kivéve, ha a veszély épen szembeszőkő, ama válasz megérkezéséig ki ne vonuljunk a szigetből; ügyekezzék tehát vezérőrmester ur, embereit szép szóval arra birni, hogy ideig óráig ne nyughatatlankodjanak. — Ugyanaz nap ujabb aggodalmas jelentést vévén Nádasdytól, válaszolt ekképen: ‚Kegyelmed levelét vettem. A hirek sokfélék és azokon nem kell megütközni; a legnagyobb baj az: hogy ármádánk igen kicsin. Én se bánom, jöjön által kegyelmed és szálljon meg a kevés néppel a Duna mellé. Komáromiaknak pedig mondja meg kegyelmed, hogy meg ne próbálják a visszamanetelt, mert ha elkövetik, hitessék el magokkal, hogy Komáromban is megtalálom őket és minden jószágukat elszedetem. Legelsőbben is őket kell átköltöztetni. Kegyelmed megmondhatja nekiek, hogy lesz nyereségök; csak ma jött parancsolatom az udvartól, melylyel igen megelégedett vagyok. Meg nem érdemlik, hogy annyit fáradoz az ember miattok. Ha a jó szó nem használ, arra való a dragonos. Bizzák emberségemre magokat, és aztán meg fognak dicsérni.‘ [1])

[1]) E r e d e t i b ő l. Nádasdy dandárának nagyságát és alkatrészeit következő jegyzékből itélhetjük meg. „Repartitio curruum pro convehendo gramine pro militia suae majestatis hic in insula Posoniensi die 4. Junii: Köpcsény pro

A mely nap Pálffy e levelet irta, az nap Ritschanra súlyos csapás nehezedett. Május 4-én a tábornok megjelenése által a trencséni várat s benne Illésházyt az ostromzár alól felmentette, Trencsén városát elfoglalta. Kórság miatt, mondják, ott időzött, mig Bercsényi hadi ereje ismét tizenöt ezer főre növekedett. Pálffy most erősebben sürgette lejövetelét, de egyszersmind óvakodásra intette őt a Fehérhegységben, s kijelelte az utat, melyen őt magához várja, a helyet, melynél egyesülhetnek. Ut és hely tudomására jöttek Bercsényinek, ki Károlyit előre küldvén, május 28-án ennek lovassága arczul fogta Ritschan hadát, midőn az a szomolányi hegyszorosból, Ocskay László által üzőbe vétetve, örömest kibontakozott volna. Hosszadalmas viadal után, melynek halottait az egykoruak háromezerre teszik, — a mecklenburgi ezredből alig maradt valaki életben — Ritschan is sebbe esett s négyszázad magával a jablonczai erősségben keresett menedéket, s itt nem lévén képes a hely megvédésére, foglyul esett. [1]) „Má vettem tudósitást Ritschan uram iránt — irá május 30-án Nádasdynak Pálffy — valóságosan mondatik, hogy Károlyi őt keményen megverte. Ehhezképest úgy tudom, az ellenség ezután mind jobban fog felebb nyomakodni. Kegyelmed ezennel irjon Óvárig és Szentmiklósig le, hogy mihelen kuruczot szemlélnek azonnal hirét hozzák be; egyébiránt ha valamely helységbeliek elmulatják a hirt behozni, a biró fenn fog

---

Nádasdy 2. currus. Horvát-Jandorf colonello Szarka 1. currum. Körtvélyes pro gregariis et officialibus 2. currus. Edlistol pro b. Jósika 1. currum. Oroszvár pro d. Simonyi et suis gregariis 2. currus. Német-Jandorf pro cohorte Comaromiensi 2. currus. Csun pro cataphractis.“

[1]) Wagner, II. 754. Katona, XXXVI. 548. Wienerisches Diarium.

akadni vagy karóba vonatik, a helység pedig tüzzel emésztetik meg.“ [1])

Ezen intézkedések Forgács ellen voltak irányozva, ki, mint felebb érintők, imént Lukácsházán volt, s kiről május 31-én a nádor ezeket irta Nádasdynak: „Az elmult napokban Forgács uram, mondják, Kőszegen lett és a Répcze mellett tábort ütött volna. Soprony alá portyáznak katonái“; s ki miatt Nádasdy Tamás vasi főispán, mint szintén május 31-éről testvérét értesiti, „Lendváról már három héttől fogvást semmi levelet sem vett, mivel már azt a darab földet mind elfoglalta Forgács, ki kemény rendet tart és a Sárvárott talált háromszáz bombát megtöltette. Hevenesi Jánost (alispán Vasban) megfogták a kuruczok, immár gyülést szolgáltatott, melyben Forgács nyiltlevelét közzétette, hogy házankint és fejenkint minden ember üljön fel. Ausztriának és Stiriának oly irást küldött Forgács : ne támadjanak ellene, mert ő nem jött sem Ausztriát, sem Stiriát pusztítani.‘ [2])

A szomolyáni ütközet után Bercsényi junius 2-án Nagyszombatban Téged-Isten-Dicsérünket énekeltetett káptalannal és jesuitákkal, Károlyi Somorjánál átkelt a Dunán, s Forgács Német-Keresztúrról, hol őt junius elején találjuk, s honnan ezredese Armbruster János Soprony környékét hódolásra felhivta, [3]) a Veszprémből Győrre ügyekvő Heister elébe sietett, Koronczónál a német tábornagynak közlekedését a győri őrséggel gátló. Heister lovasságát a nyári hőség s a sebesség, melylyel Győr felé tartott, kimeritették, s nem lévén mire támaszkodnia, ha megveretik, vonakodott ütközetre bocsátani az ügyet. Andrássy István, Forgács

[1]) Eredetiből.
[2]) Eredetiből.
[3]) Tschanyi az id. h. 207. l.

egyik alvezére, úgy tapasztalta, s úgy tudja maig a győrmegyei nép hagyománya, hogy a tábornok ekkor Heister egyik ezredesével, Viarddal, hosszasabb ideig értekezett, s más nap rögtön hadait Koronczóról a szemerei mezőre szállitotta. Tisztei és katonái nem magyarázhatván magoknak a mozgalmat, gyanuba vették Forgácsot, hogy egyetért az ellenséggel, s a mi bizodalmuk még volt iránta, azt elvesztették végkép; Heister ellenben haladék nélkül elfoglalta a Forgács által elhagyott táborhelyet, honnan módja volt Győrrel közlekedhetni, s hol Ronow ezredest magához vonta. Junius 11 én Forgács már a szemerei mezőről Károlyit levél által felhivta: ‚szálljon Szentmiklóshoz, ott kettejök hada egyesüljön, hogy a Győrhöz szorult német el ne szökhessék!' S felhivását más nap megújitotta. A levelek későcskén érkeztek Károlyi kezéhez, ki tőle távolabb állott, mint hivé, csak akkor jövén vissza Ausztriából, hol junius 9-én, a császár születése napján, Bécsnek akkor a kuruczok ellen, a sz. marxi dunaparttól a bécsi hegyig, s innen ismét a rossaui dunapartig épült határsánczaiglan száguldozott. [2]) Forgács junius 13-án, hadainak unszo-

---

[1]) Eredetiből. (A gróf Károlyiak levéltárában.)

[2]) Mátyásovszky kanczellár, Bécs, junius 11-én, Nádasdy Ferenczнek: „A miszerü kuruczokrul irjon legyen kegyelmed, hogy Jandorf tájárul Köpcsény felé vették volna utjokat, azok kétségkivül nem mások, mint kik ez elmult hetfőn (kiknek előljárójok Károlyi Sándor volt;) épen Schwechetig penetráltak, holott is, minekutána egyfelől Schwechet vizen levő egynehány malmot felpredálván fel is pörkölték volna, másfelől pedig az Maximilián császár kertjében levő ő felsége vadait meglövöldözték volna, beszállott Schwecheten levő pater capucinusokhoz emlitett Károlyi, oly levelet irván onnét mélt. id. Pálffy Miklós úrnak, hogy valamint generál Ricsány corpusát Isten segitségéből úgy generál Heister uramét is megnyomták volna." Gr. Pálffy Miklós, Bécs június 11-én Nádasdynak: „Károlyi másfél ezered magával Schwechetig eljütt; semmi olyas hostilitást el nem követett, hanem némelyek közölök Nájgebájig följüvén, az vadakat megölték, azon két pantherát is a kikkel ő felsége nyulászni szokott. Be nagy gorombaság."

lására, megverekedett az elejébe szállott ellenséggel, mielőtt Károlyi megérkezhetett volna. A kuruczok — Heister tizennyolcz ezerről szól — számra erősebbek voltak, de tiszteik tapasztalatlansága, kik az ellenséget épen körülkarolni akarván, szerfelett hosszu sorban állitották fel a hadakat, mint Forgács állitá; Weiler ezredes tüzéreinek ügyessége és a német nehéz lovasság rohama, mint a másik fél hirdeté; s talán a bizalmatlanság is, melylyel a magyar vezér saját táborában találkozott, Heister kezébe adták a győzelmet. Forgács hat ágyút és huszonnyolcz nagyobb, kisebb zászlót, s azonfelül gyalogságának szinét hagyta a csatamezőn. A pannonhegyi benedekesek június 14-én néhány száz császári mellett másfél ezer magyar halottat találtak a szemerei mezőn. [1])

„Nem adván időt tovább való várakozásra ellenségünk — irá még az nap Váthról Károlyinak Forgács — előnkbe szállott; a vitézlő rend unszolására meg kellett vele verekednem. Utoljára ugyancsak hátat adott a sereg. Nyomakodjék kegyelmed Sárvár felé, a hol tábort fogom gyüjteni ujabban.' S Károlyi miután a szemerei mezőről megfutamodott lovasságnak részét felfogta, csakugyan találkozott Sárvártt Forgácscsal, de nem gyönyörködvén ennek hősiségeiben, minő az volt, hogy karpereczeket viselt, melyekre tyrtaeusi mondatok voltak bevésve, hogy a mely paripa őt a harczmezőről elhozta, katonái előtt megcsókolta annak patkóját: rövid nap mulva ismét különvált tőle, s Keresztúr és Kapuvár

[1]) Wienerisches Diarium, 1704. Nr. 90. Wagner, II. 755. Kolinovics. Rákóczi emlékiratai. Hogy Károlyi, mint a bécsi napló után Wagner és Kolinovics állitják, az ütközet vége felé csakugyan megérkezett volna, nem áll. Forgács, junius 16-án Széchenyihez Kisbérből adott levelében veszteségét körülbelől ötszáz gyalogra és száz lovasra teszi.

felé portyázott, míg amaz, mint szándéka, volt Pápára fog menni. Láttuk felebb, hogy Károlyi mintegy belé kényszerítetett a forradalomba, láttuk azt is, hogy a felkelt rendek tábornokai között tevékenységben, buzgalomban s talán szerencsében is őt senki sem multa felül. Mindamellett távolról sem vélte magát oly jeles hadvezérnek, minőnek magát azok közül egynémelyik tarthatta, kik vele seregének minapi bomlása óta örömest felsőbbségöket éreztették volna. Ennek tapasztalása őt, a különben derült kedélyü s fejcsüggesztéshez nem szokott férfit busongóvá, ingerlékenynyé tette. Busongásának ilyes kitörésére jegyzé meg június 7-én Bercsényi: „Igen soknak tetszik kevés idő kegyelmednek, mondván: még esztendő sincs a mi megvénitette. Megőszül az ember, ha maga gondot keres magának. Kegyelmed mondata: az ördög győz mindent szégyenleni; bizony még inkább mondhatni: mindenen törődni.“ [1]) De Károlyi lehetetlennek látta, nem törődni a szemerei nap fejleményén, s a csapásért, melyet Forgács vett, maga készült boszút állani. Heister tétlenül állott diadala után, az eleség szüke miatt, mint mondá, Gyarmatnál, honnan június 24-én amnistiát hirdetett a megtérőknek. Ellenben Rabatta a cselekvés terére lépendő, gróf Erdődy Sándor és Hevenesi János buzditására, kik a stájer földdel határos megyéket most könnyü szerrel vélték meghódithatni, egy lovas s két gyalog ezreddel és a stájer felkelt haddal magyar földre lépvén, június 30-án Körmendnél állott. „Mivel feltettem magamban — irá július 2-án Forgács Devecserről Károlyinak Sárvárra — hogy Isten velem lévén, valahol találom Rabattát, tudván, micsoda hada legyen, felkeresem és megpróbálom, holnapi napon a

[1]) Gróf Károlyiak levéltára.

hadakat Dobrokához fogom gyülekeztetni, holott is a jó könnyü lovas katonákat kiválogatván, elindulok oly szándékkal, hogy Isten megtartván, e jövő vasárnap rajta mehessek. Ha kegyelmed is eljöhetne hadaival, igen akarnám.“ Július 5-én csakugyan a dobrokai mezőn találjuk Forgácsot, de mit magának feltett, azt Károlyi ekkor már megtejté vala. Július 3-án tudomására jövén, hogy Rabatta Szentgothárdnál áll, megindulván tizenhárom zászlóaljjal Sárvárról, s egész éjjel menvén, mint szokása vala, hajnalban Kéthelyre ért, honnan Gencsy Zsigmond, Illosvay Dénes, Ebeczky István, Török Péter, Pikó Demeter és Mihályfi Ferencz ezredeseivel és kapitányaival a Rábán átkelvén, a rögtöni közeledésének hirére elrémült stájer hadat Nagyfalunál tökéletesen megverte. Rabatta hadának két harmadát a csatamezőn vagy fogságban hagyta, őmaga nagynehezen Fürstenfeldbe, Erdődy és Hevenesi a monyorókeréki várba menekültek, mely azonképen mint Vörösvár nehány nap mulva szintén Károlyi hatalmába esett. [1])

Forgács most Jánosházára rendelte a dunántúli megyék biztosait, hogy velök a közügyekről, névszerint a felkelés szervezéséről tanácskozzék; de a tavaszszal még oly nagy befolyást gyakorlott férfiu most már annyira süllyedett a közvéleményben, hogy július 15-én ekkép jajveszékelt Jánosházáról Károlyihoz adott levelében: „Annyit fecsegnek, mintha már én csak festett bábu volnék; azért jó leszen, ha kegyelmed megalázná magát ide; akár pedig én Sárvárra mennék. Tartsuk magunkat egymás barátságában és becsületében. Tudom, oly jó uram,

[1]) Wagner. Kollinovics G. Keglevich Ádám, Bécs, július 9-én Nádasdy Ferencznek „Rabatta az egész gyalogságot, hat ágyút Szentgothárd táján elvesztette, az nem-vigyázás és Erdödy Sándor uram bátorítása és vezérlése miatt esett ezen vesztés legjobban.“

atyámfia kegyelmed, nem kivánja becstelenségemet.“ Károlyi megkönyörült rajta s átment Jánosházára, hol rövid tanácskozás után végzés hozatott: hogy Károlyi és Eszterházy Antal a Dunántúl, amaz a Muraközben s a stájer széleken, emez Simontornyánál fognak állást; Forgács a Vághoz megyen Bercsényihez. De e végzés ellenére még augusztus elejéig, úgy szólván minden czél nélkül, majd Kanizsán, majd Pacsán, majd ismét Jánosházán, majd Sümegen, majd Tüskeváratt, majd Simontornyán barangolt, utjában állva hol Károlyinak, hol Eszterházynak, míg végre parancsot vett Rákóczitól, jöjjön hozzá haladék nélkül, mert őreá most szükség van Erdélyben. [1])

XXIII.

Olvastuk felebb a jelentést, melyet Széchenyi a gyöngyösi értekezlet eredményeiről tett volt Leopoldnak. Eugen herczeg, mint a főhadi tanács elnöke, az érsek biztosainak, Visának és Okolicsányinak még aprilis 22 én ujabb utasitást adott a békealkudozás folytatására. Miu-

[1]) Simontornyáról augusztus 5-én e levéllel vett bucsut Károlyitól, kinek hiven irogatott, ha kedvetlen dolgot irhatott neki, s ki őt imént összeszidta, hogy mért küldi be neki a buta tömeg rágalmait: „Kegyelmed úri stilusu és nemes pennával irott levelét nemcsak kedvesen, de gyönyörködve is olvastam. Csak mindenhez tud kegyelmed. Habes angelica talenta. Nem oly szándékkal irtam, hogy kegyelmednek vétsek, hanem az kegyelmed hadairul való az populusnak voksát akartam kegyelmednek értésére adnom, mert az labancz portíka csak nem illeti katona uramat, hanem az fiscust. Ahhoz az katonák gyilkosságí. Maga is irja kegyelmed: nem birhat az katonákkal; kiknek ha kegyelmes urunk kapuczámot orrokra nem vet idején, az ördög commandirozza őket. Lölköm Sándorom, kérlek, szeress... Küldjön kegyelmed memorialét, hogy kell bánni Erdélylyel, mert hallom én, hogy tündérország az.“

tán az érsek leveléből s a biztosok jelentéséből kiviláglik, — igy szól az utasitás — hogy az elégedetlen magyarok ohajtják a békekötést, s hogy szerintök e végre mindenekelőtt biztositékról és fegyvernyugvásról, mint előleges lépésekről kell gondoskodni, kinyilatkoztatik ime: hogy ő felsége kész tisztességes feltételek alatt az elégedetlenekkel békeségre lépni, nehézségeiket joghoz és méltányossághoz képest eloszlatni, a sérelmeket az ország törvényeinek s a királyi tekintély épen tartásával orvosolni. S minthogy e végre csakugyan először is fegyvernyugvás szükséges, ő felsége beléegyezik, hogy fegyverszünet köttessék következő alkupontok alapján:

A fegyverszünet általános legyen, nemcsak a Magyarországgal határos német tartományokra szoritkozó, hanem az egész országot Erdélyestül magában foglaló; ezen fegyverszünetközben birja mindenik fél azt, mit jelenleg birtokol; a mely városokban és várakban még császári őrség van, azok mentessenek fel ostrom és zárlat alól, azokkal szabadon lehessen közlekedni; az elégedetlen magyarok mezei hada vonassék ki az ország innenső részeiből, s nehány felsőbb megyében, névszerint Szepesben, Sárosban, Ungban és Zemplénben fogjon állást; a fegyverfogásra kényszerített nemesség és pórság küldessék haza; a fegyvernyugvás pedig tartson három hónapig, remélhető levén, hogy ezen időközben megkötthetik végkép a béke.

A garantiát, a biztositékot mi illeti, tudva van az érsek s a biztosok előtt, miért nem szükséges, miért nem hasznos, s miért a királyi tekintélyen és a nemzet becsületén épen csorbát ütő a külfejdelmek biztositéka; nincsen példa, hogy ennek valaha jó eredménye lett volna, miért is a Bethlen és Rákócziféle békekötésekkor az elégedetlen magyarok ilyes biztositékot nem kivántak, sőt azt

egyenesen eltolták magoktól; haszontalan voltát semmi sem bizonyitja inkább, mint ama hires westphaleni béke, melyet a frigybontó franczia korona annyi izben sértett, s a svéd biztositék még sem hozta helyre a kárt. Az elégedetlenek tehát annál is inkább felhagyhatnának e követeléssel, mert Anglia és Holland közbenjárása ama biztositékot teljesen pótolja; ha mind a mellett makacsúl ragaszkodnának hozzá, a svéd és lengyel biztositéknak csak később bekövetkezhetését kell bebizonyítani, mert a lengyel királyt, ki most összezörrent a respublicával, enélkül, s ezt a király nélkül haszontalanság volna biztositóul felkérni; a lengyel közbenjárást pedig elvetni és a svédet elfogadni, ellenkeznék a semlegességgel, melyet ő császári felsége a nevezett hatalmasságok között jelenleg folyó háborúra nézve zsinormértékül választott magának; az elégedetlenek eme követelesének tehát csak a békekötés után adathatnék hely. — Nincs egyéb hátra, mint hogy a bizottság időhalasztás nélkül üljön együvé vagy Pozsonyban vagy Nagyszombatban, hogy névszerint az érsek úr az elégedetlenek által elfogadott fegyvernyugvási pontokat hová hamarébb ide felküldje, miszerint ő felsége saját biztosait s a közbenjáró hatalmasságok követeit az értekezlet helyére útnak indithassa. [1])

Széchenyi május közepén Pakson találkozott Rákóczival, ki akkor a szomszédban táborozott, s kivel az értekezlet mind élő szóval, mind irásban folyt a hónap 22-dikéig. [2]) Ez nap jelentést tett Leopoldnak az érsek, hogy a fejdelmet hijában ügyekezett a felebbiek elfogadására birni. Az inditványozott fegyvernyugvást mind magára mind szövetségeseire veszedelmesnek mondotta Rákóczi;

---

[1]) Miller, I. k. 216. l.

[2]) Ugyanaz, I. k. 250—285. ll.

s midőn a követelt biztositék odvas voltára figyelmeztette őt az érsek, midőn a belső, a korona által nyujtandó biztositék elsőbbségét fejtegették Széchenyi és társai, válaszúl adatott nekik: hogy a magyarok nem ok nélkül viseltetnek bizalmatlansággal minden ilyes igéretek iránt, mert ime Heister s a ráczok mint pusztitják az országot, mint gyilkolják még a nőnemet, a gyermekeket is; bizony nem csoda, ha a magyarok azt kezdik hinni, hogy nem az igéreteket tevő Leopold, hanem ennek szolgái uralkodnak Magyarország felett. A közügyek jelen állásában nekik senki sem veheti rosz neven, ha a belső biztositékon kivül, melyről a békekötés alkalmával fognak szólani, külső kezesség is kell, mert enélkül nem szünik meg bizalmatlanságuk, enélkül a békekötés csak nagyobb, újabb veszedelmére fordul az országnak. Ők a tengeri hatalmasságok közbenjárásától nem idegenek, de az nekik nem elégséges, mert Anglia és Holland szerfelett távol esnek, s mert a császár szövetségesei. „Megujultak ama botrányos gyöngyösi beszédek is — igy rekeszti be május 22-én Pakson kelt jelentését az érsek — a királyi méltóság eltörléséről, az öröködési jognak, mint a sérelmek kútfejének, megszüntetéséről s fenséges József király választásának megujitásáról, melyeket csak nagynehezen sükerült komoly okoskodás által valahogy elnémítanom. Mind ezeket bővebben fogják előadni Visa és Okolicsányi biztos urak, valamint azt is, hogy Rákócziban mégis van némi hajlam a békealkudozásra, de ehhez szerinte nem szükséges a fegyvernyugvás.“

Visa és Okolicsányi június 4-én huszonnégy pontban nyujtották be Leopoldnak az elégedetlenek nehézségeit, melyek részben Rákóczi 1703-diki kiáltványából vonvák ki, s melyek közül az egyik a kegyetlenkedő Heisternek

büntetését is követeli. [1]) Ezen pontok Vilmos pfalzi választó fejdelemmel is közöltetvén, ki akkor Bécsben mulatozott s a béke helyreállitásában szintén munkás akart lenni, Széchenyi figyelmeztetett általa, hogy a császár gróf Lamberg Zsigmond tábornokot már Magyarországba inditotta, a hadak által elkövetett kicsapongásokat megfenyitni; s hogy ő a választó fejdelem kieszközli a császárnál, miszerint a mely nap kezdetét veszi a fegyvernyugvás, az nap Heister Magyarországból kihivassék s oda a békeértekezlet folyama alatt vissza se küldessék. Az udvar késznek nyilatkozott a fegyverszüneti feltételek olyas módosítására, mely szerint a dunáninneni megyéken s a Duna és Vág közötti földön kivül az ország egyéb dunai részeiben szabadon tartózkodhassanak Rákóczi hadai, s a sérelmek orvoslásához is reményt vélt nyujthatni Vilmos herczeg. [2]) Az érsek junius 11-én Bercsényivel közlötte a levelet, ki három nappal utóbb Szent-Andrásról kelt válaszában idegenségét a sürgetett fegyvernyugvástól élesen nyilvánitotta: ‚Előre mondtam — igy ir — hogy az udvar, mihelyest bennünk hajlamot vesz észre a békealkudozáshoz, olyas követelésekkel fog fellépni, melyeket neheztelés nélkül hallanunk lehetetlen. A herczegnádor, midőn első izben szóba hozta a fegyverszünetet, ezt az illető felek birtokviszonyaira kivánta alapitani, most némi reménynek, de épen semmi biztosságnak árnyéka alatt ki kellene takarodnunk az ország ezen részéből, melynek visszafoglalása annyi vérünkbe került, s melynek kezünkből eresztése az ellenség hatalmát nagy mértékben öregbítené. Főméltóságodra hagyom, hogy gondolja meg e körülményt.‘

Igy Bercsényi; s Forgács, kivel a választó fejdelem

[1]) Ugyanaz, I. k. 293. l.
[2]) Ugyanaz, I. k. 294. l.

levelét szintén közlé vala az érsek, megjegyezte, hogy „az egy fegyverszünet még nem vezet békéhez, hanem a teljes adómentesség, s Magyarországnak magyarok általi kormányoztatása. Menjen ki országunkból a német, s én is a fegyvernyugvás sőt a béke mellett fogok működni. Szívesen fogom legkegyelmesebb uramat szolgálni, ha ugyan kezébe ejtheti az országot, de e végre hagyjon fel még idején ármányaival az udvar; s akkor a kik józsefiek vagyunk mindnyájan ezt fogjuk énekelni: a bölcs vétek nélkül alkalmazkodik az időhöz.“ [1]) Ezeket három nappal a szemerei csata után irta Forgács, s június 23-án ekkép őszintéskedett Károlyival, ki akkor még nem nyerte meg a szent-gothárdi csatát, s kit ennél fogva még szivelt némileg: „Igaz, hogy jó volna megbékélni, de az urunk dolga. Én ezt a földet — Sárvár környékét érti — fegyvernyugvással biztattam, ez volt az oka, hogy magam egyedül köztök levén, nem vitettek kisértetbe, mert mind én mind kegyelmed nagy veszedelemben forogtunk. Már most hadaink elérkezvén, hozzá láthatunk dolgainkhoz, a minthogy már személyesen felkelnek parancsolatomra a vármegyék. De ha a német a Lajtán által országába menne, csak szeretném a fegyvernyugvást. Ez a föld környül van vevé a sok rosz szomszédsággal: az ördög győzze őket őrzeni.“ [2])

E levélből azt is látni, hogy Károlyi himezetlenül a béke mellett nyilatkozott. Marsin tábornagy, a bajor választó fejdelem mellé rendelt franczia hadak vezére, ez idétt levelet irt Rákóczinak, melyben őt a német birodalom hadi viszonyairól értesítette, mi-

---

[1]) Mit felebb Rákóczinak mondott, ime, ezt most Széchenyinek is mondja, hogy ő az ifjabb király érdekében akar működni.

[2]) Gróf Károlyiak levéltára.

szerint a fejdelem ahhoz képest intézkedhessék. A levéliró vele tudatni akarta, hogy a franczia-bajor hadak elfoglalták Augsburgot, hogy az Iller és Duna partjain már-már Ausztriáig nyomultak elő, hogy Passaut hatalmukba ejtették, hogy Nürnberg s egész Franken adófizetőjökké lett, s hogy a dolgok ez állásában olyas fordulatot fognak tehetni, mely a magyar szövetséges rendeket partra juttathatja. Ő, Marsin, siet ezeknek közlésével, hogy a fejdelem valamikép el ne fogadja a császár részéről történt s történendő ajánlatokat, melyek, az ő érdekeit különben sem elégítik ki, s melyek még csak nem is őszinték. Holott ha a franczia, bajor és magyar hadak öszhangzatban működnek, mindenre fogják kényszeríthetni a császárt.“ [1]) Bécsben elfogták a levelet, de hasonló biztosítások más csatornákon is szivárogtak be az országba, s nem maradtak hatás nélkül. Széchenyi július 5-én Sümegen, gróf Lamberg jelenlétében, közlötte Forgács Simonnal és Eszterházy Dániellel Leopoldnak június 20-án kelt következő nyilatkozatát: ‚Kell hogy szent és sérthetetlen maradjon az ausztriai háznak joga Magyarországra és a vele kapcsolatos tartományokra; ez régen szerzett, a legutolsó pozsonyi országgyülés által öregbitett, s egész Németország és kivált a többi örökös tartományok vérével és vagyonával megerősített vagy jobban mondva, megváltott jog. Ettől a felség el nem állhat, s hogy elálljon, az ország rendei sem kívánhatják, kiket a dolog szintúgy illett, s kik tudják, hogy a keresztyén magyar ügy ezen alapon nyugszik. De a felség viszont bocsánatot fog adni, mihelyest megtérnek, e mozgalom valamennyi részesének; előbbeni méltóságaikba és jószá-

[1]) Dartauville: Mémoires pour servir a l histoire du prince Eugène, Hága, 1710.

gaikba visszahelyezi őket, s azontúl is császári királyi kegyelmében megtartja; valamennnyi országainak, tartományainak és alattvalóinak jogaikat és kiváltságaikat megőrzi és öregbíti; a bévett vallások szabadságáról és biztosságáról, névszerint a sopronyi és pozsonyi országgyülések törvényczikkelyeinek valóságos értelmében gondoskodik, nem engedvén, hogy a földes urak jogukkal visszaéljenek vagy bárki bárkinek lelkismeretét erőszakolja; s mindenki előtt nyitva hagyván az őt illető méltóságokhoz, hivatalokhoz és javadalmakhoz az utat; és végre, hogy a törvény mindenik rendelete életbe lépjen. egész buzgalommal eszközli. A többi kicsapongásokat és hézagokat is orvosolni fogja a felség, megerősíteni az adók elengedését a beállandott béke után nyomban összegyülő dietáig, mérsékelni a lehetőségig a só árát, javítani haladék nélkül egyéb tárgyakat is, melyek kirekesztőleg az ő intézkedésétől függnek, s halasztani a jövendő adózás ügyét és egyéb ilyeseket a mondott országgyülésre, melynek tanácsával és megegyezésével járand el mindenben. A mondottak Erdélyre nézve is mondatnak, s a felség gondoskodni fog szintén, hogy a már megindított szerződések, melyeknél fogva a magyar bor necsak a közelebb eső hanem a tengerentúli s egyéb messze országokba is haszonnal szállíthathassék, végleg megköttessenek, valamint örömest leszen egyéb indítványokat is elfogadó, melyek Magyarország külső kereskedésének s általában a császári királyi alattvalók javának öregbítésére czélzók. Ezeket már jelenleg igéri a felség, s vele született kegyelmességénél fogva nem ellenzi, hogy a fegyverszünet megkötése után az elidegenedett magyarok és erdélyiek követei Pozsonyban vagy más szomszéd helyben a császári biztosokkal találkozzanak, s ha úgy tetszik, Nagybritannia királynéjának és a szövetséges

Belgium minisztereinek is közremunkálásával (másoknak közbenjárását kivált saját magok belzavaraik akadályozván) módokat és eszközöket találjanak, melyekkel szerencsésebben megközelíthetni az ohajtott közjót. Továbbá, ő felsége Magyarországba mind más alkalmakkal gyakrabban, mind kivált a közelebb tartandó országgyülésre le fog jőni, ott tanácskozandó és végezendő valamennyi rendekkel a dietáknak mikor és hányszor tartásáról, s mindarról, mit az igazságszolgáltatási, kamarai s hadi ügyek és a közigazgatás bármely ága körül megtartani, módositani, ujból alkotni szükséges; vagy pedig e végre József királyt fogja odaküldeni s azt a magyar ügyek gondviselésével ezentúl is teljesen megbizni.' [1])

Eszterházy Dániel és nemes társai Soprony s Vas megyékből némi megelégedéssel látszottak venni a közleményt; Forgács azonban előrebocsátván, hogy neki bizony szintén kedves dolog a béke, de csak a biztos, az utódokra gyászt nem hozó; s hogy neki is kellett a fegyverszünet, de Heister azt elutasitotta magától; most már elkésetinek keresztelé az indítványt. A bajor választó fejdelem — mondá — rövid nap mulva itt leszen összes seregével, hogy ő is, a törökök is egyesüljenek Rákóczival.

Az álnok ember talán nem saját meggyőződését, saját vágyát mondta ki, de annyi bizonyos, hogy a szövetséges rendek tetemes része ilyes reményeket táplált. Károlyi Sándor nem tartozott közéjök. Marlborough és Eugen győzelmeik július 2-án Schellenbergnél, augusztus 13-án Hochstädtnél, melyek a bajor választó fejdelem terveit megsemmisitették, reá nézve nem jöttek váratlanul, s talán Rákóczira nézve sem, ki még a hochstädti ütközet előtt, tanácsosnak látta nem utasítani vissza Széchenyi

[1]) Miller az id. h. II. k. 23. l.

ujabb ajánlkozását ujabb értekezlet által előmozdítani a béke müvét, melynek biztosai között Leopold részéről most már báró Szirmay Istvánt is találjuk. A fejdelem június végén felszedvén solti táborát, s a földvári hídfőt Eszterházy Antal gondjaira bizván, a Duna partján Titelig ment le, hol őt július 12-én leljük, s honnan a Tisza partján Szegedig ment fel, anélkül hogy az ellenség háborgatta volna. Fluck alezredes, bácsi parancsnok, első felhivásra átadta az óságos erősséget, tartván az ágyúktól, melyeket Rákóczi más úton már Szeged elébe küldött. A ráczok, miután közülök egy falka bennégett a sásban, mely nekik menedéket volt nyujtandó, ha azt nem gyújtja rájok a kuruczság, Szeged falai megé s török földre, névszerint a temesi bánságba vonultak. Július 20-dika körül Szeged már körül volt táborolva, s nehány nappal később az erősséggel határos város, a tiszaparti ráczok egyik főhelye, egy roham által bevétetett, kifosztatott, felperzseltetett. [1]) A fejdelem XIV. Lajos konstantinápolyi követének nála mulatozó titkárát, Michelt, innen Temesvárra küldte, felkérni a basát: engedné meg, hogy táborába eleséget szállíthassanak a bánságiak, és mozdítaná el a szélektől a szökevény ráczokat, hogy távozása után ujból ki ne hullongjanak belőlök. — Ekkor vette a kalocsai érsek imént említett felhivását. ‚Kaptam az alkalmon — irja emlékirataiban Rákóczi — hogy felhagyhassak a szegedi erősség vivásával, melyet erős tornyok és fedezett ösvénynyel ellátott árkok fogtak körül, s melynek kapitánya és négyszáz németből állott őrsége, nem mutatkozott hajlandónak feladni a várat nehány tíz, tizenkét fontnyi ágyugolyó s talán ötven középszerű

[1]) Katona, XXXVI. k. 549. 551. l.

bomba pattogására, melyeket belé vethettem volna az erősségbe.'

Augusztus 9-én, még Szeged előtt, a Franciaországba készülő Michelt olyas utasítással eresztette el, melynek iránya: menteni magát, hogy alkudozásra, fegyverszünetre bocsátkozik Leopolddal, félreismerhetlen. ‚Michel úr — mondja az oklevél — biztosítani fogja ő felségét buzgalmamról és ragaszkodásomról, s elejébe terjeszteni: hogy katonáimnak száma szerfelett megfogyatkozott, miért sem segédhad sem segédpénz nem érkezvén, a nagyobb rész haza takarodott eddigi zsákmányával; hogy nem volna ugyan nehéz elégséges katonákra szert tenni, de fegyver és pénz nélkül ennek eszközlése lehetetlen. Michel ur elő fogja adni, hogy csak az ellenség tudatlanságának, melyben őt hamis hírekkel tartogatta a népség, köszönhetjük eddigi fenmaradásunkat; hogy a szemerei ütközet óta a dunántúliak vonakodnak fegyverhez nyúlni, Heister korábbi kegyetlenkedései elfélénkitvén őket; hogy az én egész seregem csak ötezer emberből áll, s Isten kegyelméből történt, hogy a németek nem ügyekeztek győzelmöket kibányászni, mert bizony rajtok állott volna, meg visszafoglalni az egész országot. Michel úr számot fog adni hadjáratomról a ráczok ellen, melynek csak az volt czélja, hogy a Dunától visszavessem az ellenséget; számot Szeged vívásáról, melylyel fel kellett hagynom hadaim oszladozása miatt. Azt is fogja látatni, hogy jelenleg lehetetlen valamihez fognom, mert itt van az aratás, közeledik a szüret, s a hadak tehát mind inkább fognak oszolni, és én kénytelen vagyok fegyverszünetre lépni, de azon leszek mindamellett, hogy még néhány hónapig elhalaszszam az ügyet. Végre csak tetemesebb pénzösszlettel működhetni sükeresen, mert tizenöt ezer válogatott, tehát fizetett katonára van szükség, s olyas tisztekről

kell gondoskodni, kik fegyelemhez szoktassák a hadat, s annak rende szerint működtessék. [1])

Augusztus 18-án már Szolnoknál táborozott a fejdelem, útban Gyöngyös felé, hol Szechenyivel volt találkozandó, s hová még nem érkezett volt, midőn a hochstädti napnak hírét vette, melyet emlékirataiban ekkép említ: „A hochstädti ütközet reményemet a bajor választó fejdelemmel egyesülhetni, végkép elenyésztette. Csak ezen remény alapján inditottam meg a hadviselést, melynek nehézségeit teljesen láttam előre.“

XXIV.

Erdélyben Apor István, a katholikusok főfő támasza, ekkor már halálához közeledett; Sachs János szebeni királybiró, imént még legbefolyásosabb tagja a szászságnak, talán czégéres vétségeiért, talán tiszttársainak ármányából, 1703. december 5-én lefejeztetett; Bethlen Miklós, a nagynevü kanczellár, 1704. elején elzáratott, mint ő hivé, azért, mert Rabutin és Bánfi halálos ellenei voltak; mint ezek állitják, azért, mert emlékiratot készitett s küldött deák forditásban is szerteszét, névszerint az evangelikus hatalmasságok bécsi képviselőinek, ilyes iránynyal: „Választassék ő felsége a császár-király által Erdély és a magyarországi részeknek, melyeket tudnillik régenten a felséges ausztriai ház Bocskainak és Bethlen Gábornak adott volt,— fejedelmeül egy ifju és ilyen szerencsére

---

[1]) Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczi's, II. k. 449. l.

méltó, nagy német házból született, reformata valláson levő herczeg, ki vegye magának feleségül egyiket a felséges ausztriai főherczeg kisasszonyok közül, és az említett országot vagy herczegséget vegye jegyruháúl a főherczeg kisasszonynyal együtt, és tartsa fiuágon örökösévé, egyebek között ilyen feltételek alatt:

megujítatván a törökkel való békeség, legyen ez a fejedelemség a török birodalomnak adófizetője esztendőnként adandó tizenötezer aranyig, s ugyan annyit adjon a magyar királynak is;

vallások, törvények, szabadságok sat. tartassanak azon állapotban, melyben voltak Bethlen Gábor alatt, névszerint a lelkiismeret teljes szabadsága az Erdélyben s a részekben bevett hitvallásokra nézve: a mi pedig a király birodalma alatt maradandó Magyarországot illeti, legyen az erdélyi fejedelem, bécsi követe által, a Magyarországban levő protestansoknak szószólója a többi protestans fejedelmek követeivel egyetemben;

az erdélyi fejedelemség jussának megtartására kötelezzék hittel magokat a császár és a magyar király, mind most mind utódaik, valamikor a fejedelem beiktattatik; erre vigyázó közbirák legyenek: az angliai, svecziai, dániai, prussziai királyok, a német birodalom rendei, a hollandusok s helvetusok;

köteles legyen ezen fejedelem ezer lovassal s meg annyi gyaloggal, hadakozásnak idején, az ausztriai házat és annak szövetségeseit a franczia hatalmasság és akármely ellensége ellen, kivévén a törököt, megsegíteni, s kivévén azon esetet is, ha az ausztriai ház protestansok ellen a vallás iránt hadakoznék;

fejedelem Rákóczi uram pedig szentséges romai birodalombeli fejedelemségnek nevezetével és azon jószági he-

lyett, melyeket Magyarországban elhagy, hasonlókkal Németországban elégítessék ki;

gróf Bercsényi uram, Károlyi és hasonlók a Rákóczi javaiból vigasztaltassanak meg, és annak felette Bercsényi uram a méltóságos magyarországi nádorispán utódául választathatnék idején.“ [1])

Azalatt míg Bethlen Miklós ezen sajátszerű s jóformán bonyolodott tervet kovácsolá, mely az egykoru történetiró, az akkor a kuruczok elől Görgénybe zárkozott Cserei Mihálylyal azt mondatta szerzőjéről: hogy senki sem eléggé okos maga magának és a bölcs ember mikor megbotlik, mindenkor nagyobbat esik, mint az együgyü, — azalatt Erdélyben a tömegek egyszerüen Rákóczihoz állottak. Egyelőre Toroczkai István volt az erdélyi kuruczság fővezére, mely valamikor Rabutin s hadnagyai Tige és Graven Szebenből kikitörtek, eloszlani, visszavonulni látszott, de mely ezeknek Szebenbe s más erősített városokba visszatérésével ismét újabb, nagyobb erőre kapott, s mely a beszterczei őrséget és vele a várost is magához vonzotta, s felváltva Dévát, Kolosvárt, Görgényt, sőt magát Szebent is körültáborlotta. Ez volt Erdélyben a dolgok állása, midőn Pekry Lőrincz Ritschan megveretése után, magát Bercsényi által Rákóczihoz küldette. A fejdelem ekkor Solton volt, s Pekry a maga s a Magyarországba jött többi erdélyi urak nevében emlékiratot nyujtott be neki Erdély állapotjáról s az ott annálfogva is uralkodó zavarról, mert a magokat kuruczoknak mondó hadak fék nélkül garázdálkodnak benne. Hirdessen tehát országgyülést Gyulafehérvárra, melyen a rendek fejdelmet választhassanak magoknak, nyilván való levén, hogy

[1]) Olajágat viselő Noë galambja avagy a magyarországi és erdélyi gyuladásnak eloltására... készítetett korsóviz, a nemz. muzeum kéziratai között.

Apafi, miután jogát jogtanúl a császárra szállitotta, a fejdelemségre nem tarthat igényt. Rákóczi kezdetben — szinre vagy komolyan — nem akart engedni a kivánságnak, mondván: hogy neki nincsen joga Erdély rendei tegyüvé hívni; de midőn Pekry említé, hogy őt Bercsényi felkérte, ügyekeznék neki, Bercsényinek, szerezni az erdélyi fejdelemséget, némi féltésből annyiban hajlott a kivánságra, hogy nyílt levelet adott kezökbe, meghagyót azoknak, kik neki hűséget fogadtak: miszerint a megyék, székelyek és szászok követeit ne merjék háborgatni, ha azok Gyulafehérvárra gyülekeznének. Egy úttal saját biztosa képében Radvánszky Jánost, az eperjesi itélőszék egyik áldozatának fiát, adta melléjök, oly utasítással, hogy a gyülést szükség esetében oltalmazza, de hogy abba, miszerint ne látszassék irányt adni a választásnak, be ne lépjen. Igy történt, hogy a megyék, a székelység, és, Szeben, Brassó, Szászsebes kivételével, a szász székek által is Rákóczi Július 6-án erdélyi fejdelmül választatott. [1]) Szeged alatt volt, midőn a reá esett választás hirét vette, s haladék nélkül parancsot küldött Forgácsnak, jőne hozzá s venné át az Erdélybe menendő hadak fővezérletét. Augusztus 8-án csakugyan már Szegeden, Rákóczinál találjuk Forgácsot, [2]) de a fejedelem, most egyelőre meg elhalasztván az ügyet, Kassa és Eperjes ostromzárával bizatott meg a tábornok. Úgy latszik, a bekövetkezendő békeértekezlet

[1]) Rákóczi szegedi táborából, 1704. augusztus 9-én XIV Lajosnak: „je suis été élu prince de Transsilvanie le 6. du mois dernier.“ Cserei, ki az 1703. s 1704-diki eseményeket gonoszúl összezagyválja, ezen választásról semmit sem tud, s általában egyéb források megnyilásaiglan az egész választási ügyre nézve csak Rákóczi emlékirataiból meríthet a történetiró.

[2]) Rákóczi, ex castris ad Szeged 8. aug. 1704., Verebélyi Péter kapitánynak: „Forgács Simon táborunkban mulatván, az Dunántúl levő hadak directióját Eszterházy Antalra biztuk.“

volt az elhalasztás főbb oka; aztán az ünnepélyes küldöttséget is kell vala bevárni, mely még Erdélyben késett s csak nehány hét mulva tisztelkedett a fejdelemnek. Élén gróf Mikes Mihály állott; tagjai a szokáshoz képest magyarok, székelyek és szászok; a bevett négy vallás mindenike volt képviselve. Bemutatták a választási oklevelet, s kérték Rákóczit, fogadná el a fejdelemséget, jőne be Erdélybe és venné át a kormányt. Ha Rákóczinak hitelt adhatni, ő még akkor is idegen volt a fejdelmi czím elvállalásától. Ekkor a küldöttség tagjai külön egyenkint, kivévén a szászt, elejébe terjesztették: hogy az ő választása egyhangulag történt ugyan, de hogy Pekry, ki hitvese által, sógora volt Tökölinek, előre mondotta: miszerint ő, Rákóczi, nem fogja a választást elfogadni, szándéka levén Erdélyt magyarországiak, nem belföldiek által kormányoztatni, s ez esetben állásuk nem volna jobb az eddiginél. Nekik köztök lakó fejdelemre van szükségök, Rákóczi pedig nem akarja Magyarországot elhagyni, nem fog közéjök jőni. Ha felséged Pekry ezen jóslatát a választás elutasítása vagy későcske elvállalása által valósítja, — folytaták a követek — attól kell tartani, hogy netalán a szászokat s nehány barátjait arra birja, miszerint Tökölit (ki mint érintők, csak a következett évben halt meg), még egy ízben fejdelmökül válaszszák; s ez nagy ártalmára volna Erdélynek, — mondá különösen Mikes — nagy ártalmára kivált a katholikus vallásnak. Ezen okoskodás s a két haza közös ügye birta reá Rákóczit, mint emlékiratiban olvassuk, hogy a reá esett választást, még Bercsényi tanácsának is ellenére elfogadja.

XXV.

Azalatt míg Rákóczi a Dunánál és Szegednél táborozott, Bercsényit júniusban Somorjánál és Rajkánál, júliusban Bajmócznál, mely magát e hó elején megadta [1]) Nagymagyarnál és Királyfalvánál találjuk. Innen augusztus elején Trencsén elébe indult, s az őrség mármár fel volt adandó a várat, midőn augusztus 15-én Morvából jött német had által felmentetett. Augusztus 21-én Nagyszombatban volt Bercsényi, hol az esztergomi káptalant megsarczolta, nehány nappal később Suránynál, Nyitránál, melyet eleséghiány hozzá hajlított; s hadnagyai most ismét Morvára vitték az üszköt. [2])

Károlyi július végén hadait stájer földre hozta. [3]) Az általa itt, Rabatta betörésének megtorlásaul elkövetett kobzások és égetések megerősítették a vezérbotot Heister kezében, kit az udvar Bécsbe hivott, hogy más szinhelyet nyisson tevékenységének, s ki most ujból a Magyarországban működő császári hadak főparancsnokává neveztetett; Pálffy János, kit Eugen herczeg örömestebb látott volna e hadak élén, ismét Horvátországba küldetett, hogy

---

[1]) Illyés naplója: „Die 8. Julii arx Bajmóczensis, jam inde a mense novembri bloquadata, nunc autem tormentis ignivomis angustiata, se dedit.“

[2]) Pálffy Miklós, Bécs sept. 10-én, Nádasdy Ferenczneck: „Az kuruczok most is Morvában becsaptak; egynehány tüz látatik, talán Hamilton úr jószága Tirnerut.“

[3]) Pálffy Miklós, Bécs, 1704. július 30-án Nádasdy Ferenczneck Pozsonyba: „Károlyi valóban nagy égetéseket követ Stiriában, többet száz falunál, városokkal együtt porrá tett, pátenseket bocsátott, hogy a Brandschatzungot tegyék le, azonban letévén bizonyos számu pénzt és selyemposztót, csakugyan felgyújtatta.“

onnan Heisterrel egyetértőleg a dunántúli országrészek visszafoglalását még egy ízben megkisértse. Midőn Stirián által odautazott, levelet irt Károlyinak: ne pusztítaná tűzzel az országot, ne, már azért, mert Bercsényi megigérte, hogy ő felhágy ilyesekkel, ha a császáriak jó példával mennek elő, ezekre pedig már is küldetett az illető parancs. „Hiszen, jóakaró uram, — folytatja a levéliró — nem háborodtunk még össze annyira, hogy török s tatár módra bánjunk egymással. Ne terheltessék azért kegyelmed, a rabokra tekintettel lenni, s ne tartassa oly keményen. Igaz magyar hazafia levén, élhitesse magával kegyelmed, nem kivánnék egyebet, hanem annak szép csendes megmaradását; de úgy látom, kegyelmetek a legeslegvégsőre szántszándékkal fakaszt bennünket.“ [1])

Nádasdy Ferencznek Pozsonyból ezerötszáz emberrel Kismarton felé indulása Károlyit visszahívta Stiriából. Augusztus 4-én Szombathelyen, 11-én Sárváratt volt fő hadi szállása, honnan azonban egyes csapatait most is stájer földre eresztgette. Szentgothard környékén volt, midőn Pálffy Varasdról augusztus 14-én ráirt ujabban: „Pozsonyban lévén, — így szól a levél — abban maradtam meg Bercsényi úrral, hogy rabot rabért, közlegényt közlegényért, tisztet tisztért lehessen felszabadítani. Ha kegyelmed a megirt módon akarja a szegény rabokat szabadítani, megelégedett leszek; de ha nem, lássa kegyelmed, bizonyos levén benne, hogy én két magyart egy németért nem adok soha. Az égetés iránt: még tudtomra Stiria táján nem égették stájerek Magyarországot; hogy pediglen Rabatta kijött, azzal nem látatott okot adni az

[1]) Eredetijéből.

égetésre. Ha ugyancsak tovább is égetni akar kegyelmed, Isten neki! úgy tudom a mi embereink is hozzá tanúlnak; bizony, megérzik Vas, Szala s más vármegyékben levő kuruczok jószági, a mire én bizony fakadni nem kivánok, de ha ugyan megtörténik, én Isten s világ előtt ne okoztassam."

Megtörtént, még pedig olyasokkal is, kik nem tartottak a kuruczokkal. „Horvát és stájer uraimék — panaszolja augusztus 24-én Batthyány Ferencz, egyik barátjának — valóban becsületesen bánnak velünk hűségünkért és nem kevés tett költségünkért, tegnap és ma Hidegkutot, Radafalvát s Dobrafalvát elégeték." Draskovics László, a horvát előhad vezére pedig egy nappal később, Regedén kelt levele által ekkép kivánta működéséről Pálffyt, ki az nap Feringnél táborozott, értesíteni: „Ez éjjel háromszáz lóval és kétszáz gyaloggal a Murán általkeltem; bizonyosan nem tudván, hol légyen Szapáry népe, legelsőbben is Bellatincznak mentem. Murajszombat és Rakiczán között hétszáz kuruczot szétvertem, harmincznégyet levágtam s két zászlót nyertem. Murajszombatban ellenállást nem találván, nem égettem a kastélyt, de néminemü jelül mégis nyolcz asztagját füstben bocsátottam. Innen Regedére mentem, hogy Stájerországot mentté tehessem. Holnap éjtszaka Lendva felé megyek." [1])

Heister ekkor már Kismartonba, Kapuvárba, Körmendbe és Sárvárba őrséget vetett. Augusztus 25-én amnistiát hirdetett Sárvárról oly feltétel alatt, hogy az urak s az előkelő nemesek, külön mindenik porta után saját erszényeikből, nem a jobbágyéból három nap alatt ötven-ötven forintot fizessenek, a többi nemesek pedig fegyve-

[1]) Eredetiekből.

reiket általa kijelelt egyéneknek kézbesítsék. A nádor, kit a Heister által, ha nem parancsolt legalább elnézett gyujtogatások élesen bántottak [1]), ezen feltételek eltöröltetését indítványozta Leopoldnál, s ez csakugyan ama feltétel nélkül engedélyezte a megtérőknek az amnistiát. [2]) Károlyi, kinek hadai most tetemesen olvadoztak, Kanizsánál Eszterházy dandárával egyesült, de Pápának bukását már nem akadályozhatván, [3]) fegyvereseit, úgy látszik, Paksnál, hol Eszterházyt még september 6-án találjuk, a Dunán általköltöztette.

Ez volt a fegyverviselő felek állása, midőn Széchenyi september elején Gyöngyösön megujitotta Rákóczival az alkudozást. A fejdelem nem utasította vissza az érsek által indítványozott fegyvernyugvást, de mégis késett azt elfogadni, azért is, mert a franczia udvarnak igéretet tett, hogy minél később fog abba beléegyezni, azért is, mint Széchenyinek mondá, mert a feltételek kirekesztőleg a császári fegyverek legyezgetésére irányozvák. Végre mégis nem ellenzette, hogy Dunán innen s Dunántúl egyszerü fegyverszünet lépjen be, mely alatt mindkét fél állásában változatlanul maradjon, s mely közben a két fél biztosai, Anglia és Holland követeinek is jelenlétében, a hadviselés teljes leszállitásáról tanács-

---

[1]) „Szomorúan értem — irá ez idétt egyik rokonának — mind az én alsólendvai jószágomnak, mind az kegyelmetek felsőlendvai jószágának való összeégetését. Valóban nehezen köll esni, hogy egyaránt az hiveknek is azoktul köll szenvedni, az kik által inkább szabadulást köllett volna reménlenünk.“

[2]) A kismartoni levéltár irományainak alapján, melyeket herczeg Eszterházy Pál magához és nevéhez méltó liberalitással közöl a történetvizsgálóval.

[3]) „Nunmehr“ — irja Tschanyi János többször idézett sopronyi krónikája — ist die kaiserliche Armee auf Pápa ausgezogen, und denselben Ort völlig ausgeplündert, und darnach abgebrennt; die Rázen aber haben viel Volk davon niedergemacht.“

kozhassanak. Széchenyi, mint Scalvinionihoz adott leveléből látjuk, [1]) nehezteléssel vette, hogy mind Szirmay, mind Visa és Okolicsányi, tudta nélkül és háta megett is alkudoztak a felkelt rendekkel, s majd nem függetlenül tőle jártak el tisztökben. ‚Okolicsányi — mondja emlékirataiban Rákóczi — buzgó lutheranus levén, felekezetét, mely a Vág partján levő tizenegy megyében túlsúlylyal bír, felhívta: biztosítsák magokat, hogy én sérelmeiket orvosolni fogom, s nyúljanak két kézzel a császár által nyujtott biztosítékok után, ha ilyeseket nem nyerhetnének tőlem. Ezen megyék tudtom nélkül követeket küldtek Gyöngyösre, s én igen meglepettem kivánalmaik és még inkább makacsságuk által, midőn válaszomat: hogy én minélelőbb együvé fogom hívni a nemzetet, hogy mindent végre fogok hajtani, mit ez ügyben rendelő leszen az ország, mint elégtelent visszautasították. E boszontó helyzetben magamhoz hívtam udvari hadam főkapitányát báro Vayt, és főudvarmesteremet Ottlikot, kik mindketten igen józanok voltak, s kik illető felekezetöknél, amaz a kálvinisták, emez a lutheranusok között nagy befolyással birtak. Bővebben fejtegettem előttök a veszélyt, melybe a mondott megyék követei a közügyet ejthetnék, s mutattam nekik Bonacnak, a franczia udvar követének Lengyelországból hozzám intézett levelét, melyben arról értesít: „hogy ura a király XI. Kelemen pápa brevejét vette s azzal mellékletképen a bécsi udvar által Rómába küldött némi czikkelyeket, miknek teljesitését követelik a felkelt magyarok. Ezen czikkelyek a breve szerint oly annyira ellenkeznek a katholikus hitvallással, oly annyira czélzók ennek kiirtására, hogy a király kétségkivül rászedetett, midőn ol-

[1]) Miller, II. 116. l.

talma alá fogta a magyarokat. Ő, Bonac, tehát meg van bízva, urának részéről kinyilatkoztatni: hogy neki semmi kedve, engem szent vallásunk ellen irányzott czélzataimban támogatni.“ Ezen czikkelyek torzképei voltak a háborúra okul szolgáltatott nehézségeknek, s ha én e pillanatban reáállok a követek kívánságára, a rágalomnak épen alapot nyujtottam volna. A követek — ezzel rekesztettem be előadásomat — elégeljék tehát igéretemet, fogadásomat, máskülönben kénytelen leszek, nyiltlevélben ellenök felszólalni, hogy a pápa s a franczia király vallásos érzelmeimről meggyőződést szerezhessenek magoknak. A tizenhárom keletéjszaki megye bizonynyal velem fog tartani, s igy végre még egymás ellen fogjuk fegyvereinket fordítani. Vay és Ottlik világosan látták a veszélyt, s figyelmeztetvén hitsorsosaikat: hogy az a szándék, miszerint a pápa s a franczia király ellenem lázítassanak; hogy ők kezességet vállalnak igéretem, fogadásom őszinteségéért, megnyugtatták s ujból bizodalommal töltötték el őket irántam.‘

Nehezebb volt, mit ismét és ismét megkisérlett, bizalomra szert tennie a ráczok között. September 6-án Gyöngyösről levelet írt Csernovics Arzénnek, a rácz nép patriárchájának, melyben panaszosan említi, miszerint, nem hogy vele szövetkeznének magok jogaiknak is visszanyerésére, épen kegyetlenkednek ellene. Szálljanak magokba, térjenek meg, ő „a rácz nemzetet és annak bármely renden levő státusit“ törvényes igazaikban megtartja, s néki, a patriarchának, húszezer magyar forintot olvas le. [1]) A levél kézhez adója Hellenpront János

[1]) Diplomatarium Rákóczianum, a nemzeti muzeum kéziratgyüjteményében 400. fol. lat. szám alatt.

ezredes meg volt bizva élő szóval még többet mondani a patriarchának, de irott és élő szó egyiránt foganat nélkül maradtak.

XXVI.

Gyöngyösön a bajor választó fejedelem követe is volt Rákóczi mellett, ki viszonzásul Kökényesdi Lászlót, imént mégBagosi gyalog ezredében kapitányt,szinre hogy a bajor huszárokat oktatgassa, valósággal hogy politikai ügyviselője legyen, a választó fejedelemhez küldötte. [1]) Gondoskodván ekkép a hadviselés folytatásáról még inkább mint a békeértekezlet előzményeiről, Rákóczi Ságon át, hol az erdélyi rendek követeivel találkozott, s hová egyelőre hadait szállitotta, Vihnyére indult, az ásványviz használatára, mint mondá, a selmeczi értekezlet ellenőrizésére, mint egy pillanat az abroszra mutatja, csak két órányira fekvén Selmeczbányától Vihnye. October 1-én már itt találjuk, az nap kelvén innen oklevele, melynek erejével Szalay Pálra, Tököli hasonnevü tanácsosának fiára „lovas ezredes főkapitányság tisztét és hivatalát“ ruházta; de csak két héttel később — october 15-én kelt, ugyan csak Vihnyéről — megbizó levele a Selmeczre menendő békebiztosok számára. „Miután ő császári s királyi felsége — mondja az oklevél — Magyarországra és Erdélyre szóló fegyvernyugvás eszközlésére teljhatalmu biz-

[1]) Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczi's, I. k. 22. l.

tosait már Selmeczbányára küldötte, mi is bizván méltóságos székesi gróf Bercsényi Miklósnak, országunk és hadseregünk fővezérének, Ung vármegye főispánjának, szeretett testvérünknek őszinte hűségébe; nemkülönben nagy reményt helyezvén híveinknek, méltóságos zabolai gróf Mikes Mihálynak, Sepsi, Kézdi és Orbai székely székek s egy lovas ezered kapitányának és belső Szolnok vármegye főispánjának, úgy rahai Jánoki Zsigmond tanácsosunknak s rádai Ráday Pál belső titkárunknak hűségébe, azokat valóságos és kétségbe vonhatlan teljhatalmu biztosainkká neveztük....“

Leopold biztosai, Széchenyin s az ennek segédekül adott Szirmayn és Visán kivül, gróf Koháry István, gróf Lamberg és báro Seilern János Fridrik belső titkos tanácsos voltak; lord Stepney Nagybritannia részéről s Hamel-Bruyninx az egyesült Belgiuméról levén jelen. — Bercsényi, a fejdelemnek is utasításából nagyünnepélyesen járt el tisztében, hogy a közbenjáró miniszterekre ez által is hasson. Ő szerette a pompát s a fitogtatást, neje még inkább. Ezen asszonyság magas születése eleven érzetével párositotta emlékét fényes állásának, mely neki első férje a horvát bán, második férje az országbiró oldala mellett jutott vala.

Seilern tiltakozott az ellen, hogy Rákóczi magát „Isten kegyelméből fejdelemnek“ irta, s más útlevelet kivánt, olyast, melyben ama kifejezés ne álljon, hogy Selmeczbányára jöhessen; látván, hogy kivánságának nem adatik hely, a közbenjárók tanácsára úgy látszik, felhagyott követelésével, s megnyitotta az értekezletet. Anglia s Holland követei figyelmeztették Seilernt, hogy Rákóczi örömmel vette az angol királyné s a belga rendek közbenjárását, de hivatalos nyilatkozatot kiván arról, mily értelemben fogadta el közbenjárásukat a császár. Az ér-

sek e végre indítványozta, hogy állitassanak együvé azon kifejezések, melyek a császár leveleiben s egyéb hivatalos irományokban előfordulnak e tárgyról. Seilern kivonata nem tetszett az érseknek, mert ahhoz képest ez nem lett volna államjogi közbenjárás egymással háborúban álló két hatalmasság között egy harmadiknak részéről, hanem lett volna valaki mellett könyörgő némi közbenvetés; s minthogy a fejdelemnek ez még kevésbé tetszett volna, Széchenyi a közbenjárás diplomatiai jellemét irásban is megismerte Leopold részéről. Ez megtörténvén s már csak nehány nap lévén hátra az ideiglenes fegyverszünet lefolyásaiglan, a közbenjárók october 24-én a császári biztosság következő indítványát terjesztették elő:

„Miután a császári királyi felség Magyarországnak dunántúli részét úgy is már egészen elfoglalta és kibékítette, a dunáninneni rész is az Ipoly vizéig, valamint a Pesten alól a Duna s Tisza között fekvő és a ráczoknak lakul szolgáló egész környék, Pest és Csongrád megyék idetudásával, végre Tiszán túl a Nagyvárad, a Kőrös vize s a Maros folyó között levő összes föld, melynek művelői szintén legnagyobb részt ráczok, szolgáljanak kirekesztőleg a királyi felség hadának háborítatlan tanyául;

valamennyi eleddig körültáborlott erősség, melyekben császári őrség van, s melyek az ellenfél kerületében fekünsznek, minők: Eger, Kassa, Eperjes, Szendrő, Nagyvárad és Szatmár Magyarországon; Erdélyben pedig: Szeben, Kolosvár, Fogaras, Görgény, Déva, Szamosujvár, Brassó vára és városa, az általános fegyvernyugvás után azonnal mentessenek fel minden ostromzár alól, s az ellenségnek ne szabadjon fegyvernyugvás közben azokhoz fegyveres kézzel két magyar mérföldre közeledni; a nagyobb erősségeknek pedig, melyeknek a tetemesebb őrség s a lakosok nagyobb száma miatt nagyobb szüleségi

területre van szükségök, minők: Kassa, Eperjes, Szatmár, Nagyvárad, Kolosvár és Szeben, három mérföldnyi szabad kerület engedtesssék;

a mondott, valamint más helyekhez is, melyekben császári őrség van, feküdjenek bár azok Magyarország dunáninneni részében vagy Erdélyben, nyitva legyen az út, még át az ellenfél földjén is, a császári tiszteknek s a császári felekezet egyéb embereinek avégett, hogy fegyvernyugvás közben azokba eleséget s egyéb szüleséget szállíthassanak;

a többi erősségekbe, várakba és helyekbe, melyek hadviselés közben a császári sereggel háborítatlanúl közlekedhettek, szabad leszen ezentúl is katonákat, eleséget, pénzt s ide tartozó egyéb holmit, a mint tetszik, szállítani;

a fegyvernyugvás kezdetét itt kell meghatározni; tarthatna pedig három hónapig s mindjárt a meghirdetés után első nap mindenik sereg a számára kijelelt helyiségekbe vonúljon, fegyvernyugvás közben azokon belűl maradjon, s a felek egymás ellen sem Magyarországon és Erdélyben, sem azokon kivül semmiféle ellenségeskedést, erőszakot vagy ármányt ne kövessenek el, egymás kerületébe ne nyomuljanak vagy avatkozzanak: kivéve menynyiben a jelen pontot egy későbbi czikkely módosítaná;

a felek közös egyezésével ezen három hónapi időköz meg is hosszabbíthatik; ha pedig valamelyik fél bár mi oknál fogva attól idegen lenne, azt a másik félnek Magyarországon tizennégy, Erdélyben, a nagyobb távolság miatt, huszonnégy nappal tartozik előre bejelenteni;

a folyamok szabad használata ne akadályoztassék azon fél által, melynek hatalmában vannak, a császáriak

részéről névszerint ne a Dunáé; valamint a Vágé, a Tiszáé, a Marosé se;

a föld — és szőlőművelést, a legeltetést, s általában a mezei gazdaság mindenik ágát a birtokos mindkét területen szabadon és háborítatlanúl gyakorolhassa; e végre

mindenik úr, nemes, vagy bármily rendbeli földbirtokos, menedéklevelet váltván az illető vezérektől, Magyarországon és Erdélyben elmehet mindenüvé, s mulatozhatik mindenütt békén és tetszése szerint, mint a mozgalmak keletkezése előtt: kifogván az erősségeket és városokat, melyekben már a jelen mozgalmak előtt is őrség volt;

a kereskedés is szabadon folyjon, kivévén olyas portékákat, melyeket háborúközben eladni tilos;

katonai személy ellenben az egyik fél területéből a másikba, mindkét fél előljáróinak felhatalmazása nélkül ne mehessen, s a zavarok és összeveszések kikerülésére az egyik fél katonáinak társalkodása, lakmározása a másik fél katonáival, szorosan tilalmaztatik;

a rablók és csavargók fogassanak el mindkét részről, s a hazai törvények értelmében büntetésöket vegyék; rablónak és csavargónak tartassék az is, ki útlevél nélkül ide s tova bolyg;

az egyik fél szökevényei semmi ürügy alatt se fogadtassanak be a másiktól, hanem szolgáltassanak ki kölcsönösen a tiszteknek, miért is csábitásoknak épen ne adassék hely;

az egyházi és vallási ügyek háborítatlanúl hagyassanak;

s miután a hadi foglyok szabadítását, kivált keresztyén felek között, a keresztyén szeretet parancsolja, ezen szabaditást keresztyén módon is kell eszközlésbe be

venni: t. i. tiszt tisztért, közlegény közlegényért cseréltessék ki. Ha pediglen valamelyik félnek már nincsen foglya, vagy valamelyik fél nagyobbszámu tiszteknek van birtokában, akkor vagy egy havi zsoldjáért bocsátassék szabadon a fogolytiszt, a fogolylegény, vagy pedig három-három közlegény bocsátassék szabadon egy-egy tisztért.'

A felkelt rendek bizottsága, ezen inditványra adott válaszában mindenekelőtt kiemelte, hogy Heister már a fegyverszünet kihirdetése után, állitván, hogy az későn jutott tudomására, — foglalta el Siklóst és Simontornyát; s hogy ennek megtorlására küldetett ama kurucz had Ausztriába, mely Kruttánál szerencsésen megütközött az ellenséggel, s mely mindamellett nyomban visszahivatott, mihelyest Szirmay értesitette a bizottságot, hogy Heister elvégre Pápánál megállott. ‚Magunk mérséklésének ezen viszonzásaul — folytatja az okirat — enyhébb feltételeket vártunk volna, de az inditványozott pontok elrémitettek bennünket; ezeket csak a kétségbesés fogadtathatná el velünk, ha t. i. irgalomért könyörögni jöttünk volna ide, nem fegyvernyugvásról értekezni. Ki is vethetné oda önkényt a Pozsony s az Ipoly vize közt elnyuló területet, mely csaknem hat megyét s a bányavárosokat foglalja magában; ki a Duna s Tisza közötti rónaságot, mely harmincz mérföldre terjed; ki a Marosnak s Kőrösnek hosszu, széles partjait; ki végre, a körültá borlott hat hely területét? Az ország ezen s ennyi részeit csak az vethetné oda, ki kész volna magát is alávetni azon járomnak, melyből annyi áldozattal ügyekeztünk eleddig kibontakozni. Kérjük tehát a közbenjáró miniszter urakat ő nagyméltóságaikat, legyenek azon, hogy miután amaz inditványozott pontok csak időtöltésre céloznak, el-

végre komolyan tárgyaltassék az ügy, adatván felelet a fejdelem követeléseire.' [1])

Leopold biztosai ismételve a felebbi fegyvernyugvási pontok elfogadását szorgalmazták, mit az értekezlet felbontása s a fegyverszünet felmondása követett Rákóczi részéről. ‚Az elégedetlenek — irja 1704. november 6-án Széchenyi a császárnak Selmeczbányáról — ujból kinyilatkoztatták, hogy nekik csak erős alapon, elégséges biztositékok alapján nyugvó béke kell. Midőn én a sérelmek orvoslására mutattam, mint legerősebb alapkőre, az őszinte szándék biztos jeleit kivánták látni. Ilyes jelül bemutattam nekik már korábban felséged válaszát az elejébe terjesztett sérelemlajstromra; ők az igéretnek életbelépését s legalább nehány sérelemnek tettleges orvoslását kivánták. És mivelhogy ez irányban nem volt felhatalmazva a császári bizottság, valamint az általok mindig követelt garantiára nézve sem, az inditványozott fegyvernyugvási pontok pedig, szerintök, az előbbenieknél is keményebbek, november 1-én épen felbontották az értekezletet,— melynek eredménytelenségét, Rákóczi két héttel később kelt ujabb kiáltványában az ellenfél ármányainak tulajdonitotta. [2])

A fejdelem még a selmeczi értekezlet megnyitása előtt, Érsekujvár elfoglalását tüzte ki első teendőül magának. Az erősség falaiba, visszafoglaltatásakor lőtt hézagok csak fával voltak kitöltve, az árok vize könnyen volt elháritható, a hely magyar lakosai rokonszenvvel viseltettek a kuruczok iránt, a német őrség gyenge volt, s tisztei között olyasok, kik mint a munká-

[1]) Katona, XXXVI. k. 557. l.

[2]) Miller az id. h. II. k. 126. l. Hist. de rév. de Hongrie, II. k. 271. l. Kaprinai kéziratai. A. XLII. fel.

csi őrhad hajdani tagjai ismerettségben állottak Rákóczival. A Szegedről ideszállított ágyúk elégségeseknek látszottak a hely vivására, melyet a selmeczi értekezlet eloszlásával csakugyan körültáborlottak a kuruczok. Nehány napi ágyúztatás után ostromot parancsolt a fejdelem, hogy a magyar lakosoknak alkalmuk legyen megadásra kényszeriteni a parancsnokot. A szándék sükerült; november 16-án éjjel ezer hajdú megmászván a várfalakat, a helyet parancsnokával egyetemben hatalmukba ejtették. [1])

November, vége felé közeledett, de az időjárás kedvező volt és Rákóczi annyival is inkább hajlandó folytatni a táborozást, mert a föld népét, most bégyüjtve, bétakaritva levén minden, a zsákmány ösztöne ujból feles számmal zászlai alá vitte. Érsekujvár bukása Leopoldvár vivását vonta maga után. Ez a Vág s a Dudvág között épült, szabályszerü hatszög képében; árka elég mély volt, elősáncza nem a legjobb karban. Kivivása ügyesebb gyalogságot látszott igényelni, annál, melyről Rákóczi rendelkezhetett, kinek tüzérei is nem nagy mértékben voltak lőporral ellátva; de a gyenge őrséget a kuruczok előhaladása annyira elbőszitette, hogy a vállalat mégis kivihetőnek látszott. A szeredi hidnál Bercsényi az összes lovassággal utját Szakolczának vette, honnan csapatai Morvát meg-meglátogatták; Rákóczi Galgóczban ütötte fel főhadi szállását, honnan a vívás fejleményét közelebbről kisérheté vala.

E közben Kassa megadta magát, parancsnoka, Montecuccoli, még Ságon erősítette meg a fejedelem által a feladás alkupontjait, melyekkel Forgács Simon a kassai őr-

---

[1]) Illyés diariuma.

séget megkinálta. [1]) Addig míg a nagyobb ágyúk innen meg fogtak érkezni, Rákóczi nehány tizenhat fontnyiból lődöztette Leopoldvár kőfalait, nem minden siker nélkül, mert a föld nedvessége miatt több helyütt porhanyókká váltak; de az őrség bizván kivált vizzel telt árkába, még nem mutatott hajlamot a megadásra. Végre — december közepén — megérkeztek, tömérdek baj után, mert az utak már-már feneketlenekké váltak, Kassáról a nagy ágyúk, de egyszersmind értesités Bercsényitől: hogy Heister a Bajorországból jött friss hadak által felbátorítva, a Moravának torkolatánál, Dévénnél, rövid nap átkel a Dunán; hogy ez esetben az ő — Bercsényi — lovassága őt körül fogja rajozni, s hadaiban kapdosni, hasonlót fogván felhivására a Fehérhegység lakossága művelni; s végre, hogy azon esetben, ha a fejedelem, mint a tábornok hiszi, Heister elébe indul, ketten talán Farkasfalvánál egyesülhetnének, két mérföldnyire Galgócztól, mélységes területen, mely őket és szándékukat az ellenség elől elrejteni fogja. Rákóczinak tetszett a terv, s gyalogságának részét, mely Leopoldvár vivását folytató leszen, Lamottera, imént szolgálatába lépett franczia ezredesre bizván, a másikat pedig Eszterházy Antal vezérlete alá adván, várta Bercsényitől a további hireket az ellenség mozgalmairól.

Heister, még november 28-án Gajarról kelt kiáltványában meghirdette, hogy ő rövid nap Nagyszombatban leszen s Rákóczit személyesen fogja felkeresni, inti tehát a hozzá pártolt nemeseket és pórokat, álljanak el haladéktalanul mellőle. Ez esetben még ez egyszer kegyelmet

---

[1]) Forgács már augusztus 31-én irá Gönczről Károlyinak: „Kassa rövid nap mienk leszen;“ és Rákóczi ez időre vonatkozólag jegyzi meg emlékiratiban: „J'envoyai le comte Forgács au blocus de Cassovie et d'Eperies. Je connaissais personellement les officiers, qui commandaient dans ces villes; ils s' ennuyaient, croyant être plus resserrés qu'ils n'étaient en effet.“

várhatnak tőle; ha különben cselekesznek, még nejeiknek és gyermekeiknek sem fog megkegyelmezni; [1]) de mint Eszterházy Pálnak, december 7-én Nádasdy Ferenczhez adott levelében olvassuk: „maga népével általjött ismét a Moraván, s Marcheck és Tirnbach táján telepedett le, nem látván bátorságosnak lenni, hogy Nagyszombat felé menjen.“ Most azonban — december 20-dika körül — nehány lovasezrednek magához vonása után magyar földre lépett ismét, és Bazinból, hol őt december 22-én találjuk, kiszoritván Rákóczi hiveit, s általkelvén a Fehérhegységen, melynek pórjai mindössze is csak nehány poggyász-szekerét fosztogatták, utját Nagyszombatnak vette. Bercsényi ezt december 24-én megüzente a fejedelemnek, hozzá adván, hogy ő ovakodott Heisterrel közelebbről összecsapni, mert ha történetesen visszaszorítatik, lovasai rögtön felbomlanak; hogy Ocskay és Ebeczky utasitást vettek, háborgatni az ellenséget, mihelyest a térségre fogott érkezni, s őt Nagyszombatnál megelőzni; és végre, hogy ő, Bercsényi, még az nap este, Farkasfalvára fog jőni, a fejedelemmel egyesülendő. Úgyis történt; és Rákóczi azonnal hadi tanácsot tartott, „mert ujoncz levén a művészetben — mint emlékiratai mondják — örömest kért tanácsot azoktól, kik a hadi mesterséget érteni vélték; de csakhamar észrevette, hogy ők biz azt nem értik.“

‚Abban mindnyájan megegyeztek — folytatja Rákóczi, hogy nyilt térséget kell keresni, az ellenség megtámadására, s hogy Nagyszombatot meg kell szállani. [2]) Én ugyan némi ellenszenvet éreztem, oly roszul felfegy-

---

[1]) Wienerisches Diarium.

[2]) Nagyszombatban ekkor csekély számu turucz őrséggel Dáló Ádám volt parancsnok, kiről Illyés naplójában olvassuk: „Die 10. decembris

verzett hadakat, minők az enyéim voltak, csatába vinni; de ha visszavonulok, kétségbe ejtem az országot, az ellenséget hátamon beljebb viszem, katonáim szétfutnak. Nem ellenzettem tehát a szándékot, s hadaimat csatarendbe kezdtem állítani. Éjfél után el akartam indulni, hogy virradóra Nagyszombatban lehessek. Már-már indulandó voltam, midőn az ellenség mozgalmairól ujabb hirek érkezvén, Bercsényi aggodalmat nyilvánított, hogy az éjjeli menet tetemes rendetlenséggel fogna járni; mert csak szoros ösvényen juthatni fel a térséget szegélyző partra; miután pedig az ellenség csak lassan halad előre, könnyü leszen őt azon esetre is megelőznünk, ha csak hajnalban indulunk utnak, könnyü annyival is inkább, mert részünkről már csatarendbe állitott csapatokkal fog történni a menet. Követtem e nézetet, mely helyesnek látszott, de csakhamar megbántam, mert nem maradt elégséges időm a csatatér kiszemelésére és kitanulására. Karácson éjjele (december 25-dike) tiszta és hideg volt; a felhajnallott nap azonképen. Midőn Nagyszombat elébe érkeztünk, messziről láttuk az ellenséget: négy dandárban haladt elő, közepén a táborszerek egy ötödiket képeztek; jobbról és balról párhuzamosan mentek vele a Bercsényi által hátrahagyott csapatok, de épen csak kisérték minden működés nélkül. [1]) Nagyszombat ócska falakkal volt bekeritve, minden árok nélkül. A magaslat, melynek tetején fekszik, ketté vágja az egész térséget, alján malmot hajtó,

---

Lutherani Tyrnavienses praedicantem suae sectae, castellano et hajdonibus civitatis resistere conatis quidem, sed minus valentibus, per vim introduxerunt, fautore Adamo Dúló lutherano (mások kálvinistának irják), tunc loci commendante.“

[1]) „Die 25., natali Domini — irja a Nagyszombatban lakozott Illyés una partita caesarorum pervenit ad Rossindol prope Tyrnaviam, ubi hora vesperarum fuit velitatio cum illis (a Bercsényi által hátrahagyott csapatokkal), quo demum ipsa quoque castra (Heisteriana) pervenerunt ac ibidem noctem egerunt.“

eléggé mély patak folyt ki a városon felül levő nagyocska sárból. A városnak két végéről két mély út vezetett oda. Bercsényi és más tisztek feles számmal, kik megannyian oly véleményben voltak magokról, hogy nálamnál többet tudnak, a magaslat polczán akartak állást fogni; a város s az ebbe vetendő gyalogság közepét képezték volna az állásnak. Kérdeztem tőlök: valljon nem kerülhetné-e meg a magaslatot az ellenség, hogy az általunk imént elhagyott táborhelyet elfoglalja, a nélkül hogy a város vívásához fogjon; s ők most általlátták a veszélyt, mely bennünket érhetne, ha kénytelenek vagyunk, a Vág s a Dudvág közt összeszorított homlokzattal ütközni meg; ha lovasságunknak nem jut tér, hogy oldalt kaphassa az ellenséget; ha őt oltalmi állásban bevárjuk a magaslaton, hol a mienknél sokkal jelesebb tüzéri ereje garmadára lőné sorainkat. Parancsot adtam tehát a leszállásra, s meghagytam Eszterházy Antalnak, siessen a lovasság bal szárnyával, melyet majdan a gyalog had fogna követni, ki a várostól balra kigyódzó mély uton a térségre, s állitsa csatarendbe a dandárokat. Bercsényi lovasságom jobb szárnyával a másik, a várostól jobbra eső mély úton ereszkedett le. Ők ketten voltak a lovasság fővezérei; a gyalog hadban kevés volt az értelmes tiszt: a falu kolomposa, mert becsődítette a talpast, tisztévé is vált. Nekem hátra kellett maradnom, hogy a város kapúit be ne törje a csőcselék. Örömest megnéztem volna a csatatért; egy lélek sem említette nekem a patakot, melyről felebb szólottam; azt véltem, hogy semmi viz sem hasítja a térséget, azt gondoltam, hogy Eszterházy és Bercsényi azalatt kiterjesztendik a szárnyakat, míg én a gyalogságot utánok indítom. Egy óratájban borúlni kezdett az idő, s nem sokára annyi hó esett, és a szél azt oly nagy mértékben hordta szemeinkbe, hogy semmit sem láttam egyáltalában. Még

lemenőben voltam, midőn az ágyúk felszólaltak, melyeknek dörgése szétliasitván a hófellegeket, magunk előtt láttuk az ellenséget, csatarendben, a viz innenső partján. [1]) Eszterházy balról, az elébeszabott csatarendhez nem alkalmazkodván s hadait egyetlenegy vonalban állitván fel, embereinek tetemes része épen hasznavétlenül maradt, mert az ellenség hátról fedezve volt a patak által. Midőn bal szárnyát kifejlesztené, Bercsényi egyik franczia segédtiszte által figyelmeztetett, hogy Heister a viz hoszszában indulván, úgy látszik, ki akarja kerülni az ütközetet, s talán jó volna őt menni hagynunk. Engem meglepett fővezéremnek helytelen okoskodása; mert ha bár az is lett volna az ellenség szándéka, Bercsényinek tudnia kellett, hogy e szándék nem létesíthető az előtte elnyúló mocsár miatt. Nem jöttünk ide mogyorókat törni, — üzeném neki Norval által, — egy pillanatig se késsék oldalt fogni az ellenséget. Midőn válaszomat vette, már szegélyének szinvonaláig érkezett Heister, kit túlszárnyalandó, Ebeczky Istvánnak megparancsolta, hogy dandárával jobbról induljon, őmaga, Bercsényi, szaladt, hogy megindítsa a gyalogságot. A tudatlan lovastisztek látván ama dandár előhaladását, oly véleményben voltak, hogy utána kell menniök: a lovasság ehhez képest tova esett a gyalogságtól. Ebeczky oldalt fogta az ellenséget és sorait megtörvén, a táborszerekig nyomult elő; katonái, vissza nem tartóz-

[1]) Bel, Not. Hung. Novae., II. k. 64. l. „Heisterus in Tyrnaviensium fere conspectu, ad Rossindol et Fehéregyház vicos sub ipsum meridiei tempus tantisper militem subsistere jussit, dum de hostium destinatione fieret certior. (A „Wienerisches Diarium“ 1705. januarius 3-dikai száma említi, hogy egy szökevény e tekintetben jó szolgálatot tett neki). Reclinavit paululum cum exercitu, (Gerencsér felé), hic aciem instruere placuit: latus alterum mola, piscina alterum praecingente, a tergo amnis Parna exiguo quidem sed lacustri alveo diffundebatur, frontem, quae in hostem prospiciebat, militares aliquot machinae, et instructa more castrensi brevium hastarum sepes praemuniebat.“

tatva az altisztek által, fosztáshoz láttak. [1]) Lovasságomnak ama boldogtalan mozgalma két német lovas csapatnak alkalmat nyujtott belényomulni a közte s a gyalogság közt támadt hézagba, s magát Ebeczkyre vetni. [2]) Közeledésekor egy német szökevényekből alakult kurucz zászlóalj, melynek kapitánya Scharodi szintén szökevény volt, gyalogságom ellen fordult s azt zavarba hozta. [3]) Én karabélyosaimnak élén elég közelről láttam a német lovasság szándékát. Megindultam s embereimnek megparancsoltam, hogy kövessenek. De főudvarmesterem az ütközet előtt helytelen buzgalomból megkért nehány nemest titokban, őrizzék személyemet s ne engedjenek részt vennem a tusában. Ezek kantáránál fogván paripámat, úgy bántak velem, mint fogolylyal, s karabélyosaim is mozdulatlanul maradtak. [4]) Hadaimnak bal szárnya még erő-

---

[1]) „Die Rebellen greifen an — mondja a Wienerisches Diarium bulletinje, — und machen einige Unordnung bei der Infanterie, die zumeist aus Rekruten bestand.“ — „A rendeken által vágván magokat a pártosok — irja krónikájában az egykoru Spangár — és Vobezer seregének nagyobb részét lekonczolván, már a tábori szerekhez, a melyek a tábornak közepén voltak, jutottak, minekutána az ágyúkat elfoglalták volna. Hat ezeren a kiket Ebeczky vezetett vala a tábornak hátulsó részére rohannak; Ocskay László penig a tábornak jobb szárnyát csaknem egészen lekonczolja.“

[2]) Wienerisches Diarium, 1705. januarius 3-dikán: „Heister schwingt sich mit der Cavallerie, schneidet die rebellische Cavallerie von der Infanterie ab.“

[3]) „Scharodii a Rákóczio defectio — irja Kazy, hist. univ. Tyrnav. 168. l. indeque orta confusio victoriam ad caesareos transtulit. Multae illi irarum causae ex negata, quam efflictim ambiverat, arcis Nitriensis gubernatione; quam proinde injuriam vindicaturus, dum acerrima pugna calesceret, cum 500 germanis peditibus tormenta, quorum curam gesserat, desert, frontemque Rákóczianis obvertit.“

[4]) Bel., Not. Hung. novae, II. 65.: „Rákóczius ex acie, ne quid temere periculi adiret, exesse a primoribus jussus, prope ad urbem cum insigni corporis custodum turma substitit, praelii eventum e colliculo quodam speculaturus.“ Katona utána veti: „Pone vetus monialium asceterium, ad primam versus Moderdorf stationem.“

sen állott és csudákat mívelt,[1]) de a társzekerekig hatván előre, szintén fosztáshoz látott. Gyalogságom közepe azonképen felbontotta az ellenség első sorát, de jobb szárnya zavarba ejtetvén a szökevények által, a lovasság pedig, mint mondám, hátról támadtatván meg: nyomoruságos közbomlás volt az eredmény. A dolgok ez állásában, látván, hogy elmult a pillanat, melyben még segíteni lehetett volna a bajon, karabélyosaimmal ismét felmentem a magaslatra, a megfutamodottakat összegyüjtendő. — Bercsényi itt hozzám csatlakozván, embereimet ismét csatarendbe állítottam, s lassan visszavonultam lovasságommal, mely csak csekély veszteséget szenvedett. Vecsére indultam, hol hidam volt a Vágon, s Lamotte ezredesnek parancsot küldtem, vonuljon vissza Nyitrára, melynek várát Bercsényi nem rég kiostromolta. Gyalogságom a nyilt térségen végkép tönkre jutott volna, ha a zavar s a rendetlenség, melyben a németek is voltak, nem akadályozza őket, üzőbe venni a mieinket. Közepemből egy gyalog zászlóalj, melyet Miskolcz állított ki, az ellenség mindkét vonalán hatolt át, a patakot meglábolta, és egyesült velem.“ [2])

Ez volt a nagyszombati ütközet fejleménye, melynek következésében Pozsony és Nyitra vármegyék 1705. ja-

---

[1]) Ekkor történt, mit Spangárnál olvasunk: „Nem messze vala a német sereg az utolsó veszedelemtől, maga már a főgenerál Sigefridus Heister életének nagy veszedelmébe esett. Emlékezik vala egy a felzendült magyarok közül, hogy ezen hadi fejedelem sokakat társai közül levágattat tt és sokakat kegyetlen fogságba vitetett volna. Azért hogy elveszett népeért érdemes boszút állhasson, a sürü renden levő vitézeken általlhatván, nagy erőszakkal a fővezérre rohan: és már másodszor, mivel elsőben meggátoltatott volna az igyekezete, kezét és fegyverét felemeli, nagyszivesen hozzája vág, de minekelőtte a vágás rajta esnék, addig a vakmerő vitézt gróf Czobor Márk agyonlövi. Ezen dolgot maga Heister boldogasszony havának első napján, Nagyszombatban a jesuiták ebédlő palotájában beszélette.“

[2]) A „Wienerisches Diarium“ szerint Heister vesztesége ha-

nuarius 3-án hódolatukat Leopoldnak bejelentették. „Ezen ütközetből — irja Rákóczi — e tanuságot merítettem: hogy közülünk egy sem ért a taktikához; hogy a katonák lelkesek, de azon kivül, hogy igen roszúl fegyverkezvék, olyas tiszteik vannak, kik nem képesek őket vezérelni; végre: hogy a német szökevényekbe nem igen bizhatni.“

XXVII.

Magyarország tiszai részében az 1704-diki hadjárat szerencsésb eredménynyel végződött Rákóczira nézve. Említettük már, hogy Kassa magát megadta; lakosai november 2-án letették a hűségi esküt; [1]) Radics Ferencz, Zríni Ilona mellett egykoron Munkács ernyedetlen védője, neveztetett parancsnokává. Szendrőt Malvezzi Adolf adta át a kuruczoknak; Rákóczi, Szepessy Istvánt, ki az elmult nyáron Ritschan megveretésekor sebbe esett, rendelte ide

---

lottakban: tiz tisztből és körülbelől háromszázhetven közlegényből, sebesültekben: hat tisztből és mintegy harmadfélszáz közlegényből állott. Az elnyert ágyúk száma tizenkettőre, az elnyert zászlóké negyvenre tétetik. Fierville, a versaillesi udvar képviselője Rákóczinál, franczia grénátos csapat élén fogságba esett. Szintén a „Wienerisches Diarium“ szerint Rákóczi talpasaiból (gyalogságából) két ezer konczoltatott le, Wagner szerint ezerötszáz, de Spangár másképp tudja: „Ebben a csatában, irja, a pártosok közül veszett el százynyolczvan és nem három ezer, se egy ezer ötszáz, a mint a bécsiek irják, mert ezeknek holt tetemit, a melyek egynehány napig el nem temettettek némely szerzetes személy egyenkint kétszer is megszámlálta.“ Rákóczi erejét ezen ütközetben Wagner kétségkivül nagyitással, harminczezerre teszi; Heisteré tizenöt ezerre becsültetett.

[1]) 652. fol. hung. a nemzeti muzeum kéziratai között.

kapitányul. [1]) Eperjes parancsnoka báró Wilson Eduard 1704. november 1-én aláírta az alkupontokat, melyeknél fogva december 1-én, ha addig nem jő segéd, ha nem köttetik béke vagy általános fegyverszünet, Forgács Simonnak általadja a helyet. Kikötötte magának: hogy az őrség lobogó zászlóval és zeneszó mellett mehessen ki; a protestestans lakosoknak külön pontban vallásuk szabad gyakorlatát biztosította. [2]) Ehhezképest az év végével Eperjes is Rákóczit uralta, s 1705. januariusban Szatmár is megadta magát Forgácsnak. Glöckelsberg, Lövenburg és Sickingen, a hely főtisztei, egy zászlóalj gyaloggal és hatszáz lóval bántatlanúl Pestre [3]) mehettek, nem csekély boszúságára Károlyi Sándornak, kit 1704. october 17-én Berettyó-Ujfalun találunk, s ki nehezteléssel vette, hogy Szatmárnak kézhezvevése nem őreá biza tott, hogy hadnagyai közül, Gencsy Zsigmond, Török Péter és Pikó Demeter, nem tudni mi okon, Forgács által Rákóczi meghagyásából elzárattak.

A nagyszombati ütközet után, a város, melynek kapitányát, Dúló Ádámot, — heve ki a csatamezőre vitte, hol halálát találta, kaput tárt a császáriak előtt. Heister innen mind Leopoldvárba, mely előtt a vivó had kilencz ágyút és hét mozsarat hagyott hátra, mind Trencsénbe friss hadat küldött őrségül, de győzelmét egyébiránt úgy nem aknászta ki, mint tavaszszal nem a koronczóit; az eleség szüke, a nép gonoszsága miatt, mint mondá, mely életet, takarmányt előle az erdőkbe szállitott, — ily kemény télben, ki hinné! — s mely őt ezáltal a bányavárosok visszafoglalásában akadályozá. Bercsényi

[2]) 657. fol. hung. ugyanott.
[3]) Hevenesi kéziratai, F. XVI.
[3]) Wienerisch s Diarium, 1705, 156. sz. a.

át sem kelvén a Vágon, Sellyén alól két órányira, minden háboritás nélkül gyüjtötte együvé a megfutamodott hadat; Rákóczi Lévánál ütött tábort; s Vak-Bottyán, ki már korábban Leopoldtól a fejdelemhez pártolt, huszonnégy zászló huszárral a morva szélekig barangolt. [1])

Károlyi neheztelését enyhítendő, Rákóczi januárius 2-án őt a tiszántúli részek főkapitányává nevezte: ‚Most hallván Szatmár vára feladását — irja neki a lévai táborból — nem akartam késni, kegyelmednek azon Tiszán túl való föld és erősség főkapitányságát adni, tevén kapitányul azon várba, kegyelmed parancsolatja alatt Galambos Ferenczet. Idején meg kell tiltani, hogy engedelem nélkül senki a városban házat ne kezdjen épitetni, mert oly szándékban vagyok, hogy annak rendi szerint épült város legyen belőle.‘ [2]) Mind ez nem fogott Károlyin, s midőn a fejdelem őt nehány nap mulva magához felhívta, őt s a vele Debreczennél táborozott lovasságot, a tábornok kinyilatkoztatta, hogy lehetetlen felmennie, mielőtt szándékba vett működését a ráczok ellen végre fogta hajtani. Rákóczi ekkor titkárát Pápai Jánost küldte le hozzá; de kérelmek és igéretek egyiránt nem fogtak rajta, csak Gencsynek és társainak szabadon bocsátása által sikerült őt elvégre kiengesztelni. [3]) Ez megtörténvén, Károlyi januárius vége felé „hatezer tiszántúli bátor legénynyel, fegyelemhez nem, de fosztáshoz szokottakkal“, mint Rákóczi irja, megindulván, februarius elején Verebélyre érkezett. A fejedelem itt hadi tanácsot tartván, végzést hozatott, hogy Heister háboritására „ki győzelme után is tartott a kuruczoktól, s kit e hangulatában jó lesz megerősíteni‘

[1]) Wienerisches Diarium, 1705, 151. sz. a. Rákóczi emlékiratai.

[2]) Eredetiből.

[3]) Károlyi önéletirása.

magát Ausztriát kell meglátogatni. A Duna be volt fagyva; Károlyi átkelt a folyamon Karvánál, [1]) s még egy izben Bécsig száguldozott. Szintekkor Eszterházy Antal és Bottyán János kilencz ezered magokkal Esztergom városát megrohanták. [2]) Károlyi mozgalma Heisterrel félbenszakasztatta téli nyugalmát; kiugrott Nagyszombatból, s gyalogságát a Fehérhegység alján, Bazinban, Modorban, hagyván, lovasságával a merész portyázó után szaladt. Rákóczi ekkor már Egerben volt a nyári hadjárat előkészítésére, de Bercsényi, kire a Vágvonal oltalma volt bizva, ügyesen felhasználván az alkalmat, Eszterházy Dánielt a mondott fehérhegyaljai városok ellen küldötte. A német őrségek, úgy szólván, meg sem kisérlették az oltalmat, s aprilis elején mindhárom város ismét a felkelt rendeké volt. [3]) Károlyi Ausztriából visszajövet a dunántúli részekben is ügyekezett ujból szervezni a felkelést, de Kilitinél a Balaton mellett martius 31-én Heistertől váratlanul meglepetvén, csapást vett, melynek következésében megzilált hadával, mert nagy része a Bakonyba szaladt, a Duna másik partjára kelt által. [4])

.....

---

[1]) Kik voltak vele és alatta, Bercsényinek februarius 14-én hozzáadott leveléből tanuljuk: „Kegyelmed körül vadnak, az kik jóknak mondathatnak: Ebeczky, Géczi Gábor, Rétei, Deák Ferencz és Gencsy.

[2]) Wienerisches Diarium, 1705. Nr. 163.

[3]) Bel. Not. Hung. Novae. II. k. 105, 121, 131. kk. Katona, XXXVI. k. 631. l. Bercsényi, Nyitráról, 1705. aprilis 8-án Károlyinak „Eszterházy Dániel tüzet vetvén a városokra, mindhárom őrség kiment fegyver nélkül. Az tótság ott várta az hegyekben. Abban egy sem ment becsülettel. 21 zászló, 40 dob, sok szép fegyvert adtak kézhez.“

[4]) Wienerisches Diarium, 1705, Nr. 175 (4—7. apr.): „Heister schlagt Károlyi den 30. passato bei Kiliti.“ Rákóczi, emlékiratai-ban (hibásan az 1704-dik évhez): „Heister fit une course jusqu' á Killiti pour surprendre les troupes de Károlyi. Il reussit.“ Bercsényi, Nyitráról, 1705.

XXVIII.

Rákóczi februarius utolsó napján nagy-ünnepélyesen bement Egerbe. A várnak falairól ágyuszó üdvezlette, a város maklári kapujánál Telekesi püspök, ki első sorban a római katholikus egyház érdekeit ajánlotta a fejedelem oltalmába.[1]) Rákóczival Széchenyi is Egerbe jött, ki a selmeczi értekezlet felbontása óta, Leopoldnak is megegyezésével, folyvást a kurucz táborban mulatozott; hogy a békepártot magoktól el ne idegenitsék, mindkét fél versenyzett békehajlamát hirdetgetni. Rákóczi még 1704. november 11-én levél által biztosította az angol és hollandi követeket, hogy neki kedves dolgot fognak tenni, ha folytatják közbenjárásukat a béke eszközlésére; a bécsi fő hadi tanács 1705. februarius 11-én Visa és Okolicsányi által Széchenyit felhívta, ujítaná meg a békealkudozást, s martius 1-én Stepney és Hamel-Bruyninx Rákóczit értesíteni kivánták, hogy a császár-király június 20-án kelt nyilatkozatán kivül, melyre a fejedelem s a felkelt rendek eleddig sem adtak választ, még a következő pontokra ajánlkozik:

Mi illeti a katonai kihágásokat, ezek közül a multakért ő felsége szigorú vizsgálat után igazságot és elég-

---

aprilis 8-án Károlyinak, (ki úgy látszik panaszt emelt Bercsényi ellen, hogy a kivánt segédet nem küldte utána, hogy öt Heister mozgalmairól nem értesítette): „Kalocsáról 1. aprilis költ levelét vettem. Értettem casusát kegyelmednek, mindenek felett azon törödöm, hogy kegyelmed és a főtisztek annyira elszakadtak az hadtul. Az Bakony és Somogyság nyelte el a kuruczokat, mondja a labancz. Nincs hát, édes öcsém uram, énbennem vétek. Megvan az had Somogyban. Három levelemet is egyszerre hozták vissza, mert irtam kegyelmednek; Pozsonyt is bombáztattam volna, hogy megtéritsem.“

[1]) Schmitth, Agrienses Episc. III. k. 348. l.

tételt fog a sértetteknek szolgáltatni; a napi renden levőket a háború idézte elő, a béke megszüntetendi, s hogy a jövőben ne ujulhassanak meg, szigorú fegyelemben fognak tartatni a hadak; valamint arról is fog a közelebbi országgyülésen ő felsége a rendekkel tanácskozni, mint lehessen az ország veszélyeztetése nélkül az idegen katonaságot belőle kivonni. Az ifjabb királynak Magyarországban iakása iránt ő felsége már nyilatkozott, s ebbeli nyilatkozatát íme megerősíti, igérvén, hogy általa fogja a magyar ügyek gondját viseltetni. Az országgyüléseknek három évről három évre, vagy még gyakrabban tartatása nagyon van a császári felség ínyére, s oda a rómaiak és Magyarország királyát (Józsefet) is el fogja küldeni, ha saját jelenlétét az aggkor s a birodalom gondjai akadályozzák. A szabad választás jogára nézve, melyet a szövetséges magyarok, úgy látszik, igényelnek, kinyilatkoztatja ő felsége, hogy nem adhat más választ, mint a minőt már adott vala; nem is új az ausztriai házban az öröködési jog Magyarországra nézve, mert századokkal ezelőtt kezdetét vette és a minapi pozsonyi országgyülésen csak bizonyos vonalra szorítatott és gyökereztetett meg, még pedig a magyarok előnyére, mivelhogy ezen felséges ház elsőszülötte, annyi egyéb örökös országai és tartományai által istápoltatva, inkább gondoskodhatik Magyarország biztosságáról és fentartásáról, mint bármely más király, akár béke, akár háború idején. A magyar államtanácsra nézve ő császári felsége előttünk odanyilatkozott: miszerint aziránt nem lehet kétsége az országnak, hogy törvényei e tekintetben szentül fognak megtartatni, annyival is inkább, mert a felség megegyezésével a hazai törvények értelmében jártanak el eddig a hatóságok is; mert a királyi udvarban a tekintetes magyar kanczellária az óságos szokás által megerősített jogkörrel bír most is; s mert ő

császári felségéről annyival inkább nem tehetni fel, hogy nem fogja megtartani a törvényeket, mivel Magyarország hűséges nagyait titkos tanácsába sorozza, s nemcsak a magyar, hanem egyéb titkos ügyekről is tanakodik velök. Továbbá, hogy az uj hatóságok az ország tetemes hasznára, a katonaság s a hazafiak közötti jó rend fentartására hozattak be, azt érett meggondolás után magok a magyarok is, kik mindenütt eldöntő befolyással birtak, megvallották, azt csak a szenvedély vaksága tagadhatja. Abban nincsen méltatlanság, hogy a karloviczi békekötéshez magyarok nem alkalmaztattak, ha meggondoljuk, hogy a hitszegő lázadók által előidézett háborút kellett ama béke által eloltani; a jövő országgyülésen pedig olykép fog a felség ez ügyben a rendekkel intézkedni, hogy e tekintetben többé nem leszen okuk panaszt emelniök a magyaroknak. Semmi sem fekszik inkább ő felségének szivén, mint az igazság helyes kiszolgáltatása, e végre nemcsak ezentúl is munkás leszen királyi tisztéhez képest, hanem már régebben is ohajtotta, vajha a szerfelett terjedelmes, gyakran homályos magyar törvények jobb és rövidebb rendszerbe fűzetnének értelmes és jóravaló férfiak által. Jó ideje ugyan már, hogy a császári királyi felség a megtérni akarókat amnistiáról biztosította, de kész még most is kivétel nélkül mindenkit kegyelmébe fogadni, június 20-án kelt határozatának értelmében. Ugyanezen határozat erejénél fogva nyitva áll mindenki előtt, érdemeihez képest az út bár mely világi tiszthez és méltósághoz. Az egyházi javadalmak adományozására nézve kinyilatkoztatja a felség, hogy a hazafiaké leszen az elsőség, ha a kánonok által követelt tulajdonok által magokat egyházi méltóságokra érdemesítendik; a történeti emlékek egyébiránt bőségesen bizonyitják s magok a hazai törvények sem tagadják, hogy jámbor,

tudós vagy jelesszármazásu külföldieknek is adományozhatók e javadalmak, és bizony nem volna méltányos dolog, ha ily szük határok közé szorítatnék a királyi szabadság. A jesuiták ellen az ország vagy egyesek által emelt panaszokra nézve, igazságosnak mondja ő felsége, hogy a törvényes nehézségek meghallgattassanak s a legközelebbi országgyülésen eltöröltessenek. A protestánsok vallását illetőleg világos, hogy nincsen ok még többet kivánniok annál, mi a cszászári királyi nyilatkozatban foglaltatik, teljesen biztosítva levén az által a befogadott vallások ügye. A nádori tiszt jogkörének megnyirbálását vagy megháboritását ő felsége távolról sem helyesli; ha ilyesmi történt volna, véleményünk szerint az országgyüléshez kell orvoslásért folyamodni. Hogy a magyar kanczelláriának tekintélye és hatásköre sértetlenül fenmaradjon, azt ő felsége is követeli, nem hiszi azonban, hogy rajta ejtett ilyes sérelem bebizonyítatott volna; a netàlán szükségeseknek látszó változtatásokat és módosításokat az országos rendekre kell bizni. Hogy a magyar kamarának függősége az udvaritól ezentúl panaszra okot ne szolgáltasson a rendeknek, dietai tanácskozás utján intézkedendik a felség, s a magának és az országnak egyiránt kártékony kicsapongásokat orvoslandja. Magok a hazai törvények is hirdetik, hogy a só meg nem szorítható tulajdona a fejedelemnek, de miképen árát már is leebb szállitotta, úgy a hazafiak hasznára czélzó, a zavarokat megszüntető egyéb intézkedésekhez is fog kegyelmesen járulni. Valamint június 20-án kelt határozatában, úgy jelenleg is ujból kinyilatkoztatja a felség, hogy az adózási ügy s egyéb ilyetén tárgyak körül országgyülésen, a rendek közös megegyezésével fog intézkedni. A királynak mind tisztében mind érdekében áll, hogy az ujból visszafoglalt részek meg békebeleztessenek az országba, hogy ettől sem-

mi se szakitassék el; a visszafoglalt jószágokat pedig régi birtokosaiknak, ha ezek jogczímeiket kimutathatják, visszaadni, mindig szándéka volt ő felségének: a fiscusnak adott utasitás is ilyes irányu. Mind ezen, mind egyéb fiscalitások körül a hazai törvények értelmében kell eljárni. Arról, hogy magyart csak az országon belül lehessen törvény elébe idézni, hogy még a legczégéresebb vétség esetében se lehessen kihallgatása és elmarasztása előtt valakit megfogni, annyival is inkább szükséges az országgyülési tanácskozás, mert ezen követelés második ágazatának foganatosítását talán nem is kivánják a hivek. Ő felsége mindig azt ohajtotta, hogy a fekvő birtokra nézve az országban igazságnak és méltányosságnak elégtétessék; ha tekintetbe vétetik, hogy a magyarok a többi örökös tartományokban is birnak jószágokat, bizony, igazságos és méltányos, hogy a császárnak egyéb vasallusai viszont Magyarországban lehessennek földbirtokosok, annyival inkább, mert őket nem is tekinthetni külföldieknek, birván t. i. az incolatus jogával, mely valamennyi keresztyén néppel közös, melyet magok az ország törvényei is helyeselnek. Hallgatással mellőzzük a külföldiek érdemeit, kik erős karjaikkal és vérök hullásával védették meg eddig s védik jelenleg is a keresztyén név ellensége ellen Magyarországot. Nem áll, hogy a korona jószágai elidegenítettek; de ha netalán az ország égető szükségei miatt zálogba adattak volna, tanácskozzék kiváltásuk módjáról a közelebb tartandó országgyülés. A szabad királyi városok s köztök a bányavárosok bizonyosak lehetnek benne, hogy a császári királyi felség rólok ezentúl is szintúgy fog gondoskodni, mint eddiglen, s hogy nem fogja megengedni, miszerint szabaditékaikon csorba üttessék. A jászok, kunok és a hajduvárosok sérelmeit és jogait ő felségének véleménye szerint szintén

dietai tanácskozás tárgyává kellene tenni, hogy rólok és az uj szerzeményekről az ország és sajátmagok javára történhessék intézkedés. Az Erdélyt illető ügyekre nézve megerősíti a felség a június 20-án kelt nyilatkozatban mondottakat.

Ezen engedélyekre kész a császári felség, ezekkel akarta Nagybritannia királynéjának s az egyesült Belgium rendeinek közbenjárását igénybe venni, és mi nem kételkedünk, hogy mind azok, kik valóban ahitozzák a békét, elégségeseknek fogják találni s olyasoknak, melyek kétség nélkül alapúl képesek szolgálni az alkudozásnak. Miért is szükségesnek látjuk, hogy fenséged s a többi vezérek és egyesült magyarok, miután közbenjárásunkat ünnepélyesen elfogadták, valahára szabatosan és hitelesen nyilatkozzanak e pontok iránt, hogy kivilágoljék, miszerint fennséged a mondott vezérekkel és magyarokkal egyetemben szintén hajlandók a béke kötésére, melyet mi részünkről mindig egész erővel ügyekezendünk előmozdítani.'[1])

Visán és Okolicsányin kivül Szirmay is lejött Bécsből Széchenyi mellé az udvar czélzatainak támogatására; de az érsek még április 28-án is csak a szövetségesek által mindig sürgetett s az udvar által mindig megtagadott külső garantia megadásától várt sükert. „Az elégedetlenek — irja Scalvinionihoz adott levelében — nem hiszik hogy a külső hatalmasságok garantiája nélkül szilárd alapja lehessen az alkunak; ama garantia megadása véget vetne a bizalmatlanságnak, mely, mint ők mondják, kivált azért szállotta meg a nemzetet, mert a Bocskaival, Bethlennel és II. Rákóczi Györgygyel kötött szerződések nem tartattak meg irányukban. Szerintök ezen garantia sem-

[1]) Katona, XXXVI. k. 652. l.

mit sem von le a császári s királyi tekintélyből, és nem is példa nélküli, mert Bethlen, anélkül hogy e tekintélyen csorba üttetett volna, megkináltatott vele, csak hogy, állitásuk szerint, ő azt eszélytelenül el nem fogadta.“ „Midőn a méltóságaitok által közlött pontokot — irja válaszában a követeknek Rákóczi — újra és újra átolvasom, egy szót sem találok benne, hogy ő felsége beléegyezik a garantiába, mely nélkül hogy futó homokon építenénk, volt elejétől fogva a magyar rendek szövetségének véleménye; szükséges tehát, hogy a garantia kősziklája rakassék le alapúl, mielőtt az épités művéhez fognánk.“

XXIX.

A békealkuvás közben XIV. Lajos egyik tábornoka, marquis Desalleurs, érkezett Egerbe.‘ Noha már e háboru kezdete óta — irá március 17-én Rákóczi a franczia királynak — felséged hajlamának jótékony jeleit vettem, mégis azon körülmény, hogy marquis Desalleurs által kegyelmességéről ujabban is méltóztatott biztositani, annál élénkebben hatott reám, mert felséged azt nem szorítja személyemre, hanem hazámra is terjeszti ki.‘ [1]) Desalleurs Konstantinápolyból. Nándorfehérváron és Temesváron át, útját először is Erdélybe vette, hol Forgács, kinek működéséről hátrább lesz szó, épen Meggyes vívásához készült, melynek foganatosítására a franczia tábornok, egyik uti társát, Damoiseaut, XIV. Lajos hadaiban mérnöktisz-

[1]) Aktenstücke zur Gesch. Franz Rákóczi's, II. k. 441. l.

tet, segédül hagyta a magyarnak. Midőn Egerbe jött, mindenekelőtt a fejedelem hadainak, fegyvertárainak, várainak állapotáról kivánt értesítetni, hogy urának minél alaposabb jelentést tehessen. Vévén az értesítést, tanácsaival és terveivel állott elő. ‚Ezen tanácsok és tervek — mondja emlékirataiban Rákóczi — jók voltak, de nem lehetett hasznukat venni, mert a nemzet nem ismerte a hadviselés valóságos elveit, s mert ügyes tisztekben nagy szükséget szenvedtek a hadak. Katonáim között kevesen voltak, kik a törökök ellen szolgáltak, s ezek is csak meglepés és lesbenállás utján eszközlött diadalokról regéltek. Embereknek és lovaknak hosszas nyugalmat engedni, aztán három, négy napi menet után váratlanúl az ellenség előtt termeni, őt üzőbe venni ha megszalad, de rendszeres ütközettől ovakodni, — ez volt a jelszó. Azok, kik már Tököli alatt viseltek fegyvert, csak ilyetén eljárásra hivatkoztak. Már pedig az általam vezérelt mozgalom elején ezek birtak legnagyobb befolyással, ők váltak tisztekké. A nemesség mindig megvetette a gyalogsági szolgálatot, azért is mert a gyalog had nem igen alkalmas a felebbi eljárásra; a nemesség szégyennek tartotta, a talpasok sorában állani; közmondássá vált: hogy kutyának való, mindig gyalog járni, embernek való, magát állatok által vitetni. Mindössze is csak arra használtatott a gyalogság, hogy a kastélyok s a palánkok kapuit őriztették velök. Ezen palánkok hemzsegtek nemesektől, kik nem merészeltek nyilt falvaikban lakni. Ők katonák voltak megannyian, csatáztak szünet nélkül a szomszéd törökökkel, hogy fogdoshassanak bennök s hogy jónagy váltságdíjt zsarolhassanak rajtok. Ha egyszer másszor eszökbe jött az illető palánk kertjeibe talpasokat csúsztatni, kik a visszavonulást biztosítsák; ha erdőkön vagy mély utakon vezetett által az út, négynek-négynek egyegy könnyü

szekérkébe rakásával eszközöltetett a szállitás. Ha távolabb, a Dunához közel eső helyek vétettek czélzatba, sajkákon szállitattak oda a talpasok, s nem ritkán hatalmas vállalatokat vittek véghez. De, mint mondám, a gyalog szolgálat soha sem volt a nemesség ínyére, s megvettetés tárgyává lett merő tudatlanságból. Ennyit a hadviselés körüli visszás fogalmakról. Az ügyes tisztek szükét mi illeti, nekem azt mondották s én hitelt adtam a mondásnak, hogy XIV. Lajos maga is szükséget szenvedett bennök, szerfelett sok hadakat levén kénytelen lábon tartani. Desalleurs értett a hadviseléshez, józan volt és kitürő, kedvesen tudott társalkodni, de társalkodása éles levén egyszersmind, s a nemzet gyengéit kimélet nélkül sértő, ennek rosz hatása volt szükségképen. Aztán egy csapat tiszt helyett, mint várám vala, csak két mérnököt hozott magával. Fierville d' Herissy igen tisztességes ember volt, az egész nemzet szerette őt jámborsága és szép bánásmódja miatt, de a franczia seregben csak nagy-muskatérosságig emelkedett, s csakhamar fogságba esett, mint felebb láttuk. Lamotte ezredes, mint Vauban tábori segéde, némi gyakorlottságot szerzett magának a génieügyekben, türelmetlen volt és szenvedelmes, de kötelességeit hiven teljesítette. De-Riviére franczia protestáns volt, emberséges ember s elég jó mérnök. Barsonville és Saint-Just szintén génietiszteknek tartották magokat, előbb Auguszt király szolgálatában állottak. Az első, anélkül hogy szabadságot kért volna, tovább állott, a második csak parányi ideig maradt szolgálatomban. D'Absac mint hadnagy jött ki hazájából. Bonafoux franczia menekült volt, Chassan korábban Auguszt király kenyerét ette, jó tisztek mindketten, de minden derekasságuk mellett nem nagy szolgálatot tevők, mert kapitányokban, hadnagyokban szükséget szenvedett mindegyik. Kik

Konstantinápolyból vagy Lengyelországból jöttek, Fériol vagy Bonac ajánló leveleikkel kezeikben, csavargók voltak, idegen neveket használók, hogy az uraiktól, tiszteiktől lopott okleveleknek hasznát vehessék. Magokviselésök által gyalázatot vontak nemzetökre, s ezt épen megutáltatták a magyarok által. A német szökevények, ha kiveszszük Rott ezredest, ki derék gyalogtiszt volt, s három vagy négy hadnagyot, kik egyik vagy másik elfoglalt vár őrségéhez tartoztanak előbb, altisztek voltak, midőn megszöktek, nem birtak elég képességgel a hely betöltésére, melyre szükségből emeltettek, s közülök egynémelyik ujabb megszökés vagy árulás által ügyekezett magának bocsánatot vagy jutalmat szerezni. Ilyes volt Scharodi a nagyszombati ütközetben, ilyes Brener ezredes, ki a hadi tanács által árulásban elmarasztatván, kivégeztetett.'

Igy nyilatkozik emlékirataiban Rákóczi, midőn Desalleursnek Egerbe érkezését említi, ki, mint már érintettük, nyomban jelentést tett urának a fejedelem hadainak mibenlétéről, s e jelentéseket időről időre folytatta, melyekből, — nagyobb világosságot vetvén a tárgyra, — nehány helyet ide kell iktatnunk.

‚A mozgalom kezdetén — irja a franczia ügyviselő — Rákóczi fejedelem két testőr-ezredet alkotott, melyeket utóbb egy franczia gránátos-osztálylyal öregbített, s mindössze is ennyiből állott az elégedetlenek seregének rendszeres hada, 1704. végén; a többi roszul fegyverzett, tanult tisztek és rendes zsold nélküli csapatokból állott, melyek hol szétoszoltak, hol meg együvé gyülekeztek, a mint tetszésök tartotta, vagy mezei foglalkodásaik kivánatosnak látatták. A nagyszombati ütközet fejleménye éreztette Rákóczival, a bátor és eszélyes fejdelemmel, hogy nem mindig a katonaság száma nyereti meg velünk a

csatákat; hogy tisztekre van szükség, fegyelemre és kivált pénzre a nagy vállalatok ezen idegére.

S ő ezt elejébe terjesztette az államtanácsnak, mely 1705. január 1-én Lévában tartatott, s mely az ő indítványához képest végzést hozott: hogy rendes hadakra van szükség; hogy mindenekelőtt tőkéről kell gondoskodni, melyből kikerüljön a zsold, s hogy e végre haladék nélkül rézpénzt kell veretni, melynek elfogadására köteles legyen országszerte mindenki. Ezen pénz kétféle: a ‚poltura' s a ‚libertás'. Amaz egy drachmát nyom, s negyven poltura fél ezüst tallér értékével bir; emez, a ‚libertás' öt drachmát nyom, értéke tíz poltúra. Ezen két pénznem egyik lapján Magyarország címere, másikán csak e két szó: ‚pro libertate' szemlélhető. [1])

---

[1]) Széchényi, 1705. január 9-dikén Léváról Pálffy Jánosnak: „Az mi az rézpénzt (kit kongónak, az üstpénzt pedig pengőnek nevezték) illeti, eléggé voltam érette, hogy abrogáltassák, demonstrálván abbul, minemü megbecsülhetetlen kára s romlása lészen az országnak, de induratum jam est cor. Mindazonáltal már fehér jó pénzt is bocsátanak ki, s fizetnek is vele ... Édes méltóságos fiam uram, mennél tovább halad ezen motusoknak complanatiója, annál veszedelmesebbnek látom lenni, mert ezek naponként mind jobb rendben veszik magokat, regementeket állítanak, s fizetik hadaikat, német, franczia instructorok vannak köztök ...“ A felebbi sorokból, úgy látszik, azt kell következtetni, hogy a rézpénz veretése valamivel korábbra esik; gondolom, Bercsényi verette, kire a bányaügy is volt bizva, s a lévai államtanács talán csak sanctionálta a rendszabályt. Rákóczi is korábbra teszi keletkezését: „A vert ezüst nagy szüke — mondja emlékirataiban — engem mindjárt a hadviselés elején arra kényszerített, hogy rézpénzt veressek, ha nem akarok hadi adót vetni ugyanazon népre, ugyanazon pórokra, kik jószántokból saját lovaikkal, saját fegyvereikkel katonáskodtak, s azonfelül még eleséggel is szolgáltak. De ha a rézpénz belső értéke szerint veretik, nem fogott volna sem a szükségnek megfelelni, sem hasznavehető lenni, roppant súlya miatt. Kértem tehát valamennyi megye és város megegyezését, s ezt megnyervén, a közszabadság emblemáit, nem a magam czimerét verettem a rézpénzre.“ Általános és országszerte kényszerített forgalma azonban az 1705. év elejére teendő, s Rákóczi is ekkor irja: „A rézpénzek jó forgásba jöttek, s engem képessé tettek hadaimat jobb karba hozni, de az eszélyesség előrelátatta velem, hogy e forgalom nem leszen tartós. Annyi eszközöltetett általuk, hogy a bányák aranyát és ezüstét fegyver és posztó vásárlására fordíthattam.“

Aztán más parancs adatott ki, meghagyó: hogy azok, kik a nagyszombati ütközetből megfutamodtak s rablásra adták magokat, kevés nap alatt vissza, lakaikba térjenek, különben halált várhatnak magokra. A nagyobb rész szót fogadott, nehány makacs kézbe esett és felakasztatott, mire a maradék is haza sompolygott.

1705. februarius 15-én a megyék tárogató kiséretében hirdették: hogy a hazafiak, kik személyesen akarják az ország szabadságát megvédeni, jelenkezzenek tizennégy nap alatt. Jöttek nagy számmal, mindenik olyas fegyverrel, minőt házánál talált, s lóháton, kinek paripája volt. A főispánok szabott évzsoldot ajánlottak nekik egy egész évre, havonkint nyolcz libertás fogván járni a gyalognak, tizenkettő a lovasnak, s azonfelül eleség a táborozás folyamata alatt. Az ajánlat örömrivalgással fogadtatott; az önkéntesek letették az esküt, s alávetették magokat a büntetéseknek, melyeket a hadi szabályzat a szökevényekre szab. Kiki egy havi zsolddal haza bocsátatott felparancsoltatásáig, illendő fizetéssel ellátott magyar tisztek vezérletére fogván majdan bizatni az osztályok.

Ugyanekkor a császári sereg szökevényeiből és nehány fogolyból alkotott zászlóaljakba azon magyarok is soroztattak, kik előbb a császáriak között szolgáltak, s német tisztek, vagy olyasok, kik németül tudnak, állítatván élökre, egyenruhás, jól fegyverzett és fegyelemre oktatott ezredek képeztettek belőlök. Ezen németeknek czimzett ezredek nagyobb zsoldot húztak, mint a megyei hadak.

Két testőr-ezredét is megújította a fejedelem, melyeknek egyike lovasokból áll, kik karabélyokkal vannak felfegyverkezve, a másik, a gyalog ezred, mely ‚palotás' nevét visel, nehány zászlóaljjal öregbítetett, hogy két osztályt

képezzen, ötszáz emberrel mindenike.[1]) A karabélyosok eléggé jól jártak el kötelességeikben a nagyszombati ütközet alkalmával, de nem úgy a palotások, kik megfutamodtak. A fejedelem mindamellett megtartotta őket testőreiül, de talán csak azért, mert nincsenek jobb gyalogai; mert nem függ tőle egymagától valamely hadi testet elosztalni; s aztán mert helyén van, hogy némi elnézéssel viseltessék palotásai iránt, miután ők voltak az elsők, kik midőn lengyel földről Magyarországba érkezett, zászlai alá állottak.

A franczia gránátosok osztálya előbb száznyolczvan főre ment, — összegyült azon kóborlók rajából, kik folyton folyvást az egyik hatalmasság szolgálatából a másikéba lépnek, de kik rendszerint vitéz legények szoktak lenni. Nagyszombatnál közülök száznál több s valamennyi tiszteik a csatamezőn maradtak, az osztály csaknem egészen tönkre jutott. De Rákóczi fejedelemnek oka levén elhitetni a világgal, hogy seregének részét franczia hadi test képezi, hatvan franczia zsoldos mellé hatvan magyart sorozván, új hadi testet képezett, melynek ‚franczia gránátos-osztály' a neve, mely jól van ruházva, jól felfegyverkezve, s melynek mindenik tagja, az eleségen kivül, tizenkét libertást húz zsoldul havonkint[2]) 1705.

---

[1]) Rákóczi emlékirataiban az 1705-dik évhez olvassuk: „Udvari hadam (les troupes de ma maison) ekkor két gyalog ezredből, melyek közül mindenik ezerkétszáz főre ment, s ezer lovasból állott. A palotások és munkácsi herczegségem valamennyi alattvalói buzgalommal tanulták mesterségöket, alezredesül egy németet, báró Limprechtet adtam nekik. Ezen tiszt, mint hadnagy a császári seregben, parancsnoka volt a murányi erősségnek, melyből gyakran szerencsés kitöréseket tett; de végre kénytelen levén magát megadni, szolgálatomba lépett, megtanulta az ország nyelvét, s a hadviselés végéig példás hűséggel ragaszkodott ügyemhez.'

[2]) Ezzel összefügg, mit Rákóczi emlékirataiban olvasunk: „Hogy tiszteket képezhessek, a háború kezdetétől fogva nagy udvart tartottam.

aprilisben a fejedelem testőreihez még egy ujabb osztály kapcsoltatott, mely ‚vadász-osztály' nevet visel, mert csakugyan kétszáz egyénből áll, kik megannyian jó puskások. [1])

1705. májusban a felkelt rendek lovassága hat karabélyos, nyolcz német és száznégy megyei csapatból, — gyalogsága. két palotás, nyolcz német és ötvenhat megyei zászlóaljból állott, tesz összesen: negyvennégy ezer nyolcz száz embert, a gránátosok s a vadászok osztályain kivül. [2]) De közülök csak a karabélyosok, a palotások, s a mondott két osztály tartatnak fegyelemben s vannak illőkép felfegyverkezve, azaz: ezer négyszáz lovas és ötezer háromszáz nyolczvan gyalog.

A hadak ellátásáról egyébiránt jól volt gondoskodva. Lengyelországból megérkezett a posztó a megyei katonaság ruházására, a többieknek már volt egyenruhájok.[3]) Pénzt hat millió erejéig verettek, mondottképen, zsoldul.

Apródaim, udvari nemeseim száma nagy volt, kikkel hogy megkedveltessem a hadi müvészetet, gyakorlatokat tétettem előttök franczia osztályommal, őket is oktattattam egy azokhoz értő belföldi tiszt által, s mihelyest a hó olvadozott, kiszállottam velök a mezőre."

[1]) Rákóczi csak hatvan vadászról szól, kikkel őt, midőn már jól voltak iskolázva, egy nemes ember örvendetesen meglepve. — Egyébiránt az emlékiratok szövege e helyütt is roncsoltnak látszik.

[2]) Rákóczi többre teszi: „A telet s a kikelet zsengéit Egerben töltöttem, foglalkodván békealkuvással, az ország rendbentartásával, s a hadak szervezésével, melyeknek zsoldját megszabtam. Hetvenöt ezer ember — lovas, gyalog — állott zsoldomban."

[3]) Rákóczi emlékiratai: „Megadtam Szileziának a semlegességet, melyet ezen tartomány a háború kezdete óta szorgalmazott, megadtam a végre, hogy fegyvert és posztót vásárolhassak, és kivált, hogy elégséges ólmom legyen az érczek olvasztására, mert mind Magyarország mind Erdély csak igen kevés ólmot termel. A szilézek ezt Lengyelországon át hozzám juttatták, de nem juthattam ezen uton fegyvereknek is birtokába, melyekben nagy szükséget szenvedtem. A háború egész folyama alatt bizony tizezer puskát sem kaptam Danczkából: a lengyelek, svédek, muszkák, szászok, kik ez években folyvást hadakoztak, elkapták előlem."

Mi illeti az eleséget, mindenik megye köteles volt táborozás közben kenyérrel ellátni az övéit, s e végre biztosa is volt a seregnél. Külön eleségi biztos gondoskodott a fejedelmi udvarnak, a franczia és bajor követség személyzetének szükségeiről. Az ökrök elosztása másra, a bornak és sernek beszerzése ismét másra voltak bizva. Az államtanács ezen összes eleséget kivetette a hatóságokra, melyek pontosan jártak el kötelezettségökben. A felesleg eladatott a közkincstái javára a csaplárosoknak, kik fejvesztés alatt a szabott árhoz tartoztak alkalmazkodni. Ezen intézkedések rendet és kényelmet eszközöltek, de sátorokban nagy volt a szükség, oly nagy, hogy a fejedelem s a legfőbb tisztek sátorain kivül másokat még csak látni sem lehetett az összes seregnél.

Mi illeti a hadi szereket: ágyu és golyó elégséges számmal találtattak Szatmártt, Egerben, Kassán, Eperjesen, Léván, Lőcsén és Érsekujváratt; Leopoldvár előtt veszendőbe menvén a mozsarak, ujaknak öntésére a szatmári harangok Lőcsére vándoroltak. Bombákban nem volt szükség; lőport több helyütt gyárattak, különösen Egerben, hol salétromot nagy mennyiségben találni. Kardgyár is van több helyt, s nehány puskagyár, de az utóbbiak működésének nem nagy a látszata, a munkások hiánya miatt.'

A hadi készületek mellett a békealkuvások is folytak, amúgy tunyán, s talán mindkét részről, és Rákócziéról — ezt tőle magától tudjuk — minden bizonynyal, komolyabb szándék nélkül már csak azért is, mert az általa makacsul követelt külső garantiát az udvar hasonló makacssággal utasította el magától. Széchenyi ezen követelés elvállalását nemcsak Scalvinioninál, mint már felebb láttuk, de a császárnál, az ifjabb királynál, Eugen herczegnél, gróf Harrachnál, mint a magyar ügyek kezelésével megbizott udvari választmány elnökénél, s magoknál az angol és hollandi követeknél is buzgóan szorgalmazta. „Méltóztassék felséged — igy könyörgött Leopoldnak — a mindig csalárd háború pillanatnyi igérgetéseinek megvetésével kegyességének kebelét a garantia elfogadásának is megnyitni, s őszinte királyi hajlamának ezen fényes tanutétele által a bizalmatlanság gyökerének végerét is kiráncani a magyarok kebeléből. Engemet mi illet, én kész vagyok ezen könyörgésem miatt inkább bárkinek rágalmait magamra vonni, mintsem hogy felségednek mély alázattal ne tanácsoljam a jelen mozgalmak megszüntetésére szolgálandó azon eszközt, mely szokásban van másutt is, mely ezen országban sem újdonnan új, s mely, ha új is volna, nem üt el a dolgok jelen állásától, az igazság kivánalmaitól, és melynek elvállalását — mert a mily szükséges oly gyümölcsöző leszen — felséged szövetségesei nem szorgalmazhatják eléggé, felséged ellenségei nem ellenezhetik eléggé.“

---

[1]) Miller, II. k. 150. l. — A Katona által (XXXVI. k. 665. l.) Zaluski után közlött oklevél, nem az 1705-diki év aprilisához váló, mint ő hiszi, hanem, mi egyébiránt szövegéből is kiviláglik, — 1704. őszszel nyomban a selmeczi értekezlet eloszlatása után, az érsekujvári táborból keletkezett, s általuuk annak helyén (207. l.) már fel is említetett.

Midőn Visa és Okolicsányi Széchenyinek e levelével Bécsbe érkeztek — Szirmayt egyelőre magánál marasztotta az érsek — Leopold már súlyosan beteg volt, s 1705. május 5-én, életének hatvanötödik, Magyarország feletti uralkodásának negyvenkilenczedik évében meghalt.[2])

[2]) Katona, XXXVI. k. 674. l.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

HUSZONHATODIK KÖNYV.

1705—1707.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I. József, 1705—1707.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I.

Leopold halála után a nádor herczeg Eszter- (1705.
házy Pál 1705. május 15-én Bécsből körlevelet bocsátott a felkelt rendekhez ily tartalommal:

„Nem kételkedünk benne, hogy kegyelmetek a mi kegyelmes császárunk és koronás királyunk ő felsége e jelenlevő pünkösdhavának ötödik napján történt véletlen halálát nem értette volna. Mivel pedig ezen eset után mostani felséges első József kegyelmes urunk, a római császárságban, úgy a magyar- és csehországi királyságokban több országokkal együtt, édes atyjának utóda: akartuk kegyelmeteknek nádorispáni tisztünk s hivatalunk szerint ezen dolgot a végett értésére adnunk, hogy felül megírt kegyelmes urunkhoz való igaz s köteles hűségét megmutatván, úgy alkalmaztassa magát mindenekben, a mint a tökéletes hűség koronás királyához kivánja.

E mellett minő keserves és utolsó romlásra jutott sorsa legyen szegény hazánknak, kegyelmeteknél tudva vagyon; kinek orvosságot akarván tovább is keresnünk, kegyelmes urunknak előhoztuk elromlott hazánk nyomoruságát, alázatosan könyörögvén azon: hogy ő felsége édes hazánk szabadságát, maga királyi hitlevelének megtartásával méltóztassék megadni, és ezzel végső pusztulásra közelgető nemzetünket megvigasztalni

Mely alázatos kérésünket meghallgatván, nagykegyelmesen monda ő felsége: a világ előtt nyilván vagyon, hogy Istenben elnyugodott felséges atyja idejében semmi királyi hatalomba avagy kormányba nem avatta magát; s ha mi netalántán sérelmes és hazánk törvénye ellen való dolgok, néhai kegyelmes urunk akaratja kivül azok által, a kiknek illett volna a dolgokat forgatni, történtenek, mindazok ő felségének nem tulajdonítathatnak, mert másoktól függött a dolgok kormányzása vagy igazgatása.

Mivel azért Istennek bölcs rendeléséből ő felségére szállott az egész birodalom, — folytatta szóval igen kegyesen — a státusoknak bizvást tudtára adhatjuk és megírhatjuk: hogy valamit dicsőséges koronázatjakor az elmult pozsonyi országgyülésében maga hitlevele által, mely a mi kezünknél vagyon, kegyelmesen aláirt s királyi pecsétjével megerősített, azt minden czikkelyében megtartja; úgy az országnak közgyülést első alkalmatossággal szolgáltatván, melyet megholt kegyelmes urunk is kivánt tartatni, hitlevelét országunk törvénye szerint a többi akkori végezésekkel betéteti; kiről minket császári és királyi szavával biztosított, remélvén, hogy kegyelmetek is ily magát minden törvények megtartására ajánló királyát igaz hűséggel fogja tisztelni.

Mire nézve, ha a jó magyarságnak, igaz keresztyénségnek legkisebb szikrája vagyon kegyelmetekben, szálljon egyszer magába, ne kivánja országunk ilyen romlását, és ne szomjuhozza édes nemzetünknek ily keserves vére kiontását, midőn, a mint felebb irók, minden törvényes igazságnak megtartására magát kötelező urával vagyon dolga kegyelmeteknek; nyúljon a békeség olajfájához, s ha miben megsértettnek gondolja kegyelmetek magát lenni, azokban velünk is, kik az ő fel-

sége hűségében vagyunk, egyetértsen, hogy atyáskodó királyunkat magunk szeretetére vonván, s valamit a törvény és igazság hoz magával, azt véghezvivén, megromlott hazánkat régi virágzó állapotjába hozhassuk, — kihez hogy alkalmaztassa magát kegyelmetek, szeretettel kérjük s nádorispáni hatalmunkkal atyaiképen intjük.

Holott pedig, kit nem remélünk, ugyancsak az lenne a kegyelmetek szándéka, hogy minden ok nélkül tovább is az ország pusztitását akarná elkövetni: Isten s e világ előtt tudományt teszünk, hogy olyatén, nem szabadságot hanem utolsó romlást keresők ellen kicsintől folyvást nagyig feltámadván, kényszerítetünk fegyvert fogni s hazánkat ilyen pusztítástól megoltalmazni; ezzel is megmutatván, hogy a törvényes szabadságot, mint igaz haza fiai mi is kivánjuk, de az utolsó romlást, kit bizonyosan eljövendőnek látjuk lenni, szenvedni nem akarjuk'. [1])

Egy időben e felhívással, melyet a nádor titkára Jeszenszky István, szóbeli üzenet kiséretében vitt meg, a még folyvást Egerben mulatozott Széchenyinek elmellőzésével, Szirmaynak s általa Rákóczinak, báró Pfeffershoven Ferdinánd budai parancsnok is értesítette a törvényhatóságokat, hogy az új fejdelem egyebek között így nyilatkozott előtte: ‚Tudod, hogy mi a magyarokat mindig szerettük, hogy mi soha sem vétettünk nekik. De akadályozva voltunk ügyeikbe avatkozni, mert királylyá koronáztatásunk előtt kötelesek valánk esküvel fogadni, hogy dicsőült atyánk életében Magyaror-

[1]) Egykoru nyomtatvány. Franczia forditásban Lambertinál, Mémoires pour servir à l'histoire du XVIII. siécle, III. k. 608. l.; s innen deák kivonatban, Katonánál, XXXVII. k. 30. l.

ság kormányához nem nyúlunk. Jelenleg kezünkben levén a hatalom, kinyilatkoztatjuk egész őszinteséggel, hogy a mit az utolsó pozsonyi országgyülésen igértünk és hittel fogadtunk a magyaroknak, azt szentül megtartandjuk, intvén őket: járjanak el részökről hasonló őszinteséggel, és küldjék hozzánk követeiket, kik kívánalmaikat előnkbe terjeszszék.' [1])

Kollonics bíbornok is hasonló tartalmu levelet intézvén a clerushoz, s híre szárnyalván, miszerint Leopold nehány pillanattal halála előtt fiának lelkére kötötte, hogy a magyar rendekkel okvetlenül békéljen ki, [2]) — a felkelt rendek közül többen, a kormányrendszer változását annyival is inkább bekövetkezettnek vélték, mivel a gyülölt Heister helyébe gróf Herbeville bizatott meg a császári hadak vezérletével. Az ügy ezen állásában ovakodott Rákóczi magát a békepárttal éles ellentétbe helyezni. Követe a bajor választó fejdelemnél, Kökényesdi László, csak imént — május 13-án — tudósította a franczia kormányt: ‚hogy a fejdelem ügyei jó karban vannak, s hogy nincsen szándékában az általános béke előtt kiegyezkednie a császárral.' Mire XIV. Lajos minisztere Chamillard, május 19-én biztosítani kívánta a fejdelmet, ‚hogy a király őt tehetségéhez képest mindenben fogja segíteni', s ennek jeléül havonkint ötvenezer livre-re emelte a segédpénzt. [3]) Rákóczi mindamellett számos híveinek megnyugtatására, Leopold utódához levelet intézvén: ‚országlása kezdetét kegyes csillagzatnak mondá, mely a fellegeket és viha-

---

[1]) Lamberti az id. h. 610. l.

[2]) Hist. des révol. de Hongrie, II. k. 330. l.

[3]) Fiedler J. Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczi's, I. k. 281. l.

rokat el fogja oszlatni, mik körülhálózták és majdnem elsüllyesztették a nemzetet. A magyarok ő felsége kegyelmétől régi szabadságuk visszaiktatását remélik, melynek a fejdelem iránti ősi hűség és buzgalom leszen viszhangja a nemzet részéről. Őt, Rákóczit, mi illeti, ő mindig mély hódolattal és őszinte ragaszkodással viseltetett József személye iránt; s nem hogy országát felzavarni akarná, épen ellenkezőleg kész volna az összes nemzettel neki hűséget fogadni és életét érette, mint törvényes királyáért és uráért feláldozni, oly remény fejébe, hogy ő felsége méltóztatik orvosolni a sérelmeket, melyekkel a gyülöletes miniszterek, méltatlanúl visszaélvén a jó fejdelem nevével és tekintélyével, illették a nemzetet.' [1])

Egyelőre azonban csak e levélre szorítkozott a közeledés Rákóczi részéről, ki a hadviselést, melyhez télen át Egerben készült, most kettős erővel szándékozott folytatni.

---

[1]) Lamberti, az id. h. 607. l.

II.

Károlyi az év elején kénytelen volt működését a ráczok ellen félbenszakasztani, mert Rákóczi őt magához Verebélyre parancsolta. Midőn a kilitii csapás után aprilis elején a fejdelemhez Egerre érkezett, kieszközölte, hogy kedvencz tervét, Gyula, Jenő és Arad, mint a ráczok fő támaszpontjai ellen indulni, végrehajthassa. ‚Menjen a Tiszántúl való földre, — mondja a fejdelemnek aprilis 26-án kelt utasítása — holott is szorgalmatos gondoskodása által a keze alól eloszlott hadakat késedelem nélkül összegyűjtvén, vigye a Berettyó mellé tovább való rendelkezésünkig. A mely had Várad körűl vagyon, annak számát, akár gyalog akár lovas legyen, megtudván, a lovasát s gyalogjának egy részét vigye le Gyula s Jenő megszállására, értesítvén bennünket, micsoda jobb móddal lehessen ahhoz fogni, s Arad városát is elpusztítani; a gyalogságból Várad alatt (— ezt Palocsai György már huzamosabb idő óta körültáborlotta —) az ott levő ellenség ellen vigyázásra hagyván'. [1]) S a május 8-án kelt pótló utasítás Károlyit felhatalmazza, hogy azon esetre: ‚ha Gyulában annyi ellenség nincs, a ki a hadak onnan való eltávozásával árthatna. Aradnál kezdhesse a táborozást. Hogy véleménye szerint megtérítés fejébe húst, kenyeret szerezhessen, itéljük terhére volna a szegénységnek, jobb pénzen venni. — Meg nem foghatjuk,

[1]) Eredetiből.

hogy a mely had esztendeig is fizetés nélkül ellehetett, most csak egy hónapért is annyira zúgolódnék; azt egy példás büntetéssel megorvosolhatja.' [1])

Ez volt Károlyinak feladása. S mi őt május 18-án csakugyan Berettyó-Ujfalunál, kevés nappal utóbb Túrnál, s majd Békésben a Kőrösnél találjuk, honnan Bóné és Nyíri ezredesek lovasságát egy zászlóalj német gyalogsággal s két ágyúval a ráczok ellen indította, kik Kúnhegyest felgyújtották. Az első ütközetben Nyíri negyvenötöd magával elesett, s az ágyúk a ráczok hatalmába kerültek. De most Károlyi a gyalogsággal utánok sietvén, midőn a Kőrösön átkelnének, tőlök ama két ágyún kivül még más hármat és zsákmányuk tetemes részét elszedte, s őket majdnem Gyuláig űzte, [2]) hol május 31-én már tábort járt.

Rákóczi saját személyében, a dunántúli országrészbe készült, mely Károlyi távozásával a császáriak kezébe esett, kik a fejdelem megjelenésekor kénytelenek leendvén a Csallóközben és Pozsony környékén felállított erőnek tetemes részét ellene küldeni, remélé, hogy módja leszen Bercsényinek Leopoldvárat, Ocskaynak Trencsént hatalmukba ejteni. Előzményül a hadjárathoz, gróf Eszterházy Dániel májusban tíz lovas ezreddel és egy gyalog dandárral átment a Dunán, s az odaszánt ágyutelepek a hó vége felé a bányavárosokból Hatvanra érkeztek. Vak Bottyán Kömlőd és Paks között a hajóhidat mindkét részről sánczczal megerősítvén, onnan mind Szegedet fenyegette, melynek parancsnoka báró Globitz már-már lemondott a hely megtartásának reményéről;

---

[1]) Eredetiből.

[2]) Mercurius Hungaricus, czímü nyomtatott hirlap, a gróf Károlyiak levéltárában.

mind Eszterházynak szükség esetére segédet igért. [1]) Egyelőre Földvárt vívta, melyben parányi német őrség feküdt, s hová most Glöckelsperg, ki Szatmár feladása óta Budán tartózkodott, lovas, gyalog némettel, ráczczal, s nehány nagyobb ágyúval segédet volt hozandó. Rákóczi, e hírre elhagyván Egert, június 21-én Árokszállásnál, 23-án Hatvannál, 25-én Ságnál táborozott. Ócsánál volt, midőn majdnem egyszerre két sürgönyt veszen, Eszterházy Dánieltől az egyiket, Bercsényitől a másikat. Amaz tudósította a fejdelmet, hogy Bottyán, ki Glöckelsberg közeledésekor vele megütközött, két sebet vevén [2]), erősségébe vonult; hogy a német tábornok ágyúi rést lövén a sánczokba, Bottyán kénytelen volt az erősséget odahagyni s a Dunának bal partjára átkelni; hogy végre Glöckelsperg, erősségnek és hidnak szétrombolása után, visszatért Budára. Bercsényi sietett Rákóczit értesíteni, hogy Herbeville gyalogsága több ezer dánnal öregbülvén, szándék van a máris bukó félben volt Leopoldvárba eleséget bevinni; miért is hasznosabb lépés nem gondolható mint Herbevillet a Vágnál megelőzni. A fejdelem, nem lévén reménye paksi hidjának helyreállításához s általa tervének foganatosításához, engedett Bercsényi kívánságának, s táborát július elején Ócsáról Gyömrőre, Veresegyházra, Váczra tette át.

Alig kezdett Gyula vívásához Károlyi, midőn a fejdelem, úgy látszik, Bercsényi tanácsára, őt még Egerből értesítette, hogy szükséges minél előbb egyesülniök a

[1]) Mercurius Hungaricus. Hist. des révol. de Hongrie, V. k. 213. l. Wagner historia Josephi I. 55. s köv. ll.

[2]) Sebeit, noha az egyik miatt sokáig sántított, — mondja emlékirataiban Rákóczi — csak ‚contusiók'-nak nevezem, mert a közvélemény azt tartotta, hogy bőrén nem mehet által a golyó.

Dunánál. Tervének ezen ujabb megbuktatása keserű leveleket iratott Károlyival mind Bercsényinek, mind Rákóczinak. ‚Látja Isten, — válaszola amaz némi gúnynyal, mint szokása vala, június 17-én Szeredről — nem tudom, mit akar kegyelmed belőle kihozni, hogy mindent kezdetünk és mindent félben is hagyatunk kegyelmeddel. Nem tudom, mit hagyattunk el kegyelmeddel olyat, kit maga el nem hagyott. Hogy a ráczról visszahivatott taval, a szombati harcz okozta. Nagyobb gondok elől hátrálnak a kisebbek.' [1]) Rákóczi is nem minden érdesség nélkül felelt neki. ‚Mivel a következő hadviseléshez úgy kivánunk fogni — mondja a június 15-én kelt levél — hogy eddig való hadakozásunknak mintegy végső megfejtése legyen, kegyelmed hézagos értesítésekből itéletet ne tegyen, hanem elhitesse magával, hogy valamint nem szándékunk, hogy azon földön való helységek elpusztuljanak, úgy bizony az sem lehet, hogy azoknak képzelt veszedelméért az egész ügy tetemes kárt valljon. A mikor azért parancsolatunkat onnan való eljöveteléről veszi, annak véghezvitelét némelyeknek bevett szokása szerint ne vítassa; ha kegyelmed különben cselekeszik, ez is sok más dolgokkal együtt kegyelmedre fog visszaesni.' S két nappal később, június 17-én: ‚Nagy sopánkodással küldének hozzám a debreczeniek panaszolkodván, hogy arról a földről távozni kell kegyelmednek. Az ilyenek énelőttem, bizony, semmit sem használnak, s ha azt gondolja kegyelmed, hogy a hadi intézkedéseket változtathatja, nagyon csalja magát. Se nem illendő, se nem hasznos, hogy rendeleteim a debreczeniek által kitrombitáltassanak. Én Hatvan felé hol-

[1]) Eredetiből.

nap indulok; Szolnoknál általköltözvén kegyelmed könnyü az egyesülés". [1])

Károlyi fejet hajtott a komoly parancsnak. Június 24-én már Békésnél, 25-én Kőrösladánynál táborozott, hol a fejdelem rendeletét vette, ‚hogy a nála levő vívó szereket és gyalogságot Szolnokba vetvén és ugyanott a Tiszán általköltözvén, hadaival Kecskemét felé siessen, hagyván oda által is ezerig való embert, kik a tolvaj rácoknak ellentállhassanak.' A szerint történt; s július 3-án Krucsai Márton fő hadi biztost a gyömrei mezőről már tudósíthatta Károlyi: ‚Isten segitségéből kegyelmes urunk ő nagysága táborába szerencsésen beérkeztem." [2]) Saját ezredén kivül lovassága még Bóné, Nyíri és Ibrányi ezredeikből állott, gyalogságát Ölyvös János ezrede s egy német zászlóalj képezte. A gyakori szökések, mert a legénységnek nem volt kedve a Tiszán általjőni, megannyi ezred sorait rútúl megzilálták, s Károlyi a baj orvoslására szigorúnál szigoruabb rendszabályokat ajánlott a hadi bizottságnak. [3]) Eszterházy Dániel hadai, melyeket Rákóczi szintén magához vont, azonképen nem sok lelket mutattak, mert rögtön velök is felhagyatták, mihez őket hetek óta előkészíték; s talán nagyobb mértékben azért is, mert a békepárt kéz alatt hatalmas befolyást gyakorolt reájok. Rákóczi, ezt ellensúlyozandó, július 3-án e beszédet intézé vala a hadakhoz:

---

[1]) Eredetiből.

[2]) Nemzeti Muzeum kézirat-gyüjteménye, 167. fol. hung. —

[3]) „Irja kegyelmed — ezt olvassuk július 7-én Krucsaihoz adott levelében — hogy a katonaságot váltig üzeti s kergetteti; jobban szeretném, ha azt irná kegyelmed: itt annyit akasztattam fel, amott annyit, mert ha csak kergetik, azzal ide nem gyün, a minthogy eddig sem gyütt egy is; kiváltképen a helységek biráit s esküttjeit kellene akasztatni, hogy az olyan szökött katonát magok között szenvedik."

„Nem tudom, vitézek, szivemnek fájdalmit jelentsem-e előttetek vagy pedig méltó boszúságra gerjesztett elmémet adjam előtökbe. Mert ugyan is, ha az elsőt szemlélem, nemde nem, méltó, keserüségemet mindazok eleibe terjesztenem, kik velem együtt hazájok dicsőséges szabadsága mellett életöket felszentelvén, mindenöket elhagyván, zászlóm alá oly véggel jöttenek, hogy mindenikünknek mind a győzedelem s mind a halál kész legyen? nemde nem, méltó, mondom, mindazon dicsőséges eltökélését s akaratját a vitézlő rendnek hazánk ügyén szánakodó s zokogó szívvel szemlélnem? Elfelejtettem elmult keserves sorsaimat, elhallgatom éjjeli nappali fáradságomat, veszedelmek között forgó állapotomat; és ámbár eddig való szerencsés hadakozásimat elő nem hozom is, elég okom lehet a panaszra: az ügyünkön általatok ejtett csorba. — Tik voltatok azok a vitézek, kik hazátokat velem együtt véres verejtékkel s véretekkel a régi szabadsághoz oly közelgető állapotba helyheztettétek; és most a közöttetek levő lágyszivüek, a dicsőséges magyar nevet nem érdemlők, az elfajzottak hirünket, nevünket, dicsőségünket csaknem eltapodták. Lettem volna inkább oly szerencsés, hogy hazánk oltalma mellett veletek együtt gyarló testemet halomba rakattam volna, mintsem becstelenségteket okozó cselekedetekről kell emlékeznie most élő, de csaknem eltemetett vezérteknek. Mit akartok? vérkiméléssel, harczkerüléssel, erősségek elhagyásával, egy szóval, szaladással édes hazánkat akarjuk megnyerni; vagy pedig gyalázatos és bizvást mondhatom, hallatlan példátokra feleséginket, gyermekinket, magunkat jobbágyságra vetnünk? Békéljetek meg inkább csalárd ellenségtekkel, hogy én is szerencsétlen hadi vezértek nevét letévén tengereken s pusztákon való bujdosásommal gyalázatba

hozatott életemet végezhessem. Töröltessék el, nem bánom, inkább eleimnek dicsőséges Rákóczi neve, mintsem tovább ily gyalázatokkal terheltetett napjaimat sirassam. Áldozzátok fel személyemet, kezibe adjátok ellenségemnek, csak magatoknak és nemzetünknek kereshessetek azzal szabadságot. Örömest megyek ama sötét tömlöcz be, honnan Istennek szent keze kiszabadított, és az azt követő gyászos theatrumra vigan lépek, csak tudjam, hogy mindezekkel hazám és nemzetem boldogságát elnyerhetem. Engedjétek, hadd keressem ellenségem fegyverét inkább, mintsem veletek haldokló gyalázatos életet éljek. Vagy ha van bennetek magyar vér, és hozzám, nem uratokhoz, de atyátokhoz és társatokhoz, véretekhez való szeretet: boszúljátok gyalázatunkat azon hazánk árulói büntetésével, kik bús nemzetünknek s mindnyájunknak becsületét gyászba öltöztették. Magatok pedig, o fiaim, o társaim, segítsétek boldogulástokra való ügyekezetemet, vigasztaljátok elkeseredett szivemet, hogy veletek élet s halál között kereshessem, oly szívvel a mint kezdettem, hazánk s mindnyájunk szerencséjére s boldogulására czélzó szándékomat. Nem kivánok birodalmat, nem kincset tőletek, nem egyebet az igaz magyar bátor szivnél, hogy azt a magaméval összekapcsolván, veletek éljek és haljak.' [1])

[1]) „Ezeket mind szóról szóra így perorálta a hadak előtt méltóságos erdélyi fejedelem felsővadászi Rákóczi Ferencz kegyelmes urunk ő nagysága 3. Julii Gyömödnél (Gyömrőnél) levő táborban anno 1705' mondja az egykoru leiró Kaprinainál, A. X. fol. a pesti egyetem kézirattárában. — Franczia paraphrasisa a beszédnek a Hist. des rév. de Hongrie II. k. 332. l. is olvasható, csak hogy a szerkesztő azt hibásan a vereskői vagy pudmericzi csata előtt mondatja el, mely öt héttel később történt.

III.

Károlyi kieszközölte a fejdelemnél, hogy hadosztálya a Vácz és Kecskemét közötti országrész oltalmára, honnan szükség esetében a kedves Tiszántúlnak is segédet hozhat, hátramaradjon; a fősereg Rákóczi vezérlete alatt utját a Vágnak vette. Három dandárra lévén osztva, a gyalogság a Duna kanyarodásait követte, a lovasság a partot környező erdős dombokon ment át, melyek bőséges legelővel kinálkoztak; a társzekerek Tompa felé indíttattak. Glöckelsberg a folyam tulsó partján Komáromig, lépésről lépésre kisérte Rákóczit, ki július 14-én Kisgyarmatnál, 16-án Kéméndnél, 18-án Kürtnél ütött tábort. Összes hadai Szentbenedeknél egyesültek, honnan már csak kevés állomás lévén a Vágig, Bercsényit tanácskozás végett magához hívta.

Herbeville még mindig nem mozdult ki a Csallóközből, még mindig nem látta el Leopoldvárat eleséggel, noha tizenöt ezer ember volt rendelkezésére, s noha jeles hadvezérek támogatták: Pálffy, Kohári, Gombos, Glöckelsberg, Virmont, Cusani. Rákóczi ez oknál fogva reményt táplált, hogy az ellenség szándékát meghiúsíthatja. ‚En oly jól ismertem — irja emlékirataiban a fejdelem — a jámbor, születésére lothringeni, mesterségére dragonos, aggastyán Herbevillet, még pedig mind személyesen, mind mások előadásából, hogy őt hálóba reméltem keríthetni, olyas hálóba, melybe más nem botlik belé.‘ Erre céloz Mocsonokból július 29-én követé-

hez a bajor választó fejedelemnél s most már a franczia udvarnál is, Kökényesdi Lászlóhoz adott levelében, midőn őt egyebek közt a következőkről értesíti: ‚Személyem szerint táborostul megegyeztem a Vág mellékén levő hadaimmal, oly szándékkal, hogy az ellenséggel, ha kivántatik, meg is verekedjünk, de amaz magát a Csallóközből nem igen mutogatja, jóllehet hat dániai regementtel szaporodott. Tartózkodtam még eddig a Vágon táborostul való általmenetelemtől, gondolván, hogy ezt az ellenség erőtlenségemnek magyarázván, hamarabb kijő, de még eddig kevés hasznát láttam fortélyomnak; hanem tegnap hozá meg valamely portyázóm, költözésének hirét, ki ellen azonnal Bercsényi uramat a lovasságnak nagyobb részeivel indítottam, de az ellenség Királyfalvától meginten vissza Nagy-Magyarinak, hol a hidja vagyon, tért. Eszterházy Antal egy hadtesttel a Fehérhegyen túl van, és az elmult heten Holics várát kegyelemre megvette, a mint is a benne levő százharmincz német tisztestül nálunk szolgálatot vett; annakutána Morvában betörést tévén, harminczöt falút s várost porrá tétetett.‘ [1])

A fejdelem, tervét foganatosítandó, mérnöktiszte Lemaire által Leopoldvár környékét megvizsgáltatta. Zelenicznél a Dudvág mellékvizét elfojtatta, a patak s a folyó között sánczolatot építetett s azt gyalog haddal Eszterházy Antal vezérlete alatt, ki imént visszajött Morvából, megrakta, és nem számítván kizárólag a víz torlódására, előfokokkal körülkerítette. Augusztus 4-én Patánál táborozott. Herbeville ekkor már kijött a Csallóközből, s hire lévén, hogy más nap Diószegnél a

[1]) Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczi's I. k. 282.

Dudvágon át Szeredre jövend, a fejdelem Patánál, táborhelyében hagyta a társzekereket, és Semptére, elejébe szállott az ellenségnek, a Vág hosszában fél mérföldnyi területen négy rendbeli gázlót kéthárom óra alatt sánczczal és ágyúkkal rakván meg. Augusztus 5-én délben Herbeville egész lovassága érkezett által a Dudvágon, utána nyomakodván gyalogja s összes felszerelése, és a Vág tulsó partján fogván állást. Mindkét fél estig ágyúkkal köszöntgette egymást. Herbeville a Vág s a Dudvág közé szorult, s Rákóczi számot tartott reá, hogy az öreg más nap előnyomulván, beléütődik ama sánczolatba; de ha nem fog-e éjtszaka portyázókat küldeni, hogy kitudja, mi történik közte s a csak két órányi távolságra fekvő Leopoldvár között, — arról kérdés lehetett. A fejdelem tehát arra határozta el magát, hogy nem akarván ama tervhez biztában, a különben is kinálkozó alkalmatosságot elszalasztani, négy ezer válogatott lovast a bal szárnyához három mérföldre fekvő vecsei hidon, s más négy ezeret a sánczolaton bocsát által, kik hajnal előtt egy órával, azalatt míg a többiek szemben hatalmas zajt csinálnak, oldalt fogják a semmire sem támaszkodhatott ellenséget. Bercsényi oly biztosnak vélte a vállalatot, hogy önmaga ajánlkozott kivitelére, a bal oldaloni működésre Géczi Gábort szemelvén ki. Valamivel alkonyat előtt útnak indult a két csapat. A jobbiknak mély utakon kellett általmennie, de a balról való, akadályok nélkül haladhatott előre. Ki volt mondva, hogy virradóra hozzáfognak a megtámadáshoz. Rákóczi az éjtszakát egy magaslaton szemben a szeredi kastélylyal töltötte, mely üresen hagyatván általa, elfoglaltatott az ellenség által. A fejdelem gránátosai, kik a lebontott szeredi hidat őrzötték, kétszáz lépésnyire voltak tőle. Éjfél felé a kastély hada megrohanta a hidat, s egy óra hosz-

száig erősen folyt mindkét részről a lövés. Virradatkor híjába várta Rákóczi, lovasságának mozgalmait, s egy órával később indulót doboltatván táborában Herbeville hasonlót cselekedett ő is. Ha restellette tegnapesti kisérletének meghiusultát, nyomban ismét oka volt biznia eredeti tervének sikerébe. A császáriak kivonták Szeredből az őrséget, s egyenesen a számukra kifeszített hálónak tartottak. A fejdelem most azzal biztatta magát, hogy Géczi nyomon fogja Herbevillet követni, s hogy Bercsényi még idején visszajövén, majd hátról fogja az ellenséget, midőn ez a sánczolat elejébe érkezendik, hol az ágyútelep miatt, mely őt visszáról sujtja, ha a kuruczok ellen arczczal fordul, csak Rákóczihoz oldalt állhat csatarendbe. Herbeville már meghaladta a fejdelem táborának elejét, s ez még mindig semmitsem tudott lovasságáról. Most utána küldi az egyetlenegy lovas ezredet, mely még mellette volt, a Budai tábornokét, s ez gyér fákkal beültetett erdőség szélén haladva, sorait csatarendbe állitja egy ágyulövésnyire az ellenségtől, ki a fejdelem seregének előhadát gyanítva az ezredben, csatarendbe állott azonképen. Gróf Pálffy János, Herbeville hadainak egyik vezére, több évvel utóbb megvallotta Rákóczinak, hogy Budai megjelenésekor a trombitásnak megjelenését is várta, ki őket a fegyverletételre felhívja. A fejdelem tovább lovagolt a Vág partján sánczolatának ágyútelepe felé, s íme előtalálja Bercsényit katonák nélkül. A tábornok panaszkodott, hogy a mélyutak akadályai miatt csak hajnal hasadtával érkezhetett a sánczolathoz, s hogy lovassága még benne van, mert Lemaire nem látta jónak, azt általbocsátani. Herbeville, miután huzamosabban csatarendben állott, balját a Dudvág bozóttal benőtt mellékvizére támasztva, szabadon hagyott jobb szárnynyal s a sánczolat ágyúi által megzilált homlokzattal, mert Le-

maire tüze „legalább százat Herbeville népének javában lefektetett“, visszament hét ágyú veszteségével, a merre jött, s Farkashidánál átkelvén a Dudvágon, a szomszéd zavari magaslatakon fogott állást.

Eszerint az egyik terv meghiúsulását a másiknak meghiúsulása követte; de Leopoldvárban még mindig nem volt eleség s Herbeville jócskán megzavarodottnak mutatkozott. Világos volt, hogy Bresztovánon át akarja Leopoldvárat megközelíteni, de ott is a Dudvágon kellett átmennie, melynek sással benőtt árjai jókora tavat képeztek, s ennek három sáncza nem volt rosz karban. Építőjök Lamotte ezredes parányi gyalog őrséget tartott bennök. Augusztus 7-én Rákóczy látván, hogy Herbeville arra tart, meghagyta Eszterházy Antalnak, küldené összes gyalogságát a sánczolatból Lamottenak, ki azt csapatonkint, a mint érkezendik, fel fogja állítani, s legvégül jőjön át önmaga és álljon élökre. Bercsényi tegnapi fogyatkozását helyrehozandó, intézkedett, hogy lovasságával sarkon érvén az ellenséget, megtámadhassa mikor az átmenetelt megkisértő leszen. Rákóczi némi magaslatból áttekinthette a fejleményt. Herbeville hada átvonúlt a térségen; több rendbeli keskeny de mély vízfoltokhoz ért, egyazon híd segédével átment rajtok, s Bercsényi nem tett semmit. A fejdelem parancsot parancs után küldött reája, s e közben Herbeville előhada közeledett a sánczokhoz, hová Eszterházy megérkezvén, s nem látván bennök annyi gyalogságot, mennyi szükséges volt megvédésökre, elszédült, s a nélkül hogy Lamotteal szólt volna, ki az egyes csapatoknak helyeiket kimutatta, segédtisztét Rákóczihoz küldötte oly jelentéssel: hogy nem lévén elégséges gyalogsága, visszavonúl; s úgy is cselekedett valósággal. Ekkor kibukván a hadak a sásból és bokrokból, hová őket Lamotte iktatá

vala, meglepték számuk által Eszterházyt, ki most ráüzent a fejdelemre, hogy ő visszatér haladék nélkül. De eközben Herbeville előhada már túlnan lévén, Eszterházy mindössze is csak annyit mívelt, hogy a gyalogságot magával visszahozta a fejdelemhez, mit Bercsényi azonképen cselekedett a lovassággal. Az ellenség bennvolt Leopoldvárban, s Rákóczinak nem maradt egyéb tennivalója, mint összes hadait Herbeville tegnapi táborhelyén együvégyüjteni, jobbját a Vágra, balját a Dudvágra támasztván. [1])

A sereg lángolt kiköszörülni a csorbát, melyet fegyverein e napok ejtének vala. A hadi tanács, Rákóczi által együvéhivatván, egyhangulag úgy vélekedett, hogy az ellenséggel meg kell ütközni. A fejdelem azon volt, hogy Herbeville előtt elzárja a Csallóközt, hol társzekerei voltak; s hogy csatahelyül olyas tért szemelhessen ki, melyet ő, Rákóczi, közelebbről ismer. Ehhezképest, mihelyt augusztus 10-én a császáriak Nagyszombat felé indulván, épen a múlt évi december 26-dikai ütközet helyén ütöttek tábort, nyomban utánok sietett Czifferig. Más nap hajnalban vizsgálván a területet, céljához alkalmasnak találta. A középben fekvő falú előtt a Gidra vize foly, mely a térséget párhuzamosan a kuruczok vonalaival ketté hasította. A falúban két erős, kőfalakkal kerített úri ház volt, az egyik jobbról, a másik balról, egy puskalövésnyire a pataktól mindketteje. Rákóczi egy zászlóaljat két ágyúval vetett külön mindenikbe. Vonalai némi távolságban a falútól szelíd lejtőségen terjedeztek, nem akadályozva semmi által. A fejdelem hadait csatarendbe állította. Mintegy hét óra felé az or-

[1]) Rákóczinak 1705. augusztus 9-én Károlyi Sándorhoz adott levele. Hist. des révol. de Hongrie, V. 217—229. ll. Illyés diariuma. Kaprinai, A. XLII. fol.

száguton közeledni látta a császáriakat, kik mihelyt őt egy magaslatról észrevették, egyenesen a hegyek felé tartottak. A kurucz sereg talán kétszer is felülmulván őket számra, érdekökben állott kikerülniök a térséget, s keskeny helyiségek közé vonniok az ellenfelet. Rákóczi nem akarta Herbevillet menésében háborgatni; eléglette ha távol tartatik társzekereitől, élésházaitól; s olyas helytt, melyet ő, a fejdelem, nem ismer közelebbről, azért sem akart vele megütközni, mert véleménye szerint a fehérhegyek lakosai, nemhogy a császáriakat a szükségesekkel ellátnák, száz akadályt gördítettek volna elejökbe. De Eszterházy Antal, Ocskay és Ebeczky rá birták Bercsényit, hogy Herbeville haladék nélküli megtámadását tanácsolja a fejdelemnek. Főudvarmesterét Ottlikot is megnyervén nézetöknek, ki mint Tököli karabélyosainak ezredese nevet szerzett magának, elmentek hozzá s Bercsényi előadta kisérőinek véleményét: hogy az ellenséggel meg kellene ütközni, mert a közvitéz unatkozik, a közvitéz morog, ha nem vezérlik a megfutott németek ellen; hogy nem kellene elmulasztani a kinálkozó alkalmatosságot, nehány franczia szabály miatt; hogy jó leszen, nem ugyan egyenesen Herbeville nyomán, de tőle balról előhaladni, menvén felebb azon lejtőségen, melyen felállítva voltak a hadak. Fiatalsága és tapasztalatlansága elfogadtatták Rákóczival, jobb meggyőződésének ellenére, a tanácsot. A két hadoszlop útnak indult, a mint áll vala. Félóra mulva az előhad fenn volt a tetőn, melynek tulsó oldala oly meredeknek mutatkozott, hogy azon leszállani lehetetlen a lovasságnak; lábánál nagyobb völgy terült el, sűrü erdővel benőve, mi a sereg balját biztosította. A sorok hoszszában kevésbé meredek volt a hegyoldal, s alján a Pálffyak falva: Pudmericz. Ez oldalról a völgy tócsával volt be-

szegve, fákkal és bokrokkal benőtt keskeny gátján kiömölvén a víz, mocsáros réten folyt át a kurucz vonalok hoszszában; túlnan hasonló volt a terület idoma, de valamivel magasabb, s az innenső tető csak egy ágyúlövésnyire esett a másiktól. Rákóczival szemben malom állott honnan két domb közötti út vezetett a tulsó magaslatra. A forró nap s tábornokainak okoskodásai által fárasztott fejdelem pillanatnyi nyugalmat keresett, midőn épen átellenben az ellenséges lovasság egyik oszlopának eleji felmerültek. A falúba s az erdővel borított völgybe vezető uton voltak. Ismét tábornokai indítványára, gyalogságának részét amaz erdőbe, s lovasságának részét ama hadoszlop nyomába parancsolta a fejdelem, de alig mozdultak meg, midőn Herbeville visszavonulván, sorai a kuruczok magaslata megett terjedeztek. Ekkor Rákóczi látván, hogy ágyúzáshoz készül az ellenség, megállitá az indulóban volt gyalogokat, — a lovasok már tovább keltek — s összes gyalogságát a tócsa s a falu sövényei megé küldé. A valamivel hátrább, két domb között elnyuló mélységet pedig igen alkalmatosnak látván a lovasság befogadására, balszárnyával fordulót tétetett, hogy azt oda beszállítsa, addiglan míg Herbeville czélzatát közelebb fogta kiismerni, kit jelen helyzetében nem akart megtámadni.

Egyelőre meghagyta Bercsényinek, foglalja el a malmot, melyet Lamotte, az odavezető mélyúttal szemben épített ágyutelep által ügyekezett fedezni. A tábornok válaszúl adá, hogy ő nem ért a gyalogság kezeléséhez. Forduljon meg tehát a lovasság jobb szárnyával, — mondá neki Rákóczi — s ügyekezzék az ellenség bal szárnyát meghaladni, hogy oldalt foghassa; aztán egyik segédtiszte által meghagyta a legközelebbi gyalog dandár vezérének, állítsa fel embereit a patak hoszszában, hogy

a felebb mondott lovasosztálynak előre láthatott visszavonulását fedezzék. Ezen parancs, talán mert a segédtiszt hibásan fejezte ki magát, rosszul hajtatott végre: a gyalogság oly messze ment előre, hogy semmi haszna sem volt mozgalmának. A tetőn még mindig csak azon része volt szemlélhető Herbeville lovasságának, mely kezdetben felmerült vala. Rákóczi erősen hitte, hogy a német sereg ama magaslat megett terül el, hogy általa fedezve azon térség felé tart, melyet a kuruczok reggel elhagytak, s mely a Csallóköz felé vezet. Csáky István ekkor visszahozta a reá bizott lovasosztályt, a felebb említett tévedés miatt kissé megkuszálva. A fejdelem lovasságának bal szárnya, mint mondatott, biztos helyen volt, de a tetőn még egy dandár állott, mely kisebb osztályokban a tábor őrizésére volt szánva; s íme, Herbeville tüzérei előrohannak, szemben Rákóczi ágyutelepével, ki az ellenség ágyúinak első felszólalására némi zavart látván ama dandárban, fái alól oda vágtatott. Útközben megértette, hogy a császáriak egyik zászlóalja a malom elfoglalására megyen, s hogy ott nincsen gyalogság, melyet ellene lehessen vetni, mert az előre ment csapat a malmot is meghaladta. Észrevévén Andrássy György, a jobbszárny gyalogságának vezére, az elkövetett hibát, megannyijokat visszatérité, s élökre állván, hátra vetette az ellenséget. Utóbb azonban, midőn a patakon túl, kelletinél lazabb sorai hevesebben haladnának elő, csakhamar visszaszorítatott. A tábor őrizetére rendelt lovasság tisztei látván a gyalogság ezen eljárását, idétlenül neki rohantak, s nem lévén képesek a lejtőségen oly hamar lejutni, mint kivánták vala, rögtön ismét megállottak. Ez Lamotte ágyútelepe körül történt, hová Rákóczi épen e pillanatban érkezett, s hol a hadakat mintegy nagy gombolyagban találta az erőszakos roham következésében, melylyel

ama tisztek neki indultak s ismét megállottak. Mind ezen mozgalmak porfelhőt keletkeztettek, s az erős szél azt a Rákóczi megett volt lovasságszárnyra vitte, mely mindinkább bomló sorokkal, mindinkább vad rendetlenségben megfutamodván, a többi hadakat is maga után vonta. Az ütközet el volt vesztve.[1])

„Én mindig úgy vélekedtem — irá utóbb rodostoi magányában Rákóczi, midőn a múltnak képei még egy ízben felderengtek előtte — én mindig úgy vélekedtem, hogy a por, mely előlünk elfedezte a napot, volt az általános megszaladásnak szerző oka. Jobb szárnyam, hol Bercsényi parancsolt, látván feléje terjedezni a porfelleget, gondolá, hogy az, az ellenség, ki a balszárnyon áttört s most őreá veti magát, — gondolá és futamodásnak indult. Én ugyan nem láttam több ellenséget, mint a többször említettet a magaslaton, s a zászlóaljat a malom-

---

[1]) Hist. des rév. de Hongrie, V. k. 230—341. l. l. Rákóczi in castris ad Vecse 13. aug. 1705. Károlyi Sándornak: „Az elmult napokban nagy bizodalommal lévén az német armadának meggyőzése iránt, az hadak kivánsága szerint is formalis harczot tenni akarván, egynehány helyütt eleiben szállottunk; mindaddig kerülte penig az ellenség az ütközetet, míg Vereskő táján oly szorost nem talált, aholott mellesleg menvén vele, hadaink, ellen irruptiót tett, és nekünk egész hadainkkal operatiót tenni ellene nem lehetett, melybül származott valamely confusio; az artilleria és bagázsiánk is salváltatának.“ Ugyanaz ex castris ad Vecse 15 augusti Krucsai Mártonnak: „Podmerécztől némely hadaink tanulatlansága miatt, mi részünkről mintegy hatvan ember, az ellenség részéről másfélszáz kárral ide az Vághoz recedáltunk.“ Kollinovics szerint, ki a császáriak győzelmét első sorban Pálffynak, a Vöröskőn született, Vöröskőn otthonos, tehát minden ösvényt ismerő Pálffynak tulajdonítja, a kuruczok negyven zászlót vesztettek és tizenegy ágyut, de melyek közül csak négyet lehetet elvinni, a többiek beszegeztettek. Szerinte Bercsényinek hadi irodája is Herbeville kezébe esett. Személyekben, szintén Kollinovics szerint, Rákóczi négyszázat, s a császáriak háromszáz dánt és kevés németet vesztettek volna. Wagner (Hist. Jos. 59. l.) a dánoknak s a Latour- és Hannover-ezredekbeli dragonyosoknak tudván be érdemül a pudmericzi napot, Rákóczi veszteségét épen harmincz kisebb ágyura s nagymennyiségü mindenféle táborszerekre teszi; egyébiránt utána veti: plus victoriae quam caedis fuit.

nál. Gyalogságom rendben vonult vissza; a fenékben nem volt por, s a földidom kedvezett neki. Ezen boldogtalan nap megtanított emgem, hogy mit nem képesek tenni szél és por valamely ütközetben. Megvallom őszintén, hogy kikerülhettem volna e veszélyt, ha az idétlen és orczátlan tanácsoknak ellentállok, de ilyesmihez szükséges a hadvezérnek biztossága, s ezt csak a tapasztalás adja meg. Minden a mit ilyes alkalmakkor mondtam, minden a mit cselekedtem, ellentétben állott a nemzet eszméivel és gyakorlatával hadviselés dolgában. El kellett nyelnem azoknak okoskodását, kik engem meggondolatlan hadfinak mondottak, mert a francziáknak a nemzet szokásaival és géniusával ellenkező maximáit és tanácsait követem. Mások sajnálkoztak rajtam, mint ki olyas csillagzat alatt születtem, mely nem kedvez a háborúnak; s ezek igazat mondottak, mert reám nézve csakugyan balsors volt, ilyes háborút viselnem. Olvasván Julius Caesar commentáriusait, a Gallusok geniusát ismét feltaláltam a magyarokban; ezekben ugyanazon szellem működött, mely amazokban. Hanem az is áll, hogy a császár tábornokai között nem találtam Caesarokat. Herbeville bevitte az élést Leopoldvárba, elfoglalta a sánczokot és győzelmet nyert, nem mint jeles hadvezér, hanem azon mód szerint, mint előadtam vala.'

IV.

Rákóczi, még július 1-jén ócsai táborából országgyülést hirdetett a Rákos mezejére:

‚Isten által felvett igaz ügyünk mellett való szives munkálkodásinknak bizonysága — mondja az összehivó levél — jelen vagyon önnönmagában; azért is.... megrongyollott édes nemzetünk régi dicsőséges szabadságinak visszahozására egyedül czélozó szent ügyekezetünk kijelentésében, úgy világos megismertetésében, minden eleitől fogva folyó környülállások előszámlálását szükségesnek nem látjuk. Emlékezvén mindazáltal nemes országunk minden rendei mind az első mind pedig azután annyiszor következett számos nyiltleveleink foglalatjára, minden kételkedés nélkül tapasztalhatják a haza javához intézett dolgoknak folyamatjából, mily ugyanazon egy húron pendülő megegyezése legyen felvett szándékunknak; a mint is mindeneket az igaz ügyeket vezérlő hatalmas Isten kormányozásának, nem magunknak, eddig is ezután is tulajdonítva, ugyanazon rajtunk könyörülő irgalmas Istenünkbe bízunk, hogy sok nyomoruságok habjai között fetrengő nemesi szabadságunkkat örökösen megmaradandó csendes partra juttatja. Ugyanis mi lehet a . . . hajdani szabadságunk ellen való számlálhatatlan tusakodások között, a régi törvényeink kitörlésére kikoholt mesterkedésének nagyobb és veszedelmesebb eszköze annál, hogy a közel elmúlt országgyülésének alkalmatosságával az ott tett

törvényeinkben, ‚a mint értelmök iránt egyezkedés történendik', [1]) való kikötésnek beiktatásával minden szabadságinkból lassankint, anélkül hogy érzenők,[2]) kimozdítani akarván bennünket, eltökélett szándéka vala, hogy törvényeink semmisítésével, és azokra királyi fogadás erős hitével kötelezett diplomák sértődésének nem gondolásával, mindeneket önkénytesen, kit már bőven gyakorlott is, minden bármi idegenfélére is annál szabadabban húzhasson. De lám, a sziveket vizsgáló és rövidségeken boszúálló irgalmas Isten mit hozott ki ez igyekezetből, midőn a felséges császár halálával, Istennek csudálatos rendeléséből, önnönmaga, ellenünk és szabadságink kitörlésére készített fegyverével tulajdon maga kárára fordítá minden mesterkedő szándékit, hogy azon kikötésnek erejével kirekesztvén magát a törvénynek hathatóságiból, nyilvánságosan elégtelenné lett az országlásra. Kiben is édes hazánkat nyomóssá tenni kivánván Isten ő szent felsége, egész világ láttára annyira vezérlette már azelőtt is igaz ügyünk dolgait, hogy némely nagyhatalmu külső fejedelmek, ki elkezdett fegyverkezésünknek továbbvaló állhatatos folytatására, ki annak lecsendesítésére, törvényes szabadságink iránt javaslatba hozandó kivánságinknak beteljesítésére közben szándékozák magokat vetni; egyszersmind pedig annak kijelentésére az ellenkező ausztriai ház is maga követjeinek leküldésével . . . a békességre való hajlandóságát látatik mutogatni. Kinek is hogy nagyobb valóságát azon fejedelmek közbenjárására nézve is láthassuk, mind pedig hazánk és mindnyájunkkal közönséges nemesi szabadságunk ügyét, ki mi sorsban s állapotban legyen, tapasz-

[1]) Prouti super eorum intellectu conventum fuerit.

[2]) Sensim sine sensu.

talva tudhassa, és annakfelette az országbeliek közül senki balra ne vélhesse, hogy az ellenség által a békesség és szabadságink megadása iránt most ujonnan adott igéretnek tanácskozásba vételekor magunk valami hasznát a közjónak elejébe tenni kivánnók. — — szükségesnek ítéltük: hogy valamint eddig országunk dolgainak folyamatját a nemes haza lakositól el nem titkoltuk: úgy most is a fennforgó békesség előkelésének alkalmatosságával az ország dolgait tegyük mindnyájoknak nyilvánságossá; s hogy némely kétségbevont állapotok, melyeket a törvény rendes folyása szerint az ország közakaratjára s végezésére a mostani felvett ügynek ideje alatt ideutasítottunk, közmegvizsgálással és egyezéssel végképen elintéztessenek. Ahhozképest közönségesen az egész státusoknak — — értésére adni kivántuk, hogy nemes Pest vármegyében levő Rákos mezején a jelen levél keltétől két hónap alatt, úgymint Szentmihály havának első napján, nemcsak követjeik által hanem ugyan személy szerint, minden egyházi és világi, úri és nemesi rendek, valakik édes hazánk ügyét magoknak ismerik, elmúlhatatlanul jelen legyenek. — — —[1]).

Az országgyülés tartásának egyik okát, hogy tudniillik az eddigi békeértekezletek eredményei a nemzet elejébe terjesztethessenek, s hogy ennek alkalom nyujtassék, vagy a háború folytatása vagy a béke kötése mellett nyilatkoznia, bővebben említi az egybehivó levél a másik főok, melyet közelebbről nem érint, Rákóczinak a mult évben Gyöngyösön tett fogadása volt, hogy az evangelikusok ügyét országgyülés elejébe fogja hozatni, s hogy a mit ez végez, azt ő végrehajtandja. Több megye csakugyan hajlandónak mutatkozott a béke iránt, de

[1]) Eredetiből. Katona, XXXVII. k. 36—41. ll.

Rákóczi feltette magában, hogy annak megkötését a lehetőségig ellenzi. Július 8-án, hét nappal az országgyülés kihirdetése után, XIV. Lajoshoz intézett levelében, miután köszönetet mondott a segédpénz öregbítéséért, ezeket irja: ‚Mivelhogy a császár halála után a római király látszik mindazt igérni akarni a nemzetnek, mit ez kívánhat: a körülmények engem mintegy kényszerítenek, országgyülést tartani a rendek akaratának kitudására. Igaz, hogy vigasztalhatlan volnék, ha ezen egybehivása a rendeknek olyasmit eredményeztetne, mi ellentétben áll szándékommal, minél erélyesebben felhasználni a segédpénzt'. S három héttel később, július 29-én a mocsonoki táborból követének a bajor választó fejdelemnél, ki Rákóczinak békehajlama miatt panaszt emelt, mint mely őt, a választófejdelmet, nem fogja az odaigért magyar királyi székre juttatni, irt ekképen: ‚Nagy csudálkozással értem, hogy jobban Páris által nem tudósítatik a Bajor, mivel a mellettünk levő franczia király követje mindenekről tudósítja a királyt. Mondhatjuk, hogy a békességnek dolga mindazon állapotban vagyon, melyben kegyelmed hagyta; és jóllehet én hasznát Magyarországnak abból teljességgel nem látom, mindazonáltal én ezen ügynek vezére, nem ura lévén, ha Magyarországnak tetszik a békesség, távoztatnom nem lehet; de ha szintén arra találna is a dolog menni, kegyelmed biztosíthatja a Bajort, hogy segítséget a császárnak Magyarország ellene nem ad. Az országgyülést szeptember 1-ére a végett hirdettem ki, hogy ha alkudozáshoz eredne is az ország, az időből kifogyjon; én soha javallani édes hazámnak nem fogom, hogy csalárd ellenségének hitelt adjon'. Ha ezen levél mintegy mentőirat akart lenni a panaszok eloszlatására, más, szintén július 29-én kelt és szintén Kökényesdihez adott levél vádakat emelt mind a franczia

király mind a bajor választó fejedelem ellen, kiknek lanyhaságában rejlik az ok, hogy a magyar rendek hovatovább mindinkább a békekötést kezdik emlegetni, s kiknél valahára már szabatosan megkötendő valóságos szövetséget szorgalmazzon a követ.

„Látom én — mondja a fejdelem — mily keveset kell az ellenségnek hinni; de vegyék tekintetbe, (XIV. Lajos és a Bajor) avagy tagadja Gallia, mily lanyhán folytatta dolgainkat. Bujdosásomtól folyvást meg nem nyerhettem tőle, hogy annak rende szerint szövetséget kötött volna velem, avagy pedig csak irásbeli biztosítást adott volna, hogy Magyarország és nálam nélkül békességre nem lép. Biztosított ugyan nem régen követe által, hogy az én követemet, mint Erdély fejdelmeét a békességről való gyülésbe akarja bocsátatni és tudtom nélkül nem alkudozni; de mi haszna, ha irásban semmi sincs, a mit mutathassak Magyarországnak? Ez volt az oka, hogy a békességtárgyalást mindeddig folytattam, melyről nem is gondolkodtam volna, ha nem kell attól tartanom, hogy két szék között maradok. Azt gondolják, hogy minden azon ötvenezer tallér, és hogy azzal bizonytalanra vettethetik velem Magyarország dolgát! Másként folyt volna Magyarország elméje, ha eleitől folyvást, de bár csak most is az ország gyülésében mutathatnék oly irásbeli biztosítást, mely által bizonyos lehetne a nemzet. Azért ha kell, hogy hadakozzunk, adjon mind a választó fejedelem mind a galliai király mentül hamarabb irást:

1. hogy velem, mint erdélyi fejedelemmel örök támadó és oltalmazó szövetségre lép; hogy békességről nem alkudozik a császárral, valameddig Magyarország az ausztriai háztól el nem szakad, avagy legalább minden törvényes igazságit valósággal meg nem nyeri; hogy

nálam nélkül sem egyezkedésbe nem ered, sem azt meg nem köti;

2. hogy ha a hadakozásnak változása miatt idébb kellene békességre hajlani: legalább Magyarországnak azon része, mely akkor elszakasztva találtatik, maradjon kormányom alatt az erdélyi fejedelemséggel, teljes felségjussal, és holtom után annak kormánya alatt, kit azon elszakadt státusok választani fognak közakarattal;

3. a meddig a hadakozás tart, ezen elkezdett segédpénzt folytatja;

4. ha végtére bujdosásom vagy rabságom esnék, abból nem csak kiszabadít, de szerez Lengyelországban annyi jószágot és biztosítást személyemnek, hogy állapotomhoz képest elélhessek s azok kik velem lesznek.

Ezek meglévén, könnyü, Magyarországgal nemcsak folytattatni a dolgot, de a szövetség kölcsönösségére azokat végeztetni, a melyeket kivánni fognak. Mind ezeket pedig szükségesnek látom lenni, hogy a gyülésig elérkezzenek, melyet szeptember végeig legalább vontatni fogok.' [1])

A vágparti hadjárat bal fejleménye — mert Herbeville nemcsak bevitte Leopoldvárba az élést, mint felebb láttuk, hanem a pudmericzi ütközet után hadait vissza is vitte nyirbálatlanúl a Csallóközbe, — még növelte a felkelt rendek sorában a békepártot. Bercsényi ugyan augusztus 16-án megérkezvén Nagyszombatba, s innen tízezer emberrel tovább, majd a Morva vizén is általkelvén, a bécsi hidakig nyomult elő, hol gróf Engelfortnak két lovas és két gyalog osztályát tenkre tette; [2]) de ha láthatta is belőle a bécsi udvar, mit Rákóczi neki értésére

[1]) Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczi's I. k. 282—285 l. l. II. k. 452. l.

[2]) Illyés diariuma. Kollinovics.

kivánt adni, ‚hogy Herbeville és Pálffy megfutamtatták ugyan az ő hadait de nem semmisítették meg‘, — olyas még sem volt az esemény, hogy a békepártot irányának megváltoztatására birta volna. A fejdelem tehát Nyitrából, hová a pudmericzi nap után, Vecsén és Sopornyán át, hadainak egy részével költözött vala, augusztus 19-én kelt levele által ujból is hirdette szeptember 1-ére az országgyülést; de ha július 1-én, midőn seregénél Ócsánál táborozott s reménye volt, hogy Pest városát hatalmába ejtheti, [1]) a Rákos mezejét jelelé ki szinhelyéül: most, megváltozván a körülmények, „bizonyos kiváltképen való okokra nézve helyesnek itélte“, hogy Szécsényhez gyülekezzenek a rendek. [2])

V.

Rákóczi, miután a Morva és Ausztria elleni végek oltalmát Ocskay Lászlóra bizta, Bercsényivel, Érsekujváron, Léván és Balassagyarmaton át, szeptember 6-án érkezett meg a szécsényi várban, s 9-én palotás és karabélyos ezredeivel ki a mezőre szállott, melyen már számos sátorok voltak hosszúkás négyszögben felvonva, közepettök emelkedettebb helyen a ‚fejdelem‘ s az ‚ország‘ számára nagyobb arányban készültek. [3])

Szeptember 12-én nyílt meg a gyülés.

---

[1]) Wagner: a propinquo Rákóczio Pestino metuebatur.

[2]) Katona, XXXVII. k. 41. l.

[3]) Mocsáry Antalnál, Nográd vármegyének esmertetése, III. k. 200 l. olvasom, hogy e mező most — 1826 — ‚Borju-pást‘-nak neveztetik.

A clerus részéről Telekesi István egri főpapon kivül jelen voltak: a munkácsi egyesült-görög s négy czímzetes katholikus püspök; a nagyszombati, váczi és kassai káptalanok, a jesuiták, pálosok, prémontreiek és ferenczesek küldöttei; jelen voltak azonfelül plebánosok és segédlelkészek nagy számmal.

A világi főrendek közül kilencz gróf és huszonhét báro.

Amazok, méltóságuk szerinti rendben:

Bercsényi Miklós, az öszves hadak fővezére, Ungvármegyének örökös főispánja; Forgács Simon, Erdély hadi főparancsnoka, borsodi örökös főispán; Eszterházy Antal, helyettes kassai főkapitány; Barkóczy Ferencz, Zemplén örökös főispánja; Csáky István; Csáky Mihály; Eszterházy Dániel; Eszterházy István, tábornokok megannyian, — és Szentiványi László, a szepesi kamarának néhai igazgatója.

Emezek:

Klobusiczky Ferencz, néhai királyi személynök, most a fejdelem jószágainak főigazgatója; Petróczi István, tábornok; Balassa Ádám; Andrássy György, Gömör megyének főispánja, tábornok; Andrássy Mátyás; Andrássy Miklós, néhai ferenczes, most ezredes; Andrássy Ferencz; Hellenbach Gottfríd, bányagróf; Zay Lőrincz és Endre; Schmidegg Dániel, zólyomi főispán; Révay Ferencz és Mihály; Prényi Imre, abaúji főispán; Prényi János; Prényi Farkas; Smitiger (?); Újfalusy Bálint; Palocsay György a nagyváradi ostromzár főkapitánya; Fischer Mihály, tüzéri főparancsnok; Heve (Száva?) Mihály; Sennyey Pongrácz, ezredes; Kemény János; Cziráky N.; Vécsey Sándor.

A vármegyék közül jelen volt huszonöt: Pozsony, Nyitra, Trencsén, Bars, Turócz, Zólyom, Liptó, Nógrád,

Árva, Nagyhont, Kishont. Heves, Szabolcs, Borsod, Gömör, Torna, Abauj, Zemplén, Sáros, Szepes, Ung, Bereg, Szatmár, Ugocsa, Kraszna. A szinte jelen volt Bihar, mint az Erdélyhez tartozó részek megyéje, a rövid idő mulva tartandó erdélyi országgyülésre utasítatott a fejdelem által. [1])

A felsőmagyarországi szabad királyi és bányavárosok is megjelentek. —

Miután a katholikus rendek külön, s az evangelikusok is külön-külön isteni tiszteletet tartottak, megannyian az ország sátorában [2]) gyűltek együvé, hol Rákóczi, az egri püspök s Petróczi tábornok, mint a rendek küldötteinek, felkérésére megjelenvén, rövid üdvezlet után titkára Ráday Pál által hosszú magyar beszédet olvastatott fel, melyben a fejdelem fogsága, megmenekülése, bujdosása, visszajövetele, s az ország szabadságainak helyreállitásáért eddig folytatott működése bővebben tárgyaltatott; felemlítetvén névszerint az is, hogy a császár követei, — Széchenyi, Visa, Szirmay Okolicsányi — jelen lévén, alkalmuk leszen megbizatásukban eljárni, s előterjeszteni a békepontokat, melyeknek elfogadása vagy visszautasítása függ a rendek tetszésétől. Ő a fejdelem, íme, lemond eddigi tisztéről, ma-

[1]) Csécsi János, Acta conventus Szécsényiani. (Nemz. Muzeum kéziratai, 379 quarto lat.) Lugossy József, Töredék napló a szécsényi gyülésről (Uj M. Muzeum, tizedik folyam I. 46). Rákóczi — dd. 7. sept. Szécseny — Károlyi Sándornak a hatvani táborban. „Midőn kegyelmed csudálkozik, hogy a partiumbeli vármegyéknek nem mentek regálisok, hihető nem reflectála kegyelmed, hogy erdélyi fejedelem lévén, azokat magunktól nem akartuk elszakasztanunk, s ugyanis ebbül az okbul egy sem volt hivatalos.“

[2]) Furcsa, hogy ezen sátorok bécsi szabó által készittettek. Zweig János Kristóf selmeczi bányamesternek 1703—1707. naplókönyvében olvasom: „Augusztus 14-én báro Hellenbach elhivatván a bécsi szabót, sürgeté a megrendelt sátorokat, ki bizonnyal igéré azoknak az országgyülésig elkészitését.“ Tudománytár, VI. k. 172. l.

gát egyszerü nemesnek nyilvánítja, s az ország kormányát az ország rendelkezésére bízván, kezéből kibocsátja.

Erre felolvastatott az angol királyné s az egyesült belga rendek küldötteinek — amazt Sunderland és Stepney, emezek Rechteren és Hamel-Bruynincx képviselték — mint közbenjáróknak, Bécsből szeptember 3-án a fejdelemhez adott levele, melyben ennek, válaszúl július 3-án az ócsai táborban kelt nyilatkozatára, hogy az általuk ujból felajánlott közbenjárást elfogadja, köszönetet irnak, készségöket nyilvánítják Szécsényre lejőni, s menevédlevelet és fegyveres kiséretet kérnek azon helyig, hol a fejdelem s a felkelt rendek velök találkozni kivánnak. [1])

Az ülést berekesztette a fejdelem boszús szónoklata azok ellen, kik otthona maradtak, noha mindenik nemes személyesen volt hivatalos az országgyűlésre, személyesen azért, hogy a gyűlés eloszlása után nyomban tömegesen mehessenek az ellenségre. Az ilyetén nemesek — monda — nemtelen legények, mert az ősök kardja által szerzett szabadságokat zsoldosok, jobbágyok, béresek, kocsisok oltalmára bízni, lealacsonitása a nemességnek. A jelenvoltak megannyian helyeselték a fejdelem nézetét, s mindenik megye alispánainak meghagyatott, hogy az ország és Rákóczi nevében ide, Szécsényre gyülekeztessék a távollevőket, büntetésül összes jószágaik elkobzása fogván érni a makacsokat.

Másnap kiadatott a közbenjárók számára a menevédlevél, Ocskay Lászlónak meghagyatott, hogy őket bizonyos számu katonasággal Szécsényig kisértesse, s a megyék felhivattak, hogy miután közbotrányra egy-

[1]) Katona, XXXVII. k. 90. l.

némelyikökből alig száz egyén érkezett a gyűlésre, indítsák útnak az elégséges ok nélkül honmaradtakat haladék nélkül.

Szeptember 14-én a nemesség kora hajnalban egymaga tartott ülést az ország sátorában s különválván az egyházi s világi főrendektől, és elnökül Radvánszky Jánost s melléje titkárokul Bulyovszky Dánielt és Krucsai Istvánt választván, kinyilatkoztatta, hogy törvény és szokás értelmében ezentúl külön fog tanácskozni, s a főrendekkel csak üzenetek és viszonüzenetek utján közlekedni. Rákóczi, midőn neki e lépésöket bejelentették, hozzájárulását nyilvánította; de a főrendeket s kivált a clerust megdöbbenté a végzés, mely a harmadik rend függetlenségét mondván ki, egyszersmind evangelikust emel az elnöki székre, evangelikusnak kezébe adja a fogalmazó tollat.

„A clerus — irja emlékirataiban Rákóczi — tudván, hogy az evangelikusok első sorban templomaik visszaadatását fogják indítványozni, kérte a világi urakat, névszerint a tábornokokat, kik buzgó katholikusok voltanak, utasítanák vissza a kivánságot. Más részről Szirmay és Okolicsányi, a császár követei, unszolták a lutheranusokat, osztanák kétfelé, két kamarára a gyűlést, mint rendes dietáknál szokás, s választanának elnökül, királyi személynökül lutheránust magoknak. Úgy történt."

Az egyházi s világi urak Bercsényihez folyamodtak segédért. Az ügyes férfiú még a gyűlés megnyilása előtt tudni kivánta a fejdelem nézeteit azon formák iránt, melyek között az ülések mozogni fognak, azon czélok iránt, melyeket általa elérni kiván Rákóczi. De ettől csak azt nyerte válaszúl, hogy neki más czélja nincsen, mint egyszerü polgár képében odamennie, szavazatát adnia,

s foganatosítania a gyűlés végzéseit. Bercsényi bal következményeket jósolt ez eljárásból, s a fejdelem, ‚mert úgy tudta, hogy az ügyességek legnagyobbika az őszinteség', ujból kinyilatkoztatá, miszerint magára fogja hagyni a gyülést, fejlődjék tetszése szerint. Radvánszky választatása után urak és clerus, élökön Bercsényi, Rákóczihoz siettek, óvást tenni azon eljárás ellen, mely reájok nézve oly sértő, azon választás ellen, mely nélkülök történt. S csakugyan sükerült nekik, a hozott végzés megsemmisítésének eszközlésére birni a fejdelmet.

Ehhezképest september 15-én, midőn második külön ülését tartaná a nemesség, Rákóczi oda ment az egyházi s világi urak kiséretében, s kinyilatkoztatta, hogy miután a gyülés királyi személynököt választott, neki nincsen joga azt roszallani, mit a közjó érdekében végeztek a rendek, de szükségesnek látja ezentúlra közelebbről szabályozni a tanácskozást. Erre az urak, a főpapok s a kisebb clerus egy szájjal tiltakoztak azoknak eljárása ellen, kik az urak, a papok s nemesi szabaditékkal biró számos mások távollétében ily lényeges végzést mertek hozni; kimondván egyszersmind, hogy ők Radvánszkyt nem ismerik személynökül, s hogy a vakmerő ármány szerzőit büntetésre kell vonni. Kivált a tábornokok neheztelése elnémitván Radvánszkyt és társait, csodálkozását nyilvánította a fejdelem, hogy tehát nem annak rende szerint történt a tegnapi végzés hozatala; oly körülmény, mely neki kötelességévé teszi, érvénytelennek bélyegezni a végzést, s egyszersmind felhívni a rendeket, hogy az üléseknek mikép tartásáról, a végzéseknek mikép hozataláról, szóval, a jellemről, melylyel felruházandó a gyülés, értekezzenek mindenek előtt. S e végre a következő napra tüzetett ki a tanácskozás.

Megnyilván az ülés, a megyék és városok, a tegnap

veszendőbe ment állást magoknak ismét visszanyerendők, kinyilatkoztatták, hogy nézetök szerint a jelen gyülés diéta, s hogy tehát mindenben a dieták formáihoz kell ragaszkodni. Kik a gyülést nem akarták dietának ismerni, állitásukat azzal támogatták, hogy dietán a rendek öszvességének jelenléte szükséges; már pedig a megyék tetemes része, névszerint a dunántúliak megannyian távol maradtak, miért is a dietának sem nevével sem jogkörével sem formáival nem ruháztathatik fel a gyülés. Erre megjegyeztetett, hogy Bethlen Gábor idejében sem jelent meg valamennyi megye a beszterczebányai gyülésen, s ez mégis dietának neveztetett, dietának ismertetett. Ekkor közbenszólott Bercsényi, mondván: Semmi kétség, hogy a jelen gyülés az összes ország hatalmával van felruházva, de többen, kik főfő méltóságokat viselnek, távol levén, helyökbe ujakat kellene választani dietának tartására, mi által azok, kik csak kénytelenségből vannak távol, elidegenítetnének az ügytől. Továbbá: mert a császár kinyilatkoztatta, hogy a nemzet sérelmeit orvosolni akarja, királyválasztásnak nincsen helye, tehát dietatartásnak sincsen szüksége. Ő úgy vélekedik, hogy a jelen viszonyok között legtanácsosabb volna a lengyelek eljárását követni, kiknél igen szokásos dolog hasonló esetekben, kölcsönös eskü alapján szövetkezni, magoknak főnöket választani, s vezérlete alatt sértett szabadságaik helyreállitását czélba venni. Ő tehát úgy vélekedik, hogy ezen gyülés ‚Magyarország szövetséges státusai conventjének' mondathatnék, de a ‚marsal' név, melyet a lengyelek ilyetén főnöknek szoktak adni, nem illik Rákóczira, mind születésénél mind erdélyi fejdelemmé választatásánál fogva, miért is a fejdelemmel egyetértőleg alkalmasabb elnevezésről kell gondoskodni.

A gyülés egyhangulag elfogadta az indítványt, s

most túl látván magát az első nehézségeken, Telekesi István egri püspök tolmácslata mellett mind Rákóczinak mind Bercsényinek eddigi fáradalmaikért köszönetet mondott az ország nevében. A fejdelem, midőn evégett előtte megjelentek a rendek, könyhullatás közt ajánlkozott az ország további szolgálatára, s eddigi fogyatkozásaiért bocsánatot kért; Bercsényi tréfálodva viszonzá: mi pedig köszönetet mondunk a főpap uraknak, hogy fegyvereink szerencsés előhaladásaért imádkoztak s imádkozandanak ezentúl is.

Szintén september 16-án az ügy érlelésére s a szövetség lényegesebb formáinak megállapítására, küldöttség neveztetett ki, melynek tagjai voltak: a clerus részéről: Pethes Endre anzáriai püspök és egri prepost, Illyés István szamandriai püspök, Krucsay Miklós kassai kanonok; a világi urak részéről: báro Klobusiczky Ferencz; a megyei nemességből: Vay Ádám, Radvánszky János, Kajali Pál, Jánoky Zsigmond, Labsanszky János, Gerhard György, Ráday Pál; a szabad királyi városok részéről: Kranik N. és Roth Mihály. Bercsényi gróf Szentiványi Lászlót is akarta a küldöttség tagjai közé sorozni, de sietett őt meg' kihagyni, midőn Radvánszky János felállván, tiltakozott, hogy ilyes kikünteésben olyatén ember részesülhessen, ki 1687-ben mint Caraffa itélőszékének tagja, az ő, Radvánszky, atyjának vérét ontotta.

A távol maradt hadak küldöttei is sietségre intvén a gyülést mind a szövetkezési mind a vallási ügy elintézése iránt, „máskülönben elhányják s darabokra törik kardjaikat a harczosok", — reá két nappal, a fejdelemnek is meghallgatása után, ki a neki adandó czímre nézve úgy vélekedett, hogy a ‚vezér' szó leszen a legalkalmasabb, — kész volt, Ráday által felolvastatott s az ülés által Bercsényi elnöklete alatt egyhangulag elfogadtatott

a szövetkezési oklevél, mely a felkelés okainak megemlítése után folytatja: ‚hogy ezen ügyben, közönséges akarattal tovább is annál jobb rend tétessék, méltóságos fejedelem Rákóczi Ferencz kegyelmes urunk ő nagysága e folyó 1705-ik esztendei september havának 1. napjára, ide a szécsényi mezőre közconventre bennünket, hivogató levelei által összegyüjtvén: szükségesnek itéltük, hogy mindeneknek előtte egy oly fejet válaszszunk magunknak, ki velünk együtt hüttel szövetkezvén, ezen hazánk ügyét, valamíg Isten által régi szabadságink helyrehozásával s megnyerésével kivánt czélját el nem éri, nem csak a hadi dolgokban, hanem a törvényes, egyházi, politikai és gazdasági állapotokban is igazgassa s kormányozza és velünk egyetemben oltalmazza. Tetszett közönségesen és egyes akarattal, a fennevezett méltóságos fejedelem felsővadászi Rákóczi Ferencz kegyelmes urunkat, Erdélyországának választott fejedelmét, minekünk is szövetséges státusoknak vezérlő fejedelmünkül választanunk, a mint választottuk is.‘

Az eskü, melylyel magokat és maradékaikat a rendek, ‚hogy szövetségöknek annyival jobb fundamentuma, nagyobb ereje és állandósága legyen‘, kötelezendik, szintén felolvastatván és elfogadtatván, választmány neveztetett, mely a fejdelem számára készitett esküformulát neki helybenhagyás végett megvigye, s őt a szövetséghez állásra és a szövetség vezérletének elfogadására felhívja. A küldöttek meghozván a fejdelemnek beleegyezését, s kinyilatkoztatását, miszerint september 20-án fogja a hitet letenni, végzésbe ment: hogy az ország, őt megelőzendő, már más nap, tehát september 19-én teendi le az esküt, mindenik megye a maga alispánjainak kezébe, kik részökről még a végzést hozott ülés folyamata alatt tartoznak magokat előre hittel kötelezni, mit Szirmay

Péter abaúji, Soos István zempléni, Kazinczy Endre ungi, Desewffy Ferencz sárosi, Görgey János szepesi, Marjásy Pál gömöri, Szentpétery Imre borsodi, Bilykei Miklós beregi stb. alispánok, magok mellé vévén még két-két társat a másvallásuak közűl, — megcselekedtek készséggel.

S más nap csakugyan mindenik megye külön-külön letette az alispánok által felolvasott esküt, fogadván: ‚hogy ezen szövetséget, melybe szabad akaratja szerint belép, mint tulajdon életét úgy becsűli és tartja, az ellen sem titkon sem nyilván soha sem praktikál, ha mást praktikálni tudna vagy hallana, kijelenti; . . . abból semmiképen ki nem áll s ügyét el nem hagyja, azt mindenkor teljes tehetségével elősegíti és terjeszti, az egyenetlenséget eltávoztatja, az egyességet, mint a szövetség lelkét, megtartja; sőt ezek felett a méltóságos fejdelmet, Rákóczi Ferencz urat ő nagyságát, a szabadságért öszveszövetkezett magyarság választott vezérlő fejdelmének ismeri, becsüli, parancsolatinak engedelmeskedik, ő nagyságának és ezen szövetség barátinak barátja, ellenséginek ellensége lesz, s őt utolsó csepp véréig ezen ügy mellett el nem hagyja ; és mivel ezen szövetség a magyar nemzetnek javára s boldogulására czéloz és szerkeztetik: mindeneknek felette a haza javát munkálkodja s annak oltalmára ügyekezik, és valamit az egyesült státusok közakarattal kötnek, rendelnek és végeznek, kigondolható ok, félelem és tekintet nélkül nemcsak megtartani, de minden erővel és tehetséggel véghezvinni is törekszik és ezen esküvésével most is magában eltökéli.‘

Béfejeztetvén külön mindenik megye sátorában a hitletétel, az ország sátorában magának Rákóczinak elnöklete alatt összegyültek a rendek; s papok, világi főrendek és szabad királyi városok felhivattak Bercsényi

által, hogy a megyék példájára ők is hittel kötelezzék le magokat a szövetségnek. Erre Telekesi István kinyilatkoztatta a clerus nevében, hogy nekik tilos magokat hittel kötelezniök, ők csak hivatkozással lelkiismeretök tisztaságára és egyházi hitökre igérhetik, hogy hívei lesznek a szövetségnek. Bercsényi felpattanván, mondá: „ha a clerus az országnak státusa, ha a főpapok az urak elsei, tegyék le az esküt mint a többi státusok, mint a többi urak,“ — s esküdjenek, esküdjenek! hangzott a sátor mindenik oldaláról; de Telekesi, ismételvén, hogy nekik tilos másképen esküdniök, mint lelkismeretökre, s hozzáadván, hogy a korábbi országgyülések sem kivántak tőlök egyebet, mert ez épen úgy kötelezi őket, mint a világiakat az eskü, — kimondatott az: ám legyen.

S ekkor letétetvén urak és városok által az eskü, a clerus részéről pedig megtörténvén a fogadás, szokott záradékával: ‚mennyiben a római-katholikus egyházzal nem ellenkezik‘, — eloszlott az ülés.

September 20-ika vasárnap volt. Tíz órakor összegyülvén az ország sátorában a rendek, Pethes Endre püspök itt négy kanonok segédletével ünnepélyes misét mondott, melynek végeztével Rákóczi az oltárhoz lépett, s a püspök által felolvasott hitmintát ismételvén, esküdött ekképen:

‚Én fejedelem Rákóczi Ferencz, úgy mint a haza szabadságáért szövetkezett magyarság státusi és rendeinek választott vezérlő fejedelme, esküszöm az élő Istenre, a ki atya, fiú, szentlélek, teljes szentháromság, egy bizony örök Isten, boldogságos szűz Máriára és Istennek minden szenteire: hogy ezen frigyre lépett nemes magyar haza státusinak és rendeinek, az ausztriai ház által megbántódott szabadságai és törvényei helyre-

állitására összekötött és mostan is ujonnan megerősített szövetségét, mint tulajdon életemet úgy becsülöm és tartom, azt felbontani vagy az ellen járni, titkon avagy nyilván, sem keresek sem engedek, sőt teljes erőmmel és tehetségemmel azt segíteni, ahhoz külső szövetségeseket is keresni, a közöttünk való egyességet, mint ezen szövetség lelkét, kiváltképen me tartani, de másokkal is megtartatni fogom, és az összeszövetkezett magyarságot s hazánk szabadságának felvett ügyét el nem hagyom, igazán vezérlem, és a szövetséges státusokat, úgymint az egyházi rendet, urakat, nemeseket, szabad királyi városokat, a nemes Jászokot s Kunokat, Hajdú- és mezei városokat, egy szóval — a frígyre lépett magyarságnak minden nemesi, vitézlő és hazánkért felfegyverkezett rendeit, hazánk köz törvényes szabadságában s igazságában, kinekkinek helybenhagyott törvényes kiváltságaiban háborgatni sem kivánom, sem engedem, sőt azokban oltalmazni s megtartani tartozom. Nevezett szerint pedig a religiókból olykor származni szokott meghasonlásoknak eltörlésére és a szívbeli egyességnek nevelésére fogadom: hogy az országban bevett három religiót maga szokott szabadságában megtartom és másokkal is megtartatom, sőt valamit ezen szövetséges státusokkal közakarattal kötünk, rendelünk, végezünk, azt nemcsak megtartani és tartatni, de teljes erővel és tehetséggel véghezvinni is igyekezem. Kire Isten engem úgy segéljen, a boldogságos szűz Mária és Istennek minden szentei.'

S most Telekesi István, hosszú magyar beszédben áldást mondott a fejdelemre, hasonlítván őt, életére, vándorlásaira s imént történt megválasztatására nézve Mózeshez, s köszönetet szavazván neki, hogy magát leköte-lezte az országnak, mely viszont hűséges szolgálatait

általa, a püspök által, felajánlja neki, mint fejdelmének. A beszéd zárszavainál Bercsényi Miklós és Forgács Simon három ízben felemelték Rákóczit, s három ízben síp- és dob- és trombitaszó kiséretében megzendült a sátor egyik végétől a másikig az: éljen!

A zaj lecsendesedése után Ráday felolvasta a szövetség-oklevelet, a fejdelem és a rendek pedig aláírták három párban, melyeknek egyike Rákóczi kezénél maradjon, másika Lengyelország primásának levéltárában őriztessék, harmadika a hannoveri választó fejdelemnek, Györgynek kezeihez küldessék. Ezen oklevél az összes politikai, hadi és pénzügyek kormányával minden megszoritás nélkül ruházván fel a fejdelmet, ennek saját indítványára s figyelmeztetésére, hogy a korlátlan hatalommal bíró vezér könnyen csorbát üthetne a közügyön, — történt, hogy huszonöt tagból álló tanács adatott melléje; névszerint az egyházi rendből: Telekesi István egri-, Pethes Endre anzárai-, Illyés István szamandriai püspökök; a világi urak közül: gróf Bercsényi Miklós, gróf Forgács Simon, gróf Barkóczy Ferencz, báró Károlyi Sándor, gróf Csáky István, báró Petróczi István, báró Sennyey István, gróf Eszterházy Dániel, báró Zay Lőrincz; a megyék és szabad királyi városok részéről: Galambos Ferencz, Vay Ádám, Kalmanczai István, Jánoki Zsigmond, Gyürki Pál, Soos István, Berthóti Ferencz, Gerhard György, Török István, Kajali Pál, Lapsanszky János, Beniczky László. — Ezen nagyobb tanácson kivül, névszerint az ország jövedelmeinek kezelésére, még egy kisebb szerkesztetett, melynek székhelye Kassa legyen, s melynek tagjaiúl neveztettek: báró Klobusiczky Ferencz, Radvánszky János, Krucsay Miklós egri- és Spáczai Gábor nyitrai kanonokok, Keczer Sándor, Szirmay Péter, Horvát Zsigmond, Platthy Sándor, Szentpé-

tery Imre, Szepessy Pál. Pápay János, Prileszky Pál, Izdenczy Márton, Fodor László, Olaszi Ferencz.

VI.

A vallásügy elintézése Rákóczinak, önvallomása szerint, véghetlenül sok kínjába került. Az evangelikusok a september 11-én tartott ülésben a linczi békekötés pontjainak végrehajtását s az ott névszerint említett kilenczven egyháznak birtoklását, illetőleg visszadatását követelték. A kérdéses egyházakhoz tetemes javadalmak és alapítványok lévén kapcsolva, a clerus ezeknek a katholikusok és evangelikusok közötti egyenlő felosztását indítványozta, mit az utóbbiak, mint jogtalan kívánságot visszautasítván, elősorolták összes szenvedéseiket, elő az érdemeket, melyeket magoknak a jelen hadviselés alatt is szereztek, mert a seregnek nagyobb része evangelikusokból állván, a magyar fegyverek eddigi sükere is nagyjából nékik köszönhető. Keressétek fel a közelebb mult évek harczmezeit egytől egyig, —kiáltott fel egyvalaki — hal maik alatt hasonlíthatlanúl nagyobb számmal a mi hitsorsosaink nyugosznak; s ti köszönetül még azon kevésben is akartok velünk osztozkodni, mi annyi jogtalan elfoglalás után végmaradványul reánk maradt. A tanácskozás szenvedelmessé, a szóvita mérgesnél mérgesebbé vált, s mindkét fél magaviselete egyiránt aggasztotta a fejdelmet. ‚A linczi békekötés óta — irja emlékirataiban — több helység visszatérvén a katholikus egyház kebelébe,

haszontalanság és fonákság lett volna ezen helységek templomait meg' visszaadni a protestánsoknak; más részről voltak protestans helységekre tukmált katholikus plebánosok, hivek nélkül is a község öszvességétől tizedet huzók, mely ha felosztatik, nem lett volna elégséges mind a katholikus mind az evangelikus pap eltartására. Az illető földesurak is sok galibát okoztak, mindenik saját hitvallásából akart lelkészt adni a községnek. A clerusunk által korábbi időkben elkövetett erőszakoskodások meggyűlöltették a más hitvallásuakkal fő papjainkat, kik most is hajlandók voltak bitorlásaik folytatására. Nekem kímélnem kellett az ország ezen első rendét vallásosságból, igazságból és politikából; de kötelességemben állott a más felekezetbelieknek is igazságot szolgáltatni, mert úgy kivánták a törvények, úgy az eskü, melyet letettem. Azon voltam tehát, hogy a protestánsokat reá birjam, miszerint követeléseik jogmezejéről a barátságos egyezkedésére szálljanak, melynek egyedüli alapja legyen a lelkismeretek szabadsága, a különböző hitvallások háborítatlan gyakorlata.' Rákóczi e végre magához vette az evangelikusok által benyújtott valamennyi sérelempontot, hogy azokat az illető törvényhatóságokkal, külön-külön tartott tanácskozás útján s a lehető legnagyobb méltányosság alapján elintézhesse.

A közülésekben még sok keserü szót váltottak jobbról balról e tárgyban. Midőn Bercsényi a gyülés eloszlatását sürgeté, hogy az együtt volt rendek öszvessége a folyvást előhaladó Herbeville ellen vezéreltethessék; s midőn más részről Platthy Sándor, nem győzvén bevárni az igért intézkedéseket, a vallássérelmek valahárai elintézését ujból és ujból követelé, a lelki szabadság helyreállitása előbbre való lévén a világi szabadság helyrehozásánál, — Bercsényi közbenkiáltott: vajjon tudja-e

a szóló, hogy kivel beszél? Mire amaz: Igenis, tudom, az öszves országgal; de azt is tudom, hogy kinek nevében szólok: az evangelikusok öszvességének nevében; jogom van tehát, ha úgy kivánja a szükség, élesen is szólani. S most oly zaj támadt az ülésben, mások Bercsényi, mások Platthy mellett heveskedvén, hogy csak alig lehetett helyreállítani a rendet. Bercsényi, neheztelésében még káromkodásoktól sem ijedvén vissza, Rákóczi magában az ülésben kérdést intézett hozzá: hogy' lehessen a hadsereg jámbor és áhitatos, ha magok a tisztek, magok a tábornokok mosdatlan szájjal káromkodnak? Felséged katonái — válaszola Bercsényi helyett Forgács Simon — olyasok, mint az apáczák paripái; ha ezekhez, amúgy istenesen, szelíd síma hangon szólanak a nyeregből, bizony nem mennek, de csak káromkodjék, csak szitkozódjék az ember, mindjárt neki vágtatnak, semmitől sem tartva, a legnagyobb akadálynak és összegázolják.[1]).

Más alkalommal, midőn a sárospataki templomról volna szó a katholikusok gyülésében, — mert Rákóczi most jónak látta a vallássérelmek ügyében a hitfelekezetekkel külön-külön tanácskozni, — kinyilatkoztatta a fejdelem: hogy ő ezen templomot nem akarja visszaadni az evangelikusoknak, mert abban nyugosznak ősei, s Patak az ő székhelye; de pótlékul mást, hasonlót épített a helvét hitvallásuak számára. A clerus nyomban könyörgött neki, hogy az érintett templomhoz tartozó alapítványokat is szen-

[1]) Rákóczi ez idétt gyanúba vette Bercsényit, hogy a clerus legyezgetése által magának ügyekszik szerezni a főhatalmat; — arra mutat legalább XIV. Lajoshoz 1705. dec. 30-án intézett levelének e helye: „Az, kinek titkos vágya volt velem a főhatalomban osztozkodni, s ki kéz alatt mindig felingerlette a clerust, és saját hasznára szerette volna kibányászni a vallásügyet, — gondolom, még az sem fog nekem ezentúl árthatni, mert szerencsés voltam, jó irányban megfejthetni a kérdést.“ Vagy nem Bercsényit értette itt Rákóczi?

telné a katholikusoknak, de válaszúl nyeré: hogy az nem lehet, mert Lórántfi Zsuzsánna átkot mondott utódaira, ha ama jövedelmeket a pataki egyháztól és collegiumtól elvonnák. Mire Telekesi megjegyezvén: hogy könnyü dolog felségedet ezen átok hatása elől biztosítani, Rákóczi szükségesnek látta az általa különben igen tisztelt főpapot e szavakkal: de azt én ugyan nem fogom tenni, püspök uram, — elnémítani.

S ismét más alkalommal, september 27-én, egy helvéthitvallásu: „Szabad-e remélenünk, felséges úr, szabad-e remélenünk, — sohajtással fordulván Rákóczihoz, ez felkiáltott mérgesen: Édes uram, miért kínoztok engem olyannyira, keresztre miért vertek? hányszor esküttem már nektek, hogy adott szavamat be fogom váltani, s ti még mindig nem adtok hitelt nekem, még mindig háborogtok?

Ezen és hasonló jelenetek között alakultak meg, névszerint Vay Ádámnak mérséklő befolyásával, az evangelikusok részéről, s october 1-én kötelezőknek nyilvánítattak a következő végzések:

„A religióknak különbözéséből olykor származni szokott meghasonlásoknak eltörlésére, és hogy annyival is inkább a haza szabadságáért összekötött szövetség a szív egyessége által jobban munkálódjék: tetszett mind a katholikus személyek mind pediglen az evangelikus státusok rendeiről barátságos szerződésre menni, a mint is végeztetett: hogy az ágostai és helvét hitvallásokon levőknek szabados legyen a religio gyakorlata az országban az 1608. és 1647. törvényczikkelyeknek és az 1659. esztendőbeli hitlevélnek foglalatja szerint. Sőt mivel némelyek a soproni törvényczikkelyek erejével a földesúri jus alatt a lelkismereteken való uralkodást magoknak tulajdonították: hogy ez annakutána semmi szín és ki-

gondolható örv alatt ne légyen, az 1647. esztendőbeli articularis büntetés alatt, akár mely religióbeli kicsapongó ellen is elvégeztetett; honnan következik: hogy azon törvények erejével, ha valaki ennekutána a három elfogadott religio közűl valamelyiket vallani akarja, légyen kinek-kinek szabad tetszésében, azt, a melyik tetszik, vallania, abban pedig senki által ne háborgattassék'. (13. tcz.)

‚Hogy pedig az 1647. esztendőtől fogva versenygés tárgyai volt templomoknak dolga csendes megegyezéssel elintéztessék: tetszett mind a két részről minden nemes vármegyékben és királyi s mezei városokban olyatén egyezkedésre menni, a mint rendszerint a méltóságos fejedelem által kiadatott végzésnek foglalatjából kitetszik, és külön-külön feltétetett; melynek is szintén oly ereje legyen, mintha törvényczikkelybe iktattatott volna". [1]) (14. tcz.).

‚Kinyilatkoztattatik elvégzésképen mind a két státus által, hogy azon, a mondott mód szerint véghezvitt egyezkedés minden feltételeiben, czikkelyeiben és pont-

[1]) Ilyes külön-külön megállapított végzések erejénél fogva: Ung, Bereg, Szabolcs, Ugocsa és Szatmár megyékben az evangelikusok által követelt valamennyi templomok jövedelmeikkel egyetemben visszaadatni rendeltettek, négynek kivételével, melyek közűl egy a fejdelem munkácsi urodalmához tartozott. Zemplénben a sárospataki, tokaji és tállyai templomok, Rákóczinak, mint földesurnak, ismételt kívánságára, szintén katholikus egyházakúl nyilvánítattak, de összes jövedelmeik az evangelikusoknak itéltettek oda, s a fejdelem igéretét adta, hogy Sárospatakon ujat, nagyságra a régihez hasonlót épitet saját költségein a reformátusoknak, s hogy a tokaji és tállyai községeknek is segédet nyujtand, miszerint új templomokat épithessenek az elfoglaltak pótlására. Zólyom megyében öt templom jutott a katholikusoknak, névszerint, a lipcsei is, Bercsényinek, mint földesúrnak sürgetésére, noha, — mint némi egykoru jegyzetben olvasom, — Lipcsén kétezer lutheranus lakott s csak ötven pápista. A kassai nagy templom is katholikus kézben maradt stb. Lásd: Csécsi János: Acta Conventus Szécsényiani, hol egyébiránt a vallásügy körüli viták bőségesen ugyan de zavarosan is tárgyaltatnak.

jaiban az idézett 1647. törvényczikkelyben szabott büntetés terhe alatt, állandóképen véghez menjen; a clerus részéről történt következő ellenmondás: „a tisztelendő clerus, mint ezen dicső apostoli Magyarország első státusa, tiszténél fogva szorosan lévén a római-katholikus és apostoli szent hitvallás oltalmára s terjesztésére kötelezve, kinyilatkoztatja: hogy a religiók ezen nyilvános szabad gyakorlatának megengedéséhez, s a templomoknak az ágostai és helvét hitvallásuak kezébe adásához megegyezését semmiképen sem adhatja; miért is, erre nézve, lelkismeretének tisztán tartására s a felmerülhető rövidségek megelőzésére ellenmondását és protestatióját ünnepélyesen közbenvetette", — úgy a netalán még később történendő óvástétel ellen nem állván; sőt a katholikus világi státus ezen megirt egyezkedés szerint az evangelikus státust maga törvényes követeléseiben és jussaiban megvédeni[1], a szövetséglevél erejénél fogva tartozzék' [1]) (15. tcz.)

‚A végzéslevélben elősorolt templomoknak az említett módon lett általadására neveztessenek biztosok a méltóságos vezérlő fejdelem által mind a két státus közűl, kik az annyiszor említett végzést a kezökhez adandó utasítás szerint minden fogyatkozás nélkül foganatba venni ügyekezzenek'. (16. tcz.)

„Végeztetett továbbá, hogy az ezen meglett egyezkedés szerint eszközlendő rend terjesztessék a Dunán túl

[1]) Ezen ellenmondásra vonatkozólag mondja emlékirataiban a fejdelem: „Igaz, hogy a mi clerusunk nyilvánosan nem helyeselte az egyezkedést, de négy szem közt megvallotta mindenik tagja, hogy az egyezkedés nem ütött csorbát hitvallásunkon." Rákóczi a vallásviszály e kiegyenlítésének örökítésére emlékpénzt veretett, melynek egyik lapján három sacrificulus közösen gyújtja fel a szeretet tüzét az oltáron, mit e szavakkal magyaráz az epigraphe: ‚concurrunt ut alant'; s melynek másik lapján e felirás olvasható: ‚Concordia religionum animata libertate anno MDCCV. in conventu Szécséniensi'.

való földre is, oly móddal: hogy valakik ezen mostani szövetségben benn vannak és azután belépnek, nemcsak a felebbirt jussokkal élhessenek, hanem ennekfelette a versenygésnek tárgyul szolgált templomok iránt is, vagy a méltóságos vezérlő fejedelem előlülése alatt vagy akadály esetében az arra rendelendő küldöttség által a Dunán innen véghez ment mód szerint vétessék foganatba az alku'. (17. tcz.)

Külön törvényczikkely szól a jesuitákról, melyben előrebocsátatván, hogy „a páter jesuiták az ifjuság oktatására s iskolák kormányozására hivattanak a hazába", s említetvén, hogy a szerzet, megfeledkezvén ebbeli rendeltetéséről, csak önhasznát lesvén, „a tisztelendő clerustól és a hazában levő más régi szerzetesektől magának sok jószágot eltulajdonítván, prepostságokat, apáturaságokat . . . elfoglalván, ezeket, másoknak nem kevés kárával, bírja is", rendeltetik: hogy ilyetén elfoglalt jószágok visszaadatván az illetőknek, „a megnevezett páter jesuiták az ifjuság oktatására nézve bizonyos helyekre szorítassanak, a német nemzetből valók pedig, és a kik németesek, az országból kimenni kényszerítessenek". Egy úttal határozat hozatott, hogy miután a magyarországi jesuiták azon köteléknél fogva, mely őket a szerzet ausztriai osztályához kapcsolja, nem függetlenek s ennélfogva még a rendek szövetségébe sem léphetnek be, tudtokra adassék, miszerint „vagy onnan való magok elszakasztását négy hónap alatt végrehajtsák és azáltal a közönséges szövetkezésnek aláirjanak; vagy azt nem akarván s elmulatván, a szövetkezett ország részeiben nem maradhatnak: kiről is válaszuk elváratik". (6. tcz.)

Egyéb törvényczikkelyek rendeletéhez képest:

‚Sok haszontalan költséget tévén ekkoráig is a nemes vármegyék a gyakori követségekkel': ezentúl ügyeik

vitelére ‚a méltóságos vezérlő fejdelem oldala mellett két-két alkalmas tagot, s többnyire ifjakat folytonosan tartsanak, s úgy a szabad királyi városok is tarthatnak". (3. tcz.)

‚Nagy fogyatkozás levén gyakorta az ügy folytatásában a nemes vármegyéknek avagy azok tiszteinek hol hanyagságuk hol pedig engedetlenségök miatt: adatik hatalom a fejdelemnek a mellette levő senatussal együtt, hogy olyasok ellen oly móddal eljárhasson, mint a vétség minőségéhez képest legjobbnak fogja itélni'. (5. tcz.)

Az eperjesi itélőszék áldozatainak örököseik helyeztessenek vissza fejdelem és országtanács által elkobzott jószágaik birtokába; s a kivégeztettek rokonainak szabadság adatik azok ellen, kik amaz itélőszék tagjai voltak. ‚annak útján és törvényes módon eljárni'. (7. tcz.)

Tökölinek 1705. september 13-án Bithyniában közbenjött haláláról october 1-én még nem lévén tudomásuk a szécsényi rendeknek, ‚méltónak itélték: hogy minden jószágaiba visszaiktattassék, személyére úgy a többi bujdosókéira a leendő békeség alkuvásakor tekintet legyen; s a közügyért tett adósságaik kifizetése igazságosnak találtatott'. (8. tcz.)

‚Tetszett a nemes státusoknak, hogy mind azok, kik törvényes ok nélkül a jelen gyülésből kimaradtak, mind pedig azok, kik a fejdelem hire s engedelme nélkül szökésképen elmentek, méltóságos főgenerális gróf Bercsényi Miklós úr által, ellent nem állván, hogy zsoldosokat adtanak, törvényes büntetés helyett személyes felkelésre kényszerítessenek.' (9. tcz.)

‚Hogy a vármegyékben levő mindenféle nemesi rendek jobb móddal jöhessenek a szövetségbe, az alispánok közgyülést hirdetvén, mindenekkel, senkit sem véve ki, a szövetségbeli hitet letétessék, és azok neveit lajs-

tromba sorozván, a fejdelemnek megküldjék; nem különben cselekedvén a nemes káptalanok, királyi városok, kamarák, és közönségesen a katholikus papság részéről az archidiaconusok, az evangelikuséról pedig a superintendensek és esperesek a plebánosokkal és predikátorokkal; úgy a vitézlő rend részéről a generálisok'; [1]) kik az esküt letenni vonakodnának, vagy a letett esküt megszegnék, büntetésöket vegyék, mint hazaárulók. (10. tcz.)

Rákóczi, ‚mint választott erdélyi fejdelem' october 29-én fogván Erdélyben uralkodói székébe beiktattatni, gróf Barkóczy Ferencz tábornok, Pethes Endre anzáriai püspök és Galambos Ferencz a szatmári vár kapitánya követekül választattak, annak ez alkalommali kieszközlésére, hogy Erdély s a magyar szövetség kölcsönösen lekötelezzék magokat egymásnak, miszerint az egyik a másiknak tudta és megegyezése nélkül nem lép békére a császárral. (11. tcz.)

Végre, mivelhogy az angol és hollandi közbenjárók a gyülés folyama alatt nem jelentenek meg Szécsényben, felhatalmaztatott ‚a fejdelem a mellette levő senatorsággal egyetemben, hogy midőn az ausztriai ház a maga követei, avagy az angliai s hollandiai úgy más hatalmasságok közbenjárása által a békesség alkuvását folytatni akarja, annak elkezdésére és folytatására magát az alkuvásba necsak beereszthesse, hanem annakfelette a környülállásoknak és a haza dolgainak állapotja szerint, valamit a közügy javára hasznosnak itél, munkálódhassa és végezhesse, eresztvén mindazáltal azok megerősítését a szövetséges nemes státusok közvégzésére.' (4. tcz.)

---

[1]) Ezen lajstromok — irja emlékirataiban Rákóczi — beküldetvén nekem valamennyi megye, valamennyi város részéről, jelenleg levéltáraimban őriztetnek.

VII.

Láttuk felebb, hogy Rákóczi az 1704-iki év végén Forgács Simont küldé fő hadi parancsnokul Erdélybe, Rabutin ellen. Leopoldnak e tábornoka mint kormányzá vala akkoron a gondjaira bizott tartományt, urának érdekei felett miképen őrködött, már felebb érintém, de saját szavaival is akarom előadni; szokásom lévén, a hol lehet, magok a működők által elmondatni, mit vettek czélba, s mily eszközök által ügyekeztek azt elérni.

„Látván gróf Rabutin — mondja emlékirataiban magáról a tábornok [1]) — hogy már csak kevés számu katonáiba bízhatik: 1704-ben lovasságával a lehetőségig ügyekezett csipkedni az ellenséget; de noha, névszerint Háromszékben szerencsésen megütközött vele, — minek következésében lehetséges volt Brassót egy évre éléssel ellátni, — mégis ezen előnyök daczára naponkint nőttön nőtt a kuruczok száma.

Sükerült ugyan Rabutinnak, Szebent szerencsés kitörés által Toroczkai István szorongatásai alól felmenteni, s a mármár bukó félben volt Dévába élést és friss őrizetet vetni: de alig tért innen vissza Szebenbe, midőn hirét vevé, hogy Beszterczе német őrsége felkázadván a polgárok unszolására parancsnoka ellen, [2]) ezt vasra verte s a tisztekkel egyetemben a kuruczokhoz [3]) állott.

---

[1]) Megjelentek 1795-ben Drezdában ily czím alatt: Mémoires sur les campagnes faites en Hongrie au service de l'empereur par le comte de Bussy-Rabutin. Kiadójok herczeg de Ligne Károly volt, kivel herczeg Lichtenstein József Venczel közlé a kéziratot.

[2]) Cserei szerint Falkenheimnak nevezték.

[3]) A Beszterczét vívó kuruczok vezére Teleki Mihály volt, kinek a beszterczei község és tanács nevében 1704. junius 27-éna bíró (Straussenburg; Klein János) oly feltétel alatt adta által a várost, hogy ennek szabaditékai sértetlenül fentartatnak. Az eredeti oklevél a nemzeti Muzeum kéziratai között, 66. fol. hung. jegy alatt.

E hír élesen bántotta Rabutint, hatalma most Szebenre, Brassóra, Fogarasra és Dévára levén korlátolva, és saját emberei által is növekedvén az ellenség, ki most útját Kolozsvárnak vette s azt tizenhat ezer emberrel körültáborlotta. [1])

A kolozsvári parancsnok módot talált beüzenni Szebenbe, hogy a kuruczok mármár rést lőnek a város falaiba. [2]) Rabutin ennélfogva, hogy hétszáz válogatott gyalog, számos ágyu és egyéb lőszerek veszendőbe ne menjenek, kész volt minden áron megsegíteni az őrséget. Ezerötszáz lovassal, szekerekre ültetett hatszáz gyaloggal és hat ágyúval, éjjel nappal sietett Kolozsvár felé, hová harmadnap délutáni három órakor megérkezett. [3])

A kuruczok értesülvén közeledéséről, felhagytak a vívással, elejébe indultak [4]) s állást fogtak egy völgynek magaslatán, [5]) melyen Rabutinnak szükségkép kellett átmennie, hogy bejuthasson a városba. Igen jelesül voltak felállítva; magyar-német gyalogságuk s ágyúik a közép-

---

[1]) Szakál Ferencz naplója szerint (Történeti emlékek a magyar nép községi és magán életéből, II. k. 79. l.) már julius 31-én érkezett a kurucz had Kolozsvárhoz: „Die 31. julii dél tájban nagy roppant seregek jövének Szamosfalva felöl, s három német zászlót a Kövespad szegletére felütvén, jelentették, hogy valóban ott vannak ők, és hogy feladták Beszterczét"; de Briccius György jegyzetei (ugyanott, 97. l.) szerint Teleki Mihály csak september 24-én szállotta meg Kolozsvárt.

[2]) Briccius: „A sánczot másnap (september 25-én) a hidkapuhoz viszik, hat ölnyit a kőfalban lerontanak."

[3]) Cserei szerint: „Toroczkai feles hadakkal Kosárdnál vala, hogy a Maroson való általjövetelét impediálja Rabutinnak, de amaz a Maros partjára ágyúkat vonatván, onnan lőtetni kezdé a kuruczokat, azalatt hajókra rakván hadait, egymás után minden kár nélkül általköltözteté". Rabutin nem említvén Toroczkainak e kisérletét, Cserei alkalmasint itt összezagyválta az eseményeket.

[4]) Briccius: „7. Octobris éjtszaka felgyújtván a táborhelyet a kuruczok, elmennek a vár alól."

[5]) Briccius szerint „a Sósvölgyén Patánál", két mérföldre Kolozsvártól.

ben, fedezve lovasságuk két szárnya által, melyek mindkét oldalról elfoglalták a völgy magaslatait. A császáriak először is a jobbról, utána a balról fekvő magaslatot támadták meg, s mindkét helytt engedvén az ellenség, összes hada a középben gyűlt együvé, hol a német gyalogság magát hatalmasan védette, s noha a császáriak nehány lovasosztályai, az ellenség jobbjának áttörése után, hátról fogták, mégis makacsúl addig állott ellen, míg megannyian kardra hányattak [1]), nyolcznak kivételével, kik közül gróf Rabutin utóbb hetet elevenen feldaraboltatott a szebeni főtéren, hogy katonáiban a szökés hajlamát elölje. Négy ágyu s több zászló esett a császáriak kezébe, kik nyolczvannyolcz embert, köztök két tisztet vesztettek sebesültekben és halottakban. [2])

Ekkép szerencsés fejleményt vévén az ügy, Rabutin más nap bement Kolozsvárba, hol csakugyan már nagy rést talált a kőfalban; s mivel előre látta, hogy távozása után nyomban meg' visszajő az ellenség, s mivel, továbbá, módjában sem állott az erősséget kijavítani és különben is már kevésre olvadt hadaiból elégséges erőt vetni a terjedelmes városba: kivonta belőle az eleséget, a lőszereket, az őrséget, s a kőfalaknak egy részét felrepítette, hogy a kuruczoknak ne szolgálhasson támaszul azontúl. [3])

Ezen szerencsés esemény után Szeben környékén némi nyugalom állott be; de két veszedelmes baj még fennállott: a takarmány s a pénz példátlan szüke. A

---

[1]) Ugyanaz: „Azon nap (oct. 7.) este generalis Rabutinnal megütköznek és rútul megveretnek."

[2]) Cserei, 330. l. „A kuruczok, legelsőben a hires tolvaj Kaszás Pál megszaladván, mind elfutának, . . . az erdélyi commendo penig Pekri Lőrinczre marada."

[3]) Briccius: „Oct. 7-én virradólag Rabutin a vár kőfalát porral felhányatván, a kapuk kulcsát elviszi és a praesidiumot belőle kivivén, minket magunknak hágy."

császári kincstár üres volt már két évnél tovább, mert mióta a forradalom kitört, sőt már azelőtt is, nem volt mód behajtani az adókat Erdélyben. A bécsi udvar sem pótolhatván a szükséget, hajlandónak mutatkozott, magára hagyni a tartományt, s a kevés katonaságot kivonni belőle, mit véghez is viszen okvetlenül, ha Rabutin buzgalma és erélye nem áll ellen.

Hogy legyen miből fizetnie tisztet és közlegényt, a pénzverő házba küldte a Telekiek összes ezüstét, melyet a család legidősb tagjának, Mihálynak, Kővárátt elkövetett hűtlenségeért lefoglalt, s melyből egymagából negyvenezer forintnál többet lehetett verni; azután megparancsolta, hogy a lázadóknak Szebenben találtatható összes vagyonuk koboztassék el; végre hiveit, névszerint a tisztviselőket s a Szebenbe szorult családokat, megtérités igérete mellett felszólította, küldenék ezüst műveiket a pénzverő házba, követvén ebben az általa adott példát. [1]) — A takarmány beszerzése még nagyobb nehézségekkel járt, mert Szeben környékéről már a végmaradványok is rég elhurczoltattak, s mert a lovasság már inkább volt elgyengülve, mintsem hogy azt messze földről bégyűjthesse. S így mit volt tenni? Annyi szekér, mennyit össze lehetett szerezni, kiment a szomszéd falvakba lovasokkal, gyalogokkal, kik a háztetőkről leszaggatták

[1]) Cserei, 231. h.: „Rabutin (kolozsvári szerencséje után) Szebenben bemenvén, mivel a militia számára az ország mint azelőtt nem contribuálhatna, megparancsolja a guberniumnak, hogy százezer rhenensis forintokat mindjárt szerezzenek a hadak számára. A gubernium elsőben magokat, azután a több urakat, főrendeket megrovák; én is akkor száz német forintot fizeték. Apor István nem igen jovallja azt a personalis contributiót, de Rabutin rá izene: a míg hirével lesz Kollonics kardinálnak (patronusa volt Apornak mint a katholikus felekezet fejének) addig bizony a s . . . élhez téteti a fejét, azután ha bánja Kollonics, varrassa a fejéhez. Megijede Apor, s egyedül tizezer forintot ada.“ (Reá kevéssel meghalt, 1704. november 11-én.)

a gyakran már több éves szalmát, s ezzel és valami kevés zabbal érte be egy alló évig a lovasság.

A lázadók megveretése Kolozsvárnál, tenkre juttatá Rákóczi szándékát meg 1704. octoberben Erdélybe jőni s itt magát a fejdelemségbe beiktattatni. [1]) Maga helyett gróf Forgács Simont küldötte be, ki 1705-nek elején nagyszámu hadait felosztván, mindent a mi még a császáriak kezében volt, Dévát, Meggyest, Fogarast, Brassót sőt magát Szebent is körültáborlotta. Legnagyobb veszedelemnek Meggyes volt kitéve, melyet mindössze is egyszerü várfal oltalmazott, s hová Rabutin hétszáz gyalogot és százhúsz lovast vetett vala.

Forgács nem lévén képes, magát csellel birtokába helyezni, vivásához fogott annak rende szerint. [2]) A hely parancsnoka hatalmasan állott ellen, s ha egyik ágyutelepénél el nem esik, Meggyes nem jut a lázadók kezébe, mert Rabutin már is eltökélte magát, seregének maradványaival segédére sietni, midőn utóda a parancsnokságban gyáván feladta a várost. [3]) Forgács, igaz, alku mellett vette be Meggyest, de mint afféle lázadó az alkunak

---

[1]) Erdély fejdelmévé választatását már felebb említettük; mire a Szebenbe szorult kormány s rendek 1704. augustus 2-án a választást semmisnek nyilvánitották, mondván: „Nos gubernium ac universi status et ordines trium nationum Transsylvaniae et partium regni Hungariae eidem annexarum: Rebellioni adhaerentes 5. Julii dominum Franciscum Rákóczium in principem Transsylvaniae, in manifestissimum crimen laesae majestatis Albae - Juliae elegerunt; — — — electioni huic et aliis omnibus conclusis contradiximus, cassamus, damnamus; sub nota perpetuae infidelitatis nemo infidelibus assentiat. Cibinii 2. Augusti 1704. Comes Georgius Bánffi. C. Stephanus Apor. Stephanus Haller. Samuel Keresztesi. Samuel Konrad. Ludovicus Naláczi. Michael Olasz. Franciscus Henter. Michael Simonffi. Praeterea comites, barones et nobiles 80. subscripti.“ Kaprinai-kéziratok. A. XLII. fol.

[2]) Forgács Simon, 1705. aprilis 25-én Meggyes alól, Károlyi Sándornak: „Két hete, hogy Meggyes alatt vagyok, s bombardíroztatom.“

[3]) 1705. június 15-én (Briccius naplója). Más nap irja Forgács Károlyinak: „Meggyest kézhez vettem. Az német, Szileziába kisértetik.“

egy pontját sem tartván meg, az őrségbeliek közűl azok, kik vonakodtak a kuruczokhoz állani, kardra hányattak, [1]) a parancsnok kivételével, ki épségben érkezett Szebenbe, s kivel Rabutin utóbb törvényt állatott.

Meggyes bukását Déváé követte, melyet őrizete kénytelen volt eleséghiány miatt feladni; velök is úgy bántak, mint a meggyesiekkel, ha kifogjuk a parancsnokot, kit bátor magaviselete miatt vasra vertek. Rabutin most épen ostromzárolva volt Szebenben, mert Forgács két mérföldnyire a várostól a meggyesi uton harminczezer emberrel tábort ütvén, [2]) nagy ügyességgel megerősítette; Orosz Pál pedig nyolcz ezered magával Szebent az Olton tulról szorította. Eddiglen Rabutin még mindig szabadon közlekedhetett a verestoronyi állomással, hol egy tisztet és húsz közlegényt tartott, kik nehány hűséges pór által Oláhországba vitették az innen háboritás nélkül Bécsbe érkezett leveleket; de az ellenség elfoglalván ez állomást, a közlekedés Oláhországgal s tehát Bécscsel is megszakadt végkép.' —

Ez volt Rabutin állása a Leopold halálát követő első hónapokban. József tanácsosai ugyan mindenek előtt Erdély visszafoglalását, vagy legalább Rabutin megsegítését tűzték ki czélul magoknak; de a pénz hiánya miatt

---

[1]) Ez ellenkezik Forgács felebbi levelével, s ellenkezik Cserei elbeszélésével, ki akkor a kurucz táborban volt. Forgács legyalázása után, kinek szószegését tehát nem hallgatja el, ha az megtörtént volna, folytatja ekképen: „Háromszáznál többen ott veszének (a kuruczok közűl). De a commendans ágyugolyóbis miatt elesék, és egy Salsz nevü kapitányra juta a commendo, ki félénk rosz ember vala. Az feladá Meggyest Forgácsnak, a németeket nem bocsáták Szebenben, hanem Magyarországra kisérék ki; Salsz kapitányt azután a császár megfogattatá, s nehezen marada meg élete." A kiket Forgács kardra hányatott, azok saját szökevényei voltak, ezekről irja Bricciu s: „A kuruczczá lett németek sokan Meggyesre beszöktenek, kik is a vár feladása után meg is ölettettek."

[2]) A harságyi mezőn, honnan augustus 25-én levelet irt Károlyi Sándornak.

lassan haladt elő a szándék foganatosítása. Szirmay még augustus elején megsugta Rákóczinak, hogy Herbeville Erdélybe készül; s ehhezképest Károlyi, kit a pudmericzi csata után magához hivott a fejdelem, s ki hadaival augustus utolsó hetében Musláig jött fel, a szécsényi gyülésben nem vett részt, a császáriak mozgalmainak ellenőrözésével lévén megbizva.

September elején Herbeville húszonegy ezereddel csakugyan kiindult a Csallóközből, s a Duna mentében tíz nap alatt Budára ért, honnan a melléje adott Schlick tábornokot, s Glöckelspergnek három ezerre becsült németrácz dandárát előre küldte. Rákóczi e hirre Forgácsot visszabocsátotta Erdélybe, hogy Orosz Pál kezéből ismét a magáéba vévén a fő hadi parancsnokságot, Szebent és Szebenben Rabutint szorongassa; azalatt mig ő a fejdelem, Herbevillet Erdély széleinél fogja bevárni. Károlyinak meghagyatott, hogy a Tiszán túl köz felkelést hirdetvén, a császáriak előtt tűzzel vassal sivataggá tegye a földet, egész Erdélyig. Kecskemét, Kőrös és Czegléd lakosai végveszélylyel fenyegettettek, ha az ellenség közeledésére városaikat, pusztán nem hagyják ha Herbevillet eleséggel ellátják. Bottyán János odautasíttatott, hogy mihelyest az ellenség által fogott menni a Tiszán, ő, Bottyán, az ország túladunai részébe ismét szélesebb alapon szervezze a felkelést. Bercsényi a Vágvonal, a bányavárosok oltalmával bizatott meg.

Károlyi hozzá látott súlyos tisztéhez, de mennyire nem épen lehetetlen volt, mérséket és emberiséget ügyekezett párosítani a szigorral. Kivált Kecskemét megmentésén fáradozott, melynek Herbeville utját vette, s melyet akkor is, ha a lakosok pusztán hagyják, akkor is, ha a fejdelemnek nem engedelmeskedik, egyiránt

fenyegetett a végveszély. [1]) A császáriak september végheteben Kecskemétből és Kőrösből [2]) nem Szolnoknak, mint Rákóczi várá, hanem Csongrádnak és Szegednek vévén utjokat, Károlyi Bottyán Jánost hat lovas ezreddel küldte utánok, ki tőlök eleségök részét meg' elszedvén, őket mindaddig csipkedte, mig october közepén ezer pétervárади ráczczal megszaporodva, Szeged környékén a Tiszán átkeltek.

Innen a fekete Kőrös felé fordultak, de Károlyi megelőzvén őket, Szolnokról Túrra sietett, s Bóné Endrét mindig előttök jártatván, a lakosokkal elvitette, a mit lehetséges volt elvinniök; s a császáriak, merre néztek,

[1]) „A három-városiak nagy magok ajánlása — irja 1705. september 16-án Szécsényből Károlyinak Rákóczi — nem egyébre való, hanem csak[!] hogy színmutatás alatt maradhassanak otthonn, és az ellenség ingruálván, attul vegyék magok protectióját. Azért kegyelmed őket in tempore csak szállítassa el.“ De hat nappal később — september 22-én — már szabad választást enged Károlyinak, őket vagy elszállítani, vagy városukban hagyni, irván neki ekképen: „Tagadhatatlan dolog, consideratióra való azon városoknak elpusztitása, mely sokaknak kárvallások nélkül meg nem lehet; de ellenben helybenvaló maradások is nem kevesebb quaestióra való; mindamellett ha kegyelmed csak azt tapasztalhatja, hogy két három napra az ellenség magát megprófontozza és nagyobb gonoszt nem remélhetünk: azért megmaradhatnak; de ha praevideálhatna kegyelmed olyat, hogy az ellenség az ő megmaradásokkal szaporodni fog, tanácsosabb nekiek elpusztulni.“ Károlyi nem pusztította el őket, s a kecskemétiek nemcsak eleséggel látták el Herbevillet, nemcsak huszezer forintot fizettek, mit tenni kénytelenek voltak, hanem nehány kuruczot, kik a várost fel akarták gyújtani, meg is öltek. (Wagner hist. Josephi caes. 61. l.) S ez okból hagyta meg september 25-én Károlyinak Rákóczi: „Ha a német Kecskemétet elhagyja, tétesse porrá kegyelmed azon várost, úgy Kőröst is.“ De Károlyi már annálfogva sem sietett végrehajtani a parancsot, mert a kecskeméti és kőrösi ifjuság nagy számmal gyülekezett zászlai alá, s Rákóczi october 12-én már oltalomlevelet iratott Kecskemét számára. (Blahó Vincze, Kecskeméten szent Ferenczнek szerzetebeli atyáktul viseltetett egyházi pásztorkodás, Nagyszombat, 1775. 17. l.)

[2]) Kőrös városa gabonát, bort, szarvasmarhát ötven s egynehány ezer forint értékéig szolgáltatott a seregnek. Kész pénzben nehány ezer forintot kényszerítetett adni. Balla Gergely, Nagykörösi krónika. Kecskemét, 1856. 74. l.

pusztaságot láttak mindenütt. Üresen találták a hajdúvárosokat, üresen magát Debreczent is, melynek népe köteles volt a városból kitakarodni, s melyben gabnát és szarvasmarhát ugyan nem igen, de annál több bort találván Herbeville emberei, rútul leitták magokat, s hogy boszuságukban, — mert nem volt kivel mulatniok, — üszköt ne vessenek a háztetőkre, csak alig tartóztathattak vissza. [1]) Debreczenből october 31-én Nagyváradra vitték őket, melynek magyar-német rácz őrsége, Fels parancsnok alatt a lefolyt nyáron szerencsés kitörés által megszaggatván az ostromzárt, húzamos időre felszerelte a szükségesekkel a várat, hogy támaszpontul szolgálhasson a császáriaknak Erdély visszanyeréséhez.

Rákóczit october 3-án, mint a gyülés befejezésének napján, még Szécsényben, 12-én Egerben, 16-án Tokajban találjuk. Itt vette Károlyinak levelét, ki, mert Szegednél költöztek át a Tiszán a császáriak, oly véleményben volt, hogy tehát a lippai szoroson át akarnak Erdélybe nyomúlni, s ki ennélfogva intette Rákóczit, siessen be haladék nélkül Erdélybe, az ellenség kellő fogadására. ‚Én megvallom — válaszola neki a fejdelem — repülnék, ha repülhetnék, de sok gondolkodásim között alig tudok magamban tisztába jőni, ha tanácsos legyen-e Erdélybe kegyelmed nélkül való bemenetelem vagy sem, mivel a mellettem levő had, ha sietek, lehetetlen hogy elérkezzék. [2]) Én megvallom, most is alig tudom azon ellenségnek állandó szándékát felvennem, de akármit akarjon, akár a lippai szorosra, akár Halmágy felé menjen, hacsak Forgács úr nem, de Eszterházy Antal úr

[1]) Wagner, 62. l. Cserei, 351 l.

[2]) Az ecsedi táborban közvetlenül Eszterházy Antal alatt állott hadakat érti, melyek, mint Eszterházynak Ujvárosból october 15-én Károlyihoz adott leveléből látom, csak akkor költöztek által a Tiszán, és Eszterházinak beteg nejéhez távozása miatt, rövid idő mulva fővezér nélkül maradtak.

keveset segít rajta.' Herbevillenek Debreczen felé fordulása kétségkivül helyezé, hogy ő nem Lippánál, hanem a Meszesen át akar Erdélybe nyomulni, s Rákóczi, ezt gátlandó, october 31-én, az nap melyen a császáriak Váradra érkeztek, már Magyar-Egregynél ütött tábort.

A hegységek, melyek Erdélyt Magyarországtól választják, Sólyomkőtől kezdve, a marmarosi bérczek által alakított könyökig, mintegy három sánczolatot képeznek, az egyik a másik megett, csúcs csúcsnál. A közvélemény akkor még úgy tartotta, hogy csak a karikai vagy a zsibói szorosnál lehetséges itt az átmenetel, s Rákóczi ennélfogva bizonyossággal várhatván, hogy Herbeville vagy az egyikre vagy a másikra fogja magát vetni: a karikai szoros erősítését Lamottera, a zsibóiét egy másik franczia mérnöktisztre, Damoiseaura bizta; őmaga, mint említettük, a Karikához közelebb eső Magyar-Egregynél fogott állást. Több jelenség arra mutatott, a kémek is azt hozták hirül, hogy az utóbbi szoros, nem a zsibói, van az átmenetel megkisérlésére kitüzve, — Rákóczinak nem csekély megnyugtatására, mert amaz még szükebb volt emennél, s a Lamotte által épitett sánczolat két rendkivül meredek hegyre támaszkodott, s fákkal és rőzsékkel volt elrekesztve.

A császáriak november 3-án indulván ki Nagyváradról, 9-én Szilágy-Somlyóra érkeztek, honnan Rákóczi egyik előcsapata előlök visszavonulván, a fejdelem másnapra annál bizonyosabban Karikánál vélt velök megütközhetni, mert a feléje vezető mélyutakon haladtak előre. De itt megtudván az oláhoktól, hogy a fejdelem őket Karikánál várja, s hogy a csak hézagosan megerősített másik szorosou minden tekintetben könnyebb leszen az átmenet, rögtön Zsibó felé fordultak. Két vagy

három menetre volt szükségök, hogy megkerülvén a hegyeket, odaérkezhessenek; Rákóczinak elégséges volt egy pár óra, hogy őket megelőzhesse. Úgyis történt, s a fejdelem csak két zászlóaljt hagyván Karikánál, november 10ér este huszonkét ezerre menő sereggel, [1]) melyhez kívánságára Forgács Erdélyből is hozott egy dandárt, — már Zsibónál táborozott. Felállítván hadait, a jobboldalt Desalleurs, franczia követ, vezérletére bizta, ki őt ide is elkiséré, a balt Forgács parancsai alá helyezte. Este Herbeville is megérkezvén, baljától egy órányi távolságra a Damoiseau által épitett sánczolattól, a Szamosra támasztotta, táborának egyéb részeit Rákóczi elől elfedezték a szomszéd magoslatok.

‚Az ellenség — irá ez november 11-én Károlyinak, ki Herbevillet nyomról nyomra kisérte — a karikai szorost elkerülvén, Zsibóhoz szállott, kihezképest ha meg fogja ostromlani: midőn az ágyuropogást fogja hallani kegyelmed, megüsse teljes erejével, vagy mutassa ki magát a hadakkal egészen, holott pedig az ellenség ezen szorost elkerüli, menjen utána.‘

A fejdelem ebéden volt a szomszéd Szurdokon Csáki Lászlónál, midőn délutáni három óratájban, a császáriak, kik táboruk hátulját Károlyi lovassága elől szekereikkel és hamarjában levágott fákkal ügyekeztek biztosítani, a szorosnak őrhadát megtámadták. Bal szárnyuk Virmond tábornok alatt Desalleurs ellen fel a hegyre menvén, ágyúival lőni kezdé a sánczot, s gránátokat hányni a

[1]) Cserei, ki Rákóczi magyar-egregyi táborában megfordult, a fejdelem hadait ekkép sorolja elő (hézagosan): ‚Lovas had: Rákóczinak palotás lovas ezere, Bóné András ezere és a Forgács Simon két német lovas regementje. Gyalogság: Rákóczinak kék és veres udvari két ezere, Rót német ezere, Kajdi ezere, Kenyheczi ezere, Esze Tamás ezere Eszterházy Antal ezere, Ecsedi János ezere, az udvarhelyi németből kuruczczá lett kapitány ezere; franczia gyalog, is vala mintegy ötszáz.‘

körülötte felállított gyalogokra. Ezek részökről azonképen, mint a sánez ágyúi, erős tűzzel válaszoltak, s az ellenség első sorait leterítették; de ekkor a dán segédhad Virmonddal egyesülvén, rögtön behatott a sánczolatba, s rövid gyilkos félóra alatt úra volt a szorosnak. A kuruczok bal szárnya Forgács alatt, látván hogy a sánczolat be van véve, rendetlenül a völgybe vonult, egy ideig üzetve a császári lovasság, névszerint a ráczok által, kik főleg Eszterházy Antal ezredének sorait gonoszúl ritkitották; marquis Bellegarde, ki csak imént jött Konstantinápolyból Rákóczihoz, s kivüle talán még kétszáz kurucz ekkor kerültek fogságba. Huszonhárom nagyobb ágyú, számos társzekér s ötven zászló esett a diadalmas Herbeville kezébe, ki győzelmének hírnökeül vejét gróf Draskovics Ádámot Bellegardeal és három zászlóval az ütközet helyéről Bécsbe küldötte. Schlick a kuruczok vesztéségét halottakban — kétségkivül nagyítva — négy ezerre, a császáriakét halottakban másfél százra, sebesültekben három száznál többre teszi. [1])

Midőn Rákóczi Szurdokon az ellenség balszárnya mozgalmának hirét vevé, lóra ült; midőn az első ágyuszót hallá, vágtatott Zsibó felé, de csakhamar saját hadának szökevényeivel találkozott, s rövid idő mulva, magával Desalleurssel, ki elébe jött mondani, hogy a bal elszaladván, s nem lévén mit tenni a jobbal, ő visszavonult vele. Azután Forgács jött jelenteni: hogy a ráczok s nehány német lovas csapat, áthatolván a baljával határos, hézagosan benőtt erdőn, felkaptak a magoslatra; hogy az ő lovassága nem felelt meg kötelességének; s hogy ennélfogva a gyalogság, megtámadtatván előlről s ol-

[1]) Hist. des révol. de Hongrie. Kolinovics. Wagner az id. h. Cserei 354. h.

dalról azonegy időben, hátrált a mint tudott. A fejdelem ekkor, megfordítván lovát, Szamosujvárnak tartott, hová Forgács már korábban őrséget vetett. Még több hegyen kell vala általmennie, hogy a Szamos völgyébe jöhessen. Útközben hozzá csatlakozott Sennyei lovas dandára, melyet Károlyi, látván hogy a szoros ki van víva, még mielőtt ő az ellenség szekérsáncát szétrombolhatta volna, a fejdelem felé indított. Este esakugyan Szamosujvárra érkeztek a kurucz sereg maradványai, honnan Rákóczi más nap hajnalban kimenvén, főhadi szállását Betlenvárába tette által, melyből Kővár oltalma alatt, kivonulását Erdélyből veszedelem nélkül remélte eszközölhetni.

Herbeville november 13-án Schlicket és Glöckelsperget a lovasság tetemes részével előre küldvén, három nap mulva maga bement Kolozsvárba, hol imént még állottak a diadalívek Rákóczi dicsőítésére, ki, mint láttuk, Szécsényből országgyülést hirdetett Erdélynek, s ki nemugyan october 29-én, mint ekkor gondolá, de november 17-én nagy pompával fogott volna a fejdelemségbe beiktattatni, ha Zsibónál nem fordul ellene a szerencse. Kapi Gábor, a jesuiták kolozsvári házának igazgatója, magasztaló felirásokat készített ama diadalivek számára,[1]) mert a fejdelem őket, mint szerzetes társai utóbb mondogatták, kiűzi Erdélyből, ha nem sietnek kegyét keresni; de a német tábornokok nem hajtván a mentségre, ,elhordaták a dicsőítés eszközeit — mint Csereinél olvassuk — és megégetteték, a jesuiták házaira pedig dánusokat rendelének kvártélyban, lutheránusokat, hogy inkább boszontsák őket; és mind Kolozsvárott mind pedig más helyeken rettenetesen nyomorgatták a szegénységet. Épen ezen a napon, melyen a harcz vala

[1]) Olvasd ezeket Katonánál, XXXVII. k. 74.

Rabutin kijövén Szebenből az ottvaló kevés hadakkal, [1]) Orosz Pált Feleken és Porumbakon Szappanyos Mihályt felveré. A brassai kapitány ugyanakkor Szentpéterre kimenvén, Kálnoki Pétert megszálló hadastól elűzé. Pekri Lőrincz Fehérvárnál megértvén a Német győzedelmét, elszalada, a hadak eloszlának, maga Moldovában mene, onnan Rákóczihoz. Szörnyü bódulás, futás vala az egész országban; többire az erdélyi künn levő főrendek, nemesek, feleségestől, gyermekestől, ki Moldovában, ki Havasalföldében, ki Marmarosban elbujdosának, kiknek jószágokat a Német maga számára elfoglaltatá. A várakba szorult urak pedig puszta házaikhoz kimenének, de semmit ott nem találának, mert a kuruczok mind elprédálák, egybenronták.'

Rákóczi nehány napot Betlenben s a szomszéd szőcsi és laposi mezőn töltött hadaival, „hogy az Erdélyieket az elcsüggedéstől megóvja", s Vojnovics Józsefet is Betlenből küldé Horvátországba, november 17-én kelt ujabb felhivásával: hogy szövetkezzenek körülötte a horvát rendek a közös szabadság oltalmára, máskülönben a hazaárulók büntetését várhatják magokra. [2]) Betlenből Kővárra ment, hol őt Teleki Mihály az őrség élén fogadta, s honnan útját Ecsednek vevé, tizenkét ezer főre menő erdélyi csapat — férfiak, nők, gyermekek — által kisértetve, kik szükségesnek vagy tanácsosnak látták, Rabutin boszúja elől egyelőre kibujdosni a hazából. Rákóczi a magyar végek oltalmát, s mennyiben lehetséges volna, Erdélynek ujabb megszállását Károlyi Sándorra

[1]) Irthell János naplója szerint (Trauschenfels: Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens. Neue Folge, 369. l.) november 15-én; de Rabutin maga is feljegyezte emlékirataiban, hogy szent Márton előestéjén nyolczszáz gyalogot felkészitvén, más nap hajnalban az Olton általkelt velök.

[2]) Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczi's, II. k. 589. l.

bizta, kinek meghagyá, hogy hadait Déstől Tasnádig érő vonalban állítsa fel, s kihez november 27-én, utjában Ecsed felé, Erdő-Szadáról ekkép írt a fejdelem: „Értjük ugyan kegyelmed leveléből, hogy már Betlent is magáévá tette az ellenség, mit egyedül az erdélyiek gyengeszivüségének tulajdonítunk; mindazáltal Isten jóvoltából részünkről is egész reménység lehet, hogy mihelyen a mezőt nekünk engedi, könnyü leszen viszont azon helységeknek visszafoglalása. Beszterczére Bonafouxnak két ízben irtunk, hogy, ha a város eltökéli magát az oltalomra, bennmaradjon az őrséggel, máskép pedig vegye utját a maramarosi ösvényeknek. Értjük kegyelmedtől a hadnak kedvetlenségét, holott nagy panaszra nem fakadhat, midőn most is fizetésöket kivehetik; sőt inkább lehet panasza a hazának a vitézlő rendre, hogy elébb inkább mutatta dicséretes próbákkal igaz magyarságu vitézségét, most pedig lassankint csüggedez. El is hittük s tudjuk, hogy kegyelmeden semmi sem mulik, mint ki másfél ezer emberrel Rabattát megmerte ütni s verni; mindazáltal, minthogy az ellenség is elszakadozott és már a kegyelmed hadteste is szaporodni fog, légyen azon, szép ügyessége szerint, hogy egy nevezetes próbát tehessen Glöckelsperg ellen, kire segítse az Úristen kegyelmedet.'

Az Erdélyiek a zsibói nap szerencsétlen fejleményét, úgy látszik, nagy mértékben Károlyinak tulajdonították, ki szerintök Herbevillet oldalról foghatta, megsemmisíthette volna. Ehhezképest a vádolt, sőt épen a hűtlenség gyanujába vett tábornok, nem akart az Erdély megsegítésére rendelt sereg élén maradni; s Vay Ádámhoz adott levelében panaszt emelt, hogy mások csekély érdemeik gazdag jutalmát veszik, neki pedig folytonos fáradalmaiért igazságtalan vádak és ujabb

terhek járnak ki díjul. Vay közölte a levelet Rákóczival, s tartalma rendkivül felháborította a fejedelmet. — ‚Bepecsételtem már ezen levelemet — irja Károlyinak Rákóczi, — midőn mutatá az udvari kapitány kegyelmednek neki irott levelét, melyben látom nemcsak a hadnak kedvetlenségét, de a kegyelmedét is. Lehet, megvallom, nekem is, nemcsak kegyelmednek, mások ellen panaszom; de annak nem akkor ideje, midőn ég a ház. Csudálom, nem veszi észre vagy csak érteni nem akarja kegyelmed személyébe való bizodalmamat, a midőn könnyebbségemre nézve kegyelmedre egyedül bizom oly súlyos haza-szolgálatit, a kiket másra bízni nem kivánok. Bizonyára se az én se a kegyelmed részéről nem most az ideje az eleim s a Kohári jószága felől versengnünk, de hazánkat oltalmaznunk... Ha mind áruló volna is az erdélyi ember, még sem kellene Erdélyt oly hirtelen elhagyni. Erőt a szerencsén nem vehetünk, s nem most az ideje bágyadt katonának a hadakozásra, — való; nyugodjunk, magam is azt javallom; de az országot odahagyásával ne bódítsuk. Hogy pedig kegyelmed súlyos fáradságitól megnyugodhassék, eltökéltem magamat, hogy felváltsam magam; a mint is holnap, mellettem levő karabélyosokat kiválogatván, indulok, mivel mást nem küldhetek. Tudom, mire vetem személyemet, úgy, a mi nehezebb, hazám dolgait is; de legalább eleget teszek hazámhoz való kötelességemnek, hogy nyugodni nem kivánok. Lássa a katona, ha ott hágy; kész vagyok rég már az áldozatra. Elkeseredett szivem, megvallom; de bennem az az eltökélés: az ügyért, mely engem szolgálatjára a megvetett föld népi közé hozott; nem Erdélyországért, mert enélkül eddig is eltartott a jó Isten, de hazám ügyéért megyek, melynek szolgálatja, látom, kinek-kinek személyes kielégítésében áll. Cselekszik ezt so-

kan; de még roszabb, hogy ebben mindnyájan megegyezünk, és végtére csak azt cselekeszszük, a mit másokban roszallunk. Ezt, lássa, hogy veszi kegyelmed éntőlem; de nem titkolhatom hazám ügyén elkeseredett szivem titkait, melyeknek kinyilatkoztatására a kegyelmed levelei adnak ösztönt. Eszembe jut kegyelmednek minapi irása: hogy kedvetlen szolgának nem sok hasznát veszi az ember. Én indulok. Lássa Isten, hová teszi és mit csinál hazám dolgaival; ha nincs más orvoslás, rajtam ne muljék.“ [1])

A levél hangulata nem hibázta el hatását Károlyi Sándor kedélyére; pár nap mulva Deéstől Tasnádig felállitva voltak a vonalok; s a borongásából kifejlett Rákóczi december 8-án „Isten áldását küldte Károlyinak, szíves fáradságáért.“ [2])

---

[1]) Eredetije a gróf Károlyiak levéltárában.

[2]) Az aggodalom, mely a zsibói ütközet első hirére a szövetséges rendekre nehezedett, Berecsényinek november 22-én Károlyihoz adott e leveléből is nyilván való: „Nekem az nem tetszik, hogy Herbeville beljebb megyen Erdélybe; azt sem szeretem, hogy az erdélyi hadakról semmit sem tudhatok s hogy a fejedelemmel nem voltak, (Cserei is panaszképen említi, hogy Rákóczi az erdélyi hadakat nem vonta magához a zsibói ütközet előtt, mit ő ugy látszik, Rabutin miatt nem vélt tanácsosnak) inkább a megfélemlettségtől, mintsem az állhatatlanságtól féltem őket. Biztassuk magunkat lelkem öcsém, k .... anyja, ha bement is. Tudom a hevert Rabutin hada fog most a ráczokkal együtt ebelkedni. Azt hiszem, megfeneklik ez Kolozsvár táján, s amaz fogja gázolni az országot. Arad felé küldenék, a ráczot revocáltatni Erdélyből.“ Igy biztatta magát és Károlyit Berecsényi, ki Rákóczit nov. 9-én meg' ekkép ügyekezett megnyugtatni: „Nem remélett tudósitást vettem ezen órában Károlyi uramtól, megirtam ő kegyelmének, a nagy Istenért nyomán legyen a németnek, hogy legyen kihez biznia a föld népének. Kegyel-

VIII.

Alig távozott a Csallóközből Herbeville, midőn Ocskay László september végén Detrekőt és Éleskőt elfoglalta, s maga mellé vévén Szalay Pál és Túróczi Gáspár ezredeseket, october 8-án Vereskőt körültáborlotta. A német őrség Ocskay felhivására, hogy tárjon kaput előtte, válaszul adván: a kulcsok a Pálffy testvéreknél vannak Pozsonyban, hozza el onnan, mert a kapukat lehetetlen kulcs nélkül felnyitni, — october 20-ig vívták a várat süker nélkül a kuruczok. [1])

Bottyán e közben Kecskemétről, hol betegen feküdt, gyalogságát előre Földvárhoz küldte, majd november 1-jén maga is a lovassággal utána indulván, nyolcz ezer emberrel átkelt a Dunán, Simontornyát elfoglalta s őrségét kardra hányta. [2]) Innen Pápa alá menvén, ezt is a parancsnok, báró Miglio halála után ostrommal beveszi [3]), s nehány napig Fehérvárott tanyáz. — Ekkor vette a zsibói csapás hírét Bercsényi; mire Csajághi Jánost „a Duna—Tisza közé küldvén a hadnak összeverésére", melyhez névszerint Kecskemét, Kőrös és Czeg-

---

mességed hogy merre legyen, csak azt kivánom egyedül tudni és mi karban. Assecurálom kegyelmességedet, teszek annyi confusiót német uraknak, Erdélynél többre becsüli, s csak kegyelmességed személye a szerencsétlenségtől ment maradjon. Bizony, megemésztetik még a télen át az ellenség, s innen több nem megy Isten akaratjából; csak érthessem kegyelmességed hollétét, semmi az többi."

[1]) Kolinovics.

[2]) Wagner, 66. l.

[3]) Bottyán 1705. dec. 27. Harkáról Károlyi Sándornak: „Én Pápán bezzeg, édes fiam, csak alighogy el nem rugtam az patkót, mivel az vállamat, fejemet és orczámat csak alig hogy el nem vitte az kartács"

léd ezer gyalogot tartoztak adni [1]): kivált azon volt, hogy a Pálffy vezérletére bizott császáriakat a nyugati széleken váltig foglalkodtassa, s belebb nyomulásukat akadályozza. E végre november 21-én Nagyszombatban hadi tanácsot tartván, parancsolá, hogy :

„Bottyán János generális-főstrázsamester a lovas hadakból a gyalogsággal hagyván mintegy húsz zászlóaljat maga mellett, a többit gróf Csáky Mihály szintén generális-főstrázsamester, (adván melléje brigadéros Ebeczki István és kapitány Balogh Ádám uraimékat, úgy a maga dragonos ezredéből bizonyos seregeket) sietve bocsássa a Rábán felül Szombathelyig lézengő rácok s horvátok felkeresésére, úgy mindazonáltal, hogy a táján levő brigadéros Kisfaludy György magát Csáky urammal sietséggel összekapcsolván, parancsolatot tőle vegyen. Maga Bottyán János pedig menjen Szentmárton felé a nyúli hegyekhez, kiket elérvén, hátát hozzájok vesse. E közben Csáky, ha a rácz had valahol megállapodnék, tűzzel vassal rajtok legyen; holott pedig szétoszolnék, Kanizsa táján járkáljon, kemény parancsolatot adván ki hadainak, hogy Stíriát és a Muraközt ne bántsák, hanemha megtámadtatnának. Általmenvén aztán Csáky a Répczén, Bottyán pedig a Rábaközön általköltözvén, Soprony vármegyében egyesüljenek; s onnan Ausztria felé ezer lovasból álló portyát ereszszen, ki is visszatérvén, Soprony városát bekerítse, maga generális Bottyán, Parndorf táján Pálffynak dolgot adjon. Ezeken kivül mindenek felett hazája szeretetét maga előtt viselvén, a föld népét, az országban levő magyar, horvát és német lakosok közt semmi különböztetést nem tevén, idegeníteni, szomorítani és zaklatni ne engedje, sőt azo-

[1]) Beresényinek Nagyszombatban 1705. nov. 22-én kelt levele.

kat szelidítő nyilt levelekkel magok nyelvén is édesgesse.' [1])

Ezen tervhez képest, mely egyébiránt egyes módosításokat szenvedett, megnyilván a téli táborozás, Csáky Mihály s alatta Kisfaludy György és Bezerédy Imre, december 8-án Kőszeget bevették [2]), Bottyán pedig, Kapuvár és Borostyánkő elfoglalása után, Heister Hannibál horvátjai és Pálffy János vasasai ellen fordulván, amazokat Szentgotthardnál Stíriába, ezeket Németujhelybe szorította, végre Sopronyt is körültáborlotta; miközben Ocskay lovassága Pozsonytól Óvárig és Győrig száguldott. [3]) Igy történt, hogy Rákóczi Munkács várából, hová Ecsedről telelni ment, XIV. Lajosnak 1705. december 30-án, tehát néhány héttel a zsibói nap után, irhatta: ‚Isten kegyelme csudálatos, ki minket veszteni, de győzni is hagyott, s ki nekem pótlékul Erdélynek egy darabjáért, az országnak terjedelmes dunántúli részét adományozta, hadaimat tizenkétezer emberrel öregbítette, s a fiatal Heister megveretése után, még a Szerémség s a Dráva és Száva közötti föld lakosait is hozzám hajlította.' [4]) —

S míg a háború ekkép folyton folyt, ujra megnyiltak a szécsényi gyülés negyedik czikkelyének intézkedéséhez képest a békealkudozások. Rákóczi, még Szécsényből távozása előtt, october 6-án, ‚bizván méltóságos székesi gróf Bercsényi Miklósnak, a szövetséges rendek ösz-

---

[1]) Magyar nemz. muzeum kézirat-gyüjteménye, 19. fol. hung.

[2]) Garády, Kőszeg krónikája, Új m. muzeum, 1857., 4. és 5. füzet, 201. l.

[3]) Wagner, 67. l.

[4]) Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczi's II. köt. 456. lap.

ves katonasága fővezérének, első tanácsos úrnak és Ungmegye főispánjának, kedves bátyjának őszinteségébe és ügyességébe, nem különben erős reményt helyezvén méltóságos gróf Csáky Istvánnak, a hadi bizottság főigazgatójának, Bereg és Ugocsa vármegyék főispánjának, úgy tekintetes, nagyságos Sennyey István tábornoknak, és tekintetes nemzetes Jánoki Zsigmond, Gerhard György, Kajali Pál s Labsánszky János szintén tanácsuraknak hűségébe és ügyes eljárásába,' — megannyijokat teljhatalmu biztosokká nevezte, a császári királyi felség s a szövetséges magyarok közötti ügyeknek Nagyszombatban tárgyallására. I. József pedig, ,nem lévén könnyebb, gyorsabb és alkalmasabb út a békességhez, mint a fegyvernyugvás, s jelentvén a közbenjárók, hogy az elidegenült magyarok ebben szintén megegyeztek, és evégett biztosaikat a tanácskozmány illető helyén megjelenésre már utasitották is: részéről méltóságos és nagyságos gróf Wratiszlaw Venczel Jánost, belső tanácsosát, kamarását és csehországi kanczellárját, és főtisztelendő Széchenyi Pál urat, a törvényesen egyesült kalocsai és bácsi egyházak érsekét, szintén belső tanácsosát,' teljhatalmu biztosokká nevezte, kik az ő nevében Magyarországra és Erdélyre nézve az elégedetlen magyarokkal és erdélyiekkel fegyvernyugvásra léphessenek. [1])

Ehhezképest october 26-án Bercsényi és társai a fejedelem, Széchenyi és Wratislaw a császár nevében, october 28-án pedig Sunderland és Stepney, Rechteren és Hamel- Bruyninx, amazok az angol királyné, ezek a belga rendek követei, Nagyszombatban megjelenvén, [2])

---

[1]) Miller, Epistolae archiepiscoporum Georgii Strigoniensis et Pauli Colocensis e Comitibus Széchenyi, II. k. 208. 212. l.

[2]) Diarium Illésianum. Kolinovics.

az utóbbiak úgy vélekedtek: hogy a fegyverszünet s a békekötés kényelmesebb tárgyallására, úgy a surlódások kikerülésére is, melyek netalán a két fél biztosai vagy illető háznépeik közt keletkezhetnének, ha azonegy helytt tartozkodnak mindketten: tanácsosabb volna, ha a császári felség miniszterei Pozsonyban, a szövetséges magyarok biztosai Szentgyörgyben, a közbenjárók pedig, vagy az egyik vagy a másik városban tartózkodnának; és mivel a közbenjáróknak még sok egyéb dolgaik is vannak a császári udvarnál, melyek miatt szükség minél közelebb lenniök Bécshez, s mivel továbbá Pozonyban kényelmesebb lakásokat találhatni, ők részökről örömestebb itt, mint Szentgyörgyben szeretnének szállásolni.

Bercsényi, mert Nagyszombatból inkább ellenőrözhette a közvetlenül reá bizott Vágvonalt, s mert nem akarta, hogy a császáriak hatalmában volt Pozsony befolyással lehessen az alkudozásokra, válaszúl adá: hogy miután mind a császári udvar részéről, mind a közbenjáró urak által már korábban Nagyszombat jeleltetett ki tanácskozási helyül, s ennek következésében, azúl a szövetséges magyar rendek által is elfogadtatott: a hely változtatására irányzott kifogások csak időhalasztást látszanak czélba venni; vessen tehát magára a másik fél, ha emiatt rövidséget szenvednének az alkudozások. [2])

A közbenjárók most felhagytak a hely elleni kifogásokkal, de a két angol nehány nap mulva felment Bécsbe, s csak a hollandiak maradtak helyben november 16-ig, mely nap a fegyvernyugvás előkészületeit végízben szorgalmazták. Három nappal később — Bécsből, november 19-én kelt levelökben — az angol s a

[1]) Hist. de revol. de Hongrie, III. k. 20. l.

hollandi követek közösen, fegyvernyugvás helyett a végleges békekötést sürgették, ajánlván e czélra, a magyar nemzet törvényes kívánalmainak Bécsben előterjesztésére készséges szolgálataikat. Bercsényinek szokása levén, mondani: arra hogy a békét ködmönyöm újából kihullassam, majd akkor leszen idő, ha fegyveres úton épen nem boldogulunk, — most, midőn körülötte s a Dunán túl ismét Rákóczi fegyvereire mosolygott a szerencse, nem nagy békehajlamot viselt kebelében. Ehhez képest november 22-én arra emlékeztette a közbenjárókat: hogy Rákóczihoz adott levelökben magok sürgették a személyes tanácskozást, s íme, ők mégis visszamentek Bécsbe; december 2-án pedig már két nehézséget adott elő, úgymint: hogy azon oklevél, melyben a császár a közbenjárást elfogadja, nem bír a szükséges ünnepélyes kellékekkel, mondván ugyan, hogy ő felsége beléegyezik a közbenjárásba, de ezen közbenjárás minőségét közelebbről jelzeni elmulasztván; s hogy továbbá, az angol királyné felhatalmazó leveléből kitünik, miszerint a királyné, azért mert a császár szövetségese, a császár érdekében vállalt el olyas közbenjárást, melynek mintegy az volna feladata, hogy a tévutra került, bűnös, és némi mocskot magokon viselő jobbágyok számára kegyelmet eszközöljön ki; már pedig a szövetséges magyar rendek ilyetén eljárás ellen tiltakoznak, mert ők nem ismerik magokat bűnösöknek. [1]) Széchenyi is sürgetvén részéről a kívánt módosításokat s a közbenjárók

[1]) ‚Kívánja Európának üdve — mondá az angol királyné — hogy ezen belháborúi düh az ausztriai ház dicsőségére a közös ellenség ellen fordíttassék; s hogy a nemes magyar vér, mely most dicsőség nélkül ontatik, inkább a franczia király hódítási viszketegét oltsa el . . . Kérjük tehát ő császári felségét, hogy méltóztassék kegyesen békére lépni alattvalóival, a magyarokat pedig intjük, hogy elfogadván a békefeltételeket, tegyék le a fegyvert haladék nélkül.‘

ujabb lejövését, [1]) ezek december 10-én leküldötték József fogadását: hogy ő kész, mindahhoz járulni, miben a közbenjárási tanácskozások jogot és igazságot, s a köznyugalomra és a kedélyek lecsillapítására vezető rendszabályt fognak látni; [2]) Stepney pedig igérte irásban: hogy Angliából oly tartalmu oklevelet fog magának küldetni, minőt a hollandi biztosok mutattak be a magyaroknak. [3])

A közbenjárók személyes lejövetelét sürgető iratra december 14-én válaszul adatott, hogy september 3-dika óta, midőn ők készségöket nyilvánitották, a fejedelmet s a rendeket Szécsényben felkeresni, tetemesen változtak az ügyek. „A császári udvar akkor előleges nyilatkozatot kivánt a magyar szövetségtől: hogy ez nem fogja alkvásközben az ausztriai háznak öröködési jogát a magyar koronára kétségbe vonni s Endre király törvényének záradékához nem fog ragaszkodni. De utóbb ők, a közbenjárók, s a kalocsai érsek és társai, úgy találták, hogy ezen nehézségek késleltetik a békealkudozást, s hogy ama pontokat könnyebb leszen magának az értekezletnek alkalmával mindkét fél megelégedésére elintézni: azóta hallgat felőlök ő császári felsége, s önekik, a közbenjáróknak, nincsen utasításuk szóba hozniok ama pontokat (melyek miatt t. i. felebb a személyes tanács-

---

[1]) Miller, az id. h. II. k. 217—223. l.

[2]) A közbenjárásnak július 9-én kelt első elfogadása József részéről ezen sorokat nem foglalja magában, s csak az ő nevében, nem az ő aláirásával is, adatott ki titkos kanczelláriája által; jelen fogadását József aláirta s a magyar udvari kanczellária (Erdődy László Ádám nyitrai püspök és helyettes kanczellár, Hunyadi László titoknok) bocsátotta ki.

[3]) ‚Miután a császári felség — mondá a hollandiak megbízó levele — késznek mutatkozik, a dicső magyar nemzet igazságos és méltányos kivánalmait kielégíteni, sérelmeiket orvosolni s az ország ügyeit az ország jogainak értelmében rendezni . . . ajánljuk közbenjárásunkat mind a császári felségnek, mind a magyar rendeknek‘.

kozást szükségesnek vélték.) Mivel pedig a magyar bizottság többi nehézségei már eloszlattattak, s ő felsége annak rende szerint kinyilatkoztatta a közbenjáróknak: hogy ő a magyar nép sérelmeit a törvények értelmében fogja orvosolni; hogy az országnak jogait, törvényeit és kiváltságait helyre fogja állítani; hogy neki soha sem volt szándéka magának a királyi öröködés jogából a korlátlan vagy despotiai uralkodásra jogot követelni: úgy vélekednek ők, a közbenjárók, hogy az előleges pontok mindkét részről, az öröködési jog s az Endre záradékának eltörlése a császáréról, s a garantia követelése a szövetségéről, magára a békealkudozásra vannak halasztva, melyhez, Isten segedelmével, vagy fegyvernyugvás mellett vagy anélkül, valahára már hozzá kellene látni.

Nem az udvar sürgette — felelék december 20-án Bercsényi és társai — az öröködési jog s az Endre záradéka körüli előleges intézkedést, hanem a szövetség; s mivel az udvar, mely aztán az ellenkezőt akará e két tárgyra nézve előlegesen kimondatni, most ismét hallgat felőlök: nem következik, hogy tehát nekünk is kell, vagy hogy veszedelmünk nélkül lehet rólok hallgatnunk. Ugyanis, meg kell szüntetni az ‚öröködés' szónak kétértelmüségét. Más: a királyi méltóság öröködése, melyről a nekünk annyi bajt okozott pozsonyi országgyülésnek az elsőszülöttség jogát megalapító törvényczikkelye szól, s mely iránt, nem kétljük, hogy a közbenjáró urak s a kalocsai érsek a békealkváskor akarnak végzést hozatni; és ismét más: az országnak örökös birtoklása, az öröködési jog nevében gyakorlott azon visszás eljárás, mely szerint ezen nemes Magyarország, azonképen mint a többi örökös tartományok, az ausztriai háznak tulajdona; s melynél fogva Endre záradéka kirekesztetvén a törvény már nem igen kötelezi a

királyt, mint szabad országokban szokás, hanem csak az ország lakosait, a király örökségének alattvalóit. Innen van, hogy az öröködést és Endre király czikkelyét előleges pontokul jelelték ki a magyarok. A hallgatás, a despotiai uralkodásigény tagadása az udvar részéről, nem elégségesek ama pontok elhalasztására, magának a békealkvásnak megnyitására. Hiszen az udvar azt is hirdeti, hogy Ausztria és Csehország sem kormányoztatnak despotiailag, hanem törvényeik értelmében. De Magyarország semmi áron sem akar ezen vagy más örökös tartományokhoz hasonlóvá lenni. Továbbá, a királyi kegyelmesség általános felajánlatában sem rejtezik erő; sőt elejétől fogva gyanús dolog volt szemünkben, hogy mihelyest fegyvert fogtunk, az udvar azonnal kinyilatkoztatta, hogy kívánalmainkat kész kegyesen teljesíteni, kinyilatkoztatta még mielőtt kérdést tett volna, hogy tehát mit mindent kívánunk. És íme, mostan is nem annyira a törvények helyreállítását, mint a törvények körüli alkuvást látszik czélbavenni az udvar, oly valamit tehát, mi a magyar bizottság jogkörét túlhaladja. Nehogy azonban akadályozni látszassunk a békét, átküldtük a fenséges fejedelemnek a javaslatot, a közbenjárókat pedig kérjük, hogy az előleges pontoknak ne hallgatás hanem értelmes igék általi elintézésén méltóztassanak fáradozni.

A közbenjáróság nem emlékezik — mondja a december 23-án Nagyszombatban, hová a hollandi követek meg' lejöttek, kelt válasz — hogy a szövetséges magyar urak tőle valaha azt kívánták volna, miszerint a felséges udvart előleges nyilatkozásra birja az öröködés s az Endre király törvénye iránt. És ha kívánta is a magyar bizottság, hogy az udvar ezen két pontra nézve előleges nyilatkozatot tegyen: a közbenjárók, valamint az udvarnak tanácsolták, úgy a magyar

bizottságot is arra kérték volna, hogy mondjanak le e kivánságról, mint olyasról, mely akadályt gördít a békealkvás elejébe. Az udvar hallgatása miatt pedig semmi rövidség sem érheti a szövetséges magyarok ügyét, mert ők a békeértekezlet alkalmával érvényesíthetik mindazt, mi törvényeiken alapszik. A király nyilatkozatát, hogy ő az ország törvényeit helyre fogja állítani, hogy ő nem vágyakodik korlátlan uralom alá: józanul csak úgy érthetni, hogy ő felsége elégli királyi hatalmát, mennyiben Magyarország törvényein sarkall; elcsavarás tehát, itt Ausztria, Csehország vagy más örökös tartományok törvényeit emlegetni Aztán, Endre király záradékának eltörléséből épen nem következik, hogy tehát a király fel van oldva minden kötelezettség alól, hogy kötelezettség csak a népre háramlik; de maradjon ez is mindaddig felfüggesztve, míg a békeértekezlet alkalmával eldöntethetik végleg. A kegyelmesség általános felajánlása nem hívságos dolog, feltéve, hogy a császári királyi felség a törvények helyreállitására ajánlkozik egyszersmind, melyeknek megszegése akkor fog végre bebizonyúlni a közbenjárók előtt, ha a sérelmek és kivánságok annak rende szerint fogtak elejökbe adatni.

Nem tagadhatni, — viszonzák december 28-án a magyar biztosok — hogy a közbenjáróknak nem lehet tudomásukra, miszerint a szövetséges rendek ama két előleges pontra előleges nyilatkozatot sürgettek legyen. Hiszen ők csak imént fogtak hozzá feladásukhoz; de előttök már a kalocsai érsek folyton folyvást fáradozott a béke müvén, s ő a rendek felebbi kivánalmát már rég terjesztette a császári felség elébe. A királyi öröködés kérdését mi illeti, értjük, tudjuk, hogy a király nem akarja Magyarországot ausztriai vagy cseh törvényekkel kormányozni; tudjuk azt is, hogy Csehországnak más,

és Ausztriának ismét más törvényei vannak: „de a fejedelmi örökedés valamennyi örökös tartományban tulajdonjogi öröködés, olyatén, melyet a németek ‚leibeigen-nek mondanak. S innen van, hogy Endre király czikkelye kizárásának és a királyi öröködés behozatalának ürügye alatt Magyarországra is rátukmáltatott a felebbemlített tulajdonjogi viszony, még pedig ilyes okoskodás alapján: Mivel a császár-király valamennyi tartományaira tizenkét millió forint vettetett ki adóul, Magyarország pedig ezen tartományoknak egy harmadát képezi, tehát fizessen négy milliót. Továbbá: Mivel ez vagy ama tartomány ennyi vagy annyi katonaujonc ot állit ki, tehát Magyarország aránylag szintannyi katonát állitson a császár rendelkezésére. Ezekből által fogják látni a közbenjárók olyatén előleges királyi nyilatkozat szükséges voltát, mely a szövetséges rendeket aziránt megnyugtassa: hogy a királyi öröködés nem foglalja magában Magyarországnak más örökös tartományok képére való kezeltetését; hogy ő felsége nem akar Magyarországgal úgy bánni, mint többi örökös tartományaival, hanem mint olyas országgal, mely törvényeinek értelmében szabad, s melynek tehát lakosai is szabadok; hogy soha még szándékában sem leszen minket szabadságunktól megfosztani. Egyébiránt mind az előleges pontok mind a fegyvernyugvás kérdése a fejdelem elintézése alá terjesztettek.“ [1])

Ilyes viszonyok közt alkonyodott le Magyarországra az 1705-diki év.

IX.

1706.) Felvirradott az uj év: Rákóczi felett Munkácson, melyet Ecseddel csatorna által akart összekapcsolni, s melynek szabályszerü hétszög általi megerősítését vette czélba; Károlyi felett Szurdokon, mint a magyar végek oltalmára s Erdélynek tavaszszal visszafoglalására rendelt sereg fő hadi szállásán; Forgács felett Kassán, hol a franczia és német csapatok s a hadi müvészet ujabb igényeihez képest alkotott magyar gyalog és lovas hadosztály rendezésével és öregbitésével foglalkodott; Bercsényi felett Soprony előtt, hová épen uj év napján érkezett vala.

A Bottyán által már huzamosabb idő óta körültáborlott város vívását elrendelvén a fővezér, januárius 6-án hármas ostrom parancsoltatott, de a német őrhad, s a városnak mind katholikus mind evangelikus polgárai, kik Veiershelm parancsnok kezébe ujból letették a hűségi esküt, Dobner Ferdinand polgármester buzdítására visszaverték a vívókat, vissza nehány nap mulva másod ízben is; a kuruczok mindkétszer tetemes veszteséget szenvedtek. [1]) Szintekkor Trencsént is szorosabban táborlották körül Ocskay hadai, de Veterani ezredesnek sükerült az alsóausztriai rendek dandárának élén eleséget szállitani a városba. [2]) Bercsényi ekkor vette a fejdelem meghivását: jőne Miskolczra, az ország ügyeiről s név-

[1]) Kolinovics szerint első alkalommal hétszáz hatvan, s az ostrom ismétlésekor megmeg hétszáz esett volna el a vívók közül; — nagyított számok kétségkivül.

[2]) Wienerisches Diarium, 1706. Januar.

szerint a közbenjáróknak adandó válaszról is tanácskozni. Távozása előtt Rusztról januárius 12-én kelt kiáltványa által közfelkelést hirdetett a dunántúli megyéknek; Csáky Mihályt és Andrássy Pált a hadak fővezérletében helyetteseinek nevezte; Bottyánt a Szerémből ki-kitörő ráczok ellen küldötte.

Midőn Bercsényi januárius második felében Miskolczra érkezett, ott találta a senatus többi tagjait, köztök Károlyi Sándort is; [1]) ott Szirmay Istvánt, a közbenjáró hatalmasságok követeinek levelével, mely a békepontok s a nemzet sérelmeinek felküldését erősebben sürgette. József király januárius 20-án kelt levelében kinyilatkoztatván, „hogy ő a királyi öröködés joga által, mely uralkodó házát már rég illeti, valamint ez az utolsó pozsonyi országgyülésen megerősített és megmagyarázott régi országos végzésekből kitünik: egyáltalában nem szándékozik korlátlan és deszpotiai kormányjogot magának igényelni (mint ezt nehányan fonákul képzelik, s őt arról rágalmazzák), hanem hogy ő, ellen nem állván öröködési joga, az ország törvényeit és végzéseit meg fogja tartani s valamennyi hív alattvalóinak jogaikat és szabadságaikat is erős kézzel megőrzeni, királyi hitlevelének és mindjárt atyja halála után kibocsátott körlevelének értelméhez képest“, — a közbenjárók nem késtek ezen nyilatkozatot a miskolczi tanácskozmány-

---

[1]) Károlyi időközben Orosz Pálnak adta át hadainak vezérletét, s mint a tiszai részek főkapitánya köz felkelést hirdetvén, Borsod és Zemplén Kállóba, Abaúj Bőszörménybe, Gömör és Heves Dorogra, Sáros Nánásra, Szepes Szoboszlóra rendeltettek, a felkelt hadak egyéb zászlóaljai közül külön mindenik saját megyéjének kebelében maradván. 652. fol. lat. a nemz. muzeum kéziratai között.

[2]) Kolinovics. Lamberti Mémoires pour servir à l'histoire du XVIII. siécle, IV. 9 9.

nak beküldeni; [1]) de a magyar bizottság megjegyzését, hogy a szövetséges rendek a békealkudozás előmozdítására és jogaik biztosítására Svéd-, Porosz- és Lengyelországok közbenjárását és illetőleg garantiáját is kivánják, — egyelőre válasz nélkül hagyták.

A miskolczi tanácskozmány egyik főtárgyát a rézpénz képezte.

Már érintém — irja emlékirataiban Rákóczi, kinek saját szavait idézzük, szükséges lévén hogy a kor s a fejdelem e tárgy iránti nézeteiket közelebbről felismerjük, — már érintém, hogy a hadviselés elején valamennyi megyével körlevél által tudattam a rézpénz behozatalának szükséges voltát; kértem megegyezésöket ilyes pénz veretéséhez két millio forint erejéig. Utóbb látván, hogy ennyi nem elégséges, ujabb két millio veretésére kivántam felhatalmaztatni. A hamispénz-koholók is ártván magokat e tárgyba, történt, hogy a rézpénz rendkivüli elszaporodásával a kalmárok felebb emelték portékáik árát, s a vásárlók habozás nélkül fizették meg a nagyobb árt. Az elszegényedett nemesség adósságainak fizetésére akarta fordítani, de nem élhetvén vele e czélra (mert belső értéke nem levén, a hitelezők visszautasították), becsmérleni kezdette, minek az volt eredménye, hogy mindenki aranyot és ezüstöt ügyekezett szerezni, s ennek értéke növekedett a réz sokaságának arányával. Több tanácsúr oly nézetben volt, hogy a rézpénz verdéit be kellene zárni, s pótlékul adót vetni a szüksé-

---

[1]) Széchenyi ugyan január 27-én Nagyszombatból irja a császárnak: „Ob certas easque non inanes considerationes inclyta mediatio majestatis vestrae declarationem ad congressum Miskolcziensem transmittere non duxit consultum.“ De úgy látszik, József kivánságára, ki a nyilatkozatot az érsek s a követek által sürgetett más formában nem akarta kiadni, február 1-én mégis Miskolczra ment az oklevél.

gek fedezésére. [1]) Ezen nézetet mármár magáéva teszi az egész senatus, midőn felszólalván, a tanácskozmánynak emlékezetébe hoztam, hogy a hadviselést kivált a németek által behozott adók okozták, melyeknek zsarlás, csalás és alkalmatlankodás voltanak kikerülhetlen következményeik; hogy a háború kezdete óta a népség ingyen szolgáltatja be az eleséget, mert a marhatenyésztés kevés költséggel s munkával jár, és a föld bőven termi meg néki az életet: holott kész pénze nincs. Hogy fogjuk tehát azt rajta megvenni, — a mije nincs; hogy fogjuk a pórtól erőszakosan behajtani az adót, tőle, kinek gyermekei fegyvert hordanak ügyünkért, tőle, ki annál érzékenyebben viselendi a terhet, mert az úrra, a nemesre nem leszen kiterjeszthető az adózás kötelessége. [2]) Aztán, a rézpénznek épen azért nincs értéke,

[1]) Ezen nézet főtolmácsa Platthy Sándor volt, ki e tárgyban külön emlékiratot intézett a fejedelemhez. „Bölcsen gondolkodik nagyságod elsőben is: hogy a mely rézpénz veretik, az necsak kimenjen s distraháltassék, hanem az ország kasszájába visszatérjen és bizonyos circulatiók formájában az országbeliek között forogjon: másképen megyen ad infinitum, vileskálni fog, s jön be némünémü tehetetlenség, hogy valaha in valore nunc currenti visszaváltassék; és ha idő alatt az fehér pénz talál elrejtődni, félő, a haza végtére úgy ne maradjon, mint ama vér nélkül való test; — másodszor: minthogy a külsők commerciuma nélkül a haza nem lehet, azok pedig akármely marháért is a rézmonetát el nem veszik: szükség, úgy kormányozni a pénznek folyását, hogy egyvégesen folyjon ... E nemzet soha nem volt, nem is leszen contributio nélkül, azért nagyságod se gondolja, hogy elkerülhesse ... Mintsem ad infinitum menjen az rézpénznek veretése, inkább javallom az moderata contributiónak behozását; amazt, lehetetlen, ha később is, nagy romlás hogy ne kövesse, kivált ha egyébféle moneta elrejtődni talál."

[2]) Platthy mindenkit akart megadóztatni. Külön mindenik nemesi curia fizessen havonkint tíz-tíz forintot, s jutalmul mentessék fel ura a személyes felkelés terhe alól, „a hatalmas úgy is kivonja magát, a szegény invite hadakozik, keveset szolgál. A clerus vagyonosabb tagjai „adják dézmájok tized részét pro necessitate publica." A zászlós urakat is „méltán lehetne in societatem oneris hozni, minthogy egy a haza, egy a szabadság", fizessenek annyit, mennyit a főpapok sat. „Ilyképen mindennemű jövedelme az országnak: négymilliom hatszáz negyvenhárom ezerre s háromszáz negyvenhat forintra menne. A német pedig, lehet könnyen megmutatni, bévett tizenhárom milliomnál is többet, holott a clerus immunis volt."

mert nem lehet vele adósságot fizetni, földet venni stb. Nem akarom tagadni a netalán bekövetkezhető bajokat, ha kinyilatkoztatjuk, hogy a hitelező köteles rézpénzt is elfogadni; mert azonkivül, hogy anyaga nem igen ritka, könnyen hamisítható, és eszerint még külföldi koholók és kalmárok által is fog a forgalomban levő mennyiség öregbíthetni; de ennek azáltal lehetne elejét venni, ha némi nehezen utánozható jegygyel toldjuk meg a veretet. És végre, bár mily értéktelen legyen is a rézpénz, három évig még hasznát vehetjük; ha tovább tart a hadviselés: ám, folyamodjunk akkor az adóztatáshoz, addig pedig ne lázítsuk fel magunk ellen kikerülhetlen zsarlások és végrehajtások által a népet. Észrevételeim helyeseknek találtatván, kimondatott a végzés: hogy a rézpénz eddig veretett nemeinek értéke le ebb szállíttassék; hogy veressenek újak, a boldogságos szűz kis képének mellékletével, melyet az álkoholók nem fognak utánozhatni; s hogy adósságfizetésnél, zálogváltásnál és mindennemü vételeknél helyet kell adni a rézpénznek, ha a pénzfaj nincsen névszerint kikötve a szerződésben. — Alig léptünk ki a tanácsülésből, s Forgács máris fenyegette Szirmayt, hogy tőle rézpénzben fogja egyik jószágát visszaváltani; s ime szárnyallani kezdett a hír, hogy a végzést Bercsényi ármánykodásának kell köszönni, ki azonképen volt eladósodva, mint Forgács.'

A tanácskozmány másik főtárgyát a békekötés kérdése képezé.

Vendome, XIV-dik Lajosnak, savoyei Eugen ellen Olaszországban fővezére, urához adott egyik levelében irá ez idétt: hogy a franczia ügyet nagyobb csapás nem érhetné, mintha Józseffel kibékülnének a magyarok. Ez nem lehetett titok Rákóczi előtt, ki a külügyek alapos ismeretével birt, s ki ennélfogva a Vendome által nyil-

vánított aggodalmat felhasználni akarván, Lajost a tengeri hatalmasságok közbenjárásának elfogadása által ijeszteni, s legalább busásabb adakozásra vagy épen arra birni törekedett, hogy „a franczia udvar nyilvánosan oly viszonyba lépjen hozzá, Rákóczihoz, minőben őseihez és Apaffihoz állott vala.“ Különben is híveinek tetemes része a békepárthoz tartozván, szükségesnek látszott, időről időre kiegyezkedési hajlamot mutatni; kiegyezkedési alapos reményt a fejedelem talán úgy nem táplált soha a hadviselés megnyitásától kezdve végeiglen, mint Bercsényiben még kiegyezkedési szándék sem volt meg soha.

Felséged, irá 1705. december 30-án Munkácsról XIV. Lajosnak a fejedelem —eléggé van e nemzet iménti mozgalmairól, iménti lelkesedéséről értesitve, s én megvallom, csak a sorsban kereshetem okát azon rögtöni változásnak, azon gyengeségnek és elfélénkülésnek, mely most (a zsibói csata után) beállott. Felséged kegyes leszen nem vonni kétségbe, hogy én inkább választom szerencsés hadviselés reményével a halált, mint kétes béke burkában a szolgaságot; de mióta a tapasztalás, fájdalmamra, éreztette velem, hogy azok nincsenek nagy számmal, kik készek a halálra: a békekérdés elintézését a senatusra biztam, melyet 1706. januarius 25-ére hívtam együvé, s mely a biztosok utasitását és a békepontok javaslatát fogja készíteni.‘ [1]) És Rákóczi csakugyan végzést hozatott a miskolczi tanácskozmánynyal, mely őt békealkudozásba ereszkedésre, de egyszersmind a fegyvernyugvásnak tavaszig elhalasztására hatalmazta fel. Ehhezképest Sennyey István, mint a senátus kanczellárja, februarius 5-én megnyitván a közbenjáró hatalmas-

[1]) Aktenstücke zur Gesch. Franz Rakóczi's II, 453—457. ll.

ságok követeivel az értekezletet, jelenleg, irá nekik, itt azon van az országtanács, hogy őszinteségének és szilárd békevágyának tanusítására necsak biztosokat válaszszon, hanem magokat a békepontokat is szerkeszsze; mindamellett, ha a korona továbbszállása kérdésének az értekezletre bizásával, nem mondatik ki egyenesen és előlegesen az öröködési tulajdonjogra nézve: hogy ország és országlakosok nem tekintetnek úgy, mint a többi tartományok, s tehát nem tételeztetik fel ilyes öröködési tulajdonjog, akkor nem lehet valósággal béereszkedni az alkudozásba. [1])

A közbenjárók fájdalommal látják — mondja a februarius 19-én kelt válasz — hogy, noha a császár már több ízben, névszerint januarius 29-én kinyilatkoztatta, hogy a magyar népet mindig az ország jogaihoz, törvényeihez és szabaditékaihoz képest fogja kormányozni, s hogy az öröködési jog alapján semmiféle korlátlan vagy önkényes uralmat nem ügyekszik elérni, de sőt Magyarország öszves karait és rendeit, a törvények értelméhez képest jogaikban és szabadságaikban szándékozik megtartani, — a magyar bizottság mindazáltal még egyre ismétli, hogy ezen nyilatkozat nem elégséges, hogy a karok és rendek nem érik be vele. A közbenjárók véleménye szerint ellenben ama nyilatkozat teljes és tökéletes, s magában foglalja valamennyi visszaélés, áthágás s törvénytelen cselekedet orvoslását; miért is remélik, hogy a magyar küldöttség minden további nehézség nélkül fog a békealkvásba beereszkedni, vagy legalább olyatén törvényes kifejezéseket adni a közbenjárók kezéhez, melyeket világosabbaknak vél.'

József nyilatkozata elvégre elégségesnek találtatott,

[1]) Katona, XXXVII. k. 131. l.

úgy látszik; mert martius 13-án a közbenjárók benyujtották a magyar küldöttségnek a feltételeket, melyek alatt a bécsi udvar két hónapig tartó fegyvernyugvást hozott indítványba.

X.

E közben s azalatt míg a szövetséges rendek bizottsága a fegyvernyugvás feltételeit pontonkint rostálgatta, mindkét részről folyt, ha bár kisebb mérvben is, a hadviselés.

Erdélyben Szamosujvár, Betlen és Görgény a zsibói nap után csakhamar a császáriak kezébe estek: Dévát Csáky András majdnem három hónapig oltalmazta. Rabutin 1706 elején országgyülést tartván Segesváratt, Rákóczinak erdélyi fejedelemmé választatását semmisnek nyilvánítatá, az ausztriai ház uralmát ujabban megerősíteté, s a mely kuruczok a császáriakkal volt urak vagyonát elkobozták, törvényczikkelyt irata, hogy azok megfizessék. [1]) De Csáky, most sem mutatott hajlamot

---

[1]) Cserei, 560. h. Mémoires de Rabutin, 149. l. Rákóczi hívei, kik öt, mint felebb látók; Magyarországba követték, a segesvári gyülésre a huszti gyüléssel válaszoltak, melynek eredménye a magyar s az erdélyi rendek szövetkezését hirdető oklevél volt. Kelt ez martius 8-án; a magyar rendek nevében aláirták, a miskolczi tanácskozmány megbizásából Vay Ádám és Kalmanczai István; az erdélyiek részéről Pekri Lőrincz, Mikes Mihály, Teleki Mihály, Kemény Simon, Barcsai Ábrahám, Vass Dániel, Jósika István, Balogh Zsigmond, Dolhai György és Ferencz, Szopek (?) András, Nádszeghi Gábor, Dobai Péter, Hentner Benedek, Sándor János, Gálfi Pál, Tikosi János. Ezen szövetkezet alapján: az egyik fél ellensége a másiknak is ellensége; egy

a hely feladására. ‚A lázadók — irja emlékirataiban Rabutin — hatalmasan ellenállottak, s a vívás novembertől februárius végeig (22-ig) tartott. Végre, nem lévén már sem vize sem elesége az őrhadnak, minden megemészthetőnek elköltése után, kétségbesési cselekményhez nyúlt inkább mintsem hogy magát megadná; éjtszakának idején kitört a várból, karddal kezében utat nyitandó magának; s része csakugyan czélt ért, része a parancsnokkal együtt fogságba esett.‘

Rabutin most már Dévának is volt ura, de Károlyi martius elején Orosz Pálra bízván a külső vonalok oltalmát, Szurdokról bement Erdélybe, s 26-án őt már Abrudbányán, 31-én Zalatnán találjuk. Egyes csapatai aprilis 6-án Benedekben a Herbevillel bejött dánokat felverték; 9-én Halmágyot megszállották; 28-án éjtszakának idején Gyulafehérvárat megkisérlették. [1])

A dunántúli részekben kivált Bottyán és utóbb az ismét fővezérré nevezett Forgács Simon foglalkodtatták, amaz inkább a szerbeket, ezek Ausztria és Stiria szélein Pálffy Jánost és Heister Hannibált. „Megyek vissza — irá februarius 3-án, Táczról, Fehérben, Károlyinak Bottyán, — a ráczságnak meghódítására. Az egész tatai sereg mind hadnagyostul hozzám jött, Beaufort is Győrről egynehányad magával. Most utamban Fehérvár rácz városát felverettem. Ráczországból visszatérvén, Földvárnál a hídcsináltatáshoz kezdek.“ Tizennégy napi száguldozás

más tudta és megegyezése nélkül nem kötnek békét Ausztriával; Erdély fejedelemségét Rákóczinak a magyar rendek is biztosítják; s a frígy a netalán közösen kötendő béke esetében is fennálland annyiban, menyiben, ha Ausztria az egyik ország jogait sértené, védelmökre köteles a másik is. Külön pont, az oklevélnek Rákóczi, a magyar országtanács, a magyar országgyülés s a három erdélyi nemzet általi szentesítését remélteti.

[1]) Károlyi Sándor naplója.

után, mely őt a szerémi szerbek közé vitte, csakugyan a híd építéséhez fogott, de itt Herberstein német és rácz hadaitól, ő és társa Hellepront, némi csorbát szenvedtek, az imsódi sáncz is több ágyúval és mozsárral a császáriak kezébe esvén.[1])

Pálffy és Heister a télen át csak hézagosan oltalmazták Ausztria és Stíria széleit; martius vége felé egyesült erővel Csepregig haladtak elő. Működésökről Bercsényinek aprilis 12-én Nagyszombatban kelt egyik leveléből értesülünk. „Meglőn — irja a szövetséges rendek főhadvezére, az akkor, mint imént láttuk, Erdélyben előnyomuló Károlyinak, — meglőn Heisternek egyesülése Pálffyval, s a mi hadunk is csoportozék Forgács uram mellé a Répcze széleire. Pálffynak hatezer emberét portyáink csipkedék, kivált Bezerédy. Megfordula Pálffy Csepregnek, Szombathelyt s minden falut, a hol szállott, felgyujtván maga után. Akkor bocsáta Forgács uram Stiriának Kis Gergelylyel háromezer, és Németujhelytől Bécsnek más háromezer lovast, kik tüzellének derekasan, amaz ötven, ez harmincz falunál többet felégetvén. Forgács Rábaközt jó karban hagyván, Óvárnak jött, Pálffy Sopronnak. Óvárat tegnapelőtt feladták Forgácsnak húsz bomba után.“

S most Csornára tette át főhadi szállását Bercsényi, hol őt aprilis 15-én az előleges fegyverszünet éré, melyet május 8-án, junius végeig tartandó fegyvernyugvás követett, határoztatván:

a) Dunán túl a császári hadak vonuljanak vissza Sopronyig, s azon föld, mely a Csáva vize mellett, Lánzsér és Koppelsdorf között Csáva nevü falúig s innen Bulffig, és a szomszéd helységek közt egyenesen uton a Fertő

[1]) Kolinovics. Wienerisches Diarium.

mellett Rusztig és Nezsiderig, s innen Nyulason át a Lajtához Gátáig, Gátától Óvárig, Óvártól a Duna partján Pozsonyig terjed, a császári hadaknak — a mi pedig ezen határokon kivül esik s császári katonaság vagy őrség által nincsen elfoglalva, a szövetséges magyaroknak legyen alávetve;

b.) a Dunán inneni részekben is, Ausztria, Magyarország és Szilezia felé, mindenik fél katonái a jelen határok között, s minden hadi ügyek a jelen állapotban maradjanak; szintezt

c.) az Erdélyben levő császári seregre is kell érteni, megtartatván az uti possidetis. [1])

A fegyvernyugvás megkötése után a közbenjárók, kik most — megérkezvén Angliából az ujabb felhatalmazás — egészen hasonlatos megbizó levelekkel voltak ellátva, késedelem nélkül kívánták a fegyvernyugvás helyébe a békekötést léptetni, melynek eszközlésére biztosokúl József által: Károly lothringeni herczeg, osnabrücki és olmüczi püspök, gróf Wratislaw János Venczel cseh kanczellár, Széchenyi Pál kalocsai érsek, gróf Illésházy Miklós trencséni és liptai örökös főispány s gróf Lamberg Ferencz Zsigmond udvari s hadi tanácsos; Rákóczi által: gróf Bercsényi Miklós a szövetséges magyarok fő tábornoka, báró Károlyi Sándor a dunántuli hadak parancsnoka, gróf Csáky István fő hadi biztos, báró Sennyey István a szövetséges rendek kanczellárja, Petes Endre anzáriai püspök és egri prepost, Galambos Ferencz, Jánoki Zsigmond, Gerhard György, Kajáli Pál és Labsanszki János választattak.

---

[1]) Miller, Epist. Georgii et Pauli Széchenyi, II. k. 332 l.

XI.

Rákóczi Miskolczról, az országtanács eloszlása után, Eger városába tette át téli szállását, honnan aprilis vég napjaiban, midőn a fegyvernyugvás mármár alakulandó volt, Nyitrába érkezett lord Stepney fogadására. Az angol biztos említette neki, hogy József most is hajlammal viseltetik iránta, s hogy hajlandó Amalia herczegnőt hozzá, a fejedelemhez bocsátani, ha ő, a férj, e tárgyban levelet ír a császárnak. Rákóczi úgy vélekedett, hogy a fennforgó viszonyok között azt nem teheti; de igéré hogy irni fog s írt is valósággal levelet nejének, melyben tudósitotta, miszerint őt örömmel fogja látni a fegyverszünet ideje alatt, ha engedelmet nyer a császártól, hozzá jöhetni; s melyben szavát adta, hogy a békeértekezlet felbomlásának esetére, kész őt, ha úgy kivánja a császár, vissza Bécsbe bocsátani. Az engedelem megadatott, mert az udvar reményt táplált, hogy férjét békére fogja hajlítani a nő, s Ocskay majus 1-én átvevén Pozsonyban nagy ünnepélyességgel a fejedelemnőt, [1]) Nyitrára kisérte, hol királyi pompával fogadtatott Rákóczi által, ki őt Kis-Tapolcsányba s onnan Érsekujvárra vitte. Gróf Wratislaw, a császár kedvencze s a békeértekezletnél biztosa — mondja emlékirataiban Rákóczi — Érsekujvárra jött, azon ürügy alatt, hogy látogatást akar tenni a fejdelemnénél. Tetettem magamat,

[1]) Kolinovics.

mintha nem tudnám; ő minden szertartás nélkül megérkezett, s én találkoztam vele a fejedelemné szobájában. Ismerősöm lévén, nagy őszinteséggel szólott velem; felségjoggal, a dietán székkel és szavazattal járó német birodalmi herczegséget igért, s még egyéb dolgokat, melyek házamra nézve előnyesebbek, mint a választási alapon nyugvó erdélyi fejedelemségnek birtoklása; határozottan kinyilatkoztatván, miszerint a császár abba soha sem fog beléegyezni, hogy én ama fejdelemséget birjam. Mondá továbbá, hogy hasonló indítványnyal volt a bajor választó fejdelemnél megbizva, ki még meg fogja bánni, hogy azt elutasította magától. A császár ajánlatai — válaszolám neki — talán nagy mértékben mozdítanák elő házam érdekeit, de én ilyetén előnyökre soha sem voltam tekintettel, mint ki a háborút csak a haza szabadságáért kezdettem; ehhez születésemnél fogva vonzódtam, s ehhez most még szorosabban kapcsolt a háladat azon bizodalomért, melyet kormányának reám szállítása által az öszves nemzet tanusított irántam. De én még az erdélyi fejedelemséget sem kivánom ő császári felségétől; kielégítésemre e részben csak az szükséges, hogy a Leopold császár és elődöm Apaffi Mihály fejedelem által kötött szerződés foganatosíttassék; s ha személyiségem akadályul szolgálna, kész vagyok a választási oklevelet ezen tartomány státusainak visszaadni, miszerint fejedelmül magoknak azt választhassák, ki nekik inkább van ínyökre, még ha utolsó inasom volna is az. Én teljes őszinteséggel szólok — ezzel fejezém be válaszomat — kérem, vigye meg nyilatkozatomat a császárnak, kiről, mert engem személyesen ismer, s mert hajlammal viseltetik irántam mint hallom, fel nem tehetem, hogy őszinteségemet rosz neven vehetné. Válaszom hatással látszott lenni Wratislawra, s ő Bécsbe visszajöttekor, csak-

ugyan oly magasztalólag szólott rólam, hogy még gyanúba is jött miatta; de most nekem e szavakkal felelt, melyeket emlékezetemben tartottam, mert volt alkalmam reájok visszaemlékezni: Jól van herczeg, — monda — ön Francziaország igéreteibe bízik, azon Francziaországéba, mely az általa szószegés útján szerencsétlenekké vált fejdelmek kórodája; ön öregbíteni fogja ezeknek számát, ön meg fog halni ama kórodában. Nem Francziaország eljárása — viszonzám — hanem kötelességérzetem vezérel határozataimban, azon kötelesség, melyet már fejtegettem. Így elváltunk egymástól, s hitvesem, a fejdelemné, kevéssel utóbb Karlsbadba ment egészségének helyreállitására; a bécsi udvar pedig most növéremet, gróf Aspremontnét küldte hozzám, kiről tudta, hogy igen szeretem. A császár, mind fogságom előtt mind fogságom alatt jóindulattal viseltetett irántam; s növérem bizonyossá tett, hogy e tekintetben azért sem változott meg azóta, mert tudtára jöttek az igazságtalanságok, melyek ellenem elkövettettek; növérem ismétlé Wratislaw igéreteit, sőt azt is mondotta, hogy a mit kivánok, az már meg is van adva az egy Erdély kivételével."

A növér esdeklései is hajthatlannak tapasztalták Rákóczit.

A császári biztosok, kikhez pótolólag még gróf Wolckra Otto kamaratanácsos járult, Pozsonyban, — a szövetséges magyar rendekéi Nagyszombatban, — Rákóczi és a senatus Érsekujváratt tanácskoztak; a közbenjárók, tisztökhöz képest, hol a császári, hol a magyar biztosokkal érintkeztek. A fegyvernyugvási időköz már végéhez közeledett, midőn a senatus által szerkesztett békepontok junius 15-én Bercsényi által a közbenjáróknak, ezek által József biztosainak bemutattattak.

I. A szerződési egyezkedés erősitessék meg külső hatalmasságok és névszerint a közbenjárókon kivül még Svéd- és Poroszországok királyai s a velenczei és a lengyel köztársaságok által; erre útalván a nemzetek közti jog s a kültartományok példái, s ezt követelvén az ország biztossága.

Válasz: Ezen szerződés leghatalmasabb garantiája a törvényeknek mind a király mind az ország általi hű megtartásában, az országgyülési 'czikkelyek teljes végrehajtásában, s az innen származó kölcsönös tiszteletben és bizodalomban fog állani. A külső garantia ellenkezőleg, a bizalmatlanság magvait szokta elhinteni, s erről minden esetre csak az ügy befejezésekor lehet szó, midőn már készen fog állani, minek biztositása kivántatik; Bocskaival is előbb, 1606-ban köttetett meg a béke, s csak aztán következett a szomszéd tartományok részéről a biztositás.

II. Intéztessék el Erdély ügye, szabad fejedelemválasztását, az ausztriai uralkodástól elkülönitését s egyéb szabadságait és igényeit illetőleg, teljes kielégités által, melyet mind a rendek szövetségének ereje mind Magyarországnak biztossága követel.

Válasz: Valamint az ország törvényei tanusítják, hogy Erdély régente mindig Magyarország szent koronájától függött; s hogy a vajdaválasztás nem a karok és rendek jogköréhez tartozott, hanem ezen, valamint a többi tisztségek adományozása ő felségének tetszésétől volt feltételezve, mit a vajda azon esküje, melylyel magát a felségnek lekötelezte, bizonyít, az erdélyi fejedelemség csak a török uralkodás mostoha idejében csúszván be; úgy viszont tudva van az is, hogy ő császári királyi felsége ezen tartománynyal, miután diadalmas fegyverei

azt a török járom alól felmentették, összes karainak és rendeinek közbenjöttével, bizonyos feltételek alatt úgy egyezett meg, hogy jelen kormányukkal és állásukkal megelégesznek, a karloviczi békekötéssel ellenkező újitást nem kivánnak, sőt néhány ott zavargónak meré- nyeit egyértelmüleg megsemmisitették; nehézségeiknek orvoslását is vagy már kinyerték ő felségétől, vagy igazságszeretetétől, mihelyest a körülmények megengedik, bizodalommal várhatják. A császári királyi bizottság tehát nem látja által, mily joggal vagy mily szín alatt mernek az elégedetlen magyarok Erdély státusainak vagy némi erdélyi egyetemes község nevében valamit kivánni vagy ezen szerződésbe beelegyíteni; kiknek szövetkezése ugyanis a szövetkezetteket talán egyénileg egymáshoz kötheti, de a törvényes úrtól a birtokot elszedni, vagy azt kétségbe vonni, vagy a kormányformát megváltoztatni, vagy, végre, az erdélyi statusok jogait elsajátítani, felforgatni nem képes. [1])

III. A mult, jelen és jövendő valamennyi bajok forrásának, az utolsó pozsonyi országgyülésének erőszako-

[1]) A szövetséges rendek e pontjára adott válasz már a közbenjárók kezében volt, de még nem adatott át a magyar bizottságnak, midőn „Erdély fejedelmének és státusainak biztosaik“ gróf Pekri Lőrincz, gróf Teleki Mihály és báró Kemény Simon“ sejdítvén a felebbi kifogást, ennek erőtlenítésére, junius 29-én, mint szövetséges társak követelték, kogy miután a császári biztosok József által világosan az Erdélylyel kötendő békére is felhatalmaztattak, a magyar szövetséges rendek necsak külön békére ne lépjenek a császárral, hanem mindaddig függeszszék fel a további tanácskozást, míg ők az erdélyiek is nem fogták előterjesztményeiket tehetni.“ A követelés igazságosnak találtatott, s a magyar bizottság által a közbenjáróknak ajánltatván, ezek válaszúl adták, „hogy ő felsége súlyos okoknál fogva nem engedheti meg, hogy az erdélyi követek Erdély szövetséges rendeinek neve alatt a békeértekezlethez bocsátassanak; de nem idegen attól, miszerint velök, mint azon erdélyiekkel, kik a magyarok szövetségesei, szerződés történjék, s hogy megbizó leveleik és nehézségeik, mint ilyesektől, kézhezvétessenek.“ Ezen nyilatkozat akkor történvén, midőn a fegyvernyugvás már felbomlott, további értekeződésnek nem volt helye.

san kizsarolt czikkelyei (az öröködés kérdése jelen alkváshoz utasítatván) töröltessenek el. Endre király végzeménye pedig összes pontjaival és záradékaival egészen feléledjen és megtartassék. A sopronyi országgyülésnek is azon czikkelyei, melyek netalán erőszakosan kizsarlattak, semmiseknek nyilvánítassanak.

Válasz: Az nem mondathatik erőszakosnak, a mi az ország valamennyi hű státusainak szabad megegyezésével történt, helybenhagyatott s életbe is lépett. De ha az illető országgyülések nehány törvényczikkelyeit a király s az ország hasznára változtatni kellene, azokról a legközelebbi dietán törvényesen kell intézkedni, ideiglenesen pedig ismételtnek tekintessék, a mi a törvény értelmében gyakorlandó királyi öröködés és jog iránt ő felsége részéről a közbenjárók által már nyilvánítatott.

IV. Menjen ki az országból az idegen katona; a várakban csak magyar őrség lehessen az 1655: 19. és 1659: 25. tcz.hez képest; s ezen magyar katonaság az 1458: 2. értelmében az e czélra rendelt királyi jövedelmekből tartassék.

Válasz: Az idegen katonaságnak az országból kiszállítása mindig csak azon előfeltétel alapján rendeltetett el, hogy mind kül- mind belellenségek ellen biztosítva van az ország. E tekintetben a római szentbirodalom s az öszves keresztyénség ügye is forog szóban, melyekre nézve ezen védbástyának épen maradása nagyjelentőségü, miért is ama birodalom ezen ország oltalmáról sok költséggel, vérhullatással és segédseregek küldésével mindig hiven gondoskodott, sőt az örökös császári tartományok is évről évre nem csekély mértékben járultak a végek fenntartásához, a zsoldosok fizetéséhez. Fogja-e a nemzeti katonaság magára hagyatva, ama biztosságot nyujtani? tarthatni-e azt idegen katonának, ki

csak az ország oltalmára szállítatott ide? — erről, úgy látszik, egyedül az országgyülés itélhet, mely majd aziránt is hozhat végzést, hogy a felesleges katonaság kivonassék, a maradék pedig országgyülésileg kijelelendő zsold mellett, az illető erősségekben, s más, e végre szintén megnevezendő helyeken jó rendben tartassék a szegény nép elnyomása nélkül. Tekintetbe vevén az 1609: 11. és 1546: 19. törvényczikkelyeket is, melyek erejénél fogva szabad a királynak, akár legyen jelen akár nem, magyarokból és idegen katonákból álló hadakat tartani, névszerint avégre is, hogy az engedetlenek és lázadók féken tartassanak.

V. Állíttassanak teljesen vissza a Hármaskönyv második részének harminczkilenczedik czímében, úgy a Mátyás király 1485. diki végzeményében s egyéb törvényekben foglalt terjedelmes nádori jogkör, valamint az országbirói, báni, koronaőri, tárnoki, nemkülönben a kanczelláriai, megyei és királyi-városi s más efféle hatóságok méltóságai és tisztségei; nádorrá pedig a király minden kifogáson felül álló négy személyt jeleljen ki, az 1608: 3 törvényczikkelyhez képest, ha az evangelikusok között is alkalmas egyének találtatnának; mert máskülönben maradjon épségben ama czikkely, de a minőség tétessék elejébe a vallásnak, midőn választási jogát gyakorolja az ország. A közügyek kormányzása tehát, Ulászló IV: 10. s 1518: 39. 40. tcz. értelmében a nádornál s a senatusnál legyen, mely senatusba négy főpap, nyolcz világi úr és tizenkét nemes az ország mind négy részéből választassék, kiknek tanácsával joga legyen parancsolnia és intézkednie a királynak. Az egyik vagy másik senator halálának esetére pedig a nádor a többi senatorokkal egyetemben három alkalmas személyt szintén valláskülönbség nélkül ajánland, kikből a királyi

felség a senatus hézagát pótolandja; megjegyeztetvén tt, hogy ezen senatus egyik felének, a másikkal felváltva, Budán kell laknia.

Válasz: A nádori tiszt valamint az elősorolt többiek, igen is birjanak azon hatósággal, mely őket törvényesen illeti; ha e tekintetben hiba történt, a tisztviselőket éri a vád, kik nem feleltek meg kötelességeiknek. Mi pedig a nádorválasztást az annyiszor ismételt vallászkülönbségrei tekintet nélkül illeti: ezen záradék felemlítése felesleges; mindig megtartatott s nincs is szándék ahhoz nem alkalmazkodni: mert az 1681. diki nádorválasztáskor két ágostai hitvallásu egyén volt a kijeleltek között, s mert az alkalmasbnak választása az országnál fog maradni. Mi pedig a senatust s az ország ügyeinek általa való kormányzását illeti: az idézett czikkelyek az 1518: 44. értelmében csak három évre szólottak, s különben is későbbi törvények eltörölték a korábbiakat. De mind ez az országgyülés elébe való. Aziránt pedig, hogy gyorsabb és jobb igazságszolgáltatás az országban székellő állandó birósági curia s a király által kinevezendő de a státusok által is ajánltatható ülnökök által eszközöltessék, attól ő felsége nem idegen, sőt azt mindenkép fogja elősegíteni.

VI. Állítassanak vissza a törvényszabta főkapitányi méltóságok és hatóságok, a fővezéri tisztnek az 1526: 18. tcz. értelmében a legközelebbi dietán felelevenitése által; megüresülvén utóbb s betöltése nem halasztathatván az országgyülésig, e tisztet a nádor és a senatus annak fogják adományozni, kit a nyilatkozástételre felhivandó megyék többsége ajánl.

Válasz: Hogy a királyi felség után a nádort illeti az országban a hadi fővezérség, kiviláglik épen azon törvényczikkelyekből, melyeket maga az ellenfél a negye-

dik pontban idézett; mi pedig a főkapitányságokat s más hadi tisztségeket illeti, itéljen az országgyülés, ha kell-e ezekre nézve uj intézekedéseket tenni, mely országgyülés azt is fogja fontolóra vehetni, ha kivánatose az ország érdekében a követelt fővezéri tiszt felállitása.

VII. A törvénytelen kamarai és királyi fiscusi hatóság s igazgatóság helyébe a törvényes kincstárnokság léptetendő, mely az országgyülésnek tartozik számot adni, a Rákos mezején 1526-ban hozott 3, 4 és 5. czikkelyek értelmében.

Válasz: Feltéve, hogy az ország kamarai, fiscusi s egyéb jövedelmei jó rendben s becsületesen kezeltetnek, s a király és az ország által kitűzött czélokra hézag nélkül és a törvények rendeletéhez képest fordítatnak: közönös dolog, akár a szintén az ország törvényein sarkalló kamara, akár a kincstartóság neve alatt hajtatnak végre a törvények. A tisztán királyi jövedelmek, mint az 1545-diki czikkelyekre Ferdinánd által adott válasz is mutatja, — kirekesztőleg ő felsége tetszésétől függvén, azokról csak a királynak tartozik számot adni a kezelő. De méltányos dolog, hogy az ország adózásairól és jövedelmeiről magának az országnak adjon számot a beszedő kincstárnok vagy bármi nevü illető tisztség; egyébiránt ezen egész ügyre nézve a további tanácskozás és intézkedés az országgyülésre levén halasztandó.

VIII. Az ország szent koronája valamennyi ereklyéivel, a királyi könyvekkel s mindennel a mi hozzá tartozik, hozassék azonnal vissza az országba, s a karok és rendek által kinevezendő hűséges hazafiak őrizetére, Murányvárában, bizassék; és ezentúl tilos legyen bármily mozgalmak miatt, a nádor s az öszves senatus megegyezése nélkül, a koronát az országból kivinni, Ulászló I:

I: 3, 1608: k. e. 4., és 1622: 2. is úgy kivánván. Halálozás esetében pedig az uj koronaőrök mindig a világi urak közül választassanak, Ulászló IV.: 23. tczikkelyének értelmében, a királyi felség s az összes karok és rendek által.

Válasz: Az elégedetlenek által idézett czikkelyek nem Murányban hanem Pozsonyban rendelik tartatni a koronát, maradjon tehát ezentúl is ott az ország ereklyéivel egyetemben. A koronaőrök pedig az 1625: 26. és 1681: 35. törvényczikkelyek szerint választassanak s illetőleg, menynyiben a közbenjött halálozások miatt ideiglenes helyettesítések történtek, erősítessenek meg az országgyülés által; a koronaőrzők szolgálati személyzete is törvény szerint levén alakítandó és fenntartandó. A királyi könyvek pedig, úgy kivánván folytonos haszonvételök s az országlakosok szüksége, azontúl is a királyi magyar udvari kanczelláriánál fognak maradni.

IX. Az új szerzeményi, vagy török, vagy bármi más fegyverjog töröltessék el örökre; mert a király csak a törvény utján foglalhatja el valakinek jószágait, Endre király második törvényczikkelyének, s a Hármas-könyv I. része 9-dik czímének rendeletéhez képest. Mivelhogy tehát a király az 1659-diki hitlevél erejénél fogva köteles az ország végeinek külebbterjesztésére; s mivel, továbbá, a magyar nép, számtalan adózásokon kivül, vérét is bőségesen ontotta az ország elvesztett részeinek visszafoglalásánál: ez okon, a fegyver- vagy törökjog ürügye alatt elidegenített vagy bármiképen elvett jószágok minden fizetés nélkül a törvényes örökösökre szálljanak, a vásárlók vagy új birtokosok a bécsi udvari kamarához lévén követeléseikkel utasítandók; azok pedig, kik az őket illető jószágokért ama törökjog fizetésére kényszerítettek,

teljes kielégítést nyerjenek; mindenkinek a magáét visszaadatni rendelvén a közigazság.

Válasz: Noha a fegyverjog, kivált azokra nézve melyek egy századnál s emberemlekezetnél tovább török kézben voltak, s az utolsó török háború alkalmával visszafoglaltattak, szilárd és minden népeknél szokásban levő alapra támaszkodik: töröltessék el mégis az úgynevezett újszerzeményi bizottság, s léptessék helyébe az országgyülés által más, mely a lappangó királyi jog s a magánosok igényei felett itéletet hozzon; fennmaradván a kárvallottak számára az 1649: 42. tczikkely értelmében a peres eljárás, s mindenben legkivált a barátságos egyezkedésnek hely adatván.

X. Miután az 1608: k. e. 9. és 10. tczikkelyek szerint idegeneknek tilos a magyar kormányba avatkozniok: semmisnek tartassék minden, mit nem magyar ügyekben nem magyarok rendeltek. Mivel pedig a közelebb mult időkben az 1563. 35. tcz. végrehajtás nélkül, maradt, neveztessék ki magyar születésü kanczellár, [1]) még pedig, mivel az ország főkanczellárja különben is mindig a clerusból való, ez úttal a világiak közül,kit aztán egyházi s ezt ismét világi váltson fel; s ezenfelül a sérelmeknek majdnem legeslegfőbb magva, az idegen hatóságoknak magyar ügyekbei törvénytelen avatkozása szünjék és tiltassék meg, olyformán, hogy a magyar ügyeket nem magyar ministerium által ne kezeltethesse a király, s hogy az udvari kamarai, hadi sat. kanczelláriák magokat amaz ügyekbe ne árthassák.

---

[1]) Az 1705-ben meghalt Matyasovszkyt Erdődy Ádám nyitrai püspök a kanczellárságban, mint felebb láttuk, csak ideiglenesen pótolta.

Válasz: A magyar királyi udvari kanczellária törvényes jogkörében fenn fog tartatni; a hézagoknak s a kanczellárságnak érdemes világi személy általi betöltése iránt beváratik az országos rendek nyilatkozata. A kinevezés egyébiránt ő felsége mellett marad, s nem fog megengedtetni, hogy a magyar udvari kanczellárián más kanczelláriák és dicasteriumok csorbát üssenek.

XI. Az ország valamennyi tisztségei és méltóságai, egyháziak s világiak egyiránt, — az utóbbiakra nézve valláskülönbség nélkül, ősi nemzeti s magoknak a hazáért érdemeket szerzett személyeknek osztogattassanak; (1623: 24. tcz.) s azok, kik az ország törvényeinek nincsenek alávetve, kik az országban nem laknak állandóul, jószág- s hivatalviselésre ne legyenek képesek. A világi javadalmakra nézve így rendelkeznek Ulászló II: 30. 32. s egyéb törvények. A cánonok pedig és Ulászló III: 56 tcz. nem engedik meg, hogy egyazon személy két javadalmat birtokolhasson, vagy hogy a javadalmazottnak életében másra szállíttassék a birtok. A végeknek a magyar tanács általi kormányoztatását, az illető tisztségeknek magyarok általi viseltetését rendelik a bécsi békekötés s az 1608-diki törvényczikkelyek; hogy idegen nemzetbelinek jószág ne adományoztassék, akarják Albert 1439: 16. és Ulászló V. 10. ttcz.; sőt az 1599: 31 tcz. azt is rendeli, miszerint ilyesektől az adományozott jószágok elvétessenek; azt pedig, hogy érdemes hazafiaknak pénz nélkül ajándékoztassanak, az 1608: k. e. 9. és 10., s 1430: 16. parancsolják.

Válasz: Az egyházi s világi méltóságok és hivatalok osztogatásánál, mindig első tekintet leszen az érdemes s alkalmas hazafiakra; de az 1609: 11. tcz. a magoknak érdemeket szerzett és indigenatussal megajándékozott külföldieket sem zárja ki a fejdelem kegyel-

mességéből e tekintetben; szent István I. 6. pedig őket ajánlja is evégre. Ő felsége erre nézve a birodalmában lakozó valamennyi nemzetbeliek között, feltéve hogy az illető egyénekben megvan a minőség, nem akar különbséget tenni; s bizony nem egyeznék meg az igazsággal és méltányossággal, ha azok idegenekül tekintetnének, kik az indigenatus jogával vannak felruházva, — annyival is inkább, mivel az ő felsége más tartományaiban jószágokat biró magyarokra nézve méltányosabb szokás divatozik. Egyébiránt a kik netalán az indigenák közűl a reájok szabott teendőknek meg nem feleltek volna, járjanak el azokban a legközelebbi országgyülésen, ha nem akarnak javadalmaiktól megfosztatni.

XII. A befogadott vallások jogügye egyenlítessék ki a béke s az egyetértés kedvéért, — ellen nem állván a clerus tiltakozása, — az ágostai és helvet hitvallásuak inditványához képest, mely szóról szóra így következik: Az országba befogadott vallások szabad gyakorlata azon állapotban, mely a szécsényi barátságos szerződés által megalapítatott, az egyházak és javadalmak birtokával, mindenben csorbítatlanul megtartassék, s nemcsak a dunántúli részekre haladék nélkül, hanem a még nem szövetkezett helyekre is annak idején alkalmaztassék; ne is következzék be többé semmiféle egyháznak és iskolának s ezek javadalmainak elfoglalása, vagy a lelkismereteknek bármily ürügy alatti erőszakolása, de sőt mindezek, úgy a garantirozó hatalmasságok fogadása, a legközelebbi országgyülésen hozandó törvényczikkely által elégségesen biztosítassanak.

Válasz: Úgy látszik, hogy az országba bevett vallások jogáról, szabadságáról és biztosságáról eléggé gondoskodtak az országgyülési törvényczikkelyek, névszerint a legujabbak, melyeknek vallásos megtartását

és végrehajtását erősen megigéri ő felsége, ki a földesurak jogának épenmaradásáról szóló záradékot is valóságos és helyes értelme szerint fogja a dieta által megmagyaráztatni, s meg nem engedni, hogy vele visszaélés történjék. Minemü uj állapot behozatala és illetőleg kiterjesztése céloztatik a szécsényi barátságos szerződés által, az nem jelentetvén be a császári királyi bizottságnak: róla, mint ismeretlen tárgyról, nem adathatik válasz; nincs is előtte tudva, ha megegyezik-e a törvénynyel, s tehát igazságos; vagy pedig, új-e a mi szándékoltatik; de különben is e tárgy csak az országgyülés által oldathatnék meg.

XIII. A jesuitáknak, mivelhogy elmulasztották, a karok és rendek üdves rendeleteihez alkalmazkodni, ki kell menniök az országból, és az ország megegyezése nélkül soha se hozassanak vissza. Javaik, mennyiben egyháziak vagy alapítványiak, a clerus igazgatására bizassanak; mennyiben egyes családoktól elszakíttattak, ezen családokra visszaszálljanak.

Válasz: A Jézus-rendebeli atyák ügye, miután az 1687: 20. tczikkely által befogadtattak, mint dietai ügy az ország dietájára halasztassék, mely javaikra nézve is az 1486: 11., 1498: 55., 1504: 37., I. Ferdinánd 1560-diki decretuma, 1647: 17, s egyéb tczikkelyekhez képest fog intézkedni.

XIV. A törvény rende s az igazságszoltatás minden törvényszéknél az 1659: 5. értelmében megőrzendők; és a királyi fiscus az ország törvényeinek alá legyen vetve a Hármas Könyv II. R. 39 czíméhez képest.

Válasz: A törvény rendét s valamennyi bíróságoknál az eljárást, az elégedetlenek által idézett s azonfelül az 1681: 28 és 37. törvényczikkelyek rendeletéhez képest megőrzendi ő felsége; a netaláni hiányokat kijavi-

tandja az országgyülés, s a törvényszékek teljes szabadságát senki sem fogja gátolni.

XV. Az udvar, a kamarák vagy a fiscus által jogtalanul károsultak nyerjenek elégtételt. A törvényesen meg nem idézett, a törvény rende szerint el nem marasztott nemesek sem javaikban sem személyeikben nem károsíthathatván, sem fogságra nem vettethetvén, Endre király második törvényczikkelyének, a Hármaskönyv I. része 9. czímének, s az 1613: 34. czikkelynek értelmében: következik, hogy a Tökölifféle mozgalmak előtt, alatt és után, törvényes birtokosaiktól jogtalanúl elvett vagy kizsarolt jószágokat minden pénzbeli fizetés nélkül, vissza kell adni azoknak, kiket törvényesen illetnek. És mivel az elkobzás alkalmával a fiscus kezére jött számos oklevelek eddiglen sem kerültek vissza tulajdonosaikhoz, a javakkal együtt azok is adassanak vissza, és illetőleg a káptalanokba tétessenek be őrizés végett. Ezentúl pedig az ország és az országlakosok semmiféle okleveleiket ne tartóztassa le a fiscus.

Válasz: A jogtalanul károsultak kielégítését, a jogtalanul elkobzott dolgok visszaadását követeli az igazság. Azon állitólag károsultakról pedig, kik a Tökölifféle mozgalmak előtt, alatt és után rövidséget szenvedtek, az 1681: 11. és 1687: 7. tczikkelyek már elégségesen gondoskodtak, s a netalán ekkép még később károsultakról a legközelebbi országgyülésen szintén gondoskodhatni.

XVI. Az ország törvényeinek s az országlakosoknak sérelmével, kivált néhai Leopold császár idejében vagy később kiadott adomány-, kiváltság-kegyelem- zálog- s egyéb efféle levelek teljesen semmiseknek nyilvánítassanak; nemkülönben, ha a mostani szövetségeseknek akár ingó akár ingatlan jószágaik vagy tiszteik bármily ürügy alatt másoknak adattak: szükséges hogy

az ezekről szóló oklevelek mind jelennen mind jövendőre semmisek legyenek.

Válasz: Azt is kívánja az igazság, hogy mennyiben bármily javaknak törvénytelenül adományoztatása, beiratása sat. bebizonyitatnék, elégtételt nyerjen a károsult, ki, ha a tárgy nem tartozik azok közé, melyekről már a felebbi pontok gondoskodtak, vagy a törvény rendes utján vagy az országgyülésen keressen orvoslást. Mi pedig a tisztségek adományozását illeti, azokról nem tétetett a tulsó oldalon névszerint említés, s rólok az udvarnak sincsen tudomása. Egyébiránt ninesen kétség, hogy békekötés esetében az amnestia törvényeit szigorúan kell megtartani.

XVII. A rézpénz értéke, miután égető szükségből történt veretése, azon állapotban maradjon, melyben jelenleg találtatik, de ezentúl ne szabadjon ilyest verni az országgyülés megegyezése nélkül. Beváltására a bányajövedelmek fele fordítassék évenkint, s a mi beváltatott, azt haladék nélkül kell beolvasztani. Ezen pénz behozatala azért vált szükségessé, mert a mult években számtalan adók és zsarlások által annyi millio vitetett ki aranyban ezüstben az országból, hogy a szegény országlakosok, ha a rézpénz veretése elmarad, nem fogtak volna megélhetni, s jövendőre sem élhetnének meg.

Válasz: A rézpénz bármily ürügy alatt is, minden esetre a legroszabb eredménynyel, nem törvény utján, hanem csak magán önkényből azok által hozatott be, kik három év alatt már több milliót ezüstben zsaroltak ki a szegény néptől s hordtak ki a bányákból, hogy ezen milliókat a közszükség ürügye alatt, de valósággal saját magok számára az országból kiküldhessék. A rézpénznek alkalmas eszköz általi kiirtásáról kell hogy gondoskodjék az országgyülés, s kell hogy a végzés majdan

minél hamarabb s az országlakosok minél kisebb kárával hajtassék végre, kiket a rézpénz további megmaradása tenkre fogna tenni.

XVIII. Élesen fájlalják az országlakosok, hogy a karloviczi béke az 1546: 4. tcz. ellenére rólok nélkülök köttetett meg; ezentúl a nádor s a senatus' vagy a rendek által e végre választottak közbenjötte nélkül ne szabadjon alkudozni vagy épen szerződni, — az 1659-diki hitlevél 3. pontja ezt úgy kivánván.

Válasz: Noha ezen kérelem nem látszik az idézett hitlevéltől és törvényektől, sőt még ujabbaktól is, úgymint a sopronyi díeta negyedik czikkelyétől elütni: mégis nem szükölködött némi erős okok nélkül amaz eljárás; de mivel már csak a jövendőről van szó, illőbb ezen tárgyat az országgyülésre halasztatni, melyen a kivánság bizonyosan törvényesnek fog ismertetni be is töltetni.

XIX. Noha a szövetséges magyarok öszvesen és egyenkint, egyháziak s világiak egyiránt, bármily állásuak legyenek, fennen hirdetik, hogy azáltal, mert szabadságukért fegyvert fogtak, semmiféle bűnt sem követtek el, mit a külső nemzetek is megismernek: mégis avégett, hogy dicsőséges eljárásuk jövendőre se torzíttathassék el, a jelen szövetség valamennyi tagjaira, még a meghalálozottakra és örököseikre is, névszerint pedig azokra nézve, kik akár a néhai, akár az életben levő császári felségnek, mint hadi vagy udvari vagy másféle tisztek le voltak kötelezve, de ezen tisztöket, úgy kivánván a hazaszeretet, elhagyták; nemkülönben azokra nézve is, kik noha külföldiek és ő felségének örökös jobbágyai voltak előbb, mégis Magyarország szövetséges rendeinek fegyvereikhez csatlakoztak s oda tartoznak most is, és netalán jövendőre is oda akarnak tartozni;

úgy azokra nézve, kik a nékik a fennséges fejedelem által adományozott javakat magok hasznára forditották vagy kik a fegyverrel szerzetteket elidegenítették : nemcsak örök és teljes amnestia mondassék ki, hanem ezen szövetségesek a haza, a törvények s a szabaditékok hü őreinek is nyilvánítassanak s tartassanak. Mit a korábbi mozgalmakban résztvettekre, kik emiatt a karloviczi békekötésből kizárattak, szintén kell alkalmazni, a meghalálozottakra úgy mint az életben levőkre.

Válasz: Ezen pontot, úgy a mint előterjesztetett, megismerni, igen veszedelmes, s a világ valamennyi fejdelmeinek és államainak sérelmével, s minden felsőbbség és a köznyugalom felbomlásával járó következményt foglalna magában. De bizonyosokká és biztosokká tétetnek az elidegenedtek, hogy ő felsége az elmult sérelmeket és kártételeket el akarja feledni; s hogy tehát, a mi felemésztetett felemésztve maradván, a létező javakra, jogokra és tisztségekre nézve, a békekötés után azonnal, mindkét részről mindenek oly karba helyeztessenek, minőben a mozgalmak előtt voltak. A karloviczi békéből pedig azok zárattak ki, kik magokat önként és tettleg alávetették a törököknek; kiket, mert ama békealkváskor sem akartak magokba szállani, ott kellett hagyni; s kiknek mostani befogadása, a nevezett békekötés megszegésével fogna járni; az pedig, hogy e helytt a szövetségesekhez jövendőre állókról is van szó, a kibékülési hajlamot őszintének nem igen látatja.

XX. Mivelhogy szabadságaink és kiváltságaink felforgatása, számtalan egyéb nehézségeken kivül főleg a nemesi előjog sérelmében nyilatkozik: ennélfogva a Magyarország szövetséges rendeinek fenséges vezére fejedelem Rákóczi Ferencz, s netalán a nevezett vezérfejdelemnek és Magyarország szövetséges rendeinek fő

tábornoka gróf Bercsényi Miklós ellen indított per, az abban hozott itélettel együtt, noha különben már is az alkotmány és névszerint az 1536: 41. czikkely erejénél fogva törvénytelen : necsak eltöröltessék, hanem jogtalannak nyilvánítassék és kihirdettessék; s hogy mind a vezérfejdelem mind a főtábornok, hazaszeretetből magokra vállalt annyi fáradalmaik méltó jutalmát vegyék, leges-legigazságosabbnak itélik a rendek.

Válasz: Ezen pont, az 1608: 23. tcz. példájára, országgyülési tárgyalást látszik kivánni, s ennélfogva oda utasítatik; egyébiránt, mennyiben ő felségét illeti, veleszületett kegyelmességétől, ha sükerül a béke, egész bizodalommal sokat remélhetnek a bennfoglaltak, kivált ha őszintén mozditják elő a kibékülés müvét.

XXI. Valamennyi státusok nemesi előjogai, úgy a Jászok és Kunok, s törvényesen kiváltságolt más hajdu városok szabadítékai csorbítatlanul tartassanak fenn; a mi szabad dietákon szabad szavazatok útján végeztetik, az, mint törvény erejével biró, sértetlenül maradjon; országgyülés pedig minden harmadik évben, vagy előbb is tartassék, úgy kivánván ezt az 1659-diki hitlevél második pontja és az ország törvényei.

Válasz: A nemesi előjog elégségesen biztosítatik már a felebbiek által; a Jászok és Kunok s más állitólagosan kiváltságolt mezővárosok ügye a legközelebbi dieta elébe való; s ő felsége nem ellenzi, hogy minden harmadik évben, vagy még többször, ha szükséges, tartassék országgyülés, az ő személyes, vagy evégre kiküldött biztosainak jelenlétében.

XXII. Valamennyi törvények, szabadalmak, végzemények, határozások, alkupontok, vagy, mint neveztetni szoktak, hitlevelek, összes feltételeikkel és záradékaikkal egyetemben, királyi eskü által, e végzeményben

foglalt formula szerint megerősítendők, s csorba és sérelem nélkül megtartandók; végre nemesek s parasztok, egyiránt a rendek dietai beléegyezése nélkül, summiféle adóval ne terheltessenek, úgy kívánván ezt II. Endre 3. és Ulászló 1504: 1. törvényczikkelyeik.

Válasz: Igenis, erősítessenek meg országgyülésileg és szokott módon valamennyi törvények, szabadalmak, végzemények, határozatok és alkupontok, vagy, mint neveztetni szoktak, hitlevelek, összes feltételeikkel és záradékaikkal egyetemben; maradjanak bántatlanul és sértetlenül, s tartassanak szentül meg. Az ország minden lakosaitól szedendő, a haza s királyi méltóság oltalmára szükséges valamennyi adók kivetése is, jövendőre nem máskép, mint országgyülésileg s a státusok előleges végzésével és beleegyezésével történjék a törvény rende szerint; miután az idézett törvényeken kivül még számtalan más czikkelyből kiviláglik, hogy az ország szükségeire szolgált valamennyi adók, segélyezések és ingyenmunkák országgyülésileg határoztattak meg.

XXIII. Az ország szövetséges karainak és rendeinek helyeslésére hagyott mindezen pontok, megerősítetvén, s elfogadtatván általuk, a garantírozó biztosok jelenlétében hajtassanak végre; és mindkét részről leköszönvén az 1646: 3. módjára tiszteikről a fők, s az e végre is tartandó országgyülésen ujak választatván helyökbe, és megalakulván ekkép a törvényszerü kormány: az országnak itt nem említett, majdnem számtalan egyéb törvényes nehézségei egyenlítessenek ki s mindenkinek igazság szolgáltassék.

Válasz: Ha Isten segítségével megtörténik a békekötés, helybenhagyása is minél előbb, s mennyiben lehetséges, három vagy négy hét, s talán még ennél is rö-

videbb idő alatt következzék be, mely cselekményre azok, kiket illet, minél hamarabb hivassanak együvé. Ő felsége híveinek az általuk viselt tisztekről való lemondása sem az idézett törvénynyel nem indokoltathatik, mert ez más viszonyok között hozatott, midőn egy úttal a kormányforma is megváltozott, sem az igazsággal és az 1606. diki békekötésben felhozott példával nem egyezik meg, kimondatván ebben, hogy a király hívei magasztalást és jutalmat érdemelnek, nem büntetést; ő felsége egyébiránt nem fogja elmulasztani az országgyülést e szent mű befejezésére s a még hátralevő nehézségek kiegyenlítésére, legfőbb tisztéhez képest haladék nélkül összehívni. [1]) —

A julius közepéig meghosszabbított fegyverszünet lefolyt, mielőtt a szövetséges rendek választ adhattak volna a válaszra. Felhivták tehát a közbenjárókat, eszközölnék a fegyvernyugvás ujabb megtoldását; de József kinyilatkoztatá, hogy ő Erdélynek és ott fegyverben álló hadainak világos veszedelme nélkül nem adhatja meg a kivánságot. Ha azonban — irák julius 21.én Bercsényinek és társainak a közbenjárók — a szövetséges magyarok szilárd értekezleti alap nyerésére abba beléegyeznek, hogy Erdély a karloviczi béke erejénél fogva azon állapotban maradjon, melyben akkor volt; ha kinyilatkoztatják, hogy felhagynak minden igénynyel a mondott tartományra; hogy kivánságuk csak az,

---

[1]) Katona, XXXVII. 206—237. l. Szükségesnek láttam mind a huszonhárom pontot és ellenpontot idejegyezni, hogy az olvasó lássa a minimumot, melyet a szövetséges rendek követeltek, s a maximumot, melyet a császáriak hajlandók voltak megadni; s hogy a Rákóczi-forradalom után hozott egynémely törvény genesisét s tehát horderejét is közelebbről ismerje. Azonban ez mindkét részről nem volt egyéb, közjogi elméletnél, a jámbor hivek megnyugtatására; mert a főknek, mint már láttuk s mint még bővebben fogjuk látni, ekkor még nem volt komoly békülési szándékuk, sem innen sem túlnan.

miszerint a magyarokkal szövetkezett erdélyiek, szintén az amnestiába foglaltassanak: ezen feltétel alatt kész volna ő felsége a fegyverszünet meghosszabbítására.

Vévén e nyilatkozatot Rákóczi, a császáriak pontjaira készült választ Veracius Constantius név alatt sajtó alá bocsátotta;[1]) békebiztosai pedig julius 22-én óvást küldtek a közbenjáróknak, melyben „a bekövetkezendő ujabb vérontásért Isten előtt felelőssé teszik azt, ki féktelen nagyravágyásában rajtok zsarnokoskodni akar. Midőn Magyarország szövetséges karai és rendei, a hadviselés hullámzó tengerén az isteni gondviselés vezérlete alatt igazságos fegyvereikkel kifeszítik a vitorlákat, sérelmeik megboszúlására felhivják a nemesist; s a közbenjáró hatalmasságok és az egész keresztyén világ előtt igazoltak kivánnak lenni, ha fenmaradásukért olyas gyógyszerekhez is kénytelenek nyúlni, melyeket, mint mód felett erőszakosokat, mert más úton ügyekeztek boldogúlni, visszautasítottak eddiglen.“

A közbenjáró hatalmasságok követei bizonyitványt kivántak a szövetséges rendektől, hogy ők a követek, lelkiismeretesen jártak el tisztökben; Rákóczi kiadatta nekik a kivánt bizonyítványt; s a nagyszombati értekezlet eloszlott. Az eloszlásról s a háború megujulásának szükséges voltáról a fejdelemnek julius 30-án az érsekujvári táborban kelt ujabb kiáltványa értesítette a nemzetet. [2])

---

[1]) Megjelent mind deákul mind magyar forditásban, 1706-ban. Francziául a Histoire des revolutions de Hongrie-ban olvasható. Töredékekben Katona is adja.

[2]) 406. fol. lat. a nemz. muz. kéziratai között. A nádor, az országbiró s József egyéb magyar tanácsosai, 1706 augustus 12-én kelt előterjesztvényökben kérték a királyt, hogy miután az értekezlet a nehézségek második pontja, főleg Erdély közigazgatásának formája miatt bomlott fel, hebe-

XII.

József még a mult évben savoyei Eugen tanácsára gróf Starhemberg Guidót, Leopold uralkodása alatt tizenöt hadjáratnak a törökök ellen részesét, akarta Magyarországban fővezérének nevezni, de az olasz ügyek Starhemberget egyelőre Piemontban marasztották. Csak december közepén érkezhetvén Bécsbe a tábornok, 1706. tavaszszal vállalá el új tisztét. Aprilis 22-én Pozsonyban találjuk, hol Wratislaw-val ő is, noha közvetlen megbizatás nélkül, munkás volt a fegyverszünet eszközlésére. A császáriaknak arra nagy szükségök volt. ‚Leopoldvára — irá május 20-án az ausztriai kanczellár gróf Sinzendorf, Károly királynak Spanyolországba — már csak kevés napig állhatott volna ellen, és a lázadók főnökei örömest elhitették volna a néppel, hogy az udvar nem kivánja a békét. Aztán, még két hónapra van szükség, hogy Starhemberg és Rabutin hadaik jó karba helyeztessenek. Végre az is hallatszik, hogy a nép megúnta az örök háborút, és a lázadók által reá vetett jármot mármár nem akarja elviselni.‘

Épen két hónappal e levél kelte után bomlott fel a fegyverszünet, mint imént láttuk. József, ki a lefolyt télen a majdnem Bécsig száguldozott kuruczok miatt, még Laxenburgba sem mehetett, magát kedvencz foglalkodásával, a sólyomvadászattal mulatni, július 13-án Starhemberget e szavakkal bocsátá Rákóczi ellen: „Kövessen el mindent, hogy vadászataimat el ne rontsák a zsiványok.“ [1]) És Starhemberg Köpcsénybe sietett, hol nyolczezer lovas, gyalog várt tőle irányt. Erejének öregbitésére a bánt,

leztessék be tehát Erdély Magyarországba, a koronázási hitlevél is azt tanácsolván. Ugyan ott.

[1]) Rinck: K. Josephs Leben, 41. l.

Pálffy Jánost magához hívta. [1] ‚Embereim — irá 1706 augustus 4.én Pálffy Szentgothárdról Eugennek — oly szép legények, hogy szebbeket nem is kivánhatni. De szintoly vadak is, mert gyújtogatnak, fosztogatnak, gyilkolnak, s nincs a ki ellenezhetné, míg a német sereggel egyesülni fogtak, mert akkor majd szájokba illeszthetni a zablát. Saját tiszteikre emelik a puskát, s hogy seregesen meg ne szökjenek, kénytelen vagyok szemet húnyni a rakonczátlankodásra.‘ [2] A fegyelmet nem ismerő csoport magaviselete olyas volt, hogy Starhemberg, nem lévén reménye javulásukhoz, ezerötszáz czimborát haladék nélkül visszaküldött Szerémbe és Horvátországba, s a maradékot német zászlóaljakba sorozta.

Rendeletéből Pálffy két lovas ezreddel s tizenkétszáz horváttal és szerbbel Nagymagyarnál átkelvén a Dunán, a Csallóközben fogott állást, s kiűzte sánczolataikból Baloghot és Turóczit, kik tetemes veszteséggel — Pálffy ötszáz emberre, két ágyúra és öt zászlóra teszi, — kivonultak a szigetből. Starhemberg maga, Hedervárnál hagyván táborszereit, nehány lovas csapattal és ezer gyaloggal Kapuvárt hatalmába ejté, s készült a Rábaközből kiszorítani az ellenfelet, melynek Andrássy István tábornok és Cziráky László, Révay Gáspár, Szalay Pál ezredesek voltak vezérei.

Eközben Eszterházy Antal junius 28-dika óta a dunántúli szövetséges hadak főparancsnoka — mezei marsallja — s alatta Bottyán János és Bezerédy Imre tábor-

[1] Rákóczi jól volt értesülve Starhemberg mozgalmairól. „;Pruck táján magát linákban vévén az ellenség, mondatik, hogy horvátot és ráczot vár“ irá julius 28-án Érsekujvárból Károlyi Sándornak.

[2] Arneth Alfred, Das Leben des Grafen Guido Starhemberg, 415. l.

nokok négyezer lovassal és ezer gyaloggal, a fegyverszünet közben a Fertőtől Sopronyig épített s másfél ezer némettel, horváttal, ráczczal megrakott sánczok ellen inindulván, augustus 18-án hármat ostrommal, hármat hitre bevettek. „A lovasát — irá az ütközet utáni nap Károlyinak Bottyán — a soproni kapúig vágtuk; esett el több négyszáznál, rabul száznégy; a mienkből alig négy vagy öt.“ [1]) Starhemberg Maximilián, a sánczok parancsnoka, Soprony ágyúinak oltalma alatt talált menedéket; de a diadalmas had Leobersdorfig alsó Ausztriában vitte fegyvereit, jövet menet pusztítva a környéket. [2])

Rákóczi augustus 4-én Esztergomot körültáborlotta, melyben báró Kuckländer Ferdinánd volt parancsnok. Az érsek-ujvári értekezlet még folyton folyt, midőn a fejedelem parancsából Esztergom vívásához a szükséges előkészületek történtek. Karvával szemben Nyergesujfalúnál hármas sáncz épült a hidfő s a vívás végett odaérkezendő hadtest oltalmára. A hajók készen tartattak, hidat képzők mihelyest kivántatik. — Rákóczi Párkánynál a Garannak a Dunába szakadásánál ütött tábort, háttal a viznek fordulva, melynek másik partján egy gyalog csapat várta a jelt, hogy az idegen lovasság által fedezve a város vívásához fogjon. Augustus 10-én hajnalban a Lemaire terve szerint a párkányi dunapartón épült ágyutelepek felszólaltak, másnap estve már tátongott a rés. „Az ostromot — irja augustus 14-én Károlyinak Rákóczi — csötörtökön estvére (augustus 12.) meginditottam, de az hadak közt előállott zavar miatt

[1]) Eszterházy Károlyihoz adott levélben — ez castris ad Szent-Miklós 18. augusti — szintén négyszáznál többre tevén az ellenség veszteségét, utána veti: „a mieinkből elesett egy hadnagy, három zászlótartó, tizenöt közkatona; sebes: száz.“

[2]) Arneth, 416. l.

szerencsésen véghez nem viheténk, kik háttal fordulván az erősséghez, a táborhelyeket ostromlották inkább mintsem a várost. Pénteken alkonyodáskor ujjonnan neki hajtattam az hadat, és három órányi ostrom által a várost szerencsésen megvétettem. Tíz embernél többet nem vesztettünk; sebes mennyi legyen, még előttem száma nincsen tudva."

A város őrsége felvonult a várba, tornyokkal és a szegleteken két kis bástyával erősitett kőfal lévén vár és város között a kapocs. A vár falában nehezebb volt rést lőni mint a városéban. „Ezen vár vivásának lassabb folyamatja vagyon — panaszkodik augustus 20-án Károlyinak Rákóczi — a pattantyúsok kevés tapasztalása miatt, kik szerencse, ha tiz lövés között hárommal megtalálják a kőfalt." És augustus 23-án: „Minekutána a vár falát földig lerontottuk volna, mennyiben az hegynek meredeksége engedte, [1]) ez elmult virradóra az ostromot neki parancsoltam; — visszavonulni kénytelenítetett két ember halálával és hat sebes kárával." [2])

Ezek igy levén, Rákóczi meghagyta Lemairenek és a tüzérhadtest parancsnokának, Lamottenak, kisértsék meg aláásni a hegyet, s felrepíteni a kőfalat. De a veres márványt nehéz volt általfurni, s midőn elvégre a munka annyira előhaladt, hogy az akna töltéséhez lehetett fogni, a vár általadására felhivott Kuckländer éjtszaka kirohant belőle, elfoglalta az aknát, megölte az aknászokat, tetemes mennyiség lőport magával vitt, s emberei megszállották az üreget, melyben az akna épült

---

[1]) Azaz: a falnak csak felső részét, nem az alsót is, mit a hegy meredeksége s az ágyutelepek közelsége tiltott, mint emlékirataiban maga is szabatosabban irva hagyta: „La hauteur de la montagne empéchait d' endommager le retranchement, dont on ne pouvait qu' effleurer le parapet."

[2]) A gróf Károlyiak levéltárában őrzött eredeti levelekből.

vala. Ekkor Rákóczi legbensőbb hiveit az üreg visszafoglalására küldvén, a benvolt őrség be sem várva megérkezésöket, vissza a várba költözött, s Kuckländer látván, hogy Starhemberg folyvást Komárom ágyúinak oltalma alatt táboroz, nem mervén hatezer lovassal gyaloggal Rákóczinak számra nagyobb s a Karvánál épült erőd által fedett hadait, melyekkel most már Bottyán is egyesült, megtámadni: letett a további ellenállásról, és a fejedelem második felhivására september 12-én általadta a várat. Embereit ki, a résen át vitte, jelül, hogy a hűségére bizott erősséget nem gyávaságból hagyta oda; s Rákóczi september 14-én szent István kápolnájában Téged Isten Dicsérünket énekeltetvén, a karvai sánczokból áthallatszottak az örömlövések. [1])

XIII.

Rabutin már februárius vége felé, még a fegyverszünet kötése előtt parancsot vett Bécsből a miniszteriumtól, hogy hat gyalog és négy lovas ezredből állott hadaiból annyit, mennyi Erdély oltalmára szükséges, magánál tartson, a többit küldje ki Magyarországba, hol Starhemberg lészen vezér.

Nem engedelmeskedett. ‚A maréchal — irja emlékirataiban — késedelem nélkül szót fogadott s ennek következésében urának ügyei jobban állottak volna, de a levélhez magának a császárnak kezével irt jegyzet volt ragasztva, melynek az volt értelme, hogy a felség előtt

[1]) Hist. des révol. de Hongrie, V. k. 312. l. Arneth, 416. l. Wagner, hist. Josephi, 136. l.

kedvesebb leszen, ha a maréchal együtt tartja összes hadait, s minél hatalmasabban önmaga működik élökön.'

Együtt tartotta tehát, s csak a fegyverszünet lefolyása és az erdélyi erősségek teljesebb felszerelése után jött ki Magyarországba öt ezreddel, az lévén utasitása, hogy Szolnok felé jöjjön, és aztán vagy a bányavárosokban vagy Budán egyesüljön Starhemberggel közös működésre.

Károlyi, ki mint felebb láttuk, Erdély felé volt fővezér s aprilis 9-én Halmágyot megszállá vala, azt május 18-án alkupontok mellett hatalmába ejtette, 19-én földig rontatta. Parancsára Sennyey, Jenő és Arad ellen működött; Perényi Miklós Branyicska alá, Csáky Endre és Esze Tamás a Vaskapúra indultak, midőn a fegyvernyugvás egyelőre megannyijok eljárását félbenszakasztotta.

A fegyverszünet kihirdetése után Károlyi felment Érsekujvárra, részt venni az értekezletben; onnan július közepén, midőn a háboruskodás már-már megujulandó volt, a Tiszához sietett. Károlyban érte őt a fegyvernyugvás megszünésének hire; julius 27-én Debreczenben, 29-én már ujfalusi táborában találjuk, [1]) hogy Rabutint, a fejedelem meghagyásához képest, menet közben minden uton-módon háborgassa, s a környéket pusztasággá tegye.

Rabutin, Erdélyt Glöckelsberg gondjaira bizván, július 28-án Magyar-Egres és Karika közt ütött tábort, honnan egy kurucz-csapat elszélesztése után — ezredes kapitány Gencsy Zsigmond is elhullott — százig való veszteséggel [2]) utját Nagyfalúnak, Székelyhidnak, Diószegnek vette. [3]) Innen a magával Erdélyből hozott ele-

[1]) Károlyi naplója.
[2]) Vizaknai Briccius György az id. h.
[3]) Wienerisches Diarium.

séggel augustus 10-kén több hónapra látván el Nagyváradot, viszonzásul itt pénzt, lőport s egyéb tüzérszereket vélt az udvar üzenetéhez képest találni, de odaérkezvén, nem talált sem pénzt sem semmit egyebet, mire szüksége lett volna; [1]) s a mi őt még inkább felháborította, Nehm pétervárади, és Löffelholz aradi parancsnokokat nem találta elő, kiknek itt a rácz hadakkal vele egyesülniök kellett volna, de kik ebbeli szándékukban a kuruczok által gátoltattak. [2])

Károlyi ugyanis, Bónét előre küldvén, augustus 3-án Szőllőshöz, 4-én Zarándhoz, 6-án Erdőhegyhez, 7-én Békeshez érkezett, s a rácz hadakat részben elszélesztvén, részben visszaszoritván, Rabutinhoz mindössze csak ezerszáz rácz huszár a marosi és tiszai végekből csatlakozhatott Pivoda nevü kapitányuk alatt. A császáriak tehát, Debreczen mellett elmenvén, „mely előlök elfut, úgy a körülvaló lakosok is elszaladnak," a ráczokat felkeresendők most Szolnok helyett Csongrád felé fordultak, hol Nehm és Virmond augustus 25-én, Löffelholz és Tököli ezredes augustus 26-án, szerb csapataikkal hozzájok csatlakoztak. Hét napi veszteglés után, — mert a nyári forróság öldösni kezdte a zsoldosokat, s mert Szegedről kellett a Tiszán felfelé hozni az élelmi szereket, és szintén Szegedről az erősitett helyek netaláni vívásához szükséges ágyúkat — september 1-én az összes had már a Tiszának tulsó partján volt. Most egyenesen Szolnoknak tartott a sereg, melyét Károlyi, mihelyest a császáriak közeledésének hirét vette, felgyujtott, [3]) de, mely

---

[1]) Mémoires de Rabutin, 151. l.

[2]) Wagner, 141. l.

[3]) Károlyi naplója: „Sept. 2. Égettettem az várat, várost, urunk parancsolatjából."

ben a kuruczok által folyvást körülrajongott Rabutin [1]) september 4-én mégis őrséget hagyott, ötszáz németet s kétszáz ráczot báró Degano vezérlete alatt.

Bercsényi, ki a Vág mellékéről még augustus közepén távozott, ekkor már Jászberénynél volt táborban, s Rákóczi, ki mint felebb láttuk, september 12-én Esztergomot bevette, szintén szándékozott Károlyival és Bercsényivel Rabutin ellen egyesülni. A bevett várban, két zászlóalj palotást hagyott őrségül s a hely parancsnokául nevezett Bonafoux ezredét. Eleséget annyit vetett belé, mennyi hamarjában össze volt gyüjthető : lőpor nagyocska mennyiséggel maradt benne még Kuckländer gondoskodásából. ‚De én a várat távollétem idejére biztositandó, — folytatja emlékirataiban Rákóczi, — sokkal szilárdabb tervre támaszkodtam. Riviére mérnöktiszt és tüzér-alezredes hadi fogoly volt Pozsony várában, melynek őrségét nyomoruságosnak tapasztalta, még azon száz hajdúnak is betudásával, kik nem a várat hanem a rendesen Pozsonyban őrzött, most azonban Bécsbe szállitott koronát szokták strázsálni. Ezen tiszt, kicseréltetvén némi császári fogolylyal, hirül hozta, hogy a Dunára szolgáló kis kapu igen roszul őriztetik; hogy könnyü dolog volna, hadat csusztatni kapu és folyam közé némi kisérlet eszközlésére; s hogy azon esetre, ha a kisérlet hivságosnak mutatkoznék, legalább fel lehetne gyujtani a Duna partján lévő tárházakat, melyek Starhemberg hadait eleséggel látják el. A terv tetszett nekem, s kivitelével Forgács tábornokot biztam meg. Rendeletemhez képest az idegen hadak élén szinre Morva felé kellett volna indulnia, aztán állást fognia Bazinnál és innen Pozsonynak fordulnia a szándéklat megkisérlé-

[1]) Ugyanaz: „Sept. 4. Szolnokhoz szállt az német, volt mulatságunk vele.“

sére. Eszterházy Antalt két lovas ezreddel Esztergom átellenében táboroltattam, a vár felszerelésének folytatására. Bezerédy tábornok pedig odautautasítatott, hogy Soprony környékét elhagyván, csipkedje, háborgassa Starhemberget Komáromnál, s ügyekezzék az eleséget tőle elfogni, ha Esztergomot megszállaná. Ezeknek elrendelése után, karabélyos ezredemmsl távoztam, Bercsényivel egyesülendő.

A fejedelem két napi távolságra volt Esztergomtól, midőn Eszterházytól hirt veszen, hogy a császáriak komáromi táborukból kimozdultak. Starhemberg ugyanis september 26-án hat ágyúval lőtetni kezdé a karvai sánczokat, melyek — mint Bécsbe küldött jelentése mondja — ‚helyes fekvésök és épitésök miatt egy várral felérnek'; s más nap este felé ostromot parancsolván, emberei negyedóráig tartott tusa után megmászták a falakat, az őrségből vagy százat levágtak, a többit, számra négyszázat, kik nagyobbára német szökevények voltanak, parancsnokukkal Chassant dandárnokkal együtt elfogták. [1]) Starhemberg tiz ágyút, egy mozsarat és nagy mennyiség lőport [2]) talált a sánczolatban, melynek kivívása neki, jelentése szerint, csak nyolcz halottba és nehány sebzettbe került; egy gróf Draskovics említetik az utóbbiak között.

[1]) Starhemberg — nem épen hív — jelentése. Rákóczi ezerháromszáz főre teszi az őrséget, melynek német szökevényekből állott része az egyik sánczot azonnal feladta, másik része kevesnek kivételével, kik a Dunába ugorhatván, a tulsó partra usztak, kardra hányatott. Illés diariuma szerint négy rendbeli ostrom kivántatott a sánczok megvételére.

[2]) Eszterházy táborkönyvében dd 22. sept. olvasom: „Brigadéros Chassantnak reprehensive felelet, mi okból merészelte nyolcz holnapi munitiót kivánni a sánczban, holott ha Bécs volna is, elegendő volna három holnapig való obsidiója, mely három holnapra mind por, mind golóbis elegendő volna, in defectu vero provisionum succuráljon ide Esztergamban."

Rákóczi e hirre nehányad magával vissza Esztergomba sietett, de egyes intézkedések tétele után távozott ismét, karabélyosaival Rabutin ellen indulandó, kinek egyesülését Starhemberggel gátolni, a hadjárat fő-fő feladásának tekintette. Még Esztergomban volt, midőn a császáriak — háromezer gyalog és kétezer lovas —Nyergesujfalúról megérkeztek. Starhemberg september 28-kán állást fogott a Tamáshegyén, honnan könnyebb volt a réslövés, de nehezebb a feljutás, mint az augustusban Rákóczi által választott oldalról; az őrség kirohanását két izben visszaverték a vivók s a Budáról felküldött nehéz ágyúk segédével már october 9-én oly hézag volt lőve a falakban, [1]) hogy ostromot lehetett parancsolni. Bonafoux ezt nem várta be, hanem tiszteinek tanácsából, mert a magyar és német őrség között — mint állitá — nagy volt a gyülölködés, a várost és a várat feladta. Ötven ágyu és ezer mázsa liszt esett a császáriak kezébe, kiknek vesztesége, halottakban három tisztre s húsz közlegényre, sebesekben nyolczvan főre becsültetett. Az őrség halottait százötvenre teszi Starhemberg, s a várból kiköltözködtek közül vagy háromszáz, köztök egy egész gránátos osztály a császár zászlajához állott. [2])

Rákóczi, ki már ekkor gyanúba vette Bezerédyt — alaptalanul mint hiszem, — hogy Pálffynak titkos hive lévén, nem hajtotta végre a vett parancsot: Bonafouxt

---

[1]) Eszterházy Antal táborkönyve, dd. S. octobris. „Az ellenség Esztergomot három álgyúval, azután hattal, megint tizenhattal kezdette lőni. Horváth Tamás főcolonellus uram igaz hazafiuságára adhortáltatott, hogy az várban mutassa hivséges hazafiuságát és szorgalmatosan vigyázzon.“

[2]) Hist de révol. de Hongrie. Arneth, 117. lap. Eszterházy Antal táborkönyve dd. 11. oct. „Méltóságos fejedelemnek esztergami gvardizonyból háromszáz hajdúnak labanczczá létek repraesentáltatik.“

épen elzáratta s mint emlékirataiba jegyzé, fejét véteti, ha magyar, büntetésül hogy magát éretlen tisztekkel szemben gyengén viselte. Bécsben pedig nagy volt a nép öröme és nagy a császáré, ki october 18-án kelt köszönő levelében Esztergom visszafoglalását Isten után a tábornagy „rendkivül hű buzgalmának s hatalmas bátorságának“ tulajdonitá.

Starhemberg, miután báró Bruckenthal parancsnoksága alatt hat zászlóaljat vetett őrségül Esztergomba, s Pálffy által Székesfehérvárat eleséggel és hadi szerekkel ellátatta, visszament Komáromba. October 26-án a Dudvágnál táborozott, Diószeg mellett; 27-én Bucsánnál, honnan Leopoldvár felszerelése és Nagyszombat sarczolása után, november 1-én hadait téli szállásaikba — Pozsony környékére — vezérlette;[1]) őmaga személyesen felment a császárhoz.

XIV.

Rabutinnal tehát nem történt meg az egyesülés. Károlyit september 3-án Szentgyörgynél Szolnok mellett Bercsényivel találjuk, s most ketten, talán tizenkét ezer emberrel, de melynek csak egyharmada volt jól felfegyverkezve, háborgatták szünet nélkül a császáriakat, körülöttök előttök elhordván minden eleséget, pusztitván a vidéket. September 13-án naplójába jegyezte Károlyi: „Maklárt, az egri malmokat égettettem,“ el

[1]) Illés István diariuma.

nem mulasztván, utána vetni : „urunk parancsolatjából," mire mintegy válaszképen Rabutin naplójában ezt olvassuk : „september 22-én, mivel a malmok mindenütt megrongáltatnak és a nép elszállítatik, rémitésül felgyújtottam Miskolczot.[1])" ‚Roppant szolgálatokat tőn ekkor — mint I. József egykorú biographusánál olvassuk[2]) — a ráczoknak serénysége, kik a földeket messze bebarangolván, mindennapi tusák által foglyokat s eleséget annyit, mennyi felgyújtott falvakból telik, hoztak a táborba. Három ezeren voltak, de odébbállással fenyegetődztek, ha zsold nélkül hagyatnak; csak nagy nehezen voltak magasztalások és busás igéretek által a seregnél maraszthatók, mit Rabutin megirván a fő hadi tanácsnak, éles vádat emelt azok ellen, kik vele elhitették, hogy húszezer hordó lisztet fog Szegeden találni, s kik oda csak nyolczszázkettőt szállítattak számára.' Ilyes hadmenet után érkezett Rabutin, ki az egri őrséget a vár megadására süker nélkül felhivta, az általa elhamvasztott Szikszón át Kassához, melyet Károlyi september 26-án „a város védelmezésére tett" készületek után jó rendben hagyott, s melyet Rabutin september 30-án körültáborlott.

Károlyi által, ki az nap Bolyárhoz szállott, szemmel tartatva, october 1-én Rabutin rendeletéből báró Jollet ezredes az Akasztóhegy alján volt téglaszintől kezdte a város lövetését.[3]) Bercsényi, kinek főhadi szállása most Tornán volt, hol a felparancsolt megyei hadak szervezésével foglalkodott, hová Rákóczit a bányavárosokból magához várta, s honnan panaszképen

---

[1]) Wienerisches Diarium.
[2]) Wagner, 142. l.
[3]) Károlyi és Rabutin naplóik.

üzente Károlyinak : „csak hogy a gyalog gyülhetne, de mi haszna cséppel, villával; jobb volna kevés jó, s hogy az állandó lenne“ — egyelőre nem kivánta a Kassát vívó hadakat megtámadni, irván october 2-án a bolyári táborba : „Az ellenség állásához képest szükségesnek itélem, vagy Szemere László uramat küldené kegyelmed Kassa és Eperjes közé, s maga kegyelmed ide az Hernád mellé szállana; vagy Berthóti Ferencz uram commendója alá lehet bizni Szemere és Krucsai ezereiket, én meg' Sáros és Szepes vármegyéket odaküldöm, hogy Berthóti ott verje össze a lovagát; a sárosi, szepesi, zempléni, ungi, beregi gyalogság pedig kétfelől mellette lehet a lovasnak az hegyeken; kegyelmed azonban maga, Szőcs János Nyúzó, Kárándy, Sennyey, Kenyheczi és Deák Ferencz ezereikkel Göncz elején lehetne. Ebből a két közelebb eső táborból ily hasznot reménylek, hogy soha egyikét nem merné próbálni (Rabutin), s egymás értelmével lehetne a keményebb portyákat folytatni.“ De más nap az oltalmi állást már támadóval ohajtotta felcserélni. „Próbáljunk valamit — üzené Károlyinak — a nép lelkesitésére, édes öcsém uram; hiszen ha egyszer nem sikerül a deáknak a leczke, nem következik, hogy többször csak mellette járjon az iskolának, hanem hogy javítsa magát.“ S october 4-én, 5-én is találkozást sürget e végre, noha szintekkor vádolja a megyéket, hogy otthon maradnak. Károlyi — mint naplójából látom — engedett a kivánságnak, s october 8-án Gönczön Bercsényivel találkozott; de a végzés, úgy látszik, az volt, hogy be kell várni a tanult, a jól felfegyverzett gyalog hadat, mely a fejedelemmel fog jőni. Rákóczi october 11-én csakugyan Tornára érkezett, de szint az nap Rabutin felhagyván Kassa vivásával, Szinához tette át táborát.

„Midőn értésemre esett, hogy Rabutin Kassát körültáborlotta, — irja emlékirataiban Rákóczi — attól tartottam, hogy a hely el leszen veszve, még mielőtt oda fogtam érkezni, mert azon német tisztek, kik nekem Kassát feladták, most a császári táborban voltak, s nekik tudniok kellett a hely gyengéjét. Rabutinnak, igaz, csak két nagyobb ágyúja vala húsz kicsinyen kivül, de enynyivel is lehetséges volt a kőfal egyik igen roncsolt pontján rést lőni. Szerencse, hogy az ügyes lovassági tábornok restellett a kőfalak halomra lövésével vesződni, s a karfal lerontása előtt ostromot parancsolt, melyet az őrség visszavert. Midőn Tornára érkeztem, számot adattam magamnak Bercsényi és Károlyi által eddigi eljárásukról. Ők azt mondták nekem, hogy éjjel nappal Rabutin körül portyákat tartanak, de ha ezeknek tudomására jut, hogy az ellenség kijő a táborból abrakért, már benn is van ismét, mikorára a hadak odaérkeznek.[1]) Az ellenséges tábornok eljárásából azt láttam, hogy ő sem ügyesebb az enyéimnél. Hozzáfogott a víváshoz, anélkül hogy a hely közlekedését a külsőkkel elrekesztette volna. Kassa terjedelmes völgyben fekszik s ezt részről egymást érő magaslatok, részről nagyocska dombok, szőlőhegyek; környékezik, bérczekkel tetőzve, melyek a Beszkéddel érintkeznek s Tokajnál végződnek. A királyhegyből kifolyó Hernád kettévágja e völgyet oldalt Kassától; de egyik ága töltés segitségével malomhajtásra elkülönítve, épen a kőfalak alján és szép mezőségen át

[1]) Ezt Bercsényi mondhatta Rákóczinak, czélzással Károlyira s gúnyolódva, mint szokása vala. Károlyi már annálfogva sem mondhatta, mert ő midőn a fejedelem Tornára érkezett, nem volt Tornán, s Kassa körül lévén elfoglalva, utóbb sem ment oda. Egyébiránt e tárgyra nézve ezeket olvassuk naplójában: „4. octobris jövén ki futrázsra az ellenség, elhányattuk vele.“ „11. octobris jött ki az futrázs, hajtottuk be az kassai vágóig. Az kassaiakat ekkorig reménységgel biztattam, segitséget küldöttem, port etc.“

ömlik a várostól egy órányira lévő folyóba. Mondottam tábornokaimnak, miért nem szállitották lovasságuk részét arra, s meghagytam Károlyinak, hogy költözködjék oda; de íme hozzák a hírt Rabutin megindulásáról arra, merre jött. Nagy okom volt tartani e hadseregtől, mely az ország szivébe nyomult, s mely azon esetre is, ha nem foglalja el Kassát, de ha útját Szepesnek veszi s háttal a sziléz hegyekre támaszkodva fog téli szállást, engem ugyancsak nagy zavarba ejtett volna.[1]) Távozása más irányban nagy örömemre volt. Táborát pusztitotta a kórság; lovaiban is nagy kárt tett a vivás, mert négy öt órányi távolságból volt kénytelen beszerezni az abrakot, miből láthatni, mily könnyű lett volna, őt egészen tönkre tenni, ha tábornokaimnak eszökbe jő, a hadak részét Kassa falának alján, két víz között, s egy-

[1]) Rákóczi emiatt neheztelését több rendbeli levelekben éreztette Károlyival, ki, ugy látszik, a nyomoruságos megyei felkelésnek vagy inkább fel nem kelésnek, s a rendes katonaság zsold nélkül hagyásának vagy az érték nélküli libertás-féle rézpénzzel fizetésének tulajdonitván a bajt, az érdemesebbek számára jutalmul a hanyag felkelők javait kivánta. „Sok előttem a kérő— irá october 12-én Tornáról Károlyinak a fejedelem — és az informatió; én pedig sem azért fegyvert nem kötöttem sem arra nem esküdtem, hogy az mást (azokon kivül a kik az confoederatióhoz nem hitesek,)elvegyem és viszont másoknak oszszam, hanem hogy kit-kit maga szabadságában s jószágában megtartsam, valakik ügyünkhez esküdtenek. Rosz lesz, azt mondanunk, hogy valamit az kegyelmed mellett levő szegény legény vérével nyer — az jószágot értvén — övé legyen, mert igy szépen behoznánk az neoaquisticumot, az melytől annyira irtózunk.“ És october 15-én Bodollóról: „Az mi az vármegyék insurrectióját illeti, az ugyan jó modalitas; de még jobb, hogy az véressáju legényeknek megszünne panaszuk: hogy az ilyen-ilyenadta nemesember fia, ő hizlalja az hasát, én ontom a véremet. De talán eztet vagy elfelejtette kegyelmed, vagy most nem valának azon szegény legények az tanácsba, az kik ugyanaz midőn kegyelmed az zászlókat felvivé, kegyelmed ellen, most az szabad szakált ujonnan kezdvén, kegyelmed mellett voksoltak. (Czélzás névszerint Esze Tamásra, kit Károlyi 1703-ban Dolhánál megvert ama zászlókat is elszedvén tőle, s ki most ezredével az ő, Károlyi hadtestében szolgált) En ugyan sokszor hallottam az elsőt; ha már nem szintén annyiszor hallom is az utolsót, sokszor arra is van fülem. De ime verik az felülőt, és igy végezni kénytelenítetem levelemet, maradván kegyelmednek igaz jóakaró barátja.“

szersmind közte a városnak s az ellenségnek táboroztatni, bátoritván az őrséget, s elfogván az ellenségtől eleségét. Kassa megtartását Radics dandárnoknak köszönhetém, a hely parancsnokának. A szilárd aggastyán egykoron Munkácsot is védelmezte boldogemlékezetű anyám szolgálatában. Bementem a városba, neki köszönetet mondani, s megelégedésemet nyilvánítani az őrségnek s a lakosoknak, kik megannyian jól viselték magokat.' —

Rákóczi, vélvén, hogy Rabutin mégis rögtön Sárosba, Szepesbe nyomulhatna, híveinek részét Eperjes felé küldé ama környék elpusztitására. Bercsényi három ezer gyalogot indított Csajághi vezérlete alatt a Tornyosnémedi felé indult császáriak után, „kik őket a Hernád mellett Szemere és Mikházival oldalolják; Rétei Györgyöt pedig ezeredestől elejökbe küldé, hogy mindent elégessen.“[1]) Károlyi Széplakon, Mikolaházán és Keresztúron át october 15-én háromezered magával már Tokajban volt, hol „Urunk parancsolatjából,“ mint naplójába jegyzé, szintén „pusztitott,“ s honnan más nap Rabutin német és rácz előhada által utóléretvén, nem minden veszteség nélkül[2]) Patak felé távozott.

A császáriak minden további háborgatás nélkül szürhették meg a tokaji hegyet. ‚Én nem bántottam őket — mondja emlékirataiban Rákóczi — mert az uj bor, az édes szőlő, a hideg éjtszakák és a Tisza vize soraikat

---

[1]) Bercsényinek, dd. Torna 12-ik octobris Károlyihoz adott levele.

[2]) Károlyi és Rabutin napóik. Wagner épen négyszázra teszi Károlyi veszteségét, nagyitás nélkül, ugy látszik, mert Vizaknai Briccius György, ki ekkor a Tiszánál volt s kevéssel utóbb Károlyival találkozott, irva hagyta: „Károlyi Sándor Bodrog-Kereszturnál Rabutin előtt járván, egy hajnalban felveretik a ráczoktól és németektől, holott 500 kurucz elvész, maga is Károlyi majd kézben akad.“

portyázóimnál inkább ritkitották.' Károlyi october 22-én Berczelen felül általköltözvén a Tiszán, a másnap Takajból szintén átjött s onnan Tiszafürednek indult császáriakat állomásról állomásra „mindenütt hol előtte s hol utána a könnyű haddal" háborgatta egész Debreczenig. Rabutin november 25-én a várostól félórányira ütött tábort, s 28-án bemenvén, az üres házakban szállott meg. ‚Könnyü lett volna, őt azokban felperzselni, — irja Rákóczi — ha Károlyi nem kiméli e várost, melynek lakosai nagy ragaszkodással viseltettek iránta.' E kiméletre Debreczen érdemes lehetett s talán szüksége is volt reá, mert Rabutin naplójában azt olvassuk : ‚hogy a városban fü nőtt, s hogy valamennyi malmai el voltak hamvasztva.'

Rákóczi még Esztergom vidékén táborozott, midőn portyázói Pesthez közel a császárnak Rabutinhoz intézett levelét elfogták, melynek titkos irását kibetüzvén látá, hogy a császár már másod izben parancsolja hadvezérének : siessen Esztergom érdekében Starhemberggel egyesülni. Rabutin Kassától Tokajnak s majd Debreczennek vévén útját, mindenki úgy vélekedett, hogy a tábornok nem akar Starhemberggel egyesülni, hogy ettől függetlenül visszamegyen Erdélybe. „Rabutin — irá october 28-án Körömből Pekrinek Bercsényi — a mint hirdetik, a vele levő szegedi és pétervárади rácz ságot hazájába bocsátja, a dániai is elmegyen, s őmaga négy vagy öt regementtel Erdélybe." Talán ez volt szándéka. De most újabb szigorú rendelet által Budára parancsoltatván, 1707 Január ius 1-én ismét a Tiszához siet. Szolnoknál, felvettetvén előbb lőporral a várat, a folyón általkél, Tige-t háromezer emberrel Szegedre s onnan Erdélybe küldi, őmaga januárius végnapjaiban seregének maradványaival Pestre érkezik, honnan februárius elején a fagytól

is rútúl szenvedett katonákat, a zajló folyamon át Budára költöztette.[1]) ‚Lőrinczinél voltam Hatvanhoz közel — irja a Nagyidáról, Mérán, Halmajon, Daróczon, Tótfalván át idejött Rákóczi — midőn hirét hozták, hogy elmegyen mellettem; de hadd valljam meg egész naivsággal az igazat, én igen el voltam kedvetlenedve s csak egyes csapatokat küldtem ellene, melyek semmit sem míveltek. El voltam kedvetlenedve, mert terveim füstbe mentek, mert a boldogtalan előítéletek, a hibás hadviselési elvek elhatalmasodván, el rontottak mindent.‘ [2])

XV.

E közben Dunántúl szerencse mosolygott a kurucz fegyverekre. Starhemberg alig érkezett november 5-én a hadjáratból vissza Bécsbe, midőn Bezerédy Imre, Balogh Ádám és Kisfaludy László gróf Heister Hannibált az

[1]) Mémoires de Rabutin 153. l. Arneth, 421 l.

[2]) Rákóczi november elejétől 19-ikéig táborozott Lőrinczi környékén, úgy vélekedvén, hogy Rabutin Tiszafüredtől egyenesen Pestnek veendi útját. Károlyival, ki a császáriakat onnan Debreczenbe várta s hadait ahhoz képest szállitotta előbbre, ez idétt gyakrabban éreztetvén nehezteléséit a fejedelem, november 12-én, midőn Rabutinnak Debreczen felé fordulása iránt már nem lehetett kétsége, ekkép irt a neheztelést nehezteléssel viszonzó tábornoknak: „Minapi levelem nem annyira eredett azon okból, hogy kegyelmed általjövetelivel nem hirtelenkedett, hanem inkább, hogy Kálló, Ráczfehértó táján valamennyire látott késedelmeskedni, melyet később világositottanak az kegyelmed tudósitási. Nem is lehet méltó panasza kdnek az átok iránt, mely kden, nem tudom miért vélekszik, hogy szaporábban fogjon; mivel eddig is inkább kivántam kdhez való szives indulatomat s barátságomat megmutatnom, mintsem ellenkező itéletre avagy vélekedésre okot adnom. Maradván igaz jó akarattal szolgáló barátja.“

egervári szorosban megtámadván, ennek kétezerötszáz ráczból, horvátból és ezer németből állott hadát semmivé tették, őt magát, Heistert, számos tiszteit, ágyúit, zászlait s öszves táborszereit hatalmukba ejtették.[1])

Forgács Simon megbizatásáról felebb szólottunk. October 2-án irá Érsekujvárból Károlyinak: „e hó 9-én, ha Isten éltet, álgyuztatni fogom Pozsonyt.“ De ehelyett, midőn Bazinba ért, az elejébe jött pozsonyi küldöttségnek váltságdíjért megengedte, hogy a város lakosai bántatlanúl szüretelhessenek; s váltságdíjért Bazint, Modort és Szentgyörgyöt is magokra hagyván, Ocskayval Dürenkrutnál átkelt a Morva vizén, Zissersdorfot felgyujtotta s az őrséget és a fegyvert fogott lakosok részét kardra hányta.[2]) — Rákóczi Esztergom veszedelmét Forgács engedetlenségének tulajdonítván, feltevé magában, hogy lakoltatni fogja érette: ‚Forgács nehány zászlót küldött nekem, egyik tiszte által — mondja emlékirataiban Rákóczi — de Esztergom el volt veszve; már pedig ő megmentheté vala, ha legalább felperzseli a raktárakat, melyek Starhemberget eleséggel tartották. A zászlókat általvettem, a tisztnek jutalmat adtam, s Forgácsnak üzentem, jőne hozzám Rozsnyóba, hol az év vége felé az országtanácsot összegyülekeztetendő

---

[1]) Wagner, 137. l. Bécsi hadilevéltár Arnethnél, 421. Az ütközet november 13-ika előtt történt; Eszterházy Antal táborkönyve ugyanis ez nap tesz róla említést, mint közelebb történtről. Rákóczi 1706. nov. 23-án Károlyinak: „Heister Ujvárban van (mint fogoly). Az dunántúl való nyereségbül huszonkét rácz és német zászlót hoztanak, háromezer ember veszedelmével az ellenség részérül. „Hist. des rév. de Hongrie, V. 333. Csécsi János, hist. rebell. Rák. K. I.

[2]) Wagner, 145. l. Hist. des rév. de Hongrie, V. 324 l. Széchenyi Pál kalocsai érsek az elkövetett kegyetlenkedéseket szemére hányván Forgácsnak, ez oct. 23-án Sassinból viszonzásul „a magyari és a karvai sánczban elkövetetteket“ sorolta elő, „Miskolcz, Szikszó etc. égetéseket elhallgatván.“

voltam. Bercsényi már a Vág felé indult vala hadaival, midőn Forgács falúhelyen hozzám jövén, karabélyosaim ezredes kapitánya őt parancsolatomra elfogta.[1]) Egyelőre a krasznahorkai várba küldöttem a rabot, hol az Andrássy testvérek, mint a hely földesurainak megegyezésével, egy század palotás őt szoros őrizet alatt tartotta. Elzáratását gróf Bercsényi mesterkedésének tulajdonitották az emberek : hibásan, mert én szándékomat csak akkor tudattam a gróffal, mikor az már végre volt hajtva. Még midőn irásban adtam Forgácsnak a felebbi megbizatást, feltettem magamban, hogy másoknak is példájára megbüntetem, ha nem engedelmeskedik.[2]) Mihelyest az

---

[1]) Gr. Eszterházy Ágnes, Forgács neje, Csavarnakról 1706. november 28-án „fájdalommal jelenti nemes Hont vármegyének, hogy „méltóságos fejedelem kegyelmes urunk ő nagysága uramat ő kegyelmét magához hivatatván, az midőn ő nagysága udvarlására szivesen igyekezett menni, ő nagysága eleiben nem bocsátatván, vissza kelletett térni kételenségbül szállására és mindjárást kemény arestomban tétetött. Micsoda okbúl és ki informatiójára nézve cselekedte kegyelmes urunk, nem tudhatom, mert az midőn egy főispánt és generalis marsalkhot az ország szokása ellen, az kiért leginkább az magyar nemzet most is fegyverben vagyon, oly kemény arestomban teszik, mint az én uramat is tötték, nagy okának kell lenni, holott ő kegyelme nem levén szökevén, mert mind jószága mind háza népe az országban vagyon, sőt mindenekben oltalmára éjjeli s nappali sok törődését és fáradságát s költségét is nem szánta. Kihez képest nagy böcsülettel kérem, méltóztassék uramnak ő kegyelmének igazságában pártját fogni.“ II. Rákóczi Ferencz és nevezetesebb kortársainak némely kiadatlan eredeti leveleik, Pest, 1861. 73. l.

[2]) Rákóczi őt, úgy látszik, gyanúba vette, hogy azért engedetlen, mert a császáriak kezére dolgozik, de ezen esetben talán máskép viseli magát Zissersdorfnál. Széchenyihez adott, felebb említett levelében egyebek közt ezeket is irja : „Nagyságod fáradozik az tractának folyamatában. De édes nagyságos uram, tracta, tracta, jam scimus facta. Szent Tamás már az mi patronusunk. Nem vagyunk mi semminek okai, de azok az alchimisták annyit tanácsolnak az jó császárnak de vana gloria, de subjugatione Ungarorum, hogy ő fölsége ditiói elpusztúlnak s utoljára is justa causa triumphabit. Nem kell ide sok tracta ; nézzük a megholt császár diplomáját. Ha nagyságod azt mondja az udvarnál, az kit nékünk sokszor beszélett, és azt cselekeszi az ud-

országtanács összegyült, közlöttem vele eljárásom okait, kinyilatkoztatván, hogy nem szándékom, őt perbe fogni, mert a hadi tanács elmaraszthatná, s ez szégyent hozna nemzetségére. Igaz, folytatám, hogy perbefogásának ezen elhalasztása miatt a közönségtől megrovást vonhatok magamra; hogy lesznek, kik mondani fogják, miszerint én őt gyülölködésből zárattam el, vagy kedvkeresésből Bercsényi iránt, vagy száz egyéb okból : de elszántam magamat, inkább megvetni ezen szemtelenségeket, mintsem őt elitéltetni. Az országtanács osztozkodván nézeteimben, Forgácsot Szepesvárra kisértettem, melynek tulajdonosai a gróf Csákyak megengedték, hogy ott őrséget tarthassak. A fogoly titokban ármányt forralt Lubomirskyval, ki a Zsigmond császár által Legyelországnak csekély öszletért elzálogositott tizenhárom szepesi várost hűbérül tartá vala. Ezen városok a vár szomszédságában vannak. Lubomirsky, testvére a krakói vajdánénak, ki engem annyi nagylelküséggel pártfogolt Legyelországban: a bécsi udvar kezére dolgozott ellenem; megigérte Forgácsnak, hogy őt oltalmazni fogja. A fogoly megszökési kisérletet tőn, lebocsátkozván a várból kötél segédével; de a kötél elszakadt, a szökevény czombját szegte és sánta maradt hátra volt egész életére. Az őrök észrevévén megszökését, keresték, megtalálták a bástya alján és visszahozták a várba. Én

---

var : nem messze leszünk az békességtül. Nagyságod ne sirjon, mert szent Péter sirása se lágyitaná meg az ministerium szivét az magyarok ellen. Coeterum senkinek a világon meg nem engedem, hogy ő fölsége személyének valaki több jót kivánjon, mint én, az kinek, te tudod Isten, hogy hive voltam. Adná Isten, hogy a sok hizelkedöknek, statistáknak, pseudopoliticusoknak férre tenné böszke és felfuvalkodott tanácsokat, hanem nézné maga az magyarországi dolgait : semmi kétségem benne, akkor czéljához jutna ő fölsége.“ Miller J. F. Epistolae archiepiscoporum Georgii et Pauli Széchenyi, Pest, 1807, II. 270. l.

őt nagyobb biztosság okáért kevéssel utóbb munkácsi váramba kisértettem, hol tisztességes őrizet alatt maradott a háború végeiglen.“[1])

XVI.

Az 1706 december 13-dikára[2]) Rozsnyóba összehivott országtanácsnak főtárgya XIV-dik Lajosnak az inditványozott szerződésre beérkezett válasza volt.

Rákóczi még martius 20-án tudósitotta Egerből biztosát a versaillesi udvarnál, Kökényesdi Lászlót, hogy a franczia követ, marquis Desalleurs jelentése szeszint „a galliai király azon okból nehézségli a vele és a magyarországi szövetséges rendekkel való frigykötést, hogy még a királynak ellene nem mondottak és hatalma alól egészlen ki nem mentek.“ A király tehát — folytatja Rákóczi, — „oly módot talált benne: hogy mivel a római császárnak Erdélyhez semmi köze nincs, mi penig szabad választás szerint léptünk a fejedelemségbe, úgy kiván frigyesülni velünk, mint erdélyi fejedelemmel; azért így lévén a dolog, kegyelmed tovább is sürgesse azon frígy pontjainak felállitását.“[3])

Kökényesdi, ki ekkor Brüsszelben volt az országából, mert XIV-dik Lajossal tartott, kiűzött bajor választófe-

---

[1]) Hist. des révolutions de Hongrie, V. k. 325. l.

[2]) Rákóczinak 1706. nov. 27-én Rozsnyóról Károlyihoz adott levele.

[3]) Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczi's I. 290. l.

jedelemnél, aprilis 20-án Rákóczi levelének kivonatát közölvén marquis de Torcyval, a franczia király miniszterével, gyors választ sürgetett, ‚mert a magyarok sem nem képesek, sem nem akarják folytatni a háborút, ha ő felsége nem lép velök frígyre, elkerülhetlen szükségök levén reá.' — Önnek uram, tudomása van — folytatja levelét a magyar biztos — azon fényes igéretekről, melyeket a császár tett és teszen nekik; ha a királynak az a kívánsága, hogy ők ezen ajánlatokat visszautasítsák, adja meg nekik az általok igénylett elégtételt annyival is inkább, mert ő annak épen úgy fogja hasznát látni, mint magok a magyarok. Ellenkező esetben ő felsége nem veendi nekik rosz néven, ha a bizonyos veszély kikerülésére megragadják az alkalmat s kibékülnek a császárral.[1])

‚Rákóczi fejedelem — válaszolá de Torcy aprilis 26-án Kökényesdinek — minapában közvetlenül a királynak írt s elébe terjesztette kivánatait. Ő felségének válasza tudatni fogta vele azon különös nagyrabecsülést és hajlamot, melyet érez iránta; s minthogy a felség arra hivatkozik, mit szándéklatairól Desalleurs úr a fejdelemnek mondandó volt, meg vagyok győződve, hogy ez már meg van nyugtatva, tudván miszerint a felség őt ezentúl is mindazon segítségben, melyet a jelen viszonyok engednek, részeltetendi mindaddig, míg Magyarországnak bátorság és jó magaviselet megszerzendik azon régi kiváltságok megerősítését és biztosítását, melyekkel kell hogy bírjanak a magyarok'.[2])

A magyar biztos még 1706 február 16-án, midőn tudomására jutott, hogy a frigykötés Rákóczi s a

[1]) Ugyanott, I. 43 l.
[2]) Ugyanott, I. 291. l.

franczia király között az ő — Kökényesdi — közbenjövetele nélkül szándékoltatik megköttetni, ekkép irt a fejdelemnek: „Elhitettem magammal, látván itten a dolgokat, hogy, ha egyedül Desalleurs uram által folytattatik ezen dolog, nagyságod és az ország megelégedésére el nem végeződik; szükségesnek látom, minden uton módon legalább arra kényszeríteni a királyt, hogy maga szándékát kiadja; ki nem adja pedig maga minisztere által; szükséges azért, hogy egy hites embere legyen nagyságodnak az udvarnál. Mioltától fogva kezdettem esmernem a franczia udvart, elhitettem magammal, hogy szép szovait s pénzét nem fogja kiméleni tőlünk, de semmi valóságra nem fogja hozzánk magát kötelezni. Vigyázzon magára nagyságod, hogy ezen Sirenek[1]) éneklése nagyságod és az ország halálára ne legyen. A választó-fejdelem ajánlja nagyságodnak barátságát, s csak tudhassa miben légyen ezen dolog, igéri, hogy szívesen fogja nagyságodat mindenekben segíteni. De mindazonáltal kötve kell komának hidni, mivel kiki maga fazeka mellé szít. A választó-fejdelem előmenetele kivánja, hogy szinlés nélkül bánjék nagyságoddal: gondolom tehát, hogy nagyságod hasznára lenne, vele bizodalmasan bánni; de bánjék tapogatva a francziával; sokakat vízre vitt; s nékem úgy látszik, hogy benne való bizodalmunk — hanem ha jól vigyázunk — a nádból csinált bothoz hasonló volna, melyre ha támaszkodik valaki, nemcsak eltörik a bot, de a darabja a kezébe megyen annak, ki reá támaszkodott."

Május 10-én pedig, midőn de Torcy felebbi válaszát a fejdelemmel közlé vala, ekkép irt neki: „Lássa

[1]) Szójáték: Sire-nek, Syrén-nek.

nagyságod, mit fogjon cselekedni; én nem tanácslom, hogy nagyságod egyébnek higyjen, hanem a kit látni és tapasztalni fog. Bizony félek, hogy vízre ne vigyen bennünket a franczia; ha nagyságod erősen nem fogja véle a dolgot, meglátja, hogy kijátsza a szerződés megkötését, melytől függ egészlen az haza boldogulása. Abban munkálkodik, kegyelmes uram, hogy mind nagyságodat mind az hazát az árokba ejtse, melyből sem ereje sem akaratja nincsen, hogy az hazát és nagyságodat kisegítse. Emberi módon szólván, lehetetlenség, hogy a király elébbeni elvesztett felsőbbségét visszanyerje; és általlátja ő azt, hogy nem lehet neki az haza és nagyságod kivánságit teljesíteni: azért nem akar az hazával és nagyságoddal szerződni; de minthogy a magyar fegyverkezés nagy hasznára vagyon, fog abban munkálkodni, hogy az hazát és nagyságodat az hadakozás folytatására reávegye mindaddig, míg az hazával és nagyságoddal az árkot általugrassa, mely még eddig a bécsi udvarral való megbékélésre utat s nyitott kapút tartott. Én ugyan kegyelmes uram, nem tudom Desalleurs úrnak micsoda parancsolatja légyen; ha parancsolatja vagyon, hogy nagyságoddal, mint erdélyi fejedelemmel, megkösse a frigyet, hála legyen érette Istennek; elég mostan, hogy ilyen uton s módon történjék gondoskodás Magyarország hasznáról, mivel ez esetben a szövetséges rendekkel tetendő frígynek is megkötéséről jó reménynyel lehetünk. De ha (ez az, min kételkedem) az említett követnek nincsen parancsolatja, hogy szerződjék: nagyságodnak nemcsak tanácslom, de nagyságodat az Isten nevében is kérem: hagyjon békét a francziáknak, és békéljék meg a bécsi udvarral; tanácsosabbnak látom lenni, ezen udvar igéretinek, ajánlásinak hitelt adni, mintsem az hazát bizonyos veszedelemre hozni; bizo-

nyos veszedelemre hozódik pedig, ha nagyságod a franczia praktikának hitelt adván, mindaddig fogja az hadakozást ereszteni, míg mostani felsőbbségét az haza elvesztvén, az ellenség fegyvere által meghódíttatik".[1])

Kökényesdi annyiban csalódott, mennyiben, mint felebb láttuk, Desalleurs csakugyan meg volt bizva, hogy Rákóczival mint Erdély fejdelmével, — ha t. i. fejdelmi székét valósággal elfoglalja — szerződésre lépjen; de jellemző, hogy mind de Torcy aprilis 26-án kelt levelében, mind XIV-dik Lajos abban, melyre a miniszter hivatkozik, némi rejtélyességgel szólanak a tárgyról, s csak arra hivatkoznak, mit Desalleurs közleni fogott a fejedelemmel;[2]) — a szerződésért nem vállalni el, a szavatosságot, vagy a körülményekhez képest meg sem kötni az igért szerződést, — ez volt, úgy látszik, elejétől fogva a szándék.

Következett a nagyszombati békeértekezlet, melynek egyik főbb tárgyát Rákóczi követelése, hogy Erdély fejdelméül ismertessék, s Józsefnek tiltakozása e követelés ellen, mivelhogy Erdély kiegészitő része Magyarországnak, képezék vala.

Következett a békeértekezlet felbomlása; s mint felebb említők, egy részről a nádornak herczeg Eszterházy Pálnak s a korona egyéb magyar tanácsosainak nyilatkozata, hogy miután József a szövetséges ren-

[1]) Ugyanott, I. 45 l.

[2]) „Je vois avec plaisir — irja 1706. aprilis 15-én XIV. Lajos Marlyból Rákóczinak — par la lettre que vous m' avez écrite le 10 du mois dernier, la continuation de votre zéle pour le bien de votre patrie, et votre vigilance à prendre toutes les mésures nécessaires pour achever l' ouvrage de sa liberté, que vous avez si heureusement commencé. Mon intention est toujours, de vous aider à réussir dans un dessein si digne de votre courage et de votre naissance, et comme le sieur Desalleurs vous expliquera plus particuliérement les ordres que je lui donne, je me remets à ce qu'il vous en dira de ma part."

dek Erdélyre vonatkozó kívánalmát azon okon utasította vissza, mivel Erdély erőszakosan és törvénynek ellenére szakíttatott el a magyar koronától : keblesítse be tehát Erdélyt ő felsége viszont Magyarországba, mit koronázási hitlevele is tanácsol; más részről pedig Rákóczinak július 30-án kelt kiáltványa, melyben a megujulandó hadviselés egyik okául „Erdélyországnak meg nem hallgatása és örökös jobbágyság alá vetésének keserves sorsa“ is említetik.[1])

Hat nappal később — augustus 6-án — XIV-dik Lajosnak ekkép irt a fejedelem :

‚Majdnem oly régi lévén ezen ország békeértekezlete mint maga a hadviselés : felségedet kétségkivül untatni fogná, ha részletekbe ereszkedném, melyekről különben is Desalleurs úr hűséges jelentést tett; ez oknál fogva szorítkozom a bomlás előadására.

Én mindig úgy vélekedtem, hogy egy részről az ausztriai ház tetemes igéretei s a multévi hadjárat szerencsétlen fejleménye súlyt fektetnek a békekötés mérlegébe; de hogy más részről a bécsi udvar kevélysége s a nemzet régi bizalmatlansága szintannyi súlylyal nehezednek az ellenkező oldalra. Az ügynek ez állásában a közjó azt látszott tőlem követelni, hogy a császár valóságos szándékát ügyekezzem kipuhatolni s hogy a nemzettel éreztessem, miszerint nem a magánérdek ád irányt eljárásomnak. E nézetből indulva ki, fegyverszünetet kötöttem, hogy a békeértekezlet megnyilhassék; s módot nyujtottam, —igaz— hogy a császáriak a körültáborlott helyeket eléséggel láthassák el, s hogy erdélyi hadaik meg' összeszedhessék magokat : mert mind ennél veszedelmesebb lett volna, úgy viselnem magamat, mint ki

[1]) II. Rákóczi Ferencz némely eredeti levelei, 62 l.

akadályozni akarom a császár amaz igéreteinek teljesülését; ez szakadást fogott volna előidézni híveim táborában.

Egész készséggel egyengettem a nehézségeket, melyeket minőségem mint erdélyi fejdelem, vagy egyéb személyes viszonyaim gördítettek a békemű elébe, s melyeken a császár miniszterei kapva kaptak, hogy a szakadást általuk indokolhassák. Ennélfogva beléegyeztem, miszerint az erdélyi biztosok ne az én nevemben, mint Erdély fejdelmeében, hanem az erdélyi rendekében jelenjenek meg az értekezleten, — beléegyeztem a közbenjárók kívánságára, kik mindazáltal utóbb a császári minisztereket támogatták, midőn ezek az erdélyi biztosoknak József képviselői által is megismert ama minőségét kétségbevonván, az erdélyiekben csak amiatt feljött magánszemélyeket láttak, hogy a császárral kiegyezkedjenek. S midőn frígyeseik, a szövetséges magyar rendek biztosai, a miniszterek állitását hatalmasan megczáfolták, a bécsi udvar nem győzvén okoskodással, kénytelen volt legtitkosabb szándékát napfényre bocsátani, nyilvánitván, hogy az értekezletnek vége szakad, ha Erdély külön választása ama korlátlan birodalomtól, vétetik czélba.

Ezen, a két nemzet frigyével ellentétben álló elv s a szövetséges magyar rendek nehézségeire leérkezett válasz, mely nem adván meg semmit ténylegesen, mindent az országgyülésre utasított, világosan látatták, hogy Erdély birtoka csak azért kivántatik, miszerint annál jobban lehessen Magyarországot féken tartani; s hogy a főtárgyak csak azért halasztatnak az országgyülésre, miszerint fegyvertelen kézzel kellessék kivánalmaink meghallgatását vagy elutasítását bevárnunk. Ime ezek voltak az értekezlet felbomlásának valóságos okai. . . .

Levelem szerfelett hosszadalmassá válnék, ha beiktatnám az ajánlatokat, melyeket a bécsi udvar nekem, gróf Wratislaw, a közbenjárók, hitvesem a fejdelemnő és nővérem által tett vala, s melyek megannyian oda voltak irányozva, hogy magánérdekeimnek áldozzam fel törvényes jogaimat Erdélyre, mint ezen ország választott fejdelme. Kinyilatkoztattam, hogy igenis kész vagyok lemondani a fejedelemségről, ha a két ország rendei úgy kívánják; de nem leszek soha oly gyenge, hogy akaratuk és érdekeik, becsületem és esküm ellenére lemondván, annak istmertesem magamat, a ki méltatlan volt azon országra, mely benne bizott s mely őt szabadon és törvényesen választá vala fejdelméül.

Ezekből látja felséged az okokat, melyek bennünket ujabb fegyverfogásra birtak; de a főok mégis a remény, hogy felséged pártfogolni fogja ügyünket. Semmi kétségünk: királyi felséged természetes nagylelküsége és a ha zon, melyet dicsőséges fegyverei részben a mieinkből is fognak meríthetni, kegyelmességét arra birandják, miszerint bennünket jövőre hatalmasabban segitsen, mint eddiglen, segítsen pedig valóságos frigy által, melyre szíves leszen velem és a szövetséges rendekkel lépni; biztosítás által, hogy bennünket az általános békébe leszen foglaló; és végre az által, hogy a Portát érdekeink felkarolására fogja bírni, mire egyébiránt van is hajlam Konstantinápolyban, feltéve, hogy felséged miniszterei részéről nem hiányzik a buzdítás.[1])

[1]) Rákóczinak ekkor két biztosa volt Konstantinápolyban, Pápay és Horváth. Egyébiránt jellemzetes, mit Ráday is érint felebb idézett egyik iratában, hogy a fejdelem a török segédtől félt, nem hogy valóban ohajtotta volna. 1706 martius 6-án Egerből, Feriolhoz, XIV. Lajos portai követéhez adott levelében panaszkodik, hogy Pápayban hiba a trop de zèle. „Tous ses empressements — irja — donnant à croire aux Turcs, que j'ai besoin de leur secours, ils me le feront valoir, et j'ai peur qu' il ne tourne chèr à ce royaume.“

Az olaszországi franczia hadak győzelmébe is helyezzük részben reményeinket, nem kételkedvén, hogy azok ez országig fognak az Adrián át előnyomúlhatni.[1]) Hiszem azt is, felséges úr, hogy őseimnek, koronája hű szövetségeseinek emléke ösztönözni fogja felségedet az unoka érdekeinek pártolására azon szerződés értelmében, melyet Croissy úr, a dicsőemlékezetű XIII-dik Lajos felhatalmazottja kötött velök, s melyben utódaik is bennfoglaltatnak.'[2])

Igy nyilatkozott az 1706-iki hadjárat elején, melynek befejezése után november 8-án Gyöngyösön hasonló bizodalommal irt a királynak : ‚Közűlünk sokan úgy vélekednek, hogy azon esetre, ha a császár hadait öregbíti, nem leszünk képesek neki ellenállani, vagy kénytelenek leszünk mindig és mindig az égetés, a mindent — felperzselés eszközéhez nyulni, mi végre nagy pusztasággá fogja tenni az országot, melyben majd magunk is bennveszünk. . . . De én felséged által eszközlendő segédhadba vetvén reményemet, az értekezletnek a bécsi udvar által inditványozott megujitását akadályozandom addiglan, miglen felséged határozatairól értesülendettem.'[3])

---

[1]) E végre Rákóczi biztosa Vojnovics tevékeny volt mind Horvátországban, mint Bosniában. A franczia külügyi miniszterium levéltárában következő oklevelek őriztetnek : a) „Comes Stanislaus Orasoczi, Franciscus Cosmas Pogledich, Joannes L. B. Chykuliny, Franciscus Silyman, Stephanus Sinarovich, Ladislaus Birger, Joannes Budore“ kinyilatkoztatják, hogy Rákóczi mellett ezer emberrel felkelnek. „Actum in Curilos (?) 17. Martii 1706.“ b) „Lettre très-importante du Baron de Vojnovics, dd. Banaluka, 23. Augusti 1706.“

[2]) Akt enstücke zur Geschichte Francz Rákóczi's II. k. 468 l.

[3]) Hammel-Bruininx 1706. sept. 4-én, Bécsből Rákóczihoz adott levelében reményét fejezte ki, hogy a közbenjárók ezentúli törekvéseik talán nem fognak siker nélkül maradni a bécsi udvarnál; mire a fejdelem september 15-én válaszolá, hogy a miniszterium eljárása bizalmatlansággal töltötte el a

Midőn Lajos e levelet vette, készülőben volt ellenei-vel békére lépni, és septemberben csakugyan nagyban folytak a lehetőségig titokban tartott békealkudozások. Kökényesdi, hogy kitudhassa, miben legyen a dolog, novemberben a bajor választó fejdelemmel az itt következő levelet közlötte, melyet Rákóczi által october 19-én Kassán irtnak állított, de melyet valósággal ő a biztos irt magának :

‚A hírlapok és hollandi biztosaim arról értesítenek, hogy ő felsége a legkeresztyénebb király az egyesült belga rendeknél titokban békeért működik, s hogy a választó fejdelem van megbízva az ügygyel. Ön a hely szinén van, önnek tudnia kell, hogy mi van a dologban, s ön mégis semmitsem ír nekem e tárgyról, valamint Desalleurs úr sem értesít iránta. Pedig barátaim úgy szólanak e hirről, mint biztosról, melyet nem lehet kétségbevonni. Járjon el tehát ön olyképen, hogy ne vádolhassam hanyagságról; kérje a választó fejdelmet, emlékeznék meg biztosításáról, hogy nekem őszinte barátom; ime, itt van alkalom, ezt tanusítania az által, hogy tudtomra adja, mit kellessék tartanom e hírről.‘

Kökényesdi e levélnek a bajor választó-fejdelemmel közlése után válaszúl nyeré : hogy a király csakugyan értekeződésben áll nehány hatalmassággal, ‚de az ügy fejleményéről bizonyost nem mondhatni; ilyest ha ő — a választó-fejdelem — tudni fog, nem mulasztja el Rákóczit tudósítani iránta.‘ Kökényesdi nem elégelvén

---

nemzetet; ha tehát a bécsi udvar az értekezlet megujitását sürgeti, legyenek a közbenjárók mindenekelőtt azon, hogy az udvar a magyar rendek sarkalatos kivánalmainak elfogadása által őszinte szándékának jelét adja. Hasonló értelemben nyilatkozott october 24-én a mérai táborból mind Hamel-Bruininx-hez, mind Stepneyhez adott levelében, midőn az utóbbi az angol kormány ujabb közbenjárási készségét bejelentette a fejdelemnek. Nemz. Muzeum kéziratai 5. fol. gal[illegible]egy alatt.

a választ, levelével elment a franczia követhez, de-Roullierhez, ki őt biztositotta, hogy urának, a királynak, gondolatjában sincs a béke. Ezen két válasz egymással ellenkezvén, a követ azon kérdéssel fordult a bajorhoz: hogy tehát melyiket irja meg a fejedelemnek, miután mindenik oly helyről jő, hogy egyiknek valóságáról sem szabad kételkednie. Erre a választó-fejdelem, minisztere báró Mahlknecht által azt üzené Kökényesdinek: hogy az értekeződés, melyről ő szólott, nem a király, hanem némely németbirodalmi fejdelmek által kezdeményeztetett, kik látván, hogy a jelen hadakozással az ausztriai ház előmenetelét s magok vesztét munkálják, a béke előmozditására ajánlkoztak. De mivelhogy ő, a választó-fejdelem, jól látja, hogy Anglia egyedül Marlborough által kormányoztatik, az említett fejdelmek pedig nem elégségesek a hadviselő hatalmasságokat magoktól békekötésre kényszeriteni: ő megköszönte szíves jóakaratjokat s csak politikából, nem őszintén folytatja velök e tárgyban a levelezést. Következik ebből, hogy mind a franczia követ igazat mondott, mind pedig ő a választó-fejdelem, miben legyen az ügy, őszintén előadta.

A franczia követ e közben a Kökényesdi által szerkesztett kassai levelet megküldvén XIV. Lajosnak, ez november 25-én ekkép irt Roulliernek:

„Hét évi hadviselés után ideje van, annak berekesztését venni czélba; annyival is inkább, mert részemről békeszeretetből viseltem a háborút. Miután én mindig azon voltam, hogy Magyarország elégedetleneinek a teljes nyugodalmat és régi szabadságuk s kiváltságaik helyreállitását szerezzem meg, september 28-án marquis Desalleursnek meghagytam, értesítse Rákóczi fejdelmet, hogy én elleneimet megkináltam a békével. De a folyó

hó 16-án kelt s ön által beküldött levél látatja velem, hogy ők vonakodnak az értekezlettől. Én, mint hiszem, elégségesen tanusitottam őszinte békehajlamomat. Eljárásomnak azon egy gyümölcsét várom, hogy egész Europa oly nézetben leszen, miszerint nem nékem, hanem elleneimnek kell tulajdonítani folytatását azon háborúnak, melynek fáradalmait a népek napról napra inkább fájlalják. Közölje ön ezt báró Vetéssel[1]), hogy földieit és Rákóczi fejedelmet irántuk való őszinteségemről biztosíthassa.'

A magyar biztos ezen jegyzéket 1706. november 26-án Monsból Rákóczihoz adott levelében e sorokkal kisérte : „Nagyságod eszében veheti, hogy a két válasz, melyet a követ és a választó-fejdelem nekem adtanak vala, nem egyez meg az igazsággal, mivel a király maga megvallja, hogy nem haszontalan levelezést folytatott, de a békességre igyekező conferenciát akarta kimunkálódni; és hogy valóban kiván véget vetni a mostani hadakozásnak. Ebből világosan kilátszik, hogy a mostani világban nem kell senkinek is hidni. Nagyságod látja, micsoda praktikával kell élnem, hogy az hazát és nagyságodat szolgálhassam. Ha urammal, kinek kenyerét eszem, nem volna dolgom,[2]) és ha nagyságod által oly karban tétettem volna, a mint a dolgok jól folytatása kivánná,[3]) tudnám én, hogy' kellene mostan beszélenem. Noha sok leveleit vöttem nagyságodnak és Ráday úramnak, mióta a franczia udvar válaszát a szövetség iránt nagyságodnak általküldöttem, de sem nagyságod sem Ráday uram semmit is nem ír : végben ment-e, avagy

[1]) Kökényesdinek praedicatuma „de Vetés" volt.

[2]) A bajort érti, kinek, mint felebb érintetett, huszárezredese volt.

[3]) Az az : ha ő Rákóczinak valóságos követe volna a versaillesi udvarnál, ha nem az ő koronkinti mellőzésével folytatná a frígyügyet Rákóczi.

nem, ezen dolog. Gondolom ugyan, hogy mivel az elmult nyári traktának semmi foganatja nem következett, nagyságod és a nemes senatus oly bölcsen folytatta ezen dolgot, hogy az hazának jovára fog szolgálni a békesség meg nem történése, és hogy a frígy az haza és nagyságod hasznokra megköttetett."[1])

Desalleurs, feltéve, hogy XIV. Lajos irta neki a september 28-án keltnek mondott levelet, azt elmulasztotta Rákóczival közleni; de november elején kósza hír már másunnan érkezett a szándéklott kibékülés felől Magyarországba, a rozsnyai gyülés megnyilásakor már szabatos tudomása volt a fejdelemnek az előtte annyi ideig titokban tartatott békekötési kisérletekről, tudomása nemcsak Kökényesdi leveléből, hanem Desalleurs közléseiből is. A fejdelem ugyanis december 18-án ezeket irta a franczia királynak. ‚A szándéklott békéről szárnyalló hir ijesztőleg hat a nemzetre; de én nem kétlem, hogy királyi felségednek velem Desalleurs úr által közlött kegyelmes biztosításhoz képest, követeim, mint Erdély fejdelmének követei, kiket Magyarország ügyeivel is lehetne megbízni, felséged eszközléséből az általános béke-congressusban részt fognak vehetni'.[2])

---

[1]) Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczi's I. k. 47—49. ll.

[2]) Ugyanott, II. k. 474. l.

XVII.

Ez volt az ügynek állása, midőn Rozsnyón összegyülvén az országtanács, Rákóczi annak előrebocsátása után, hogy a nagyszombati békeértekezlet fejleménye éreztetni fogja az egész nemzettel, miszerint törvényeinek és szabadságának helyreállitását nem remélheti ez uton; hogy, továbbá, noha a közbenjárók megismerték a szövetséges rendek ügyének igazságos voltát, komolyan még sem fogják azt sürgetni a császárnál, nem fognak vele miatta összeveszni; hogy, végre, Franczia-országtól csak azon esetre várhatnak lényeges segédet a rendek, Lajos király csak azon feltétel alatt léphet velök frígyre, ha előbb megszüntek más hatalmasság alattvalói lenni; felhivta a tanácsot, gondolja meg: kivánatos-e, szükséges-e a nemzet által kimondatni, hogy az ausztriai ház megszünt uralkodni felette. ‚Az öszves senatus — irja emlékirataiban Rákóczi — szükségesnek látta ennek kimondását, hogy olyatén szerződésre léphessünk a királylyal, mely neki alkalmatosságot szolgáltasson, minket mint szövetségeseit támogatni, midőn az átalános békéről leszen szó. Egyébiránt arra is figyelmeztettem a tanácsot, ha nem csalódom, hogy azon csapást is számba kell vennünk, mely ama végzés kimondása miatt érhetné a nemzetet. Mert ha szerencsétlen fejleményt vévén ügyünk, a császár fegyveres erővel nyügözné le az országot, irányunkban a hóditás jogára hivatkozhatnék s öszves törvényeinket eltörölhetné, mint ezt II. Ferdinánd a prágai csata után Csehországban tevé vala. Ezen nehézség, melyet talán azért hoztam fel, hogy mindenkinek nézetét jobban tud-

hassam ki, senkire sem tett benyomást; és csakugyan könnyü volt általlátni, hogy azon esetre, ha bármi módon érne bennünket ama szerencsétlenség, ilyes kiméletnek semmi hasznát se vennők, holott más részről sokat veszítenénk, ha Francziaország királyával elmulasztanók a szerződést. Ezen végzés folytán hivattak össze tavaszszal Ónodra a rendek, mert ilyes tárgyhoz megegyezésök volt szükséges. E pont iránt titoktartásra köteleztem a tanácsot, s a titok megtartatott hűségesen.'

Kapcsolatban ez ügygyel, valószinüleg az országtanács hozzájárulásával, Rákóczi december 20-án Rozsnyóról levelet irt az angol királynénak, melyben köszönetet mondván, hogy ő felsége ezentul is oltalmazni akarja a magyarokat s érdekeik támogatásával megbízni az uj követet, kit a császári udvarhoz küldő leszen, készségét nyilvánítja ismét megujítani a békeértekezletet, de egyszersmind aggodalmáról is szól, hogy a bécsi miniszterium eljárása miatt e törekvésnek sem lesznek eredményei. ‚Miért is, asszonyom, talán még időelőtti ovatosságból könyörgök felségednek, hogy, ha netalán kegyes közbenjárása s a békére irányzott gondjaim daczára, a magyarországi háború az általános békeértekezletig huzódnék el: méltóztassék akkor rólunk megemlékezni, s minket hatalmas királyi oltalmában részesíteni azáltal, hogy követeinek meghagyja, miszerint bennünket a bécsi miniszterium kapzsisága és kegyetlenkedései elől védjenek meg.' — Ugyan az nap hasonló levél ment a szövetséges belga rendekhez is a fejedelemtől. [1]).

[1]) Protocolum Principis Fr. Rákóczi, a nemz. muzeum kéziratgyüjteményében. 5. fol. gall. jegy alatt.

Bercsényi még egy fontos tárgyat hozott a tanács elébe. A miskolczi gyülés a mult évben Magyarországot öt generalátusra, főkapitányságra osztotta fel. A győr-kanizsai gróf Eszterházy Antalnak jutott. Az érsekujváriban a főhadvezér gróf Bercsényi Miklós járt el. A kassai, mely az éjszakkeleti tizenhárom megyét foglalá magában, gróf Forgács Simonnak, majd gróf Eszterházy Dánielnek adományoztatott. A szolnokiban vagy a tiszáninneniben az öreg gróf Barkóczy, ‚bátorsággal teljes katona ki már II. Rákóczi György alatt szolgált' mint a fejdelem emlékirataiban olvassuk, parancsolt, vagy inkább nem parancsolt, mert a vezérlethez nem értett, mint szintén Rákóczi irva hagyta. A szatmári tábornagyság a tiszántuli részeket foglalá magában: élén Károlyi Sándor állott. Mindenik tábornagynak külön tartományi biztosa volt, kinek tisztül jutott az eleségről, a zsoldról, a ruházatról gondoskodni. Ezek megannyian szünet nélkül panaszt emeltek, hogy a majdnem értéktelenné vált rézpénz miatt bomlásnak indul minden, hogy a katonát nem lehet ruházni, mert a külföld nem ád posztót ama rézpénzért. ‚A posztót — irja Rákóczi — Törökországból, Lengyelországból, Sziléziából hozattuk, a kalmároknak nem kellett a rézpénz, nekünk pedig nem volt más, mert, — tessék mindenkinek mondania mi tetszik, — én gyakran vizsgáltam e tárgyat, s én tudtam, hogy a bányajövedelem csekélyebb a bányaművelésre fordított költségnél. Bercsényi számbavétette mindazt, a mit ruházati czélokra az országban találhatni, a munkásokat, kik alkalmaztathatók volnának, a nyers anyagot, melyet külön mindenik megye képes lenne bészolgáltathatni, a pénzösszletet, mely ezeken tul, még kivántatik. Ezen felszámításhoz képest Bercsényi indítványára két millio forint vettetett felső

Magyarországra a tanács által. Mindenik megye saját árúiban fizetvén be illetékét, a szarvas marhák kivált Morvába és Sziléziába hajtattak, honnan posztót hozattunk be érettök. A ‚bécsi udvar megengedte ezen kereskedést, melylyel a bányagróf báró Hellenbach, igen értelmes férfiu és Sziléziában nagy hitellel bíró, bizatott meg általunk.‘

A tanács, melynek a fejedelem még bejelentette, hogy jövő tavasszzal „erdélyi fejedelemségét birtokába veendi“ eloszlott; Bercsényi vissza a Vághoz ment, hol lord Sunderlanddal találkozott, kinek az angol királyné meghagyta, hogy tőle a nagyszombati értekezlet felbomlása iránt értesítést kérjen; Rákóczi pedig a karácsoni ünnepeket Kassán töltötte, honnan a távozásukat mint másutt úgy itt is még mindig el-elhalasztó jesuitákat elüzette. — Ők most arra hivatkoztak, hogy a szécséni végezéshez képest már különváltak az ausztriai szerzettől, főnökül Cseles Mártont választván magoknak; de a fejdelem nem adott nekik hitelt. [1]) Kassáról, miután Lemaire-l a város ujabb erődítése iránt értekezett, Munkácsra indult Rákóczi; az 1707-diki év itt virradott reája.

---

[1]) Kazy. hist. univ. tyrn. 174. l. Timon, Cassovia vetus et nova 125. 133 l. Katona, XXXVII. 30 6—321. l.l. Miller Epistolae Archiepiscoporum Georgii et Pauli Széchenyi 274—280. l.l.

XVIII.

Rákóczi Munkács váráról 1707. január 1-én másod izben is Rozsnyóra hívta az országtanácsot, melynek ülései január 18-kán nyiltak meg. [1]) Négy nappal később kelt a fejdelem s a tanács körlevele, mely „szükségesnek itélte országgyülést (generalis conventust) május havának első napjára, Ónod mezőváros tájékára rendelni, s a szövetséges rendeknek eleibe terjeszteni mind a békesség tractatusa miképen folyt és miben maradott légyen, mind peniglen a szövetkezés tovább való folytatásáról tanácskoznunk.“[2])Februarius 3. pedig, mint a kormánytanács végnapján kelt a horvát- és szlavon rendekhez intézett felhivás: szövetkezzenek még az önodi gyülés előtt a magyar rendekkel: nehogy, ha nélkülök diadalmaskodnék az ország, a diadal gyümölcseinek élvezéséből is kirekesztve maradjanak.[3])

[1]) Ha Rákóczi, mint számos leveleiből látom, 1706. november közepétől a karácsoni ünnepekig nem időz Rozsnyón; ha emlékirataiban nem mondja világosan, hogy az országtanács ujév előtt volt együtt Rozsnyón, ha felebb közlött nagyfontosságu levelei nem épen azon napokban keltek volna Rozsnyón, melyekre a senátust november 17-kén Rozsnyóra együvé hivta: oly nézetben volnék, hogy decemberben az országtanács ott nem is gyülekezett együvé. Lehet, hogy akkoron csak egykét meghitt barátjával tanácskozott, most az egész senátus volt jelen, mint egyik tagjának, Illyés István naplójából látom, de hogy mi végre hivatott össze az ónodi gyülés, a szándékot, a dynastia uralkodását megszüntetni, azt vagy nem közlötte Rákóczi ezen senátussal vagy Illyés tanácsosabbnak látta, naplójában hallgatni felőle.

[2]) A Károlyi Sándorhoz ment párból, kinek jegyzetei között olvasom hogy Rozsnyón „nagy dolgok csendességgel folytak,“ ő be volt avatva a nagy dolgokba.

[3]) Nemz. Muzeum kéziratai. 4 6. fol. lat.

Ekkor Rákóczi visszament Munkácsra, hol nehány főbb lengyellel még az országtanács tartása előtt [1]), s most úgy látszik még egy izben találkozott. [2]).

A fejdelem a lefolyt évben érintkezésben állott mind szász Auguszttal, mind Lesczinzky Szaniszlóval, a két ellenkirálylyal; s a mint az egyikre vagy másikra mosolygott a szerencse, a szerint szövetségét is kereste sőt Magyarország koronájával is kínálta meg Augusztot, magának csak az erdélyi fejdelemséget követelvén.

1706. aprilis 21-én ugyanis Fiervillet Egerből követül küldte Augusthoz ily utasítással:

‚Látván Auguszt királynak a belzi vajdánéhoz adott leveléből, hogy ő helyén vélné, ha én neki, érdekeire vonatkozó némi indítványt tennék, siessen Fierville úr Krakkóba, hol a király jelenleg tartózkodik, s kihallgatást kérvén, terjeszsze elejébe .... hogy miután a poseni vajda (Lesczinsky Szaniszló) ügye most jobb karban látszik lenni, mint az övé: a fejdelem ugy vélekedik, miszerint Augusztnak nem adhatni jobb tanácsot annál, hogy törekedjék a király Magyarország koronáját elnyerni, s mondjon le Lengyelországról a poseni vajda javára. Ezáltal a svéd király, ki neki most ellensége, barátjává fogna válhatni.‘ ‚A magyar rendek szövetkezése — folytatja Rákóczi — csak az első lépés volt e czélhoz, s én biztosíthatom a királyt, hogy választása bizonyos, csak engedje meg folyamatba hoznom az ügyet. A békehireket fel se vegye

---

[1]) 1707. január 10-kén irja Bercsényi Kassáról Károlyinak: „Lubomirskivel most vannak végző félben, azért parancsolja az fejdelem arra (Munkácsra) mennem.“

[2]) Aprés son départ (de la Grande- Générale de Pologne) j' entrepris mon voyage de Transsilvanie. Hist. des rév. de Hongrie. V. 337.

ő felsége; alapjok igen gyenge, s én megakasztom az értekezletet (az akkor megnyilandott nagyszombatit érti), mihelyest kivántatik. Törjön be Auguszt Sziléziába, ezen gazdag tartományt könnyü lesz elfoglalnia s aztán a magyar hadakkal egyesülnie. De e végre szükséges volna, hogy ezen indítványomat a svéd királylyal is tudathassam, mire nézve felhatalmazást kérek Augusztól.'

A király nem felelt e levélre; Rákóczi 1706. junius 2-án Graffeyhez XIV. Lajosnak a svéd királynál követéhez adott levelében panaszkép irja: ‚Boszantó dolog, hogy Auguszt király semmiféle levelemre sem válaszol;' s Ráday, kit a fejdelem kevéssel utóbb követül küldött Lesczinsky Szaniszlóhoz és a svéd királyhoz,[1]) meg' azzal volt megbízva, hogy Szaniszlót a fejdelem rokonszenvéről biztosítsa s egy úttal talán a felebbi tervet is izleltesse meg vele.[2]) Egyébiránt Rákóczi rövid idő mulva ismét felhagyott e tervvel, úgy látszik. Legalább augustus 4-én Szaniszlóhoz intézett üzenetében már nincsen róla szó. ‚Szerencsémnek fogom tartani, Szaniszló királylyal egyesülhetni, feltéve, hogy a svéd király segédemre kél. Benyomulása Szászországba szerencsés conjunctura fogna lenni. Mihelyt Magyarország biztosítatik, hogy szövetségét keresendik, elválik kétségtelenül az ausztriai háztól és uj választáshoz lát. Ha a svéd király nekünk kedvezni akar, utasítsa csak kéz alatt hozzánk a szilezeket, s igérjen oltalmat nekik,

[1]) Ráday jegyzetei között (Életem nevezetesebb dolgai) olvasom: „1705. követségben a svecziai királyhoz, kit Lengyelországban Ravicz nevü faluban találtam juliusban. 15. julii küldi értem hintaját Szaniszló király, kinél követségemet véghezviszem."

[2]) „Je persiste dans la même opinion á l' égard du roi Auguste — irá junius 2-kán Rákóczi Érsekujvárból Graffeynek— si le roi de Suéde la trouve bonne." Nemz. Muzeum Kéziratai 5. fol. gall.

mint a protestansok érdekében kötött annyi béke egyik kezese.' Hasonló értelemben nyilatkozik september 17, panaszképen említvén, hogy a svéd király még mindig késik semlegességéből kilépni; s midőn a halberstadti béke következtében Auguszt elejtetvén czélzataitól, egyelőre közte és Szaniszló között a versengésnek vége szakadt, december 2. Rozsnyóról ujabb követség ment Szaniszlóhoz és XII. Károly svéd királyhoz következő utasitással:

‚Fejezze ki a fejdelem örömét a szász-lengyel háború befejezése felett, — azért is, mert ő a svéd és lengyel koronának jót kiván; azért is, mert ezek most segédére lehetnek Magyarországnak s az ehez tartozó Erdélynek, melyet a fejdelem ősei örömest szövetkeztettek Lengyelországgal.

Adja elő, hogy neki, Rákóczinak, most nem volna oka tartania a császári hadaktól, ha azon szerencsétlenségek, melyek a franczia király fegyvereit érték, József császárnak nem nyujtanának módot, a fejdelem ellen küldött hadakat öregbíteni; ismeri ugyanis az ausztriai ház Magyarország értékét, s azt, mint a császári koronának gyöngyét, mint a lengyel koronának kulcsát egész erővel ügyekszik megtartani.

Auguszt királyt azért támogatta József, hogy Magyarország ne vehesse hasznát a lengyel szomszédságnak, s bizony, fegyveres erővel is segíti, ha a spanyol öröködési háború s a magyar felkelés nem akadályozza. Tanusítják ezt a muszka czárnak küldött haditisztek; hogy az ármány egyéb jelenségeit elhallgassuk.

Már taval közlöttük Ráday Pál belső titkárunk által arra czélzó tervünket, [1]) hogy Ausztria elhatalma-

[1]) Erre vonatkozik az Auguszt királyhoz küldött követnek adott s felebb említett utasításnak e helye: „Si le roi reprochait un certain projet, donné par mon secretaire Ráday, qui paraissait contraire à ces interets, il

sodásának még idején gát rakassék; s ez most annál inkább szükséges, mivel fegyvereire Olasz-, Spanyol- és Francziaországokban egyiránt szerencse mosolygott; hatalma most már a német birodalmat is veszélyezteti, mit Auguszt király jelen romlása bizonyít. Nem szükséges fejtegetni, mennyire nevekedett hatalma Bajorország birtoklása által; s hogy ennek fejdelme ellen kimondathatta az anathemát, mutatja, miszerint a németbirodalmi rendek szabadságai már-már bukófélben vannak.

Ingadozik Europának eddig a Bourbonok által kézbentartott mérlege; a mi ezektől elzsákmányoltatik, az vagy Ausztriát fogja erősebbé tenni, vagy pedig Angliára és Hollandra fog háramlani; mely országokról, noha Europa legszabadabb államai, remélhetni-e, hogy Magyar- és Lengyelország védelmére fegyvert fognak, még kétséges; ellenben

Auguszt király, mihelyest erejét kissé visszanyeri, folytatni fogja áskálódásait, lemondását erőszakoltnak állítván, és a római curia által támogatott háborueszközzé válván, mint kitől Szászországnak a katholikus hitvallásra téritését remélik.

Hogy a svéd király szándéka, Lengyelországban, mint saját államainak előfalában belyreállítani a békét, meg ne hiusuljon; hogy az Auguszt lemondása által csak félig alkotott mű bevégeztessék, szükséges, miszerint Magyarország frígyre lépjen Svéd és Lengyelországokkal. E frígy megkötése után nyomban uj királyt választ Magyarország, s ha XII. Károly hatezer embert küld ide segédül, ő, Rákóczi, kétség kivül erőt vesz a

---

le pourra assurer, qu' il n' a été fait, que pour donner des idées des affaires universelles d'Europe et de son équilibre au roi de Suède."

császáriakon; s az ország a muszkák ellen is fogja támogathatni a svédeket.

Ezen frígyet az őseink és Svédország között a mult században kötött szerződés is követeli, melynek erejénél fogva a svéd korona köteles a Rákócziakat Erdély birtokában, a magyar rendeket szabadságaikban fenntartani.

Ne vessen senki reánk, ha elhagyatván a keresztyénségtől, ismét a pogányhoz fordulnánk segédért, ki most is, képes volna egész Európát háborúba keverni, s kinek a magyar nemzet inkább akar alávetve lenni, mint az eperjesi mészárszék rendezőinek. Igaz, a császár most némi ködös csilagzatra mutat, mint a békeszándék hirdetőjére, de Magyarország a nyomoruság óczeánjában nem bizhatik e fényecskébe, nem sarkcsillag ez, melyről révpartra jutását remélhesse.

Ha az ország jelen állapota és hadi ereje iránt tétetik kérdés, ezeket válaszában se ne nagyítsa tetemesen a követ, se ne kisebbítse. Nagyításnak az lehetne következménye, hogy a királyok a kivánt segedelmet feleslegesnek tartanák vagy pedig könnyelmüen belémennének a muszka háborúba; kisebbitésnek pedig az, hogy minket oly gyengéknek itélhetnének, kiktől hasznot nem remélhetni.

Legtanácsosabb lesz, a középutat tartani; mondani, hogy nem szorultunk meg annyira, miszerint nem volna lehetséges, a háborút, ha kivántatik, még több éven át folytatnunk. Nem vagyunk szükében az eleségnek; vannak számos katonáink, velünk van egy lélekkel a nép; de hadaink még nem lévén elégségesen felszerelve és fegyelmezve, gyakorlott katonákkal nagyobb csatákban ütköznünk meg, veszedelmes volna. Ez az ok, hogy könnyebb támadásokra, csipkedésekre, portyázásokra

szorítkozunk, mik az ellenség rögtöni megakasztására elégtelenek. Ezért kell a lakosok elszállításához, a falvak elhamvasztásához folyamodnunk, hogy az eleség nélkül maradt ellenség erődített helyeinket ne vívhassa. Ezen eszközzel szerencsésen éltünk a jelen évben, de ha a jövőben is reászorulnánk, elpusztítván az országot, baj háramolnék belőle, nem haszon. Gyakorlott katonákból álló mértékletes segédhad bizton fogna rajtunk segíthetni.

Itt is kilátást nyisson a követ, hogy a muszkák ellen csak azon esetre igérhetünk segédet a királyoknak, ha most ők küldenek segédet, ha frígyre lépnek velünk. Ezen frígykötést követni fogják a Magyar- és Lengyelországok közötti szabad kereskedés, a főbb nemzetségek közötti házasságok. A tatárok és kozákok nem fogják szomszédainkat minduntalan háborgatni, s megtöretvén a muszka hatalom, vissza, határai közé fog utasítatni.' [1]).

Ez volt a viszony, melyben Svéd- és Lengyelországokkal állt vala a fejedelem, midőn — mint érintettem — 1707. februáriusban lengyel barátjai őt meglátogatták.

Azalatt míg Rákóczi velök Munkácson időzött, Károlyi Sándor a télnek közepette szerencsét próbált a folyvást ellenséges indulatot tanusító ráczok ellen. Február 18-kán válogatott lovasságával „nagy fergetegben, usztatva" költözvén által a Tiszán, 20-kán Makóra, 21-kén Csanád alá érkezett, hol már gyalogait és ágyúit találta. Huszonnégy órai kemény lőtetés után a hely feladta magát. Őrségéből a kapitányt, — Gyur-

[1]) Nemz. Muzeum Kéziratai. 5. fol. gall. jegy alatt. Latin szövege Ráday félreismerhetlen kezét viselli magán; de a másoló oly ügyetlen volt, hogy több hely alig-alig érthető.

kónak hívták — Károlyi Szegedre bocsátotta, „a többit török jobbágyságára által a Maroson.“ Más nap a hely sánczainak feldulása után, visszament Makóra, hol a zsákmány „kótyavetyéjéhez“ látott, s hol a temesvári pasa küdötteit fogadta, és saját emberét a magyar biztosokhoz Konstantinápolyba küldötte, a fejdelem utasításával, hogy ügyekezzenek a Portát hadviselésre birni az oroszok ellen. [1]).

S míg Károlyi a Marosnál működött, míg hadainak részével a nagylaki sánczot is porrá tette, s onnan, mert Rákóczi martius 19-én értésére adta, hogy ő, a fejdelem, „ az Arad ellen való törekedésnek sem módját, sem idejét nem látja“ — Belényes és Halmágy vidékére ment által, „holott az hadakat nyugtatja;“ — míg Berthóti István, Károlyi meghagyásából „a Bácskaságot rontja,“ mire a bácskai ráczok Kecskemét rémséges feldúlásával válaszoltak : [2]) azalatt Dunántúl, gróf Eszterházy Antal és Bottyán János talpon voltak.

---

[1]) Károlyi Sándor naplója. Ráday: Descriptio historiae infausti praeteriti belli. (Nemz. Muzeum kéziratai, 344. fol. lat. jegy alatt). Wagner hibásan az 1706-dik évhez jegyzi : ‚Nehm (József tábornoka) panaszt emelt a temesvári pasa előtt, hogy Rákóczi hadai, törökök társaságában kényök-kedvök szerint járhatván be a török uralom alatt álló részeket, a csanádi erősséget is elfoglalták. A pasa szokásához képest igéretet tőn, hogy a bűnösöket fenyíteni fogja; egyébiránt mindkét fél iránt azonegy leszen magaviselete. Annyi bizonyos, hogy a császáriakat nem akadályozta, midőn Szegedről Erdélybe menvén vissza, szükségeik fedezéséről gondoskodtak, s hogy Rákóczi és XIV. Lajos biztosaival is jólábon állott‘.

[2]) Kecskeméten sz. Ferenczrendi szerzetebeli atyáktul viseltetett egyházi pásztorkodás sat, Nagyszombat 1775, „1707 Szentgyörgyhavának harmadik napján a várost véletlen ellepvén aSzeged tájékáról vagy inkább Bácskaságból fellopódzott vadráczok, megöltek azok háromszáz ötven embert, fogva vittek százat s ötöt. Maradott özvegy száznyolczvanhét, árva négyszáznegyvennégy, sebben estek százan és huszan. Elhajtatott akkor csak szarvasmarha ezerhatvan darab, nyolczvankilencz ház pedigien megégettetett. Summában a mely kárt vallottak a

Midőn Rábutin Pestre érkezvén hírét hallá, hogy személyes ellenségei a császári udvarnál a mult évi hadjárat csekély eredményeit, neki, különösebben Erdélyből késő kijövetelének tulajdonítják, annyira felháborodott, hogy rögtön vissza Erdélybe akart menni. Starhemberg ezt akadályozandó, négyszáz lóval Budára sietett; februárius 8-án Bicskénél találkozott Rabutinnal, ki most rémségesen összeolvadott ezredeit egyelőre Fehérvár környékén, majd a Balatonhoz szállásoltatta. Csobáncz alatt, „melyben harmincz puskás hajdu volt," kudarczot vallott, s midőn Simontornyát megkisérlette, „ott többet vesztett hetven embernél," — irja martius 11-én Rákóczinak Emőkéről Eszterházy Antal, ki Bottyánnal egyetemben Rabutint szünet nélkül háborgatta, s mindenéből „jól lecsapdosott," és Vasból, Szalából a stájer földre is küldte portyázóit.

A dolgok ez állásában mind Starhemberg, mind Rabutin Bécsbe hivattak, részt veendők a miniszteri tanácskozmányban, mely az 1707-diki hadviselés tervét készítse. A tanácskozmány még állott, midőn hír jött hogy Bercsényi Leopoldvár vívásához készül. A hely nem lévén a szükségesekkel ellátva, késznek látszott a veszedelem. A főhaditanács most nyakra főre sietett az eleség s a hadiszerek beszerzésével, s ezeknek a várba szállításával Starhemberg bizatott meg. Martius 29-én Pozsonyba indult lovasságának

---

lakosok házi javaikban kétszázharminczezer nyolczszáz tizenkét tallérra becsültetett." B a l l a G e r g e l y, N a g y k ö r ö s i k r ó n i k a, 83. l. „Kecskemét városára jó hajnalban reája ütöttenek . . . kivált a pénzes gazdákat, mivel némelyiköknek béres szolgáik lehettenek, ugy tehetségeiket is annálinkább tudhatták, — megragadták, fejeiket fejszékkel verték, némelyek fürészszel fürészelték az ujak közeit . . . A tanácsbeliek a táborra kivitettenek . . fejek elvételére az ott lévőknek adattanak . . . ."

színével, s itt átkelvén a Dunán, 31-én este szerencsésen érkezett meg a várba; csak nehány órát engedett embereinek a szüleség lerakására, a lovak abrakolására, s még az éjjel vissza Pozsony felé száguldozott. [1]). A sükerrel koronázott kisérlet jutalmául ismét ő bizatott meg a császári hadak fővezérletével Magyarországon; egy úttal, mivel a főhaditanács erélyes hadjáratot reméltetett a császárral, a nádor herczeg Eszterházy Pál békejavaslata visszautasítatott, éles ellenzésre találván következő főpontjai:

1) nyilatkoztassék ki hittelfogadás mellett a szándék: híven tartani meg az állami alapszerződéseket, miután ez a király méltóságán nem üt csorbát; 2) engedtessék meg az erdélyieknek, hogy magoknak fejdelmet szabadon választhassanak, de olyast, ki függőségben legyen a magyar koronától, s kinek a hajdanta Erdély által birtokolt magyarországi megyékre joga ne legyen; 3) idegen katonaság csak a török széleken levő várakban tartathassék; 4) a vallásügyben tett felterjesztés törvényesnek ismertessék, mennyiben névszerint az 1681-diki sopronyi és 1687-diki pozsonyi országgyülések végzeményei végrehajtás nélkül maradtak. [2])

---

[1]) Kolinovics, Illésii Diarium. Arneth, 427. l, Eszterházy Antal Bottyán Jánosnak, aprilis 3-án „Már az ellenség Leopoldba bevitte az élést, clancularie, hogy senkinek nem lehetett tudtára bizonyos készületi; mindazonáltal visszatértében egy kevés diversiót tevén, az ellenségnek nem kevés kárt tettenek a mi hadaink.“

[2]) Kolinovics.

XIX.

E közben — mártius közepén — Rákóczi Munkácsról Erdélybe indult. Midőn Rabutin a mult évben innen távozott, József hívei ismét nehány erősített városba vonultak; s midőn septemberben Pekry Lőrincz béjött Magyarországból mint Rákóczinak Erdélyben fő hadvezére, [1]) a fejdelem hűségére esketé ismét a népet, Görgényt s Betlent megvevé, és rövid idő mulva, Szeben, Déva, Fogaras, Brassó kivételével, majdnem egész Erdély Rákóczit uralta. [2]). 1707-nek elején báró Tige háromezer német és ezer rácz lovassal a hunyadmegyei hegyeken át oly hirtelen jöve be Erdélybe, hogy Szászvárosnál Józsika Dánielt felvervén, január 17-én [3]) váratlanul Szebenben termett. Pekry eddig reményt táplált, hogy a szászföld fővárosát kiéheztetés által fogja megvenni; most Kolozsvár alá indult, hol szintén még német őrség vala. S ime terjed a hír, hogy Rabutin is Erdélyben leszen maholnap, és a hír Pekryt tova csalá, miközben Tige február 1-én kijövén Szebenből Kolozsvárra siet, kihozza az őrséget, a város lakosait megsarczoltatja, falait lőporral szétrombolja.

Visszamegyen Szebenbe, s már Kocsárdnál táborozik, midőn az utána sietett Pekry őt éjtszaka megtámadja. A roham oly váratlan volt, s a hajdúk oly tűzzel

---

[3]) Thaly Kálmán: Történelmi Kalászok, Pest, 1862, 223. l. Spangár, M. krónika, 80. l.

[1]) Cserei, 367. h. Mémoires de Bussy-Rabutin, 156. l.

[2]) Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens, Neue Folge, 371. l.

vetették magokat a falúban szállásolva volt német hadra, hogy csak Tige legnagyobb erőmegfeszítésének sikerült embereit maga körül gyülekeztetni, és tetemes veszteséggel a prédáló hajdúktól ágyúit meg' visszaszedvén, a házak tömkelekéből ki a szabadba jőni, honnan aztán bántás nélkül folytathatta utját Szeben felé. [1])

Rákóczi az erdélyi rendeket martius 28-dikára Marosvásárhelyre hívta; aprilis 1-én őt magát Bándban találjuk egy mérföldre a gyülés helyétől. Itt nehány napot töltött; miért? saját szavaival fogjuk adni. ‚Egy óránvira a várostól megállapodtam, hogy a rendekkel az alkupontok iránt előlegesen egyezkedhessem, melyekre a fejdelmek, thronusuk elfoglalásakor esküvel kötelezik magokat. Pekryvel volt dolgom, ki iránt senki sem viseltetett bizodalommal, de ki kétszinü és bőbeszédü lévén, elég zavart okozott. Gróf Mikes, jó katholikus és nagy befolyással biró a székelyek között, kiknek kapitányuk volt, hiszelékeny és kissé könnyed lévén, Pekry őt úgy forgathatta, a mint neki tetszett. A Barcsai testvérek Apafi gyarló kormánya alatt elvénhedvén, az elmult idő historiácskáit regélték, a jelenkort azonképen nem értették, mint nem Thoroczkai. Ezek voltak a fők, kikre a nemesség hallgatott, kiknek előitéleteikkel táplálkozott. Én a fejdelemségtől semmi örömet sem vártam, sőt ellenkezőleg csak szenvedésekre voltam készen, mert őseim hajdanta gyanúba jövén, hogy a fejdelemséget örökössé akarják tenni nemzetségökben, az erdé-

[1]) Cserei 373. h. Wagner, 205. l. Vizaknai Briccius György az id. h. 105. l. Briccius, Tige veszteségét 1500-ra, Wagner 200-ra teszi, Pekry hajdúiból pedig Briccius szerint 400 esett el. Adatait az utóbbi Károlyitól nyeré, kivel nehány héttel később találkozott, s ki saját naplójába ezen ütközetről ezt iktatta: „Barou Tyst Pekry Lőrincz Kocsárdnál Maros mellett Erdélyben felverte. Veszett német circiter 1500, mienk 440, Deák viczekapitánynyal.“

lyiek ez ellen biztosítani akarták magokat az alkupontok által, melyeket nékem elfogadás végett bemutatandók voltak. Én elszántam magamat, inkább be sem menni a városba, mint Apaffi alkupontjait elvállalni, melyek közűl többen ellentétben állottak a fejdelmi méltósággal. A rendek végre abban állapodtak meg, hogy őseim alkupontjait terjesztendik előmbe; s kevés nap alatt rendben volt minden, csak hogy lehetetlen vala őket a katholikus püspök befogadására rábirni. Bevonulásom és fogadtatásom szertartásának szabályozása volt még hátra. Ehez a legöregebbek sem értettek, mert a Báthoriak óta talán nem is hozatott szabály e tárgyban. Az is lehet, hogy a beiktatás szertartásai akkor töröltettek el, mikor a protestáns hitvallás uralkodóvá vált. Én tehát azon eljáráshoz kivántam alkalmazkodni, melyet Magyarországban a királyok koronázásakor követnek.' —

Aprilis 5-én, miután a rendek, az ifjabbik Apaffinak fejdelemmé választatását semmisnek nyilvánitották, mert maga is lemondott róla, s az országon kivüli tartózkodása által a fejedelemségre mind érdemetlenné mind képtelenné vált; miután továbbá a szabadságaikon ejtett sérelmek ellen óvást tettek s az ausztriai házat az Erdély feletti uralkodásról örökre elejtettnek nyilvánitották; miután, végre, küldöttség által Rákóczinak bejelentették, hogy az ősei által elvállalt alkupontok hittel fogadását eléglik,[1])a fejedelem királyi pompával

[1]) A pater patriae ‚a hazának atyja' valamint a ‚felséges' czímeket is ekkor szavazták meg neki, s Rákóczinak kelet nélküli levele Pekry Lőrinczhez a Történelmi Kalászok 232. lapján, kétségkivül 1707 aprilis elején ment Bándról Maros-vásárhelyre. „Az kd. levelébűl értvén az ország irántam tett végezését, aztat igenis másnak nem tulajdoníthatom, hanem az kegyelmetek hozzám való szives indulatinak. . . . Köszönöm, . . . kivánván, hogy tegyen Isten oly szerencséssé, hogy az ‚felséges' titulussal mind az or-

megindult Bándról, s Harmad-Nyulasnál fényes küldöttség által fogadtatván, Maros-Vásárhely felé lovagolt.[1])

A város kapúi előtt sátor volt, s abban oltár feszülettel. A sátornál leszállván lováról Rákóczi, a rendek öszvességét, köztök valamennyi hitfelekezet püspökeit találta, a katholikusnak kivételével, kit — mondja emlékirataiban — első udvari papja miseöltözetben képviselt vala. Először is Pekry üdvezlé a fejdelmet, kérvén őt, olvastatná fel az alkupontokat s fogadja el azokat kegyelmesen. Rákóczi felolvastatja s az oltár elébe lépvén esküvel kötelezi magát megtartásukra. Ekkor a fejdelmi széken helyet fog s egy itélőmester hosszas beszédben fejtegeti, hogy Istentől valók a jó s a rosz fejdelmek egyiránt, amazok, hogy a népeket boldogítsák, emezek hogy a népeket fenyítsék; Rákóczi az elsők közé tartozik. A fejdelem biztosítja a rendeket, hogy atyai hajlammal fog viseltetni a nép iránt, melyet Isten az országgyülés által ád alája. S most örömrivalgások között bemenvén a városba, először is a katholikus kápolnába lép be, melynek lelkésze az Isten Téged Dicsérünk-et éneklé, s onnan szállására menvén, az üdvezletére jött rendeket még egy ízben, már most külön-külön fogadja. Más nap fényes lakoma rekeszti be az ünnepélyt.[2])

A kormánytanácsosok kinevezése — Rákóczi nem tölté be mind a tizenkét helyet, hogy, mint emlékirataiban olvassuk, — a Tige-l Szebenbe zárkozott urakat, kik egyébiránt a hűtlenség vétkében marasztattak el, ne

ságnak mind annak igaz fiainak annyit szolgálhassak és kedvezkedhessek, az mennyit az mostani ‚méltóságos' titulussal igyekezek s kivánok." Articuli trium nationum Regni Transsylv. in Comitiis ad diem 28. Martii 1707 indictis conditi, Hevenesi kéziratgyüjtemenyében aaaa. alatt.

[1]) Kolinovics, l. V.

[2]) Kolinovics az id. h. Hist. des révol. de Hongrie, V. k. 338. l. Diplomatarium Rákóczianum, nemz. Muzeum kéziratai, 106 lat. jegy. alatt.

látszassék végkép elmellőzni; — s a királyi tábla megalakítása voltak az uj fejdelem első teendői.

Fejdelmi előterjesztéseit üdvezlő szónoklatába foglalta. „El nem hallgathatjuk — mondá, — a nemes státusoknak boldogemlékezetü eleinkhez már ezelőtt beplántált és onnat személyünkhez is kinevekedett szíves indulatjokat, midőn ennekelőtte három esztendővel bennünket magoknak megegyezett szabad voksolása szerint nemcsak fejedelmül választának, hanem azután is abbeli méltóságos hivatalunknak folytatására való bejövetelünket gyakori szives hivogatással ohajtva sürgették.“ Az akadályok felemlítése után, melyek bejövetelét eddig gátolták, ekkép folytatá beszédét: „Nem mulathatjuk, el, hogy a törvényeknek virágzását és azáltal az igazságnak személyválogatás nélkül való kiszolgáltatását czélul ne vegyük; és nemzetséges ügyünk hajóját fel s alá hanyatlani látván, úgy tetszik, atyai gondviselésünk ellen járnánk, hogy ha legelőbben is a csendességnek és rendnek országunkban való beplántálásáról nem gondolkodnánk. Miért is kiváltképen szükséges, hogy, a törvényt állandó fundamentumul vévén, azoknak szilajságát megzabolázzuk, kik tisztségeikkel visszaélvén, hitökről s hazafiúi szeretetökről elfelejtkezvén, zaklatások és csaknem sarczolások által magoknak hasznot és uraságot szerezni szoktanak“. De nem csak igazságra van szükségünk, hanem jólétre is. „Valamint a hadakozást kincs- és tárház nélkül folytatni lehetetlenség, úgy a békesség állandó voltához is akkor vagyon minden országoknak reménységök, midőn jövedelmeik és kincsök szaporításával mind magokat tündökeltetik, mindazoknak jó folytatásával (a circulatiót érti) a szegénységet vigasztalják. Csaknem szükségesképen javalhatnók itt ama minden országok gazdagulásának főbb istápját, a szomszéd tar-

tományokkal folytatni szokott közkereskedést, mely kiváltképen a bővebb mértékben levő termesztékeknek más szükségesekért való elcserélésében fundáltatván, mely nagy hasznára lenne a mostani fegyverkezésnek, annak elkezdése és arra kiküldendő igaz hazafiak által való gyakoroltatása, annyival inkább nyilvábban megismeri kiki, a mennyivel a türhető adóztatások által folytatható lehetőséget az ország lakosinak megterheltetésökön kivül lenni látja. Ahozképest két karban tévén a jövedelemnek állapatját, minekelőtte magunk fejedelmi jövedelmeiről szólanánk, veszszük elő azon köz országfundusát, a melyet csak ügyünk előmozdítására elannyira szántunk és költöttünk, hogy abból magunk szükségére semmitsem fordítottunk. A mely is hogy annál jobban kinyilatkoztassék, az ország nagy javára lenni látjuk, hogy küldessenek ki oly igazságszerető személyek, a kik mindazokról illendő számot vehessenek, akárkik akármely névvel nevezendő jövedelmek administrátiójába akár parancsolatunkból akár parancsolatunkon kivül avatták magokat. Mindazonáltal minthogy ezen felülirt jövedelmekből a hadakozásnak folytatására . . . kivántató szükséges költségek ki nem telhetnek, tanácsos oly módokról gondolkodni, melyekből az ország lakosinak és földnépének elviselhetetlen igája és végső romlása ne következnék. Nagy könnyebbséget mutatna erre a hasznosan behozott és csak némely most is magoknak kincsetgyüjteni kivánó hazalakosinak fösvénységök által becstelenségben vött rézpénznek előbbeni folyására való visszahozatása . . . Járulván ehez az is, hogy az elmult mostoha idők sulyos volta miatt fejedelmi jövedelmeink a fiskalitásoknak sat. elidegenítésével annyira megcsökkentenek, hogy az okból fejedelmi méltóságunknak megfelelni és ország-

gunk dicsőséges tündöklő hirét tovább is kiterjeszteni csaknem lehetetlennek látjuk. Mivel pedig azoknak elidegenitését a nemes ország törvényei is tiltják, méltó és szükséges dolgot cselekesznek a tekintetes nemes státusok és rendek, ha azok kikeresésében oly módokat találnak, melyek mind a fejedelmi jövedelmek elmulhatlan visszaiktatását könnyítik, mind pedig azoknak az igazság rendi szerint való birtokosait illendő kárpótlással vigasztalják. — Mindezek felett előadja harmadrendben magát ama nemzetséges ügyünk előmozditásának főistápja: a katonai állapotnak jó rendben való vétele.... Nem lehet pironkodó panasz nélkül elhallgatnunk az oly természet szerint vitézségre termett szívnek s annak szikrájából kilángozott frisseségnek, a bennlevő mostani ellenség kevésvolta s attólnemtartása miatt lött megállapodását.... — A nemes vármegyék és szász székek a mely zsoldos vitézlő rendet önként a haza oltalmára adni igértek, hol ímmel ámmal állítják, hol a visszaszökteket ártalmas botránkozással legyezgetik, hol pedig fegyvertelenül és ruhátlanul, s úgy nemkülönben olyakat, a kik vagy ifju gyermeki voltokra vagy megöregedett állapotjokra nézve képtelenek, csakhogy azáltal a számot kipótolhassák, taszítván elő, a hadakozás természetinek súlyáról könnyen gondolkodnak és a magok javára czélzó hazaügyének előmozdításában nem kicsid gátlást tesznek.“ [1])

Igy hangoztak Rákóczi javaslatai. Évekkel később rodostói magányában a fogadtatásról, melylyel az inditványozottak a gyülésben találkoztak, ezeket jegyzé emlékirataiba :

‚Nekem nem volt semmi külön czélzatom e gyülésben, inditványaim kirekesztőleg a háborúra vonatkoz-

[1]) A nemz. muzeum kéziratai között 406. fol. lat. jegy alatt. Csonka másolat.

tak, melynek viseléséhez segélyt kértem. A fejdelemség kincstára egy kormánytanácsos gondjaira van bizva, ki a kincstartó nevet viseli. A fejdelem urodalmainak és jövedelmeinek külön felügyelőjök lévén, ezek egészen külön kezeltetnek ama kincstártól, melybe az országgyülés által felajánlott valamennyi adók folynak be, s melybe én, hogy a nép terheinek könnyítésére czélzó szándékomat tanúsítsam, befolyattam még ama javakat is, melyek elkoboztattak azoktól, kik magokat híveimnek vallani vonakodtak. Minden törekvéseim daczára lehetetlen volt olyas törvény hozatalát akadályoznom, mely öszves erdélyi hadaimat tenkre tette: azt, mely mindenik földesúrnak jogot ád, visszakövetelni a jobbágyot, ki engedelme nélkül áll be katonának. Bármily fonák volt e törvény oly hadviselésközben, minő a mienk vala, kénytelennek láttam magamat, azt megerősíteni, mert különben rám fogják, hogy saját jobbágyaik segédével akarok zsarnokká válni. A magokat épen politikusoknak tartók azt mondották, hogy távol legyen tőlök rólam ilyesmit feltenniök; de ha az urak megfosztják magokat azon korlátlan jogoktól, melyekkel jobbágyaikra bírnak, más roszszándéku fejdelem hivatkozhatnék e példára, hogy gonosz czélzatait létesíthesse. Csodálkoztam, midőn a leges-legértelmesbek sem értették meg, hogy hadviselésünknek szabadságaink visszanyerését tűzvén ki czélul, előbb e czél eléréséhez kell látnunk s csak azután az előjogok élvezetéhez. Igen nehezemre esett, hogy engem, ki szabadságaik iránti szeretetből annyit míveltem, még gyanúba látszanak venni; pedig csak rajtam állott volna, visszaélni a nép lelkesedésével, és bírni Erdélyt anélkül, hogy a rendek egybehivása s fejdelemválasztási joga még csak szóba is hozassanak. Mit volt tenni? Beléegyeztem végre ama tör-

vény hozatalába, mert úgy vélekedtem, hogy Erdély birtoka Magyarország felszabadulásától függ, s hogy azon esetre, ha itt boldogulok, birni fogom amazt; holott saját erőm által nem leszek képes magamat Erdélyben fenntartani, ha a császár hadai Magyarországot alávetik magoknak: a város bevétele után csak rövid ideig tartván magát az erősség. Nehéz volt az erdélyieket még törvényeik végrehajtása által is kielégítenem. A székelyeknek kellett volna a nemzet súlypontját képezniök; meganynyijoknak a nemesség kiváltságaival kellett volna bírniok. S csakugyan, miután természetöknél fogva egyeneslelkűek, bátrak és szófogadók, a hadviselésre igen alkalmasok. De ők saját tiszteik által voltak lenyűgözve, kik őket törvény ellenére felmentették a hadi szolgálat alól, ha az ő, a tisztek földjeit mívelik. Én úgy találtam, hogy az őseim idejében oly harczias és virágzó nemzet igen elszegényedett, nemcsak a németek zsarlásai, hanem saját tiszteik rakonczátlansága miatt is; olyannyira, hogy az ország oltalmára távolról sem volt elégséges. És ha e végre Magyarországból küldtem be hadakat, ezek idegenekül tekintettek s kész volt a panasz, hogy Erdélyt el akarom nyomni. A mondott törvény hozatala után az urak úgy bántak jobbágyaikkal, kik katonáknak beállottak, hogy valóban megilletődtem; s csakugyan igen kevés erdélyi hadaim voltak azontúl."

Ezen országgyülés folyamata alatt marquis Desalleurs, a franczia király követe, nyilvános kihallgatás alkalmával, mutatta be Rákóczinak a levelet, melylyel XIV-dik Lajos őt, mint Erdély fejdelmét üdvezelte.[1]) A szövetséges magyar rendek küldöttei, Pethes és Ga-

[1]) Hist. des révolutions de Hongrie V. k. 348. l.

lambos tanácsurak — Barkóczyt betegsége honnmarasztotta — szintén nyilvános kihallgatásban részesültek; a szoros szövetség, melylyel Erdélyt megkinálták, elfogadtatott, s a marosvásárhelyi rendek részökről Mikes Mihályt, Kemény Simont, Lázár Ferenczet és Kolozsvári Mártont követekül nevezték, kik Erdély érdekeit e szövetség szempontjából az előbb május 1-re s most már május 16-dikára hirdetett conventusban, Ónodon, képviseljék.[1])

Rákóczi miután a gyülés végzéseit, melyek ellen a Szebenben tartózkodott urak később óvást tettek, megerősíté, elhagyván Marosvásárhelyt, Desalleurs kiséretében Radnótra, őseinek kastélyába, majd Gyulafehérvárra ment, melyet fejedelmi székhelyül szemelt ki magának.[2]) Útközben három ezer, jobbára botokkal felfegyverzett székelyek felett tartott szemlét. ‚E nemzet szellemének ébresztésére — olvassuk Rákóczi emlékirataiban — megbíztam egy Cserei nevü, fiatal nemest, alkosson láncsás székely ezredet. Ő ügyesen járt el megbízatásában, s én palotásaimhoz kapcsoltam az ezredet.‘

Aprilis 26-án Kolozsvárott találjuk a fejedelmet; egy társulat szerkesztésével, mely egyelőre száz tagból álljon; melynek e nevet adta: nemesi társaság; s melyből némi vitézrendet ‚isteni gondviselés‘ czimmel volt szándéka keletkeztetni. Tagjai kötelesek voltak megyei bizonyítványok által tanusítani, hogy régi nemességü szülőktől származnak. Karabélylyal, karddal és pisztollyal felfegyverkezve, kettőnek közülök mindig őrt kel-

[1]) Ugyanott. Kolinovics, l. V.

[2]) „Contentusok vagyunk — irá 1706., oct. 9-én Pekrinek Rákóczi— az elhányatandó fortaliciumok specificatiójával, az egy Fehérváron kivül, mely is fejedelmi residentiánkra nézve, szükség hogy mostani állapotjában meghagyattassék.“ Thaly Kálmán: Történelmi Kalászok, 234. l.

lett állania a fejedelem teremajtajánál. Ezredesök maga Rákóczi volt, alezredesök Kemény Simon, Jánosnak unokája. Alapszabályaik értelmében kötelesek voltak esküvel fogadni, hogy egymást háború alkalmával el nem hagyják, s hogy nemességökhöz méltatlan cselekedetektől gondosan ovakodnak : ‚Ezen társulat — irja Rákóczi — nemes versenyt idézett elő a magyar és erdélyi nemesség soraiban; benne vetett reményeim teljesedésbe indúlnak, ha nem tetszett volna máskép Istennek, ki dicsértessék mindenért a mit teszen.‘ [1])

Május 1-én már Somlyón találjuk Károlyi Sándorral, s innen Debreczenen és Böszörményen át 12-én Szerencsre érkezett, az ónodi gyülést nehány nap mulva megnyitandó.

XX.

A gyülés az árvizek miatt nem magának Ónodnak határában, hanem a körömi mezőn Zemplénben, a Sajó mellett tartatott. A rendek sátorai között közép helyen az országé magaslott; körülöttök tízezer fegyveres ütött tábort.

Május 16-án urak és nemesek csak gyéren lé-

---

[1]) Kaprinai kéziratai között (XXXIII. fol.) megvan csonkán „a nemesi társaság seregének rendi“. Egyik pontja, melyet Rákóczi nem említ; szól ekképen: „Az fő- és vicekapitányon kivül az házasság meg nem engedtetik, hogy kiki az hadi szolgálatokra állandó és alkalmatosabb lehessen.“

vén jelen, Rákóczi még mindig szerencsi várában időzött; nyolcz nappal később, május 24-én, midőn tudomására jutott, hogy a rendek mármár együtt vannak, indult el Szerencsről. A táborhelyből elejébe tódult magyok és kicsik által körülfogva, kik „Erdélyországból való szerencsés visszaérkezését, nem különben azon nemes ország fejedelmi székében való helyheztetését ő felségének hosszu szertartással üdvezlették," lovagolt át Sajó-Körömre, „ebben a magyar világban nem sokszor látott pompával", mondja Rákóczi magántitkára Beniczky Gáspár, kinek tollára bizzuk a díszmenet egyes részleteinek elősorolását.

„Legelőször is — irja Beniczky — ő felsége előtt mentenek erdélyországi székely veres lobogós két seregek; azok után a karabélyos ezer; utánok ő felsége vezetékjei aranyosszerszámosan, és főlovászmester nemzetes vitézlő Giczey Zsigmond; azután udvarmestere Ottlik György magánosan; ő kegyelme után udvari kapitány és marsalk, tekintetes Vay Ádám; ki után is rendesen kettenketten tekintetes senator urak, és épen ő felsége előtt két méltóságos, egyike főgeneralis Bercsényi Miklós, másika penig Károlyi Sándor mezei marsalk generális urak; azok után maga a felséges fejedelem szép pompás török paripán királyszinü bársonykötösben és fekete kolcsagtollasan jött; ő felsége mellett két felől a nemes seregből való ifiak és gavallérok; azok után sok úri és főrendek, vármegyebéliek és a fejdelmi udvar népe kornetástól párduczbőrösen és forgósan, s más mezei seregek mentenek. Rendet állván azért egyfelől székelyek. karabélyosokkal, másfelől penig Deliac, franczia gyalog granatéros ezerrel várforma sátor előtt, ő felsége leszállott és abban bement, bekisérvén ő felségét generálisok, senator urak, sok úri s főren-

dekkel együtt, az hol is kevés ideig késvén, kiki maga sátorához ment és az nap othonn maradt.“ [1])

Május 30-án Nyitra, Trencsén és Turócz megyéken kivül valamennyi vármegye, küldöttei által már jelenlévén, a fejdelem az országtanács meghallgatása után más napra az első nyilvános ülést hirdetteté.

Ehezképest az aggastyán Telekesi május 31-én elénekelte a szentlélek segítségül hivását; a fejdelem, az urak és képviselők lajstrombavétele után, személyesen nyitotta meg a conventet. Jobbjánál Telekesi egri püspök és Pethes nagyprepost, baljánál Bercsényi és Károlyi fogtak ülést. Telekesi üdvezletére, ki neki az országot átölelő gondoskodásaért köszönetet mondott a rendek nevében, viszonzásul Rákóczi „édes hazájához való tökéletes szeretetét, melyet a szabadság helyrehozásának istenes ügyekezetével ekkoráig is bizonyított, hosszasabban nyilvánitván, fejedelmi szivének szomoruságát megjelentette, hogy egynémelyek nem gondolván a nemzetséges ügy előmozdításával, távol maradnak és későbben, mintsem kellett volna, jelennek meg;“ mire végzés hozatott, hogy az elmaradók a törvényszabta birságban marasztassanak el, a nyilvános ülések pedig, ellen nem állván egynémelyek távolléte, folytattassanak.

Junius 1-én Rákóczi felolvastatta az előterjesztéseket.

„Tekintetes nemes ország, hajdani dicsőségért, szabadságért öszveszövetkezett státusok és rendek, édes véreim, — mondja ezen emlékiratban a fejdelem — hogyha nagy örömünkre vala ezelőtt két esztendővel, ohajtott szabadságunk, pályafutásunk csaknem kezde-

[1]) Beniczky Gáspár naplója. Kézirat.

tén a nemes státusok szabados öszvegyülekezetit, mintegy régi dicsőült sorsunk első zsengéjét közönségesen szemlélnünk : megitélheti kiki, mennyivel nagyobb örömünkre lehet, a sok szélvész háborúk után ügyünk hajóját e mai napon oly parthoz jutottnak látni, a melyről mind az elmult szerencsétlenség habjainak eltávoztatását nyugodalmasb elmével nézhetjük, mind pedig sokszor ohajtott, de sokaknál netalántán csak kétségben esett, megrezzent és rettegő szívvel várt szabadságunk helyrehozataláról és nemzetséges közügyünk folytatásáról gondolkodhatunk. Nem lehet nem hálaadó szívvel említenünk most is, a nemes státusoknak az akkori közgyülésben személyünkhez mutatott szives indulatját, a midőn tudnillik vezérlő fejedelemnek választatván, elménket és minden ügyekezetünket hazánk szolgálatjára annyira leköteleztük, hogy változhatatlan szándékkal, igaz eltökélett szívvel egyebet nem ohajtottunk, hanem hogy hivatalunknak megfelelvén, boldogulásodat, édes nemzetem, minden utakon a mellénk rendelt senátussal üzzük és keressük. De ha szintén még a megnyomorodottakon könyörülő isteni kegyelem mindeddig rajtunk magát oly mértékben ki nem nyilatkoztathatja is, hogy boldog reménységül napunkat felvirrasztotta volna : legalább tapasztalhattuk hozzánk járuló olymértékü gondviselését, hogy mindeddig végső romlásunkra ügyekező ellenségünk megátalkodott szándékit megszégyenítette és elháritotta elannyira, hogy midőn annakelőtte csak idegen nemzetek historiájából említettük vala, mily erejü volt a portugálusok, helveták és hollandusok öszvekapcsoltatott és egybenszövetkezett szivek, már most nemzetséges megegyezésünknek husznát magunkban is nagy mértékkel tapasztalhatjuk... Az egész keresztyén világ elejébe terjesztetett, mely helytelen legyen

sokaknak a magyar állhatatlanságról való vélekedésök. . . . Dicsekedjék ámbár ellenségünk eleink között nagy hasznával gyakorlott praktikáival, melyekkel ama mondás szerint : ‚divide et impera' vas jármába fogá édes nemzetünket . . : elhomályosítá helytelen reménységének fényét a magyar szívhez egyedül illendő egyszinü és szivü tökéletes hivség. És mivel az állhatatlanságnak erejét csak egyedül vevé fundamentomul, midőn az elmult esztendőben megindított békességnek traktálását oly tökéletlenül farba rugá és mégis elmulását a magunk személyes haszonkeresésének tulajdonítani nem szégyenli : legyen Isten itélője csalárdságának. De nem csak egyedül hálójába akart bennünket keríteni, midőn kivánságaink legnagyobb pontjait a maga hatalma alatt leendő országgyülésére kivánta halasztani : hanem szövetségünk, hitünk megszegését kivánta, midőn egy vérből álló Erdély országától való elszakadását munkálta a magyar nemzetnek. És azon országot maga fegyverével nyertnek lenni állítván, mit akart egyebet, mint azzal is azon jussát velünk igazságosnak ismertetni, melylyel ennekelőtte . . . hazánk réginemzetü oszlopit rontani ügyekezte a neo-acquisticum nevezeti alatt. És mivel az elmult traktán is ezen jussának eligazítását az országgyülésére halasztotta, az hol a palatinus és egyéb, mellette nemzetünk ügye ellen hizelkedő országtisztei mind ellenségeink : mit remélhettünk volna egyebet azoknál, melyek ennekelőtte történtenek és jobbágyság alá hozták nemzetünket . . . Vizsgáljuk csak, mit ért vajjon azon országgyülése által? azt-e melynek a törvény a szabados voksok többségére bocsátotta végzését; vagy azt, melyen nem akarni is vétek, ama pozsonyi országgyülésén praktikált mód szerint . . . ? Ha az elsőt, miért nem igéri... a gyülés előtt

is mind azokat, melyeket a szövetkezett huszonnégy vármegye megegyezett akaratjából kivántunk; ha pedig a másikát, nemdenem torkunkba veti az horgot, mikor némely, nemzetétől élpártolt urak voksaival a többségnek kiván törvényt szabatni. Ezeket siratják, nemzetem, véres theatrumokon feláldozott fiaidnak maradéki . . . országunk minden rendei és lakosi; ezekre hogy lépnénk se hitünk se hazafiuságunk nem engedi. Rövidítse inkább a nagyhatalmu Isten napjainkat és hervaszsza ifjuságunk virágát, mintsem mi legyünk vezéred az ilyen nyomoruságidrá; . . . fussanak bár az ilyenekre járomban hizott, nemességedet, nemzetségedet kótyavetyélő árulóid, mi készebbek leszünk sok igaz fiaiddal a pusztai és erdei vadakkal nyomoruságunk napjait töltenünk. . . . Álljanak bár elő mindazok, kik alattomban magunk haszonkeresésének tulajdonítják a békesség elmulását; szólaljanak szabad voksok szerint azok is, kik mostani közhadakozásink terheit sulyosabbaknak lenni tartják mindazoknál, melyeknek viselésében törököknek, zsidóknak adák gyermekeiket, németnek feleségöket, és sokan magok felakasztásával végezték halálnál keservesebb életöket. . . . Vajjon gondolják-e... hogy ha hurok alá bocsátják nyakokat, mentek lesznek azzal az homlokbanütéstől avagy sulyos terheltetéstől? Mi viszen tehát benneteket terhetek panaszára, javaitoknak magatoktól maradéktoktól való kíméléséreː Vajjon különb vala-e ezeknél a zsidó nemzetség panasza, ki Mózes vezérlése alatt megunván a mannát és a fürjeket, foghagymára készüle inkább, mintsem az Isten által nyujtott reménység fejébe bujdosásit követte volna a végre, hogy a mézzel tejjel folyó igéret földére bémehessen. Nemdenem, Isten nyujtotta mindennyi változatok közötte is azon reménységünket, melynek fejébe felgerjede szivünk

az hadakozásra? E mai napig is, miben vonta meg hozzánk való kegyelmét? ... Gerjedjen tehát, édes vérem, nemzetem, Isten kegyelmében való reménységed, melyhez való ragaszkodásodat inkább javallhatjuk, mintsem a nemzetséges ellenségünk csalárd igéretihez valót; ... és mivel az hadakozásra mind hitünktől mind hazafiuságunktól kéntetünk : kövessük a felebb említett portugallusok, helveták, a hozzánk hasonló, hitekkel szövetséget kötött hét tartományok példáit, melyek ha súlyos hadakozásoktól megijedtenek volna, bizony most is azon ellenségnek, kitől mi szabadulni kívánunk, igája alatt nyögnének; ... kövessük ama nevezetes Ulysses példáját, ki a tengereken bujdosó hajókázásiban viaszszal bedugá füleit, hogy az édesgető syrének eneklésektől el ne alugyék. Fordítsuk mindnyájan elménket a szükséges hadakozásra, melynek folytatásában noha eddig is tehetségünk szerint semmit el nem mulattunk, de mivel azon utak és módok követése által, melyekkel eddig, folytatnunk nem lehet, válaszszunk oly utat, mely által boldogulásunkat leginkább remélhetjük. Nem lehet itt nekünk keserűség nélkül emlékeznünk, mire juta azon kincsnek sorsa, a mely, úgymint : a rézpénz által minden rendek terhe nélkül folytatánk hadakozásunkat mindaddig, miglen az ellenségünk és netalántán sokaknak praktikái által oly becstelenségbe nem hozattaték, hogy annak böcsi helyrehozásáról még csak gondolni is csaknem haszontalan.... Veté is az ellenség azáltal, hogy a rézpénz értékét csökkentette, oly kőszikla és mély örvény közé ügyünk hajóját, az honnan vagy, prédáló nem oltalmazó, fosztó nem harczoló, rongyollott üres erősségekkel, töltetlen ágyúkkal kénytelenítetett hadakozásunkat kell folytatnunk; vagy, buzgó hazafiúságunk szerint oly

módot találnunk, mely által kinekkinek rendes fizetése megjárhasson, és az említett sok rosz eltávoztassék. És mivel ezen előadások mellé kapcsolt iratokból a nemes státusok megláthatják, mit tegyenek az ország nagyhirű de kevéshasznu fundusi, azoknak a szükséghez képest kivántató toldásáról is adatik eleikben oly mód, melynél a senatussal együtt se hathatósabbat se közelebbet nem találtunk. . . .“ —

Az előterjesztések berekesztetnek olyatén törvényszékek felállitásának javaslatával, „melyeknek folyamatja, miután a sok rendes birák és tisztek felállitását ügyünk állapotja nem engedi, jövendőben is oly állandó legyen, hogy a pörlő felek, se most se azután annak erejében meg ne csalatkozzanak“ — A mellékletekben pedig előadatván,

hogy Hellenbach bányagróf a bányák jövedelméből semmivel nem biztat, azt állitván, hogy a hévérek fizetésére sem lészen elégséges, ha ezüst pénz fog folyni;

hogy a fiscalis jószágok és harminczadok jövedelme csak körülbelől négyszázkilenczvenötezer négyszázhetvenöt forintra megyen, holott a hadak, öszvesen ötvenkétezer lovas és huszonhétezer gyalog fizetésére a mult évben öt millio hatszázkilenczvenháromezer negyvenhat forint kivántatott rézpénzben: „a hadak fizetésének félesztendőre megszorítása“ és szándékba vett egyébnemü meggazdálkodások mellett, kétmillio hatszázkilenczvenegyezer hatszáznegyven forint fog kivántatni;

hogy tehát egy részről a személyes felkeléstől való idegenséget „komor kedvvel jelenteni,“ más részről pedig „az hadak fizetésére való segedelemadást is neheztelni,“ — nyomoruságos dolog:

ám legyen, maradjon el most a személyes felkelés, de lépjen helyébe a megváltás. „Egy oly nemes emberre,

kinek egy lovast kellene állítani maga személyétől, annak megváltására több nem esik esztendeig, hanem csak hatvan forint és huszonnégy pénz. Egy portából álló jószágot biróra pedig, három lovas megváltására esik száznyolczvan forint és hetvenkét pénz esztendeig. Egy portában levő parasztságtól pedig, együttértve, esik esztendeig háromszáz nyolczvannégy forint; buza: pozsonyi szapú kilenczvenöt és háromnegyed; vágó marha: tizenhárom darab; zab: harminczegy és fél pozsonyi szapú."

Kik ezen előterjesztéseket módosítani vagy épen visszautasítani akarták, s kik a szándékot, különösebben Bercsényi szándékát, hogy a rézpénznek, névbeli értéke szerint, kényszerített forgása legyen, ellenezték, azok, magok biztosítására indítványt tettek: hogy a megyék kerületi ülésében tárgyaltassék a kérdés, s hogy az elfogadás vagy el nem fogadás nem külön mindenik követ szavazatának beszedése, azaz: nem az egyes szavazatok hanem a négy kerület többségének kimondása által állapítassék meg.[1]) Igy történt, hogy midőn a fejedelem a június 3-dikai ülésben a rendek nézeteit tudni kivánta, „mindnyájan hallgatásban voltak, kivánván a tárgynak holnapig való elhalasztását", mit Rákóczi nem ellenzett, kikötvén mindazáltal, „hogy mindenik nemes vármegye külön maga nézetét adja be."

[1]) „Némely nyughatatlan és istentelen elmék — irja Beniczky — meghasomlani kivánván a vármegyéket a senatustól és azon propositiókat balitélettel magyarázván, azon voltak, hogy per circulos, nomine collectivo contradicáljanak." És Csécsi, a pataki tanár: „Nobilibus, popularibus, militiaeque totalis illius pecuniae (a libertások) abolitio placuit; magnatibus vero, ex quibus comes Bercsényi, placuit, ut antiquo suo permaneat valore et antiquum a regno vel potius uno atque altero magnatum avarissimorum determinatum pretium habeat."

Június 4-én, először is a sérelmek lajstromba vételével Klobusiczky Ferencz elnöklete alatt bizottsági tagokúl választattak: a clerusból Mérey Mihály és Spáczay Gábor; a nemesség részéről: Platthy Sándor, Szentpétery Imre, Görgey János, Orosz Adám, Szentiványi Ráfael, Szepessy Pál, Darvas Ferenez, Lónyay Ferencz, Okolicsányi Gáspár; a városokéról: Vancsai István, Sixius Dániel, Hulics György. S most az előterjesztésekre, névszerint a portánkint beszedendő pénzsegélyre menvén által az ülés „sokfelé járván némelyeknek elméjök, tanácslották, hogy fiskalításokból, bányákból sat. kitelhetik a kivánt summa; és ha nem telik ki, vegye vissza ő felsége az elajándékozott, de az országot illető jószágokat az illetőktől; melyre felkiáltván a hadi tisztek, épenséggel abban megegyezni nem akartak. A fejedelem pedig kivánta azt, hogy mind úr mind szegény, attól, a mie vagyon, adózzék; nem lehet ragaszkodni se fiskálitásokhoz, se bányákhoz, se harminczadokhoz, melyeknek ugyan nagy hire vagyon, be is hoznak esztendőnkint egynehány százezer forintot, de ez ily nagy haza szükségeihez képest nem derék dolog; s különben is ebből a hadak számára mindenféle szükséges dolgokat szerzett eddig külföldön az ország." A kivánt pénzsegély, végre, hatszázkilenczvenegyezer forintnak levonatával két millió forintban történt megállapodás után, felajánltatott. [1])

A rézpénz folyása makacsabbúl ellenéztetett. További veretésének megszüntetése, s négy, sőt két millióra korlátoltatása még a többség által is sürgettetett; az ellen pedig, hogy vele ezentúl zálogba vetett jószágokat visszaváltani, adósságokat törleszteni lehessen, Wohl-

[1]) Beniczky naplója. Kolinovics.

muth az elefánti pálosok perjele, Barsmegye, — Sándor Adalbert alispán, Nyitramegye, — Rakovszky Menyhért táblabiró, Túróczmegye, — Mérey Mihály és Kürtösi Endre, az esztergomi káptalan, — Enyiczkey István a pálosok ujhelyi perjele, összes szerzeténck nevében ünnepélyesen tiltakoztak. Mire a „szegény nemesség és katonaság közbenkiáltván,magok voksával felülhaladták őket," s a tiltakozás, mint mely nem a nevezett megyék megbizásából, hanem csak azért történt, mert nekik, az ellenmondóknak, ugy tetszik, visszautasítatott; a fejedelem azonban,„ hogy minden aggodalmat megszüntessen, érettebb megfontolás végett a rézpénz dolgát június 6-ára halasztotta."

Megnyilván a negyedik ülés, Rákóczi „Isten törvényszéke eleibe való maga-számadására hivatkozattal" intette a kisebbséget, hagyna fel a további ellenzéssel, de Berkesi Endre váczi püspökhelyettes tizenhárom megye nevében ismételte a tiltakozást. Bercsényi kérdést tőn neki: ha van-e felhatalmazó levele mind a tizenhárom megyétől, még pedig olyas levele, melyet a megyék öszves nemessége fejenkint vall a magáénak, — „mivelhogy ide nem a nemes vármegyék[1]) egy vagy

[1]) Beniczky naplója. Előttem fekszik az 1707. május 16-án az ivánkai táborban együtt volt „hadi fő és alacson tisztek s közrendek" levele, melyben kinyilatkoztatják, hogy az ónodi gyülésre expediálták mélt. gr. galantai Eszterházy Dániel generalis campi mareschalli locumtenens, Buday István, tekintetes és nagyságos Révay Imre, Rétei György, Szalay Pál, Illovay György, Ujvárosi István, Andreanszky Zsigmond és több más részünkről való ablegatus uraimékat ő nagyságokat s ő kegyelmeket;" s mivelhogy a rézpénz értéktelensége miatt „árosabb egy piaczi kufárnak két s három pénzérő jószága, mint halálával igaz magyarságát contestáló egy igaz hazafiának vére", — „instálnak az tekintetes országnál azon, hogy ennek az rézmonetának valora in priorem statum restituáltassék," vagy más úton történjék gondoskodás rólok.

[2]) „Non qua universitatis nomine sumpti" — veti közben Beniczky.

két ember által magok voksának előadására hivattak meg, hanem minden nemesember tulajdon maga személyében jelen való létére, hogy aszerint voksot is adjon.“ [1]) A püspökhelyettes jónak látta hallgatni, vagy épen megvallani, „hogy csak némelyek incselkedéséből, és nem közakaratából a nemes vármegyéknek lött megbizatása; s vége lőn ellenmondásának.“

Rákóczit rendkivűl felháborították a folytonos ellenmondások, melyekben maga ellen forralt ármányt látott.

‚A császár biztosai vagy emissariusai — irja emlékirataiban — Pozsonyban maradtak, névszerint Széchenyi és Szirmay. Okolicsányit jobb hazafinak tartottam, mintsem hogy ártani kivánhasson a közügynek; de nem gondoltam meg eléggé, hogy jelleménél fogva, ha a hadviselés szerencsétlen fejleménye iránt kétségbeesik, tervet koholhatna, miszerint engem egyezkedésre birhasson bármily feltételek alatt. Megengedtem neki, hogy jószágain lakhassék Túrócz megyében, hol a nemességnek talán egyharmada az ő nevét viseli, s a maradék rokona vagy közelebbi ismerőse ama nagyszámu Okolicsányiaknak, kik a szomszéd Liptómegyében is lakoznak. Ezen túróczi nemesség, az ország legkisebb megyéjének maroknyi nemessége, körlevelet irt több megyének, melyekben a lutheránusok túlsúly-

---

[1]) A meghivó levélnek azon helye, melyre Bercsényi, állitásának támogatására nem tudom ha hivatkozhatott-e, igy hangzik: „Kegyelmeteknek intimáljuk, hogy az megirt napon és helyen, igaz öszveszövetkezett hazafiainak tartván magokat, s édes hazájának szabadságát velünk együtt munkálkodni kivánván, értelmes deputálandó hazafia plenipotentiatus követjei által compareáljon.“ Katona, XXXVII. k. l. A Korpona városához intézettben egyébiránt még ezt is olvasom ama sorok után: „Concredálván nekiek az nemes város pecsétjét is, hogy azáltal az egész városnak jelenlétét repraesentálhassák.“ Annales Corponenses. Kézirat.

lyal birtak. Ezen körlevélben, a háború összes bajainak elősorolása s a tábornokok és hadak kicsapongásainak túlságos előadása után, felhivták a megyéket: működjenek velök közösen és egyértelműleg orvoslására e bajoknak, melyek, úgy látszik, nehány magánszemély önhaszonkeresésének eredményei. [1]) A megyék

[1]) A körlevél 1707. januarius 1-én kelt, ily tartalommal: „Nem kétljük, vette nagyságtok, kegyelmetek méltóságos vezérlő fejedelem kegyelmes urunk ő nagysága kegyes parancsolatit venálék limitatiójának, sub poena flor. 500 argenteae pecuniae de officialibus comitatensibus desumenda et degradatione ab officiis fienda, megtartása iránt; úgy a 1. nov. 1706 menstrue exsolvendum quantumra nézve; nemkülönben mélt. gróf Csáky István generalis uram ő nagysága fenyegető levelét . . . imponált gabonáknak és naturáléknak sub mulcta militaris executionis administratiójáról. Mely dolgok s dispositiók, minthogy igyenesen az egész ország törvénye és szabadságink ellen, (a kikért most életünket feltettük és hadakozunk is) instituáltatnak; és ennekelőtte a császár parancsolatit megvizsgálván, azokat országunk törvénye szerint mertük ad amussim disputálni és ő felségének de abrogatione similium supplicálni; most pedig akármi súlyos dolgok imponáltatnak reánk és a szegénységre, csak fohászkodva nyögünk alatta; holott még mostis elviselhetetlen terh vagyon a szegénységen, úgymint: hajdúk praestatiója, azoknak fegyverkezése, ruházása, kvártélyozása, súlyos intertentiója, fel s alá járó hadak megszámlálhatatlan költsége és expensái, gratuitorum laborum administratiója, tábori szekereinknek praestatiója, limitált annonának és naturáléknak elviselhetetlen exsolutiója, nyári havakra gabonának, zabnak és hátravaló marháknak nagyköltséges deportátiója és hajtása, abbul emergált restantiáknak complanatiója és kivánt exsolutiója, szükség, úgy hozván magával, personalis insurrectio, és egyéb súlyosak is. Ezeket azért meggondolván és megfontolván, nyilvánvaló dolog, hogy kikeletig sem fog subsistálhatni a szegénység. Egy szóval: elannyira vagyunk, hogy soha még effélékben nem valánk. Kihez képest a minemü alázatos memorialist concipiáltunk vezérlő fejedelem kegyelmes urunkhoz ő nagyságához, de alleviatione et aliis negotiis, nagyságtokkal kegyelmetekkel in verissimis paribus communicáljuk avégre, hogy országunk törvényét és nemesi szabadságát közönségesen illető instantiánk annál erősebb, állandóabb és hathatósb legyen kegyelmes urunk ő nagysága előtt; ezaránt a maga tetszését és sentimentumát velünk és a nemes szomszéd vármegyékkel communicálni, sőt unitis viribus promotiójában velünk egyetérteni, és a magok részéről is hathatósan promoveálni ne terheltessék nagyságtok s kegyelmetek; azt hozván magával mind a közönséges igazság s mind pedig a jó szomszédság is.“

Ha Rákóczit bántotta a körlevél, még élesebben bánthatta, noha nem említi, a hozzáintézett emlékirat, mely a kibékülés mellett apostolkodik

kivétel nélkül kezemhez küldték a levelet, mihelyest vevék, biztosítván engemet, hogy csak a szövetkezett rendek gyülésétől várnak orvoslást. Ezen levelek kevéssel a gyülésmegnyilása előtt érkezvén be, feltettem magamban, hogy számot fogok kérni Túróczmegyétől.'

„bármily feltételek alatt," mint a fejdelem mondá; s annyi bizonyos, hogy nem a fejdelem feltételeinek alapján; sőt egyenesen ellenére a rozsnyai értekezlet azon végzésének, mely a dynastia letételét inditványozá. „Tavali armistitiumnak alkalmatosságával traktált békességnek mivoltáról velünk közlött nagyságod kegyelmes pátensiből — mondja az emlékirat — az azokban accludált tekintetes ország nevével beadott propositióbul, ellenben azokra a felséges udvar által tett resolutiókbul, melyek nem szintén idegenek a békesség kérésétől, alázatosan megértettük a békesség traktája mint mult, vagy hogy csak függőben maradott légyen. Mindazáltal ösztönözvén bennünket az édes hazánkhoz és nemzetünkhez buzgó szeretet, és az égig felható számtalan sok árváknak s özvegyeknek és szegénységnek szüntelen könyhullatási, siránkozási és sanyarúsági: praerogativáink szerint kénytelenítetünk a nagyságod vezérlő fejdelmi szine előtt szokott engedelmességgel megjelentenünk, valamelyeket a felséges udvar maga resolutiói által dietára elhalasztotta, mivel a király dieta nélkül semmi törvény nem tehet, ellenben a nemes ország is az ő felsége confirmatiója nélkül semmit nem végezhet: könyörgünk azért alázatosan nagyságodnak, országunk tetszése szerint való replika a nemes ország nevével adassék be az ő felsége resolutiójára. A mi pedig garantia állapatját illeti, ha csak a miatt kellenék elmulni a békességnek, melyben most sem desperálunk, nagyobb és erősebb garantia nem lehetvén, mint Bocskai idejében való pacificatio volt, midőn Alsó- s Felsőausztria, Csehország, Morva és Szilézia sponsiót magokra vállaltak felséges magyarországi király által leendő haza törvényinek és szabadságának inviolabilis megtartása aránt, melyet azután csak nem sokára Bethlen motusa követe, involválván a megírt országokat is; a kik mivel succumbáltak, Isten kezében lévén az hadak vezérleti és triumphusi, kicsoda állhat ellene az Isten megváltozhatatlan dispositiójának? Ezen kivül, ha mi egyéb privata praetensiók fenforgánának, azokat replika beadása után is suo modo alkalmatosan folytathatni. Mindazáltal törvényünknek és nemesi szabadságunknak (melyet a confoederatio nem sufferálja hanem inkább erősíti) megsértődését abban tapasztaljuk, hogy a mely generale beneficiumok az egész országnak deserviálnak ususból, úgymint a többi között a vas és só, azok leginkább privatus ususokra fordíttatnak, melyeket majd nem is kaphatni, és ha valakik particulariter kaphatják is, de az ára excessive elevváltatott. Az mely árúk pedig más országokból behozattatnak országunkban, úgymint: drága materiák, mindenféle posztó, fűszerszám és egyéb jószágok, mivel szabad commerciumok nem folynak, épen nem tudjuk, ezentúl micsoda köntösben járjunk? vasat is honnét a mgunk és szegénység szükségére pro-

A számonkérés órája ütött. Alig hallgatott el Bercsényi, midőn a fejdelem felszólalván, ezen jeleneteket azoknak tulajdonította, „kik istentelen és nyughatatlan hamis irásaik által — nem gondolván sem hitökkel sem a szoros szövetség mivoltával — valamint most a nemes vármegyéket tőle és a senatustól elszakasztani ügyekeznek, már előbb a velök határos megyék elméjének elpártoltatására törekedtek;“ tulajdonította Túrócz megyének, „ki az elmult januarius havában más hat vármegyének levelet irván, más sok hamissági között, a mostani adózásokat, melyek magunk fentartására szükségesek, a német időben volt elviselhetetlen terheknél súlyosabbaknak állitotta.“ Adjanak most számot Túrócz küldöttei.

Rakovszky és Okolicsányi felkeltek és szólani kezdettek; de a zaj miatt nem lehetvén előadásukat megérteni, Rákóczi őket közelebb, magához hivta, s felolvastatván a gyülés előtt a körlevelet, még egy izben felszólitotta őket, hogy adjanak számot ez iratért. Mindketten azáltal vélték magokat legsükeresben menthetni, ha a levél tartalmának igaz voltát bizonyítják. Előadták tehát az alkalmatlanságokat, melyeket a hadak járása kelése okoz, a katonaság kicsapongásait, a nép nyomorítását, a rézpénz által okozott feneketlen zavart. Bercsényi, nem fékezhetvén dühét, nehány izben közbenszólott, s Eszterházy Dániel a katonaság nevében törvényes büntetésöket kérte. ‚A mit

videáljunk? és füszerszám, só nélkül való étkekkel hogy' éljünk? Könyörgünk, abban is generaliter provideáltassék az egész ország, abban fogyatkozást ne szenvedjünk. Végtére, supplikálunk alázatosan nagyságodnak ad similitudinem articuli 11. Matthiae regis decreti IV., item Wladislai decreti I. articuli 1. et ejusdem decreti V. articuli 1. et aliorum passim conditorum, az édes hazánk törvényiben és a közönséges szabadságban minket kegyelmesen megtartani méltóztassék.“ Egykoru másulat.

kegyelmetek bepanaszoltak — monda Rákóczi — az részben szükséges következménye a hadviselésnek, melyre minket a bécsi udvar makacssága kényszerít, és saját határozatunk, hogy folytatni fogjuk addiglan, míg szabadságainkat visszanyerendettük. De én nem látom át, hogy épen Túrócz emel panaszt, az a Túrócz, mely a háború kezdete óta nem látott más ellenséget, mint a megfutamodott Schlick tábornokot, s melyet, mert félrefekszik, a mi hadaink sem kerestek fel nagyobb tömeggel. Azt azonban látom, hogy Túrócz küldöttei a bépanaszolt bajokat egyesek haszonkeresésének tulajdonítják, s ez vád közvetlenül a magam személye ellen, mert én méltatlan lettem volna a bizodalomra, melylyel a státusok engem vezérlő fejdelmökké választottak, ha szemet húnyok a rendetlenségekre. De miért nem jelentette be ezeket nekem a megye részletesen, miért nem nevezte meg nékem a bűnösöket? S ha ezt elmulasztotta tenni, miért panaszkodott más megyéknek e rendetlenségek iránt? Nemde azért, mert engem pártnak nézett, mert pártoskodást tett fel bennem? De kérdem Túróczot: ha követeltek-e valaha nevemben tőle egyebet, többet, mint a valamennyi megyékre egyiránt kivetett közterheket?' — Erre Okolicsányi és Rakovszky még egy ízben ismételvén a körlevél mellett felhozott érveket, [1]) Rákóczi indulatosabban megjegyzé, hogy Túrócz eljárása veszedelmes, és

[1]) Igy mondja emlékirataiban Rákóczi, igy Beniczky is naplójában: „akkor is aperte azon hamisságokat manuteneálták." Kolinovicsnál ellenben ezt olvassuk: „Okolicsányius et Rakovszkyus supplices: avertat, inquiunt Deus, ut scissionem quampiam suo scripto procurare Thurócziensis desiderasset provincia, quae eo coeteris sui similibus scripserit animo, ut junctis consiliis et precibus pro remedio malorum praesentium ad ducem recurrant." Hasonlót mond a „Diarium et Articuli Conventus Onodiensis" a Nemzeti Muzeum kéziratgyüjteményében. 563. fol. lat. jegy alatt.

a szövetség alapelvével ellenkező merénylet, alattomos bujtogatás a szövetség feje ellen, ki csak kötelességében járt el, s kinek a rendek elégtételt s igazságot fognak szolgáltatni kétségkivül. Megvallom — mondja emlékirataiban Rákóczi — vártam, hogy a gyűlés most vizsgálatot fog ellenök rendelni; de midőn elhallgattam, azonképen elhallgatott mindenki. Látván, hogy senkinek sincs kedve szólani, — szomorú, mondám, hogy aziránt még kétség lehet, ha kell-e megfelelni kívánságomnak; hiszen a szövetség legkisebb tagjának is köteles, igazságot szolgáltatni a gyülés. De ez csak hallgatott; s én végre azt kezdtem hinni, hogy e hallgatás a túrócziak eljárásának helyeslése. Szívem eltelt keserűséggel; s most, bizony, már nem tudnám elmondani, a mit akkor a szövetséges rendek igazságtalanságáról mondottam. [2]) Látom, hogy a háború kezdete óta elviselt gondok, hogy éjjeli nappali fáradozásaim olybá vétetnek, mintha általuk csak kincseket akartam volna gyüjteni magamnak, hazám rovására. Nem marad tehát egyéb hátra, mint a rendek kezébe visszabocsátani a méltóságot, melylyel engem Szécsénben felruháztak, s erdélyi fejedelemségembe visszavonulni, — ezek voltak végszavaim. Felkeltem s távozni akartam.'

Ekkor Klobusiczky Ferencz a fejdelem gazdasági tanácsának elnöke a mármár távozót maradásra kérte, kényszerítette; Bercsényi pedig felkiáltván: Kegyel-

---

[2]) A felebbi diarium szerint ekkép hangzott a nyilatkozat: „Ezt érdemlettem tőled, haza, bujdosásim után? életemet, véremet, mindenemet éretted felszentöltem; feleségemet, gyermekimet, szerencsémet megvetettem; sőt édes eleim is hozzád való szerelmekért s virágzó előbbi szabadságodnak helyére hozásáért mindeneket koczkára vetvén, véreket, hiteket föláldozták. Nem türöm, nem szenvedem, magammal koporsómban viszem; mert te tudod, Istenem, hogy igazszivü vagyok, és privatumot nem kivánok. Ne szenvedd, édes hazám, rajtam ezen gyalázatot!"

metek tehát oly háladatlanok szabadítójok iránt, hogy őt inkább távozni hagyják, mintsem igazságot szolgáltassanak neki régalmazói ellen? Nem, nem, mint sem hogy ez történjék, haljanak meg inkább a gyalázatosok!' — kardjának hátlapjával Rakovszky vállára csapott, ki a Bercsényi mellett ült Károlyitól most fején vévén vágást, szörnyet halt. [1]) A zavarban

---

[1]) Így olvassuk Rákóczinál; Kolinovicsnál ellenben: ‚Keletkezik rémséges zavar; villognak a kardok a túrócziak ellen, első halálos szúrást vesz mellében Rakovszky Bercsényitől, a második csapást Károlyitól; több sebet ejtenek rajta Ilosvay Bálint és Imre, a fejdelem udvarnokai'. Kökényesdi épen három Ilosvayról szól, mondván, hogy az egész tragoedia előre kicsinált dolog volt, a rendek rettentésére, kik e nélkül vonakodtak volna a trónüresülést kimondani. Hogy a számonkérés csakugyan mások rettentésére is volt irányozva, több mint valószinü; de a véres jelenetre nézve hitelt adunk Rákóczinak, midőn irja: ‚Én mondhatom az örök Igazság előtt, melynek munkámat ajánlottam, hogy sem nékem, sem senki másnak nem volt gondolatjában, a mi történt, s a mi beszédemnek tüze és indulatossága által okoztatott'. Kökényesdi ama helye már annálfogva sem érdemel hitelt, mert „particularités secrètes de la prétendue diéte d'Onod de 1707" czimü iratát akkor készitette, mikor III-dik Károlytól kegyelmet kért; s mert ezen iratban Károlyi Sándorról azt állítja, hogy nem volt béavatva Rákóczi és Bercsényi szándékába az interregnum kimondására nézve. 1715-ben Kökényesdi úgy vélekedhetett, hogy ezáltal kedves dolgot tesz Károlyinak, ki nemcsak hogy tudta e szándékot, mert hiszen végzése volt a rozsnyai országtanácsnak, de ki e végzést, mint felebb láttuk, szokott laconismusával, már akkoron naplójába iktatta. Hasonló laconismussal jegyezte a véres jelenetet is 1707-diki naptárába, irván: „Intra discursum occurált az sessióban Túrócz vármegye árultatása, kit vakmerőképen defendálván Rakovszky Menyhárt, Okolicsányi Kristóf viceispánnal; öszvevagdaltatnak. Rakovszky meghal, az másik életben marad és sententiáztatik minden complex társaival."

Beniczky ekkép szól a jelenetről: „A felséges fejedelem az országtul könyves szemmel és fejedelmi szivének nagy keserüségével bucsuzott, kit látván az egész ország, felzendült ellenek és felséges urunk lábaihoz borulván el nem akarták ereszteni, hanem felkiáltottak, hogy megöljék őket; a mintis mindeneknek szeme láttára Rakovszky Menyhértet ott az ország sátorában öszvevagdalván, lábainál fogva kivonták és a sátoron kivül megölték." A felebbi ‚diarium'szerint e kiáltásra: ‚halál fiai vagytok', villogtak a kardok s Rakovszky és Okolicsányi az ország sátorából kikergettettek, üzőbe vétettek, összevissza szúrattak, vagdaltattak, úgy hogy Rakovszky alig egy kőhajításnyira összeroskadt, és Bercsényi káplánjának kezében, ki neki a

Okolicsányi is több sebeket vett; sükerült ugyan neki a sátorból kiosonni, de künn elfogatván, a fejdelem franczia zsoldosai sátorukba vitték, és seborvos kezébe adták. ‚Megindulásom — irja magáról Rákóczi — rögtön lecsendesült, s most csak azon voltam, hogy gát rakassék a rendetlenségnek. Először is a megettem volt tiszteket palotásaimhoz küldtem oly meghagyással, hogy mozdulatlanúl helyeiken maradjanak, s a többi túróczi nemeseket ne bántsák. Ezeknek egyike, mesterségére ügyvéd, igen hiú és igen mérész egyén, lábaimhoz borult, s én őt megoltalmaztam. Ezzel végződött a zavar.[1]) De Bercsényi, ki nálamnál sokkal inkább volt megindulva, szónokolni kezdett. A mi történt, monda, az még nem elég; illik, hogy a státusok törvénykezési eljárás és itélethozás által boszúlják meg a vezérfejdelmökön elkövetett méltatlanságot az életben maradt Okolicsányin. A gyülés egyhangu felkiáltás által elfogadta az indítványt'. — ‚Ezen, a tábornokok hibás magaviselete által előidézett esemény miatt — folytatja Rákóczi — igen megilletődtem, meggondolván, hogy mivégre hívtam együvé a rendeket. Kérdést tettem az országtanácsnak: ha kell-e mindamellett kimondatnunk a királyi szék megürülését; mert lesznek, kik hirdetni fogják, hogy a mészárlás azért történt, miszerint a megijesztett státusoktól annál könnyebben csikarhassuk ki a végzést. De a kérdezettek oly véleményben voltak, hogy a túróczi ármányok nem a végzés elhalasztását, hanem annak siettetését tanácsolják'

---

vallás vigasztalásait akarta hozni, lelkét nyomorúan kiadta; ruhái is leszaggattatván róla, füvel takartatott be.

[1]) Beniczky naplója: „Nagy tumultus lévén az ország sátorában, hogy némely ártatlanok is ne szenvedjenek, a túrócziakat egészben, az kik nagy veszedelemben voltak, árestomban tették.“

Június 7-én hajnalban Rakovszky Menyhért testét a hóhér ki a táborból a mezőre vonta, „és ott az égi madaraknak eledelül hagyta.“ Mire az ország sátorában összegyülvén a rendek, Rákóczi felemlíti a tegnapi eseményt, s Isten kezét látja a szövetség ellenségeire mért csapásban. Ekkor feláll Károlyi s Istentől áldást kérvén a szövetségre, s egyetértésre, hazaszeretetre buzdítván a rendeket, miután — ugy mond — őt a hadi ügyek távol tartották a szécsényi gyüléstől s ennélfogva ott nyilván nem tehette le az eskűt a szövetségre, ennek megtartását íme most ünnepélyesen hittel fogadja. Rákóczi köszönetet mond a szólónak, s a gyülés megparancsolja az alispánoknak, hogy a kik megyéikben „hitöket még le nem tették, letegyék, és mind ezeknek mind az ezelőttvalóknak lajstromát a felséges fejedelem kezéhez küldjék“. [1])

Az Okolicsányi vallatásával megbízott tanácsurak közül Károlyi Sándor, Pethes Endre, Gerhard György és Soos István előadták, hogy a vádlott, Rakovszkyt mondja a körlevél szerzőjének, s hogy azon kérdésre: miért nem küldetett meg a fejdelemnek a hozzá czímzett irat, mely a körlevélhez mellékelve volt, nem tudommal válaszolt. S most halált mondott a gyülés a vádlottra, jószágai azonképen mint Rakovszkyéi, Bercsényi inditványára, a szabadságháborúban elhullottak árváinak és a sebeik következésében rokkantoknak itéltetvén oda. Az őrizet alatt volt több túrócziak ügyének vizsgálatára, s Okolicsányinak még egy izbeni kihallgatására Sennyey kanczellár elnöklete alatt bizottság neveztetett ki, melybe az országtanácsból: Vay Ádám,

[1]) Beniczky naplója. Kolinovics V. Katona, XXXVII. k. 358. l.

Török István, Kajali Pál, — a megyék részéről: Szentpéteri Imre, Szentiványi Rafael, Görgey János, — a vitézi rendből: Daniel György fejdelmi szárnysegéd és Szalay Pál ezredes, tagokul választattak.

Maga Túrócz megye négy felé osztatván, a szomszéd megyékbe kebelesítetni határoztatott, pecsétje lefoglaltatott, és zászlaja Rakovszky holtteste felett összetépetett. [1]) —

S most a rézpénznek gyászosan félbeszakasztott ügye ismét felvétetvén, s a tanácskozás felette június 8-án is folytattatván, következő végzések keletkeztek:

„Noha a rézpénznek folyása a közjó előmozditására az ország nagy hasznával gondoltatott vala ki, mindazáltal már megbővülése lévén, abból következhető rendetlenségek vagy confusiók eltávoztatására, a tíz polturások négy polturára, a húsz polturások nyolcz polturára szállítatnak; az egyes poltura pedig az ő szokott rendes folyásában maradjon. Mely rézpénznek tovább való veretése már ezentúl teljességgel megszünvén, abbanhagyattatik; a kinek pedig folyása leszen, úgymint a megírt leszállított pénznek, annak a száma két millióra és kétszázezer forintokra határoztatik;

---

[1]) Ugyanazok ugyanott. Az ‚Acta et Diarium' szerint Platthy Sándor bizatván meg a megye feloszlatásával, válaszul adá: hogy ömaga is túróczi léven, keressen magának más embert az ország. Büntetésül e nyilatkozatáért fogságra vettetett; fogságra Beniczky Gábor is, ki e tiszt elvállalását szintén megtagadta; fogságra otthonn Túróczban Révay Ferencz főispán, Kostyál György főjegyző, Lehoczky György és Boronkay Ádám főbirák; Tótprónán pedig hol akkor mulatozott, Okolicsányi Pál, Kristófnak aggastyán atyja. Platthy és Beniczky nem sokára szabadon bocsátatván, a többiek Egerbe küldettek, s ott húzamos ideig fogságban tartattak. Túróez ezen megsemmisítése egyébiránt nem iktattatott az artikulusokba, melyekben e tárgyra nézve csak ennyit olvasunk: „Mely vármegyének zászlóját eltépettük és a pecsétjét is elvitetvén, a dolognak továbbvaló kinyomozásáig s törvényes eligazításaig félretétetni rendeltük."

mely kétszázezer forint a Dunán túl való földre rendeltetik, hogy ottan is lehessen circulatiója az olyatén pénznek. Azon megirt summa pénz, melynek benn kell maradni az országban, hogy közönséges folyása lehessen, bizonyos bélyegekkel szabott idő alatt megjegyeztessék, a többi pedig idővel az ország kincstartó helyeire beszedettetvén, viszont elolvasztassék. Ama bélyegzett pénz pediglen az országban jó folyó pénznek tartattassék, és nemcsak élésbeli s egyéb partékáknak adásában vételében, de még zálogos jószágok kiváltásában is, úgy az adósságok kifizetésében elvétettessék, közönséges akarattal elvégeztetett."

„Jóllehet pediglen a pénzbeli segítség felvetésének kiszedése s fizetése által remélhető, hogy a rézpénznek böcsi magában is helyreáll: mindazonáltal a jobb rendtartásnak kedvéért minden vármegyék magok közűl a végre két hites tagot rendeljenek, kik azon rézpénznek folyására s circulatiójára vigyázzanak és annak inspectori legyenek, és azoknak viszont minden királyi és mezővárosokban s falúkban hasonló hites vigyázó embereik legyenek, úgy hogy ha valaki az eladandó élésbéli jókat vagy más áru portékákat rézpénzért eladni nem akarná, és annak elvételében gáncsot találna: azonnal elveszesse árúját, kit a vevőnek kell kezéhez adni; a mennyi árát pedig a vevő megigérte volt, annak fele légyen az inspectoroké, a másik fele maradjon a vevőnél avagy bejelentőnél."

„Hogy pedig nagyobb erőben s böcsben lehessen a rézpénznek folyása, és hogy mind a vitézlő rend maga megkevesítetett zsoldjából, ha azon pénznek böcsi nem lenne, meg ne csalódjék, mi is mindnyájan azon jó végben, a melylyel bevétetett a rézpénz, fogyatkozást ne szenvedjünk: megegyeztünk azon és elvégeztük, hogy a

rézpénzzel mind jószágot válthassanak azok, a kiket az olyan jószág illet, mind pedig adósságokat lehessen kifizetni véle, de a jószágváltás csupán csak bélyegzett és polturás pénzzel legyen. Ha kik pedig elvenni és a zálogot kezökből kibocsátani nem akarnák, azok ellen az 1647-dik esztendőnek 125-dik artikulusa, s az 1652-dik esztendőnek 52-dik artikulusa szerint lehessen procedálni; és azokban leirt büntetésekbe essenek. Mindazonáltal a contractualis levelekben feltett conditiók, melyek a zálogos jószágról és adósságokról keltenek, mind a pénznek minemüsége és száma iránt, mind egyéb czikkelyekben, melyek itt is magok erejében hagyattattak, egészen megtartassanak. Ha pedig törvényesen valamely felek megnyernék magok perét, azokat illető zálogos vagy adósságról való kötésleveleknek is visszaadása országunk törvényében leirt büntetés alatt, hogy meglégyen, elvégeztetett."

A június 7-én kinevezett bizottság kihallgatván a fogoly túrócziakat „nem bizonyosodván semmi is reájok" úgy vélekedett „hogy árestombeli büntetésökkel megelégedhetik az ország"; — Okolicsányit is még egy ízben vállatták, de vallomása nem találtatván olyasnak, mely a reá már kimondott halálos itéletet eltávolíthatná május 9-én a körömi mezőn lenyakaztatott és eltemettetett. Benn az ország sátorában ezalatt az adónak megyék szerinti felosztásáról folyt a tanácskozás, mely más nap s június 11-én is eltartván, határozatba ment:

„E mostani hadakozásunknak tovább való folytatásához régi szabadságink helyrehozása kedveért feles költség kivántatván: annak okáért az országnak proventusin és a vitézlő rendnek nyári s téli élődésén kivül, mindnyájan egyen-egyen, senkit ki nem vévén, két millió pénzbeli segítségadást rendeltünk közöttünk

országunkban kiszedetni. Addig is pedig, a mindennapi szükség úgy kívánván, annak némely részét [1]) már is a vármegyékre felosztván és azt hova hamarébb kiszedetvén, az ország kincstartó helyeire beszolgáltatni elvégeztük, senkit abból ki nem hagyván; úgy hogy jövendőben minden vármegyének az ő tehetsége és proportiója szerint igazódjék el közöttök ezen első felvetés, és a hátralevő summából kitudódjék. És mivel sok okokból s tekintetekből számos vármegyék a porták által ekkoráig nagy rövidséget szenvedni tapasztaltattanak, úgy hogy a mostani porták elégséges regulául nem vétethetnek: tetszett mindnyájunknak közönségesen, hogy egész ország dicák vagy rovásszámba vétessék bizonyos dicatorok által; azok szerint legyen mind a megirt első résznek mindjárt a dicák inscriptiójakor, mind a több következendő summának haladék nélkül hamarébb való kiszedése és beszolgáltatása országunk kincstartó helyeire; és minden vármegyére esendő summa pénz, rovásainak számához képest osztassék reája, mely rovások csinálásának módja iránt, minthogy már mindnyájan egyező értelemmel megnyugtattuk elménket, azon mód a dicatoroknak egy elégséges instructioval [2]) együtt ugyanezen mostani gyülésünkből kiadattatik; melyben is ha igazán el nem járnának, hanem az igazság ellen valakihez kedvezéssel lennének, az olyak, hitiszegetteknek tartatván, érdemök szerint bünhödjenek; a kik pedig röstül, tunyán járnának el a dologban és az instructiójokban feltett idő alatt véghez nem vinnék a rováscsinálást, azok kétszáz forint birsággal

[1]) Ötszázezer forintot.

[2]) Szerkesztésében Radványszky János kincstartó, Mérey Mihály esztergomi — Spáczai Gábor nyitrai kanonok, Prileszky Pál, Sulyovszky N. és Kovács János jártak el, Klobusiczky Ferencz elnöklete alatt.

büntetődjenek. hahogy magokat elégséges és törvényes helyes okokkal meg nem menthetik“ [1]).

Június 13-án, pünkösd másod napján, a rozsnyai országtanács s a fejdelem által inditványozott „törvényt tevő országtábla“ elfogadtatván, ahoz „az egész vármegyékből huszonnégy személyből álló assessorok neveztettek [2]), kik novemberben, decemberben, januáriusban Eperjesen, februariusban, martiusban és aprilisben Korponán . . . minden causákat, az országnak akármely részeiről előkerülendőket és azon táblára tartozandókat [3]) magok eleibe vegyék“; — „mely törvénytevő táblának megirt birái minden esztendőben mindszentnapján változzanak“, miért is „a vármegyék mindszentnapja előtt legalább egy hónappal más tábla-assessorokat válaszszanak magok közűl.“ E végzés hozatalát követte a törvényczikkelyek szerkesztésével megbizott küldöttség választása [4]); s június 14-én kimondatott az ausztriai ház uralkodásának megszüntetése [5]). ‚Én már

---

[1]) Ezen dicatorok még a gyülésen külön külön mindenik vármegye számára annak jelenvolt képviselői által választatván, a kanczellárnak, Sennyey Istvánnak kezébe letették az esküt.

[2]) Mérey István, Novotha István, Berényi Ádám, Rajman Ádám, Madocsányi Miklós, Kvassay István, Gyürky István, Ebeczky Tamás, Luby György, Matyasovszky György, Abaffy László, idősb Görgey János, Pintér Márton, Győry Ferencz, Zabreczky János, Szirmay Endre, Ráth György, Reviczky Imre, Ramocsay György, Janka Péter, Andrássy Mátyás, Sárpataki János, Sándor Menyhért, Huszár József.

[3]) Legkivált azokat, melyek „a királyi táblán, a breviumokon és Judex Curiae széken és extraordinariákon szoktanak vala revideáltatni, nem különben a melyekben már bevett törvényes szokásból az itélőmesterek szoktak procedálni.“

[4]) Kalmanczai, Beniczky, Kajali tanács urak; Okolicsányi Mihály, Szalay István, Bulyovszky Dániel, Csemiczky megyei követek.

[5]) „Junius 14. sessióban — irja naplójában Károlyi — lőtt az abrenunciatio, mely király ellen való abrenunciatio után indultam meg“. Azelőtt való nap „volt senatus conferentiája“, s június 11-én is: „senatus conferentiája volt ratione abrenunciationis“.

nem emlékezem jól — mondja emlékirataiban Rákóczi — ha én inditványoztam-e avagy Bercsényi minden jognak abrenunciatióját, melyet az ausztriai ház követelt a nemzet felett [1]). Az inditvány helyesléssel fogadtatott [2]), aláiratott s utóbb kinyomtattatott.'

„Minekokáért — így szól a czikkely — az ausztriai háznak, oly csalárd alattomban való alánk áskálásával, veszedelmünk munkálódása és álnokul velünk bánása, s nem egyébre, hanem hogy maga kegyetlen uralkodása és utálatos igája s erőszakos hatalma alá hajthasson bennünket, czélozása avagy csak onnan is bővségesen kitetszik, hogy ő királyi hatalmával s authoritásával gonoszúl élvén, s nem lévén maga kötelességére, mely hazánk irott törvényeiben és a hittel megerősített diplomákban bőven le van ábrázolva, semmi tekintete: különb-különbféle szinek alatt nyilvánvaló erőszaktételre, vérontásra és ezen magyar nemzetnek feltett eltörlésére kifakadott, úgy hogy már többé nem a királyi igazgatói és oltalmazói hivatalban foglalatoskodott, hanem az ország lakos rendeinek és azok szabadságinak nyilvánvaló ellenségévé változtatta magát annyira, hogy sok rendbéli mély alázatossággal, nemkülönben mint isteni felségnek, mind az előbbeni ausztriai királyoknak s mind az első Leopoldusnak nyújtott esedező supplicatiókra is, a panaszoknak, a gravameneknek soha semmi

---

[1]) Beniczky naplójában, legalább ennek előttem fekvő példányában az abrenunciatio egyszerüen elmellöztetik. Kolinovicsnál azt olvassuk, „hogy Bercsényi bizonyos okoknál fogva a végzés elhalasztását tanácsolta" (a tanácskozmányban, nem a nyilvános ülésben).

[2]) A „Diarium et Articuli conventus Onodiensis"-ben (Nemz. Muzeum kéziratai 563. fol. lat.) olvassuk: „Proclamatum est: Eb ura fakó; mai napságtul fogvást József nem királyunk, abrenunciálván mindenekben ellene, inkább egy óra alatt elveszünk, semmint örökös jobbágyságot viseljünk". (V. ö. Katona, XXXVII.)

orvoslását e haza nem nyerhette, sőt hovatovább naponként nagyobb s nagyobb gonoszba merűlt állapotja. Méltán fordítjuk tehát azon nehéz iga és kegyetlen tyrannusi uralkodásra nézve szemeinket mindazokra a gonoszokra és szabadságaink kiforgatására, melyeket kegyetlen tyrannusi országlásának kezdetétől, és derekasabban pedig a mi időnkbeli emlékezetünktől fogva, mindenféle szinek alatt elkövetett és elkövetni ugyan szokásba vett vala; melyeket máskint is ennekelőtte kibocsátott s nyilvánvalóvá tett közönséges irásinkkal a keresztyén világ itéleti alá bocsátottunk. És noha azon sok gonoszságoknak temérdek voltától indítatván, avagy csak igazságos fegyverkezésünknek felfogásával is és kegyetlen tyrannusi uralkodási ellen való szövetségkötésünkkel s azáltal tett vezérlő fejedelmi guberniumunknak megerősítésével hozzája való kivánt engedelmességünknek s nem jól folytatott királyi országlásának azonnal ellene mondottunk és magunkat azáltal felszabadúltaknak lenni kijelentettük: mindazonáltal tovább is éles és megért elmével vizsgálván és meggondolván a mostani országló első József császárnak a magyar koronához képzelt jussát és álnokul koholt praetensióját, vagy ahoz jutásra való kivánságát, kit a pozsonyi országgyülésében az ország státusi és rendei által magának örökös jussal adatottnak lenni allegált, minthogy azon országgyülésbeli decretumnak rendi így szól: ‚Mi Leopoldus sat. Midőn elménknek több szorgalmatossági között eleinkről reánk szállott Magyarországunknak hajdani boldog állapotjának helyrehozásában fáradoznánk, ezen hasznos orvoslás is juta eszünkben, hogy e folyó 1687. esztendőbeli szent Lukács napjára szabad királyi Pozsony városában az egész egyházi és világi, nemesi és több említett magyarországi és hozzája

tartozó részekbeli státusoknak és rendeknek közönséges országgyülését hirdetvén, a hol magunk is jelenlévén, felséges erczherczeg József elsőszülött fiúnk nekiek jövendő királyokká s urokká koronáztatnék' sat. Ahonnét nyilván kitetszik, fennlévén épen akkoriban valóságosan az eperjesi mészárlásnak vérontó theatruma, annak rettentő s kegyetlen hóhérlásibul, melyekre magunk is jól emlékezünk, bizonyosan tudjuk s kitanultuk az országnak abban az időben nagy szorongatásban s inségben lévő főfő rendei életöknek s jószágaiknak veszedelemben forgásával, minden előrelenni szokott választás nélkül Józsefnek a királyi székben erőszakos és tyrannusi kegyetlenséggel való betolását, fenntartott álokokkal lett hiti letételének semmirevalóságát, erőszakos voksolásoknak törvénytelenségét, annak felette tyrannusságának tovább is folytatását, melylyel annyi sok álnok trakták által is, nem hogy az országot előbbeni szabadságában helyreállítani ügyekezett volna, sőt inkább atyja gonosz cselekedetinek helybehagyásával maga is hason tyrannusi kegyetlenséget űzvén, az ország raboltatásitól, pusztításától s rajtavaló fenyegetésétől, melyek mind a gyalázatos tyrannusi szolgálat alá való hajtásunkra czéloztanak, vérontó fegyverének dühösködése által eddig is meg nem szűnt. Mivel pedig ezen mi országunknak még a legelső fundátora is, szent István király I-ső decretumának 4-dik részében, maga fiának szent Imre herczegnek és következendőképen minden magyar királyoknak kiadott parancsolatiban való sententiáját e következendő szókkal jelentette ki: ‚Ezekből pedig — t. i. a fejedelmekből, ország báróiból, hadi főrendekből s nemesekből — senkit szolgálatra ne kényszeríts vagy szolgának ne nevezz sat. Ha szelíd erkölcsü leszesz, királynak mondattatol és a király fiának,

és szerettetni fogsz minden vitézlő rendektől; ha pedig haragos, kevély, irígy, és békételen lészesz és a grófokon és fejedelmeken nyakaskodó, kétségkívül a vitézlő rendnek erőssége a királyi méltóságnak megtompulására és csökönésére válik, és idegeneknek adják a te országodat.' Mely sententiát a megholt Leopold császár is, az ország több úrrendeinek és státusoknak nyakokra ülésével és a szabad nemzetnek gyalázatos szolgálat és jobbágyi sors alá való hajtásával magára háritotta; József is nem királyi guberniumbeli, hanem valósággal tyrannusi successiót, minthogy nem választatott, hanem az atyjától erőszakosan belétaszítatott, követelhet méltán magának. Minekokáért ezen mi mindnyájunk közönséges akaratjával végezett s megerősített artikulusunkkal magunkat említett első József császár és őáltala az egész ausztriai ház rajtunk követelt királyi engedelmességétől s tiszteletitől, és minden magának tulajdonítatni kivánt jussától magyar koronánkhoz, országunkhoz s annak igazgatásához most avagy jövendőben akármimódon való ragaszkodásától felszabadultaknak s megmenekedetteknek lenni végezvén, nyilvánmondván s declarálván: mindazoknak abrenunciálunk és ellene mondunk; és ekképen régi dicső szabadságunknak s legfelső törvényes jussunknak erejével és authoritásával, mely mind isteni s mind emberi törvények szerint reánk szállott és származott,— senki arra bennünket nem kényszerítvén, sem abban ellent nem tartván, hanem teljes jó kedvünkből és szabad akaratunkból hazánkban interregnumot lenni vallunk, tudnillik, országunkat király nélkül lenni jelentjük és hirdetjük. Declaráljuk azonkivül és kiadjuk, hogy mindazokat az hazánk fiait publikus és nyilvánvaló ellenségünknek fogjuk tartani, valakik ezen artikulusoknak datumjától avagy kiadásától

fogva két hónapok elfolyása alatt confoederatiónkba vagy szövetségünkbe beállani nem akarván, a megírt ausztriai háznak hűségében, engedelmességében akármi módon és akárhol megállapodnak és országunknak törvényesen tartozó egyességére s hűségére vissza nem térnek; úgy hogy a megmondott idő eltelvén, azoknak minden javai s jószági azonnal, mindjárt, közbenvetés nélkül, ezen artikulusunk erejével az ország fiskusára szálljanak örökösen, úgy azoknak tisztességök, méltóságok, szabadságok félbenszakadtaknak és semmirevalóknak tartassanak. A szerint az egyházi rendek is mindnyájan valakik ezen végezésünknek eleget tenni nem akarnának, jószágoknak avagy beneficiumoknak birására érdemetleneknek és nemméltóknak tartassanak, és minden politikai activitas vagy külső világi tartósságbeli jóknak velök közlése s affélékben való változások nélkül ellegyenek.“[1])

A nádor herczeg Eszterházy Pál július 29-én ‚saját és a királyi felség hűségében megmaradott valamennyi egyházi világi úr, nemes és polgár tehát az ország négy rendének nevében‘ e végzéseknek ellenmondott s azokat semmiseknek nyilvánította. Augustus 20-án pedig a keresztyén világ valamennyi államaihoz intézett kiáltványában ezen ellenmondást ismételte ekképen :

‚Noha mi igen jól tudjuk, s nem kétljük, miszerint az egész keresztyén világ előtt is tudva lesz, hogy a némelyek által a királyi felség ellen Magyarországban támasztott s még most is létező gyászos belmozgalmak és veszélyes pártütések és lázadások alkalmával nemcsak a dicsőemlékezetü fenséges fejedelem Leopold ró-

[1]) Articuli Conventus Onodiensis az id. h. Katona, 362—368. ll.

mai császár és Magyarország királya sat., midőn még életben vala, hanem fenséges elsőszülötte és utóda is, József, Isten kegyelméből római császár és Magyarországnak szintén királya sat., tudnillik a mi legkegyelmesebb királyunk, kit még 1687-ben Magyarország karainak és rendeinek közgyülésén, a mi s a dietára meghivatni szokott és ott vagy személyesen vagy küldötteik által jelenvolt többi státusoknak egyértelmü és szabad voksaik által — egyet sem véve ki — Magyarország királyi méltóságára felmagasztaltnak és kellő módon koronázottnak ismerünk és hódolatosan tisztelünk, nevezett néhai atyjának és dicső elődének gyászos kimultával reászállott szerencsés országlásának mindjárt kezdetén, egész buzgalommal és főfő gondoskodással azon volt, miszerint ezen, a nyughatatlan hazafiak pártoskodásai által megzavart, elszaggatott és széttépett Magyarországot a nyugalom és biztos megmaradás ohajtott állapotjába visszahelyezhesse, s e végre közbocsánatot hirdető és biztosító nyiltlevélben készneknek nyilatkozott, a kellő hűség ösvényéről eltérteket kivétel nélkül kegyének és kegyelmességének ölébe fogadni, s atyai vonzalmánál fogva ugyanazon ünnepélyes módon, mint ő felségének néhai dicsőült atyja, kiengesztelődés eszközlésére, Nagybritannia fenséges királynéjának s a szövetséges Belgium nagyhatalmu rendeinek közbenjárásával élni; és ezenfelül még az ország nyugalmának helyreállítására irányzott fejdelmi lelkülete őszinte jóakaratát tanusítandó, távol minden boszúállástól, békealkudozásra is jólélekkel lépett, a zenebonások kivánalmaira mind az ország törvényeivel öszhangozó mind királyi felségéhez illő kegyelmes választ adván, s arra meg' az övéket várva várván, melyet ők — okul vetvén a fegyverszünet felbomlását, az idő-

nek szűk voltát s a hadi ügyekkel való foglalkodást — e mai napig sem küldtek be, holott holmi gyülések tartására s azokban, mint most már látni való, mindenféle jogtalan tervek kovácsolására, álnevek alatt közrebocsátott irományok szerkesztésére elégséges idejök volt, melyet jobb leszen, — hogy annyi ártatlan vérontásának eleje vétessék — ama válasz készítésére fordítani, mely esetben ő felsége kivánalmaikra adandó további kegyelmes leiratra hajlandó lett volna, mitől a béke megalakulását, az ország nyugalmának helyreállását s a hazafiak panaszainak a közelebb tartatni igért dietán eligazítását mi is bizodalommal vártuk. De ők visszaélvén a császári királyi kegyelmességgel és hajlandósággal, elbizakodásukban már akkor bőségesen tanusították, mennyire nem őszinte az általok okozott zavarok lecsendesítésére állítólag czélzó törekvésök, mily nagy mértékben áldozzák fel magánérdekeiknek a közjót, midőn a kegyelmes királyi nyilatkozatot válasz nélkül hagyták, s lefolyván a fegyverszünet, folytatták ismét a háborút, és a békealkudozás saját gonoszságuk által eszközlött sükeretlenségének okát szabados, féktelen tollal irt kiáltványukban ő felségére fogni, a gyülöletesség egész terhét az uralkodó ausztriai házra hárítani merészkedtek. Utóbb pedig a rozsnyói pártgyülésen, ellenére az ország világos törvényeinek, — holott ezek oltalmára s állitólagos sérelmeik orvoslására hirdetik hogy fegyvert fogtak — országgyülés egybehivásáról, a királyi felség ellen irányzott törvénytelen összeesküvésök megállapításáról, s a mi kiirtásunkról, — mert irtózván pártoskodásuktól, nem akarunk hozzájok csatlakozni — tanácskoztak, nyilt levelet küldvén reánk és ő felsége többi hiveire, hogy bennünket mindenféle fenyegetések által magokhoz csatlakoztassanak. És

végre megérkezvén a törvénytelen ónodi gyülésnek előbb május 1-jére majd e hó 17-dikére kitűzött határnapja, és összegyülvén s jelenlévén a velök — némelyek ugyan önként, a többség kénytelenségből tartó rendek, valamint nehány megyének követei, kik az ország háborgó állapotján sajnálkozva, a békealkudozás folytatását tanácscsal, kérelemmel majdnem egyértelmüleg (csak kevés gonosz pártbeli levén ellentartó) sürgették : látván a lázadás vezérzászlótartói és főnökei, hogy őrült czélzataik alig-alig sükerülnek, iszonyatos és hallatlan példával a megyei, különösen a túróczi követeket, kik menevédlevelök oltalma alatt állottak, s kiket küldőik vétkéért — ha ugyan szó lehet vétekről — nem szabadott volna lakoltatni, a népjognak ellenére, és kivált a hazai törvényeknek s a főbb nemesség előjogának, mely a nemidézettet, a ki nem hallgatottat sem személyében sem javaiban nem engedi sértetni, világos megszegésével, tettleg dühösen megtámadták, magok a hűtlenek előljárói saját istentelen kézzel fegyverhez nyúlván s őket felmészárolván ; miáltal magokat, a többi státusok rémitésére, társaik, nem alattvalóik korlátlan, zsarnok uraivá tették, s az ezen tragikai jelenet miatt elrémült s elámult gyülés szavazatait erőszakolván, az eddig szivökben rejtett mérget, élvén az alkalommal, kiokádták, s bizonyos, már előre kicsinált végzéseket, vagy, mint ők mondják, törvényczikkelyeket, szerintök ugyan egyértelmüleg, alkottak, de valósággal — előrebocsátatván ama tragikai jelenet s a zsarnokilag felmészárlott ügyfelek vére még mindenkinek szomoru és rémséges emlékezetében lévén — ama végzések elfogadására késztették, kényszerítették a gyülést. Általuk a hűtlenek említett főnökei és előljárói annyi zabolátlan szóval, nemcsak ő felségének szentséges személyét, ha-

nem — tekintetbe sem vévén, hogy Magyarországon kivül még a császári és számos más királyi koronával is Isten kegyelméből jogosan bír — az ő dicsőült elődeit és a felséges ausztriai házat, annyi boldogemlékezetű dicsőséges császár és király, s más, majdnem valamennyi europai fejedelem termékeny anyját, sérelmesen, gúnyosan és szitkozólag, olyannyira, hogy még az egymással versengő és ellenségeskedésben álló fejdelmek is, ismervén a tisztesség szabályait, efféle hangon veszekedni szégyenletesnek tartanák, nemhogy ilyesmit az alattvalónak hódolatos tisztelete az ur iránt megengedne: lenézőleg illetni, — ő királyi felsége törvényes örökösödését a királyi trónus zsarnok elfoglalásának állítani, — a letett esküt, annálfogva, mert e szók: „prout conventum fuerit", „a megegyezéshez képest" oda mellékeltettek, semmisnek tartani, — a státusok voksait, mert Eperjesen igazságos fenyítés érte a bűnösöket, erőszakoltaknak hirdetni, — a felséges ausztriai ház állítólagos zsarnokságának folytatását, (mert általuk fegyveresen megtámadtatva kénytelen fegyveresen ellenállani) ugyancsak ő felségére ráfogni, — szent Istvánnak, Magyarország első királyának, fiához intézett atyai és magánintését a királyutódokra is végzés s kötelező törvény képében kiterjeszteni, — s elvégre magokat a mondott királyi felség s általa az egész ausztriai ház iránti engedelmességtől és hódolatos tisztelettől, s annak az ország szent koronájára s magára az országra és az országlásra való minden igényétől felszabadultaknak és felmentetteknek, vakmerően és hitszegőleg bitorolt önhatalmukból nyilvánítani, róla le- és neki ellenmondani, s ekképen szabadságaik és állitólagos joguk képzelt erejénél fogva, — senki őket nem kényszerítvén sem abban ellent nem tártván, teljes jó-

kedvökből és szabad akaratukból, mint mondják — az interregnumot kijelenteni és kihirdetni, s hogy önnön véreik és honfitársaik ellen is dühösködjenek és a zsarnokság főfő polczára hágjanak, minket s a hazának egyéb fiait, a kik barátjaik, rokonaik és atyjokfiai volnánk, de kiknek jószágaikból s busás vagyonukból gonoszul gazdagodni kívánnak: ha az ő felsége iránti tartozó hűségtől és engedelmességtől el nem állunk, s csúfságos felekezetökhöz nem állunk, azaz: ha az erény magasságából a gonoszság s az örök hűtlenség örvényébe nem bukunk, országos ellenekké nyilvánítani, s egyházi és világi tiszteinktől s méltóságainktól, melyek után érdemetlenül sóvárognak, nemkülönben az ország úgynevezett fiscusához örökre kapcsolandó összes jószágainktól megfosztottaknak kijelenteni, és mindezeket országos végzemények képében kihirdetni, elhiresztelni, az országnak. mint utóbb látni fogjuk, annyi élő törvényei ellenére, a királyi méltóság lealázásával, vakmerőségökben nem iszonyodtak.

Jelenleg uralkodó legkegyelmesebb urunknak a pozsonyi országgyülésen ünnepélyes és törvényes módon történt koronázatát mi illeti: elferdítik az ezen országgyülés nyomtatásban megjelent törvényczikkelyeinek előszavába iktatott záradékot: „koronáztatni fogjuk", mintha bizony ez korlátlan hatalomból és erőszakból történt volna; mert ezen országgyülés valamennyi tanúi bizonyságot fognak tehetni, de még a jelen ellenmondók sem tagadhatják, hogy mi, mint Magyarország nádora, kinek tisztéhez ez tartozott, három ízben fennhangon figyelmeztettük a hazafiakat, ha akarják-e a fennséges fejedelem urat, I. Józsefet, a fennséges fejdelem urnak Leopoldnak elsőszülöttét törvényes királyokul választani és koronázni;

hogy ők egyhangu szavazattal és felkiáltással megegyezésöket nyilvánitották, s hogy csak aztán történt meg a koronázás. A törvényczikkelyek előbeszédébe iktatott szókat: „koronáztatni fogjuk", tehát úgy kell értelmezni, hogy a jogszerűleg előbocsátandók előbocsátása és a megtartandók megtartása után, annak törvényes módja és rende szerint néhai boldogemlékezetü Leopold császár és király, a mostani szentséges felséget, mint elsőszülöttét és a királyi méltóságban utódát koronáztatta. Valaminthogy a feltételes eskü és záradék: „miképen országgyülésileg, a király s a státusok közös megegyezésével a jogok és szokások értelme iránt határozat fog hozatni", már korábban megmagyaráztatott a jelen hívteleneknek, azon császári királyi valóságos értelmezés alapján, mely a hívek megelégedésével találkozott, a közbenjárók által. Ezen feltételt t. i. nem kell úgy érteni, mintha az ország valamennyi törvényeit, szabadságait, kiváltságait és jogait kétségbe kellene vonni, s aztán más értelmet, más szokást belőlök kisütvén, veszedelmes új kormányformát megállapítani; hanem ama záradék által csak az és annyi mondatik: hogy a mely törvényczikkelyek nem volnának eléggé világosak, még nem magyaráztathattak volna meg szabatossággal, azok a jövő országgyülésen a király s a státusok közös megegyezésével felvilágosítandók, miután különben is a Karok és Rendek végzeményileg és nevezetesen az 1548 : 21., 1550 : 10, 11, 1563 : 30. s más czikkelyek által az ország törvényeinek rendbeszedetését szorgalmazták és elhatározták. Továbbá, hívságosan és gonoszul hozzák szóba a királyi öröködés kérdését, mintha ez csak imént, csak a pozsonyi országgyülésen, még pedig az eperjesi kivégzések által erőszakolt és kizsarolt voksokkal az országra rá-

kényszerítetett volna; miután szent István király, fiához szent Imréhez intézett s az ellenfél által is felhivott magánintésében Magyarországot az ő, t. i. fia országának mondván, és ugyanezen decretumok I. könyvében a 6-ik fejezetben ismételvén : „a te országod, a te koronád", — noha Imre akkor nemhogy koronázott, de még választott király sem volt, — ezáltal tanuságot tesz az utódok előtt: hogy Magyarország már az atyának életében a fiaké egyszersmind. Kitűnik ez szintén az 1439 : 12-ik tczikkelyből, mely Erzsébet királynét világos szavakkal ezen ország örökösének mondja; de a királyfiaknak folytonos, még a csecsemőknél is szokásos, tehát törvény erejével biró királyutódul fogadtatása, már a régi időkben a királyi magnak, még a méhben hagyott Lászlónak is az utódságot biztosította, melyet a mi eleink, a státusok, 1547-ben az 5. tczikkelyben nem homályosan ismernek meg, midőn főherczeg Maximiliánnak, I. Ferdinánd császár és magyar király fiának, mint uroknak közéjök küldetését kérik, hozzáadván : hogy a KK. és RR. nemcsak a királyi felség hanem örökösei uralkodásának és hatalmának is alávetették magokat minden időkre. Nemkülönben, az 1550 : 3, 4, 5, és 6. czikkelyek köszönetet mondanak a királyi felségnek, hogy fennséges fiai által szándékozik a közügyeket igazgattatni. Továbbá, az 1485 : 1. tczikkely ujjal mutatja, hogy a királyi mag szakadása előtt királyválasztásnak nincsen helye, mások pedig, Ulászló I : 107. és III : 45. tczikkelyei nyilván vallják, hogy létezvén a királyi mag, interregnum nem adathatik és meg nem engedtethetik, következőleg, ki nem mondathatik és ki nem hirdettethetik. Mind ebből helyesen következtethetni, hogy még azon esetre is ha az ellenfél által megtámadott szókat: „nekiek urokká koronáztatnék" a felebb

nyilvánitott hiteles értelmezés elmellőztével, egyszerűen, úgy a mint hangzanak, kellene érteni, a jelenleg uralkodó felség, mint Istenben boldogult néhai atyjának törvényes fia és királyi örököse, az idézett országos törvényekhez képest törvényesen koronáztathatott volna meg. Az is hívságos ellenvetés, hogy amaz országgyülésen állítólag a voksok erőszakoltattak volna. A büntető igazságszolgáltatás zsarlásnak és erőszakolásnak nem mondatható; és az mi Eperjesen az akkor még le nem csillapított lázadás gyanujában állott, feljelentett és elmarasztott néhány bűnrészessel, hogy a lázadás ujra fel ne éledhessen s mint jelenleg, ujra lobbot ne vessen, történt vala, — abból nemcsak nem következtethetni, hogy a pozsonyi országgyülés erőszakoltatott volna, de sőt az ellenkezőt bizonyítja azon körülmény, hogy a gyűlés folyamata alatt a dicsőemlékezetü felség az újonnan koronázott fenséges király szorgalmazásának, s az ország rendei alázatos folyamodásának kegyelmesen engedve, az eperjesi bizottságot eltöröltette s a még fogságban voltakat szabadon bocsátatta, valamint ez amaz országgyülés törvényczikkelyeiből is kitűnik. Igenis, erőszakolva lettek volna a voksok, ha az országgyülésre meghivott és a népjog alapján menevéddel birt státusok és megyei követek vagy ki nem hallgattatva, dühösen a vesztőhelyre hurczoltatnak, és kegyetlen halállal, követtársaiknak iszonyatos és rémítő például kivégeztetnek, — a mi a törvénytelen s az ország végzeményei által különben is tiltott ónodi álgyülésen, még keresztyén fejdelmek között is jobbágyaik irányában, annálinkább hasonlók között hallatlan példával, Túrócz vármegye két ősinemes követén zenebonásan és zsarnokilag, mint előrebocsátottuk, hogy megtörténhetett, gyászolja és fájlalja elszomorodott ro-

konságuk. A kinek belátása van, az megitélheti: vajjon nem kényszerítettek-e az ezen gyászos esemény által megdöbbentett többi státusok, akarva, nem akarva, a lázadás fejeinek merényleteiket elvállalni és voksaikkal ezeknek gonosz szándéklatához alkalmazkodni.

Azon állitás, hogy a pozsonyi országgyülésen a státusok szavazatai a nagyobbszámu császári királyi hadak által voltak erőszakolva, melyek akkor, úgy kivánván azt a keresztyén név ellensége, a török ellen viselt háború, az országban tanyáztak, — szintén csak üres szó, alaptalan ráfogás. Mert ha abból, hogy a keresztyénség közös érdekében amaz országgyülés alatt császári hadak voltak az országban, a gyülés végzéseinek érvénytelenségét lehetne a mai hitlenekkel következtetni: akkor még sokkal inkább a Bocskai- s a Bethlen- és a Rákócziféle békekötések s az utánok következett országgyülések végzeményeit kellene a királytól s a többi hűséges státusoktól a belföldi lázadók s a szomszéd tartományok és a pogányok fegyverei által kizsaroltaknak mondani; a hűtlenek tehát önmagok ellen nyujtanak érvet, magokat saját törük által látszanak megölni, s ő felségének és híveinek utat látszanak mutatni, melyen az ama békekötéseket és országgyüléseket megelőző évek kormányzatához vissza lehessen menni. Ez az ő gyűlöletes nagyravágyásük gyümölcse; és hogy az édes hazát még nagyobb veszedelembe ejtsék és a háború tüzét szítsák, interregnumot, melyet mint az idézett, s az ország egyéb törvényei t. i. az 1655 : 2, 1647 : 2. és 1625 : 3. tczikkelyek által végveszélythozónak nyilvánitottat a haza igazi fiai mindig gondosan megelőzni törekedtek, — ők, a szabadságoknak állítólagos mostani védői, de valósággal azoknak kiforgatói s a hazának pusztítói, hogy magokat ilyese-

kül tettleg is bizonyítsák és féktelen vakmerőségöket kitölthessék, lázadás és összeesküvés által szerzett hatalmuknál fogva magokat jogosultaknak álliták az interregnumot gőgösen és makacsúl kimondani és zsarnok kénynyel, jármuk alá fogván előbbi társaikat most már vasallusaikat, ezeknek nevében is kihirdetni. Holott az első király, szent István, kinek végzeményeit ezen hűtlenek a magok érdekében látszanak idézni, végzeményei II-ik könyvének 51-ik fejezetében a király és királyné elleni összeesküvéseket megbélyegezvén, anathema s a lex julia legszigorúabb büntetése alatt tiltja, mely ősi, s a hazalakosok között eskü mellett vagy más bármiképen alakított és pártütésből származó, tehát a közjót veszedelmeztető belvitákra és szövetkezésekre kiterjesztett törvényt az ország későbbi törvényei is, névszerint pedig az 1446 : 5, 1519 : 44. és 1536 : 40. tczikkelyek örök hűtlenség büntetése alatt tiltják; s hogy már a hazai törvény által is világosan tiltott ezen összeesküvésekből és összeszövetkezésekből keletkezett s forradalmilag hozott bármely intézkedés sek, mint mérges forrásból származottak, s köztök a végveszélyü interregnum kinyilatkoztatása magoktól összeroskadnak, nem kíván bebizonyítást. Hozzájárulván főleg még azon ok is, hogy valamint közönséges gyülést vagy dietát kitűzni, az ország folytonos gyakorlatából és szokásából csak a királyt illeti, úgy mindazokat, melyek máskülönben, s a király tudta és kegyelmes megelégedése nélkül, bárkinek magán vagy épen gonosz lázadások által eszközlött hatalmából tűzettek ki, az 1526 : 18. tczikkely hívságosoknak és érvényteleneknek nyilvánítja. Ilyesnek kell pedig a hűtlenek legujabb ónodi gyülését s ottani összes eljárásukat annyival is inkább tartani. mivel az ország hű-

séges státusainak hatalmasabb és józanabb, hivatalok, méltóságok és hires nemzetségek szempontjából is a hűtlenek zagyva sokasága felett, a Hármaskönyv II. részének 3-ik czíméhez képest hatalmas tulsúlylyal bíró száma, ezen törvénytelen gyülésbe bé nem egyezett, sőt megindulva a hűtleneknek királyuk és legkegyelmesebb urok ellen irányzott hallatlan szentségtörő vakmerőségén, öszves eljárásuk s az interregnum ezen veszélyes nyilvánítása ellen is, ő felsége, tudniillik törvényes királya és legkegyelmesebb ura előtt ünnepélyesen tiltakozott és ellenmondott. Mert hogy az ország valamennyi oszlopai és bárói, egyet sem véve ki, a hatalmasabb főpap és mágnás urak s a vármegyék főispánai, továbbá a nemesek és polgárok is igen nagy számmal, ő felsége iránti hűségökhez dicséretesen ragaszkodnak, valamint különben is nyilván van, úgy ő felségének császári királyi udvara is tapasztalja. S az említett hűtelenek, már ez oknál fogva is, nemcsak a mi, t. i. a hűségesek jószágaikat, melyeknek nagy jövedelmeiből és prédájából eddig gonoszúl meggazdagodtak, a további uralkodás vak vágya által ösztönöztetve, jognak és igazságnak ellenére elfoglalni, hanem tiszteinket és méltóságainkat is garázdán elvenni s állitólag a fiscus, valósággal pedig saját magok számára lekötni, amaz ónodi czikkelynél fogva elhatározták. Törvényt pedig valamint nem idéztek, úgy nem is találhatnak, melyhez képest a hívektől tiszteiket, méltóságaikat és jószágaikat a király s az ország hűtlenei elvehetnék, hanemha erőszakos és zsarnoki eljárás útján; de ellenkezőket találtak volna a törvények ezen jeles őrzői, ha mélyebben betekintenek, mert a felebb idézettekből, valamint az 1542-iki pozsonyi végzések 7-ik czikkelyéből kiviláglik, hogy a hűtlenség

utálatos és átkos vétségét elkövetők s megtérni vonakodók jószágaikat lehet és kell a királyi fiskus által elfoglaltatni, eladni, árukból a híveket kárpótolni s a maradékot az ország szükségeire fordítani. És valamint Magyarországon minden hivatalok, méltóságok és tisztek adományozása (a nádorság kivételével, melynek választása a státusokhoz is tartozik) az egy királyi felséget illeti; úgy ha valaki, mint például, ezen hűtelenek, valamely tiszttől vagy hivataltól megfosztandó : ennek elrendelése is csak az egy királyi felséget, mint ki azokat adományozta, illetheti.

Mi tehát a mondott néhány hűtlenek, legkivált pedig ezeknek fejei, szerzői és zászlóvivői által összecsődített ónodi conventust, és következőleg az ott történteket és végzetteket, melyek különben is, mint az idézett törvényekből megmutattuk, már magoktól, tettleg semmisek, foganatlanok és érvénytelenek, jelen levelünk által szintén megsemmisítjük, kivégezzük, s foganatlanoknak és érvényteleneknek nyilatkoztatjuk; s a jelen zavargások és lázadások említett fejeit, szerzőit és zászlóvivőit, s mindazokat, kik velök önként tartanak, bármily ranguak s állásuak legyenek, törvényes büntetés alá eső hűtleneknek, s már csak azért is, mert az ország annyi törvényczikkelyei által megbélyegzett s a köznyugalmat aláásó interregnumot kihirdetni s a hazafiakat az interregnummal járó nyomoruságokba szándékosan sülyeszteni vakmerők voltak, a haza ellenségeinek tartjuk, s jelen irat erejénél fogva mindenki előtt nyilvánítjuk. És valaminthogy a dicséretesen említett szentséges felség, a mi törvényes királyunk és természet szerint való legkegyelmesebb urunk és az ő szent királyi diademája iránti jobbágyi hűségünkben állandóan megmaradandunk : úgy azt is jelentjük ki, hogy jövendőre

is, ő felsége életének véghatáráig (melyet Isten késő és hosszú évekre méltóztassék elhalasztani) mást senkit sem fogunk közvetlen, valóságos és törvényes királyul és legkegyelmesebb urunkul hódolatosan ismerni, mely hódolatunkat vérünk hullatásával is tanusítandjuk. Nem kételkedve,sőt bizonyosabbnak semmit sem tartva, mint azt, hogy ő felsége minket s az ország öszves karait és rendeit minden ősi jogokban és törvényekben, melyek mindnyájunkkal közösek, kegyelmes hitleveléhez s az utolsó pozsonyi országgyülés negyedik törvényczikkelyéhez képest királyi uralkodásának minden időszakában szentül megtartand és kár nélkül megőrzend. [1])

XXI.

Károlyi június 14-kén búcsút vett a fejdelemtől : Ónodon a súlyos munka bé volt fejezve. A gyűlés azonban elhuzódott még nehány napig. Június 15-dike a sérelmek felolvasásával telt el, melyeknek orvoslása kivált ujabb hadi szabályzat felállitásától váratván, külön választmány bizatott meg szerkesztésével [2]). Június 20-kán az erdélyi küldöttség, melyet a marosvásárhelyi gyülés a testvérhazák szövetkezésének megerősítésére küldött volt ide, fogadtatott fejdelem és rendek által.

„Együttlévén az egész ország — olvassuk egy-

[1]) Egykoru deák szövegü nyomtatvány. Magyar példányt nem láttam.

[2]) Megjelent nyomtatásban ily czim alatt : „A magyarországi confoederált nemes státusok és rendek részéről szabott hadi regulák, artikulusok, edictumok és törvények“, s a gyülés által (10. 20-dik czikkelyek) törvény erejére emeltetett.

koru naplóban — és maga a felséges fejedelem főhelyen ülvén, jobb kéz felől ő felségének, egri püspök Telekesi, pécsi püspök Pyber, Sennyei István kanczellárius, gróf Csáky István, Kalmanczai János, Sós István és Kajali Pál senator urak, — másfelől pedig méltóságos főgenerális gróf Bercsényi Miklós, Zay Lőrincz' Vay Ádám, Jánoky Zsigmond, generalis Berthóti Ferencz, Gerhard György, Török István és Lapsánszky János senator urak : jöttek be Erdélyországának követei gróf Mikes Mihály, báró Kemény Simon, Lázár Ferencz és a meggyesi szász biró, kik előtt, míg előadásuk tartott és az ország részéről reá feleltetett, mindnyájan felállottak, a felséges fejedelmen kivül." Inditvány és végzés a harmadik törvényczikkelybe foglaltatott ekképen :

„Mivelhogy mi szécseni közönséges gyülekezetünkből a felséges erdélyi fejedelemhez és azon országbeli összeszövetkezett státusokhoz s rendekhez közakarattal rendelt követségünk által azon felséges erdélyi fejdelmet és az odavaló confoederált státusokat és rendeket, a mi szövetségünkbe és összekötelezettségünkbe avagy colligatiónkba való lépésre s velünk egyetértésre invitálván, azaránt velünk nemcsak összeszövetkezést kötöttenek, és legközelebb Erdélyben Marosvásárhelyben tartatott közönséges gyülekezetökben azon nagy jóra czélozó hasznos szövetségkötést egy különös s nevezetes artikulus által megerősitették, hanem ennekfelette e mostani közönséges gyülésünkre derék követségöket is küldvén, azáltal azon szövetségkötésnek erős és valóságos megmaradandóságát megujitották, és hogy mi is azt arrólvaló specialis artikulus csinálásával megerősítenők, bennünket illendőképen megtaláltanak és requiráltanak : ahozképest mi is, igaz, szíves és meg-

másolhatatlan szövetségünknek és öszve lett kötésünknek megmutatására nézve azon szövetségbeli kötést annak minden punktumiban, czikkelyeiben és artikulusaiban, valamint a vezérlő fejedelmünk ő felsége és a senatus által csinált instrumentomban feltétetett s foglaltatott,[1]) ezen artikulusunk által megerősítetjük, confirmáljuk és ratifikáljuk; és hogy állandó és megmaradandó legyen, elvégeztük.“ [2])

[1]) Ezen ‚instrumentom‘ czikkelyei ekkép hangzanak: ‚Miután mindkét ország karainak és rendeinek erős és változhatatlan akaratuk, hogy a szabadságok visszaállítására kötött szövetséget mindenik fél a magáénak tekintse, s azt nem csak a mostani ellenséges ausztriai ház, hanem bármily és akármiképen magokat ellenségesen beavató mások ellen jövendőre is, az időhöz s a szükséghez képest, addig, míg a szövetség fennálland, védelmezni és közös erővel támogatni köteleztessék; sőt hogy ezen szövetség oly egyetemes legyen, miszerint megannyian kik Magyar- és Erdély országok státusai közül, fentartására magokat akár külön, akár közösen hittel kötelezték, minden tétovázás és ingadozás nélkül folytassák s tőle el ne álljanak soha. Miután, továbbá, valamint Magyarország szövetkezett Karai és Rendei a szécséni országgyülésen külön czikkely által végezték, ugy más részről is megállapítatott és megerősítetett, hogy egyik félnek sem szabad a másiknak tudta és megegyezése nélkül békealkudozásra lépni, vagy épen a szövetséges fél rövidségére bármily ellenséggel, legkivált pedig az ausztriai házzal békét kötni. És miután, végre, kétségbevonhatlan, hogy Erdély fejedelemségének az ausztriai kormánytól elvonatása mindkét országnak a mily hasznos oly szükséges: Annálfogva kell, hogy még azon esetre is, ha Magyarország Rendei kénytelenek volnának békélésre lépni, ez máskép ne történhessék, mintha ugyanazon békekötés által az erdélyi fejedelemségnek is valamennyi szabadságok visszaadatnak; kell továbbá, — az ausztriai ház különben is magának Erdélyország szabad választása ellen semmiféle jogot sem követelhetvén —hogy ezen fejedelemség a szabad választás jogában oltalmaztassék, s a fejedelem a fejedelemség és a kapcsolt részek uralmában, a magyar nemzet biztosítéka mint főalapzat által, megtartassék; végre, noha az a végzés hozatott mindkét részről, hogy ezen szövetség csak a szabadságok helyre állításaiglan tartson: mégis,— . . . . . — kell hogy utóbb is kötelesek legyenek a szövetséges felek bármikor is rögtön oltalom és visszaverés végett fegyvert fogni, és mindaddig míg az egyik vagy a másik fél háborgatott sorsa kivánt nyugalomra hozatik, közös akarattal és közös fegyverrel a hadviselést előmozdítani s ekképen egymást védeni és oltalmazni‘. Kolinovics, Fulcrum commentariorum, 317. sz.

[2]) Az erdélyi követek, miut Kolinovicsnál olvassuk, egyszers-

Két nappal később, június 22-én vége szakadt a gyülésnek. A hozott törvényczikkelyek huszonnégyre mennek; s közűlök itt még felemlítendő a negyedik, mely szerint „a királyválasztás most hogy függőben hagyattassék, egyező akarattal elvégeztetett"; s az ötödik, melyhez képest „minthogy a felséges fejedelemnek néha maga fejedelemségébe, Erdélybe kelletik bemennie és tőlünk távozásának lennie: hogy azalatt is ő felsége jelennemléte és odakésése idejében a közönséges jónak folytatásában és előmozdításában valami fogyatkozás és hátramaradás a mostani interregnum idejére nézve is ne légyen: méltóságos gróf Bercsényi Miklós úr ország főgenerálisa és első senator, e hazához dicséretesen mutatott érdemes voltáért, országunk mostani fenforgó szüksége is azt hozván magával, locumtenensnek tétetik."

A törvényczikkelyek aláirattak és pecsételtettek, s most — mint Rákóczi titkára irva hagyta — „a felséges fejedelem az egész ország elejébe könyves szemekkel terjesztette „és megmutatta, mily szíves akarattal, nagy veszedelmi közt, jó ügyekezettel és magahasznának minden keresete nélkül eddigis kormányozni törekedett a magyar haza dolgát; s a szövetkezésnek valóságos mivoltára és magok hazafiuságára emlékeztetvén a státusokat, sok szép istenes, a hajdani ohajtott szabadság megnyerése iránt való kivánsági után véget vetvén az üléseknek, és továbbra is édes hazájához való tökéletes szeretetét ajánlván, maga sátorába az egész

---

mind a szökevény erdélyi pórok kézhezadását (a Marosvásárhelytt hozott végzéshez képest) s a Magyarországon Erdély hátrányára fenálló felesleges vámok és harminczadok megszüntetését szorgalmazták; mire Sennyey kanczellár a fejdelem s a rendek nevében válaszul adá, hogy az ország rövid idő mulva intézkedendik e tárgyban.

senatussal és fejedelmi udvarával távozott ő felsége. Honnan ismét velök az ország sátorába vissza, misére menvén, nagy ájtatossággal és sok szép szertartással háromszoros álgyulövés és két ezernek puskapattanási között az Isten Téged Dicsérünk elénekeltetett“[1]).

[1]) Az evangelikusok a vallásügyről is kivántak törvényczikkelyt alkottatni; de Rákóczi tanácsosabbnak látta az időről-időre felmerülő viszályok elintézését, a senatus utján két külön választmányra bízni, az alsó-magyarországira, melynek Eszterházy Dániel katholikus, Gyürky helvét- és Gerhard ágostai hitvallásu, — s a felső magyarországira, melynek Kalmanczai katholikus, Soos helvét- és Zay Lőrincz ágostai hitvallásu voltak tagjai.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

HUSZONHETEDIK KÖNYV.

1707—1711.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I. József, 1707—1711.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I.

Bécsben Rabutin és Starhemberg hovatovább indulatosabban versenygtek egymással a császári hadaknak Magyarországon vezérleteért: herczeg Salm miniszterelnök befolyása által 1707. aprilis 5-én Starhemberg ruháztatott fel vele;[1]) Rabutin Bécsben marasztatott, mint kinek tanácsára szüksége van a császárnak[2]).

A fővezér aprilis 16-kán Köpcsénybe érkezett, melynek környékén s a Csallóközben május végén tizenöt ezredet gyüjtött együvé, köztök Nádasdy Ferencz, Eszterházy István és Gombos hadait; túl a Dunán Pálffy János, s illetőleg Rabutin, ha Starhemberg után az első helyet elégli, hat gyalog és négy lovas ezreddel voltak működendők.

A császári főhaditanács május 6-kán Starhemberget odautasította, hogy mindenekelőtt Leopoldvárat, mely csak hézagosan volt eleséggel ellátva, kellőképen felszerelvén, aztán, ha lehetséges, a szomszédban levő kisebb bérczi erősségeket hatalmába ejtvén, támadólag lépjen fel a forradalmi hadak ellen. Saját belátására bizatott, ha nem lehetne-e Érsekujvár vívását megkisér-

[1]) Arneth: Das Leben des Grafen Guido Starhemberg, 427. l.

[2]) Mémoires de Bussy-Rabutin, 155. l.

teni és süker esetében a főhadi szállást a bányavárosokba áttenni. — Más részről gróf Eszterházy Antal, Rákóczi hadainak ezen országrészben jelenleg parancsnoka, Bercsényitől, mint fővezértől, odautasítatott: hogy magát inkább védelmezőleg, mint támadólag tartván, személye szerint a Vágon által ne menjen s első sorban a várak, főleg Érsekujvár oltalmát vegye czélba.

Starhemberg nem sietett utasításának végrehajtásával, mert csak egy hónappal később, június 8-án [1]) érkezett, — Balogh István ezredei által, noha utasításuk volt „mindenütt az ellenség körül forgolódniok", nem igen háborgatva — Leopoldvár alá, melynek felszerelése és Semptének megerősítése után, Érsekujvárat volt megszállandó. Szeredi táborát Tollet ezredes gondjaira bizta, ki imént azáltal tünteté ki magát, hogy Vak Bottyánt Győrnek Sziget nevü külvárosából, hol a merész portyázó állást fogott, szerencsésen kiszoritotta;[2]) s ki elől most Eszterházy, „minthogy látatott egész erejével való általjövetelének ügyekezete, lévén utasitása hogy ez esetben a nyitrai ágyúk alá vegye táborát, Kérhez szállott." De ekkor hírt veszen Starhemberg, hogy Ocskay, magához vonván Babócsai négy ezredét, öszvesen nyolcz ezer emberrel, a Fehér hegyeken s a Morva vizén át, Ausztriábas Morvába készül berontani; s e hír szándéklatának megmásítására birja. Hadainak részét a társzekerekkel Leopoldvárnál hagyván, válogatott négyezer emberrel Szomolányról Jabloniczra indul Ocskay ellen, ki a császáriak közeledésének hirére belebb a hegyek közé vonult; táborában mindössze négy roncsolt ágyút talált Starhemberg, melyek innen

[1]) Illyés István diariuma.
[2]) Wienerisches Diarium, 1707, 406. sz.

Vöröskőbe szállítattak [1]). Jabloniczról Szenczre tették át táborukat a császáriak, s válaszul Eszterházy Antal körlevelére, ki június 2-án a kis-dunamelléki lakosoknak meghagyta, „hogy mindjárást a Vágon által az ellenség előtt marhástul, portékástul és cselédestül általköltözzenek,“ [2]) — kiáltványt bocsátottak Pozsony, Nyitra és Trencsény lakosaira, melyben azzal fenyegetődznek, hogy a falvakat, melyek lakosok nélkül találtatnak, büntetésül el fogják hamvasztani. Szenczről Szakolczára indult Starhemberg, s a kuruczoktól üresen hagyott sasvári erősség megszállása után a detrekői sziklavár vívásához fogott, melyet — későn érkezvén oda a most Szalakócznál táborozott Eszterházytól már útnak indított segéd, háromnapi ágyúzás után július 30-án hatalmába ejtett. A vár parancsnoka Túróczi ezredes nehány század magával Hodolinba küldetett mint hadi fogoly [3]).

Starhemberg most visszament szeredi táborába, melyet mindinkább megerődített s honnan több rendbeli csapatokat küldött ki a kuruczok birtokában volt dunai hidak lerontására. Eszterházy Antal ekkor Tótkeszinél táborozott s augustus 10-én Pozsony megyéhez adott levelében értesíteni kívánta a rendeket, hogy „Isten negyed ötöd nappal azelőtt a Vágon túllevő portásit (Ocskayt) oly szerencsésekké tette, hogy Steinvillenak ama régi hires nevezetes regimentje általuk tenkre tétetett; szép rézdobjai, zászlai, feles számu tiszt s közrabokkal az harczon elesteken kivül, három ember kárával nyerettenek; mely regementet, csak elhitetem ma-

[1]) Wagner, hist. Josephi Imp. 201. l. Arneth az id. h 431. lap.

[2]) Eszterházy Antal táborkönyve.

[3]) Arneth az id. h.

gammal, az ellenség is három vagy négy Detrekő váránál felebb kivánt tartatni.“ [1]) Starhemberg akkor Bécsben volt, de a vett csapás hirére öszves lovasságával a Fehérhegyek közé Ocskay ellen indult, ez azonban most már Trencsénnél lévén, minden veszteség nélkül tért vissza Eszterházy táborába. Ekkor a császáriak őrséget vetvén az üresen állott branyicskai erősségbe s nehány ezredet a morva széleknél hagyván, augustus 24-én Nyitra vívásához fogtak, melylyel mindazáltal a Dunántúlról jött aggasztó hirek folytán meg' felhagytak rögtön. [2])

Annyit eszközölt Eszterházy, hogy Érsekujvárat e táborozás alatt nem érte veszély, de Rákóczi ezt nem eléglé; őt azon körülmény, miszerint Starhemberg Bécsben nem egészen alaptalanul hirdethette „hogy a Vágon túl való földet együtt a hegyen túl valóval hatalmába ejtette és ott erős állást fogott legyen“ aggodalommal tölté el. ‚Az ónodi gyülés alatt — irja emlékirataiban a fejdelem — Starhemberg felhasználta az alkalmat s jól erődített táborhelyre tett szert Trencsén és Leopoldvár között Vágujhelynél. E hír oly fájdalmas volt reám nézve mint egy vesztett csatának hire. Ha az ellenség — mondám Bercsényinek — e nyomon jár, három hadjárat véget vett háborúnknak. Eszterházynak elégséges hadai voltak Starhemberg ellen, ki, noha ügyes tábornok, egynél több alkalmat nyújtott Eszterházynak, a császári sereget tenkre tenni, ha ez

[1]) Eszterházy Antal táborkönyve.

[2]) Wagner az id. h. 202. l. E tájban Andrássy Miklós, a ferenczes, ki a forradalom elején, mint portyázó szerepelt, Starhemberg útlevelével Bécsbe érkezett, Józseftől kegyelmet kérni. E lépésének okát a nádor előtt ekkép okadatolta: „Engem, úgymond, klastromban adván az fejedelem, egynehányszor irtam és rimánkodtam, hogy az pápától absolutiót szerezzen, de még csak válaszom sem volt.“ Egykoru jegyzetek.

képes lett volna azokat felhasználni. A képesség, nem a bátorság hiányzott Eszterházyban, ki midőn még a császár szolgálatában állott, személyes vitézségének több bizonyítékait adá, díszes sebeket vévén s csak makacs önvédelem után esvén török fogságba, melyből a karloviczi béke alkalmával szabadult ki[1]). Starhemberg egyébiránt erődített vonalai daczára kénytelen volt boszonkodással látni, hogy testvérét Maximiliánt megettök elfogták. Ezen tábornok bízván a testvére által őrzött vonalokba Pozsonyból postán indulván a sereghez, portyázóim kezébe esett. Szavát vévén, hogy nem szökik meg, szabad lábon hagytam Eperjesen; de ő megszököt az adott szó ellenére. Tudomásomra esett, hogy testvére a fővezér, valamint a császár többi tábornokai roszallották eljárását; de vissza még sem küldötték a szószegőt.'[2])

[1]) Rákóczi mindjárt az 1707. hadviselés befejezése után éreztetvén neheztelését Eszterházyval, ez részletes védiratban válaszolt, melyet ekkép rekeszt be: „Nem más okból kivántam minden cselekedetimet világosságra hoznom, hanem hogy nagyméltóságu principálisim azzal a sok hizelkedő s csempészséggel biró és becstelenségemre igyekező nyelveket necsak megtorkoltathassák, hanem hogy felséges urunknak neheztelőképen irott, keserves szívvel kezemhez érkezett levelére is ad sinistras expositiones replikálhassak, kivánván repraesentálnom alázatosan, hogy se egészségtelenségemből, se diribről darabra osztatott corpusomnak osztallásából nem következhetett Starhembergnek széltében való járása; annyival is inkább kitetszhetik ezen irásomból, hogy corpusok voltanak nem corpusocskák, portyák mentek s nem portyácskák, s hogy az ordereztettek ordre ellen cselekedtenek, kik közül Ocskay László uram is comprehendáltatik, stb."

[2]) Kolinovics, ki Starhemberg Maximilián elfogatását és megszökését részletesen irja le, az 1708-diki év elejére teszi az eseményt. Vak-Bottyán pedig 1708. febr. 22-én Nyitráról irja Károlyinak: „Portyám Vágon túl Maximilián Starumberget elfogta, ki is actu most ebédel velem."

II.

Túl a Dunán Pálffy, ki a június közepén Varasdon tartatott gyülésben czerkétszáz határőrt ajánltatott fel harczosul a horvátok által, Győrnél, — s a császárnak egy másik, nem régiben a Rajnától visszaérkezett magyar tábornoka, Ebergényi, Sopronynál tanyáztak, arra vigyázók, hogy Bezerédy és Vak Bottyán Ausztria és Stíria megrohanására ne egyesülhessenek. Rákóczinak egyik erélyes ezredese — Szekeres István — Palotán fogott állást. A hely kettős árokkal és négy toronynyal volt erődítve, s a kuruczok onnan a budai és a székesfehérvári császári őrségek elől elfogták az élést. Junius végén Székesfehérvár annyira volt szorongatva, annyira volt kiéheztetve, hogy parancsnoka Guckel ezredes, a budaitól, Pfeffershoventől, nyakra főre segédet szorgalmazott. Ha sükerül Szekeresnek Fehérvárat hatalmába ejthetni, az országút s a mi rajta jár kél, Budáig kizárólag a kuruczoké. A veszély elhárítására Pfeffershoven lovasainak és gyalogjainak szinét hajókra szállitván, s Ercsinél kikötvén, július 2-kán Pákozdnál Szekerest meglepte és megverte; Palotát erős ellenállás után — még a nők is köveket hengergettek le a vívókra — bevette s felgyújtotta; és Székesfehérvárott az őrséget a Szekerestől elszedett zsákmánynyal meg' felüdítette.[1])

[1]) Wienerisches Diarium, 1707, 414-dik sz. Wagner 204. l.

Rabutin, úgy látszik, ekkor is Bécsben volt, Erdélybe visszaküldetését sürgetni, melyet a császári tanácsosok közül egynémelyek most egészen magára akartak hagyni, kivonván belőle Tige ezredeit s ezeket Magyarországon alkalmazván, honnan kedvező körülmények között könnyü lesz a tartomány visszafoglalását eszközölni. A tábornok fejtegette a császár előtt, hogy ily fonák indítványt csak az ő személyes ellenségei tehettek, kik készek Erdélyt is feláldozni, az ő, Rabutin, megalázására; s József meghagyta a hadi tanácsnak, hogy Erdélyt minden áron meg kell tartani; hogy e tiszttel Rabutint kell megbízni. Augustus közepén útját már Erdélynek vette a tábornok, s az ország dunántúli részében most a bán volt a fővezér.

Pálffy még a mult évben kérte Józsefet, nyisson neki Magyarországtól távol, Olaszországban vagy Cataloniában tért hasznos működésre. Őt Bécsben nemcsak az éretlen tömeg, de még az udvaronczok is gyanúba vették, hogy nem szolgál egész lélekkel földiei ellen; hogy Pálffy a magyar nem akar sebet ejteni a magyarokon. József őt a rágalmak megvetésére s a hazának a hazában szolgálatára kérte,[1]) és Pálffy engedett ura kívánságának. De midőn Rabutin most a Dunán túl működött tíz ezred nagyobb részét magával vitte: a bán módját kiváná látni, mint szolgálhassa a reá bizott ügyet. ‚Vak Bottyán hétezer emberrel Szombathelynél ütött tábort, — irá Starhembergnek — Bezerédy három ezerrel Kőszegnél; a Rábaközbe kilencz zászlóalj kurucz érkezett; Székesfehérvárnál ujból jelenkeznek Szekeres hadai. Nekem mindössze nyolcz száz vasasom van, kikre támaszkodhatni, mert a Herberstein által hozott hatszáz rácz fellázadván s állomását a Fertőnél oda-

[1]) Wagner, 134. l.

hagyván vissza Szerémbe ment, és a horvátoknak nem nagy harczi kedvök van, ha német ezredek nincsenek velök. Bottyán és Bezerédy, ha egyesülhetnek, csak Bécs külvárosaiban fognak megállapodni.' — Starhemberg ki ekkor Nyitrát volt vívandó, e hirre Komáromba sietett, s itt általküldvén a Dunán Csepregre hadainak részét, Pálffyval, ez évi táborozásának befejezéseül, az ausztriai szélektől elfordította a veszedelmet [1]); de Bezerédy, Balogh és Kisfaludy most a Pinka vizét magok megett hagyván, Stíriában Friedberget, Hartberget és Grafendorfot feldulták [2]).

Mint Dunáninnen és Dunántúl, úgy a tiszai részekben is zajlott az 1707-diki nyáron a háború.

‚A marosvásárhelyi országgyülés után — irja emlékirataiban Rákóczi — tanácsosaim sürgették, tudatnám fejdelemmé választatásomat követség által a Portával. Ismervén a diván szellemét, semmi hasznot sem vártam e lépéstől; de tanácsosaim egyhangu indítványát elvetnem helytelen lett volna, miért is gróf Teleki Mihályt és Henter Mihályt követekül neveztem. Az első csak Nándorfehérvárig jutott, a másik Konstantinápolyig; de ez sem hozott más igéretet, mint hogy a Porta meg fogja engedni, miszerint a számomra Albaniában

---

[1]) „Kegyelmed minden nemességet insurgáltasson — irá aug. 16. a krakai táborból a soproni alispánnak Bottyán — parolámra fogadom, hogy nem ellenségre, hanem szabad nyereségre vitetnek... Renitens nemes uraiméknak váltságon marad az íze szájokban.“ Kolinovics szerint pedig september 8-án a kuruczok Kismarton feldúlása után Bécsujhelyig száguldoztak s a Lajta környékét rémüléssel töltötték el.

[2]) Wagner, 202. 204. ll. Hist. des rev. de Hongrie k. l. Kollinovics Hartberg környékének pusztítását az 1707-diki hadviselés elején említi. A dunántúli eseményekről ez évben szabatossággal alig tudunk valamit, még chronologiai tekintetben sem, pedig a levéltárakból mindezt könnyü volna felderiteni. Bottyán 1707. oct. 17. Pápáról irja Szluha Ferenczeznek: „mi Sopronnál 539. horvátot, 60 németet levágván, derék tiszteket fogtunk. Budacski, karlóczi generalisságbul való vicecolonellus elesett.“

toborzott had Magyarországba szállítassék. A nándorfehérvári pasa egyszersmind azt kívánta, hogy magamat a német kézben volt végvárak valamelyikének birtokába helyezzem, miszerint ezen had nagyobb biztossággal csatlakozhassék hozzám. Talán csak egymagam láttam bé a válasz nevetséges voltát, mert hiszen Arad vagy Szeged, melyekre a török czélzott, csak nem gátolhatták a csatlakozást; s e válasz álnokságát egyszersmind. mert okom volt gyanítani, hogy ha azon várak egyikét vagy másikát elfoglalnám, melyeket a Porta a karloviczi béke alkalmával a németeknek engedett, a diván azt visszakövetelendi tőlem. De figyelmeztetéseim daczára mind a magyar tanács urak, mind az erdélyiek egyre szorgalmazták e vállalatot. A temesvári basa buzdította Károlyit, fogjon Arad vívásához, melyet a szökevények állítása szerint, könnyü volna hatalmába ejtenie. Kezemben lévén a vár terve, a vivás eredménytelenségét előre láttam annálfogva is, mert nem állván hatalmunkban e helynek közlekedését a török földdel gátolni, melytől csak a Maros által választatik el, s melyen át mindig szabadon közlekedhetett Bécscsel: a vár el volt látva mindennel, mire szüksége lehetett. De a basa most igéretet tőn, hogy mihelyest vivásához fogunk felbontandja a közlekedést a várossal, melynek tárházai, mert a parancsnok a rendszeres török sokadalmakba bizik, üresek, s mert a marosszigeti előrvárost könnyü lesz török kalauzok segélyével bevenni. Mind ezen szép igéretek nem birnak e lépésre, ha az erdélyiek, kik nagy sulyt helyeztek a nádorfehérvári basának Teleki által bejelentett jóakaratára, nem ismétlik kérelmöket. Én tehát külföldi lábra helyezett gyalogságom és lovasságom részét néhány ágyuval és mo-

zsárral Károlyinak átengedvén, őt biztam meg e vállalat végrehajtásával.

Károlyi, mint felebb láttuk, junius 14-én indult el Ónodról, 19-én már a püspökladányi táborban találjuk, 28-án Békésnél, 30-án Gyulánál, julius 1-jén a Szárazér mellett, honnan — kihajtván más nap a peczkei sánczból a ráczot — 5-én Arad alá érkezett. [1])

Még ez nap délben, kitörvén Tököli vezérlete alatt a ráczok, vissza a külvárosba verettek; s Lamotte felépitette az ágyutelepet a sáncz ellen. Julius 7-én törökök által kalauzoltatva, [2]) mint a temesvári basa igéré vala, a Marossziget birtokába helyezkedett Károlyi, ki most a Kismaroson (a mai Holt-Maros értetik) hidat vervén, „ennek végére a fősánczot veté", s hét napig folytatott kemény lőtetés után, 16-án 10 órakor éjjel ostromot parancsolt. [3]) „Kemény oltalom után — mint naplójába jegyzé — Isten a várost (külvárost) kezébe adá.' Más nap — julius 17-én — „ezt felégetvén s a kapu előtt sánczot erősítvén", [4]) ez nap, s 18-án és 19-én, noha a császáriak a kisebb szigetből oldaltüzet nyitottak, folytatá a vivást „bombák-

[1]) Károlyi naplója. Hadainak számáról és alkatrészeiről nem szól a napló, de a Wienerisches Diarium, — 1707, 420. sz. az aradi parancsnok jelentése nyomán, ekkép sorolja elő: Károlyi huszárok 800. — Palocsay huszárok 800. — Garanthy (?) huszárok 800. — Hat zászlóalj oláh és székely lovas, 600. — Egy ezred német dragonos, 700. — Nyúzó huszárok 800. — Bonafoux német gyalog ezrede, 800. — Csáky hajdúk 1000. — Három zászlóalj sarkadi hajdú, 400. — Lamotte tüzérei 300. Összesen 7000 ember.

[2]) „Die Türken unterstützen sie." Wienerisches Diarium, 416. szám.

[3]) Az aradi várparancsnok naplója igazolja a Károlyiénak pontosságát: „Den 16. Juli Nachts 10 Uhr haben die Rebellen die Linie und die Schanz erstürmt."

[4]) Károlyi naplója. Aradi napló: „darauf die deutsche Stadt und Jukovitz in Brand gesteckt"; sodann ihre Stück viel näher zugeführt, die Nationalmiliz (Tököli ráczait érti) zieht sich auf den ersten Ansatz zurück."

kal és tüzes golyókkal, ki miá belső városa is nagyrészint megégett, várában is gyuladott.“ [1])

Lamotte rendelkezésére nem lévén annyi vívó eszköz, mennyit Arad sükeres vívása kivánt, [2]) Károlyi Pekrytől, Rakóczinak Erdélyben fővezérétől is várt segédet, névszerint vivó szereket; de noha már 9-én embereit küldötte „Erdély felé az hadak elejébe“, a segéd nem érkezett meg, s helyette Pekrytől a tudósítás, hogy nem is fog megérkezni. [3])

A dolgok ez állásában Károlyi, miután julius 20-án Tökölinek ujabb kitörését visszaverte, [4]) Rákóczitól, kit a hézagos vívásnak szükségképen sükeretlen voltára most ő is figyelmeztetett, [5]) e levelet vette: „Nándorfehérvárott levő Pápai Gáspár hivünk iratából bőven értesítetünk ugyan, sőt a szerdár beszéde szerint mintegy látatunk is biztosítatni, hogy a Portának semmi ellenére nem leszen a végházaknak a német kezéről általunk való megvétele. Mindazáltal ha csak világos szavakkal a Portától nem leszen az iránt biztosításunk: nem látjuk, miképen lehessen reménység fejében az ily gondolom-biztosításon elménket megnyugtatni.. Méltán tarthatunk, hogy ámbár egykét esztendeig meghagyna is a végeknek birodalmában bennünket:

---

[1]) Aradi napló: „Am 17. Juli glühende Kugeln in die Festung. Bomben konnten sie keine hineinbringen. Am 18. wir in der Insel mit zwei Stück in ihre Flanken gespielt, werfen die Rebellen glühende Kugeln und Bomben in die Raizenstadt“

[2]) Rákóczi Károlyinak — 17. Junii 1707. ad Sajóköröm — „Maga Lamotte nem leszen elégséges.“

[3]) Károlyi naplója: „Baron Tis Szebenből kijövén — Pekri confundáltatván, az mely hadnak Arad alá kellett volna a vizen ugyan requisitumokkal lejőni, megtartóztatá.“

[4]) Wienerisches Diarium, 1707. 420. sz.

[5]) Beniczky naplójából látom, hogy Károlyi futárja júl. 15-én érkezett Munkácsra a fejedelemhez.

olykor tenne izgágát és versengést; midőn nagyobb botránykozására lenne az ország lakosainak annak elvétele, hogy sem mostani abban való hagyása.. Segíti ilyetén kételkedő vélekedésünket a nándorfehérvári szerdárnak már azelőtt hozzánk tött üzeneti, a midőn t. i. kijelentette, hogy a végeknek megvételével a Porta számára kivánná foglalni a Szerémséget; a miből következik, hogy a többi iránt is az legyen feltett czélja. A ráczság pusztításával kell beérni,[1]) s különben is Arad erősebb levén, mint kegyelmed gondolta, felhagyni vele, Jenő és Gyula alá menni, s a töröknek mondani, hogy felfüggesztettük, mig biztosan tudjuk a Porta szándékát; — észre ne vegyék elégtelenségünket.“[2]) —

Károlyi julius 24-én vette Rákóczinak e levelét, másnap elindult Arad alól, s „porrá égetvén mindent,“ szállott Veszéhez. Julius 26-án már Békésnél táborozott, s 27-én a szükséges intézkedések tétele után, a hadak vezérletét, a tűzérszereknek Kassára szállitását Palocsaira bizta, őmaga a fejedelemhez sietett,[3]) kit augustus 3-kán Munkácson talált.

---

[1]) „Károlyi Sándor generalis — olvassuk Károlyi naplójában — az pusztaságon Arad alá menvén, egész Lippától fogva Szegedig az Marosszigetjeit, sánczait porrá tötte, az ráczot török földére hajtotta.“

[2]) Rákóczi, — 1707. jul. 17. Munkács — Károlyinak. Eredetije a gróf Károlyiak levéltárában.

[3]) Károlyi naplója.

III.

A fejedelem, mint felebb láttuk, elégedetlen volt Eszterházy Antal eljárásával; ez okon Károlyit a Vághoz küldte. A tábornok augustus 12-én Érsekujvárat szemügyre vévén, 14-én Verebélyben Eszterházy Antallal, Csáky Istvánnal és Andrássy Pállal hadi tanácsot tartott. Az érsekujvári őrség öregbítése a gyalogság egy részének más erősségekből kivonása által, és Starhemberg hadainak szétszaggatására kisérlet Sziléziát fellázítani, — ez látszott első sorban szükségesnek, tanácsosnak. Erre vonatkozólag irá augustus 23-kán Károlyinak, ki augustus 19-én ismét a Tiszánál volt, s kit az ide közelebb fekvő erődített helyek sorsa, ha őrségök meggyérül, aggasztott, — Terebesről a fejedelem: „Való helyesnek látom az kd. elmélkedését Ujvár iránt, tartván, ne annak veszedelmével az egész gyalogság romlása következnék. De viszont azt is kell megfontolnunk, hogy, ha Ujvárt nem tarthatjuk gyaloginkkal: a több erősségeket annál nehezebben reménlhetjük hogy megtartsuk; ha pedig ezeket meg nem tarthatjuk, mi hasznát veszszük a hajdúnak? Hiszen, jobb lesz akkor tatárosan hadakoznunk. Kd is fogja mondhatni a ‚lám, mondám'-ot; de csak megvallom, méltónak látom oly erősítését Ujvárnak, hogy

legalább oltalmazó nélkül ne maradjon. . . Kétségkivül való dolog a szilezitáknak feltámadása, kiknek fegyverben létöket a nagy adózások miatt, e napokban Saxoniából Slezián által jött doktorom is állítja; melyre nézve szükségesnek látván lenni azon tűznek gerjesztését, engedelmet adtunk Eszterházy Antalnak, hogy a mellette levő három karabélyos ezerrel Zadeczki hajdúit és a több árvai földnépét Babócsaival Kisuczakra szállítsa, és onnan pátensit kibocsátván, azoknak nemcsak foganatját várja, de ellenségeskedés nélkül Babócsait erős portyaképen beküldvén ámbár csak a szélekre is, lássa meg, mit enged az alkalmatosság. . . Szükséges tehát, hogy kd a maga seregét a rendelt helyen hagyván, maga menjen a Vág mellékére az operatiók folytatására; és hogy kezéhez vegye azon hadak kormányát.“[1])

Rabutin mozgalmai meghiusitották e tervet mindjárt csirájában.

A császár ezen tábornagyja — mint emlékirataiban olvassuk — augustus 6-án indult el Bécsből, s hadait e hó 12-én Erdély felé inditotta, augustus 14-én Pápánál találjuk, 16-án Körmendnél, 17-én Győrnél, 23-án Esztergomnál, 26-án Óbudánál. Négy nap mulva a budai és pesti ágyúk oltalma alatt átkelvén a Dunán, september 1-én Laczházánál ütött tábort.[2])

Eszterházy Antal a fejedelem parancsára felfüggesztvén készületeit Szilezia felé, augustus 24-én tótkeszii táborából Ocskay Lászlót bizta meg a Starhemberg elleni működések vezérletével; őmaga Rabutin

---

[1]) Eredetije a gróf Károlyiak levéltárában.

[2]) Wienerisches Diarium. Eszterházy Antal táborkönyve.

után indult. Ennek általkelését a Dunán, mint felebb láttuk, nem lévén képes akadályozni, nehány nap mulva meg' visszatért a Vághoz; Rabutint további menetében bolygatni, háborgatni, előle az eleséget elszállitani, Károlyira bizatott. Ennek mindössze három ezer embere is alig lévén, — a többiek, még pedig dandárának java, Nagyváradot zárolta — s a szegedi várparancsnok, Globiz, Tököli ráczait küldvén a német hadak fogadására s támogatására, kik Károlyi örseinek felveretése és megzilálása után [1]) a németekkel Halasnál september 6-án egyesültek: Rabutin három nappal később [2]) nagyobb veszteség nélkül Szegedre érkezett.

Rákóczi, ki ekkor, mint alább látni fogjuk, diplomatiai ügyekkel volt elfoglalva, s emiatt Ónodon nyilvánított szándékának ellenére Erdélybe sem menvén, ezt kirekesztőleg Pekry gondjaira bizta: a Vágnál nagyobbnak látá a veszedelmet mint a Tiszánál. „A Tiszán való általköltözésével — irá september 5-kén Károlyinak — ne hörtelenkedjék felettébb kd. Nem itélném, hogy kétezer lovasnál többet kellene általküldeni, a kik Rabutin mozgásira vigyázván, hírt tehetnének Pekry urnak. Mert csak azt tartom, hogy Nyitrát ágyúztatja Starhemberg ha Ujvárt nem szállja is meg; de amazt sem kellene megengedni.“ És september 18-án, midőn már udvari hadait, palotásait is Erdély felé küldötte, még mindig ugy vélekedett, hogy „jobb leszen Károlyinak Eszterházyval egyesülnie.“ De néhány nap-

---

[1]) Rákóczi sept. 18-án Terebesről Károlyinak: „Mennyi számu ráczság lehetett az, a mely Krucsait felverte? Szemere Lászlót Pest elejin hagyta, maga az ellenség után nyomakodik: jól történt.

[2]) V. ö. Tóth János: Kis-Kun-Halas Története, kiadta Szilágyi Sándor, N.-Körös, 1861, 15. l. hol a Rabutin serege által sept. 6—9-én Halason tett károk elősoroltatnak.

pal később oly hireket vett Pekrytől, melyeknek következésében Károlyinak meghagyta, hogy „siessen Erdélybe.“

IV.

Pekry juniusban Bethlen várát alkvás utján hatalmába ejtette;[1]) s hogy Szebent szorongassa, Harságnál ütött tábort. Rabutin helyettese a parancsnokságban, Tige, Dévát éléssel ellátandó, julius végén kiindult Szebenből. Pekry Nagyszeghi Gábort hét ezred magával küldé ellene Szerdahely felé. Brassón alól egy völgyben szemben találkoznak egymással Tige és Nagyszeghi; ez megveretik és fogságba esik. [2])

E közben híre jött Rabutin közeledésének; Pekry őt a Verestoronynál várta, de már september 17-kén mind a verestoronyi sánczolatot, mind a harsági tábort üresen hagyá [3]), tudomására jövén, hogy Rabutin a Kalanyon készül bejőni. Rákóczi hivei ugy tudták, hogy Pekry azért távozott, mert Rabutin elébe akar állani. A német és rácz hadak azonban nem messze Dévától kelvén át september 30-án a Maroson, majdnem háborítatlanul Hunyad előtt termettek s ennek már hónapok óta szorongatott őrségét felmentették. Esze Tamás hajdúi, kik Pekry előhadát képezték

---

[1]) Thaly Kálmán: Történelmi kalászok, 248 s kk. ll.

[2]) Csereі, 392. l. Vizaknai Briccius naplója, az id. h. 108, l., ki azonban Csereitől eltéröleg, kétfelé osztván ez eseményt, a szeredahely i csapást junius 6-ára, Nagyszeghi megveretését későbbre teszi.

[3]) Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens. Neue Folge, 374. l.

kivonulának előlök a szorosból, s Pekry [1]) nem mervén Rabutinnal a térségen megütközni, Enyed felé vonult. „Idején esvén értésemre Rabutin szándéka — irja emlékirataiban Rákóczi — palotás ezredemnek három zászlóalját válogatott lovassággal a Vaskapuhoz küldém, hogy ezt Pekry vezérlete alatt megőrizzék. Ezen tábornok nem értvén a gyalogsághoz, figyelmeztettem, hogy tanácskozzék a palotások ezredesével, mint ki olvasás által némi elméleti ismeretekre tett szert, s kiről feltettem, hogy Limprecht alezredessel, a gyakorlott tiszttel egyetértőleg fog működni. De csupa habozással telt el az idő. Ma itt fogtak állást, holnap másutt. A hol ide hol oda szaladás közben az ellenség folytatta utját, s átjött a szoroson anélkül, hogy ellenállást tapasztalt volna. Nyomozásaim következésében kisült, hogy megannyiokat terhelte a vétség, a tudatlanság s az innen származó léhaság vétsége.'

Ily állapotban találta Erdélyt Károlyi, midőn october 1-jén Zilahon és Egregyen át háromezer emberrel Kolozsvárra érkezék. Innen Enyedre sietett Pekryhez, hogy vele a szükséges lépésekről tanácskozzék. De mind a tábornok, mind általában az erdélyiek részéről bizalmatlansággal fogadtatott. Az első, ki, mint felebb láttuk, Károlyit vagy kénytelenségből vagy szántszándékkal Aradnál cserben hagyta, ugy vélekedett, hogy Károlyi — mivel a Békésnél mutatkozott ráczság miatt, a fejedelem helyeslésével, [2]) egykét nappal később érkezett Erdélybe — boszút kivánt állani; [3]) az erdélyiek

[1]) Pekry hadirende sept. 30-áról Thalynál az id. h. 256. l.

[2]) Rákóczi,—Patak 1707. sept. 24-én—Károlyinak: „Helyesnek tartjuk, hogy az Békéshez szállott ellenségre nézve nem praecipitalta." (bemenetét).

[3]) A gróf Károlyiak levéltárában levél van épen e napokból, melynek irója — asszonyi vagy gyakorlatlan kéz — Károlyinénak tudtára adja, hogy Pekry dühösködik férje ellen, hogy ez nagy veszedelemben forog.

pedig, kik Rákóczinak, mint fejedelmöknek személyes megjelenését ohajtották, neheztelésöket a szerintök mostoha eljárásért Károlyira is, s az ide át levő tábornokokra és tanácsosokra általában terjesztették ki.[1]) A közbódultságban, melybe Rabutin megjelenése Erdélyt ejtette, nem ellenállás, hanem kibujdosás volt a jelszó. Az erdélyi nemesség szine Pekryvel Magyarországba vonult; a magokra hagyott székelyek, kivált a csikiak és a háromszékiek Mikes Mihálylyal Moldovába menekültek.

Károlyi a dolgok ez állásában táborát Fenesről Miriszlóra, Miriszlóról Szögfalvára, Szögfalváról Gyalura tette át, hol őt october 16-án találjuk. Közel volt az elcsüggedéshez. Arad megszállásának sükeretlensége, melyet részben annak tulajdonított, mert Pekry vonakodott őt vállalatában támogatni; a dísztelen szerep, mely neki most már másod ízben jutott: Rabutin előtt, mellett pusztítani, nem Rabutint megtámadni,[2]) — mert az önámítást nem ismerő, kitünőleg józan

[1]) „Innen könnyen el nem távozhatok — irá aug. 28-án Rákóczi Terebesről Pekrynek — mivel ezen negociatiónkbul (miről alább bővebben) . . . hazánk rövid idő alatt következhető boldogulását is várhatjuk, . . . ugyis reménlvén, hogy az kltek hasznos operatiói által nem lesz távolylétem miatt is fogyatkozás. . . Tudom, hogy fog találtatni elég engemet rágalmazó nyelv, de legyen Isten mindazoknak itélője bár, nem báuom; nékem kell előtte mind az két hazáért számot adnom, és ezen ügynek folytatását ugy kormányoznom, hogy egyiknek az másik miatt ne következzék jövendőre veszedelme.“ Thaly K. az id. h. 255. l.

[2]) Cserei — a másik párt embere — keserü gúnynyal szól a kuruczokról, kik „nem merének Rabutin eleibe állani, kivel nem vala több hatezer németnél.“ De Csécsi János, a sárospataki tanár is, ki nem járt Csereivel egy nyomon, keserü gúny hangján irja: „Rabutin cum quatuor millium Germanorum copia (ennél több volt) jam palam audacter, absque ullo timore per latissima Hungariae campestria vehitur, nihil circumjacentes centurias Hungarorum curans.“

férfiu érezte hadainak elégtelenségét, — keserüséggel töltötték el; a mit Erdélyben tapasztalt, majdnem kétségbeejtette. S mint ő, úgy Rákóczi és Bercsényi is elevenen érezték, mennyire nem állanak arányban az 1707-diki hadjárat eredményei az ónodi napok mindentmerésével.

„Elhiszem, elitélheti kd, — irá 1707. oct. 7-én Károlyinak Rákóczi, midőn Esze Tamás megszaladásáról s ennek következésében Rabutin kényelmes diadaláról hírt vett, — elitélheti, mily kedvesen esett ily véletlen hírt hallanom egy embernek rosszasága miatt. Mert ugyan is, talán egy szerencsétlen harcznak elvesztése sem eshetett volna sulyosabban szivemnek — a sok vérkiontáson kivül — mint ilyen gyalázatos egy gazember vigyázatlansága, kinek cselekedeti már régen büntetésünket megérdemlették volna, hogyha ezen hazánk ügye kezdetén mutatott hűségét, és a sok szegény legény helytelen mondásit, morgásit nem tekintettem volna, melyeken úgy látom, már most csak által kell esnem. Tagadhatatlan, hogy hadakozásunk kezdetétől fogvást ily csekély ellenség ellen nagyobb gyalázattal magunkat nem viseltük, mert legalább kilőtte puskáját, ha szaladott is a had; de itt bálvány módjára nézte s talán fává változott az Ovidius metamorphosisa szerint. De légyen mindenekben Istennek szent akaratja, melynek szent utjain ostorozási között tovább való szerencsénk próbálásáról kell gondoskodnunk; erre nézve csak ne kimélje kd a deli termetü asztagocskákat hadunknak eltartásától, melyekért ha ki panaszolkodik, bizonyára hiveink közé nem számlálhatjuk; csak a nemesemberek házok és személyök felverésétől, marhahajtástól és a szegénység sarczoltatásától tartózkodjék kegyelmed.“

És Bercsényi, kinek Károlyi a hadviselés e visszás nemét, a fogadtatást, melyben részesült, s az oláhoknak mind inkább nyilatkozó ellenséges indulatját bejelentette, válaszolt ekképen:

„Régen tudom azt én már, hogy mi nem hadakozunk, hanem vontatjuk a háborút; háborgatjuk ellenségünk szándékát, nem ellenezzük; panaszoljuk a fogyatkozásokat, és magunk fogyatkozásinak panaszit sajnáljuk. Rosszaságát a had szemtelenséggel fedezi; előbb fogy el prófontja, mint sem megeszi; előbb tudja okát, miért nem győzheti az ellenséget, mintsem reá indul. És mégis ennyi és ennyi baj között az erős lélek nem gondol a viszontagságokkal. mert legalább nem jártunk még ennél is rosszabbul. Minden vigasztalásom abban van, hogy a szomszéd Lengyelországban még több rosszat tapasztaltam lenni a szabadság kezdetén... Rabutin, ugy látom, olyan gazda, miut én voltam, mert soha sem mentem Tokajba, csak szüretre. Ott szür, az hol nem kapált. Nevettem panaszát kdnek, hogy nem kell Erdélyben a magyarországi had, holott kivánva kivánták. Elhiszem bizony: hogy a németet be ne bocsássa, de nem azért, hogy per regulam detri csak azt tanulják ki: háromezer háromszáz kenyér hány embernek kell két napra Azt irja kd: hogy azt nem követik, a mit végezünk. De mikor követjük mi azt? Hogy nem tudja kd! ez a szokás egész hazánkban; a mely rossz közös az egész néppel: státus-szokásnak mondatik. Megszünik vétség lenni, midőn mindnyájan követik el . . . Nemcsak Erdélyben, de másutt, s itt is régen éneklem én ezen Jeremiás siralmát. Két három éjtszaka sem alszik kd: bizony én sem. De mi haszna? Ha az Uristen nem őrzi meg az országot, hijába vir-

raszt az ŏr.[1]) Mikor üdőnk s nyugodalmunk van a jóra való készülethez, kiki magáéhoz lát közűlünk. Osztán lárma, lárma: lám, mi az ott? Futunk mindenfelül, nem hogy oltsuk a tüzet, hanem hogy nézzük hogyan ég. Ahun, ahun, nézd. Most is, itélje kd, azt irja Antal ur (Eszterházy) solemnissime: Már az ellenség Tótujhelytől s Beczkótól fogva a Vág mellett sánczait felicissime elvégezte s Tapolcsányig csapdoz. A közkatona is már egymást fosztja; parancsolni sem mernek nekik. A föld népe engedelmet kér a hódolásra. A jövendő rosszabb lesz a multnál. Maros s a Vág, mind csak egy ág; ott az oláh s itt a tót puskáz már. Az a bökkenő, hogy veszendőbe megy a nép hajlandósága irántunk.“ [2])

Ilyen lévén a hangulat, nem csuda, hogy midőn november 2-án Lubomirsky a Zsigmond király óta a lengyel koronához tartozott tizenhárom szepesi város főnöke, Görgey János szepesi alispánt, magán-nehezteléshől, úgy látszik, elfogatta és a Szileziában állomásozott császári hadaknak kiadta,[3]) — az akkor szerencsi várában időzött fejedelem hitelt adott a hírnek, mely Lubomirsky czimboráiban Starhemberg seregének előhadát látta. Irt tehát Károlyinak, kit már october 13-magához tanácskozásra hivott s ki a vele Erdélyben volt hadak vezérletét ekkor a Váralján táborozott Pekryre szállítá, — a lobbot vetett ujabb veszélyről. „A mostani környülállások úgy kivánván, az ellenségnek közelgetésénél, — mondja a levél — hogy magunk is

[1]) Nisi Dominus custodiverit civitatem, frustra vigilat, qui custodit eam, — irja Bercsényi, ki elmésségeit deák nyelven is szokta szikráztatni, — a vulgata után; ha nem csalódom.

[2]) Károlyi — levéltár.

[3]) Eperjesi német krónika, 1665—1707. Nemz. Muzeum kézratgyüjteménye 94. quarto germ. jegy alatt.

személyesen eleibe menjünk: parancsoltuk a körüllevő vármegyéknek, hogy egy hét alatt kiki a maga gyalogait előállítsa s hozzánk siessenek. Kegyelmed is a Tiszántul való vármegyéket insurgáltasa és szállítsa Kisvárda tájára, a hurki rév felé, hol, ugy Tárkánynál, hidat kell verni, magunk is aztán összekapcsolván magunkat kegyelmeddel.“ Károlyi épen szemlét tartott hadai felett a kisvárdai táborban, midőn a fejedelem parancsát vette. Sietett tehát Károlyba, s november 7-én közfelkelésre hívta fel a megyéket; de már november 8-án tudomására adván a fejdelem, hogy a minapi hir hazug hír volt, leszállítatta vele a felkelést, megbizván őt, hogy működjék „Isten nevében, mint legjobbnak látja.“

V.

Ezek voltak az 1707-diki hadjárat eredményei, melynek lefolyása alatt Rákóczi és Bercsényi majdnem kizárólag a külügyekkel foglalkodtak.

Láttuk felebb, hogy Rákóczi az altranstadti[1]) békekötés után, melyben Auguszt király lemondott igényeiről a lengyel koronára, Leszczinsky Szaniszlónak kilátást nyitott magyar segédre az oroszok ellen. Most az utóbbiakkal volt szövetkezendő.

Midőn tavaszszal, erdélyi fejedelemmé felavatása után visszajött Magyarországba, egy Corbé[2]) nevü.

[1]) Nem ‚halbers'adti‘ mint a 392-dik lapon sajtóhibából áll.

[2]) Igy irja e nevet Rákóczi emlékiratainak kiadója, de semmi kétség, hogy Urbick-ot érti, Péter czárnak e tájban követét a bécsi udvarnál.

előbb*) Erdélyben jártas görög, ki Péter czár tanácsosává lett, bemutatván megbizó levelét, titkos kihallgatást kért a fejedelemtől a czár nevében. Rákóczi benső titkárát s az erdélyi kanczellária igazgatóját, Ráday Pált odautasította, hogy mondassa el magának, mit akar a kért kihallgatás alkalmával elejébe terjeszteni. A görög elmondá: hogy megszegvén hitét, mint szövetséges, Auguszt az oroszok iránt s lemondván az altranstadti békeoklevélben a lengyel koronáról: a czár elhatározta magában, hogy a lengyelek megegyezésével őt, Rákóczit fogja a lengyel királyságra emelni. «Én kétértelmű válaszok által ügyekeztem magamtól az inditványt elháritani — mondja emlékirataiban a fejedelem — de a követ kinyilatkoztatta előttem, hogy azon esetre, ha a koronát elutasítom, a czárnak választása Eugen savoyai herczeget érhetné[1]) s hogy ő, a követ köteles engem

---

*) Néhai Thaly Kálmán, a Rákóczi-kor lelkes kutatója, mint szép reményekre jogosító ifjú, Szalay László irodalmi műveinek sajtó alá rendezése körül segédkezett.

A «Magyarország története» VI. kötetének ötödik fejezetéből csak néhány sor került a mű 480-ik lapján kiadásra. Kefelevonatként azonban még négy oldal maradt Szalay László irodalmi hagyatékában, amelyet annak 24 éves korában 1873. március 19-én elhunyt fia, Szalay Pál adott át Thaly Kálmánnak. Thaly ezt a négyoldalnyi kefelevonatot az ő saját példányához hozzáköttette s végrendeletileg a Magyar Nemzeti Múzeumnak hagyományozta.

Az előző 480-dik lapon a 2.) alatti jegyzethez Thaly a következő széljegyzetet irta «*nem, mert két különböző személy volt s Corbé 1710-ben már nem élt; Urbick még ekkor is követ volt Bécsben. Corbé Bercsényinek Varsóba érkezte előtt 1707 szeptemberben halt meg ott, miután Magyarországban a sok dinnyeevéstől megbetegedett.*»

[1]) A cár mielőtt Rákóczinak ez indítványt tételé, kinyilatkoztatá ugyancsak Urbick által a bécsi ministeriumnak: hogy ő kész Józseffel szövetségre lépni a franciák ellen; kész közbenjáróul fellépni a császár és a magyarok között és szükség esetében fegyveres erővel is lecsillapítani a magyar mozgalmakat; kész végre a lengyel diétán oda működni,

figyelmeztetni, miszerint tagadó válaszom kárba ejthetné Magyarországot, holott az indítvány elfogadása által urát szövetségesül fogom nyerni, ki semmit sem óhajt inkább, mint Francziaország királyával szövetkezni s a svéddel kibékülni és ha én őt e szándéklatában segítem, érdekeim buzgó védőre fognak találni a czárban. Hallván ezeket, nagy okom volt más választ adni az indítványra».

A válasz előttünk fekszik azon utasításban, melyet 1707. május 24-én a czárhoz indított követének, Nedeczky Sándornak[1]) adott a fejedelem.

Ügyekezzék a követ — mondja az utasítás — hogy minél előbb Lublinba, mint a jelen lengyel országgyűlés helyére jusson, hol értesülvén a szertartásokról, melyek a czár udvaránál divatoztak, el ne mulassza ő felségénél a kézcsókolást, miután ezt az ő követe sem mulasztotta el nálunk s tiszteletteljesen mutatván be megbizólevelünket, adja elő, hogy mi a legnagyobb hálával értettük meg, miszerint ő nemcsak méltónak tartotta Lengyelország koronájára személyünket, hanem még annak elfogadására is méltóztatott bennünket felhívni. Mindazáltal adja hozzá, hogy ezen annálinkább döbbentünk meg, mennél kevésbé vágyakodtunk királyi trónus után, mint kik édes hazánk és Erdélyországunk ősi

---

hogy Eugen herceg választassék királyul (1707. április 27. — május 2.). Az indítvány elutasíttatott mint veszedelmes, mert Ausztriát, az imént Szászországba diadalmasan bényomult XII. Károlylyal, ki Szaniszlót minden áron akarta mint lengyel királyt biztosítani, háborúba fogná hozni, mert Oroszország utat nyitna a Magyarországbani beavatkozásra; s végre, mert a császári hadakat Eugen vezérletétől fosztaná meg. Az udvari formákba öltöztetett válasz vétele után kereste fel Urbick Rákóczit.

[1]) Nedeczkyt 1688-ban a nádor «aula suaee primarius familiaris»-nak 1702-ben Leopold «Budensis dicasterii assessor»-nak irja. Az 1707-iki év végével «a fejedelemasszony Rákóczi udvarának praefektusa» czimet visel.

szabadságaiért fogván fegyvert, főfő kötelességünknek tartottuk a kormányunkra bizott országok gondját viselni. És noha fájdalommal szemléljük Lengyelországnak pártokra szakadását s noha Auguszt eljárásában a királyi felség megsértését láttuk: mégis semmiféle felekezetet sem akarván magunkra lázítani, nem akartunk a szomszéd és velünk (barátságos) ország ügyeibe avatkozni, elégelvén a magunkéit. S mivel ő czári felségét — hogy őszinte vallomást tegyünk — a római császárral oly annyira szövetkezettnek véltük, miszerint tőlünk jövő követnek általa való fogadtatását, bizony nem igen remélhettük, saját követének hozzánk érkezése kétszeresen megörvendeztetett bennünket.

Minthogy azomban Magyarország és Erdély iránt nemcsak eskü, hanem fiui szeretet által is le vagyunk kötelezve, engedje meg ő czári fensége, hogy mielőtt kezünket a lengyel korona felé kinyujtjuk, őt arra figyelmeztethessük, miszerint a választásunk miatt netalán megujolandó háború (Péter és XII. Károly között) hosszadalmassága által bajba ejtse az ő birodalmát, minek elháritására törekednünk tartozó hálánk parancsolja. Õ felsége tehát nem fog balvéleménynyel lenni felőlünk, ha kérjük, hogy alattvalóink javát a mi hasznunk elébe téve, hősi szándékát a béke előidézésére fordítsa. S ezen indítványt mi nem félelemből teszszük, nem azért, mert nem merjük magunkat eltökélni ama nagy lépésre — a kit ő felsége koronára itél méltónak, azt nem szállja meg a bátortalanság — hanem teszszük azért, mert Szaniszló már királynak lévén ismerve a császári, a franczia, angol, hollandi és porosz kormányok által, ezek fegyveres erővel is támogathatnák e megismerést s innen oly háború keletkezhetnék, mely-

nek súlyát ő felsége birodalma, bármi roppant legyen, nagy mértékben érezné, kivált ha e háború a jelen európainál tovább tartván, a nevezett fejedelmek vagy Lengyelország feldarabolásának, vagy a mi leigázásunk reménye által buzdítva, szépen segédére lennének a svéd királynak s a császárnak. És noha távolról sem akarjuk kétségbe vonni, hogy ez esetben is elégségesek lesznek ő felsége hadai az ellenállásra, mégis tekintetbe veendő a lengyel mágnásoktól kiindulható veszély, kik csatlakozván az ellenséghez és magokkal vonván a népet, ő felsége fegyvereit Lengyelországban annál is inkább akadályozhatnák, mert a svéd király, kinek makacssága ismeretes előttünk, bizony nem indít háborút a császár ellen, mihez most némi remény van, ha védenczének sorsa nincsen eleve biztosítva. Továbbá, tudomásunkra van az is, hogy ő császári felsége már megkeresvén a franczia királyt a közbenjárás elvállalása iránt (a czár s a svéd király között), ezen fejedelem, ha látná, hogy ekkép újból szítják a háború tüzét, panaszt emelhetne, hogy csufot üztek belőle és fel sem tehetni róla, hogy ő, ki Szaniszlót királyul ismerte, megegyezésével járuljon a szándéklott választáshoz.

Ezek a nehézségek, melyeknek tekintetbevétele ama korona megkívánásától visszariasztja az embert; de nyilatkoztassa ki a követ másrészről azt is, hogy a császári felség kegyeletes szándéka ismeretes előttünk; tudjuk, hogy ő szövetségese lévén a lengyel államnak, már azért is új választást követel, hogy a szabadság alapjait s elsősorban ennek sarkkövét, a szabad választást épségben tartsa, melyen, hogy Szaniszló választásának alkalmával tetemes csorba üttetett legyen, vélik igen sokan. Tudjuk azt is, hogy ő czári felsége nem

akarhat oly fejedelmet látni a szomszéd lengyel trónuson, kit az ellenséges svéd hatalmasság emelt ide; de hisz ennek elejét veszi a hős lélek, melynek nagyságát mintegy bámész aggálylyal szemlélik a többi európai fejedelmek, elejét veszi épen az uj választás által.

Nekünk tehát az a czélzatunk, hogy ő czári felsége kibékítvén Lengyelországot, ennek teljes szabadságát helyreállítsa és megerősitvén az új király trónusát, a népet megsegítse, s államainak biztosságot, magá(nak) dicsőséget és a keresztyénségnek örökké viritó koszorút szerezzen. De itt mindjárt vesse utána a követ, hogy ilyesmit csak azért remélünk, mert birodalmának két-*) -fejü sassa, mely a dicsőség napját oly merev szemekkel nézi, hogy ebben bizonyos személyek részleges gyülölködései által magát háborgatni nem engedi, és ép ezért czár ő Felségét inkább Lengyelország szabadságának, mint az ellenséges Szanisló személyének megsértése vezérli: minélfogva kénytelenek vagyunk feltenni, hogy épen az ő feltevése által, a békének nehéz akadályai, melyek épen ebben központosulnak, el fognak távolittatni».

---

*) Idáig a kefelevonat, melyhez Thaly Kálmán a következő megjegyzést fűzi: NB. *Ez a két levél kefelenyomat, tehát unicum (Szalay L. fiától kaptam) Thaly s. k.*

Nehogy azonban szó közepén végződjék a szöveg, a mondatot dr. Jakubovich Emil n. múz. segédőr úr szives közlése nyomán kiegészítettem II. Rákóczi Ferencznek 1707. május 24-ikén Nedeczky Sándorhoz, Szerencsvárából intézett részletes «Utasítása» 5-ik pontja szerint (l. Nedeczky Gáspár dömösi plébános: «A Nedeczky család» czimű, 1891-ben megjelent műve 240. és 241 l.).

A tartozó kegyeletnek vélek eleget tenni, amidőn a jelen évben, nagybátyám, Szalay László születésének századik évében Thaly Kálmán széljegyzeteivel együtt az ötödik fejezet meglévő részét a csonkán maradt mondat kiegészítésével lenyomatom.

Budapesten, 1913. deczember havában.

Báró Szalay Imre.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MAGYARORSZÁG

TÖRTÉNETE

SZALAY LÁSZLÓ

ÁLTAL

FÜGGELÉK A HATODIK KÖTETHEZ

A SZERZŐ SZÜLETÉSÉNEK SZÁZADIK ÉVÉBEN

KÖZREBOCSÁTVA.

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

1914.

A M.N.MÚZEUM KÖNYVTÁRA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

M.N.MUZEUM KÖNYVTÁRA
II. Nyomt. Növedéknapló
1914 év 114 sz.

TÁJÉKOZTATÓ.

Néhai Thaly Kálmán, a Rákóczi-kor lelkes kutatója, mint szép reményekre jogosító ifjú, nagybátyám Szalay László irodalmi műveinek sajtó alá rendezése körül segédkezett. Ugyancsak ő rendezte sajtó alá Esterházy nádor naplóját is, amelynek megjelenését Szalay már meg nem élte.

A «Magyarország története» VI. kötetének ötödik fejezetéből csak néhány sor került a mű 480-ik lapján kiadásra. Kefelevonatként azonban még négy oldal maradt Szalay László irodalmi hagyatékában, amelyet annak 24 éves korában 1873. március 19-én elhunyt fia, Szalay Pál adott át Thaly Kálmánnak. Thaly ezt a négyoldalnyi kefelevonatot az ő saját példányához hozzáköttette s végrendeletileg a Magyar Nemzeti Múzeumnak hagyományozta ; sajnos, ez is csonka, mert ez a töredék is szó közepén végződik.

A tartozó kegyeletnek vélek eleget tenni, amidőn a jelen évben, Szalay László születésének századik évében Thaly Kálmán széljegyzeteivel együtt az ötödik fejezet meglévő részét a csonkán maradt mondat kiegészitésével lenyomatom.

Budapesten, 1913. deczember havában.

Báró Szalay Imre.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

V.

Ezek voltak az 1707-diki hadjárat eredményei, melynek lefolyása alatt Rákóczi és Bercsényi majdnem kizárólag a külügyekkel foglalkoztak.

Láttuk felebb, hogy Rákóczi az altranstadti[1]) békekötés után, melyben Auguszt király lemondott igényeiről a lengyel koronára, Lesczinsky Szaniszlónak kilátást nyitott magyar segédre az oroszok ellen. Most az utóbbiakkal volt szövetkezendő.

Midőn tavasszal, erdélyi fejedelemmé felavatása után visszajött Magyarországba, egy Corbé[2]) nevű, előbb Erdélyben jártas görög, ki Péter czár tanácsosává lett, bemutatván megbizó levelét, titkos kihallgatást kért a fejedelemtől a czár nevében. Rákóczi benső titkárát s az erdélyi kanczellária igazgatóját, Ráday Pált odautasította, hogy mondassa el magának, mit akar a kért kihallgatás alkalmával elejébe terjeszteni. A görög elmondá: hogy megszegvén hitét, mint szövetséges, Auguszt az oroszok iránt s lemondván az altranstadti

---

[1]) Nem «halberstadti» mint a 392-ik lapon sajtóhibából áll.

[2]) Igy irja e nevet Rákóczi emlékiratainak kiadója, de semmi kétség, hogy Urbick-ot érti, *) Péter czárnak e tájban követét a bécsi udvarnál.

*) Thaly ehhez a következő széljegyzetet irta «*nem, mert két különböző személy volt s Corbé 1710-ben már nem élt; Urbick még ekkor is követ volt Bécsben. Corbé Bercsényinek Varsóba érkezte előtt 1707 szeptemberben halt meg ott, miután Magyarországban a sok dinnyevéstől megbetegedett.*»

békeoklevélben a lengyel koronáról: a czár elhatározta magában, hogy a lengyelek megegyezésével őt, Rákóczit fogja a lengyel királyságra emelni. «Én kétértelmű válaszok által ügyekeztem magamtól az inditványt elháritani — mondja emlékirataiban a fejedelem — de a követ kinyilatkoztatta elöttem, hogy azon esetre, ha a koronát elutasítom, a czárnak választása Eugen savoyai herczeget érhetné[1]) s hogy ő, a követ köteles engem figyelmeztetni, miszerint tagadó válaszom kárba ejthetné Magyarországot, holott az indítvány elfogadása által urát szövetségesül fogom nyerni, ki semmit sem óhajt inkább, mint Francziaország királyával szövetkezni s a svéddel kibékülni és ha én őt e szándéklatában segítem, érdekeim buzgó védőre fognak találni a czárban. Hallván ezeket nagy okom volt más választ adni az indítványra».

A válasz előttünk fekszik azon utasításban, melyet 1707. május 24-én a czárhoz indított követének, Nedeczky Sándornak[2]) adott a fejedelem.

---

[1]) A cár mielőtt Rákóczinak ez indítványt tételé, kinyilatkoztatá ugyancsak Urbick által a bécsi ministeriumnak: hogy ő kész Józseffel szövetségre lépni a franciák ellen; kész közbenjáróul fellépni a császár és a magyarok között és szükség esetében fegyveres erővel is lecsillapítani a magyar mozgalmakat; kész végre a lengyel diétán oda működni, hogy Eugen herceg választassék királyul (1707. április 27. — május 2.). Az indítvány elutasítatott mint veszedelmes, mert Ausztriát, az imént Szászországba diadalmasan bényomult XII. Károlylyal, ki Szaniszlót minden áron akarta mint lengyel királyt biztosítani, háboruba fogná hozni, mert Oroszország utat nyitna a Magyarországbani beavatkozásra; s végre, mert a császári hadakat Eugen vezérletétől fosztaná meg. Az udvari formákba öltöztetett válasz vétele után kereste fel Urbick Rákóczit.

[2]) Nedeczkyt 1688-ban a nádor «aulae suae primarius familiaris»-nak 1702-ben Leopold «Budensis dicasterii assessor»-nak irja. Az 1707-iki év végével «a fejedelemasszony Rákóczi udvarának praefektusa» czimet visel.

Ügyekezzék a követ — mondja az utasítás — hogy minél elöbb Lublinba, mint a jelen lengyel országgyűlés helyére jusson, hol értesülvén a szertartásokról, melyek a czár udvaránál divatoztak, el ne mulassza ő felségénél a kézcsókolást, miután ezt az ő követe sem mulasztotta el nálunk s tiszteletteljesen mutatván be megbizólevelünket, adja elő, hogy mi a legnagyobb hálával értettük meg, miszerint ő nemcsak méltónak tartotta Lengyelország koronájára személyünket, hanem még annak elfogadására is méltóztatott bennünket felhívni. Mindazáltal adja hozzá, hogy ezen annálinkább döbbentünk meg, mennél kevésbé vágyakodtunk királyi trónus után, mint kik édes hazánk és Erdélyországunk ősi szabadságaiért fogván fegyvert, főfő kötelességünknek tartottuk a kormányunkra bizott országok gondját viselni. És noha fájdalommal szemléljük Lengyelországnak pártokra szakadását s noha Auguszt eljárásában a királyi felség megsértését láttuk: mégis semmiféle felekezetet sem akarván magunkra lázítani, nem akartunk a szomszéd és velünk (barátságos) ország ügyeibe avatkozni, elégelvén a magunkéit. S mivel ő czári felségét — hogy őszinte vallomást tegyünk — a római császárral oly annyira szövetkezettnek véltük, miszerint tőlünk jövő követnek általa való fogadtatását, bizony nem igen remélhettük, saját követének hozzánk érkezése kétszeresen megörvendeztetett bennünket.

Minthogy azomban Magyarország és Erdély iránt nemcsak eskü hanem fiui szeretet által is le vagyunk kötelezve, engedje meg, ő czári fensége, hogy mielőtt kezünket a lengyel korona felé kinyujtjuk, őt arra figyelmeztethessük, miszerint a választásunk miatt netalán megujolandó háború (Péter és XII. Károly között)

hosszadalmassága által bajba ejtse az ő birodalmát, minek elháritására törekednünk tartozó hálánk parancsolja. Ő felsége tehát nem fog balvéleménynyel lenni felőlünk, ha kérjük, hogy alatvalóink javát a mi hasznunk elébe téve, hősi szándékát a béke előidézésére fordítsa. S ezen indítványt mi nem félelemből teszszük, nem azért, mert nem merjük magunkat eltökélni ama nagy lépésre — a kit ő felsége koronára itél méltónak, azt nem szállja meg a bátortalanság — hanem teszszük azért, mert Szaniszló már királynak lévén ismerve a császári, a franczia, angol, hollandi és porosz kormányok által, ezek fegyveres erővel is támogathatnák e megismerést s innen oly háború keletkezhetnék, melynek súlyát ő felsége birodalma, bármi roppant legyen, nagy mértékben érezné, kivált ha e háború a jelen európainál tovább tartván, a nevezett fejedelmek vagy Lengyelország feldarabolásának, vagy a mi leigázásunk reménye által buzditva, szépen segédére lennének a svéd királynak s a császárnak. És noha távolról sem akarjuk kétségbe vonni, hogy ez esetben is elégségesek lesznek ő felsége hadai az ellenállásra, mégis tekintetbe veendő a lengyel mágnásoktól kiindulható veszély, kik csatlakozván az ellenséghez és magokkal vonván a népet, ő felsége fegyvereit Lengyelországban annál is inkább akadályozhatnák, mert a svéd király, kinek makacscsága ismeretes előttünk, bizony nem indít háborút a császár ellen, mihez most némi remény van, ha védenczének sorsa nincsen eleve biztositva. Továbbá, tudomásunkra van az is, hogy ő császári felsége már megkeresvén a franczia királyt a közbenjárás elvállalása iránt (a czár s a svéd király között), ezen fejedelem, ha látná, hogy ekkép újból szítják a háború tüzét, panaszt emelhetne,

hogy csufot üztek belőle és fel sem tehetni róla, hogy ő ki Szaniszlót királyul ismerte, megegyezésével járuljon a szándéklott választáshoz.

Ezek a nehézségek, melyeknek tekintetbevétele ama korona megkívánásától visszariasztja az embert; de nyilatkoztassa ki a követ másrészről azt is, hogy a császári felség kegyeletes szándéka ismeretes elöttünk; tudjuk, hogy ő szövetségese lévén a lengyel államnak, már azért is új választást követel, hogy a szabadság alapjait s elsősorban ennek sarkkövét, a szabad választást épségben tartsa, melyen, hogy Szaniszló választásának alkalmával tetemes csorba üttetett legyen, vélik igen sokan. Tudjuk azt is, hogy ő czári felsége nem akarhat oly fejedelmet látni a szomszéd lengyel trónuson, kit az ellenséges svéd hatalmasság emelt ide; de hisz ennek elejét veszi a hős lélek, melynek nagyságát mintegy bámész aggálylyal szemlélik a többi európai fejedelmek, elejét veszi épen az uj választás által.

Nekünk tehát az a czélzatunk, hogy ő czári felsége kibékítvén Lengyelországot, ennek teljes szabadságát helyreállítsa és megerősitvén az új király trónusát, a népet megsegítse, s államainak biztosságot, magá(nak) dicsőséget és a keresztyénségnek örökké viritó koszorút szerezzem. De itt mindjárt vesse utána a követ, hogy ilyesmit csak azért remélünk, mert birodalmának két-[1])

* * *

Nehogy azonban ismét szó közepén végződjék a szöveg, a mondatot Dr. Jakubovich Emil n. múz. segédőr úr szives közlése nyomán kiegészítettem II. Rákóczi

---

[1]) Idáig a kefelevonat, melyhez Thaly Kálmán a következő megjegyzést fűzi: NB. *Ez a két levél kefelenyomat, tehát unicum (Szalay L. fiától kaptam) Thaly s. k.*

Ferencznek 1707. május 24-ikén Nedeczky Sándorhoz, Szerencs várából intézett részletes «Utasitása» 5-ik pontja szerint (l. Nedeczky Gáspár dömösi plébános: «A Nedeczky család» czimü, 1891-ben megjelent müve 240. és 241. l.)

Szalay Lászlónak a nyomtatásban csonkán maradt utolsó mondata az «Utasitás» szövegéből kiegészítve igy hangzik:

«..... *birodalmának két* fejü sassa, mely a dicsőség napját oly merev szemekkel nézi, hogy ebben bizonyos személyek részleges gyülölködései által magát háborgatni nem engedi, és ép ezért czár ő Felségét inkább Lengyelország szabadságának, mint az ellenséges Szanisló személyének megsértése vezérli: minélfogva kénytelenek vagyunk feltenni, hogy épen az ő feltevése által, a békének nehéz akadályai, melyek épen ebben központosulnak, el fognak távolittatni.»

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A M.N.MUZEUM KÖNYV-TÁRA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár